

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΗΛΙΑΣ Χρ. ΔΗΜΟΣ

Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1897-1922

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2010

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

(απόφαση της Γενικής Συνέλευσης αρ. συνεδρίας 192/28-4-1999)

- **Παπαϊωάννου Απόστολος**, καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Ιωαννίνων, επιβλέπων
- **Πανταζής Σπυρίδων**, καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Ιωαννίνων, μέλος και
- **Αποστολόπουλος Χαράλαμπος**, αναπληρωτής καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Ιωαννίνων, μέλος.

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

(απόφαση της Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύθεσης αρ. συνεδρίας 414/24-3-2010)

- **Παπαϊωάννου Απόστολος**, καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Ιωαννίνων
- **Πανταζής Σπυρίδων**, καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Ιωαννίνων
- **Αποστολόπουλος Χαράλαμπος**, αναπληρωτής καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Ιωαννίνων
- **Σακκής Δημήτριος**, καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Θεσσαλίας
- **Νάκας Αθανάσιος**, καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Αθηνών
- **Μπαμπούνης Χαράλαμπος**, αναπληρωτής καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Αθηνών
- **Μαγουλά Ευγενία**, λέκτορας Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Αθηνών

Περιεχόμενα

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	5
1. Επιλογή του θέματος και οριοθέτηση και της έρευνας της διατριβής ως προς το χώρο, το χρόνο και το αντικείμενο.....	5
2. Ερωτήματα - υποθέσεις - προβλήματα της έρευνας	6
3. Μεθοδολογία.....	7
4. Πηγές.....	8
5. Μέρη εργασίας.....	9
6. Επιλογικά συμπεράσματα.....	11
Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1897-1922	12
Κεφάλαιο 1. Επισκόπηση της περιόδου 1897-1922	12
1I. Ιστορικά γεγονότα της περιόδου 1897-1922.....	12
1II. Οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις την περίοδο 1897-1922.....	34
Κεφάλαιο 2. Εκπαιδευτικά ζητήματα - σταθμοί της περιόδου 1897 - 1922	46
2I. Τα νομοσχέδια του 1899 και του 1900.....	46
2II. "Πρώτον Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον"	52
2III. Το γλωσσικό ζήτημα	57
2IV. Ανώτατο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου - Αθείκ (Δίκη Ναυπλίου).....	60
2V. Εκπαιδευτικός Όμιλος.....	61
2VI. Τα νομοσχέδια του 1913.....	62
2VII. Η περίοδος 1917-1920.....	71
Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΑΤΤΙΚΗΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1897-1922	76
Κεφάλαιο 1. Ο Νομός Αττικής την περίοδο 1897 - 1922	76
1I. Διοικητική οριοθέτηση του νομού Αττικής.....	76
1II. Αριθμητικά πληθυσμιακά δεδομένα του νομού Αττικής.....	79
Κεφάλαιο 2. Το θεσμικό πλαίσιο της βασικής εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922	85
2I. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων.....	85
2II. Φοίτηση μαθητών.....	89
2III. Εκπαιδευτικό προσωπικό.....	110
2IV. Διδακτικά βιβλία.....	124
2V. Υλικοτεχνική υποδομή.....	139
2VI. Διοίκηση της εκπαίδευσης.....	154

2VII. Παιδαγωγικές και διδακτικές αρχές.....	175
Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922.....	178
3I. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων.....	178
3II. Φοίτηση μαθητών.....	205
3III. Εκπαιδευτικό προσωπικό.....	299
3IV. Διδακτικά βιβλία.....	343
3V. Υλικοτεχνική υποδομή.....	349
3VI. Διοίκηση της Εκπαίδευσης.....	390
3VII. Παιδαγωγικές - Διδακτικές αρχές.....	394
Επιλογικά Συμπεράσματα.....	404
I. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων.....	405
II. Φοίτηση μαθητών.....	406
III. Εκπαιδευτικό προσωπικό.....	411
IV. Διδακτικά βιβλία.....	412
V. Υλικοτεχνική υποδομή.....	412
VI. Διοίκηση της εκπαίδευσης.....	413
VII. Παιδαγωγικές και διδακτικές αρχές.....	415
Γενικότερα Συμπεράσματα.....	416
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	417
ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	429
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	430
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.....	435
1. Ονομάτων και Τόπων.....	435
2. Όρων.....	438

Πρόλογος

Θεωρούσα πάντοτε ότι η ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα όσο και σημαντική ερευνητική ενασχόληση για έναν εκπαιδευτικό. Η έρευνα αυτή αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αξία όταν περιλαμβάνει τον Νομό Αττικής σε μια περίοδο (1897-1922) με σημαντικές κοινωνικές ανακατατάξεις και στοχεύει στη διερεύνηση των ιστορικών αρχείων των δημοτικών σχολείων.

Ολοκληρώνοντας αυτή την ερευνητική μου προσπάθεια, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε ορισμένα πρόσωπα τα οποία διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην ολοκλήρωσή της και τη συγγραφή της διατριβής μου.

Στον καθηγητή κ. Απόστολο Παπαϊωάννου, ο οποίος ως επιβλέπων της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής είχε την κύρια ευθύνη για την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής. Σε αυτόν οφείλω το γεγονός ότι μου δόθηκε η δυνατότητα να ασχοληθώ ερευνητικά με την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Σε όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής ήταν αυτός ο οποίος με τις σαφείς οδηγίες του και τις ουσιαστικές επισημάνσεις, μα πάνω απ' όλα με την ανθρώπινη συμπεριφορά του, με στήριξε στις δύσκολες στιγμές και με οδήγησε στην ολοκλήρωσή της.

Στον καθηγητή κ. Σπύρο Πανταζή, ο οποίος με αδιάλειπτο ενδιαφέρον, πάντοτε διακριτικά, παρακολούθησε όλη την πορεία της εκπόνησης της διατριβής. Οι ουσιαστικές παρατηρήσεις του και η ηθική του συμπαράσταση συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση της διατριβής.

Στον αναπληρωτή καθηγητή κ. Χαράλαμπο Αποστολόπουλο, ο οποίος στάθηκε συμπαραστάτης σε όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής με τις συμβουλές του, τις παρατηρήσεις του και τις θεωρητικές του υποδείξεις.

Τον καθηγητή κ. Αθανάσιο Νάκα, τον καθηγητή κ. Δημήτριο Σακκή, τον αναπληρωτή καθηγητή κ. Χαράλαμπο Μπαμπούνη και τη λέκτορα κα. Ευγενία Μαγουλά, για τις ουσιαστικές παρατηρήσεις τους και την πρόθυμη συμμετοχή τους στην εφταμελή επιτροπή.

Τους διευθυντές των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής, τόσο εκείνους οι οποίοι με δέχθηκαν στο σχολείο τους, αφιέρωσαν ένα μέρος του πολύτιμου χρόνου τους και μου έδωσαν τη δυνατότητα να μελετήσω το αρχείο του σχολείου, όσο και εκείνους οι οποίοι δεν μου επέτρεψαν να ερευνήσω το αρχείο του σχολείου, κατανοώντας τις όποιες ενστάσεις και ενδοιασμούς τους.

Τέλος τα άτομα του άμεσου οικογενειακού μου περιβάλλοντος τα οποία με υπομονή και αγάπη στάθηκαν δίπλα σε όλη τη διάρκεια της ερευνητικής μου προσπάθειας.

Εισαγωγή

1. *Επιλογή του θέματος και οριοθέτηση και της έρευνας της διατριβής ως προς το χώρο, το χρόνο και το αντικείμενο.*

Η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, αποτελεί ένα ζήτημα της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης, το οποίο δεν έχει μελετηθεί με συστηματικό – ερευνητικό τρόπο. Η έρευνα μέχρι τώρα περιλαμβάνει, είτε την παράθεση, παρουσίαση και σχολιασμό διαφόρων τεκμηρίων της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης όπως το έργο σταθμός στην ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, σύμφωνα με το Σήφη Μπουζάκη, του Αλέξη Δημαρά «Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε» (1973, Α΄ έκδοση), είτε την παρουσίαση και μελέτη τεκμηρίων που αφορούν τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, όπως το έργο του Σήφη Μπουζάκη «Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα» (1994, Α΄ έκδοση), είτε την παρουσίαση ιστορικών τεκμηρίων τα οποία καθόρισαν και οργάνωσαν το θεσμικό πλαίσιο επιμόρφωσης και μετεκπαίδευσης των δασκάλων-διδασκαλισσών και νηπιαγωγών στο ελληνικό κράτος, όπως το έργο των Σ. Μπουζάκη, Χ. Τζήκα, Κ. Ανθόπουλου «Η Επιμόρφωση και η Μετεκπαίδευση των Δασκάλων-Διδασκαλισσών και των Νηπιαγωγών στο Νεοελληνικό Κράτος» (2000, Α΄ έκδοση), είτε την αναλυτική ερμηνευτική προσέγγιση του κοινωνικού ρόλου του σχολείου και το ρόλο των διανοούμενων σε σχέση με την εκπαίδευση και την πνευματική ζωή, όπως τα έργα της Α. Φραγκουδάκη «Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στον μεσοπόλεμο» (1977, Α΄ έκδοση) και «Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία» (1978, Α΄ έκδοση).

Άλλες εργασίες παρουσιάζουν τεκμήρια και πηγές σχετικά με εκπαιδευτικά θέματα είτε σε τοπικό-περιφερειακό επίπεδο, όπως το έργο του Α. Χουρδάκη «Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1890-1913)» (2002, Α΄ έκδοση), το έργο της Σ. Ηλιάδου-Τάχου «Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914)» (2001, Α΄ έκδοση), το έργο του Δ. Σακκή «Η εκπαίδευση στις Νοτιοδυτικές Κυκλάδες κατά την Α΄ Οθωνική περίοδο (1833-1843)» (1997, Α΄ έκδοση), είτε σε διάφορες χρονικές περιόδους, όπως το έργο του Χ. Μπαμπούνη «Η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή Περίοδο – Διοικητική και εκπαιδευτική λειτουργία» (1999, Α΄ έκδοση).

Η περίοδος 1897-1922, σηματοδοτεί την έναρξη του 20ου αιώνα, η οποία έγινε μέσα σε μια κρίσιμη περίοδο που προσδιορίζεται από τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και τον διεθνή οικονομικό έλεγχο που ακολούθησε, μέχρι τη Μικρασιατική καταστροφή το 1922. Παρά τις άσχημες αυτές συνθήκες ο ελληνισμός σαν από πείσμα, βρίσκει την δύναμη να προσπαθήσει να πετύχει, μέσα σε αυτά τα 20 χρόνια, την διεκδίκηση αιώνιων εθνικών πόθων. Μέσα σε ένα κόσμο ανάστατο όπου τίποτε δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο και κεκτημένο, ανάμεσα σε πολέμους και έντονα πολιτικά πάθη, η Ελλάδα κατορθώνει να διπλασιαστεί εδαφικά και να εκπληρώσει σε ένα μεγάλο βαθμό μια ιστορική εκκρεμότητα που αποτελούσε εθνικό ζητούμενο αιώνων.

Σε κοινωνικό επίπεδο η άνοδος της αστικής τάξης έχει ως αποτέλεσμα την διεκδίκηση της εξουσίας, την οποία κατακτά έχοντας ως εκφραστή της, τον Ελευθέριο Βενιζέλο, μια πολιτική προσωπικότητα που δεσπόζει την περίοδο από το 1909 και έπειτα. Η διαφορά αντιλήψεων της αστικής τάξης και του παλιού κατεστημένου για τον ρόλο που οραματιζόταν για την Ελλάδα οδήγησε σε έναν καταστρεπτικό διχασμό έχοντας ως σύμβολα τον Βενιζέλο και τον Κωνσταντίνο. Οι συνέπειες του διχασμού θα μείνουν να επηρεάζουν τις εξελίξεις στη χώρα για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους στην Αθήνα και κατά συνέπεια η μετάθεση όλων των δημοσίων υπηρεσιών σε αυτή, αποτέλεσε ένα ισχυρό πόλο

έλξης για την περιοχή της Αττικής και ιδιαίτερα για την πόλη της Αθήνας. Σταδιακά άρχισαν να συρρέουν σε αυτή πληθυσμοί και διάφορες δραστηριότητες, ιδιαίτερα όσες έχουν άμεσα σχέση με τη λειτουργία της κυβέρνησης, λόγω της συγκεντρωτικής δομής του ελληνικού κράτους. Η ανάδειξη της Αθήνας και του Πειραιά σε κέντρα οικονομικής δραστηριότητας, παράλληλα με την οικονομική ύφεση που εμφανίζεται στην υπόλοιπη χώρα, έχει ως αποτέλεσμα η προσέλευση πληθυσμών να πάρει διαστάσεις εσωτερικής μετανάστευσης προς τις περιοχές αυτές.

Η μελέτη της βασικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής, την περίοδο 1897-1922, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι περιλαμβάνει την πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις και αποφασίζεται η εκπαιδευτική πολιτική, ιδιαίτερα δε σε μια περίοδο, κατά την οποία παρατηρούνται ανακατατάξεις στην ελληνική κοινωνία, προσπάθεια για δημιουργία και εδραίωση κράτους δικαίου, με δημόσια παιδεία καθώς επίσης και τροποποίηση των συνόρων της χώρας στα σημερινά δεδομένα.

Η παρούσα μελέτη θα βασιστεί στην έρευνα σε βάθος του ανεξερευνήτου αρχειακού υλικού που υπάρχει στα δημοτικά σχολεία του Νομού Αττικής, τα οποία συνεχίζουν τη λειτουργία τους μέχρι σήμερα, στη συγκέντρωση, καταγραφή, ταξινόμηση και λεπτομερή παρουσίαση όλων των νομοθετικών κειμένων της περιόδου 1897-1922, τα οποία αφορούν τη βασική εκπαίδευση καθώς και στην μελέτη, αποδελτίωση και αξιοποίηση Δελτίων - Περιοδικών και Ειδικών Εκδόσεων της περιόδου με εκπαιδευτικό περιεχόμενο. Στόχος της μελέτης αυτής είναι να διαπιστωθούν και να αναλυθούν οι πραγματικές συνθήκες λειτουργίας των Δημοτικών Σχολείων την χρονική περίοδο 1897-1922, το επίπεδο μόρφωσης των εκπαιδευτικών που διδάσκουν καθώς και η εξάρτησή τους από την τοπική άρχουσα τάξη.

2. Ερωτήματα - υποθέσεις - προβλήματα της έρευνας

Η ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια των ετών 1897-1922, αλλάζει δομές. Η αστική τάξη αναλαμβάνει την εξουσία το 1909 και προσπαθεί να υλοποιήσει ένα σχολείο πλήρως αστικό, με διπλή κατεύθυνση, η μια εκ των οποίων οδηγεί άμεσα στην επαγγελματική αποκατάσταση, στη παραγωγή. Παρ' όλα αυτά οι μεταρρυθμίσεις δεν εδραιώνονται και υπερισχύει το συντηρητικό ιδεώδες της κλασικής εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα η εκπαίδευση επηρεάζεται άμεσα ή έμμεσα από τους τοπικούς άρχοντες και την εκκλησία. Καθένας ενδιαφέρεται να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της τάξης του σε κοινωνικό ή κομματικό επίπεδο, αδιαφορώντας για τη γενικότερη πρόοδο της εκπαίδευσης.

Η καταγραφή, η ταξινόμηση, η ανάλυση και η παρουσίαση των νομοθετικών κειμένων που αφορούν την βασική εκπαίδευση την περίοδο 1897-1922, αναδεικνύει τις προσπάθειες που κάνει η επίσημη πολιτεία για την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής της εκάστοτε κυβέρνησης. Οι σοβαρές προσπάθειες για μεταρρύθμιση απέτυχαν. Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922 εφαρμόζεται βασικά ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895.

Προκύπτουν λοιπόν επιτακτικά ορισμένα αιτήματα:

- 1) Ποια είναι η πραγματική κατάσταση της λειτουργίας της εκπαίδευσης στη περίοδο 1897-1922 στο νομό Αττικής;
- 2) Πόσο ανταποκρίνεται αυτή στους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής και τις επιθυμίες του ελληνικού λαού;
- 3) Προσφέρεται παιδεία στα ελληνόπουλα και σε ποιο επίπεδο;
- 4) Ποιοι παράγοντες επιδρούν θετικά ή αρνητικά και από πού πηγάζουν;

Τα ερωτήματα αυτά θα προσπαθήσω να προσεγγίσω με την διδακτορική μου διατριβή ερευνώντας τα αρχεία των σχολείων της περιόδου 1897-1922, όπως αυτά διατηρούνται μέχρι σήμερα, το σύνολο των νομοθετικών κειμένων για τη βασική εκπαίδευση καθώς και τα σχετικά Δελτία, τα Εκπαιδευτικά περιοδικά και τις Ειδικές Εκδόσεις της περιόδου 1897-1922.

Ειδικότερα, θα προσπαθήσω να καταγράψω τις παρακάτω πτυχές της βασικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922 :

- 1) Ποιος είναι ο αριθμός και το είδος των δημοτικών σχολείων στο νομό Αττικής την περίοδο αυτή και με πιο ρυθμό μεταβάλλεται ο αριθμός αυτός.
- 2) Ποια είναι η χωροταξική κατανομή των δημοτικών σχολείων στο νομό Αττικής, ποιος ο αριθμός ανά είδος και πόσοι μαθητές φοιτούν σε αυτά.
- 3) Ποιο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε αυτά, ποιες οι σχέσεις τους με την τοπική αυτοδιοίκηση και ποιες μεταβολές παρατηρούνται στο εκπαιδευτικό προσωπικό των δημοτικών σχολείων.
- 4) Αν υπάρχει διοικητικός έλεγχος, καθοδήγηση παιδαγωγική και πόσο επιτυγχάνεται ο σκοπός της εκπαίδευσης.
- 5) Ποια είναι η κτιριακή υποδομή των δημοτικών σχολείων.
- 6) Αν υπάρχει εξοπλισμός στα σχολεία αυτά και πώς γίνεται η προμήθειά του.
- 7) Τι είδους αναλυτικά πρόγραμμα και περιεχόμενο σπουδών εφαρμόζεται σε αυτά.
- 8) Ποια είναι τα σχολικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται και πως τα προμηθεύονται οι μαθητές.
- 9) Λειτουργεί και σε ποιο βαθμό η σχολική εφορεία και πώς καλύπτονται οι οικονομικές ανάγκες λειτουργίας των δημοτικών σχολείων.
- 10) Ποιος είναι ο ρόλος των γονέων και της τοπικής αυτοδιοίκησης στη λειτουργία των σχολείων.

3. Μεθοδολογία

Για να προσεγγίσουμε μεθοδολογικά το θέμα μας, Η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, εργαστήκαμε με βάση τις θέσεις της ιστορικής έρευνας-μεθόδου. Η χρησιμότητα της ιστορικής έρευνας στο χώρο της εκπαίδευσης είναι αδιαμφισβήτητη. Η ιστορική έρευνα μπορεί να «παρέχει διεισδυτικές αντιλήψεις» σχετικά με κάποιο εκπαιδευτικό πρόβλημα. Η ιστορική έρευνα στην εκπαίδευση μπορεί να δείξει «πώς και γιατί αναπτύχθηκαν εκπαιδευτικές θεωρίες και πρακτικές» και να μας βοηθήσει «να κατανοήσουμε πώς έχει εμφανιστεί το παρόν εκπαιδευτικό σύστημα»¹.

Η επιλογή και η οριοθέτηση του θέματος έγινε ύστερα από προσεκτική έρευνα-μελέτη της βιβλιογραφίας και σε συνεργασία με τον επιβλέποντα καθηγητή, ώστε να αναδειχθεί η δυναμική, η αναγκαιότητα και η σπουδαιότητα της ιστορικής έρευνας για τη βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής, την περίοδο 1897-1922².

Ακολούθησε η διατύπωση επιμέρους ερωτημάτων-προβλημάτων, στα πλαίσια του γενικότερου σκοπού της έρευνάς μας, καθορισμένα με ακρίβεια, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους και οικοδομούν το σύνολο της έρευνάς μας³.

Η διαπραγμάτευση του θέματος και η διεξαγωγή της ιστορικής έρευνάς του, απαιτεί τεκμηρίωση, η οποία προκύπτει από την βιβλιογραφία⁴. Το επόμενο βήμα στην έρευνά μας ήταν να συγκροτήσουμε μια όσο το δυνατόν πληρέστερη βιβλιογραφία, σχετικά με το αντικείμενο της έρευνάς μας. Την ανεύρεση του σχετικού βιβλιογραφικού υλικού, ακολούθησε η καταγραφή, η ταξινόμηση και η αποδελτίωσή του.

Παράλληλα με τον καθαρισμό της βιβλιογραφίας μας, προχωρήσαμε στην ανεύρεση, καταγραφή, ιστορική ερμηνεία⁵, ταξινόμηση και μεταγραφή του αρχειακού μας υλικού (αρχεία σχολείων, ΦΕΚ, δελτίων, περιοδικών, ειδικών εκδόσεων).

Η πρόοδος στη συλλογή του υλικού, μας επέτρεψε να προχωρήσουμε σε μια πρώτη διάρθρωσή του, σχηματίζοντας τις ενότητες της εργασίας μας, οι οποίες πήραν την πρώτη

¹ Βλ. σχετικά: Louis Cohen - Lawrence Manion, *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, μετ. Χρυσούλα Μητσιοπούλου - Μάνια Φιλοπούλου, εκδόσεις Έκφραση, α΄ έκδοση, Αθήνα 1997, σ. 73.

² Βλ. σχετικά: Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, *Εισαγωγή στην Τεχνική της Επιστημονικής Ιστορικής Εργασίας*, εκδόσεις Βάνιας, γ΄ ανατύπωση, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 74.

³ Βλ. σχετικά: Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, ό.π. σ. 27-28.

⁴ Βλ. σχετικά: Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, ό.π. σ. 30-31.

⁵ «Όταν λέμε ιστορική ερμηνεία εννοούμε το σύνολο των εργασιών που θα μας επιτρέψουν να κατανοήσουμε ένα ιστορικό κείμενο, να εκτιμήσουμε την αξιοπιστία του, να αρυσθούμε απ' αυτό πληροφορίες, των οποίων έχουμε εκτιμήσει κατά το δυνατό την ορθότητα, και να το εντάξουμε στην ιστορική του συσχέτιση.» Βλ. σχετικά: Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, ό.π. σ. 22.

τους μορφή. Η κριτική εξέταση αυτής της πρώτης καταγραφής μας βοήθησε να έχουμε καλύτερη εποπτεία του υλικού μας. Η ολοκλήρωση της συλλογής και επεξεργασίας του υλικού μας επέτρεψε να προχωρήσουμε στην τελική σύνθεση της εργασίας μας και να ελέγξουμε τη λογική ακολουθία των επιχειρημάτων και τη συστηματική και μεθοδική διάρθρωση της⁶.

4. Πηγές

Η ανάγκη για αναλυτική παρουσίαση των όψεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, και η απάντηση στα ερωτήματα που θέσαμε σχετικά με τις πτυχές της βασικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, μας οδήγεί στην έρευνα των αρχείων της βασικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής, την περίοδο 1897-1922. Η απουσία συγκροτημένων και οργανωμένων αρχείων της βασικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής για την υπό εξέταση περίοδο, μας οδήγησε στην αναζήτηση των αρχείων που υπάρχουν στα δημοτικά σχολεία του Νομού Αττικής. Οι πρωτογενείς αυτές πηγές που εντοπίστηκαν στα Δημοτικά σχολεία Σπάτων, Κερατέας, Μαρκοπούλου Λαυρείου και Μαραθώνα, καταγράφηκαν, ταξινομήθηκαν χρονολογικά και αποδελτιώθηκαν. Ειδικότερα οι πρωτογενείς αυτές πηγές περιλαμβάνουν:

- 1) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων:
  - a. Γενικοί Έλεγχοι από το σχολικό έτος 1907-1908 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
  - b. Μαθητολογία από το σχολικό έτος 1899-1900 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
- 2) Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων:
  - a. Γενικοί έλεγχοι από το σχολικό έτος 1920-1921 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
- 3) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου:
  - a. Γενικοί Έλεγχοι από το σχολικό έτος 1903-1904 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
  - b. Μαθητολογία από το σχολικό έτος 1903-1904 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
  - c. Βιβλίο Πιστοποιητικών Σπουδής από το σχολικό έτος 1913-1914 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
  - d. Πρακτικά Συνεδριάσεων του συλλόγου Διδασκάλων από το σχολικό έτος 1914-1915 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
- 4) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας:
  - a. Γενικοί Έλεγχοι από το σχολικό έτος 1905-1906 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
  - b. Μαθητολογία από το σχολικό έτος 1905-1906 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
- 5) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρεωτικής:
  - a. Γενικοί Έλεγχοι από το σχολικό έτος 1916-1917 μέχρι και το σχολικό έτος 1917-1918,
  - b. Μαθητολογία από το σχολικό έτος 1913-1914 μέχρι και το σχολικό έτος 1919-1920,
- 6) Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Λαυρείου:
  - a. Γενικοί Έλεγχοι από το σχολικό έτος 1915-1916 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
  - b. Μαθητολογία από το σχολικό έτος 1899-1900 μέχρι και το σχολικό έτος 1921-1922,
- 7) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα:
  - a. Γενικοί Έλεγχοι από το σχολικό έτος 1914-1915 μέχρι και το σχολικό έτος 1922-1923,

⁶ Βλ. σχετικά: Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, ό.π. σ. 52.

b. Μαθητολογία από το σχολικό έτος 1920-1921 μέχρι και το σχολικό έτος 1922-1923.

Για να συγκροτηθεί, τέλος, το θεσμικό πλαίσιο της βασικής εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922, αναζητήθηκαν και συγκεντρώθηκαν, ύστερα από ενδελεχή έρευνα στις βιβλιοθήκες (Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη), καταγράφηκαν, ταξινομήθηκαν και αποδελτιώθηκαν τα δημοσιευμένα σε ΦΕΚ νομοθετικά κείμενα της περιόδου (Νόμοι, Βασιλικά Διατάγματα, Υπουργικής Αποφάσεις) που αναφέρονται στη βασική εκπαίδευση.

Παράλληλα και για να γίνει δυνατή η πληρέστερη αποτύπωση των όψεων της βασικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, αναζητήθηκαν και συγκεντρώθηκαν, ύστερα από ενδελεχή έρευνα στις βιβλιοθήκες (Εθνική Βιβλιοθήκη, Γενάδειος Βιβλιοθήκη), καταγράφηκαν, ταξινομήθηκαν, αποδελτιώθηκαν και αξιοποιήθηκαν συνδυαστικά μια σειρά δευτερογενών - δημοσιευμένων πηγών της περιόδου. Ειδικότερα αξιοποιήθηκαν Δελτία - Περιοδικά - Ειδικές εκδόσεις της περιόδου, όπου υπήρχαν εγκύκλιοι των επιθεωρητών των σχολείων, παιδαγωγικές και διδακτικές προτάσεις των επιθεωρητών και άλλων στελεχών της διοίκησης της εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922, αναφορές - δημοσιεύματα που σχετίζονται με διάφορα ζητήματα της εκπαίδευσης. Αξιοποιήθηκαν επίσης τα στατιστικά αποτελέσματα των γενικών απογραφών του 1896, του 1907 και του 1920, προκειμένου να συγκροτηθεί η γενικότερη εικόνα του Νομού Αττικής.

5. Μέρη εργασίας

Η εργασία εκτείνεται σε δύο Μέρη. Στο πρώτο Μέρος περιλαμβάνονται δύο κεφάλαια, στο δεύτερο Μέρος περιλαμβάνονται τρία κεφάλαια και ακολουθούν τα επιλογικά συμπεράσματα.

Στο πρώτο Μέρος γίνεται μια γενικότερη επισκόπηση της περιόδου 1897-1922, και παρουσιάζονται τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα, οι οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις καθώς και σημαντικά εκπαιδευτικά ζητήματα της περιόδου.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια ιστορική επισκόπηση της περιόδου 1897-1922. Ειδικότερα στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου παρουσιάζονται τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα της περιόδου, από τον πόλεμο του 1897 μέχρι την Μικρασιατική καταστροφή του 1922 και οι συνέπειές τους για την Ελλάδα. Στη δεύτερη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου παρουσιάζονται οι οικονομικές εξελίξεις και οι κοινωνικές ανακατατάξεις που λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα την περίοδο 1897-1922.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται σημαντικά εκπαιδευτικά ζητήματα της περιόδου. Ειδικότερα στην πρώτη ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου γίνεται αναφορά στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1899 και του 1900, καθώς και στις προβλέψεις που αυτά περιλαμβάνουν για τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση. Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα του «Πρώτου Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συνεδρίου» και οι προτάσεις οι οποίες διαμορφώνονται σε αυτό. Στην τρίτη ενότητα γίνεται αναφορά στο γλωσσικό ζήτημα και τις αντιπαραθέσεις που προκαλεί, μιας και συνδέεται άμεσα την περίοδο αυτή με τα εκπαιδευτικά δρώμενα της χώρας. Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζεται η ίδρυση και λειτουργία του Ανώτατου Δημοτικού Παρθεναγωγείου Βόλου, το 1908. Η λειτουργία του αποτελεί ένα σημαντικό σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης διότι οριοθετεί τις δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς των καινοτόμων προσπαθειών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στην πέμπτη ενότητα γίνεται αναφορά στην ίδρυση και λειτουργία του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο οποίος θα αποτελέσει το χώρο στον οποίο θα διαμορφώνεται και θα εκφράζεται ο αστικοδημοκρατικός εκπαιδευτικός λόγος, θα επενδύονται κοινωνικά και παιδαγωγικά οι εκπαιδευτικές επιλογές της αστικής τάξης. Στην έκτη ενότητα παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913, τα οποία αποτελούν την πρώτη προσπάθεια αστικοδημοκρατικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα. Στόχος τους ήταν η προσαρμογή της εκπαίδευσης στα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα που διαμορφώνονταν στη χώρα την περίοδο αυτή. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή παίζουν οι δημοτικιστές του Εκπαιδευτικού Ομίλου και ιδιαίτερα οι Γληνός, Δελμούζος και

Τριανταφυλλίδης. Στην έβδομη ενότητα γίνεται αναφορά στη μεταρρύθμιση της περιόδου 1917-1920, όταν για πρώτη φορά εισάγεται η δημοτική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο. Στην περίοδο αυτή έχουμε τη δεύτερη προσπάθεια, μετά τα νομοσχέδια του 1913, τα οποία απορρίφθηκαν, για την προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στα νέα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα, με πρωτεργάτες ξανά τα κορυφαία στελέχη του Εκπαιδευτικού Ομίλου, Γληνό, Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, και πολιτικό εκφραστή της, την κυβέρνηση Βενιζέλου.

Στο δεύτερο Μέρος καταδεικνύεται η ταυτότητα του χώρου της έρευνας, ο Νομός Αττικής, καταγράφεται το θεσμικό πλαίσιο και παρουσιάζονται τα δεδομένα της αρχειακής έρευνας για τη βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922.

Στο πρώτο κεφάλαιο του δευτέρου Μέρους, οριοθετείται γεωγραφικά και διοικητικά ο τόπος της έρευνας, δηλαδή ο Νομός Αττικής. Στην πρώτη ενότητα γίνεται λεπτομερής καταγραφή των δήμων και κοινοτήτων που απαρτίζουν τις επαρχίες Αττικής, Αιγίνης και Μεγαρίδος, που συνιστούν το Νομό Αττικής, είτε ως γεωγραφική ενότητα, μέχρι το 1899 και από το 1910 μέχρι το 1922, είτε ως διοικητική διαίρεση, την περίοδο 1899-1910, καταδεικνύοντας έτσι την ταυτότητα του χώρου κατά την περίοδο 1897-1922, στην οποία ερευνάται η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής. Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται τα πληθυσμιακά δεδομένα του Νομού Αττικής με βάση τις γενικές απογραφές του 1896, του 1907 και του 1920.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του δευτέρου Μέρους καταγράφεται, ταξινομείται, αναλύεται και παρουσιάζεται το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο για τη βασική εκπαίδευση, την περίοδο 1897-1922. Στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου παρουσιάζονται τα δεδομένα που ισχύουν, με βάση το θεσμικό πλαίσιο, για την ίδρυση και λειτουργία των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων (σκοπός της εκπαίδευσης, είδη σχολείων, τρόπος και προϋποθέσεις ίδρυσης νηπιαγωγείων και σχολείων). Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τη φοίτηση των μαθητών (εγγραφή, φοίτηση, αξιολόγηση, προαγωγή και κινητικότητα των μαθητών, αναλυτικά προγράμματα, μαθήματα που διδάσκονται οι μαθητές). Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα που ισχύουν για το εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων (διαδικασία διορισμού, διοικητικές μεταβολές, άδειες, ποινές, μισθοί, επιμόρφωση, συνταξιοδοτικά θέματα). Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζεται το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τη συγγραφή, έγκριση και διακίνηση των διδακτικών βιβλίων την περίοδο 1897-1922. Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο που αφορά την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων την περίοδο 1897-1922 (κτιριακό ζήτημα, τρόπος διαχείρισης των οικονομικών των σχολείων, εξοπλισμός των σχολείων). Στην έκτη ενότητα παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο για τη διοίκηση της εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922 (όργανα και θεσμοί της διοίκησης). Στην έβδομη ενότητα γίνεται αναφορά, με βάση το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, στις παιδαγωγικές και διδακτικές αρχές (μέθοδος διδασκαλίας, παιδονομία).

Στο τρίτο κεφάλαιο του δευτέρου Μέρους παρουσιάζονται τα δεδομένα που προκύπτουν από την καταγραφή, ταξινόμηση, και ανάλυση των πρωτογενών (αρχεία των δημοτικών σχολείων) και δευτερογενών πηγών (δελτία, περιοδικά και ειδικές εκδόσεις της περιόδου) για τη βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922. Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για την ίδρυση, τη λειτουργία και τις μεταβολές των σχολείων σε κάθε δήμο και κοινότητα του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922. Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για τη φοίτηση των μαθητών (εγγραφή, φοίτηση, αξιολόγηση, προαγωγή και κινητικότητα των μαθητών, αναλυτικά προγράμματα, μαθήματα που διδάσκονται οι μαθητές), σε κάθε δήμο και κοινότητα του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για το εκπαιδευτικό προσωπικό που υπηρετεί στα σχολεία των δήμων και κοινοτήτων του Νομού Αττικής, (σύνθεση του εκπαιδευτικού προσωπικού, οικονομικές απολαβές) την περίοδο 1897-1922. Στην τέταρτη ενότητα του τρίτου κεφαλαίου, παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για τα διδακτικά βιβλία που

εγκρίνονται και χρησιμοποιούνται στα σχολεία του Νομού Αττικής. Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων κάθε δήμου και κοινότητας του Νομού Αττικής (δημόσια και μισθωμένα κτίρια, μισθώματα διδακτηρίων, υγιεινή των κτιρίων), την περίοδο 1897-1922. Στην έκτη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για τη διοίκηση της εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922. Στην έβδομη ενότητα παρουσιάζονται τα δεδομένα, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, για τις παιδαγωγικές και διδακτικές αρχές και την παιδονομία που εφαρμόζονται στα σχολεία του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922.

6. Επιλογικά συμπεράσματα.

Η αναλυτική παρουσίαση των όψεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, απαντά στα ερωτήματα που θέσαμε σχετικά με τις πτυχές της βασικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922.

Η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο των μαθητών, το χρόνο φοίτησης, παρουσιάζοντας διαφορετικά *minimum* εκπαίδευσης (4-6 χρόνια), και τα μαθήματα που διδάσκονται. Έτσι η έννοια της υποχρεωτικής φοίτησης οδηγεί σε μαθητές δύο κατηγοριών ανάλογα με το είδος του σχολείου στο οποίο φοιτούν και τα μαθήματα που έχουν διδαχθεί, παρά το γεγονός ότι στο Νομό Αττικής τα γραμματοδιδασκαλεία, μέχρι το 1905, και τα κοινά δημοτικά σχολεία μέχρι το 1921 αποτελούν ένα μικρό ποσοστό των σχολείων, το οποίο βαίνει μειούμενο με την πάροδο των χρόνων. Τα χαρακτηριστικά αυτά διαρκούν μέχρι το τέλος της περιόδου, όταν η νομοθετική εξίσωση των κοινών δημοτικών σχολείων με τα μονοτάξια πλήρη δημοτικά σχολεία, ανοίγει ευοίωνες προοπτικές για την άρση των ανισοτήτων ως προς το χρόνο φοίτησης και την παρεχόμενη γνώση στους μαθητές. Αντιμετωπίζει σοβαρές απώλειες μαθητικού πληθυσμού λόγω των ποσοστών μη φοίτησης και ταυτόχρονα παρουσιάζει υψηλά ποσοστά απόρριψης μαθητών ιδιαίτερα στις μικρές τάξεις. Παράλληλα όλα αυτά τα χρόνια, 1897-1922, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα υποδομών, τα οποία ωστόσο δεν είναι εύκολο να αντιμετωπιστούν, λόγω των υψηλών οικονομικών απαιτήσεων. Επιλέγεται έτσι η λύση της μίσθωσης διδακτηρίων για την κάλυψη των κτιριακών αναγκών.

Τέλος, πιστεύουμε ότι, με την διερεύνηση των πηγών και την παρουσίαση στοιχείων από πρωτογενές υλικό, μέσα από τα αρχεία των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922, συμβάλλουμε στην πλήρη παρουσίαση της εξέλιξης της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής σε μια σημαντική χρονική περίοδο. Ειδικότερα καταγράψαμε πλήρως το νομοθετικό πλαίσιο της στοιχειώδους εκπαίδευσης καθώς και τις όψεις της εκπαιδευτικής πραγματικότητας, ευελπιστώντας ότι συμβάλλουμε έτσι στην παραπέρα ιστορική μελέτη και έρευνα της ελληνικής εκπαίδευσης.

Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1897-1922

Κεφάλαιο 1. Επισκόπηση της περιόδου 1897-1922

11. Ιστορικά γεγονότα της περιόδου 1897-1922

α. Βαδίζοντας προς τον πόλεμο του 1897

Η τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται από τον έντονο ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων, στην περιοχή των Βαλκανίων και της Νοτιοανατολικής Μεσογείου (Ανατολικό ζήτημα), οι οποίες προσπαθούν να επιβάλλουν την πολιτική τους, με στόχο την εξασφάλιση των συμφερόντων τους. Καθεμιά από τις βαλκανικές χώρες –Ελλάδα, Ρουμανία, Σερβία, Βουλγαρία, Τουρκία– αντιμετωπίζουν οξύτατα εσωτερικά προβλήματα. Ωστόσο, άλλοτε υποκινούμενες από τις Μεγάλες Δυνάμεις και άλλοτε εκμεταλλευόμενες την πολιτική τους στην περιοχή, εξακολουθούν να επεκτείνουν τα εθνικιστικά τους σχέδια, διεκδικώντας ένα μέρος από τις υπόδουλες, στην Τουρκία, περιοχές, δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη Μακεδονία (Μακεδονικό ζήτημα).

Το Μακεδονικό ζήτημα οριοθετείται ως η τομή των διεκδικήσεων των βαλκανικών χωρών και αποτελεί τη μια όψη του ανατολικού ζητήματος. Ενδεικτικό της μεγάλης διάστασης των απόψεων που εκφράζει κάθε χώρα για το Μακεδονικό ζήτημα είναι η έντονη διαφοροποίηση που συναντάμε στους αριθμούς που καθεμιά δίνει για την εθνότητα των κατοίκων των περιοχών της Μακεδονίας⁷. Η Βουλγαρία είναι η πρώτη απ' όλες τις άλλες χώρες η οποία θα ξεκινήσει τις οργανωμένες προσπάθειες για προσάρτηση της Μακεδονίας⁸, αρχικά με το πρόσχημα της αυτονομίας και στη συνέχεια επιδιώκοντας απροκάλυπτα την προσάρτησή της.

Η άλλη όψη του ανατολικού ζητήματος, που αφορά άμεσα την Ελλάδα, είναι το Κρητικό ζήτημα. Η Κρήτη βρίσκεται στη σφαίρα των ενδιαφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων λόγω της γεωγραφικής της θέσης στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Από το 1895 και μετά, οι κάτοικοι του νησιού προβάλλουν επιτακτικά το αίτημα για ένωση με την Ελλάδα. Η εξέγερση του ελληνικού στοιχείου το 1897, και η βιαιότητα που χρησιμοποιούν οι Τούρκοι για να επιβληθούν στο νησί, δίνει μια νέα τροπή στο Κρητικό ζήτημα, αναδεικνύοντάς το σε σοβαρό πρόβλημα τόσο της Ελλάδας όσο και των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής.

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των δύο παραμέτρων του ανατολικού ζητήματος για την Ελλάδα διαδραματίζει η "Εθνική Εταιρεία", μια πατριωτική μυστική οργάνωση, η οποία ιδρύθηκε στην Αθήνα, το Σεπτέμβριο του 1895, από νεαρούς αξιωματικούς και στην οποία προσχώρησαν αργότερα και υψηλόβαθμοι αξιωματικοί, πολιτικοί και διανοούμενοι της εποχής⁹. Η οργάνωση αυτή, παραγνωρίζοντας πολλές φορές την

⁷ Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί 1909*, τομ. Α΄, Πατάκης, δ΄ έκδοση, Αθήνα 2000, σ. 550, «Κατά τις ελληνικές πηγές, τη Μακεδονία κατοικούσαν 656.000 Έλληνες, 576.000 Τούρκοι και 545.000 Σλαβόφωνοι κατά τις βουλγαρικές, 485.000 ήταν Τούρκοι, 225.000 Έλληνες, 1.184.000 οι Βούλγαροι και 700.000 οι Σέρβοι κατά τις σερβικές, 231.000 ήταν Τούρκοι, 201.000 οι Έλληνες, 57.000 οι Βούλγαροι και 2.048.000 οι Σέρβοι! Πρέπει να σημειωθεί, ότι οι στατιστικές αναφέρονται σ' ολόκληρη την περιοχή που σήμερα έχει περιληφθεί στα εθνικά όρια της Ελλάδας, της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας, η οποία τότε ανήκε ενιαία στους Τούρκους».

⁸ Η Βουλγαρία αρχικά εντατικοποιεί την προπαγάνδα της στην Μακεδονία με την εμφάνιση το 1893, της "Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης", η οποία αργότερα, 1895, θα περάσει κάτω από τον έλεγχο του "Ανώτατου Κομιτάτου" το οποίο έχει σαν έργο του την προσάρτηση της Μακεδονίας. Για την επιτυχία του έργου του οργανώνει από το 1897 ένοπλες ομάδες τους "κομιτατζήδες". Βλ. σχετικά: Απόστολος Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Βάνιας, ιστ΄ έκδοση, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 327-328, και Νίκος Γ. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας. Βιβλιογραφικός Οδηγός Σπύρου Ι. Ασδραγά, Θεμέλιο, ι΄ έκδοση, Αθήνα 1986, σ. 107-109.*

⁹ Ιδρυτικά μέλη της εταιρείας ήταν νέοι αξιωματικοί οι οποίοι επιθυμούσαν την αναδιοργάνωση και ανανέωση του στρατεύματος. Στη συνέχεια έγιναν δεκτοί και υψηλόβαθμοι αξιωματικοί καθώς και πολίτες,

πραγματική κατάσταση και τις δυνατότητες της Ελλάδας, παρασύρει την χώρα σε ενέργειες που αποδεικνύονται άστοχες και εγκυμονούν κινδύνους.

Το σημαντικότερο πρόβλημα για την Ελλάδα, μετά την πτώχευση του 1893, ήταν ο κλονισμός της αξιοπιστίας της σε διεθνές επίπεδο, τόσο σε οικονομικά, όσο και σε πολιτικά ζητήματα. Η εκλογική αποτυχία του Χαρίλαου Τρικούπη στις εκλογές του 1895 και ο σχηματισμός ισχυρής κυβέρνησης από τον Θ. Δηλιγιάννη, δε φαίνεται να δίνει διέξοδο στο πρόβλημα. Η νέα κυβέρνηση οριοθετεί ως πρώτο και σημαντικότερο στόχο την αντιμετώπιση του οικονομικού προβλήματος της χώρας, προσπαθώντας να βρει μια συμβιβαστική λύση με τους δανειστές της Ελλάδας, διαδικασία που αποδεικνύεται αρκετά δύσκολη αφού επιδίωξη των δανειστών είναι να εξασφαλίσουν την αποπληρωμή των δανείων δια της υπαγωγής των δημοσιονομικών της χώρας σε διεθνή έλεγχο. Ωστόσο, λίγο πριν ξεσπάσει η εξέγερση του 1897 στην Κρήτη, οι διαπραγματεύσεις είχαν αρχίσει να οδηγούν σε ένα ορατό αποτέλεσμα. Τα γεγονότα στην Κρήτη και ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 διέκοψαν τη διαδικασία εξεύρεσης οριστικής λύσης του προβλήματος. Η λύση θα δοθεί μέσα από τη συνθήκη ειρήνης του ελληνοτουρκικού πολέμου, την οποία θα κληθεί να υπογράψει η Ελλάδα.

Η εξέγερση στην Κρήτη και η προσπάθεια των κατοίκων του νησιού να ενωθούν με την ελεύθερη Ελλάδα δραστηριοποιεί την "Εθνική Εταιρεία", η οποία μέχρι τώρα προσπαθούσε κυρίως να οργανώσει ένοπλες ομάδες, οι οποίες θα δρούσαν στην Μακεδονία. Η κυβέρνηση Θ. Δηλιγιάννη προσπαθεί να κρατηθεί σε απόσταση από την προσπάθεια των Κρητικών. Ωστόσο η αντιπολίτευση και τα μέλη της "Εθνικής Εταιρείας", δημαγωγώντας με κάθε πρόσφορο μέσο, ασκούν πιέσεις στην κυβέρνηση με αποτέλεσμα να σταλούν στην Κρήτη δυο πολεμικά πλοία και στρατιωτικό άγημα. Το άγημα με αρχηγό τον υπασπιστή του βασιλιά Τιμολέοντα Βάσο αποβιβάζεται στην Κρήτη, όπου ήδη υπάρχουν αντίστοιχα αγήματα των Μεγάλων δυνάμεων. Η αντίδραση της Τουρκίας, με διαβήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, είναι έντονη. Τους επόμενους μήνες σημειώνονται εχθροπραξίες στο νησί, στις οποίες εμπλέκονται αρκετές φορές και τα στρατιωτικά αγήματα των Μεγάλων Δυνάμεων, τα οποία εδρεύουν εκεί.

Η λύση του ζητήματος είναι πολύπλοκη υπόθεση και δεν φαίνεται σύντομα στον ορίζοντα καθώς τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, με τα οποία συνδέεται άμεσα, είναι αντικρουόμενα. Η διαφωνία των Μεγάλων Δυνάμεων για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα, αλλά και η αδυναμία τους να συμφωνήσουν σε μια κοινά αποδεκτή λύση, τις οδηγεί να υποστηρίξουν την μη διατάραξη του υπάρχοντος καθεστώτος του νησιού.

β. Ο πόλεμος του 1897 και οι συνέπειές του

Η αποστολή των στρατιωτικών δυνάμεων στην Κρήτη θεωρήθηκε από την Τουρκία ως αιτία πολέμου. Η κυβέρνηση του Θ. Δηλιγιάννη αφέθηκε να παρασυρθεί σε πόλεμο, αν και γνώριζε ότι μια στρατιωτική αναμέτρηση με την Τουρκία θα ήταν ότι χειρότερο για τη χώρα την περίοδο αυτή. Παράλληλα οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν καταφέρνουν να συμφωνήσουν σε μια κοινή πολιτική στην περιοχή, ενώ η διπλωματία τους εμποδίζει την λήψη γρήγορων και αποτελεσματικών αποφάσεων. Ασκώντας την

σημαντικά πρόσωπα της πολιτικής ζωής και της τέχνης. Σύντομα η εταιρεία εξαπλώθηκε και ξεκίνησε ένα αγώνα ελέγχου της κοινής γνώμης εντός Ελλάδας. Ταυτόχρονα κύριο μέλημά της ήταν ο εξοπλισμός των τμημάτων της που βρισκόταν εκτός Ελλάδας, στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Τα έσοδα της εταιρείας προέρχονταν από τις τακτικές και έκτακτες εισφορές των μελών της. Σημαντικό ρόλο παίζουν οι ακμάζουσες κοινότητες των Ελλήνων του εξωτερικού, οι οποίες είναι οι σημαντικότεροι χρηματοδότες της Εταιρείας. Η δράση της Εταιρείας περιελάμβανε τρεις γεωγραφικούς κύκλους ενδιαφέροντος: την Μακεδονία, την Ήπειρο και την Κρήτη. Η προτεραιότητα καθοριζόταν από πρακτικές εκτιμήσεις των δεδομένων κάθε φορά χωρίς την ύπαρξη επιλογών. Οι ενέργειες της Εταιρείας στα μέτωπα αυτά γίνονταν χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες κάθε περιοχής, πολύ δε περισσότερο οι διεθνείς κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και οι επιπτώσεις που μπορούσαν να έχουν οι όποιες ενέργειες της εταιρείας στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Βλ. σχετικά: Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ. Α΄ σ. 554, Απόστολος Βακαλόπουλος ό.π. σ. 220 και *Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, τομ. ΙΔ΄ σ. 93-94.

πολιτικής τους και την επιρροή τους, καθεμιά ξεχωριστά, καταφέρνουν ώστε οι υπόλοιπες βαλκανικές χώρες να παραμείνουν ουδέτερες¹⁰.

Στις 5/18 Απριλίου 1897 η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα και άρχισαν οι εχθροπραξίες μεταξύ των αντιπάλων στρατιωτικών δυνάμεων, τόσο στη Θεσσαλία όσο και στην Ήπειρο. Η σύγκριση μεταξύ των αντιπάλων στρατιωτικών δυνάμεων αποδεικνύει την ανωτερότητα την οποία διέθετε τόσο αριθμητικά όσο και ποιοτικά ο τουρκικός στρατός¹¹. Η διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων κράτησε περίπου ένα μήνα. Μέσα στο χρονικό αυτό διάστημα η ήττα πρόβαλε μπροστά στον ελληνικό στρατό. Η κατάρρευση του μετώπου και η άτακτη υποχώρηση των στρατιωτικών μονάδων άφηνε ακάλυπτες την μια μετά την άλλη τις περιοχές της Θεσσαλίας.

Το βαρύ κλίμα της επερχόμενης ήττας, που επικρατεί στο εσωτερικό της χώρας, έχει ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση της κυβέρνησης του Θ. Δηλιγιάννη, με την επέμβαση του βασιλιά Γεωργίου Α΄, από νέα με πρωθυπουργό το Δημ. Ράλλη. Η νέα κυβέρνηση προσπαθεί να αποτρέψει την καταστροφή, επιδιώκοντας άμεσα ανακωχή του πολέμου, με την μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων¹². Η ανακωχή υπογράφεται στις 8/21 Μαΐου 1897, έξω από την Λαμία, ενώ παράλληλα η ελληνική πλευρά ανακαλεί το σύνολο των δυνάμεων της από την Κρήτη.

Οι διαπραγματεύσεις για την υπογραφή συνθήκης ειρήνης μεταξύ των δύο κρατών αρχίζουν το φθινόπωρο του 1897, στην Κωνσταντινούπολη. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι η Ελλάδα απουσιάζει από τις διαπραγματεύσεις αυτές και εκπροσωπείται από τις κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, ο ρόλος των οποίων διαμορφώνει ένα είδος κηδεμονίας της χώρας, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το κείμενο και τους όρους της συνθήκης την οποία κλήθηκε να υπογράψει η Ελλάδα.

Οι όροι της συνθήκης ειρήνης ήταν δυσμενείς. Αν και τα σύνορα των δύο χωρών παρέμεναν όπως και πριν, εκτός από ελάχιστες διαφοροποιήσεις σε κάποια σημεία της συνοριακής γραμμής, η Ελλάδα υποχρεώνεται στην καταβολή πολεμικής αποζημίωσης ύψους 4.000.000 τουρκικών λιρών και ταυτόχρονα δέχεται το διεθνή οικονομικό έλεγχο, για την αποπληρωμή τόσο της αποζημίωσης όσο και των άλλων δανείων τα οποία είχε συνάψει στο παρελθόν¹³. Το τελικό κείμενο της συνθήκης υπογράφεται το Νοέμβριο του 1897 στην Κωνσταντινούπολη από την νέα κυβέρνηση της Ελλάδας με πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη¹⁴.

Παράλληλα οι Μεγάλες Δυνάμεις φροντίζουν να προωθήσουν λύση και για το Κρητικό ζήτημα, ύστερα από σκληρές μεταξύ τους διαπραγματεύσεις. Η λύση που προτείνουν αποφασίζεται με γνώμονα την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και την διατήρηση των μεταξύ τους ισορροπιών. Δεν λαμβάνεται υπόψη, όπως είναι φυσικό, η θέληση του κρητικού λαού, ο οποίος επιζητεί την ένωσή του με την Ελλάδα. Η λύση προβλέπει ότι η Κρήτη γίνεται αυτόνομη

¹⁰ Βλ. σχετικά: Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, δ΄ έκδοση, Αθήνα 1998, σ. 233.

¹¹ Βλ. σχετικά: Απόστολος Βακαλόπουλος ό.π. σ. 322, Douglas Dakin ό.π. σ. 233 και Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ. Α΄ σ. 555

¹² Η κυβέρνηση έσπευσε να ζητήσει τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες κινήθηκαν για την υπογραφή ανακωχής, με την προσωπική μεσολάβηση του Τσάρου της Ρωσίας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, λόγω των διαφωνιών που είχαν για την πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσουν στην περιοχή, δεν ήταν έτοιμες να δεχθούν αλλαγές στις ήδη υπάρχουσες ισορροπίες. Ένας σημαντικός επίσης παράγοντας, που ώθησε τις δυνάμεις να κινηθούν για ανακωχή, ήταν η πιθανότητα ο ταπεινωμένος και ερεθισμένος ελληνικός λαός να θελήσει να αναζητήσει τις αιτίες για την συντριβή. Η θέση τότε του βασιλιά Γεωργίου Α΄ δεν θα ήταν ασφαλής. Μια πιθανή εκθρόνισή του, ήταν ότι απεύχονταν οι Δυνάμεις. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 157-158.

¹³ Ο όρος αυτός της συνθήκης ειρήνης περιλαμβάνεται σε ειδικό άρθρο, το οποίο προβλέπει ακριβώς και την διαδικασία την οποία πρέπει να ακολουθήσει η ελληνική κυβέρνηση. Ο σχετικός νόμος ψηφίζεται το Φεβρουάριο του 1898. Έτσι κλείνει το θέμα αποπληρωμής των δανείων της χώρας, το οποίο προσπαθούσε να λύσει η ελληνική κυβέρνηση πριν τον πόλεμο του 1897. Κλείνει όμως με τον χειρότερο τρόπο για την Ελλάδα η οποία μπαίνει σε μια φάση φανεράς εξάρτησης από το ξένο κεφάλαιο, το οποίο πετυχαίνει αυτό που ουσιαστικά επεδίωκε όλα τα προηγούμενα χρόνια.

¹⁴ Η προηγούμενη κυβέρνηση του Δ. Ράλλη δεν κατόρθωσε να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης από την ελληνική βουλή. Έτσι σχηματίζεται νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Α. Ζαΐμη, η οποία υπογράφει τη συνθήκη ειρήνης, το κείμενο της οποίας είχε προηγουμένως εγκριθεί από το ελληνικό κοινοβούλιο.

ηγεμονία, παραμένοντας υπό την κυριαρχία του Σουλτάνου, και τοποθετείται ηγεμόνας της ο πρίγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιος του βασιλιά της Ελλάδας.

γ. Η Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897 και μέχρι το 1909

Μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης, η ελληνική κυβέρνηση ξεκινά τις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, για να καθοριστούν οι λεπτομέρειες και οι όροι συμβιβασμού για το δημόσιο χρέος, ώστε να καταρτισθεί το σχετικό νομοσχέδιο για τον διεθνή οικονομικό έλεγχο. Ο σχετικός νόμος ψηφίζεται το Φεβρουάριο του 1898 και αρχίζει να λειτουργεί η "Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου". Ο οικονομικός έλεγχος είναι βαρύς και περιλαμβάνει τα έσοδα των μονοπωλίων, τα τέλη χαρτοσήμου, τη φορολογία καπνού και τα εισαγωγικά τέλη από το λιμάνι του Πειραιά¹⁵.

Η ήττα του 1897 έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την ελληνική κοινή γνώμη, η οποία ενώ παρακολουθεί τις εξελίξεις για το διακανονισμό του διεθνούς ελέγχου, αναζητά τους υπεύθυνους της εθνικής ταπείνωσης και επιθυμεί τον καταλογισμό ευθυνών. Διαμορφώνεται έτσι ένα αρνητικό κλίμα ενάντια στο θρόνο τον οποίο θεωρούν υπεύθυνο. Παρόλα αυτά όμως, τόσο οι γενικόλογες και χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα συζητήσεις στην ελληνική βουλή, όσο και η αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του βασιλιά, έχουν σαν αποτέλεσμα όχι μόνο να κοπάσουν οι αντιδράσεις αλλά και να υπάρξουν διώξεις εναντίον όσων είχαν τοποθετηθεί κατά του βασιλιά και είχαν αποδώσει σε αυτόν ευθύνες για την ήττα¹⁶. Οι εξελίξεις αυτές ωθούν το βασιλιά να ξεκινήσει μια περιοδεία στην Πελοπόννησο, με στόχο να στηρίξει το θεσμό και τη θέση του. Κατά τη διάρκεια της περιοδείας αυτής προχώρησε σε αρκετές ομιλίες προς τον λαό, οι οποίες είχαν σαφή αντισυνταγματικό χαρακτήρα και στις οποίες προσπάθησε να αναδείξει τον εαυτό του ως τον μεγαλύτερο πατριώτη, αποδίδοντας τα δεινά, που είχαν πλήξει τη χώρα, τόσο στους ανίκανους πολιτικούς, οι οποίοι ευνοούν την αναξιοκρατία, όσο και στον ίδιο το λαό, ο οποίος δεν εκλέγει τους καλύτερους για να τον κυβερνήσουν¹⁷.

Το Φεβρουάριο του επόμενου έτους, 1899, η χώρα οδηγείται σε εκλογές από τις οποίες αναδεικνύεται νικητής και σχηματίζει κυβέρνηση ο Γ. Θεοτόκης. Η νέα κυβέρνηση αναλαμβάνει την διακυβέρνηση της χώρας τον Απρίλιο του 1899, έχοντας να αντιμετωπίσει μια σειρά σημαντικών εσωτερικών προβλημάτων. Τα οικονομικά της χώρας βρίσκονται σε δεινή κατάσταση, ενώ ο στρατός της δεν έχει συνέλθει ακόμα από την ήττα του 1897 και βρίσκεται σε συνθήκες διάλυσης¹⁸. Επίσης η δικαιοσύνη και ο τομέας της δημόσιας τάξης βρίσκονται σε εξίσου άσχημη κατάσταση.

Η κυβέρνηση Θεοτόκη δίνει προτεραιότητα στην αναδιοργάνωση του στρατεύματος, γνωρίζοντας ότι ο καλά οργανωμένος και εξοπλισμένος στρατός μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν όργανο εθνικής πολιτικής. Προχωρά στην κατάρτιση και ψήφιση νέου οργανισμού διοίκησης του στρατεύματος, ο οποίος μεταξύ άλλων προβλέπει και θέση γενικού διοικητή στην οποία τοποθετείται ο διάδοχος Κωνσταντίνος, παρά την αντίδραση που προκλήθηκε και την παραίτηση του υπουργού των στρατιωτικών¹⁹. Ο οργανισμός αυτός του στρατεύματος θα αποτελέσει και τα επόμενα χρόνια πεδίο αντιπαράθεσης των πολιτικών δυνάμεων του τόπου, αλλά παρά τις αλλαγές που θα υποστεί θα ισχύσει για αρκετά χρόνια ακόμα.

¹⁵ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 163-165.

¹⁶ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 163.

¹⁷ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 163 και Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ. Α΄ σ. 560.

¹⁸ Βλ. σχετικά: τις απόψεις του Γ. Ασπρέα, όπως αυτές παραθέτονται στο Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ. Α΄ σ. 561.

¹⁹ Η αντίδραση προκλήθηκε από το γεγονός ότι τα ανάκτορα αναμείχθηκαν ενεργά στην κατάρτιση του νέου οργανισμού, με στόχο την ανάληψη της γενικής διοίκησης από τον διάδοχο Κωνσταντίνο. Ο ίδιος ο διάδοχος όμως, αφενός μεν δεν είχε συμπάθειες ανάμεσα στα στελέχη του στρατού, τα οποία τον κατηγορούσαν ότι ευνοούσε συγκεκριμένα στελέχη του στρατού, αφετέρου οι ικανότητες του ως στρατιωτικού δεν ενέπνεαν εμπιστοσύνη. Η διαμάχη που ξέσπασε είχε ως αποτέλεσμα την αποχώρηση του υπουργού των στρατιωτικών Κ. Κουμουνδούρου, ο οποίος αντιτάχθηκε στην προσπάθεια των ανακτόρων. Τελικά ο νέος οργανισμός του στρατεύματος ψηφίστηκε το Μάρτιο του 1900, αφού προηγουμένως ανέλαβε τα καθήκοντα του υπουργού των στρατιωτικών ο μέχρι τότε πρόεδρος της βουλής Τσαμαδός. Βλ σχετικά Douglas Dakin ό.π. σ. 239, Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ. Α΄ σ. 562-563 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 170.

Ένα ακόμη μέτρο που στόχευε στον καλύτερο εξοπλισμό του στρατεύματος ήταν η ίδρυση του Ταμείου Εθνικού Στόλου, το 1900, και δυο χρόνια αργότερα η ίδρυση του Ταμείου Εθνικής Αμυνας. Η αποτελεσματικότητα των ταμείων αυτών θα φανεί μερικά χρόνια αργότερα όταν οι πόροι τους θα χρησιμοποιηθούν για την αγορά νέων πλοίων του ναυτικού καθώς και οπλισμού και άλλων εφοδίων για το στρατό.

Το δεύτερο μεγάλο ζήτημα, με έντονες κοινωνικές διαστάσεις, το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει η κυβέρνηση Θεοτόκη, είναι το σταφιδικό ζήτημα. Η σταφίδα αποτελούσε το σπουδαιότερο αγροτικό προϊόν της Πελοποννήσου και κατείχε σημαντικό μερίδιο των εξαγωγών της χώρας. Τα προηγούμενα χρόνια οι σταφιδοπαραγωγοί έβλεπαν τις τιμές του προϊόντος τους να μειώνονται σταδιακά, παρά την εφαρμογή, το 1895, του παρακρατήματος. Το 1899 η αντίδραση των παραγωγών εντάθηκε. Η κυβέρνηση Θεοτόκη προώθησε, ως λύση του προβλήματος, την ίδρυση της Σταφιδικής Τράπεζας, στην οποία μέτοχοι ήταν όλοι οι σταφιδοπαραγωγοί, έργο της ήταν η διαχείριση τόσο του παρακρατήματος όσο και των εσόδων από αυτό, ενώ είχε τη δυνατότητα να χορηγεί χαμηλότοκα δάνεια στους παραγωγούς²⁰. Ωστόσο η ανακούφιση των παραγωγών είναι προσωρινή και η αντίδρασή τους θα συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια, παρά τις σπασμωδικές κινήσεις του κράτους²¹.

Η θητεία της κυβέρνησης Θεοτόκης διαταράχθηκε από τα σοβαρά γεγονότα που συνέβησαν το Νοέμβριο του 1901, γνωστά ως "Ευαγγελιακά". Αφορμή για το ξέσπασμα των ταραχών ήταν η δημοσίευση από την εφημερίδα Ακρόπολη μετάφραση της Καινής Διαθήκης στη δημοτική γλώσσα. Οι αιματηρές ταραχές οδήγησαν στην παραίτηση της κυβέρνησης Θεοτόκη.

Η κυβέρνηση Ζαΐμη διαδέχθηκε στην εξουσία την κυβέρνηση Θεοτόκη, παρά το γεγονός ότι διέθετε τη μικρότερη δύναμη στη βουλή. Παρέμεινε όμως στην εξουσία για ένα περίπου έτος. Το Νοέμβριο του 1902 προκηρύχθηκαν εκλογές οι οποίες χαρακτηρίστηκαν από το γεγονός ότι στην επαρχία, κυρίως, οι εκλογικοί συνδυασμοί των υποψηφίων βουλευτών ήταν μεικτοί²². Η σημασία των μεικτών συνδυασμών για την πολιτική ζωή του τόπου φάνηκε αμέσως μετά τις εκλογές, όταν η κυβέρνηση Ζαΐμη παραιτήθηκε. Τέθηκε τότε το ερώτημα, ποιος από τους μετέχοντες στη νέα βουλή διαθέτει την πλειοψηφία και πρέπει να πάρει εντολή σχηματισμού της νέας κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Δηλιγιάννη να κινητοποιήσει τους οπαδούς του με στόχο να εξαναγκάσει τον βασιλιά να του αναθέσει την εντολή σχηματισμού της νέας κυβέρνησης. Οι καθημερινές διαδηλώσεις στην Αθήνα κράτησαν αρκετές ημέρες και έμειναν στην ιστορία ως "Σανιδικά"²³. Ο Δηλιγιάννης σχημάτισε τελικά κυβέρνηση αλλά η πολιτική ζωή του τόπου είχε ήδη εισέλθει σε μια δύσκολη περίοδο. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός των συχνών εναλλαγών κυβερνήσεων, μιας και δεν υπήρχαν στη βουλή συμπαγή πολιτικά κόμματα, αλλά πλήθος ανεξάρτητων βουλευτών οι οποίοι προσεταιριζόνταν κάθε φορά το κόμμα το οποίο υπόσχονταν ότι θα εξυπηρετήσει τις απαιτήσεις τους.

Την κυβέρνηση Δηλιγιάννη διαδέχθηκε η κυβέρνηση Ράλλη, τον Ιούνιο του 1903, η οποία κυβέρνησε μέχρι το Δεκέμβριο του 1903. Στη διάρκεια της θητείας της σημειώνονται για μια ακόμα φορά επεισόδια, με αφορμή το γλωσσικό ζήτημα, τα "Ορεσטיακά", τα οποία θα έχουν επίσης αιματηρά αποτελέσματα.

Το Δεκέμβριο του 1903, τη διακυβέρνηση της Ελλάδας αναλαμβάνει ο Θεοτόκης, ο οποίος προσπαθεί να αντιμετωπίσει τα οικονομικά προβλήματα, τα οποία έχουν συσσωρευθεί εξαιτίας των συνεχών αλλαγών των κυβερνητικών σχημάτων της χώρας. Εκπονεί και υποβάλλει στη βουλή ένα πρόγραμμα οικονομικών αλλά η αντίδραση που συνάντησε ήταν τόσο ισχυρή ώστε αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Ακολούθησε μια

²⁰ Βλ. σχετικά: Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ. Α' σ. 566 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 171.

²¹ Το 1903, η κυβέρνηση Θεοτόκη προχώρησε στην ψήφιση συμπληρωματικών διατάξεων, οι οποίες προέβλεπαν την αύξηση του παρακρατήματος από 24% σε 35%, καθώς και την εξαγορά του πλεονάσματος της παραγωγής από τη Σταφιδική τράπεζα. Εφαρμόζονται επίσης περιοριστικά μέτρα στην αύξηση της καλλιέργειας.

²² Στην επαρχία οι υποψήφιοι σχημάτισαν συνδυασμούς άσχετα από κόμματα αλλά με στόχο κυρίως την ατομική τους εκλογή.

²³ "Σανιδικά" ονομάστηκαν διότι οι διαδηλωτές κάποια στιγμή δημιούργησαν επεισόδια χρησιμοποιώντας σανίδες τις οποίες πήραν από ανεγειρόμενες οικοδομές στο κέντρο της Αθήνας.

βραχύβια κυβέρνηση Δηλιγιάννη η οποία οδήγησε την χώρα σε εκλογές το Φεβρουάριο του 1904. Νικητής με ικανοποιητική πλειοψηφία αναδείχθηκε ο Δηλιγιάννης, ο οποίος σχημάτισε τη νέα κυβέρνηση της Ελλάδας. Ωστόσο, η δολοφονία του, ένα μήνα αργότερα, έβαλε τη χώρα σε νέα περίοδο πολιτικής αστάθειας, αφού οι διάδοχοί του δεν κατάφεραν να αποφύγουν τη διάσπαση του κόμματός του. Έτσι ύστερα από αρκετούς μήνες πολιτικών διαβουλεύσεων και εναλλαγών των κυβερνητικών σχημάτων, ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας και πάλι ο Θεοτόκης, το Δεκέμβριο του 1905.

Ο Θεοτόκης γνωρίζοντας ότι στηρίζεται στην ανοχή της βουλής, αφού δεν διέθετε την πλειοψηφία, οδηγεί την χώρα σε εκλογές, τον Μάρτιο του 1906, από τις οποίες αναδεικνύεται αδιαμφισβήτητος νικητής και σχηματίζει την μακροβιότερη κυβέρνηση της Ελλάδας την τελευταία εικοσαετία²⁴.

Στη νέα κυβέρνηση ο Θεοτόκης, εκτός της πρωθυπουργίας, αναλαμβάνει και το υπουργείο των Στρατιωτικών, θέλοντας έτσι να τονίσει τη σημασία που ο ίδιος έδινε στην προπαρασκευή και προετοιμασία ενός ισχυρού ελληνικού στρατού. Προχώρησε σε μια σειρά μέτρων κατά τη διάρκεια της θητείας της κυβέρνησής του, με στόχο την οικονομική ενίσχυση, την οργάνωση, την εκπαίδευση και τον εκσυγχρονισμό του στρατεύματος. Ένα μεγάλο μέρος των στόχων του έγινε εφικτό και αυτό θα φανεί τα επόμενα χρόνια²⁵. Η προσήλωσή του στην ενίσχυση του στρατού, αποτέλεσε το κύριο άξονα της πολιτικής του επηρεάζοντας αρνητικά όλους τους άλλους τομείς της κυβερνητικής του δραστηριότητας.

Αξιοσημείωτη ήταν η προσφορά του στο εκλογικό σύστημα της Ελλάδος, στο οποίο σημειώνονται ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις την περίοδο αυτή. Σημαντικότερη όλων ήταν η καθιέρωση του εκλογικού βιβλιαρίου στους μεγάλους δήμους της χώρας.

Κατά τη διάρκεια της θητείας της κυβέρνησης Θεοτόκη, στην πολιτική ζωή της χώρας εμφανίζονται νέες ομάδες πολιτικών, οι οποίες προσπαθούν να δώσουν νέα διάσταση στη πολιτική σκέψη και στα πολιτικά ήθη της χώρας. Είναι οι αποκαλούμενες ομάδες των "Ιαπώνων" και των "Κοινωνιολόγων", τα στελέχη των οποίων θα συνεχίσουν στο μέλλον να έχουν ενεργό συμμετοχή στην πολιτική της Ελλάδας, παρά το γεγονός της σύντομης "ζωής" των παραπάνω ομάδων²⁶.

Η κυβέρνηση Θεοτόκη παραιτήθηκε στις 4 Ιουλίου 1909, αφού προηγουμένως είχε δεχθεί έντονη κριτική για την στάση της απέναντι στην νέα εξέγερση των Κρητικών και την προσπάθειά τους να ενωθούν με την Ελλάδα. Την κυβέρνηση Θεοτόκη διαδέχθηκε στην εξουσία η κυβέρνηση Ράλλη, λίγο διάστημα πριν εκδηλωθεί η επανάσταση στο Γουδί.

Τα ζητήματα που απασχόλησαν την εξωτερική πολιτική όλων των κυβερνήσεων της περιόδου 1898-1909, ήταν το Κρητικό και το Μακεδονικό.

Η απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων για αυτονομία της Κρήτης μπορεί να θεωρηθεί ίσως το πιο θετικό αποτέλεσμα μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897, παρά το γεγονός ότι δεν ικανοποιούσε οριστικά τους κατοίκους του νησιού. Ο πρίγκιπας Γεώργιος έφθασε στην Κρήτη στις 9 Δεκεμβρίου 1898, αναλαμβάνοντας τη διοίκηση του νησιού ως ύπατος αρμοστής, με θητεία τριών ετών. Αμέσως μετά την αφίξη του ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την διεξαγωγή εκλογών και τη συγκρότηση της Κρητικής Εθνοσυνέλευσης. Οι εκλογές έγιναν στις 24 Φεβρουαρίου 1899 και ακολούθησε η σύσταση του σώματος της Εθνοσυνέλευσης. Πρώτο μέλημα της Κρητικής Εθνοσυνέλευσης ήταν η σύνταξη του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας, το οποίο δημοσιεύθηκε στις 16 Απριλίου 1899. Ακολούθησε ο διορισμός, σύμφωνα με το σύνταγμα, της πρώτης κυβέρνησης. Ανάμεσα στα μέλη της διακρίνεται και ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως υπεύθυνος της "Ανωτέρας Διεύθυνσης της Δικαιοσύνης".

Ωστόσο παρά τις προσπάθειες οργάνωσης της Κρητικής Πολιτείας που ακολούθησαν αμέσως μετά, το ζήτημα της ένωσης με την Ελλάδα αποτελούσε το σημαντικό θέμα που απασχολούσε ολόκληρο το νησί. Ένα χρόνο πριν τη λήξη της θητείας του πρίγκιπα Γεωργίου ως αρμοστή του νησιού, ο ίδιος προσπάθησε να προωθήσει το ζήτημα αυτό στις Μεγάλες Δυνάμεις, βολιδοσκοπώντας έτσι τις διαθέσεις τους. Τα

²⁴ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 185.

²⁵ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 187-188.

²⁶ Βλ. σχετικά: *Τάσος Βουρνάς* ό.π. τομ. Α' σ. 585-586, σ. 589-590.

συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή καθώς και η διάθεσή τους να μην διαταραχθεί η υπάρχουσα κατάσταση, οδήγησαν στην απόρριψη της πρότασης για άμεση ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Η άρνηση αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων έφερε στο προσκήνιο την διαφωνία του Ε. Βενιζέλου, ο οποίος υποστήριζε την σταδιακή προσέγγιση του ζητήματος της ένωσης, διαβλέποντας την αντίθεση των Μεγάλων Δυνάμεων σε μια πρόταση άμεσης ένωσης. Η διαφωνία του αυτή οδήγησε τελικά στην απομάκρυνσή του από την κυβέρνηση, με απόφαση του ύπατου αρμοστή του νησιού.

Η παράταση της θητείας του πρίγκιπα Γεωργίου ως διοικητή του νησιού, η άρνηση των Μεγάλων Δυνάμεων να συζητήσουν το ζήτημα της ένωσης με την Ελλάδα αλλά και οι αδυναμίες της πολιτικής του ύπατου αρμοστή, ενίσχυσαν την δημιουργία αντιπολίτευσης, στην οποία προσχώρησε και ο Ε. Βενιζέλος. Στις 10 Μαρτίου του 1905 η αντιπολιτευτική κίνηση, με την συμμετοχή και του Ε. Βενιζέλου, ξεκίνησε το ένοπλο επαναστατικό κίνημα στο χωριό Θέρισο. Μερικούς μήνες αργότερα οι διαπραγματεύσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις, οδήγησαν στην υπογραφή πρωτοκόλλου και τον τερματισμό του κινήματος. Οι Μεγάλες Δυνάμεις προχωρούν στην αντικατάσταση του πρίγκιπα Γεωργίου από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, στη θέση του ύπατου αρμοστή, και παράλληλα προωθούν και κάποιες αλλαγές στο εσωτερικό του νησιού²⁷.

Ο νέος αρμοστής Αλέξανδρος Ζαΐμης, αξιώνει ένα χρόνο αργότερα την εφαρμογή του πρωτοκόλλου και την αποχώρηση όλων των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων. Έτσι, το 1908, όταν στην Τουρκία ξέσπασε το κίνημα των Νεότουρκων, οι Κρητικοί προσπάθησαν να εκμεταλλευθούν την κατάσταση και αφού συγκρότησαν "εκτελεστική επιτροπή" κήρυξαν την ανεξαρτησία του νησιού και την ένωσή του με την Ελλάδα. Η νέα τουρκική κυβέρνηση, την οποία σχημάτισαν οι Νεότουρκοι, αντέδρασε δυναμικά στο ενδεχόμενο της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα, διακηρύσσοντας ότι η αποδοχή από την Ελλάδα της ένωσης με την Κρήτη, θα αποτελούσε αιτία πολέμου. Αντίθετες με την κίνηση των κατοίκων του νησιού στάθηκαν και οι Μεγάλες Δυνάμεις, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η λύση αυτή. Έτσι η Κρήτη θα παραμείνει κάτω από το ίδιο καθεστώς μερικά χρόνια ακόμη, υποκύπτοντας στα συμφέροντα και στις αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες αποβιβάζουν ξανά στρατιωτικές δυνάμεις στο νησί.

Την περίοδο που δρομολογούνται όλες αυτές οι εξελίξεις στην Κρήτη, ένα άλλο μέτωπο στην εξωτερική πολιτική ανοίγει για την Ελλάδα, το Μακεδονικό ζήτημα. Η Μακεδονία αποτελεί τον πόλο έλξης των Βαλκανικών κρατών. Καθένα από αυτά, Σερβία, Βουλγαρία, Ελλάδα, προσπαθεί να ενισχύσει την επιρροή του στους κατοίκους της περιοχής, με στόχο την μελλοντική προσάρτηση της περιοχής. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία ορίζουν την παρουσία μιας εθνότητας είναι η γλώσσα και η θρησκευτική υπαγωγή στην εκκλησία της "Εξαρχίας" ή του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Γι αυτό άλλωστε, όλες οι ενέργειες των κρατών στόχευαν στην ενίσχυση τόσο της διδασκαλίας της γλώσσας τους, όσο και της θρησκευτικής ταυτότητας ως "εξαρχικός" ή "πατριαρχικός"²⁸. Πολλές φορές μάλιστα η στατιστική παρουσίαση των σχολείων απέδειξε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο τόσο την παρουσία μιας εθνότητας όσο και το μέγεθός της²⁹.

Μετά το πόλεμο του 1897, η Βουλγαρία αύξησε τη δραστηριότητά της στην περιοχή της Μακεδονίας, κάτω από την κάλυψη του "Μακεδονικού Κομιτάτου", οργανώνοντας ένοπλες ομάδες οι οποίες άρχισαν να δρουν στην Μακεδονία, με στόχο να αναγκάσουν τα χωριά να προσχωρήσουν στην εκκλησία της Εξαρχίας και παράλληλα να αναγκάσουν του Έλληνες δασκάλους και ιερείς να εγκαταλείψουν την περιοχή. Η δραστηριότητα των ένοπλων αυτών ομάδων είχε ανησυχήσει τους Τούρκους οι οποίοι είχαν αρχίσει να παρακολουθούν την κατάσταση από κοντά. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την άμεση αντίδρασή τους, τόσο κατά την εξέγερση του 1902, όσο και κατά την εξέγερση του Ίλιντεν, το 1903, που οργάνωσαν οι ένοπλες βουλγαρικές ομάδες, οι

²⁷ Συμφωνήθηκε η αποχώρηση των στρατιωτικών αγμάτων των Μεγάλων Δυνάμεων, η ίδρυση πολιτοφυλακής, η υπαγωγή των οικονομικών του νησιού υπό τον έλεγχο του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου της Ελλάδας και η αναθεώρηση του συντάγματος.

²⁸ Η θρησκευτική ταυτότητα του "εξαρχικού" σήμαινε Βούλγαρος, ενώ του "πατριαρχικού" σήμαινε Έλληνας. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 220.

²⁹ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 220.

"κομιτατζήδες". Τα επόμενα χρόνια η παρουσία των Βουλγάρων άρχισε να εξασθενεί λόγω εσωτερικών διαφωνιών, έλλειψης οικονομικών πόρων αλλά και λόγω της δραστηριοποίησης της Ελλάδας, η οποία άρχισε να αναπτύσσει αντίστοιχη ελληνική οργάνωση για να ενισχύσει τους Έλληνες της Μακεδονίας.

Η Ελλάδα άρχισε να δραστηριοποιείται μετά την επανάσταση του 1903. Τότε η κυβέρνηση Θεοτόκη, πιεζόμενη από τις οργανώσεις που είχαν ιδρυθεί στην Αθήνα, με σκοπό να βοηθήσουν τον ελληνισμό της Μακεδονίας, αποφασίζει να στελεχώσει τα προξενία της Ελλάδας στη Μακεδονία με πιο δραστήρια άτομα³⁰. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στον Λάμπρο Κορομηλά, ο οποίος αναλαμβάνοντας πρόξενος στη Θεσσαλονίκη, αξιοποίησε όλους τους άλλους προξένους και το προσωπικό των προξενείων της Μακεδονίας και οργάνωσε ένα δίκτυο δράσης και πληροφόρησης σε ολόκληρη την περιοχή. Οργανώνονται, επίσης, ένοπλα σώματα τα οποία αρχίζουν να δρουν στη Μακεδονία και παράλληλα υποστηρίζονται τόσο σε επίπεδο πληροφόρησης όσο και σε επίπεδο υποστήριξης υλικής και οικονομικής. Το προξενείο της Θεσσαλονίκης έγινε το επιτελείο του Μακεδονικού αγώνα, από όπου κατευθύνονται όλες οι ενέργειες στην περιοχή. Η οργάνωση αυτή του μακεδονικού αγώνα συνεχίζει να λειτουργεί και μετά την αποχώρηση του Κορομηλά από την Θεσσαλονίκη.

Το αποτέλεσμα του αγώνα αυτού ήταν όχι μόνο να κρατήσει ζωντανό το ελληνικό στοιχείο της Μακεδονίας αλλά και αν μειώσει σημαντικά την παρουσία και τη δράση των άλλων επίδοξων βαλκανικών κρατών και οργανώσεων, ιδίως των Βουλγάρων "κομιτατζήδων".

Σε διεθνές επίπεδο, εκείνο που επηρέασε σημαντικά τόσο το Κρητικό όσο και το Μακεδονικό ζήτημα ήταν το κίνημα των Νεότουρκων. Το κίνημα των Νεότουρκων εκδηλώθηκε τον Ιούνιο του 1908, στη Θεσσαλονίκη, από νέους αξιωματικούς του Τουρκικού στρατού. Αφού κατέλαβαν τη διοίκηση της πόλης, ζήτησαν από το σουλτάνο και πέτυχαν την επαναφορά του τουρκικού συντάγματος του 1876. Λίγο αργότερα κατέστειλαν αντικίνημα του σουλτάνου και τον αντικατέστησαν από τον Μωάμεθ Ε΄.

Το κίνημα των Νεότουρκων αρχικά διακήρυξε την ισονομία όλων των εθνοτήτων, γεγονός που επέφερε ανακούφιση στις εθνότητες της Μακεδονίας. Μάλιστα, είχε ως αποτέλεσμα, να σταματήσουν προσωρινά οι ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών ένοπλων ομάδων στη Μακεδονία και να αποχωρήσουν αρκετοί αξιωματικοί που δρούσαν στην περιοχή ως αρχηγοί των σωμάτων αυτών. Το πραγματικό πρόσωπο όμως του κινήματος δεν άρχισε να φανεί. Ήδη από τον επόμενο χρόνο, 1910, άρχισαν να εκφράζονται ανοιχτά εθνικιστικές απόψεις αντίθετες στο πνεύμα που είχε αρχικά διακηρύξει το κίνημα και παράλληλα άρχισε να σκληραίνει η στάση των τουρκικών αρχών στη Μακεδονία απέναντι στις άλλες εθνότητες.

δ. Το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί και η είσοδος του Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της χώρας.

Μια σειρά από γεγονότα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας, ωρίμασαν τις συνθήκες για την εξέγερση του 1909. Οι αλλαγές που έχουν σημειωθεί στην ελληνική κοινωνία έχουν σηματοδοτήσει τη δημιουργία νέων κοινωνικών τάξεων, οι οποίες διεκδικούν την ανάμειξή τους στα κοινά, αποβλέποντας με εμπιστοσύνη στο μέλλον και αγανακτώντας από τις αλλεπάλληλες ταπεινώσεις και αποτυχίες της εθνικής πολιτικής³¹. Η πρωτοβουλία για κίνημα και αλλαγή των πραγμάτων θα ξεκινήσει από τα

³⁰ Μέχρι τότε είχε υπάρξει μια προσπάθεια να οργανωθούν ένοπλα σώματα και να αποσταλούν στη Μακεδονία από την "Εθνική Εταιρεία". Μετά τον πόλεμο του 1897 οι ελληνικές κυβερνήσεις προχώρησαν στη διάλυση της εταιρείας. Στην Ελλάδα κυριαρχεί ένα κλίμα ηττοπάθειας και καμιά ενέργεια δεν γίνεται για την υποστήριξη του ελληνισμού της Μακεδονίας. Ο μόνος ο οποίος ενεργεί για να ενισχύσει την εκκλησία στη Μακεδονία είναι ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ Γ΄, ο οποίος τοποθετεί στην περιοχή μορφωμένους και δραστήριους ιεράρχες. Ξεχωριστή παρουσία στον αγώνα των Ελλήνων στη Μακεδονία έχει ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης, ο οποίος προσπάθησε να οργανώσει την αυτοάμυνα των χωριών της περιοχής. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 235-237.

³¹ Προβάλλει έντονη και επιτακτική η ανάγκη για μια μεταρρύθμιση της πολιτικής ζωής και ταυτόχρονης αποδέσμευσής της από την αυλή, η οποία θεωρείται, όχι άδικα, η πηγή πολλών δεινών για τον τόπο. Η εξέγερση στην Κρήτη (το κίνημα του Θέρισου) ενάντια στον απολυταρχισμό του πρίγκιπα Γεωργίου,

στελέχη του στρατού και συγκεκριμένα από τον "Στρατιωτικό Σύνδεσμο", ο οποίος είχε ιδρυθεί με σκοπό τη βελτίωση των πραγμάτων στο στρατό. Το κίνημα, το οποίο εκδηλώθηκε τη νύχτα της 14-15 Αυγούστου 1909 στη θέση Γουδί, έξω από την Αθήνα, και η συμμετοχή του λαού στα συλλαλητήρια, που έγιναν στις 14 Σεπτεμβρίου 1909 σε Αθήνα και Πειραιά, φέρνουν την ποθούμενη αλλαγή αξιώνοντας επαναστατικές για την εποχή αλλαγές³².

Οι διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν και η αλλαγή της κυβέρνησης, οδήγησαν στην ικανοποίηση ενός μέρους των αιτημάτων που είχαν τεθεί. Ωστόσο, η μεγάλη αντίδραση και η αργοπορία από τους παλαιοκομματικούς και τα ανάκτορα, άρχισαν να οδηγούν την επανάσταση σε τέλμα, με κίνδυνο να χαθεί κάθε αισιόδοξη προοπτική. Τότε, ορισμένοι αξιωματικοί που συμμετείχαν στις συνεδριάσεις της διοικούσας επιτροπής του "Στρατιωτικού Συνδέσμου", πρότειναν την πρόσκληση από την Κρήτη του Ελευθέριου Βενιζέλου³³. Στις 28 Δεκεμβρίου 1909 φθάνει από την Κρήτη ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Η άφιξη του Βενιζέλου στην Αθήνα, σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας περιόδου στην πολιτική ζωή του τόπου. Οι διαβουλεύσεις του Βενιζέλου, τόσο με τους αξιωματικούς του "Στρατιωτικού Συνδέσμου", όσο και με τα πολιτικά κόμματα, οδήγησαν στην ορκωμοσία νέας κυβέρνησης, με πρωθυπουργό τον Στέφανο Δραγούμη, στις 18 Ιανουαρίου 1910 και στην αυτοδιάλυση του "Στρατιωτικού Συνδέσμου". Ο στρατός αποσύρθηκε από την πολιτική σκηνή της Ελλάδας και παράλληλα ξεκίνησαν οι διαδικασίες για εκλογές εθνοσυνέλευσης. Θα χρειαστούν δύο εκλογικές αναμετρήσεις - 8 Αυγούστου και 28 Νοεμβρίου 1910- για να λυθεί το ζήτημα της επιλογής ανάμεσα σε συντακτική ή αναθεωρητική συνέλευση. Από τη δεύτερη εκλογική αναμέτρηση νικητής θα αναδειχθεί ο Βενιζέλος, ο οποίος στηριζόμενος στην άποψή του για αναθεωρητική και όχι συντακτική συνέλευση, θα προχωρήσει σε αναθεώρηση του συντάγματος του 1864. Στο νέο σύνταγμα, του 1911, προβλέπεται για πρώτη φορά στο ελληνικό κράτος η καθιέρωση της δωρεάν παρεχόμενης υποχρεωτικής στοιχειώδους εκπαίδευσης³⁴.

Σημαντικότερο έργο έχουν να δείξουν οι κυβερνήσεις Βενιζέλου³⁵, στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό του κράτους και την επιβολή του νόμου και του δικαίου. Μια σειρά από σημαντικά νομοθετήματα έρχονται στη βουλή και γίνονται νόμοι του κράτους σηματοδοτώντας ουσιαστικές αλλαγές με γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη. Βελτιώνεται η δημόσια διοίκηση προς όφελος των πολιτών, ιδρύεται το Υπουργείο

αποτελεί ένα ισχυρό ερέθισμα για την κριτική εναντίον της δυναστείας που βασιλεύει στην χώρα. Η επανάσταση και επικράτηση των Νεότουρκων (1908) αποτελεί παράδειγμα για μια προσπάθεια αλλαγής και ανανέωσης της πολιτικής ζωής. Παράλληλα καταδεικνύει την αδυναμία της Ελλάδας να βοηθήσει τους Έλληνες της Μακεδονίας και της Θράκης οι οποίοι βρίσκονται εκτεθειμένοι στον εθνικισμό και τον εκτουρκισμό, όπως φαίνεται πλέον από τα σχέδια των Νεότουρκων. Η δυσαρέσκεια απέναντι στην ελληνική κυβέρνηση και στην αυλή μεγαλώνει ακόμη περισσότερο όταν, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κρήτης από την Κρητική κυβέρνηση, η Ελλάδα τηρεί «άψογη» στάση, αδυνατώντας να διεκδικήσει το δίκαιό της, εκμεταλλευόμενη τη γενικότερη διάλυση της τουρκικής αυτοκρατορίας.

³² Απόστολος Βακαλόπουλος ό.π. σ. 342, «Το κίνημα αυτό των αξιωματικών είχε με το μέρος του τον λαό, τον απογοητευμένο από τις τόσες εθνικές ταπεινώσεις και αηδιασμένο από τα ύποπτα κομματικά συμφέροντα και από τη δημαγωγία των πολιτικών αρχηγών. Ο λαός της Αθήνας και του Πειραιά στο συλλαλητήριο της 14 Σεπτεμβρίου, που εποπτεύεται από τους στρατιωτικούς, διατυπώνει αξιώσεις αληθινά επαναστατικές για την εποχή εκείνη: 1) επιβολή φόρου στο εισόδημα, 2) προστασία της παραγωγής, 3) μεταβολή των υπαλλήλων σε υπηρέτες του λαού, 4) βελτίωση της θέσης των εργατών και 5) καταδίκη της τοκογλυφίας.»

³³ Οι αξιωματικοί αυτοί είχαν γνωρίσει τον Ε. Βενιζέλο, όταν υπηρετούσαν στην Κρήτη, και θαύμαζαν την ικανότητά του και την ευστροφία του.

³⁴ Στις τροποποιήσεις περιλαμβάνονται επίσης μέτρα για την ορθότητα και διασφάλιση του διαχωρισμού της δικαστικής, της νομοθετικής και της διοικητικής εξουσίας. Δημιουργείται το συμβούλιο της Επικρατείας καθώς και ένα συμβουλευτικό σώμα για την προπαρασκευαστική επεξεργασία των νομοθετημάτων. Ιδρύεται ξανά εφετείο για διοικητικές υποθέσεις. Θεσπίζονται η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων και των δικαστικών. Καθιερώνεται το ασυμβίβαστο μεταξύ στρατιωτικής και δημοσιοϋπαλληλικής ιδιότητα αφενός και του βουλευτικού αξιώματος αφετέρου. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 276.

³⁵ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα κυριαρχεί στα επόμενα χρόνια στην πολιτική σκηνή της χώρας. Στην περίοδο αυτή και μέχρι το 1922 θα βρεθεί αρκετές φορές στο τιμόνι της Ελλάδας. Αυτές τις περιόδους της διακυβέρνησής του θα τις αξιοποιήσει λαμβάνοντας σημαντικά μέτρα για την οργάνωση και τον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας.

Γεωργίας, νομοθετούνται μέτρα προστασίας για τους εργαζόμενους στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία, αναγνωρίζονται τα εργατικά συνδικάτα. Σημαντική είναι επίσης η φροντίδα του για τη δικαιοσύνη, την οικονομία και το στρατό, εφαρμόζοντας προγράμματα εκπαίδευσής και οργάνωσής του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνει επίσης για το αγροτικό ζήτημα. Προχωρεί στην απαλλοτρίωση των μεγάλων τσιφλικιών της Θεσσαλίας, έναντι αποζημίωσης, και αναδιανέμει 300.000 στρέμματα σε 4.000 καλλιεργητές. Εισάγει επίσης την νομοθεσία που επιτρέπει την ίδρυση αγροτικών συνεταιρισμών. Τέλος σημαντική είναι η προσφορά του στην οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης για την οποία δείχνει πάντα ξεχωριστό ενδιαφέρον. Η κυβέρνηση Βενιζέλου της περιόδου 1917-1920, είναι αυτή η οποία θα προχωρήσει στην εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις πρώτες τάξεις της στοιχειώδους εκπαίδευσής και θα προχωρήσει τις διαδικασίες συγγραφής και κυκλοφορίας των πρώτων σχολικών βιβλίων που είναι γραμμένα στη δημοτική γλώσσα.

Ο Βενιζέλος παράλληλα με την κυβερνητική του δράση, φροντίζει να οργανώσει και το κόμμα του, το κόμμα των "Φιλελευθέρων". Το κόμμα αυτό αναδεικνύεται ως το πιο προοδευτικό της εποχής του, παρά τον απόλυτο έλεγχο που φροντίζει να διατηρεί ο ίδιος ο ηγέτης του. Συγκεντρώνει στις τάξεις του ευφυή και δημιουργικά στελέχη και αποτελεί το πρώτο ελληνικό κόμμα που διαθέτει στοιχειώδη εσωτερική οργάνωση, η οποία στηρίζεται στις λέσχες των μελών του, οι οποίες αποτελούν χώρο πολιτικών συζητήσεων και αναλύσεων.

ε. Η Ελλάδα στους Βαλκανικούς πολέμους.

Την περίοδο που η Ελλάδα προσπαθεί να ανασυνταχθεί και να θέσει τις βάσεις ενός σύγχρονου κράτους, υλοποιώντας το πρόγραμμα Βενιζέλου, σημειώνονται σημαντικές εξελίξεις σε ζητήματα που αφορούν τα Βαλκανικά κράτη και την Τουρκία. Το πρόβλημα των υπόδουλων Ελλήνων κάτω από την κυριαρχία της Τουρκίας, όσο και άλλων βαλκανικών λαών, αρχίζει να παίρνει νέες διαστάσεις και προοπτικές. Η επανάσταση των Νεότουρκων, το 1908, δεν άργησε να φανερώσει το πραγματικό της πρόσωπο απέναντι στους υπόδουλους λαούς, οδηγώντας στη μεγαλύτερη καταπίεση των χριστιανικών πληθυσμών στη Μακεδονία και τη Θράκη. Οι συνθήκες αυτές αναγκάζουν τα βαλκανικά κράτη να προχωρήσουν σε συνεργασία. Η διπλωματία των χωρών δραστηριοποιείται προς την κατεύθυνση της υλοποίησης κάποιων μυστικών συμφωνιών, με κοινό στόχο την Τουρκία. Τις ενέργειες αυτές ενίσχυσε και ο Ιταλοτουρκικός πόλεμος του 1912, ο οποίος κατέδειξε την άσχημη κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Τουρκία, καθιστώντας την έτσι μια δύναμη ετοιμόρροπη.

Η πρώτη διαβαλκανική συνθήκη ήταν μεταξύ της Σερβίας και της Βουλγαρίας³⁶. Ακολούθησε η Ελληνοβουλγαρική, λίγους μήνες αργότερα, μετά από πρωτοβουλία του Ελευθέριου Βενιζέλου, σε μια προσπάθεια να συμμετέχει η Ελλάδα στο πεδίο των βαλκανικών εξελίξεων³⁷.

³⁶ Η αρχική συμφωνία των δύο αυτών χωρών γίνεται τον Απρίλιο του 1904, όταν υπογράφουν μυστικό σύμφωνο συμμαχίας. Η συνθήκη αυτή όμως παραμένει νεκρό γράμμα μέχρι το 1908. Οι εξελίξεις στο ευρύτερο χώρο των Βαλκανίων που συμβαίνουν κατά την τριετία 1909-1911 έφεραν στην επιφάνεια την ανάγκη αναβάθμισης της συμφωνίας που υπήρχε ανάμεσα στις χώρες. Τώρα και ενόψει των εξελίξεων από την ενεργό ανάμιξη της Ιταλίας στην περιοχή οι δυο χώρες αναγκάστηκαν να επισπεύσουν τις συνομιλίες που είχαν ήδη αρχίσει και να υπογράψουν συνθήκη τον Μάρτιο του 1912. Η συνθήκη προβλέπει την βοήθεια του καθενός προς τον άλλο σε περίπτωση που θεωρηθεί ότι θίγονται τα ζωτικά συμφέροντά του από τις κινήσεις κάθε δύναμης στα εδάφη της Τουρκικής επικυριαρχίας. Το ίδιο ισχύει και σε περίπτωση που το ένα μέρος δεχθεί επίθεση από κάποια χώρα. Στην συνθήκη πέραν των άλλων ορίζεται ότι όλα τα εδάφη που θα κατακτηθούν με κοινή δράση θα ανήκουν από κοινού και στους δύο. Γίνεται ωστόσο μια αναγνώριση δικαιωμάτων εκατέρωθεν σε περιοχές στρατηγικής και εθνικής σημασίας και για τους δύο.

Στην συνθήκη δεν γινόταν καθόλου λόγος για την νότια Μακεδονία. Αναφορικά με το ζήτημα αυτό η Βουλγαρία που είχε έντονο ενδιαφέρον θα μπορούσε να έρθει σε συμφωνία με την Ελλάδα, εκτός αν μπορούσε μόνη της να κατακτήσει και να κρατήσει υπό τον έλεγχό της την περιοχή. Η ρύθμιση αυτή αδικούσε τη Σερβία, η οποία όμως στην παρούσα κατάσταση δεν είχε την δύναμη να διαπραγματευθεί διαφορετικά το ζήτημα. Βλ. σχετικά: Douglas Dakin, ό.π. σ. 287-290 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 285-286.

³⁷ Η σύναψη συνθήκης μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας δεν στάθηκε δυνατό να παραμείνει μυστική, παρά την επιθυμία των δύο μερών. Η Ελλάδα, καθώς και οι Μεγάλες Δυνάμεις, γνώριζαν την συνθήκη και τους κινδύνους που αυτή συνεπάγονταν για τα ελληνικά συμφέροντα στη Μακεδονία και τη Θράκη. Η επιθυμία

Έτσι για πρώτη φορά στην ιστορία των Βαλκανικών χωρών υπάρχει ένα τριμερές συμμαχικό δίκτυο, με αμυντικό κυρίως προσανατολισμό, εμπριέχοντας όμως και μια αναμφισβήτητη επιθετική αιχμή. Κάθε χώρα ευελπιστεί ότι, μέσα από τις διμερείς συνθήκες, που αυτή έχει υπογράψει, θα υλοποιήσει τα αλυτρωτικά της σχέδια, κυρίως στη Μακεδονία και στη Θράκη.

Η γνωστοποίηση των συμφωνιών αυτών προκάλεσε, όπως ήταν φυσικό, την ανησυχία και το ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων. Ύστερα από μια σειρά μεταξύ τους επαφών, οι Μεγάλες Δυνάμεις προχώρησαν σε μια διακοίνωση προς όλες τις βαλκανικές χώρες ότι σε καμιά περίπτωση δε θα δεχθούν τη μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος στα Βαλκάνια³⁸.

Η απόφαση, ωστόσο, των βαλκανικών κρατών και των ηγεσιών τους να διεκδικήσουν τα δίκαιά τους είναι αμετάκλητη, παρά τις όποιες απόψεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Η απόφαση επιβάλλεται από τις συνθήκες που επικρατούν αυτή την περίοδο στη βαλκανική χερσόνησο³⁹.

Η αρχή του Α΄ βαλκανικού πολέμου γίνεται τον Οκτώβριο του 1912. Το Μαυροβούνιο, το οποίο έχει προσχωρήσει στη Βαλκανική συμμαχία, κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία. Τις επόμενες ημέρες η Βουλγαρία, η Σερβία και η Ελλάδα εξουσιοδότησαν τους πρεσβευτές τους στην Κωνσταντινούπολη να προχωρήσουν στη διακοίνωση κοινού διαβήματος προς την Τουρκία. Οι χώρες με το κοινό τους διάβημα ζητούσαν από την Τουρκία να προχωρήσει σε ριζική μεταρρύθμιση προς όφελος των χριστιανών υπηκόων της. Η Τουρκία απέρριψε το διάβημα και ταυτόχρονα απέσυρε τους πρεσβευτές από τις

της Ρωσίας και της Μεγάλης Βρετανίας για την διευρυνση της ενδοβαλκανικής συνεργασίας, ερχόταν να ενισχύσει την άποψη και την προσπάθεια του Βενιζέλου για προσέγγιση της Αθήνας και της Σόφιας και να επιτρέψει αυτή την προσέγγιση.

Η ευόδωση των προσπαθειών θα έρθει ύστερα από μακρές και επίπονες προσπάθειες. Η έναρξη των αποφασιστικών διαπραγματεύσεων έγινε την άνοιξη του 1912, αφού η Βουλγαρική πλευρά, σύμφωνα με την υπόδειξη της Ρωσίας είχε προτάξει χρονικά την συνθήκη με την Σερβία. Το τελικό κείμενο της ελληνοβουλγαρικής συμφωνίας υπογράφεται στην Σόφια τον Μάιο του 1912.

Η συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, είχε καθαρά αμυντικό χαρακτήρα. Η συμφωνία προέβλεπε ότι οι δύο χώρες θα ασκούσαν την επιρροή τους στους ομοεθνείς τους της Τουρκίας και θα παρείχαν αμοιβαία υποστήριξη σε κάθε διάβημα προς την Τουρκία ή τις Μεγάλες Δυνάμεις που θα ήταν προς όφελος των δικαιωμάτων της ελληνικής ή βουλγαρικής μειονότητας. Προβλέπεται επίσης αμοιβαία υποστήριξη σε κάθε περίπτωση που η Τουρκία εκδηλώσει επίθεση σε κάποιο από τα δύο μέρη. Με ειδική ρύθμιση προβλεπόταν ότι η Βουλγαρία θα τηρούσε φιλική στάση ουδετερότητας σε περίπτωση ελληνοτουρκικής σύρραξης εξαιτίας του Κρητικού ζητήματος. Βλ. σχετικά: Douglas Dakin ό.π. σ. 291-292 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 286-288.

³⁸ Πρώτη η Γαλλία άρχισε να δραστηριοποιείται με στόχο την αποτροπή της απειλούμενης πολεμικής σύρραξης στα Βαλκάνια. Ο Γάλλος πρωθυπουργός επισκέφτηκε την Ρωσία προκειμένου να θέσει το θέμα. Εκεί πληροφορήθηκε κάποιες λεπτομέρειες της σερβοβουλγαρικής συμφωνίας και όπως ήταν φυσικό εντάθηκε ακόμη περισσότερο η ανησυχία του, διότι το επιθετικό πνεύμα των Σέρβων και των Βουλγάρων όχι μόνο επιβεβαιωνόταν αλλά και ενθαρρύνονταν από την στάση της Ρωσίας και την αναμενόμενη διανομή των εδαφών της Τουρκίας. Τον ίδιο μήνα τον Αύγουστο του 1912, η Αυστρία εξέδωσε ανακοίνωση προς τις δυνάμεις στην οποία προτείνει κοινή μεσολαβητική προσπάθεια στην Τουρκία και τα βαλκανικά κράτη με στόχο την διατήρηση του βαλκανικού status quo με την ταυτόχρονη εισαγωγή ευρείας διοικητικής μεταρρύθμισης από την πλευρά της Τουρκίας. Η Γαλλία συνοδευτικά προτείνει και την διοργάνωση Ευρωπαϊκής διάσκεψης για την λύση του ανατολικού προβλήματος. Παράλληλα εκδηλώνεται τώρα μια στροφή της Αγγλικής εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή, που είχε αρχίσει μετά το συνέδριο του Βερολίνου. Η Αγγλία, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει την Γερμανία και την επέκταση της επιρροής της στην περιοχή των Βαλκανίων, αδιαφορεί πλέον για την ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η στροφή αυτή της Αγγλίας εξυπηρετεί τα σχέδια της Ελλάδας, η πολιτική της οποίας συμφωνεί με την αγγλική εξωτερική πολιτική στην περιοχή.

³⁹ «Στην επίτευξη της ένοπλης συρράξεως συνέτειναν ιδιαίτερες συνθήκες: η παρόραση και η εξέλιξη του Ιταλοτουρκικού πολέμου· η εξέγερση των μουσουλμάνων του Κοσσυφοπεδίου, ιδίως όμως η εξέγερση των Αλβανών και η παραδοχή των αιτημάτων τους από την οθωμανική κυβέρνηση, ικανή να εμβάλει σε πρόσθετες ζωηρές ανησυχίες τη Σερβία και την Ελλάδα για την τύχη των ομοεθνών τους στην περιοχή των Σκοπίων και του Μοναστηρίου· η σφαγή αθώων Βουλγάρων στα Κότσανα του Κοσσυφοπεδίου από τις τουρκικές αρχές, ως αντίποινο για τη δράση ένοπλου αντάρτικου σώματος στην περιοχή· οι εσωτερικές τουρκικές εξελίξεις, ιδίως η συνταγματική κρίση, την άνοιξη του 1912, και η ευρεία εκκαθάριση στις τάξεις του στρατεύματος από το Ναζίμ πασά με συνέπεια αποδυνάμωσή του· η έντονη, τέλος, πίεση της εσωτερικής κοινής γνώμης των βαλκανικών κρατών καθώς και των αλύτρωτων ομοεθνών της οθωμανικής αυτοκρατορίας». *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 288.

τρεις βαλκανικές πρωτεύουσες. Οι τρεις πρεσβευτές των βαλκανικών χωρών, αφού πρώτα επέδωσαν τη διακοίνωση για την κήρυξη του πολέμου, αποχώρησαν με την σειρά τους από την Κωνσταντινούπολη. Ο πόλεμος είχε αρχίσει. Αντίπαλοι σε αυτό τον πόλεμο ήταν τα 4 χριστιανικά κράτη της βαλκανικής, η Ελλάδα, η Σερβία, η Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο από την μια πλευρά, και η οθωμανική αυτοκρατορία από την άλλη πλευρά. Από τους συμμάχους η Βουλγαρία διέθετε τον ισχυρότερο στρατό ενώ η Ελλάδα εκτός του ικανοποιητικού στρατού, διέθετε και ισχυρό ναυτικό, το οποίο αποτελούσε ισχυρό διαπραγματευτικό της ατού.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που ακολούθησαν είχαν απόλυτη επιτυχία και έτσι το συμμαχικό σχέδιο δεν άργησε να υλοποιηθεί. Κάθε χώρα είχε στραφεί προς την κατεύθυνση στην οποία είχε οριστεί. Το κρίσιμο σημείο, ωστόσο, ήταν η κατάληψη της Θεσσαλονίκης, η οποία είχε δεσπόζουσα σημασία στα αλυτρωτικά σχέδια κάθε βαλκανικού λαού, ιδιαίτερα δε της Ελλάδας και της Βουλγαρίας. Η εξασφάλιση για την Ελλάδα της Θεσσαλονίκης, για διπλωματικούς αλλά και στρατηγικούς λόγους, αποτελούσε τον πρωτεύοντα στόχο του Ελληνικού επιτελικού σχεδίου, για την επίτευξη του οποίου διατέθηκε ο κύριος όγκος των δυνάμεων του ελληνικού στρατού, οι οποίες χρειάστηκαν περίπου είκοσι ημέρες για να τον επιτύχουν. Η πόλη της Θεσσαλονίκης απελευθερώθηκε στις 26 Οκτωβρίου 1912 από τον ελληνικό στρατό. Ο κύριος στόχος είχε επιτευχθεί. Την επομένη φθάνουν στην πόλη και βουλγαρικά στρατεύματα καθώς και Σερβική φρουρά.

Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης η κύρια προσπάθεια του Ελληνικού στρατού στράφηκε στο μέτωπο της Ηπείρου και στην απελευθέρωση των Ιωαννίνων, τα οποία εξακολουθούσαν να αντιστέκονται στις επιθέσεις του ελληνικού στρατού λόγω της πολύ καλής οχυρωματικής τους διάταξης. Η μεταφορά της κύριας προσπάθειας εκεί θα έχει ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση των Ιωαννίνων στις 21 Φεβρουαρίου 1913 και του Αργυροκάστρου στις 21-3-1913, οριοθετώντας έτσι την ολοκλήρωση των χερσαίων στόχων της Ελλάδας με τον καλύτερο τρόπο.

Παράλληλα το ελληνικό ναυτικό αποδεικνύοντας την υπεροχή του καταλαμβάνει τα νησιά που ελέγχουν την είσοδο των Δαρδανελίων -Λήμνος, Σαμοθράκη, Ίμβρος, Τένεδος, Άγιος Ευστράτιος- αποκλείοντας τον τουρκικό στόλο μέσα σε αυτά. Έτσι αποκόπτει τη δυνατότητα ανεφοδιασμού των χερσαίων τουρκικών δυνάμεων δια θαλάσσης και ταυτόχρονα έχει τη δυνατότητα, κυριαρχώντας στο Αιγαίο, να απελευθερώσει τα υπόλοιπα νησιά, πλην των Δωδεκανήσων που είχαν καταληφθεί από την Ιταλία το 1911 κατά τον Ιταλοτουρκικό πόλεμο.

Η εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων ξεπέρασε κάθε αισιόδοξη πρόβλεψη για τα αποτελέσματα των κοινών αγώνων των βαλκανικών κρατών ενάντια στην Οθωμανική αυτοκρατορία⁴⁰. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Τουρκία να ζητήσει ανακωχή και παράλληλα οι Μεγάλες Δυνάμεις, αδυνατώντας πλέον να διασφαλίσουν το προηγούμενο εδαφικό καθεστώς, να προχωρήσουν σε συνδιάσκεψη ειρήνης, στο Λονδίνο, με στόχο την υπογραφή ειρήνης μεταξύ των εμπόλεμων, η οποία τελικά υπογράφεται στις 17/30 Μαΐου 1913. Το κείμενο της συνθήκης προβλέπει ότι α) η Τουρκία παραχωρεί όλα τα εδάφη της ευρωπαϊκής Τουρκίας, εκτός της Αλβανίας τα σύνορα της οποίας θα καθορίζονταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις, β) τα νησιά του Αιγαίου περνάνε στα "χέρια των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες θα αποφασίσουν για την τύχη τους, και γ) παραιτείται η Τουρκία από την Κρήτη, η οποία ενώνεται με την Ελλάδα. Το κείμενο της συνθήκης υπογράφεται από τις ενδιαφερόμενες πλευρές κάτω από την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, χωρίς ωστόσο να γίνεται λόγος για το εδαφικό καθεστώς των εδαφών που παραχωρούνται στους νικητές. Η Τουρκία αποδεχόμενη τις προτάσεις αυτές στην πραγματικότητα έριχνε το μήλο της έριδος στους συμμάχους, που δεν τους ένωσε ειλικρινής φιλία και συνεργασία.

⁴⁰ Σύγχρονα με τους Έλληνες προελαύνουν επίσης προς τους αντικειμενικούς τους σκοπούς οι Μαυροβούνιοι προς τη Ρογάνη και το Νόβι Παζάρ, οι Σέρβοι προς τα Σκόπια και το Μοναστήρι και οι Βούλγαροι προς τις Σαράντα Εκκλησιές και την Αδριανούπολη, την οποία κυριεύουν ύστερα από πολύμηνη πολιορκία. Στη συνέχεια προσπαθούν να φθάσουν στην Κωνσταντινούπολη αλλά συναντούν τη σθεναρή αντίσταση των τούρκων. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σσ. 326-330.

Οι πραγματικές βλέψεις των συμμάχων βαλκανικών κρατών ήρθαν στην επιφάνεια, επικουρούμενες πολλές φορές και από τις δυνάμεις σε ατομικό επίπεδο η κάθε μία⁴¹.

Στην Ελλάδα κατά την διάρκεια του πολέμου, η βουλή, αφού ψήφισε το νόμο που αφορούσε την κατάσταση πολιορκίας και το δικαιοστάσιο εξαιτίας του πολέμου, διέκοψε τις εργασίες της. Όταν επανέλαβε την λειτουργία της, τον Φεβρουάριο του 1913, δέχθηκε και την συμμετοχή των βουλευτών της Κρήτης, αποδεχόμενη και στη πράξη της ένωση της Κρήτης. Τελειώνει έτσι ο Α΄ βαλκανικός πόλεμος.

Η διανομή των εδαφών μεταξύ των νικητών, αποτελεί τώρα το μήλο της έριδας για τους βαλκανικούς συμμάχους, αφού η συνθήκη του Λονδίνου δεν προβλέπει τίποτε σχετικό με την κατανομή των εδαφών από τα οποία παραιτείται η Τουρκία.

Η Ελλάδα, θέλοντας να υπογραμμίσει την αξία της Θεσσαλονίκης για αυτήν, εγκαθιστά εκεί το βασιλιά Γεώργιο Α΄, αμέσως μετά την απελευθέρωση της⁴². Η Βουλγαρία όμως αδυνατεί να δεχθεί το γεγονός αυτό και τα στρατεύματά της, που βρίσκονταν στην πόλη της Θεσσαλονίκης, προκαλούν επεισόδια. Η έγκαιρη διαπίστωση της ελληνοβουλγαρικής διάστασης, οδήγησε την ελληνική κυβέρνηση να προωθήσει τη σκέψη της αμυντικής συμφωνίας με τη Σερβία, η οποία έδειχνε και αυτή δυσαρεστημένη από την εξέλιξη των γεγονότων και ιδιαίτερα δύσπιστη απέναντι στη Βουλγαρία, αναφορικά με τη δυνατότητα εκπλήρωσης των προσδοκιών της. Ύστερα από τις αναγκαίες συνομιλίες, οι δυο χώρες κατέληξαν σε συμφωνία η οποία υπογράφηκε στη Θεσσαλονίκη το Μάιο του 1913⁴³.

Η Βουλγαρία θέλοντας να ικανοποιήσει τα σχέδιά της για κατάληψη της Μακεδονίας, προχώρησε αιφνιδιαστικά σε επίθεση εναντίον της Σερβίας και της Ελλάδας στις 16 Ιουνίου 1913, ελπίζοντας στην επιβολή της θέλησής της. Ο Β΄ βαλκανικός πόλεμος είναι πια γεγονός.

Η αντίδραση όμως υπήρξε άμεση. Οι Έλληνες συνέλαβαν και εξουδετέρωσαν την βουλγαρική φρουρά, η οποία βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη, και στη συνέχεια ο ελληνικός

⁴¹ Οι Μεγάλες δυνάμεις υποστηρίζοντας αντιφατικές λύσεις, δεν κατάφεραν να τηρήσουν κοινή στάση. Η Γερμανία πήρε το μέρος της Ελλάδας υποστηρίζοντας τη βορειότερη τοποθέτηση της συνοριακής γραμμής Ελλάδας Αλβανίας, αντίθετα με την Ιταλία η οποία υποστήριζε την νοτιότερη τοποθέτησή του στον ποταμό Καλαμά. Η Αυστρία προσπαθούσε να βρει μια συμβιβαστική λύση στο ζήτημα. Στο θέμα κατανομής των νησιών του Αιγαίου η Γερμανία εννοούσε τις Ελληνικές θέσεις σε αντίθεση με την Ιταλία η οποία επιθυμούσε τον μεγαλύτερο δυνατό περιορισμό της Ελλάδας στο Αιγαίο. Το ανησυχητικό γεγονός της διάσκεψης ήταν ότι η Ιταλία, προσπαθώντας να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της στην περιοχή, συνέδεε την ρύθμιση των ελληνοαλβανικών συνόρων με την τύχη των Δωδεκανήσων τα οποία κατείχε, μετά τον Ιταλοτουρκικό Πόλεμο. Όταν μάλιστα στην διάσκεψη τέθηκε το θέμα και για την τύχη των Δωδεκανήσων, ο Ιταλός πρόεδρος αντέταξε έντονα το επιχείρημα ότι αυτό είχε καθορισθεί με την ιταλοτουρκική συνθήκη μετά την λήξη του μεταξύ τους πολέμου.

Η τελική απόφαση της συνδιάσκεψης εννοούσε απόλυτα τις απόψεις της Ιταλίας. Οι δυνάμεις θα καθόριζαν την τύχη των Δωδεκανήσων με την εφαρμογή του άρθρου 2 της συνθήκης της Λοζάννης, το οποίο προέβλεπε την αποχώρηση της Ιταλίας μόνο μετά την πλήρη ειρήνευση των βορειοαφρικανικών κτήσεών της. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 344.

⁴² Η επιθυμία της Ελλάδας να εδραιώσει την κυριαρχία της στην περιοχή τόσο της Θεσσαλονίκης όσο και της Μακεδονίας γενικότερα, τονίζεται με δραματικό τρόπο, καθώς δολοφονείται εκεί ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄, το Μάρτιο του 1913, ταράζοντας την ελληνική κοινή γνώμη. Το γεγονός αυτό αποδόθηκε σε έργο ξένων δυνάμεων (Γερμανία Αυστρία), παρά το γεγονός ότι ο δολοφόνος, ο οποίος αυτοκτόνησε κατά τη διάρκεια της κράτησής του στο διοικητήριο ήταν Έλληνας, οι οποίες επιθυμούσαν να αλλάξει στάση η χώρα απέναντί τους και είχαν πολύ καλύτερες σχέσεις με τον διάδοχο Κωνσταντίνο οποίος ανέλαβε την βασιλεία μετά την δολοφονία του πατέρα του. Βλ. σχετικά: Τάσος Βουρνάς ό.π. τομ Β΄ σ. 140-145.

⁴³ Οι δυο χώρες συμφώνησαν να μοιράσουν τα εδάφη που βρισκόταν δυτικά του Αξιού και να έχουν κοινά σύνορα. Στο στρατιωτικό σύμφωνο που ακολούθησε συμφώνησαν να διαιρέσουν την Μακεδονία με βάση της αρχή της πραγματικής κατοχής και η γραμμή των κοινών συνόρων θα άρχιζε από τη Οχρίδα θα περνούσε νότια από το Μοναστήρι και θα κατέληγε στο Γευγελή. Οι δυο δυνάμεις αναλάμβαναν τη υποχρέωση να βοηθήσουν η μια την άλλη με το σύνολο των δυνάμεών τους σε περίπτωση απρόκλητης επίθεσης εναντίον του ενός, ενώ η σύναψη ειρήνης προϋπόθετε την σύμφωνη γνώμη και των δυο. Ειδικά για τις σχέσεις των δύο χωρών με την Βουλγαρία η συμφωνία προέβλεπε τη υποβολή προς αυτή των αιτημάτων τους για το καθορισμό των συνόρων. Σε περίπτωση διαφωνίας θα επιζητούσαν την ειρηνική μεσολάβηση των ηγεμόνων των δυνάμεων. Σε περίπτωση επιθέσεως από τη Βουλγαρία προβλεπόταν η αμοιβαία κοινή υποστήριξη. Τέλος η Ελλάδα παραχωρούσε εμπορικές διευκολύνσεις στην Σερβία στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Βλ. σχετικά: Douglas Dakin ό.π. σ. 298 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ ΙΔ΄ σ. 337-339.

στρατός πέρασε στην αντεπίθεση σε δύο άξονες: έναν προς το Κιλίκις και έναν προς το Λαχανά. Η αριθμητική υπεροχή του ελληνικού στρατού ήταν σημαντική, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να αντιμετωπίσει νικηφόρα την πρόκληση των Βουλγάρων, παρά το φανατισμό των αντιπάλων της, κατορθώνοντας να απελευθερώσει την Μακεδονία και ένα σημαντικό τμήμα της Θράκης. Η πολεμική σύρραξη μεταξύ Ελλάδας-Σερβίας και Βουλγαρίας έδωσε τη δυνατότητα στην Ρουμανία και την Τουρκία να αποσπάσουν από την Βουλγαρία σημαντικά εδαφικά οφέλη για τα οποία ενδιαφέρονταν⁴⁴. Η επέκταση του πολέμου με τη συμμετοχή της Ρουμανίας και της Τουρκίας, οδήγησε τις Μεγάλες Δυνάμεις να δραστηριοποιηθούν με στόχο την ανακωχή των αντιπάλων, η οποία ανακοινώθηκε στις 20 Ιουλίου 1913. Μερικές ημέρες αργότερα ξεκίνησε η συνδιάσκεψη για την υπογραφή ειρήνης στο Βουκουρέστι. Το τελικό κείμενο της συνθήκης, αποτέλεσμα σκληρών διπλωματικών προσπαθειών, το οποίο υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913, έδινε στην Ελλάδα την Μακεδονία, ορίζοντας τα σύνορα στη γραμμή Μπέλλες - εκβολές ποταμού Νέστου⁴⁵.

Λίγους μήνες αργότερα από την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης του Βουκουρεστίου, ακολουθεί το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, το οποίο είναι αποτέλεσμα της Συνθήκης του Λονδίνου, η οποία προέβλεπε ανεξάρτητο Αλβανικό κράτος και διακανονισμό των συνόρων από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας προβλέπει την παραχώρηση της Βορείου Ηπείρου στο ανεξάρτητο Αλβανικό κράτος, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο κομμάτι ελληνικού πληθυσμού να περιληφθεί στα όρια του νέου κράτους ως εθνική μειονότητα. Οι Μεγάλες Δυνάμεις απαίτησαν την αποχώρηση του ελληνικού στρατού που είχε απελευθερώσει την περιοχή, μην αφήνοντας κανένα περιθώριο αλλαγών στο ζήτημα αυτό παρά τις έντονες αντιδράσεις τόσο της ελληνικής μειονότητας όσο και του επίσημου ελληνικού κράτους⁴⁶.

Έτσι κλείνουν οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Η Ελλάδα βγαίνει σημαντικά ωφελημένη. Η έκτασή της σχεδόν διπλασιάζεται, από 64.786 τ.χ. σε 108.606 τ.χ. Ο πληθυσμός φθάνει τα 4.363.000 κατοίκους. Η οικονομία της αποκτά νέα δυναμική με την αύξηση της υποδομής στις συγκοινωνίες και με την ένταξη των βιομηχανικών και αστικών κέντρων της Μακεδονίας -Θεσσαλονίκη, Βέροια, Νάουσα, Έδεσσα, Καβάλα-. Επίσης αυξάνεται η γενική παραγωγή της χώρας με την ενσωμάτωση των νησιών του Αιγαίου και των προϊόντων τους -λάδι, μαστίχα κλπ-. Το σημαντικότερο όμως όλων είναι το γεγονός ότι τώρα η Ελλάδα παύει να είναι ένα μικρό κράτος της νότιας βαλκανικής και απαντά πλέον ως μια σημαντικά υπολογίσιμη δύναμη στη Ν.Α. Ευρώπη. Αυτό το γεγονός αποτελεί μάλιστα και το σημείο της μετέπειτα διαφωνίας μεταξύ του Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου, για την ένταξη της Ελλάδας σε έναν από τους δυο συνασπισμούς δυνάμεων της Ευρώπης.

στ. Η Ελλάδα κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Η Ευρώπη βρίσκεται διαιρεμένη σε δυο στρατόπεδα: στην Entente (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) και στις Κεντρικές Δυνάμεις (Γερμανία, Αυστρία). Οι δύο αυτοί συνασπισμοί δυνάμεων προσπαθούν να προσελκύσουν με το μέρος τους τα μικρότερα

⁴⁴ Η Ρουμανία είχε καταλάβει αρκετές περιοχές στις οποίες είχε βλέψεις, εκμεταλλευόμενη την απασχόληση του Βουλγαρικού στρατού στο νότο. Ταυτόχρονα και η Τουρκία ανακατέλαβε από τους Βουλγάρους την περιοχή της Αδριανουπόλεως και των Σαράντα Εκκλησιών.

⁴⁵ Οι διαφορές της Βουλγαρίας με την Ρουμανία και Σερβία ήταν εύκολο να καθοριστούν. Το επίκεντρο των διπλωματικών προσπαθειών της Βουλγαρίας είναι η εξασφάλιση όσο το δυνατό ευρύτερης διεξόδου στη θάλασσα του Αιγαίου. Οι επιθυμίες της Βουλγαρίας ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τα συμφέροντα της Ελλάδας. Οι ελληνικές θέσεις υποδείκνυαν ως σύνορα τη γραμμή Μάκρης (λίγα χιλιόμετρα δυτικά της Αλεξανδρούπολης) - Πέλεριζ, μια περιοχή στην οποία και οι επιτυχίες του ελληνικού στρατού και η εθνολογική σύστασή της συνηγορούσαν θετικά. Ο καθοριστικός παράγοντας όμως ο οποίος θα καθόριζε την γραμμή των συνόρων τελικά, ήταν τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η Αυστρία και η Ρωσία υποστήριζαν την άποψη της Βουλγαρίας για την όσο δυνατό μεγαλύτερη διεξόδο στο Αιγαίο, θέλοντας έτσι να έχουν εναλλακτική λύση απέναντι στην Ελλάδα για τον έλεγχο του εμπορίου. Η Ιταλία και η Αγγλία εμφανίζονταν πιο επιφυλακτικές ενώ μόνη η Γαλλία είχε ταχθεί υπέρ της Ελλάδας. Η κατάσταση εμφανιζόταν δυσμενής για την Ελλάδα και τα συμφέροντά της. Η ανέλπιστα συμπαραστάση της Γερμανίας βοήθησε τη Ελλάδα να αντεπεξέλθει στις διπλωματικές διαβουλεύσεις. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 354.

⁴⁶ Βλ. σχετικά: Απόστολος Βακαλόπουλος ό.π. σ. 350.

κράτη, δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα κράτη της Βαλκανικής. Στην προσπάθειά τους αυτή υπόσχονται, σε καθένα από αυτά, οφέλη ανάλογα με τις επιθυμίες τους⁴⁷.

Το πρόβλημα με την Ελλάδα ήταν ότι κανείς από τους δύο συνασπισμούς δεν επεδίωκε για την ώρα τη συμμαχία της, ενώ η Σερβία είχε ήδη ταχθεί με την Entente. Για τα κράτη της Entente η συμμαχία προς το παρόν με την Ελλάδα εθεωρείτο ασύμφορη, διότι αυτό θα είχε σαν άμεσο αποτέλεσμα την προσχώρηση των αντιπάλων της Βουλγαρίας και Τουρκίας στο αντίπαλο στρατόπεδο. Τα κράτη της Entente πίστευαν ότι μπορούσαν να προσεταιρισθούν την Βουλγαρία και τη Τουρκία υποσχόμενοι ακόμη και εδαφικά ανταλλάγματα εις βάρος της Ελλάδας. Από την πλευρά των Κεντρικών Δυνάμεων αρκούσε μια ουδετερότητα της Ελλάδας και ταυτόχρονα η καταγγελία της συμφωνίας της με την Σερβία. Αυτό θα είχε σαν αποτέλεσμα την αποδέσμευση της Βουλγαρίας από την απειλή της Ελλάδας και την είσοδό της στο πόλεμο στο πλευρό των κεντρικών δυνάμεων.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, είχε αποφύγει μέχρι τώρα, συστηματικά, με πρωτοβουλία του Ε. Βενιζέλου, να προσανατολισθεί σε έναν από τους δύο συνασπισμούς δυνάμεων, παρά το γεγονός ότι η πολιτική που ακολουθούσε είχε κατεύθυνση προς το συνασπισμό της Entente. Σημαντικό ωστόσο είναι το γεγονός ότι διακρίνονται στην Αθήνα δύο τάσεις στην εξωτερική πολιτική της χώρας. Ο πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος πίστευε ότι η προώθηση των εθνικών συμφερόντων μπορούσε να καταστεί εφικτή μόνο αν η χώρα ήταν στο πλευρό των δυνάμεων της Entente. Αντίθετα ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ήταν αποφασισμένος να καθορίσει την πολιτική του προς την Γερμανία και τις Κεντρικές Δυνάμεις. Στην προσπάθειά του αυτή, έχοντας την συμπαράσταση των συντηρητικών στοιχείων της χώρας, Γεώργιο Θεοτόκη, Γεώργιο Στρέϊτ καθώς και το Γενικό Επιτελείο, προτάσσει την άποψη της ουδετερότητας της Ελλάδας κάτι που εξυπηρετεί τις Κεντρικές Δυνάμεις⁴⁸. Αυτή η διαφορετική προσέγγιση του θέματος θα αναδειχθεί σε μείζον εσωτερικό θέμα και θα αποτελέσει στη συνέχεια την αιτία του διχασμού της χώρας.

Ενώ στην Ελλάδα επικρατεί διάσταση απόψεων, η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων αναδεικνύει τη σημασία της Θεσσαλονίκης για τα στρατεύματα της Entente. Ο Ε. Βενιζέλος τώρα καταβάλλει ιδιαίτερες προσπάθειες για να πείσει τόσο τον βασιλιά όσο και αρκετούς υπουργούς και μέλη του Γενικού Επιτελείου για την αναγκαιότητα ένταξης της χώρας στο συνασπισμό της Entente. Ωστόσο, η προσπάθειά του αυτή αποδεικνύεται μάταιη και όταν ο βασιλιάς ανακοινώνει την αντίθεσή του, ο Ε. Βενιζέλος υποβάλει την παραίτησή του (19 Φεβρουαρίου 1915). Ανοίγει έτσι ο κύκλος των πολιτικών προβλημάτων για την Ελλάδα.

Μετά την παραίτηση του Ε. Βενιζέλου, σχηματίζει κυβέρνηση ο Δ. Γούναρης, ο οποίος δεν καταφέρνει να δώσει διέξοδο στη συμμετοχή ή μη της χώρας στον πόλεμο. Οδηγεί την χώρα σε εκλογές από τις οποίες νικητής αναδεικνύεται το κόμμα των "Φιλελευθέρων" και επανέρχεται στην εξουσία ο Ε. Βενιζέλος, αποφασισμένος αυτή τη φορά να προωθήσει τη συνεργασία με τις δυνάμεις της Entente. Άλλωστε, η απόφαση της Βουλγαρίας να προχωρήσει σε επιστράτευση, έκανε φανερό ότι είχε υπογράψει συμφωνία με τις Κεντρικές Δυνάμεις. Η εξέλιξη αυτή θορόβησε τόσο την ελληνική κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα στο σύνολό τους, όσο και τις χώρες της Entente, οι οποίες τώρα στρέφονται προς την Ελλάδα, προτείνοντας τη δημιουργία ενός νέου μετώπου στη Μακεδονία, με τη χρήση της Θεσσαλονίκης ως κέντρο των επιχειρήσεων. Ο Ε. Βενιζέλος, ο οποίος είχε καταφέρει να πείσει για την αναγκαιότητα να τεθεί η χώρα σε επιστράτευση,

⁴⁷ Βλ. σχετικά: Νίκος Γ. Σβορώνος ό.π. σ. 118 και Douglas Dakin ό.π. σ. 307-308.

⁴⁸ Οι περιστάσεις όμως δεν συνηγορούσαν για την εφαρμογή των ιδεών του βασιλιά. Δεν μπορούσε να αποξενώσει τις δυτικές δυνάμεις σε μια εποχή κατά την οποία το θησαυροφυλάκιο της Γερμανίας ήταν άδειο και η μόνη διαθέσιμη για την Ελλάδα χρηματοδοτούσα ήταν αυτή της Γαλλίας.

Αντίθετα η επιλογή του έλληνα πρωθυπουργού ηχούσε ρεαλιστικά. Η Ελλάδα βρέχεται στα τρία από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα από θάλασσα. Μοιραία το μέλλον της ήταν συνδεδεμένο με την θαλασσοκράτειρα της εποχής Μεγάλη Βρετανία. Βλ. σχετικά: Douglas Dakin ό.π. σ. 310-311 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 15.

δέχεται το σχέδιο των κρατών της Entente και οι σύμμαχοι προχωρούν στην υλοποίηση του σχεδίου αποβιβάζοντας στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη⁴⁹.

Η εξέλιξις αυτές οδήγησαν τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας στα άκρα, οριοθετώντας την αρχή μιας περιόδου έντονης πολιτικής κρίσης και διχασμού. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ζήτησε και πήρε την παραίτηση της κυβέρνησης του Ε. Βενιζέλου, γεγονός που θεωρήθηκε αντισυνταγματικό διότι ο Βενιζέλος διέθετε πρόσφατη λαϊκή εντολή με ισχυρή πλειοψηφία. Οι κυβερνήσεις που διαδέχθηκαν την κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου δεν κατάφεραν να δώσουν λύση στο ζήτημα συμμετοχής της χώρας στον πόλεμο. Οι εκλογές που έγιναν το Δεκέμβριο του ίδιου έτους σηματοδεύτηκαν από την αποχή του κόμματος των "Φιλελευθέρων". Το αποτέλεσμα ήταν, αμέσως μετά τις εκλογές, να απομακρυνθούν από το στρατό και τη δημόσια διοίκηση όσοι ήταν υποστηρικτές του Βενιζέλου, δημιουργώντας έτσι ένα πιο βαθύ ρήγμα στην ελληνική κοινωνία και πολιτεία. Η Ελλάδα εξακολουθεί να αδυνατεί να λάβει θέση στο ζήτημα συμμετοχής στον πόλεμο, παρά το γεγονός της παρουσίας των συμμαχικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη, και μια σειρά από ατυχείς ενέργειες έφεραν τη χώρα σε δυσκολότερη θέση απέναντι στους συμμάχους. Τα γεγονότα που ακολούθησαν είναι δραματικά. Οι δυνάμεις των Άγγλων και των Γάλλων στη Θεσσαλονίκη διαμαρτύρονται για την ποιότητα συνεργασίας των ελληνικών στρατιωτικών αρχών. Ταυτόχρονα η συμπεριφορά τους εγείρει πολλά παράπονα και πολλές υποψίες. Η Θεσσαλονίκη κατακλύζεται από Σέρβους πρόσφυγες, ενώ βομβαρδίζεται συνεχώς από το Δεκέμβριο και έπειτα. Η κυβέρνηση Σκουλούδη δείχνει αδύναμη να ελέγξει την κατάσταση. Έτσι όταν οι Κεντρικές Δυνάμεις ζητούν να καταλάβουν τα οχυρά Ρούπελ, η αμηχανία της οδηγεί σε υποχώρηση και αποδοχή του αιτήματος. Ακολουθεί η κήρυξη της πόλης της Θεσσαλονίκης σε κατάσταση πολιορκίας από τους Άγγλους και Γάλλους και η εισβολή των βουλγαρικών στρατευμάτων στην Ανατολική Μακεδονία, με αποτέλεσμα την παράδοση του Δ΄ Σώματος Στρατού, που είχε έδρα την Καβάλα, και την μεταφορά των στρατιωτών στην Γερμανία ως αιχμαλώτων.

Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν αρκετούς αξιωματικούς που πρόσκεινται στο Βενιζέλο να οργανώσουν στη Θεσσαλονίκη, το "Κίνημα της Εθνικής Αμύνης", τον Αύγουστο του 1916 και να συνταχθούν με τους Άγγλους και Γάλλους. Την κίνηση αυτή έρχεται να ενισχύσει και η αντίδραση του Ε. Βενιζέλου, ο οποίος, αφού προηγουμένως έχει ανακοινώσει, από τα Χανιά όπου βρίσκεται, το σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης με αρχικά μέλη το ναύαρχο Κουντουριώτη και το στρατηγό Δαγκλή, ανεβαίνει στη Θεσσαλονίκη, όπου συνεργάζεται με την "Επιτροπή της Εθνικής Αμύνης". Εκεί ολοκληρώνει το σχηματισμό της προσωρινής κυβέρνησης της Ελλάδας στις 26 Σεπτεμβρίου 1916, ολοκληρώνοντας έτσι το διχασμό των Ελλήνων. Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης προσπαθεί να οργανώσει στρατό για να συμμετέχει στις πολεμικές επιχειρήσεις μαζί με τους συμμάχους Άγγλους και Γάλλους. Στην Αθήνα όμως, ο διχασμός επιφέρει μια σειρά γεγονότων καθόλου ευχάριστα, που ενέτειναν το χάσμα ανάμεσα στις δυο αντίθετες πλευρές. Η αδέξια στάση των ελληνικών κυβερνήσεων στην Αθήνα και του βασιλιά Κωνσταντίνου, και οι συνεχείς επεμβάσεις των ξένων πρεσβευτών, οδήγησαν σε συγκρούσεις στο κέντρο της πόλης που συνεχίστηκαν με φυλακίσεις και διώξεις βενιζελικών οπαδών. Έτσι οδηγούμεθα στην επέμβαση των στρατιωτικών δυνάμεων των Γάλλων, οι οποίοι με απόβασή τους στην Αθήνα⁵⁰, εξαναγκάζουν το βασιλιά Κωνσταντίνο να εγκαταλείψει τη χώρα και χρηζουν στη θέση του το δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο.

⁴⁹ Το σχέδιο υλοποιείται από τον Οκτώβριο του 1915 ως τον Ιανουάριο του 1916 και αποβιβάζονται 125.000 Γάλλοι και 100.000 Άγγλοι στρατιώτες. Βλ. σχετικά: Απόστολος Βακαλόπουλος ό.π. σ. 354

⁵⁰ Οι δυνάμεις προσπαθούν να δώσουν λύση στο αδιέξοδο που έχει δημιουργηθεί για να καταστεί δυνατή η συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο. Προχώρησαν γι αυτό σε σκλήρυνση της στάσης τους απέναντι στην κυβέρνηση των Αθηνών. Η έκρυθμη αυτή κατάσταση κορυφώθηκε με την μάχη των Αθηνών, περισσότερο γνωστή ως «Νοεμβριανά», όταν συμμαχικά αποσπάσματα που αποβιβάστηκαν στην Αθήνα δέχθηκαν επίθεση με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν αιματηρές ταραχές στην Αθήνα και βομβαρδισμός από τα συμμαχικά πλοία. Ακολούθησε πολύμηνος αποκλεισμός της νοτίου Ελλάδας. Η κατάσταση αυτή της ιδιόρρυθμης κατάληψης από τους συμμάχους έληξε με την αποπομπή του Κωνσταντίνου από τον θρόνο και την εγκατάσταση στην Αθήνα της κυβέρνησης Βενιζέλου. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ ΙΕ΄ σ. 41-45.

Ακολουθεί ο ερχομός του Βενιζέλου στην Αθήνα και ο σχηματισμός κυβέρνησης στις 10 Ιουνίου 1917. Ταυτόχρονα συγκλήθηκε εκ νέου η βουλή που είχε σχηματισθεί από τις εκλογές του Μαΐου του 1915, στην οποία οι "Φιλελεύθεροι" διέθεταν ισχυρή πλειοψηφία⁵¹. Προτεραιότητα της νέας κυβέρνησης αποτελεί η επιστράτευση και η οργάνωση του στρατού με στόχο τη συμμετοχή στον πόλεμο μαζί με τους συμμάχους. Ταυτόχρονα στο εσωτερικό της χώρας ο Ε. Βενιζέλος προσπαθεί να εξομαλύνει την κατάσταση ιδίως μετά την επέμβαση των ξένων δυνάμεων⁵². Ωστόσο δεν κατάφερε να αποκλείσει μια σειρά άστοχων πράξεων οι οποίες βαθαίνουν το χάσμα του διχασμού⁵³.

Η συμμετοχή των Ελλήνων στον πόλεμο έδωσε στις συμμαχικές δυνάμεις την υπεροχή στο Μακεδονικό μέτωπο. Η θετική έκβαση της μάχης του Σκρα (τον Μάιο του 1918) αποτελεί απόδειξη της σημαντικής παρουσίας του ελληνικού στρατού. Ένας από τους σημαντικούς παράγοντες της επιτυχίας ήταν το υψηλό ηθικό των Ελλήνων και η γενναιότητά τους στο πεδίο της μάχης. Η διαγωγή τους αυτή προκάλεσε τον θαυμασμό των συμμάχων και η συμβολή του αναγνωρίστηκε. Οι νίκες στο μακεδονικό μέτωπο οδήγησαν την Τουρκία και την Αυστρία στη συνθηκολόγηση⁵⁴.

Αμέσως μετά οργανώθηκε πολύμηνη συνδιάσκεψη ειρήνης ανάμεσα στους αντιπάλους στο Παρίσι⁵⁵. Η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου αποδεικνύεται σωστή, με βάση τις επιτυχίες που σημειώνει στη συνδιάσκεψη της ειρήνης. Εκεί η Ελλάδα έχει να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες προσπαθούν να εξασφαλίσουν τις ζώνες επιρροής στην περιοχή. Τα αποτελέσματα για την Ελλάδα, για την οποία ιδιαίτερη αξία έχουν οι συνθήκες του Νεϊγύ και των Σεβρών, μπορούν να θεωρηθούν ικανοποιητικά. Τα ζητήματα της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης βρήκαν σχετικά εύκολη λύση, με τη συνθήκη του Νεϊγύ. Η Βουλγαρία εγκατέλειπε την ακτή του Αιγαίου ως τον Έβρο, περιοχή που παραχωρήθηκε στην Ελλάδα. Αντίθετα οι διεκδικήσεις της Ελλάδας στην Βόρειο Ήπειρο, στα Δωδεκάνησα και την Μικρά Ασία, προσέκρουαν στον ιταλικό ιμπεριαλισμό από το ένα μέρος και στο γαλλοβρετανικό ανταγωνισμό από το άλλο.

Η συνθήκη των Σεβρών έδινε στην Ελλάδα την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, επικύρωνε την κυριαρχία της στα άλλα νησιά του Αιγαίου που κατείχε από το 1913 και της εμπιστευόταν τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης, περιοχή που θα προσαρτούσε με πλήρη κυριαρχία μέσα σε πέντε χρόνια, ύστερα από θετικό δημοψήφισμα.

Στη συνθήκη αυτή δεν υπήρχε τίποτε για την Βόρειο Ήπειρο και η Τουρκία παραιτούνταν υπέρ της Ιταλίας από τα δικαιώματά της στα Δωδεκάνησα. Τελικά υπογράφεται, τον Αύγουστο του 1920, συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας κατά την οποία η Ιταλία παραιτείται από τα δικαιώματά της στα Δωδεκάνησα, πλην της Ρόδου, η οποία θα περιέλθει στην Ελλάδα μόνο ύστερα από θετικό δημοψήφισμα, 15 χρόνια αργότερα⁵⁶.

⁵¹ Ο Βενιζέλος γνώριζε ότι δεν μπορεί να κυβερνήσει με μια βουλή στην οποία δεν διέθετε αντιπροσώπευση. Ταυτόχρονα οι περιστάσεις δεν επέτρεπαν την διεξαγωγή εκλογών γι αυτό επιλέχθηκε η λύση της αναβίωσης της βουλής του Μαΐου του 1915 με το αιτιολογικό ότι διαλύθηκε αντισυνταγματικά. Η βουλή αυτή έμεινε γνωστή και ως η "Βουλή των Λαζάρων". Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 47-48.

⁵² «[...] ένα από τα πρώτα μέληματα του Βενιζέλου μετά την επιστροφή του στην Αθήνα, και παράλληλα με την εκκαθάριση στις ένοπλες δυνάμεις και την εξεύρεση πόρων ήταν η άμεση άρση όλων των περιορισμών της εθνικής κυριαρχίας, που είχαν επιβληθεί από την Entente στην περίοδο 1916-1917. Μέχρι τα μέσα Ιουλίου καταργήθηκε ο συμμαχικός έλεγχος στους σιδηροδρόμους, τα τελωνεία και τις λοιπές κρατικές υπηρεσίες, αποδόθηκε στην ελληνική κυβέρνηση η χρήση του Ναυστάθμου και ο ελαφρός στόλος και απομακρύνθηκαν τα συμμαχικά στρατεύματα από τις περιοχές της παλαιάς Ελλάδας, με μόνη εξαίρεση την Κέρκυρα, έδρα της εξόριστης σερβικής κυβερνήσεως, όπου μικρή γαλλική και ιταλική δύναμη παρέμεινε μέχρι την άνοιξη του 1919». *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 49-50.

⁵³ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 48-49.

⁵⁴ Βλ. σχετικά: Απόστολος Βακαλόπουλος ό.π. σ. 369.

⁵⁵ Το συνέδριο της ειρήνης άρχισε τον Ιανουάριο του 1919 και τελείωσε τυπικά τον Ιανουάριο του 1920, αλλά ουσιαστικά στα τέλη Νοεμβρίου - αρχές Δεκεμβρίου 1919, μετά την υπογραφή της συνθήκης του Νεϊγύ.

⁵⁶ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 28.

Οι επιτυχίες όμως αυτές σκιάζονται από την αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας κατά του Ε. Βενιζέλου και τον θλιβερό αντίκτυπό της στην Ελλάδα, όπου ξαναζωντανεύουν τα μίση του διχασμού των Ελλήνων. Φανατικοί οπαδοί του Βενιζέλου προχωρούν σε λεηλασίες και στη δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη.

Η εσωτερική πολιτική του Ε. Βενιζέλου την περίοδο 1917-1920 έχει να επιδείξει αρκετές και σοβαρές προσπάθειες για τη σωστή ανάπτυξη της χώρας, πέρα από μερικές άστοχες ενέργειες που συνέβαλαν στη συντήρηση του διχασμού. Έτσι έχουμε για πρώτη φορά στην Ελλάδα νομοθεσία που αφορά την ανάπτυξη του τουρισμού στη χώρα μας. Επίσης αξιόλογη προσπάθεια γίνεται για την ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα, αξιοποιώντας τις ειδικές συνθήκες που έχει δημιουργήσει ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Η αύξηση της βιομηχανικής δραστηριότητας αναδεικνύει ζητήματα που σχετίζονται με τους εργαζόμενους σε αυτή. Η κυβέρνηση καταβάλλει ιδιαίτερη φροντίδα για την τήρηση των κανόνων υγιεινής κατά την εργασία όπως και για τις αποζημιώσεις των εργατών θυμάτων ατυχημάτων.

Η αγροτική πολιτική ήταν ένας τομέας στον οποίο επίσης δραστηριοποιήθηκε η κυβέρνηση Βενιζέλου αυτή την περίοδο. Δημιουργείται το "Υπουργείο Γεωργίας κα Δημοσίων κτημάτων" καθώς και η "Δασολογική" και "Γεωπονική σχολή" με στόχο την παραγωγή νέων γεωπόνων. Αξιοποιεί τέλος το νόμο για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών της Θεσσαλίας και διανέμει σε φτωχούς αγρότες τις ανεκμετάλλευτες αγροτικές εκτάσεις που ανήκουν σε μεγάλες ιδιοκτησίες.

Τέλος ιδιαίτερη μέριμνα δείχνει η κυβέρνηση Βενιζέλου για την παιδεία. Επικυρώνει το διάταγμα της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης με νόμο και εισάγει για πρώτη φορά τη δημοτική γλώσσα στα δημοτικά σχολεία της Ελλάδας.

ζ. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία

Η στρατηγική θέση της δυτικής Μικράς Ασίας στο σταυροδρόμι των τριών ηπείρων καθώς και το πλούσιο υπέδαφος προσέλκνυαν το ενδιαφέρον όλων των Μεγάλων Δυνάμεων. Πάνω σε αυτό το ενδιαφέρον θα κλονηθεί το ελληνικό αίτημα για την Μικρά Ασία το οποίο δύσκολα θα έβρισκε οριστική λύση.

Η προβολή των ελληνικών διεκδικήσεων για την Μικρά Ασία στο συνέδριο της ειρήνης, έγινε με υπόμνημα που κατέθεσε ο Βενιζέλος τον Δεκέμβριο του 1918. Στο υπόμνημα αυτό ο Βενιζέλος διεκδικούσε τις περιοχές της Προύσας και του Αϊδινίου, όπου συνολικά κατοικούσαν πάνω από 800.000 Έλληνες. Στο υπόμνημα γινόταν ιδιαίτερος λόγος για τις διώξεις των Ελλήνων και ότι η παραχώρηση των εδαφών στην Ελλάδα εμπεριείχε και ανθρωπιστικούς λόγους. Η ρητορική δεινότητα και η πειστικότητα του Έλληνα πρωθυπουργού δεν ήταν ικανές να κάμψουν τις αντιδράσεις της Ιταλίας και της Αμερικής, οι οποίες διεκδικούσαν, φανερά ή κρυφά, την περιοχή αυτή. Οι διαβουλεύσεις που ακολούθησαν αποδείχθηκαν δύσκολες και μακροχρόνιες.

Ενώ οι διαβουλεύσεις συνεχίζονταν η Ιταλία προσπάθησε να επηρεάσει την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων δημιουργώντας τετελεσμένα γεγονότα. Προχώρησε στην κατοχή της περιοχής της Αιτάλειας. Παράλληλα έφθναν ανησυχητικές πληροφορίες για την οργάνωση της αντίστασης των Τούρκων και την αφύπνιση του Τουρκικού φανατισμού. Αυτά τα δύο γεγονότα αποτέλεσαν ισχυρά επιχειρήματα για τον Βενιζέλο, ο οποίος ζήτησε την επέμβαση των συμμαχικών δυνάμεων για την προστασία της περιοχής. Ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας πρότεινε στη συνεδρίαση του Ανωτάτου Συμβουλίου την αποστολή ελληνικών δυνάμεων στην περιοχή της Σμύρνης, για την προστασία του Ελληνικού πληθυσμού και την επιβολή της τάξης. Η δυνατότητα αποστολής ελληνικού στρατού στη Σμύρνη αποτελεί μια εθνική πρόκληση την περίοδο αυτή.

Στις 28 Απριλίου 1919, δίνεται η εντολή από το Ανώτατο Συμβούλιο των Μεγάλων Δυνάμεων, να ξεκινήσει η αποστολή των ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη. Η ομοφωνία των δυνάμεων για την κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό δεν μπορεί να ερμηνευτεί, δυστυχώς, ως αναγνώριση των δικαιωμάτων της Ελλάδας. Οι πολιτικές συγκυρίες της εποχής ήταν αυτές που οδήγησαν σε αυτή την απόφαση τις Μεγάλες Δυνάμεις. Κάθε μια είχε αυτή την εποχή κάποιο σημαντικότερο ζήτημα, που την ενδιέφερε να τακτοποιήσει στο πλαίσιο του συμβουλίου της ειρήνης ή ακόμα και στην

γενικότερη πολιτική της. Η λύση άλλωστε αυτή δεν σήμαινε σε καμιά περίπτωση την παραίτησή τους από τα συμφέροντά τους στην περιοχή. Η Γαλλία μάλιστα είχε φροντίσει να τονίσει την προσωρινότητα της αποστολής των ελληνικών δυνάμεων στην Σμύρνη ακόμα και στη συνεδρίαση του Ανωτάτου Συμβουλίου που είχε δώσει την σχετική εντολή.

Ο Βενιζέλος γνώριζε επίσης τις δυσκολίες αυτής της επιχείρησης. Τον ανησυχούσε ιδιαίτερα η αντίσταση στο εσωτερικό της Ελλάδας, τόσο εξαιτίας της μακροχρόνιας επιστράτευσης, όσο και από την αντίδραση στρατιωτικών κύκλων που δεν συμφωνούσαν με την Μικρασιατική πολιτική. Οι διεθνείς συγκυρίες όμως, καθώς και η πεποίθηση ότι θα εφαρμοσθεί ο αφοπλισμός μαζί με τις δηλώσεις υποστήριξης από τους συμμάχους, τον ενθάρρυναν να συνεχίσει την πολιτική του.

Οι προετοιμασίες του ελληνικού στρατιωτικού σώματος ξεκίνησαν και ολοκληρώθηκαν με πλήρη μυστικότητα. Η αναχώρησή του έγινε στις 30 Απριλίου 1919, συνοδεία Αγγλικών και Ελληνικών αντιτορπιλικών. Η αποβίβαση στην Σμύρνη έγινε με την κάλυψη του συμμαχικού στόλου, στις 2 Μαΐου, και αφού είχε προηγηθεί διάγγελμα του Βενιζέλου προς τον ελληνισμό της Σμύρνης, που συνιστούσε να είναι συγκρατημένοι στις εκδηλώσεις τους και να μην προβούν σε εχθρικές πράξεις εναντίον του τουρκικού πληθυσμού της περιοχής.

Κατά την διάρκεια της αποβίβασης αλλά και της επέκτασης της ζώνης ελέγχου, που έγινε και αυτή με συμμαχική κάλυψη, σημειώθηκαν μερικές φορές έκτροπα. Ο ελληνικός στρατός δέχθηκε ισχυρές προκλήσεις με αποτέλεσμα να προβεί και σε αγριότητες εναντίον του μουσουλμανικού πληθυσμού. Έτσι το συμβούλιο των συμμαχικών δυνάμεων όρισε την σύσταση μιας ανακριτικής επιτροπής για να εξετάσει τα γεγονότα και συγχρόνως έδωσε οδηγίες για οριοθέτηση των περιοχών που κατείχαν οι Έλληνες, οι Ιταλοί και οι Τούρκοι.

Η τοποθέτηση του Στεργιάδη ως Ύπατου Έλληνα Αρμοστή είχε σαν αποτέλεσμα την διοικητική οργάνωση της περιοχής καθώς και τον επαναπατρισμό 120.000 εκτοπισμένων Ελλήνων, στους οποίους χορηγήθηκαν δάνεια για αποκατάσταση.

Μια από τις επιπτώσεις της απόβασης ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη ήταν η αύξηση της αντίστασης των Τούρκων κατά των συμμάχων, η οποία είχε αρχίσει να εμφανίζεται μετά την ανακωχή του Μούδρου. Οι αξιωματικοί των συμμαχικών δυνάμεων που είχαν αναλάβει να επιβλέπουν το καθεστώς κατοχής άρχισαν να χάνουν τον έλεγχο της κατάστασης. Σταμάτησε ο αφοπλισμός των Τούρκων και ο στρατός άρχισε ξανά να αυξάνεται.

Γίνεται έτσι φανερό ότι για να σταθεροποιηθεί η περιοχή της Σμύρνης απαιτείται ιδιαίτερη προσπάθεια και πρέπει ο στρατός να προωθηθεί στο εσωτερικό της, γεγονός που ενέχει πολλούς κινδύνους για τις ζωές των στρατιωτών αλλά και μεγάλο, οικονομικό κόστος για την Ελλάδα.

Στο εσωτερικό μέτωπο ο Βενιζέλος έχει αποφασίσει να ανανεώσει τη λαϊκή εντολή. Γνώριζε ότι για να εφαρμοσθεί η Συνθήκη των Σεβρών, έπρεπε η Ελλάδα να προβεί σε νέες πολεμικές επιχειρήσεις. Ο προεκλογικός αγώνας διεξάγεται με δυο βασικά επιχειρήματα από την πλευρά της αντιπολίτευσης. Αποδίδουν καταρχήν την επιτυχία στην Μικρά Ασία όχι στις ικανότητες του Βενιζέλου, αλλά στην διάθεση και μόνο της Αγγλίας. Εκμεταλλεύονται επίσης την οχτάχρονη επιστράτευση του ελληνικού στρατού και τα προβλήματα που αυτή προκαλεί σε κάθε οικογένεια καθώς και το τεράστιο οικονομικό κόστος για την Ελλάδα της συντήρησης του στρατού. Τέλος ο Βενιζέλος έχει χάσει την επαφή του με την ελληνική πολιτική ζωή, ύστερα από απουσία ενός περίπου έτους στο Παρίσι προσπαθώντας να εξασφαλίσει τα θέματα της χώρας. Οι κομματικές διαμάχες είναι έντονες σε μια εποχή που η ομοψυχία αποτελούσε εθνική ανάγκη και προτεραιότητα.

Ενώ η χώρα βρίσκεται σε περίοδο προεκλογικού αναβρασμού, ο ξαφνικός θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου έρχεται να δώσει νέα τροπή στα πολιτικά πράγματα του τόπου. Η άρνηση του πρίγκιπα Παύλου να δεχθεί τον θρόνο δίνει στον προεκλογικό αγώνα την μορφή ανταγωνισμού ανάμεσα στον Βενιζέλο και τον Κωνσταντίνο, ο οποίος ετοιμάζεται να επιστρέψει στην χώρα. Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν δυσμενές για το κόμμα των "Φιλελευθέρων". Η αντιπολίτευση πήρε την πλειοψηφία στην Βουλή, παρά το γεγονός ότι οι Βενιζελικοί είχαν το 52% των ψήφων. Τρεις ημέρες αργότερα ο Βενιζέλος παραιτείται

και αναχωρεί για το εξωτερικό. Η νέα κυβέρνηση σχηματίστηκε με αρχηγό το Δημήτριο Γούναρη. Αμέσως μετά τέθηκε θέμα επιστροφής του Κωνσταντίνου, η οποία αποφασίστηκε με δημοψήφισμα στις αρχές του 1921.

Η πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα έδωσε την αφορμή που επιζητούσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους και να διαχωρίσουν τη θέση τους από τη Συνθήκη των Σεβρών⁵⁷.

Ωστόσο η νέα ελληνική κυβέρνηση, παρά τα όσα είχε διακηρύξει προεκλογικά, αντί να προβεί σε ενέργειες για περιορισμό της εκστρατείας στη Μικρά Ασία, προχώρησε σε ενίσχυση του εκστρατευτικού σώματος, αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα μεγαλύτερων επιχειρήσεων στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας.

Το γενικό επιτελείο καταρτίζει σχέδιο επίθεσης και προέλασης του ελληνικού στρατού, παραβλέποντας ή εκτιμώντας λάθος το μέγεθος της ενίσχυσης και της οργάνωσης του αντιπάλου, υπό τη καθοδήγηση του Κεμάλ, ο οποίος είχε καταφέρει να συσπειρώσει τον τουρκικό πληθυσμό της υπαίθρου, στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, κάτω από το όραμα ενός απελευθερωτικού πολέμου.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις ξεκίνησαν τον Ιούνιο του 1921 και οι πρώτες επιτυχίες έδωσαν την εντύπωση ότι η διαδικασία θα ήταν απλή υπόθεση. Την άνοιξη του επόμενου έτους, 1922, ο ελληνικός στρατός άρχισε τις τελευταίες προετοιμασίες για την τελική επίθεση, γνωστή και ως "εκστρατεία του Σαγγάριου"⁵⁸. Η προέλαση του ελληνικού στρατού έφθασε μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο, αλλά, παρά τη φαινομενική νίκη η εκστρατεία αποτυχαίνει, και ο ελληνικός στρατός αναγκάζεται να αναδιπλωθεί, αντιμετωπίζοντας τις εχθρικές αντεπιθέσεις. Η τελική επίθεση των αντιπάλων έγινε στις 13/26 Αυγούστου και είχε ως αποτέλεσμα την διάσπαση της αμυντικής γραμμής των Ελλήνων. Η διάσπαση του μετώπου οδήγησε στην υποχώρηση, η οποία γίνεται με πολύ

⁵⁷ Η πολιτική αυτή αλλαγή προκάλεσε ανησυχία στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες ιδιαίτερα στην Αγγλία. Αντίθετα η Γαλλία προσπάθησε να εκμεταλλευθεί την πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά της, προτείνοντας στους συμμάχους να αναθεωρήσουν την Συνθήκη των Σεβρών. Οι Γάλλοι πρότειναν ιδιαίτερα ότι αν οι Έλληνες αποφάσιζαν την επιστροφή του Κωνσταντίνου τότε οι δυνάμεις έπρεπε να σταματήσουν την οικονομική υποστήριξη της Ελλάδας, να της αρνηθούν να διατηρεί τις θέσεις της στη Μικρά Ασία και να μην αναγνωρίσουν τον Κωνσταντίνο. Αντίθετη άποψη διατύπωνε η Αγγλία η οποία πίστευε σε κάποιο βαθμό ότι έπρεπε να συνεχίσουν να βοηθούν της Ελλάδα και να περιμένουν να διαπιστώσουν την αντίδραση του Κωνσταντίνου και τις πολιτικές πράξεις του. Οι διαβουλεύσεις συνεχίστηκαν και τελικά οι Δυνάμεις εξέδωσαν ανακοίνωση - προειδοποίηση ότι, αν επέστρεφε ο Κωνσταντίνος δεν αναλαμβάνουν καμιά ευθύνη απέναντι στην Ελλάδα. Παρά την κοινοποίηση των δυνάμεων σε δημοψήφισμα που έγινε στην Ελλάδα αποφασίστηκε η επιστροφή του Κωνσταντίνου, ο οποίος έγινε δεκτός με ενθουσιασμό κατά την ημέρα της επιστροφής του. Είχε ήδη προειδοποιηθεί η ελληνική κυβέρνηση ότι διακόπτεται η οικονομική βοήθεια.

Την εποχή που η Ελλάδα περνούσε δύσκολες πολιτικά ώρες, στην Τουρκία είχε αρχίσει να αυξάνεται η δύναμη των Κεμαλικών. Η άνοδος αυτή της δύναμης του Κεμαλισμού θεωρήθηκε ιδανική από την Γαλλία και την Ιταλία για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους. Οι μεγάλες δυνάμεις προσπάθησαν τότε με την συνδιάσκεψη του Λονδίνου να φέρουν σε συμφωνία την Ελλάδα και την Τουρκία. Η συνδιάσκεψη αυτή δυστυχώς δεν έφερε κάποιο αποτέλεσμα. Παράλληλα με την διάσκεψη η Γαλλία και η Ιταλία, υπέγραψαν συμφωνίες με τους Κεμαλικούς για την προμήθεια όπλων. Οι συμφωνίες αυτές ήταν σαφώς αντίθετες με την συνθήκη των Σεβρών και αποτελούσαν προοίμιο της προδοσίας της Ελλάδας, που θα ακολουθούσε. Λίγο αργότερα οι Γαλλία και η Ιταλία αποσύρουν τις δυνάμεις τους από τις περιοχές της Τουρκίας που ελέγχουν αφήνοντας πίσω τους μεγάλες ποσότητες πολεμικού υλικού, αν και γνωρίζουν ότι αυτό θα χρησιμοποιηθεί εναντίον της Ελλάδας. Η στάση τους έναντι της Ελλάδας γίνεται δυσμενέστερη με την πάροδο του χρόνου και σε αυτή τη στάση συνηγορεί πλέον και η Αγγλία. Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 150-154 και σ. 164 και Douglas Dakin ό.π. σ. 343-347.

⁵⁸ Η επίθεση ξεκίνησε τον Ιούλιο και η πρώτη σύγκρουση στο Εσκή Σεχίρ κατέληξε με νίκη των ελληνικών στρατευμάτων, τα οποία οχυρώθηκαν στην περιοχή. Το μεγάλο ερώτημα ήταν τώρα αν έπρεπε να παραμείνουν οχυρωμένοι και να διατηρήσουν τα μέχρι τώρα εδάφη ή να οργανώσουν μια νέα επιχείρηση και να προχωρήσουν προς την Αγκυρα. Οι απόψεις ήταν διχασμένες. Ο αρχηγός του επιτελείου Δούσμανης ήταν αντίθετος σε κάθε νέα προέλαση. Ο ανώτατος αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων Παπούλιας, υποστηριζόμενος και από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, την υποστήριξε. Η απόφαση που ελήφθη ήταν η συνέχιση της εκστρατείας, παραβλέποντας το γεγονός ότι το σύστημα ανεφοδιασμού του στρατού αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα και ότι το μέτωπο ήταν πολύ ανεπτυγμένο. Η προέλαση του ελληνικού στρατού έφθασε μέχρι τις πηγές του ποταμού Σαγγάριου, όπου είχαν οχυρωθεί οι δυνάμεις των Τούρκων. Η μάχη η οποία ακολούθησε ήταν καταστροφική για τον ελληνικό στρατό, ο οποίος αναγκάστηκε να αναδιπλωθεί. Αν οι σύμμαχοι είχαν βοηθήσει στο ελάχιστο την Ελλάδα σε αυτή την φάση του πολέμου, τότε ο πόλεμος θα είχε αίσιο τέλος. Βλ. σχετικά: Douglas Dakin ό.π. σ. 348-350.

άσχημο και άτακτο τρόπο, καταδεικνύοντας την παντελή έλλειψη σχεδιασμού του επιτελείου⁵⁹.

Η γενική υποχώρηση που ακολουθεί συμπαράσχει και χιλιάδες προσφύγων οι οποίοι φοβούνται τις αντεκδικήσεις. Ο τουρκικός στρατός προελαύνει με κατεύθυνση τη Σμύρνη. Η προέλασή του συνοδεύεται από φοβερές καταστροφές. Το ελληνικό στοιχείο ξεριζώνεται από την περιοχή. Οι Έλληνες συρρέουν στη Σμύρνη για να σωθούν. Μάταια όμως. Εκεί αντιμετωπίζουν την αναλγησία των Μεγάλων Δυνάμεων, τα πλοία των οποίων αρνούνται να παραλάβουν πρόσφυγες.

Η είσοδος του τουρκικού στρατού στη Σμύρνη ξεκίνησε το πρωί της 27^{ης} Αυγούστου 1922, από την τουρκική συνοικία. Η είσοδος του στην ελληνική και αρμενική συνοικία συνοδεύτηκε από βιαιοπραγίες, λεηλασίες και σφαγές αμάχων. Την καταστροφική manía των Τούρκων στρατιωτών συμπλήρωσε η πυρκαγιά που κατέστρεψε ολοκληρωτικά την ελληνική και αρμενική συνοικία, στις 31 Αυγούστου 1922.

Οι διωγμοί των ελλήνων συνεχίστηκαν και στις υπόλοιπες περιοχές της Μικράς Ασίας, στις οποίες έφθαναν τα τουρκικά στρατεύματα, μετά την αποχώρηση των ελληνικών. Οι διωγμοί και οι καταστροφές επεκτάθηκαν και στις περιοχές στις οποίες δεν είχε φθάσει ο ελληνικός στρατός και είχαν περιέλθει στην ελληνική δικαιοδοσία, όπως οι περιοχές του Πόντου.

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1922, στα Μουδανιά, έγινε διάσκεψη για την υπογραφή ανακωχής, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η άμεση υποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Ανατολική Θράκη, προς τα δυτικά, με όριο τον ποταμό Έβρο.

Το Νοέμβριο του 1922 ξεκίνησε στη Λοζάννη η συνδιάσκεψη, για την υπογραφή συνθήκης ειρήνης, και η οποία κράτησε 9 μήνες. Την Ελλάδα εκπροσώπησε ο Ε. Βενιζέλος, στον οποίο είχαν ανατεθεί ειδικά καθήκοντα, λόγω της διαπραγματευτικής του ικανότητας.

Η συνθήκη της Λοζάννης υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου του 1923, αφού προηγουμένως είχαν υπογραφεί αρκετές συμφωνίες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Τα σύνορα μεταξύ των δύο χωρών ορίζονται τώρα στον ποταμό Έβρο. Η Ελλάδα έχανε την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, την περιοχή της Σμύρνης και τα Δωδεκάνησα που παραχωρούνταν στην Ιταλία. Παράλληλα οι δυο χώρες υπέγραψαν συνθήκη για την ανταλλαγή πληθυσμού. Εξαίρεση αποτέλεσαν οι χριστιανοί που κατοικούσαν στην Κωνσταντινούπολη και είχαν εγκατασταθεί πριν το 1918. Αυτή η ανταλλαγή θα ίσχυε από 1 Μαΐου 1923 και ήταν υποχρεωτική.

Η συνθήκη της Λοζάννης κλείνει οριστικά μια μεγάλη περίοδο πολέμου για την Ελλάδα η οποία της έδωσε τη Δυτική Θράκη, συνοδεύτηκε όμως με μια καταστροφή από τις μεγαλύτερες της ελληνικής ιστορίας, το ξεριζωμό του ελληνισμού της Μικράς Ασίας, και δημιούργησε ένα μεγάλο κύμα προσφύγων για την Ελλάδα.

Η κατάρρευση του μετώπου και η καταστροφή που ακολούθησε δημιούργησε στο εσωτερικό της χώρας μια έκρυθμη κατάσταση. Ο ελληνικός στρατός, μετά την υποχώρηση συγκεντρώθηκε στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, κυρίως στη Χίο και τη Μυτιλήνη. Εκεί συγκροτήθηκε μια επιτροπή από τους αξιωματικούς Νικόλαο Πλαστήρα, Στυλιανό Γονατά, Δ. Φωκά, Αλέξανδρο Χατζηκυριάκο και Ευριπίδη Μπακιρτζή. Η επιτροπή αυτή, ύστερα από αρκετές συνεδριάσεις, ανέλαβε τη διοίκηση των δυο νησιών, όπου είχαν συγκεντρωθεί οι στρατιωτικές δυνάμεις και παράλληλα εξέδωσε κάποιες αποφάσεις με τη μορφή προκήρυξης. Ζητούσε την παραίτηση του βασιλιά, τη διάλυση της βουλής, το σχηματισμό κυβέρνησης που θα οδηγούσε τη χώρα σε εκλογές και την ενίσχυση του Θρακικού μετώπου. Αποφάσισε επίσης να καταπλεύσουν στην Αττική τα στρατιωτικά τμήματα που βρισκόταν στα νησιά, με τη βοήθεια του πολεμικού ναυτικού, που είχε προσχωρήσει στην επιτροπή, για να εφαρμόσουν τις αποφάσεις της επιτροπής. Παράλληλα στην Αθήνα ο φρούραρχος της πόλης σε συνεννόηση με τα μέλη της επιτροπής, προχώρησε σε συλλήψεις μελών της κυβέρνησης και του επιτελείου.

Κατόπιν όλων αυτών οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος εγκαταλείπει την Ελλάδα, αφήνοντας τη θέση του στο γιο του Γεώργιο Β΄ και σχηματίζεται κυβέρνηση υπό την προεδρία του Σωτηρίου Κροκιδά. Αμέσως μετά η

⁵⁹ Βλ. σχετικά: Τάσος Βουρνάς ό.π. σ. 233-234.

επαναστατική επιτροπή, ύστερα από έντονες συζητήσεις και ζυμώσεις, αποφάσισε την παραπομπή των υπευθύνων για τη Μικρασιατική καταστροφή στη δικαιοσύνη⁶⁰. Τελικά στο έκτακτο στρατοδικείο παραπέμπονται οι πολιτικοί: Δημήτριος Γούναρης, Νικόλαος Στράτος, Γεώργιος Μπαλατατζής και οι στρατιωτικοί: Ξ. Στρατηγός και Χατζηανέστης, στρατηγοί του στρατού ξηράς και ο ναύαρχος Μιχαήλ Γούδας. Η δίκη, γνωστή και ως «η δίκη των έξι», ξεκίνησε στις 31 Οκτωβρίου 1922. Η απόφαση, που εκδόθηκε στις 15 Νοεμβρίου 1922, ήταν καταδίκη σε θάνατο των Γούναρη, Στράτου, Πρωτοπαπαδάκη, Θεοτόκη, Μπαλατατζή και Χατζηανέστη και σε ισόβια των Στρατηγού και Γούδα. Έτσι κλείνει και "τυπικά" η Μικρασιατική καταστροφή.

Η έκρυθμη κατάσταση διοίκησης της Ελλάδας από την επαναστατική επιτροπή, η οποία βρισκόταν πίσω από τις αποφάσεις και τις πράξεις της κυβέρνησης που είχε εγκαταστήσει, παρέμεινε στην χώρα μέχρι τον Ιανουάριο του 1924, οπότε με την επιστροφή του Βενιζέλου και την ενεργό συμμετοχή του ξανά στην πολιτική έχουμε την εγκαθίδρυση δημοκρατικού πολιτεύματος⁶¹.

---

⁶⁰ Η επαναστατική επιτροπή δεχόταν πιέσεις από πολλά στελέχη του στρατού που ζητούσαν να βρεθούν εξιλαστήρια θύματα για την τραγική κατάληξη της εκστρατείας στη Μικρά Ασία.

⁶¹ Η χώρα ύστερα από μια περίοδο αναταραχών οδηγήθηκε σε εκλογές στις 16 Δεκεμβρίου 1923, από τις οποίες αναδείχθηκε νικητής το κόμμα των "Φιλελευθέρων". Ακολούθησε η αποπομπή του βασιλιά Γεωργίου Β΄ και η ανακήρυξη της πρώτης Ελληνικής Δημοκρατίας.

III. Οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις την περίοδο 1897-1922

α. Δημοσιονομική πολιτική της χώρας

Η τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται από τη διεθνή οικονομική ύφεση που επηρέασε τις οικονομίες των κρατών, αρχίζοντας το 1890. Οι επιπτώσεις δεν άργησαν να φανούν και για την Ελλάδα. Η δραχμή αρχίζει να χάνει την αξία της, τα συναλλαγματικά αποθέματα της χώρας ελαττώνονται και οι προϋπολογισμοί της Ελλάδας αρχίζουν να εμφανίζουν ελλείμματα, τα οποία αυξάνονται σταδιακά. Η πολιτική των δανείων που εφαρμόζεται από τις κυβερνήσεις της εποχής, οδηγεί την ελληνική οικονομία σε πτώχευση το 1893 και αργότερα, μετά τις δυσβάσταχτες οικονομικές συνέπειες του ελληνοτουρκικού πολέμου, στην υπαγωγή της σε Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο.

Πίνακας προβλεπόμενων εσόδων (σε δραχ.) που εκχωρήθηκαν στη Διεθνή Οικονομική Επιτροπή		
1	Μονοπώλια άλατος, πετρελαίου, σπύρων, παιγνιόχαρτων, σιγαροχάρτου, Ναξίας σμυρίδος	12.300.000
2	Φόρος κατανωλώσεως καπνού	6.600.000
3	Τέλη χαρτοσήμου	10.000.000
4	Δασμοί τελωνείου Πειραιώς	10.700.000
	Σύνολο	39.600.000
Επικουρικές εγγυήσεις σε περίπτωση μη επάρκειας των προηγούμενων		
1	Δασμοί τελωνείου Λαυρίου	1.500.000
2	Δασμοί τελωνείου Πατρών	2.400.000
3	Δασμοί τελωνείου Βόλου	1.700.000
4	Δασμοί τελωνείου Κέρκυρας	1.600.000
	Σύνολο	7.200.000

Πίνακας 1: Πίνακας εσόδων που εκχωρήθηκαν στη Διεθνή Οικονομική Επιτροπή

Ο νόμος, με τον οποίο καθορίζονταν οι λεπτομέρειες οργάνωσης και λειτουργίας της "Διεθνούς Επιτροπής Ελέγχου", όπως ήταν η αρχική ονομασία της πριν μετονομαστεί σε "Διεθνής Οικονομική Επιτροπή", ψηφίσθηκε από την ελληνική βουλή, στις 21 Φεβρουαρίου 1898⁶². Η επιτροπή λειτουργούσε σε άμεση σχέση με τον Υπουργό των Οικονομικών και είχε αναλάβει υπό τον έλεγχό της, τις πηγές εισόδων οι οποίες περιλαμβάνονται στον πίνακα 1⁶³.

Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος ήταν ιδιαίτερα σκληρός και στην ουσία αποτέλεσε μια σημαντική πράξη άρσης της ανεξαρτησίας της Ελλάδας, έναντι των Μεγάλων Δυνάμεων. Ωστόσο ορισμένες διατάξεις του νόμου, ο οποίος όριζε την λειτουργία της Διεθνούς Επιτροπής Ελέγχου, είχαν ως μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την νομισματική σταθερότητα της δραχμής έναντι των υπολοίπων ξένων νομισμάτων. Αυτό το γεγονός σε συνάρτηση με τη συνετή πολιτική της περιόδου 1899-1901, έδωσε τη δυνατότητα στην Ελλάδα να φθάσει σε θετικό ισοζύγιο τους προϋπολογισμούς της, πολύ πριν από το χρόνο που προέβλεπαν οι ειδικοί οικονομολόγοι της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής. Τα στοιχεία του πίνακα 2 που ακολουθεί δείχνουν τα απολογιστικά στοιχεία για τους προϋπολογισμούς της χώρας των ετών 1899 -1909, καθώς και την εγγραφή πλεονάσματος ή ελλείμματος σε αυτούς⁶⁴.

⁶² Ν. ΒΦΙΘ'/1898.

⁶³ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ', σ. 164.

⁶⁴ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ', σ. 190.

Πίνακας με απολογιστικά στοιχεία των ετών 1899-1909 (σε εκατομμύρια χρυσές δραχμές)				
Έτος	Κυβέρνηση	Πραγματικά έσοδα	Πραγματικά έξοδα	Περίσσειμα ή έλλειμμα
1899	Θεοτόκη	111,2	104,6	+ 6,6
1900	Θεοτόκη	119,5	109,3	+ 10,2
1901	Θεοτόκη	167,6	114,1	+ 53,5
1902	Ζαΐμη	138,9	124,6	- 14,3
1903	Δηλιγιάννη	116,1	116,2	- 0,1
1904	Θεοτόκη	133,5	116,1	+17,4
1905	Ράλλη	129,7	116,3	+ 13,3
1906	Θεοτόκη	133,0	121,5	+ 11,5
1907	Θεοτόκη	136,5	132,1	+ 4,4
1908	Θεοτόκη	126,3	133,6	- 7,3
1909	Θεοτόκη	125,0	136,9	- 11,9

Πίνακας 2: Πίνακας με απολογιστικά στοιχεία των ετών 1899-1909

Οι πολιτικές εξελίξεις την περίοδο 1902-1904 και η κυβερνητική αστάθεια που υπήρξε στη χώρα είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία. Έτσι το 1902 ο προϋπολογισμός εμφανίζει ξανά έλλειμμα, ενώ παρατηρείται μια χαλάρωση στην είσπραξη των φόρων. Χαρακτηριστικά είναι τα στοιχεία που έδινε, το 1905, ο Υπουργός Οικονομικών Καλογερόπουλος, σχετικά με την είσπραξη των φόρων ανά περιοχή του ελληνικού κράτους (πίνακας 3).

Πίνακας Καθυστερήσεως Φόρων			
Περιοχές της Ελλάδας	Ποσοστό	Περιοχές της Ελλάδας	Ποσοστό
Αγυά, Σκόπελος	3%	Μαντίνεια, Βάλτος, Γορτυνία	35%
Άνδρος, Ναύπλιον	4%	Τριφυλία	40%
Θήρα, Ύδρα	5%	Ολυμπία	50%
Ευρυτανία, Καρυστία, Λάρισα, Αργος, Σπέτσαι, Τρίκαλα, Χαλκίς, Ξηροχώριον	8%	Ηλεία	60%
Καλάβρυτα, Κορινθία	30%		

Πίνακας 3: Πίνακας καθυστερήσεων φόρων

Η επόμενη περίοδος, 1905-1909, χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια της κυβέρνησης Θεοτόκη να αναδιοργανώσει το στρατό. Η προσπάθεια αυτή αποτελεί τον άξονα της δημοσιονομικής του πολιτικής με αποτέλεσμα να παρατηρείται μείωση του πλεονάσματος που είχε εντωμεταξύ εγγραφεί το 1906 και 1907, ενώ το 1907 και 1909 κλείνει με ελλειμματικούς προϋπολογισμούς.

Η δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, 1910-1920, χαρακτηρίζεται από τους συνεχείς πολέμους στους οποίους συμμετέχει η Ελλάδα, με στόχο την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ένταξη περιοχών με ελληνικό πληθυσμό, στο ελεύθερο ελληνικό κράτος.

Οι πόλεμοι αυτοί είχαν σοβαρές συνέπειες στη δημόσια οικονομία. Το κόστος των πολέμων καλύπτει μόνο τις παραμέτρους των στρατιωτικών δαπανών και των υλικών ζημιών που προκλήθηκαν. Ωστόσο είναι αδύνατο να υπολογισθεί το κοινωνικό κόστος των πολέμων όσο και του διχασμού των Ελλήνων.

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων τα ποσά που απαιτήθηκαν για την κάλυψη των στρατιωτικών δαπανών καλύφθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους από εσωτερικό και εξωτερικό δανεισμό. Ο δανεισμός αυτός, καθώς και η έλλειψη της ικανότητας της χώρας να σταθεροποιήσει και να αναδιοργανώσει τις νεοαποκτηθέντες περιοχές, εξανέμιση τη σταθερότητα και την αντοχή που είχε επιδείξει η δραχμή μέχρι το τέλος των Βαλκανικών πολέμων.

Η χώρα, στα επόμενα χρόνια, προκειμένου να αντεπεξέλθει στις ανάγκες του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου (στρατιωτικές δαπάνες, αποκατάσταση ζημιών) προχώρησε για μια ακόμα φορά σε εξωτερικό δανεισμό. Παράλληλα για να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες προχώρησε σε αύξηση της φορολογίας και στην έκδοση χαρτονομίσματος. Έτσι μετά το 1919 ο πληθωρισμός και οι πολιτικές και οικονομικές κρίσεις είχαν ως αποτέλεσμα τον κλονισμό της αξίας της δραχμής και της οικονομίας γενικότερα. Το κόστος της Μικρασιατικής εκστρατείας, που ακολούθησε το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ήταν μεγάλο και δυσανάλογο προς τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας. Οι κυβερνήσεις κατέφυγαν ξανά στη λύση του δανεισμού, της φορολογίας και του πληθωρισμού. Ωστόσο, ο εξωτερικός δανεισμός αποδεικνύεται ατελέσφορος και οι κυβερνήσεις στρέφονται στον εσωτερικό δανεισμό, χωρίς όμως να εξασφαλίσουν τα ποσά που απαιτούνται.

Η λύση του πληθωριστικού νομίσματος επιλέγεται μόνο προσωρινά λόγω των δυσμενών του επιπτώσεων στην οικονομία. Εφαρμόστηκε η διχοτόμηση του εθνικού νομίσματος, αλλά και πάλι τα ποσά που εξοικονομήθηκαν δεν ήταν αυτά που έλυναν οριστικά το πρόβλημα.

Επικουρικά στις δυο προηγούμενες λύσεις έρχονται οι αυξήσεις στους έμμεσους και άμεσους φόρους, από τις οποίες εξαιρούνται όμως κάποιες επαγγελματικές ομάδες όπως οι εφοπλιστές, οι οποίοι αξιοποιούν την εξαίρεση αυτή για να μεγαλώσουν την οικονομική τους βάση.

Αναμφισβήτητο γεγονός είναι ότι λόγω ελλείψεως ικανού φορολογικού και δημοσιονομικού συστήματος τα βάρη και οι συνέπειες τους έπεσαν στις πλάτες των μαζών, εξαιρεμένου των δυνατών της εποχής.

Συμπερασματικά η Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, έχει να αντιμετωπίσει εκτός του προσφυγικού και των καταστραμμένων περιοχών, ένα μεγάλο χρέος και ταυτόχρονα ένα επικίνδυνο αποδυναμωμένο νόμισμα.

β. Γεωργία

Η γεωργία συμμετείχε σε μεγάλο βαθμό στην οικονομία της Ελλάδας. Ωστόσο οι τρόποι καλλιέργειας παρέμεναν στενά συνδεδεμένοι με την παράδοση. Έτσι ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη παρατηρούμε ότι εφαρμόζονται εξελιγμένοι τρόποι καλλιέργειας, οι οποίοι έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της απόδοσης, στην Ελλάδα εξακολουθούν να εφαρμόζονται οι παραδοσιακοί τρόποι καλλιέργειας. Ταυτόχρονα τόσο η δομή της αγροτικής κοινωνίας όσο και η έλλειψη ικανού κεφαλαίου για επένδυση στην καλλιέργεια της γης εμπόδιζε κάθε αλλαγή ή βελτίωση ποιοτική ή ποσοτική⁶⁵.

Ο τομέας της γεωργίας αντιμετωπίζει την περίοδο 1897-1909, σημαντικό πρόβλημα με την σταφίδα, η οποία αποτελούσε το κύριο αγροτικό προϊόν της Πελοποννήσου και ταυτόχρονα σημαντικό εξαγωγικό προϊόν της χώρας. Οι διακυμάνσεις της τιμής της σταφίδας στις διεθνείς αγορές, εκτός της επίδρασης στην οικονομία της Ελλάδας, είχε και σοβαρές επιπτώσεις στο εισόδημα των παραγωγών. Η κρίση, η οποία εκδηλώνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1890⁶⁶ με μείωση της τιμής της σταφίδας, ωθεί τους παραγωγούς, που βλέπουν το εισόδημά τους να μειώνεται, σε έντονες κινητοποιήσεις. Η εφαρμογή του παρακρατήματος, το οποίο εισάγεται το 1895, δεν ήταν ικανό μέτρο πλέον για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα των παραγωγών⁶⁷. Έτσι η κυβέρνηση Θεοτόκη το 1899,

⁶⁵ «Η οικονομική βάση της ελληνικής κοινωνίας ήταν ανέκαθεν η γη, η κυριότητα και καλλιέργειά της, καθώς και οι σχέσεις που πηγάζουν από μίαν αγροτική κοινωνική δομή. [...] Η ευημερία της Ελλάδας κατ' ανάγκην βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην οργάνωση της γεωργικής της οικονομίας και στον τρόπο που γινόταν η εκμετάλλευση του γεωργικού της πλούτου. Αν εξαιρέσουμε τους σταθερούς παράγοντες της τοπογραφίας και του κλίματος, η αγροτική οικονομία βασίζεται στον ανθρώπινο παράγοντα και οι μέθοδοι και τρόποι καλλιέργειας είναι στενά συνδεδεμένοι με την ιστορική αλλαγή, τον πολιτισμό και τις τοπικές παραδόσεις. [...] Εκτός από την απουσία ορισμένων αντιζημιωτικών παραγόντων όπως ο εκσυγχρονισμός των μεθόδων καλλιέργειας, η αύξηση επενδυτικού κεφαλαίου, η αύξηση της χρησιμοποίησης χημικών λιπασμάτων και η βελτίωση των μεταφορών, η ίδια η δομή της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας εμπόδιζε αυτές ακριβώς τις αλλαγές και βελτιώσεις που θα έκαναν την Ελλάδα ικανή να δημιουργήσει μια βιώσιμη αγροτική οικονομία» Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 74.

⁶⁶ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 171.

⁶⁷ «Στη βορειοδυτική Πελοπόννησο εκδηλώθηκαν ταραχές και η κυβέρνηση αποφάσισε το 1895 να επιβάλει παρακράτημα 15% επί του ποσού που επρόκειτο να εξαχθεί. Ο νόμος που θέσπιζε το παρακράτημα δεν

προχωρά στην ίδρυση της Σταφιδικής Τράπεζας, με στόχο αυτή να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη δανειοδότηση των σταφιδοπαραγωγών, οι οποίοι μέχρι τότε βρίσκονταν στο έλεος των τοκογλύφων, προκειμένου να εξασφαλίσουν το αναγκαίο κεφάλαιο για να συνεχίσουν την καλλιέργεια της σταφίδας.

Η ίδρυση της τράπεζας ανακούφισε προσωρινά τους παραγωγούς. Τα επόμενα χρόνια όμως τα προβλήματα επανεμφανίστηκαν αφού οι διεθνείς τιμές της σταφίδας συνέχισαν την πτωτική τους πορεία⁶⁸. Η νέα κυβέρνηση Θεοτόκη, το 1903, προχώρησε στην ψήφιση συμπληρωματικών διατάξεων. Έτσι προβλέπεται τώρα η αύξηση του παρακρατήματος από 24% σε 35% καθώς και η εξαγορά του πλεονάσματος της παραγωγής από τη Σταφιδική Τράπεζα. Παράλληλα εφαρμόζονται περιοριστικά μέτρα στην αύξηση της καλλιέργειας της σταφίδας. Τα μέτρα αυτά συμπληρώνονται το 1905 από την κυβέρνηση Ράλλη, η οποία προχωρά στη σύσταση προνομιούχου εταιρείας με έργο την προστασία της παραγωγής και την εμπορία της σταφίδας⁶⁹.

Η εξάρτηση των σταφιδοπαραγωγών από τη διεθνή αγορά και παράλληλα η υπερπαραγωγή σταφίδας είχε δυσμενείς επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Η πτώση των τιμών διεθνώς και η υπερπαραγωγή επηρέασε αρνητικά το εμπορικό ισοζύγιο καθώς και το συναλλαγματικό απόθεμα της χώρας. Ως εκ τούτου επηρεάστηκε αρνητικά και το εισαγωγικό εμπόριο. Η κατάσταση αυτή συνέβαλε στον περιορισμό του εισοδήματος των αγροτικών πληθυσμών που ασχολούνται με την παραγωγή σταφίδας. Τα επόμενα χρόνια το ζήτημα αυτό αρχίζει να εξασθενίζει, αφού η συνεχιζόμενη πτώση της ζήτησης της σταφίδας οδήγησε τόσο στη μείωση των ποσοτήτων σταφίδας που εξαγονται, όσο και στη τροποποίηση της παραγωγής και στο προσανατολισμό και σε άλλα είδη όπως ο καπνός. Οι εξαγωγές σταφίδας αποτελούσαν το 1897 το 41,13% του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών, το 1910 το 28,03% και το 1919 το 21,39%, ακολουθώντας μια πτωτική πορεία. Παράλληλα άλλα προϊόντα αυξάνουν το ποσοστό συμμετοχής τους στις εξαγωγές, όπως ο καπνός, ιδιαίτερα μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, οι ελιές και το λάδι.

Καθοριστικός παράγοντας στην κατάσταση της γεωργίας ήταν το καθεστώς της ιδιοκτησίας της γης που επικρατούσε και το οποίο διέφερε από περιοχή σε περιοχή. Στην Πελοπόννησο επικρατούσε η μικρή ιδιοκτησία, που ήταν αποτέλεσμα των κληρονομικών συνηθειών που επικρατούσαν στην περιοχή. Οι ιδιοκτήτες καλλιεργητές προτιμούσαν την παραγωγή προϊόντων όπως η σταφίδα, κύριο εξαγωγικό προϊόν της Ελλάδας, καθώς άλλα προϊόντα που σχετίζονται με το αμπέλι και την ελιά. Η καλλιέργεια αυτών των ειδών άφηνε εκτεθειμένους τους παραγωγούς στις διακυμάνσεις της διεθνούς αγοράς, γεγονός που πολλές φορές στο παρελθόν είχε οδηγήσει σε αναταραχές στην περιοχή.

Στη Θεσσαλία, το 50,5% της θεσσαλικής γης, την Ήπειρο και τη Μακεδονία επικρατεί το καθεστώς της μεγάλης ιδιοκτησίας, των τσιφλικιών. Τις ιδιοκτησίες αυτές καλλιεργούν οι φτωχοί κολίγοι, υπό την εποπτεία των επιστατών που εκπροσωπούν τους μεγαλοϊδιοκτήτες⁷⁰, οι οποίοι νοικιάζουν τη γη και δίνουν στον ιδιοκτήτη το 1/3-1/2 της παραγωγής. Η θέση και η ζωή των κολίγων ήταν δυσχερής και εξαρτιόταν από τις συμβάσεις για την καλλιέργεια της γης, που υπέγραφαν με τους ιδιοκτήτες των τσιφλικιών⁷¹. Σχεδόν το 95% των τσιφλικιών λειτουργεί με αυτό το καθεστώς, ενώ

ήταν μόνιμος, είχε ετήσια ισχύ και ψηφίζονταν κάθε χρόνο. Σύμφωνα με αυτόν, κάθε εξαγωγέας στέλνοντας τη δήλωσή του στο τελωνείο έπρεπε να επισυνάψει απόδειξη από τις κυβερνητικές αποθήκες ότι παρέδωσε σ' αυτές το 15% της ποσότητας που θα εξήγε. Το κράτος πουλούσε το προϊόν του παρακρατήματος σε οινεμπόρους, που μόνο με μορφή οινόπνευματος μπορούσαν να το εξάγουν. Τα έσοδα που συγκεντρώνονταν με αυτό τον τρόπο δεν πήγαιναν στο κρατικό ταμείο, αλλά σε ιδιαίτερο λογαριασμό, με σκοπό την ίδρυση αγροτικής τράπεζας για την υποστήριξη των σταφιδοπαραγωγών.» Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 171.

⁶⁸ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 171.

⁶⁹ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 183.

⁷⁰ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ΄ σ. 194.

⁷¹ «[...] τα κτήματα αυτά δεν τα καλλιεργούσαν οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες τους αλλά τα παραχωρούσαν σε ενοικιαστές - καλλιεργητές, με συμβάσεις "προσχωρήσεως" επιμόρτου αγροληψίας. Οι κολίγοι [...] είχαν αποκτήσει νοοτροπία δουλοπάροικου, αφού η νομική τους θέση σύμφωνα με τους όρους των συμβάσεων "προσχωρήσεως" που αναφέραμε δεν απέιχε πολύ από τη νομική θέση των δουλοπάροικων, χωρίς να προσφέρει την ασφάλεια των μεσαιωνικών δουλοπαροικιακών σχέσεων. Μάλιστα, λίγα χρόνια μετά την ένωση με την Ελλάδα, η νομική θέση των κολίγων άρχισε να επιδεινώνεται, γιατί στα συμβόλαια που

υπάρχει και ένα 5% στα οποία ο ιδιοκτήτης καλλιεργεί τη γη⁷². Την εποχή του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου η μορφή αυτή ιδιοκτησίας καλύπτει το 33-35% του συνόλου της καλλιεργήσιμης έκτασης στην Ελλάδα.

Μια σημαντική επίσης παράμετρος ήταν το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό της έκτασης των τσιφλικιών παρέμενε ακαλλιεργητο, αφού οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών δεν διακατέχονται από τη νοοτροπία του προοδευτικού γεωργικού επιχειρηματία, αλλά αντιθέτως τους ενδιέφερε το σταθερό και σίγουρο εισόδημα το οποίο μπορούσαν να έχουν χωρίς να προχωρήσουν σε επενδύσεις κεφαλαίου.

Η συντηρητική τους τοποθέτηση απέναντι στο ζήτημα της αγροτικής οικονομίας, είχε και γενικότερες επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνία της χώρας. Οι ίδιοι φροντίζουν, εκμεταλλευόμενοι τη δύναμή τους, να επηρεάζουν τόσο τους τοπικούς άρχοντες όσο και τους τοπικούς βουλευτές, εξασφαλίζοντας έτσι την διαιώνιση ρυθμίσεων και αντιλήψεων που τους ευνοούν⁷³.

Παρά το γεγονός ότι οι μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις προσφέρονται για την ανάπτυξη αγροτικών επιχειρήσεων υψηλού επιπέδου και για εντατική παραγωγή, στην Ελλάδα το καθεστώς λειτουργίας και εκμετάλλευσης των τσιφλικιών αποδείχθηκε ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας. Οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών δε ρίσκαραν την επένδυση σε νέες μορφές καλλιέργειας, παρά μόνο παρέμεναν σταθερά στην αντίληψη του σταθερού κέρδους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της καλλιέργειας δημητριακών, η οποία αν γινόταν με πιο σύγχρονους τρόπους και σε ολόκληρη την διαθέσιμη έκταση των τσιφλικιών θα μπορούσε να καλύψει σε διπλάσιο σχεδόν ποσοστό τις ανάγκες της χώρας, ενώ τώρα η χώρα εισάγει ένα σημαντικό μέρος των αναγκαίων ποσοτήτων δημητριακών.

Ο προσανατολισμός των τσιφλικιάδων στην καλλιέργεια σιτηρών και ταυτόχρονα η εφαρμογή προστατευτικής δασμολογικής πολιτικής από το ελληνικό κράτος, μετέτρεψε την παραγωγή σε ένα είδος μονοπώλιο, που επηρέαζε άμεσα την ελληνική οικονομία⁷⁴. Ως αποτέλεσμα, παρατηρείται στασιμότητα της παραγωγής με ταυτόχρονη αύξηση των ενοικίων προς τους κολίγους, αλλά και της τιμής του σιταριού και του ψωμιού. Έτσι, ενώ οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών ωφελούνται από τις υψηλές τιμές το οικονομικό κόστος μετακινείται στον υπόλοιπο πληθυσμό, ιδίως δε στον αστικό πληθυσμό.

Οι σαφείς αρνητικές επιπτώσεις στο γενικότερο κοινωνικο-οικονομικό γίνεσθαι της Ελλάδας από την ύπαρξη των τσιφλικιών, προκάλεσαν αρκετές φορές προσπάθειες περιορισμού τους. Η δύναμη όμως των τσιφλικιάδων σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, τις απέτρεπαν. Μόλις την περίοδο 1907-1914 έγινε δυνατό να υλοποιηθούν κάποιες απαλλοτριώσεις τσιφλικιών με στόχο την αποκατάσταση φτωχών οικογενειών.

Μετά το 1909, η ανάγκη για μια αγροτική μεταρρύθμιση άρχισε να προβάλλει ακόμα πιο έντονη. Οι κυβερνήσεις του Ε. Βενιζέλου μέχρι την αρχή των Βαλκανικών πολέμων αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα μιας αγροτικής μεταρρύθμισης. Έτσι το 1911 και το 1914 θεσπίζονται νόμοι που απαγορεύουν την έξωση των κολίγων από τη γη στην οποία εργάζονται. Οι νόμοι αυτοί όμως δεν αρκούν για να λυθούν τα προβλήματα. Η μεσολάβηση τόσο των Βαλκανικών πολέμων, όσο και του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, επιδείνωσαν την κατάσταση στην αγροτική οικονομία. Τώρα η αγροτική μεταρρύθμιση γίνεται αναγκαία όσο ποτέ άλλοτε. Τα νομοθετήματα για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών που θέσπισε η προσωρινή κυβέρνηση Βενιζέλου, ελάχιστα εφαρμόστηκαν

καταρτίστηκαν την εποχή εκείνη εγκαταλείπονταν το παραδοσιακό οθωμανικό "τιμαριωτικό" δίκαιο της συλλογικής μισθώσεως τσιφλικιού ή μέρους του από τους κατοίκους ενός τσιφλικιοχωριού με όλα τα συνεπακόλουθα της συλλογικότητας [...] και στη θέση τους έμπαιναν οι ατομιστικές αρχές του "πανδεκτιστικού" γερμανορωμαϊκού δικαίου, που επικρατούσαν εκείνη την εποχή στην ελληνική νομική σκέψη. Έτσι [...] ο ιδιοκτήτης από τη μια μπορούσε να αποβάλει τον αγρομισθωτή από το μισθίο πριν τη λήξη της μισθώσεως ή να μην ανανεώσει τη συμφωνία και από την άλλη ο αγρομισθωτής συχνά αναγκαζόταν να υπογράψει σύμβαση "προσχωρήσεως", με τον όρο παραιτήσεως από κάθε ενοχική ή εμπράγματη αγωγή εναντίον του ιδιοκτήτη. » Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 194.

⁷² Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 74.

⁷³ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 196.

⁷⁴ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 74-75.

μέχρι το 1922. Αιτία αποτελούσε η πολεμική ατμόσφαιρα που επικρατούσε αλλά και η δύναμη την οποία εξακολουθούσαν να διαθέτουν οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών. Έτσι οριστικές λύσεις θα δοθούν από τις κυβερνήσεις μετά το 1922 και τη συρροή των Ελλήνων προσφύγων της Μικράς Ασίας, η παρουσία των οποίων κατέστησε αναγκαία όχι μόνο την αξιοποίηση των μουσουλμανικών ιδιοκτησιών, που είχαν εγκαταλειφθεί αλλά και των τσιφλικιών.

Τα αποτελέσματα αυτής της μεταρρύθμισης φάνηκαν μόνο στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της καλλιεργήσιμης γης. Τώρα γενικεύεται το καθεστώς της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας εκτός από την Πελοπόννησο σε όλη τη χώρα. Το αποτέλεσμα ήταν να εντατικοποιηθεί μεν η καλλιέργεια και να αυξηθεί ποσοτικά η παραγωγή, όχι όμως να αυξηθεί και ποιοτικά η παραγωγή μιας και η μικρή ιδιοκτησία δεν επιτρέπει την συσσώρευση κεφαλαίου και την επένδυση του σε νέους τρόπους καλλιέργειας πιο αποδοτικούς.

Σημαντική προσφορά στα ζητήματα της ελληνικής αγροτικής οικονομίας έχει να επιδείξει και το συνεταιριστικό κίνημα. Το βασικό θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση και οργάνωση των συνεταιρισμών έγινε το 1914. Οι συνεταιρισμοί ήρθαν να δώσουν λύση στα προβλήματα διακίνησης των προϊόντων, εκμετάλλευσης των παραγωγών από τους μεσάζοντες και δανειοδότησης με υπερμεγέθεις τόκους. Έτσι την τριετία 1915-1918 οι συνεταιρισμοί αυξήθηκαν από 150 σε 790⁷⁵. Η αύξηση συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια έτσι ώστε να μιλάμε για διπλασιασμό του αριθμού το 1920. Σημαντική επίσης αύξηση παρατηρείται μετά το 1922 και την υλοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης με την απαλλοτρίωση των μεγάλων εκτάσεων γης. Το νέο ιδιοκτησιακό καθεστώς της οικογενειακής ιδιοκτησίας, ευνοεί και ταυτόχρονα έχει ανάγκη τους συνεταιρισμούς, οι οποίοι κατανέμονται σε τέσσερις κατηγορίες: τους πιστωτικούς, τους προμηθευτικούς, τους συνεταιρισμούς πωλήσεων και τους παραγωγικούς. Ιδιαίτερα αναπτύσσονται οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί καλύπτοντας έτσι την ανάγκη δανειοδότησης των αγροτών.

Στον τομέα της γεωργικής παραγωγής οι πόλεμοι είχαν σημαντικές επιπτώσεις τόσο θετικές όσο και αρνητικές. Η μείωση της παραγωγής στις περιοχές που διεξάγονταν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, αντισταθμίστηκε ως ένα βαθμό, από τις αυξήσεις τόσο της ζήτησης και της τιμής των προϊόντων, όσο και από την αύξηση της παραγωγής στις περιοχές που δεν σημειώνονται πολεμικές επιχειρήσεις.

γ. Εμπόριο

Η πτώση της αξίας της δραχμής έναντι των άλλων νομισμάτων, η οποία ήρθε ως επακόλουθο τόσο της πτώχευσης του 1893, όσο και των οικονομικών συνεπειών του πολέμου του 1897, είχε μακροπρόθεσμα θετική επίδραση στην ελληνική εμπορική δραστηριότητα, μειώνοντας τις εισαγωγές προϊόντων και παράλληλα ενισχύοντας τις εξαγωγές. Παρατηρείται έτσι μια σοβαρή μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Επίσης η στροφή των παραγωγών και σε άλλα προϊόντα, εκτός της σταφίδας που αντιμετώπιζε σοβαρή κρίση στις διεθνείς αγορές, είχε ως αποτέλεσμα την σταδιακή μετατροπή της ελληνικής οικονομίας από "μονοεξαγωγική" σε "πολυεξαγωγική" συμπεριλαμβάνοντας στις δραστηριότητες της και άλλα προϊόντα και ενισχύοντας έτσι και άλλους κλάδους της ελληνικής οικονομίας.

Η μελέτη του πίνακα 4 που ακολουθεί⁷⁶, δείχνει την πορεία του εξωτερικού εμπορίου την περίοδο 1897-1922 καθώς και την πορεία του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Παρατηρούμε ότι το εξωτερικό εμπόριο παρουσιάζει μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη κατά τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε. Από το 1897 μέχρι το 1905, ο ετήσιος μέσος όρος εξαγωγών είναι 88,9 εκατομμύρια χρυσές δραχμές, και αντίστοιχα την περίοδο 1906-1909, 113,3 εκατομμύρια χρυσές δραχμές, την περίοδο 1910-1913, 137,65 εκατομμύρια χρυσές δραχμές, την περίοδο 1914-1917, 166,05 εκατομμύρια χρυσές δραχμές και την τελευταία περίοδο 1918-1922, 1036 εκατομμύρια χρυσές δραχμές.

⁷⁵ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 76.

⁷⁶ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 197.

Πίνακας εξωτερικού εμπορίου 1897-1922 (σε εκατομμύρια χρυσές δραχμές)									
Έτος	Σύνολο εισαγωγών	Σύνολο εξαγωγών	Εξαγωγές σταφίδας	Έλλειμμα ισοζυγίου	Έτος	Σύνολο εισαγωγών	Σύνολο εξαγωγών	Εξαγωγές σταφίδας	Έλλειμμα ισοζυγίου
1897	116.3	81.7	33.6	34.6	1910	160.5	144.5	40.5	16
1898	138.2	88.2	37.1	50	1911	173.5	141	46.7	32.5
1899	131.2	93.8	37.9	37.4	1912	157.6	146.1	40.6	11.5
1900	131.4	102.7	52.5	28.7	1913	177.9	119	34.2	58.9
1901	140.5	94	40.8	46.5	1914	318.8	178.5	39	140.3
1902	137.2	79.6	22.4	57.6	1915	289.3	218.3	36.9	71
1903	137.5	85.9	24.8	51.6	1916	399.4	154.8	43.2	244.6
1904	137	90.5	28.3	46.5	1917	223	112.6	7.1	110.4
1905	141.7	83.7	33.5	58	1918	733.9	296.8	96.7	437.1
1906	144.6	123.5	42.5	21.1	1919	1552.1	764.2	163.5	787.9
1907	149	117.6	39.5	31.4	1920	2177.5	686.3		1491.2
1908	154.6	110.7	29.2	43.9	1921	1725.6	947.7		777.9
1909	137.5	101.7	32.7	35.8	1922	3085.4	2485		600.4

Πίνακας 4: Πίνακας εξωτερικού εμπορίου 1897-1922

Στον ίδιο πίνακα παρατηρούμε επίσης την σταδιακή πτωτική πορεία του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου το οποίο το 1912 βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο της περιόδου. Αν επίσης συνδυάσουμε τα στοιχεία του πίνακα 5, ο οποίος περιλαμβάνει ενδεικτικά τις εισπράξεις των τελωνείων την ίδια περίοδο, θα διαπιστώσουμε ότι η εικόνα του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου επηρεάζεται θετικά και σε ορισμένες περιπτώσεις υπερκαλύπτεται, όπως γίνεται το 1910.

Πίνακας δασμών (σε εκατομμύρια χρυσές δραχμές)	
Έτος	Δασμοί
1901	31
1905	48
1910	50

Πίνακας 5: Πίνακας δασμών

Την περίοδο 1918-1922 το εμπόριο σημείωσε σημαντική αύξηση τόσο στον όγκο των προϊόντων που διακινούνται όσο και στα οικονομικά μεγέθη. Ωστόσο το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας εξακολουθεί να είναι ελλειμματικό. Οι εισαγωγές προϊόντων εμφανίζονται αυξημένες έναντι των εξαγωγών λόγω αφενός μεν της αυξημένης δυνατότητας μεταπώλησης, αφετέρου δε λόγω της ισχυρής συναλλαγματικά δραχμής. Μετά το 1920, όταν η δραχμή χάνει την συναλλαγματική της δύναμη οι εισαγωγές μειώνονται σε σχέση με τις εξαγωγές, μειώνοντας αντίστοιχα και το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως "αρνητικό" διότι δεν οφείλεται σε αύξηση των εξαγωγών αλλά σε αδυναμία εισαγωγών.

Σημαντική παράμετρος που αφορά το εξαγωγικό εμπόριο είναι το γεγονός ότι παρατηρούνται αλλαγές στα προϊόντα που εξάγονται. Ο καπνός αρχίζει να καταλαμβάνει συνεχώς μεγαλύτερο μερίδιο των εξαγωγών και αντικαθιστά την σταφίδα στην κορυφή των εξαγωγών. Αντίθετα στις εισαγωγές εξακολουθούν να κυριαρχούν τα ίδια προϊόντα, όπως τα σιτηρά, τα άλευρα κ.α.

δ. Ναυτιλία

Η ελληνική ναυτιλία ακολουθεί την εμπορική δραστηριότητα παρουσιάζοντας ανάλογη ανοδική πορεία. Ο κλάδος της που ασχολείται με το παράκτιο εμπόριο μένει στενά συνδεδεμένος με την ανάπτυξη της γεωργίας και του εμπορίου, απασχολώντας

αρκετούς ναυτικούς αλλά και λιμενεργάτες και ξυλουργούς. Ο κλάδος της παράκτιας ναυτιλίας εξυπηρετεί το εξαγωγικό εμπόριο με τις γειτονικές χώρες.

Μεγάλη ανάπτυξη γνωρίζει ο κλάδος της ναυτιλίας που ασχολείται με την υπερπόντια ναυτιλία. Αυτή καλύπτει εργασιακά τους ναυτικούς των νησιών μας και αυτή παρέχει τα κεφάλαια που καλύπτουν τη μισθοδοσία τους. Τα ποσά που έρχονται στην Ελλάδα για αυτό το σκοπό είναι σημαντικά⁷⁷.

Παράλληλα η εμπορική ναυτιλία εκσυγχρονίζεται και μετατρέπεται από ιστοφόρα σε ατμοκίνητη⁷⁸ (πίνακας 6).

Εμπορική ναυτιλία				
Έτος	Ατμόπλοια	Εκτόπισμα	Ιστιοφόρα	Εκτόπισμα
1892	104	61000	1739	206000
1901	198	161000	925	145000
1907	285	247000	1045	147000

Πίνακας 6: Πίνακας εμπορικής ναυτιλίας

Η εμπορική ναυτιλία ήταν ο τομέας της οικονομίας που παρέμενε ενεργός και μάλιστα σημείωσε σημαντικά κέρδη κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η εμπόλεμη κατάσταση αύξησε αφενός μεν τη ζήτηση προϊόντων, αφετέρου δε, τα κόμιστρα των πλοίων, λόγω των κινδύνων που υπήρχαν στις συγκοινωνίες. Παρά το γεγονός ότι η ελληνική ναυτιλία είχε σοβαρές απώλειες πλοίων (πίνακας 7)⁷⁹, η συσσώρευση κερδών που κεφαλαιοποιήθηκαν έδωσε τη δυνατότητα στους εφοπλιστές μετά το τέλος του πολέμου, να προχωρήσουν σε επενδύσεις, με αγορές πλοίων.

Απώλειες πλοίων		
Έτος	Αριθμός πλοίων	Εκτόπισμα
1915	12	24411
1916	35	86951
1917	92	233926
1918	15	41725
	Σύνολο: 154	387013

Πίνακας 7: Πίνακας με τις απώλειες πλοίων

Το 1925 η εμπορική ναυτιλία είχε καταφέρει να ξεπεράσει το εκτόπισμα που διέθετε το 1915.

ε. Βιομηχανία

Η ελληνική βιομηχανία, η οποία είχε παρουσιάσει μια έντονη ανοδική πορεία κατά τη δεκαετία 1880-1890, ανέκοψε το ρυθμό ανάπτυξής της την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Οι οικονομικές δυσχέρειες και κρίσεις που γνώρισε η Ελλάδα στη δεκαετία 1890-1900, ήταν αρνητικές για την συνέχιση της βιομηχανικής ανάπτυξης, η οποία εμφανίζει ξανά μια αργή αλλά σταθερή ανάπτυξη μετά το 1900. Παρατηρείται έτσι μια δραστηριότητα, με επίκεντρο την περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά⁸⁰.

Η ποιοτική σύσταση αυτής της βιομηχανικής δραστηριότητας δεν μπορεί να της προσδώσει το χαρακτηρισμό της βαριάς βιομηχανίας. Εκτός από τις μεταλλευτικές επιχειρήσεις και τα ναυπηγεία, το μεγαλύτερο κομμάτι αποτελείται από μικρές μονάδες που ασχολούνται κυρίως με την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Παράλληλα η

⁷⁷ Υπολογίζεται ότι επενδύονται ή ξοδεύονται στην Ελλάδα 10 εκατομμύρια χρυσά φράγκα το 1904 και 20 εκατομμύρια χρυσά φράγκα το 1912, από αυτή την πηγή, παρά το γεγονός ότι οι εφοπλιστές επενδύουν τα κεφάλαιά τους στο εξωτερικό κατά το μεγαλύτερο μέρος τους.

⁷⁸ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 197.

⁷⁹ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 80.

⁸⁰ «Έτσι, ενώ τα εργοστάσια που απασχολούσαν πάνω από 26 εργάτες ήταν 208 το 1893, το 1909 είχαν γίνει 355, από τα οποία τα 243 βρισκόνταν στην περιοχή Αθήνας - Πειραιά. » Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 197.

ύπαρξη ειδικευμένων τεχνιτών, που παραδοσιακά υπάρχουν στην Ελλάδα, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία βιοτεχνιών οι οποίες και αυτές δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραγωγής καταναλωτικών αγαθών, ενισχύοντας έτσι την εικόνα της ελαφριάς βιομηχανικής δραστηριότητας⁸¹.

Η βιομηχανία την περίοδο 1900-1914 γνώρισε μια αργή και σταθερή εξέλιξη επηρεαζόμενη από την γενικότερη πολιτική αστάθειας που επικρατούσε στη χώρα. Παράλληλα η δομή της ελληνικής οικονομίας αυτά τα χρόνια δεν συντελούσε στην ανάπτυξη της βιομηχανίας. Το εμπόριο προσέλκυε τα περισσότερα κεφάλαια, αφού απέδιδε σημαντικά κέρδη χωρίς να απαιτούνται μακροπρόθεσμες επενδύσεις. Η κατάσταση επίσης της αγροτικής οικονομίας δεν επέτρεπε τη συσσώρευση ούτε προϊόντων αλλά ούτε και κεφαλαίων που θα μπορούσαν να επενδυθούν σε άλλους τομείς⁸².

Έτσι στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, η βιομηχανία αποτελούσε ένα μικρό μέρος της όλης οικονομικής δραστηριότητας της Ελλάδας. Ο χαρακτήρας της ήταν πιο κοντά στη βιοτεχνία και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ελαφριά βιομηχανία. Οι προσανατολισμοί της ήταν κυρίως η παραγωγή τροφίμων, όπως αλεύρι, ελαιόλαδο, κρασί, οινόπνευμα, καθώς και η παραγωγή δερμάτων και χημικών προϊόντων όπως λιπάσματα και νέφτι. Ελάχιστες μεγαλύτερες βιομηχανικές μονάδες είχαν δημιουργηθεί μέχρι τότε (1914).

Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, διότι σημειώθηκε άνοδος της ζήτησης των βιομηχανικών προϊόντων, λόγω της παρουσίας των συμμαχικών στρατευμάτων στην Θεσσαλονίκη, αλλά και της μείωσης του διεθνούς εμπορίου.

Από το 1915 σημειώνεται αξιόλογη ανάπτυξη. Σύμφωνα με την πρώτη απογραφή των βιομηχανικών μονάδων στις 20-10-1917, έχουμε 282 μεγάλες βιομηχανικές μονάδες που απασχολούν άνω των 25 εργατών. Αντίστοιχα το 1920, σε ανάλογη απογραφή, έχουμε 488 μονάδες με άνω των 25 εργατών. Σημαντικό ωστόσο παραμένει το γεγονός της ποιοτικής σύστασης της βιομηχανίας. Η ανάπτυξη που παρατηρείται, λόγω του πολέμου και τα αναμενόμενα κέρδη, δεν άλλαξαν τη δομή της βιομηχανίας. Συνεχίζει να υπάρχει ο έντονος προσανατολισμός στην παραγωγή ειδών διατροφής και ελάχιστες επενδύσεις γίνονται προς τον τομέα της βαριάς βιομηχανίας, όπως της μεταλλουργίας και χημικών προϊόντων.

Ο βιομηχανικός κλάδος αξιοποιεί τα φθηνά εργατικά χέρια που υπάρχουν εξαιτίας της εισροής των προσφύγων και αυξάνει τα κέρδη του. Ωστόσο, η απουσία σοβαρής αναπτυξιακής πολιτικής από τις κυβερνήσεις της περιόδου, οι οποίες περιορίζονται μόνο σε φορολογικά μέτρα στοχεύοντας στην αύξηση των εσόδων του κράτους, δεν επιτρέπει την μετεξέλιξη της δομής της ελληνικής βιομηχανίας. Έτσι την περίοδο αυτή αυξάνεται η παραγωγή και τα κέρδη των βιομηχανικών κλάδων, χωρίς ωστόσο, να τροποποιείται η δομή της βιομηχανίας.

στ. Μετανάστευση

Η περίοδος 1895-1909 χαρακτηρίζεται από σημαντικές αλλαγές. Οι πολιτικές συνθήκες οι οποίες επικρατούν την περίοδο αυτή, εμπόλεμη κατάσταση, συχνές αναταραχές, έχουν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός κλίματος ανασφάλειας. Ταυτόχρονα οι συνθήκες εργασίας που διαμορφώνονται μετά τη διεθνή και εσωτερική ύφεση, οδηγούν στην υποαπασχόληση ή την ανεργία. Το πρόβλημα γίνεται αισθητό ακόμη και στην Πελοπόννησο μετά την σταφιδική κρίση. Στην Θεσσαλία η κατάσταση που διαμορφώνεται από την ύπαρξη, αφενός μεν των μεγάλων τσιφλικιών, που οδηγούν τους ακτήμονες σε οικονομική εξαθλίωση, αφετέρου από τις μορφές και τις μεθόδους καλλιέργειας και επιχειρηματικής εκμετάλλευσης της γης, έχουν σαν συνέπεια τη χαμηλή παραγωγικότητα, το μικρό κατακεφαλήν εισόδημα, το χαμηλό και κάποτε άθλιο βιοτικό επίπεδο του αγροτικού πληθυσμού. Η λύση που προβάλλει ορατή και με υποσχέσεις για το μέλλον, είναι η μετανάστευση.

⁸¹ Βλ. σχετικά: Douglas Dakin ό.π. σ. 374.

⁸² Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ΄ σ. 77.

Η εξωτερική μετανάστευση κατευθύνεται κυρίως προς την Αμερική. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η μέση ετήσια "καθαρή" μετανάστευση⁸³ ενώ μέχρι το 1895 δεν ξεπερνά τις μερικές εκατοντάδες, στη δεκαετία 1895-1904 έφτασε τις 15.000 άτομα και την επόμενη δεκαετία έφτασε τα 32.000 άτομα. Η απώλεια αυτή του παραγωγικού δυναμικού της χώρας αντισταθμίστηκε ως ένα βαθμό, από το εισόδημα που αυτοί έστελναν στα μέλη των οικογενειών τους, που έμειναν πίσω στις εστίες τους, βοηθώντας τους έτσι να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Παράλληλα ενισχύουν την ελληνική οικονομία βοηθώντας το συναλλαγματικό ισοζύγιο της χώρας (πίνακας 8⁸⁴).

Αποστολή γραμματίων από τις ΗΠΑ στην Ελλάδα (σε εκατομμύρια χρυσά φράγκα)			
Έτος	Ποσά	Έτος	Ποσά
1914	69	1919	330
1915	60	1920	670
1916	85	1921	330
1917	80	1922	200
1918	140	1923	110

Πίνακας 8: Πίνακας με την αποστολή γραμματίων από τις ΗΠΑ στην Ελλάδα

Η σύγκριση των αποτελεσμάτων των απογραφών των ετών 1896, 1907 και 1920, μας δίνει μια ανάγλυφη εικόνα του πληθυσμού της Ελλάδας καθώς και της εσωτερικής μετανάστευσης που σημειώνεται από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα, ιδιαίτερα δε προς την περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά.

Εξέλιξη του πληθυσμού Αθήνας -Πειραιά		
Έτος	Πληθυσμός Αθήνας-Πειραιά	Σύνολο πληθυσμού
1896	180.000	2.433.806
1907	250.000	2.631.952
1920	453.000	5.016.889 (3.037.889) *

*Ο πληθυσμός του 1920 περιλαμβάνει και τις περιοχές Μακεδονίας, Ηπείρου, Κρήτης και νησιών Αιγαίου, που αποκτήθηκαν μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Ο πληθυσμός της παλαιάς Ελλάδας υπολογίζεται κατά προσέγγιση, με βάση την αξιοποίηση διαφόρων στοιχείων, σε 3.037.889, ο οποίος χρησιμοποιείται για την σύγκριση του ποσοστού που κατέχει ο πληθυσμός της περιοχής Αθήνας-Πειραιά σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό.

Πίνακας 9: Πίνακας με την εξέλιξη του πληθυσμού Αθήνας - Πειραιά

Μελετώντας τα στοιχεία⁸⁵ του παραπάνω πίνακα 9, παρατηρούμε ότι το 1896 ο πληθυσμός της περιοχής Αθήνας-Πειραιά αποτελεί το 7,3% του συνόλου του πληθυσμού της χώρας, το 1907 αποτελεί το 9,5% και το 1920 το 14,9% του συνολικού πληθυσμού. Παρατηρούμε επίσης ότι η περιοχή της Αθήνας-Πειραιά παρουσιάζει την περίοδο 1896-1907 αύξηση των κατοίκων 38,9% και την περίοδο 1907-1920 αύξηση πληθυσμού 81,2%.

Η ροή αυτή του πληθυσμού προς την περιοχή της Αθήνας-Πειραιά εξηγείται τόσο από το γεγονός της αύξησης της εμπορικής δραστηριότητας όσο και από το γεγονός της δημιουργίας νέων βιομηχανιών και βιοτεχνιών, οι οποίες προσφέρουν κάποιο αριθμό θέσεων απασχόλησης.

Έτσι παράλληλα με την αστική τάξη, η οποία ασχολείται με το εμπόριο και την τραπεζική πίστη, την αγροτική τάξη που παραμένει στις αγροτικές περιοχές και

⁸³ Με τον όρο "καθαρή" μετανάστευση εννοούμε τον αριθμό των μεταναστών που προκύπτει αν από το σύνολο αυτών που έφυγαν για το εξωτερικό αφαιρέσουμε αυτούς που παλιννόστησαν το ίδιο έτος.

⁸⁴ Βλ. σχετικά: Κωνσταντίνος Τσουνκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο Κοινωνικός πόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Θεμέλιο, δ' έκδοση, Αθήνα 1985, σ. 158.

⁸⁵ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΔ' σ. 192, Douglas Dakin ό.π. παράρτημα Δ' και Κωνσταντίνος Τσουνκαλάς ό.π. σ. 167.

αγωνίζεται να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής της καλλιεργώντας τις αγροτικές εκτάσεις, διαμορφώνεται τώρα σιγά-σιγά και η εργατική τάξη η οποία οργανώνεται σε σωματεία προκειμένου να διεκδικήσει καλύτερες συνθήκες εργασίας και αμοιβής.

ζ. Βιοτικό επίπεδο

Είναι γεγονός ότι δεν μπορεί να γίνει σύγκριση του βιοτικού επιπέδου στην Ελλάδα, το οποίο είναι πολύ χαμηλό, με αυτό στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Κατά τη δεκαετία 1912-1922 σημειώθηκαν αυξήσεις στους μισθούς και τα ημερομίσθια των δημοσίων υπαλλήλων και των εργατών. Ωστόσο την ίδια περίοδο έχουμε σημαντική αύξηση του τιμάριθμου, ο οποίος σε μερικές περιπτώσεις εξαπλασιάστηκε, ενώ η ανεργία αυξήθηκε. Παράλληλα τα ημερομίσθια των γυναικών δε συγκρίνονται με αυτά των ανδρών, ενώ οι συνθήκες εργασίας ήταν άσχημες. Όλα αυτά τα στοιχεία δείχνουν ότι η πραγματική αγοραστική αξία των αμοιβών μειώθηκε.

Ένας άλλος παράγοντας που καθορίζει το βιοτικό επίπεδο είναι η κατοικία. Η αύξηση του πληθυσμού στην περιοχή της Αθήνας - Πειραιά, είναι αντιστρόφως ανάλογη με την αύξηση του αριθμού των κατοικιών. Ο πληθυσμός της περιοχής Αθήνας - Πειραιά διπλασιάζεται από το 1907 ως το 1920 και διπλασιάζεται άλλη μια φορά μέχρι το 1924⁸⁶. Ωστόσο δεν παρατηρείται ανάλογη αύξηση της ανοικοδόμησης και έτσι έχουμε την κατασκευή φθηνών και πρόχειρων κατοικιών για να καλυφθεί η ζήτηση. Ο τομέας αυτός συμβάλει αρνητικά στο βιοτικό επίπεδο.

Αρνητικά επίσης συνέβαλε και η αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα σε βιομηχανικούς κλάδους που δεν επηρεάστηκαν θετικά από τον πόλεμο.

Τέλος ο ίδιος ο πόλεμος επηρέασε αρνητικά το βιοτικό επίπεδο των μαζών. Η έλλειψη δημητριακών και άλλων ειδών διατροφής, η αύξηση της τιμής τους και η αισχροκέρδεια, επηρέασε άμεσα, ιδιαίτερα τις φτωχότερες ομάδες πληθυσμού. Ως αποτέλεσμα του υποσιτισμού και των στερήσεων έχουμε αύξηση της θνησιμότητας καθώς και την εμφάνιση επιδημιών με θλιβερό αποτέλεσμα.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι στη δεκαετία 1912-1922, μόνο οι μεγαλοκτηματίες, οι έμποροι, οι βιομήχανοι και οι εφοπλιστές ευνοήθηκαν αυξάνοντας τόσο την οικονομική τους βάση, όσο και τις δραστηριότητές τους. Αντίθετα η μεγάλη πλειοψηφία του λαού υπέφερε και αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των πολέμων.

η. Κοινωνικές ανακατατάξεις την περίοδο 1897-1920

Οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 1895-1909 τροποποίησαν επίσης βαθιά τις σχέσεις ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, προκάλεσαν τη δημιουργία άλλων και τόνισαν τις μεταξύ τους διαφορές. Η ελληνική αστική τάξη ξεπερνά για πρώτη φορά το εμπορευματοικό στάδιο. Η δημιουργία της βιομηχανίας, η γρήγορη ανάπτυξη της ναυτιλίας και των τραπεζών μας επιτρέπουν να μιλήσουμε, κυρίως μετά το 1900, για ελληνική αστική τάξη η οποία μπαίνει στο καπιταλιστικό σύστημα της Ευρώπης.

Η επανάσταση του 1909 χαρακτηρίζεται ως νίκη της αστικής τάξης. Ο Βενιζέλος ως γνήσιος εκπρόσωπός της καλείτε να μετατρέψει αυτή νίκη σε κρατική εξουσία. Η προσπάθειά του αυτή θα συναντήσει την έντονη αντίδραση του παλαιοκομματικού καθεστώτος των γαιοκτημόνων. Η μεταξύ τους πάλη για επικράτηση θα οδηγήσει, με αφορμή την ένταξη της χώρας σε έναν από τους δύο στρατιωτικούς σχηματισμούς της Ευρώπης, στο διχασμό του έθνους με ολέθριες συνέπειες.

Το τέλος των πολέμων και η καταστροφή της Μικράς Ασίας είχαν σαν άμεσο αποτέλεσμα τον υπερδιπλασιασμό και την έκτασης του εδάφους και του πληθυσμού. Η αύξηση του πληθυσμού δεν τροποποίησε την σύνθεση του πληθυσμού. Στην περίοδο 1909 μέχρι το 1928 ο ενεργός αγροτικός πληθυσμός κυμάνθηκε ανάμεσα στο 45% και 55% περίπου. Σε αυτό βοήθησε και η ένταξη στο ελληνικό κράτος των νέων εδαφών στα οποία κατοικεί κυρίως αγροτικός πληθυσμός.

Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις αυξάνονται κατά 432.000 εκτάρια μετά τους βαλκανικούς πολέμους και κατά 69.000 εκτάρια ακόμη μετά το τέλος του Α΄ παγκοσμίου

⁸⁶ Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ό.π. τομ. ΙΕ' σ. 80-81.

πολέμου⁸⁷. Ο συνδυασμός των μεγάλων ιδιοκτησιών που υπήρχε στις αυτές περιοχές και του ερχομού των προσφύγων οι οποίοι ήταν κατά κύριο λόγο καλλιεργητές χωρίς καμιά περιουσία, έκανε επιτακτική την ανάγκη για αγροτική μεταρρύθμιση. Η ουσιαστική διανομή της αγροτικής γης έγινε μετά την μικρασιατική καταστροφή, όταν τα προβλήματα έγιναν ασφυκτικά και έντονα. Τελικά η εφαρμογή της αναδιανομής της αγροτικής γης είχε σαν αποτέλεσμα να μοιραστούν σε 130.000 οικογένειες, 673.000 εκτάρια καλλιεργούμενης ή καλλιεργήσιμης γης. Παράλληλα 850.000 εκτάρια που ανήκαν σε ανταλλαγμένους πληθυσμούς, Τούρκους και Βούλγαρους, χρησιμοποιήθηκαν για την εγκατάσταση των Ελληνικών πληθυσμών που έρχονται στην Ελλάδα εφαρμόζοντας την συνθήκη της Λοζάννης. Η διανομή γης οδηγεί στο σχηματισμό μιας κατηγορίας μικρών και μεσαίων γαιοκτημόνων.

Επίσης η άνοδος της βιομηχανίας οδηγεί στην ενδυνάμωση της εργατικής τάξης. Οι συνθήκες του βίου που δημιουργούνταν από τις μετακινήσεις του πληθυσμού, από την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού οδήγησαν ένα μέρος του πληθυσμού να ανταποκριθούν στις σοσιαλιστικές ιδέες και να αρχίσουν να αναπτύσσουν το εργατικό κίνημα με την ίδρυση αρχικά των εργατικών σωματείων⁸⁸ και εργατικών κέντρων (Βόλος 1906, Λάρισα 1910). Καρπός της ανάπτυξης αυτής ήταν η ίδρυση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας και του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος το 1918, το οποίο αργότερα, το 1924, μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.).

Όλες οι τάξεις οργανώνονται σε σωματεία, συντεχνίες συλλόγους, επιμελητήρια για να υποστηρίξουν τα συμφέροντά τους. Η προσπάθειά τους αυτή οδηγεί σε αντιθέσεις οι οποίες είναι εμφανείς ακόμα και στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας, αποτελώντας σημαντικό παράγοντα τροποποίησης του πολιτειακού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση της πρώτης αβασίλευτης δημοκρατίας.

θ. Γενική εκτίμηση της περιόδου

Η περίοδος αυτή σηματοδοτεί την έναρξη του 20ου αιώνα, η οποία έγινε μέσα σε ένα άσχημο κλίμα που προσδιορίζεται από την εθνική ταπείνωση του 1897 και τον διεθνή οικονομικό έλεγχο που ακολούθησε. Παρά τις άσχημες αυτές συνθήκες ο ελληνισμός σαν από πείσμα, βρίσκει την δύναμη να προσπαθήσει να πετύχει, μέσα στα επόμενα 20 χρόνια, την διεκδίκηση αιώνιων εθνικών πόθων.

Μέσα σε ένα κόσμο ανάστατο όπου τίποτε δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο και κεκτημένο, ανάμεσα σε πολέμους και έντονα πολιτικά πάθη, η Ελλάδα κατορθώνει να διπλασιαστεί εδαφικά και να εκπληρώσει σε ένα μεγάλο βαθμό μια ιστορική εκκρεμότητα που αποτελούσε εθνικό ζητούμενο αιώνων.

Σε κοινωνικό επίπεδο η άνοδος της αστικής τάξης έχει σαν αποτέλεσμα την διεκδίκηση της εξουσίας, την οποία καταφέρνει να κατακτήσει έχοντας ως εκφραστή της, τον Ελευθέριο Βενιζέλο, μια πολιτική προσωπικότητα που δεσπόζει την περίοδο από το 1909 και έπειτα. Η διαφορά αντιλήψεων της αστικής τάξης και του παλιού κατεστημένου για τον ρόλο που οραματιζόταν για την Ελλάδα οδήγησε σε έναν καταστρεπτικό διχασμό έχοντας ως εκφραστές τον Βενιζέλο και τον Κωνσταντίνο. Οι συνέπειες του διχασμού θα μείνουν να επηρεάζουν τις εξελίξεις στη χώρα για μεγάλο χρονικό διάστημα.

⁸⁷ Βλ. σχετικά: Νίκος Γ. Σβορώνος ό.π. σ. 124.

⁸⁸ «Τον ίδιο καιρό εντείνεται το συνδικαλιστικό κίνημα, (το 1918, ο αριθμός των συνδικάτων έφτασε τα 336 με 100.000 μέλη) και το εργατικό κίνημα άρχισε να παίρνει πιο ενεργό μέρος στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας...». Βλ. σχετικά: Νίκος Γ. Σβορώνος ό.π. σ. 127.

Κεφάλαιο 2. Εκπαιδευτικά ζητήματα - σταθμοί της περιόδου 1897 - 1922

2Ι. Τα νομοσχέδια του 1899 και του 1900

Η ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, του 1897, ο διεθνής οικονομικός έλεγχος και τα εσωτερικά προβλήματα που ήρθαν ως επακόλουθο των εξελίξεων αυτών, οδήγησαν στη δημιουργία ενός γενικότερου επικριτικού πνεύματος στην ελληνική κοινωνία. Το νέο κλίμα κυριαρχείται από ένα εθνικιστικό πνεύμα, το οποίο επηρεάζει το σύνολο της νεοελληνικής δημόσιας ζωής και φυσικά και την εκπαίδευση⁸⁹. Η αγωνιώδης προσπάθεια για την ανόρθωση του ελληνισμού οδήγησε στην ενίσχυση της άποψης ότι αυτό θα γίνει κατορθωτό μόνο μέσα από την ανόρθωση της εκπαίδευσης, στην άσχημη κατάσταση της οποίας αποδίδεται η κακοδαμονία του έθνους⁹⁰. Στο πλαίσιο αυτής την προσπάθειας για μεταρρύθμιση της ελληνικής εκπαίδευσης εντάσσονται μια σειρά από νομοσχέδια που θα κατατεθούν, τα επόμενα χρόνια, προς έγκριση στην ελληνική βουλή.

Το 1899 ο Υπουργός Παιδείας Α. Ευταξίας μέλος της κυβέρνησης του Γ. Θεοτόκη⁹¹ υπέβαλε στη βουλή μια σειρά από εκπαιδευτικά νομοσχέδια τα οποία αφορούσαν τόσο τη στοιχειώδη εκπαίδευση⁹², όσο και τη μέση εκπαίδευση⁹³. Τα νομοσχέδια του 1899

⁸⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιγραφή του εορτασμού της 25 Μαρτίου το 1899, στο περιοδικό "Εθνική Άγωγή" η οποία αναφέρεται στις εκδηλώσεις των σχολείων των Αθηνών: "Κατά την έορτην τής 25 Μαρτίου μετέσχον τὸ πρῶτον ἔφετος [1899] καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀθηνῶν, οἵτινες ἐν σώματι παρήλασαν διὰ τῶν ὁδῶν ψάλλοντες πατριωτικὰ ἄσματα [...]" (Εθνική Άγωγή, τομ. Β', "Δελτίον", ἀρ. 7 [1 Ἀπριλίου 1899]). Βλ. σχετικά: Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας) τόμος δεύτερος*, Εκδοτική Ερμής Ε.Π.Ε., β' έκδοση, Αθήνα 1984, σ. κδ'.

⁹⁰ Οι δεκαετίες που έχουν μεσολαβήσει από την πρώτη νομοθετική οργάνωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, μέχρι το 1897, είχαν ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του, τα οποία εξακολουθούν να παραμένουν αναλλοίωτα παρά τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί στην ελληνική κοινωνία. Κατά τη διάρκεια των παραπάνω δεκαετιών έχουν παράλληλα, επισημανθεί οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος και οι αρνητικές του επιδράσεις στο έθνος καθώς και η ανάγκη για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895 "Περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως" θα προσπαθήσει να καλύψει την ανάγκη αυτή. Ωστόσο παρά τις αλλαγές που αυτός επιφέρει, δεν καταφέρνει να τροποποιήσει το πνεύμα που επικρατεί στην ελληνική εκπαίδευση. Βλ. σχετικά : Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ό.π. σ. κα' - κδ'.

⁹¹ Τα νομοσχέδια του 1899 συντάχθηκαν από τον υπουργό παιδείας Αθανάσιο Ευταξία, επί πρωθυπουργίας του Γ. Ν. Θεοτόκη, ο οποίος όταν ήταν υπουργός παιδείας το 1889 είχε υποβάλει στη βουλή τα δικά του νομοσχέδια για την εκπαίδευση, πληρέστερη μορφή των οποίων αποτελούν τα νομοσχέδια Ευταξία.

⁹² Τα νομοσχέδια που αναφέρονται στη δημοτική εκπαίδευση είναι: "Περί δημοτικής εκπαίδευσως", "Περί Διδασκαλείων τῶν ἁρρένων", 15 Μαΐου 1899, "Περί ἑλληνοπρεποῦς καὶ πρακτικότερας δημοτικῆς ἐκπαίδευσως καὶ μορφώσεως ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ περὶ ἰδρύσεως Διδασκαλείου τῶν θηλέων του κράτους", 2 Μαρτίου 1899. Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση, τόμος Α' μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας, 1913, 1929*, εκδόσεις Gutenberg, γ' έκδοση συμπληρωμένη, Αθήνα 2002.

⁹³ Τα νομοσχέδια που αναφέρονται στη μέση εκπαίδευση είναι : "Περί μέσης εκπαίδευσως" 14 Ιουλίου 1899, "Περί ιδρύσεως ἄνωτερων Παρθεναγωγείων τοῦ Κράτους πληρουμένων ἐν τῇ ἐκπαίδευσί τὸ κενὸν μεταξύ κατωτέρας στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσως καὶ Διδασκαλείου, ἐπὶ διδάκτρους, ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν νομῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, πρὸς ἑλληνοπρεπῆ καὶ πρακτικότεραν ἐκπαίδευσιν καὶ μόρφωσιν τῶν θηλέων", 2 Μαρτίου 1899.

Τα νομοσχέδια "Περί μέσης εκπαίδευσως" προέβλεπαν την κατάργηση των Ελληνικών Σχολείων και τη δημιουργία δύο κύκλων μέσης εκπαίδευσης. Ο πρώτος κύκλος το γυμνάσιο είναι διάρκειας τεσσάρων ετών και δέχεται μαθητές που έχουν αποφοιτήσει από την τετάρτη τάξη του δημοτικού σχολείου, δηλαδή από τον πρώτο κύκλο. Ο δεύτερος κύκλος μέσης εκπαίδευσης έχει επίσης διάρκεια τέσσερα έτη και χωρίζεται σε φιλολογικό και πρακτικό κύκλο, μόνο σε σχέση με τις ώρες διδασκαλίας των μαθημάτων, ενώ διοικητικά και οργανικά παραμένει ενιαίο. Συγκεκριμένα στο φιλολογικό τμήμα του λυκείου διδάσκονται περισσότερες αρχαία και ιστορία, ενώ στο πρακτικό τμήμα περισσότερες ώρες μαθηματικά και φυσικά και αντί για λατινικά μια δεύτερη ξένη γλώσσα, εκτός των γαλλικών που διδάσκονται και στους δύο κύκλους, γερμανικά ή αγγλικά. Επίσης στα νομοσχέδια του 1899 "Περί μέσης εκπαίδευσως" προβλέπεται η ίδρυση έδρας παιδαγωγικής στη Φιλοσοφική σχολή των Αθηνών, με στόχο την βελτίωση της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών της μέσης εκπαίδευσης. Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις*

αποτελούν σημαντικό σταθμό για την ελληνική εκπαιδευτική ιστορία. Είναι τα πρώτα τα οποία συνοδεύονται από εισηγητικές εκθέσεις οι οποίες μπορούν να χαρακτηρισθούν επιστημονικές αναλύσεις του προβλήματος και ταυτόχρονα αποτελούν υλοποίηση συγκεκριμένων πολιτικών εξαγγελιών και έκφραση πολιτικού προγράμματος ενός πολιτικού κόμματος⁹⁴.

Η "Γενική εισήγησις τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων" του 1899, ξεκινά με την θέση ότι η ανάγκη για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία από πολλά χρόνια πριν ήταν κοινή παραδοχή της ελληνικής κοινωνίας, επιβάλλεται να γίνει τώρα, ύστερα από την ατυχή κατάληξη του πολέμου του 1897, για την οποία μια από τις αιτίες θεωρήθηκε ότι ήταν και η άσχημη κατάσταση στην οποία βρίσκεται το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα⁹⁵. Μια τέτοια προσπάθεια αποτελεί και η υποβολή των νομοσχεδίων του 1899. Στόχος αυτών είναι να καταστεί το εκπαιδευτικό σύστημα πιο αποτελεσματικό, ως προς την αγωγή που προσφέρει στη νέα γενιά και ταυτόχρονα να αποκτήσει και μια δεύτερη διάσταση, να υπάρξει δηλαδή παράλληλα και επαγγελματική εκπαίδευση σε όλες της βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος⁹⁶. Επίσης η σύνταξη των νομοσχεδίων του 1899 αποτελεί και μια κωδικοποίηση των νομοθετικών διατάξεων που ισχύουν μέχρι την εποχή εκείνη έτσι ώστε να αποσαφηνιστεί σε κάθε εμπλεκόμενο άτομο ή φορέα στην εκπαιδευτική διαδικασία, τι ισχύει ακριβώς και τι δεν ισχύει.

Τα νομοσχέδια καλύπτουν το σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος και όλες τις βαθμίδες, θεωρώντας ότι αυτό είναι μια ολότητα η οποία πρέπει να αντιμετωπίζεται ενιαία και τροποποιούν τις διατάξεις που πραγματικά χρήζουν αντικατάστασης και όχι άκριτα το σύνολο του υπάρχοντος νομοθετικού έργου, μιας και είναι αποτέλεσμα σοβαρής και επισταμένης επιστημονικής μελέτης επί του ισχύοντος εκπαιδευτικού συστήματος.

Ειδικότερα ορίζεται ότι «Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις θρησκευτικόν, ἠθικὸν καὶ ἔθνικόν ἔχουσα τὸν χαρακτήρα προτίθεται νὰ ἀναδείξῃ τοὺς δι' αὐτῆς παιδευόμενους πολίτας χρηστοὺς καὶ ἐπιτηδείους εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ἀναπτύσσουσα ἄρμονικῶς τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις καὶ μεταδίδουσα αὐτοῖς τὰς προσηκούσας γνώσεις καὶ δεξιότητας.» (άρθρο 1 του νομοσχεδίου). Ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται τόσο με την ανάλογη μόρφωση των δασκάλων όσο και με τα διδακτέα μαθήματα, όπως αυτά ορίζονται στο σχετικό άρθρο του νομοσχεδίου.

Η δημοτική εκπαίδευση ορίζεται ενιαία και ομοιόμορφη, επταετή και υποχρεωτική και για τα αγόρια και για τα κορίτσια και ξεκινάει από το έκτο έτος⁹⁷. Αυτό επιβάλλουν λόγοι ισοπολιτείας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Ειδικότερα η μη ομοιόμορφη εκπαίδευση βρίσκεται σε αντίθεση με την ισοπολιτεία που προβλέπει για όλους τους Έλληνες το σύνταγμα της χώρας. Το ελάχιστο της γενικής μορφώσεως πρέπει να είναι το ίδιο για

στην Ελλάδα, ό.π. και Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Εξαοτημένη ανάπτυξη*, εκδόσεις Gutenberg, β΄ έκδοση, Αθήνα 1987, σ. 54-55.

⁹⁴ Βλ. σχετικά: Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ό.π. τεκμήριο 103, σ. 18-20, όπου υπάρχει απόσπασμα από τις προγραμματικές δηλώσεις του κόμματος του Γ. Ν. Θεοτόκη.

⁹⁵ «Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐν ἰσχύϊ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος ἔχει καταστῆ ἀπὸ πολλοῦ τὰ μάλιστα ἐπαισθητῆ ἐν Ἑλλάδι, ἀπέβη ὅμως τοῦτο ἐπιτακτικὴ μετὰ τὰς τελευταίας ἴδια ἔθνικῶς ἡμῶν συμφορᾶς. Ἐκτοτε οὐδεὶς ὑπάρχει μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ ἀρνούμενος ὅτι μία καὶ δὴ τῶν πρωτίστων γενεσιουργῶν αἰτιῶν τῆς παρουσίας ἡμῶν κακοδαιμονίας εἶνε τὸ ἐλλιπὲς καὶ πλημμελὲς ἐν πολλοῖς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ μὴ ἀνομολογῶν ὅτι ἂν θέλωμεν ν' ἀνακύψῃ τὸ ἡμέτερον Ἔθνος ἐκ τῆς νῦν καταπτώσεως καὶ νὰ ἐπίδῃ ποτὲ κρείττονες ἡμέρας, ὀφείλομεν ν' ἀρξώμεθα τοῦ ἔργου τῆς ἀνορθώσεώς του ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν τῆς παιδείας.» Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 321.

⁹⁶ «Πρέπει αὐτὴ νὰ μεταδίδῃ τελειότερον καὶ πληρέστερον ἢ νῦν τὴν γενικὴν λεγόμενὴν μόρφωσιν, τὴν ἀναγκαίαν εἰς τὴν λαϊκὴν, εἰς τὴν μέσην ἢ ἀστικὴν καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν, [...]. Πρέπει ἢ ὅλην ἐκπαίδευσιν νὰ καταρτίξῃ χρηστοῦς πολίτας, νὰ παρασκευάζῃ δὲ τοῦτους προσηκόντως καὶ διὰ πᾶν πρακτικὸν στάδιον ἤδη ἀπὸ τῆς κατωτάτης αὐτῆς βαθμίδος, τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, νὰ καταρτίξῃ δ' αὐτοὺς τελειότερον εἰς τοῦτο ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ ἀνώτερᾳ ἐκπαιδεύσει.» Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 323.

⁹⁷ «Ἡμεῖς ἐνοοῦμεν τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐνιαίαν καὶ ὁμοιόμορφον καθ' ὅλην τὴν Ἑπικράτειαν, πρὸς δ' ἑπταετὴ καὶ ὑποχρεωτικὴν δι' ἅπαντάς τοὺς Ἑλληνοπαιδας ἑκατέρου φύλλου ἀπὸ τοῦ ἕκτου τῆς ἡλικίας ἔτους ἀρχομένου μέχρι τοῦ δωδεκάτου συμπληρωμένου.» Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 342.

όλους τους πολίτες και όχι για άλλους τέσσερα και για άλλους έξι χρόνια (διάκριση κοινών και πλήρων δημοτικών σχολείων). Την ομοιόμορφη δημοτική εκπαίδευση επιβάλλουν και λόγοι κοινωνικής δικαιοσύνης. Ειδικότερα ο νομοθέτης θεωρεί ότι σε κάθε μια από τις τρεις κοινωνικές τάξεις του κοινωνικού ιστού της χώρας (κατώτατη, μέση ή αστική και ανώτατη) αντιστοιχεί μια ανάλογη μόρφωση, η οποία ανταποκρίνεται στο ρόλο της καθεμιάς. Η δημοτική εκπαίδευση η οποία απευθύνεται στην κατώτερη τάξη δεν μπορεί να είναι δύο ειδών γιατί έτσι δημιουργεί ένα χάσμα μέσα στην ίδια την κοινωνική τάξη. Οφείλουμε να προσφέρουμε το ίδιο επίπεδο γενικής μόρφωσης σε όλα τα μέλη της ίδιας κοινωνικής τάξης και για ένα ακόμη λόγο : διότι όλοι έχουν απέναντι στο έθνος τις ίδιες ηθικές και υλικές υποχρεώσεις. Τέλος η διαφορετική γενική μόρφωση που παρέχεται στο δημοτικό σχολείο αποτελεί και αρνητικό δεδομένο και για την ίδια την πολιτεία της οποίας ενεργά μέλη θα γίνουν στο μέλλον οι μαθητές των δημοτικών σχολείων.

Η διάρκεια τη δημοτικής εκπαίδευσης καθώς και το έτος έναρξης και ολοκλήρωσης της φοίτησης στο δημοτικό σχολείο αποφασίστηκαν λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα πορίσματα των επιστημών, τα οποία συνδέουν την ηλικία έναρξης της φοίτησης με την ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών, όσο και με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα και οδηγούν στην πρόωπη ανάπτυξη των παιδιών. Έτσι ορίστηκε ως έτος έναρξης της φοίτησης στο σχολείο η αρχή του 6^{ου} έτους και ολοκλήρωσης το 12^ο έτος. Καθορίζεται επίσης ότι η δημοτική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για όλους εκεί όπου υπάρχει και λειτουργεί δημοτικό σχολείο. Η στοιχειώδης εκπαίδευση έχει διάρκεια επτά χρόνια. Προβλέπονται δύο κύκλοι σπουδών, ένας κατώτερος τετραετής, ο οποίος ήταν κοινός για όλους τους μαθητές, και ένας ανώτερος τριετής, ο οποίος έχει σκοπό να μεταδώσει επιπλέον τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες σε όσους δεν σκοπεύουν να συνεχίσουν στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης. Έτσι για πρώτη φορά γίνεται λόγος για ένα είδος επαγγελματικής εκπαίδευσης για όσους δε θα συνεχίσουν την φοίτησή του στη μέση εκπαίδευση.

Τα μαθήματα τα οποία διδάσκονται στο δημοτικό σχολείο πρέπει να προσφέρουν στους μαθητές μόρφωση στους τομείς της θρησκείας, της φύσης, της εθνικής ιστορίας και της γλώσσας⁹⁸. Οι εισηγητές των νομοσχεδίων προτείνουν τη χρήση μόνο της καθαρεύουσας και την κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων Ελληνικών στις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Θεωρούν ότι η διδασκαλία στο δημοτικό σχολείο, στις δύο τελευταίες τάξεις του, αντίκειται τόσο στα ενδιαφέροντα των μαθητών του δημοτικού σχολείου όσο και στις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις, δεν προσφέρει αρκετή γνώση στους απόφοιτους του δημοτικού σχολείου, ενώ παράλληλα οι ελάχιστες αυτές γνώσεις δεν αποτελούν χρήσιμο εφόδιο για τους μαθητές, οι οποίοι εγκαταλείπουν την εκπαίδευση με την ολοκλήρωση του δημοτικού σχολείου για να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία. Αντίθετα η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γίνεται πιο αποτελεσματική στην μέση εκπαίδευση, όπου και θεωρούν όπου πρέπει να διδάσκεται αποκλειστικά.

Οι ώρες που θα προκύψουν ως πλεόνασμα από την απουσία της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών, μπορούν να διατεθούν για τη διδασκαλία των μαθημάτων της φυσικής, της χημείας και της εφαρμογής τους στον πρακτικό βίο. Έτσι θα γίνει πιο αποτελεσματικό το δημοτικό σχολείο στην προετοιμασία των μαθητών, που θα εγκαταλείψουν την εκπαίδευση μετά το τέλος του δημοτικού, για να ενταχθούν στην καθημερινή παραγωγική διαδικασία.

⁹⁸ Σύμφωνα με τα νομοσχέδια τα μαθήματα που διδάσκονται είναι τα εξής: θρησκευτικά, ελληνική γλώσσα, πρακτική αριθμητική, στοιχειώδη γεωμετρία, εθνική ιστορία και τα σημαντικότερα γεγονότα από τη παγκόσμια ιστορία, τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του συνταγματικού πολίτη με στοιχεία πολιτικής οικονομίας και καταστιχογραφίας, γεωγραφία, φυσική ιστορία, φυσική και χημεία, ωδική, καλλιγραφία, ιχνογραφία, γυμναστική, στοιχειώδης γνώσεις γεωπονίας, κηπουρικής, δένδροκομίας, βομβυκοτροφίας, μελισσοκομίας, και εμπορίας, στοιχειώδης γνώσεις τεχνολογικές, χειροτεχνία και εργόχειρα για τα κορίτσια. Τα μαθήματα αυτά θα διδάσκονται και στους δύο κύκλους, τον κατώτερο τετραετή και τον ανώτερο τριετή. Βλ. σχετικά : Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, Εν Αθήναις, 1942, σ. 41, και Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 368.

Σημαντική επίσης διαφοροποίηση από το ισχύον καθεστώς είναι η πρόβλεψη για διδασκαλία στοιχειωδών γνώσεων των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του πολίτη στους μαθητές των ανώτερων τάξεων του δημοτικού σχολείου.

Τα νομοσχέδια τροποποιούν και τη διαδικασία ίδρυσης των δημοτικών σχολείων. Θεωρούν ως λογική βάση τον υπολογισμό των μαθητών με βάση την τελευταία επίσημη απογραφή και ορίζει την αναλογία σε 10:100 των κατοίκων. Από αυτόν τον αριθμό των μαθητών υπολογίζεται ότι τα 3/5 είναι αγόρια και 2/5 είναι κορίτσια, ενώ απαιτείται ο ελάχιστος αριθμός των 30 μαθητών για τη σύσταση σχολείου. Ανάλογα δε προς τον αριθμό των μαθητών καθορίζεται και ο αριθμός των δασκάλων του κάθε σχολείου. Ο παραπάνω υπολογισμός μας δίνει ως αποτέλεσμα την μη δυνατότητα ύπαρξης παντού δημοτικού σχολείου. Στην εισηγητική έκθεση υπολογίζεται ότι θα αυξηθούν κατά 600 περίπου τα σχολεία. Επίσης υπολογίζεται ότι σε ολόκληρη την Ελλάδα θα μείνουν χωρίς σχολείο περίπου 1600 χωριά⁹⁹.

Τα είδη των σχολείων που προβλέπονται είναι α) τα πλήρη με επτά δασκάλους και ισάριθμες αίθουσες, β) τα πολυτάξια με τρεις έως έξι δασκάλους και ανάλογες αίθουσες, γ) τα διτάξια με δύο δασκάλους οι οποίοι διδάσκουν σε δύο αίθουσες τους μαθητές των επτά τάξεων, δ) τα μονοτάξια με ένα δάσκαλο ο οποίος συνδιδάσκει και τις επτά τάξεις, ε) τα γραμματεία στα οποία διδάσκουν γραμματιστές απόφοιτοι των υποδιδασκαλείων, σε μια αίθουσα τις τέσσερις τάξεις του κατώτερου κύκλου και στ) τα ημιημερήσια δημοτικά σχολεία τα οποία εξυπηρετούν τις εκπαιδευτικές ανάγκες δύο γειτονικών συνοικισμών και στα οποία ο ίδιος δάσκαλος διδάσκει το πρωί όλες τις τάξεις του ενός συνοικισμού και το απόγευμα όλες τις τάξεις του άλλου συνοικισμού.

Για την ίδρυση ενός ημιημερησίου σχολείου θα πρέπει οι δύο συνοικισμοί να απέχουν το μέγιστο μια ώρα και να υπάρχουν το πολύ 30-40 μαθητές συνολικά. Στην περίπτωση αυτή ο δάσκαλος μετακινείται καθημερινά μεταξύ των συνοικισμών για να καλύψει τις ανάγκες των μαθητών. Στην εισηγητική έκθεση¹⁰⁰ η ίδρυσή τους προβλέπεται ως λύση για την εξάπλωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση στην Ελλάδα και σκοπό έχουν να ιδρυθούν σε περιοχές με λίγους μαθητές για τους οποίους η μετακίνηση σε διπλανό χωριό θα αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα φοίτησης στο σχολείο.

Τα γραμματεία, τα οποία ιδρύονται σε χωριά τα οποία έχουν σύνολο μαθητών 20-50, διαιρούνται σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών. Τα πρωτοβάθμια έχουν 36-50 μαθητές και τα δευτεροβάθμια 20-35 μαθητές.

Τα μονοτάξια δημοτικά σχολεία, τα οποία ιδρύονται σε πόλεις όπου υπάρχουν 51-80 μαθητές, διαιρούνται σε πρωτοβάθμια, όταν έχουν άνω των 65 μαθητών και σε δευτεροβάθμια, όταν έχουν 51-65 μαθητές. Κατά την συζήτηση των νομοσχεδίων στη βουλή, τα μονοτάξια σχολεία συνάντησαν ισχυρή αντίδραση. Ο εισηγητής των νομοσχεδίων ωστόσο, στήριξε την άποψή του λέγοντας ότι τα μονοτάξια σχολεία υπάρχουν και λειτουργούν ήδη από ο 1892 στην Ελλάδα, καθώς και στις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες¹⁰¹. Τόνισε επίσης στην εισηγητική του έκθεση ότι τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα είναι αυτά τα οποία θα βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό να ξεπεράσει τα προβλήματα συνδιδασκαλίας των επτά τάξεων στην ίδια αίθουσα, δίνοντας ταυτόχρονα μια εικόνα λειτουργίας ενός μονοταξίου σχολείου. Στα μονοτάξια δημοτικά σχολεία επιτρέπεται η συμφοίτηση αρρένων και θηλέων.

Η ίδρυση των υπολοίπων ειδών σχολείων εξαρτάται από τον αριθμό των υπαρχόντων μαθητών. Έτσι ιδρύεται διτάξιο δημοτικό σχολείο όπου υπάρχουν από 80-150 μαθητές, τριτάξιο όπου υπάρχουν από 150-200 μαθητές, τετρατάξιο όπου υπάρχουν 200-250 μαθητές, πεντατάξιο όπου υπάρχουν 250-300 μαθητές, εξατάξιο όπου υπάρχουν 300-350 μαθητές και επτατάξιο όπου υπάρχουν άνω των 350 μαθητών.

Η αποτελεσματική λειτουργία των σχολείων εξασφαλίζεται από την ύπαρξη κατάλληλων δασκάλων, οι οποίοι αποτελούν την ψυχή του εκπαιδευτικού συστήματος.

⁹⁹ Βλ. σχετικά: Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, ό.π. σ. 36.

¹⁰⁰ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 353-354, και Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, ό.π. σ. 42-43.

¹⁰¹ Βλ. σχετικά : Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, ό.π. σ. 43-45.

Οι συνειδητά εργαζόμενοι δάσκαλοι μπορούν να εξαλείψουν πολλά μειονεκτήματα που προκύπτουν από την κακή οργάνωση των σχολείων. Ωστόσο, η κατάσταση και το επίπεδο μόρφωσης των δασκάλων δεν κρίνεται ικανοποιητικό από τους εισηγητές των νομοσχεδίων. Για το λόγο αυτό προτείνουν συγκεκριμένα μέτρα προς αντιμετώπιση του ζητήματος. Προβλέπεται η λειτουργία 4 διδασκαλείων αρρένων. Αυξάνεται η διάρκεια φοίτησης στα διδασκαλεία κατά ένα έτος. Έτσι θα δοθεί η δυνατότητα στους φοιτητές του να επεκτείνουν την παιδαγωγική τους πράξη και παράλληλα να διδαχθούν και τα τεχνικά μαθήματα. Επίσης αυξάνονται τα απαιτούμενα προσόντα που απαιτούνται για την ένταξή τους στο διδασκαλείο. Δεκτοί γίνονται όσοι έχουν ενδεικτικό προαγωγής από την β΄ στην γ΄ τάξη του γυμνασίου. Τροποποιούνται τα μαθήματα που θα διδάσκονται στα διδασκαλεία, εισάγεται η διδασκαλία ξένης γλώσσας και προσαρτάται σε κάθε διδασκαλείο ένα μονοτάξιο και ένα επτατάξιο δημοτικό σχολείο, για την πρακτική άσκηση των φοιτητών.

Για την κάλυψη των αναγκών σε δασκάλες τα νομοσχέδια προβλέπουν την ίδρυση ενός διδασκαλείου θηλέων στην Αθήνα, στο οποίο μπορούν να φοιτούν 32 μαθήτριες κάθε έτος. Η εισαγωγή τους γίνεται μετά από σχετικές εισιτήριες εξετάσεις. Στο διδασκαλείο αυτό προβλέπεται η λειτουργία οικοτροφείου για την κάλυψη των αναγκών των μαθητριών. Η διάρκεια της φοίτησης προβλέπεται να είναι τριετής ενώ τα διδασκόμενα μαθήματα τροποποιούνται ώστε να προσιδεάζουν στο ρόλο της δασκάλας. Τέλος προβλέπεται η άρση της δυνατότητας του Αρσακείου να μορφώνει δασκάλες καθώς και η παύση της οικονομικής επιχορήγησης του κράτους που δινόταν για το λόγο αυτό.

Τα νομοσχέδια του 1899 εκτός από τις προβλέψεις τους για τη δημιουργία εκπαιδευτικών επιπέδου προβλέπουν και μια σειρά διαδικασιών για τους εκπαιδευτικούς μετά το διορισμό τους. Έτσι προβλέπεται να υποβάλλονται σε προαγωγικές εξετάσεις, μετά τη συμπλήρωση τριών, οκτώ και δεκατριών ετών στην υπηρεσία. Στόχος της όλης διαδικασίας, η οποία θα συνοδεύεται και από ανάλογες μισθολογικές μεταβολές, είναι να προάγουν την άμιλλα μεταξύ των δασκάλων και να αυξήσουν το ενδιαφέρον τους για την συνεχή βελτίωσή τους. Προβλέπεται επίσης επιμόρφωση για τους ήδη υπηρετούντες στη δημόσια εκπαίδευση, τόσο με την παρουσία και βοήθεια των επιθεωρητών στην καθημερινή τους πραγματικότητα, όσο και με πρακτικές ασκήσεις κατά τη διάρκεια των διακοπών. Τέλος, προτείνεται να συνεχίσουν τη λειτουργία τους τα υποδιδασκαλεία, ώστε να γίνει εφικτό να αντικατασταθούν οι γραμματοδιδάσκαλοι με γραμματιστές, οι οποίοι απέδειξαν με την παρουσία τους στην εκπαίδευση, ότι μπορούν να αποδώσουν καλύτερα αποτελέσματα.

Τα νομοσχέδια του 1899 τροποποιούν και τη διοικητική πυραμίδα της εκπαίδευσης δημιουργώντας ένα πιο συγκεντρωτικό σύστημα, καθιερώνοντας αλληπάλλληλες βαθμίδες διοίκησης της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Η κατώτατη βαθμίδα διοίκησης ήταν ο διευθυντής του κάθε δημοτικού σχολείου, ο οποίος επιφορτιζόταν με τον έλεγχο των δασκάλων του σχολείου, τόσο σε επίπεδο διοικητικό –εκτέλεσης των καθηκόντων τους–, όσο και σε επίπεδο διδακτικό –ελέγχοντας τον τρόπο διδασκαλίας τους–, δίνοντάς του το δικαίωμα να τους απευθύνει παρατηρήσεις.

Επόμενη διοικητική βαθμίδα ήταν η εφορευτική επιτροπή που λειτουργούσε για κάθε σχολείο και ήταν πάνω από τον διευθυντή του σχολείου. Μέλη της εφορευτικής επιτροπής ήταν ένας ιερέας, ως πρόεδρος, δύο επιστήμονες από τους οποίους ο ένας απαραίτητα γιατρός, ένας έμπορος ή βιομήχανος και ένας κτηματίας. Τα μέλη της εφορευτικής επιτροπής, τα οποία διορίζονταν από το οικείο δημοτικό συμβούλιο, είχαν τετραετή θητεία. Έργο τους ήταν να επισκέπτονται μια φορά κάθε μήνα το σχολείο και να σχηματίζουν ίδια άποψη για τα προβλήματα του σχολείου, να προσπαθούν για την επίλυσή τους με τους δασκάλους του σχολείου και να αναφέρουν στον επιθεωρητή όσα ήταν επιλήψιμα τόσο στη συμπεριφορά των δασκάλων όσο και στη συμπεριφορά των μαθητών.

Ανώτερη βαθμίδα διοίκησης ήταν το εποπτικό συμβούλιο το οποίο αποτελείται από τον τμηματάρχη της δημοτικής εκπαίδευσης του υπουργείου, ως πρόεδρο, και τέσσερα άλλα μέλη τα οποία διορίζονταν με απόφαση του υπουργού. Έργο του εποπτικού συμβουλίου ήταν η πρόταση διορισμού των διευθυντών των πολυταξίων και πλήρων δημοτικών σχολείων, η πρόταση για ίδρυση ή μεταβολή ενός σχολείου, ο

καταρτισμός των προγραμμάτων των σχολείων, ο έλεγχος της διαγωγής τόσο των δασκάλων όσο και των επιθεωρητών, η σύνταξη νόμων διαταγμάτων και εγκυκλίων που αφορούν τη δημοτική εκπαίδευση, η επιβολή πειθαρχικών ποινών κ.α. Ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως ο οποίος βρίσκεται στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας, έχει την ευχέρεια να διαφωνεί με τις αποφάσεις του εποπτικού συμβουλίου, οφείλει όμως να δημοσιοποιεί την αιτιολογημένη απόφασή του, όσο και την ανάλογη του εποπτικού συμβουλίου στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης.

Για την παρακολούθηση της εργασίας των δασκάλων και την καθοδήγησή τους ο νόμος προέβλεπε την ύπαρξη δύο βαθμών επιθεωρητή, τον επιθεωρητή και τον ανώτερο επιθεωρητή. Οι επιθεωρητές ορίζονταν ένας για κάθε νομό και είχε την υποχρέωση να παρακολουθεί από κοντά την εργασία των δασκάλων, να τους καθοδηγεί και να αναφέρει σχετικά στο εποπτικό συμβούλιο με συνεχείς εκθέσεις του. Οι επιθεωρητές, σύμφωνα με το νομοσχέδιο, προέρχονταν από την δημοτική εκπαίδευση και ήταν δάσκαλοι με αυξημένα προσόντα¹⁰².

Οι ανώτεροι επιθεωρητές καθορίζονταν σε πέντε για ολόκληρη τη χώρα και είχαν ως έργο τους να επιβλέπουν τους επιθεωρητές και να συγκαλούν συνέδρια κάθε έτος για συζήτηση παιδαγωγικών και γενικότερων εκπαιδευτικών ζητημάτων. Οι ανώτεροι επιθεωρητές έπρεπε να έχουν προϋπηρεσία, είτε ως διευθυντές διδασκαλείων, είτε ως επιθεωρητές, είτε ως γυμνασιάρχες ή καθηγητές γυμνασίου.

Στο ζήτημα της οικονομικής διοίκησης της εκπαίδευσης τα νομοσχέδια του 1899 προτείνουν την επαναφορά και βελτίωση του νόμου ΒΠΕ΄ του 1892. Το κράτος θα αναλάβει τις δαπάνες της δημοτικής εκπαίδευσης και θα εισπράττει από τους δήμους την εισφορά που τους αναλογεί, ανάλογα πάντα και με την οικονομική κατάσταση του δήμου¹⁰³.

Τέλος για την αντιμετώπιση του κτιριακού ζητήματος της δημοτικής εκπαίδευσης ο εισηγητής προτείνει τη σύσταση αρχιτεκτονικής υπηρεσίας στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, το οποίο θα ελέγχει την κατασκευή των διδακτηρίων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης σε όλα τα στάδια της από το σχεδιασμό μέχρι την παραλαβή τους. Η διαδικασία αυτή στοχεύει στην καλύτερη κατασκευή και την διασφάλιση του δημοσίου χρήματος.

Τα νομοσχέδια του 1899 αποτέλεσαν μια σημαντική προσπάθεια για την τροποποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί με την εφαρμογή του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895, εισάγοντας αρκετές αλλαγές όσο και καινοτομίες.

Τα νομοσχέδια του 1899 καταργούν την διαβάθμιση των δημοτικών σχολείων σε γραμματοδιδασκαλεία, κοινά και πλήρη δημοτικά σχολεία, δημιουργώντας ένα ενιαίο τύπο δημοτικού σχολείου με ενιαίο πρόγραμμα μαθημάτων για όλη την Ελλάδα. Η αλλαγή αυτή θα είχε ως άμεση συνέπεια την άρση της ανισότητας της προσφερόμενης εκπαίδευσης στους μαθητές όλων των κοινωνικών τάξεων, ανεξάρτητα της γεωγραφικής διασποράς των ειδών του σχολείου.

Σημαντικό στοιχείο του προβλεπόμενου εκπαιδευτικού συστήματος είναι η αυτοτέλεια του δημοτικού σχολείου, το οποίο τώρα κατά την επταετή διάρκειά του προετοιμάζει τους μαθητές του όχι για την επόμενη βαθμίδα, αλλά για την ένταξή τους στη ζωή. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με τα διδασκόμενα μαθήματα, του προσδίδουν, για πρώτη φορά στην εκπαιδευτική ιστορία, το χαρακτήρα του αστικού σχολείου¹⁰⁴, σκοπός του οποίου, σύμφωνα με την αστική αντίληψη για το ρόλο του, είναι να εντάξει το άτομο στην κοινωνική και επαγγελματική πραγματικότητα.

Τα νομοσχέδια του 1899 προβλέπουν μια πιο συγκεντρωτική μορφή διοίκησης, με την κατάργηση των τοπικών εποπτικών συμβουλίων και την ίδρυση ενός εποπτικού συμβουλίου στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, το οποίο αποτελείται από άτομα του άμεσου περιβάλλοντος του υπουργού και τα οποία ασφαλώς, επηρεάζονται άμεσα στη λήψη των όποιων αποφάσεών τους. Αυτό αποτελεί κίνηση οπισθοδρόμησης και όχι βελτίωσης της εκπαίδευσης, σε σχέση με τις προβλέψεις

¹⁰² Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 384-385.

¹⁰³ Βλ. σχετικά : Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 362-364.

¹⁰⁴ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Εξαρτημένη ανάπτυξη*, ό.π. σ. 56.

του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895. Επίσης ο διορισμός των μελών της εφορευτικής επιτροπής από το δημοτικό συμβούλιο δίνει την δυνατότητα ελέγχου της εκπαίδευσης από τον εκάστοτε πολιτικό σχηματισμό που διοικεί τον δήμο. Ωστόσο, στα θέματα της διοίκησης της εκπαίδευσης, θετικό κρίνεται το γεγονός της πρόβλεψης ανώτερων επιθεωρητών, με σκοπό τον έλεγχο των επιθεωρητών. Γίνεται έτσι δυνατός ο περιορισμός της αλαζονείας των επιθεωρητών, θύματα της οποίας ήταν οι εκπαιδευτικοί. Θετικότερο επίσης κρίνεται το γεγονός ότι οι επιθεωρητές προέρχονται από τον διδασκαλικό κλάδο διαθέτοντας αυξημένα προσόντα.

Τα νομοσχέδια του 1899 επιδοκιμάζονται και από κορυφαίους παιδαγωγούς της εποχής τους. Ο Δελμούζος¹⁰⁵ θεωρεί ότι αυτά αποτελούν σωστή αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού ζητήματος και ταυτόχρονα μια σοβαρή προσπάθεια για εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης, με τη στροφή που προβλέπεται προς την ικανοποίηση των πρακτικών αναγκών του λαού. Θετικός απέναντί τους θα σταθεί και ο Γληνός¹⁰⁶ ο οποίος τα θεωρεί την πρώτη ουσιαστική συμβολή στη μελέτη των εκπαιδευτικών ζητημάτων της χώρας, παρά το ότι είναι αντίθετος με την διάκριση του δημοτικού σχολείου σε δύο κύκλους, γεγονός για το οποίο θεωρεί ότι καταργεί την ισοπολιτεία των Ελλήνων.

Τα νομοσχέδια του 1899 έρχονται σε μια δύσκολη εποχή μετά το πόλεμο του 1897, κατά την οποία η κοινωνία απαιτεί την πλήρη αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος πάνω στο οποίο στηρίζει και την γενικότερη ανάκαμψη του λαού. Ωστόσο η κατάθεση των νομοσχεδίων από τον Ευταξία ξεσήκωσε μεγάλες αντιδράσεις, διότι αυτά προβλέπουν την αντικατάσταση της αρχαίας ελληνικής από την καθαρεύουσα. Οι αντιδράσεις οδήγησαν στην απόρριψη των νομοσχεδίων. Αποτέλεσμα επίσης της αναταραχής ήταν να παραιτηθεί ο Ευταξίας από τη θέση του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδευσεως και να αντικατασταθεί από τον Σπ. Στάη.

Ο νέος Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδευσεως υποβάλλει με τη σειρά του τέσσερα νέα νομοσχέδια το 1900. Τα νομοσχέδια αυτά ήταν: "Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ΒΤΜΘ΄ νόμου περὶ Δημοτικῆς ἢ Στοιχειώδους ἐκπαιδευσεως", "Περὶ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου", "Περὶ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδευσεως" καὶ "Περὶ ἐξετάσεων ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ". Ωστόσο, και τα νομοσχέδια του 1900 είχαν την ίδια αντιμετώπιση από την βουλή, με αποτέλεσμα να εξακολουθήσει να ισχύει ο νόμος ΒΤΜΘ΄ του 1895.

2II. "Πρῶτον Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον"

Το 1904 συγκαλείται το "Πρῶτον Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον" στο οποίο αναπτύσσεται ένας πλούσιος προβληματισμός για όλα τα ζητήματα που αφορούν την δημοτική εκπαίδευση¹⁰⁷. Εδώ μεταξύ άλλων, συζητούνται θέματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση των κοριτσιών, με την μονιμότητα του διδακτικού προσωπικού και την κατάρτισή του, και παράλληλα αναδεικνύονται κορυφαία προβλήματα της εκπαίδευσης όπως ο μονοδιάστατος χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος. Επισημαίνεται επίσης η ανάγκη επαφής με την υπόλοιπη Ευρώπη, η οποία παράγει παιδαγωγικές θεωρίες και πρακτικές.

Η έναρξη του συνεδρίου έγινε στις 31 Μαρτίου 1904 από το βασιλιά Γεώργιο, με ένα απλό και λιτό λόγο, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους ομιλητές οι οποίοι στους λόγους

¹⁰⁵ Βλ. σχετικά: Αλέξανδρος Δελμούζος, *Το κρυφό σχολειό*, Αθήνα 1950, σελ 16, όπως παρατίθεται στο Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Εξαρτημένη ανάπτυξη*, ό.π. σ. 57.

¹⁰⁶ Βλ. σχετικά: Δημήτρης Γληνός, *Ένας άταφος νεκρός*, Αθήνα 1925, σ. 104-107.

¹⁰⁷ Ο Γ. Δροσίνης, γραμματέας του Δ.Σ. του "Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων" έχει την ιδέα της σύγκλισης του πρώτου εκπαιδευτικού συνεδρίου στο ελληνικό κράτος. Συγκεκριμένα προτείνει τη συνεργασία του "Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων", του "Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασός" και του "Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων", με στόχο την διοργάνωση ενός συνεδρίου την άνοιξη του 1904 και παράλληλα μιας σχολικής Έκθεσης. Στο διάστημα από 13 ως 30 Απριλίου 1903 οι τρεις σύλλογοι αποφασίζουν την διοργάνωση αυτού του συνεδρίου και συστήνουν τη διοικούσα επιτροπή η οποία εκδίδει και τον κανονισμό του συνεδρίου. Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρῶτον Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904» *Η αντίφαση του εκπαιδευτικού αιτήματος στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα*, εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 1998, σ. 35.

τους δίνουν τόνο ενθουσιασμού, αισιοδοξίας και έντονου εθνικού συναισθήματος. Η έναρξη του συνεδρίου δείχνει ότι το κίνητρο για τη συμμετοχή δεν είναι αποκλειστικά εκπαιδευτικό αλλά έχει και πλατύτερες κοινωνικές και εθνικές προεκτάσεις.

Οι εργασίες του συνεδρίου κράτησαν πέντε ημέρες. Σύμφωνα με τον κανονισμό, το συνέδριο αποτελείται από τέσσερα τμήματα, της στοιχειώδους, της μέσης, της γυναικείας και της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Σε κάθε τμήμα θα συζητηθούν ειδικά θέματα που σχετίζονται με το αντικείμενο του τμήματος ενώ προβλέπεται να υπάρξει και μια ολομέλεια¹⁰⁸. Οι προτάσεις για τα επιμέρους θέματα καθώς και της ολομέλειας θα υποβληθούν όλες στη γενική ολομέλεια της τελευταίας ημέρας για έγκριση¹⁰⁹. Παράλληλα με τις εργασίες του συνεδρίου θα πραγματοποιηθεί και σχολική έκθεση με σκοπό "να παράσχει εικόνα της εκπαιδευτικής κινήσεως και των εν γένει μεθόδων της διδασκαλίας και να καταστήσει στενότερον τὸν σύνδεσμον μεταξύ τῶν σχολείων ἅπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ".

Τα θέματα που απασχολούν το πρώτο τμήμα του συνεδρίου, αυτό που αφορά τη στοιχειώδη εκπαίδευση, είναι η «εὐρύτερα διάδοσις τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐλλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀγραμμάτων τῶν ὑπερβάντων τὴν ἡλικίαν τῆς ἐκ τοῦ Νόμου ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον». Εισηγητής του πρώτου τμήματος είναι ο Θ. Ι. Μιχαλόπουλος.

Οι προτάσεις που θα διαμορφωθούν στο τέλος των συνεδριάσεων του τμήματος προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα δύο καίρια ζητήματα της αύξησης της φοίτησης των μαθητών στα δημοτικά σχολεία και την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού των ατόμων που έχουν συμπληρώσει την ηλικία της υποχρεωτικής φοίτησης στο δημοτικό σχολείο.

Η συζήτηση στο τμήμα ξεκινά με αφορμή το γεγονός της αποχής των μαθητών από τα δημοτικά σχολεία, η οποία από τους συνέδρους αποδίδεται στην κακή εφαρμογή του νόμου περί υποχρεωτικής στοιχειώδους εκπαίδευσης, στις άσχημες συνθήκες υγιεινής που επικρατούν στα σχολικά κτίρια και στο γεγονός ότι ένα μέρος των εκπαιδευτικών δεν κρίνονται ικανοί να επιτελέσουν το έργο τους.

Οι σύεδροι προτείνουν τη σαφή διατύπωση του νόμου που καθιστά υποχρεωτική τη στοιχειώδη εκπαίδευση και τη διατήρηση της δωρεάν μορφής της, όπως έχει νομοθετηθεί από τους νόμους ΒΤΜΘ΄ του 1895 και ΒΓCΖ΄ του 1896, παρά το γεγονός ότι οι σύεδροι αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν δυσκολίες οικονομικού χαρακτήρα κυρίως για την συντήρηση και τον εξοπλισμό των σχολείων. Προτείνουν επίσης την ανέγερση κτιρίων που να πληρούν τους όρους υγιεινής καθώς και τον καταλληλότερο και πληρέστερο εξοπλισμό τους ώστε να αποτελούν και ένα κίνητρο για την φοίτηση των μαθητών.

Στο ζήτημα της εκπαίδευσης των δασκάλων οι σύεδροι προτείνουν τη βελτίωση των διδασκαλείων με την καθιέρωση εισαγωγικών εξετάσεων, την αύξηση της φοίτησης σε αυτά κατά ένα χρόνο, από τρία σε τέσσερα, την διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας, την

¹⁰⁸ Στο τμήμα της στοιχειώδους εκπαίδευσης θα συζητηθεί η «εὐρύτερα διάδοσις τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐλλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀγραμμάτων τῶν ὑπερβάντων τὴν ἡλικίαν τῆς ἐκ τοῦ Νόμου ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον».

Στο τμήμα της μέσης εκπαίδευσης η «παιδαγωγικὴ μόρφωσις τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ Γυμνασίων».

Στο τμήμα της γυναικείας αγωγῆς η «μεταρρύθμισις τοῦ προγράμματος τῶν Παρθεναγωγείων, ὅπως παρέχῃσι ταῦτα ἀγωγὴν σύμφωνον πρὸς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ πρὸς τὸν προορισμὸν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ εἰς βιομηχανικὰ ἐπαγγέλματα».

Στο τμήμα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης η «ὀργάνωσις συστήματος τεχνικῆς προπαιδεύσεως καὶ διδασκαλίας συμπληρωματικῆς του δημοτικοῦ σχολείου διὰ τοὺς παῖδας τοῦ λαοῦ τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς βιομηχανικὰ ἐπαγγέλματα».

Στη γενική ολομέλεια του συνεδρίου θα εξετασθεῖ η «βελτίωσις τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ λόγω συνθέσεως καὶ λόγω ἐξωτερικῆς μορφῆς». Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρώτον Ἑλληνικόν Ἐκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1904» ὅ.π. σ. 35-36.

¹⁰⁹ Το απόγευμα της πρώτης ημέρας, Τετάρτη 31 Μαρτίου 1904, καθώς και η δεύτερη και τρίτη ημέρα αφιερώθηκαν στις παράλληλες συνεδριάσεις των τμημάτων του συνεδρίου. Η τέταρτη ημέρα περιελάμβανε τη συζήτηση στην ολομέλεια του θέματος που αφορούσε τα διδακτικά βιβλία. Σε κάθε τμήμα καθώς και στην ολομέλεια την τέταρτη ημέρα, οι συνεδριάσεις περιελάμβαναν την διατύπωση, συζήτηση και ψήφιση συγκεκριμένων προτάσεων οι οποίες θα υποβάλλονταν στη συνεδρίαση της ολομέλειας την Πέμπτη και τελευταία ημέρα για συνολική θεώρηση ψήφιση και υποβολή τους.

ίδρυση πρότυπου σχολείου για την πρακτική εξάσκηση των φοιτητών, το διορισμό προσωπικού με παιδαγωγικές σπουδές στα διδασκαλεία και η εξασφάλιση της μονιμότητάς του, τον έλεγχο του ήθους των υποψηφίων δασκάλων, την εφαρμογή συστήματος αυτοδιοίκησης στα διδασκαλεία και την πιστή εφαρμογή του προγράμματος διδασκαλίας σε αυτά.

Οι σύνεδροι προτείνουν επίσης την αύξηση του αριθμού των αποφοίτων των διδασκαλείων, ώστε να καταστεί δυνατή η αντικατάσταση των υπηρετούντων γραμματιστών, οι οποίοι κρίνονται ακατάλληλοι για διδασκαλία στο δημοτικό σχολείο. Προτείνεται επίσης, ως μέτρο που θα ενθαρρύνει την φοίτηση των μαθητών στο δημοτικό σχολείο, η συμπλήρωση του σκοπού της εκπαίδευσης και με τη διδασκαλία θετικών και πρακτικών γνώσεων, χρήσιμων στον πρακτικό βίο των μαθητών, συμπληρωματικά με την ενίσχυση της διδασκαλίας των φυσικών μαθημάτων στο δημοτικό σχολείο.

Οι προτάσεις του τμήματος που αφορούν την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού περιλαμβάνουν την ίδρυση και λειτουργία Κυριακών και Εσπερινών σχολείων, από ιδιωτικούς συλλόγους, και την δημιουργία σχολείων μέσα στο στρατό. Και στις δύο περιπτώσεις θα διδάσκουν δάσκαλοι, οι οποίοι θεωρούνται οι μόνοι που μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της διδασκαλίας σε αυτά τα σχολεία¹¹⁰.

Συμπληρωματικά προτείνεται η ίδρυση σχολείων που θα αναλάβουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες, την ίδρυση ιεροδιδασκαλείων για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των υπόδουλων περιοχών καθώς και τον αυστηρότερο έλεγχο των ξένων σχολείων που λειτουργούν στην Ελλάδα.

Το δεύτερο τμήμα του συνεδρίου ασχολείται με θέματα που αφορούν τη μέση εκπαίδευση και τον τρόπο βελτίωσής της¹¹¹. Οι σύνεδροι εκτιμούν ότι κύρια αιτία για την αναποτελεσματική λειτουργία της μέσης εκπαίδευσης είναι η ανεπαρκής κατάρτιση των εκπαιδευτικών της και προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται και οι προτάσεις των συνέδρων, στις οποίες κυριαρχεί η απαίτηση για παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών.

Το τρίτο τμήμα απασχολούσαν τα ζητήματα που σχετίζονται με την γυναικεία εκπαίδευση. Εισηγητής του τμήματος είναι ο Αρ. Κουρτίδης. Η γυναικεία εκπαίδευση αποτέλεσε τον τομέα στον οποίο έχει κυριαρχήσει η ιδιωτική πρωτοβουλία. Οι προσπάθειες και η παρουσία της φιλεκπαιδευτικής εταιρείας είναι καθοριστικές στον τομέα αυτό, παρά το γεγονός ότι δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στη μόρφωση ελληνίδων διδασκαλισσών παρά στη μόρφωση ελληνίδων μητέρων. Οι σύνεδροι όμως προχωρούν σε μια γενικότερη θεώρηση του θέματος και με την ίδια λογική προχωρούν και σε προτάσεις που άπτονται γενικότερων θεμάτων και καλύπτουν όλο το φάσμα της γυναικείας εκπαίδευσης, όπως η ίδρυση νηπιαγωγείων, η μικρή παρουσία των κοριτσιών στα δημοτικά σχολεία, η εκπαίδευση των διδασκαλισσών, η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών και οι στόχοι της γυναικείας εκπαίδευσης, με σημείο αναφοράς των προτάσεων την ελληνική παράδοση και τον προορισμό της γυναίκας στην οικογένεια και την κοινωνία.

Το τέταρτο τμήμα ασχολείται με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση. Ο προβληματισμός που αναπτύσσεται στο τμήμα εστιάζεται στην ιδέα δημιουργίας ενός διττού εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο σε κάθε βαθμίδα θα παρέχει ταυτόχρονα, τόσο εκπαίδευση αυτοτελή για όσους πρόκειται άμεσα να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία της κοινωνίας, όσο και προετοιμασία για αυτούς οι οποίοι σκοπεύουν να συνεχίσουν στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα. Η ιδέα αυτή αποτελούσε τη επιθυμητή διάσταση του εκπαιδευτικού συστήματος από το 1834, χωρίς ωστόσο να γίνει εφικτή η υλοποίησή της μέχρι τότε.

Οι σύνεδροι προτείνουν την ενίσχυση των χειροτεχνικών μαθημάτων στο δημοτικό σχολείο και την ευρύτερη διδασκαλία της ιχνογραφίας και των θετικών μαθημάτων. Προτείνουν επίσης την ρύθμιση του προγράμματος ανάλογα με τις ανάγκες κάθε περιοχής

¹¹⁰ Η πρόταση αυτή γίνεται διότι οι σύνεδροι έχουν σαφή επίγνωση της αδυναμίας του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης να αναλάβει ένα τέτοιο έργο, το οποίο θα προβλέπει και την υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών που δεν έχουν συμπληρώσει το 12^ο έτος της ηλικίας τους.

¹¹¹ Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904» ό.π. σ. 60-74.

με στόχο την προετοιμασία των μαθητών οι οποίοι θα ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία. Επειδή δε οι προτεινόμενες αλλαγές μπορούν να στηριχθούν μόνο από εκπαιδευτικούς κατάλληλα μορφωμένους, γι αυτό προτείνουν και την κατάλληλη εκπαίδευση των δασκάλων, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν.

Εκτός από τα τμήματα, τα οποία ανέλυσαν συγκεκριμένα θέματα, στη γενική συνεδρία της ολομέλειας συζητήθηκε το θέμα των σχολικών βιβλίων. Το θέμα όμως αυτό συζητήθηκε με σημαντικούς περιορισμούς στα επιμέρους ζητήματα που το συνθέτουν. Έτσι το ζήτημα της μελέτης της ύλης των βιβλίων (παιδαγωγικές απόψεις, μέθοδος διδασκαλίας, πρόγραμμα, περιεχόμενο, γλώσσα) δεν θα συζητηθεί και η συνεδρίαση θα ασχοληθεί μόνο με την επιλογή των μέσων για το καλό διδακτικό βιβλίο και ιδιαίτερα με τον τρόπο συγγραφής, έκδοσης και διακίνησης του διδακτικού βιβλίου. Έτσι για τα καίρια ζητήματα που σχετίζονται με το διδακτικό βιβλίο δεν θα διατυπωθούν προτάσεις¹¹², και τη συζήτηση μονοπωλεί το σύστημα συγγραφής, επιλογής και έκδοσης του βιβλίου.

Οι προτάσεις που τελικά θα ψηφισθούν είναι πολύ περιορισμένες τόσο στο αριθμό, μόλις δύο προτάσεις για ένα τόσο σοβαρό θέμα, όσο και στην έκταση των αλλαγών που αυτές προτείνουν. Η πρώτη αφορά τον περιορισμό των διδακτικών βιβλίων στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, με τη χρήση μόνο του αναγνωστικού, και η δεύτερη αφορά τον αριθμό των εγκεκριμένων κάθε φορά διδακτικών βιβλίων τα οποία προτείνεται να είναι τρία και η ισχύς της έγκρισης να είναι τρία χρόνια.

Η ολοκλήρωση του συνεδρίου έρχεται με τη Γενική Συνεδρίαση στην οποία υποβάλλονται για έγκριση όλες οι προτάσεις των τμημάτων του συνεδρίου, οι οποίες εγκρίνονται όλες ομόφωνα. Στη συνέχεια της ολομέλειας υποβάλλονται ατομικές προτάσεις από τα μέλη του συνεδρίου για θέματα τα οποία δεν είχαν καλυφθεί από τις επιμέρους συνεδριάσεις. Η πρόταση η οποία μονοπωλεί σχεδόν τη διαδικασία αυτή υποβάλλεται από τον Γ. Δροσίνη και αφορά τη σύσταση "Ελληνικού Έκπαιδευτικού Συνδέσμου", ο οποίος θα αναλάβει να συνεχίσει την προσπάθεια που ξεκίνησε με το Πρώτο Ελληνικό Συνέδριο, για βελτίωση της ελληνικής εκπαίδευσης με τη σύγκληση στο μέλλον, κάθε δύο χρόνια, και άλλων εκπαιδευτικών συνεδρίων, είτε στην Αθήνα είτε σε άλλες πόλεις¹¹³. Η πρόταση αυτή έγινε δεκτή και στις 19 Ιουλίου 1904 δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της κυβερνήσεως (ΦΕΚ 173, Β.Δ. της 19ης Ιουλίου 1904) το καταστατικό ίδρυσης του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου.

Στα πλαίσια διεξαγωγής του συνεδρίου οργανώνεται και σχολική έκθεση, η οποία περιλαμβάνει δύο τμήματα, ένα ελληνικό και ένα διεθνές¹¹⁴. Η έκθεση στεγάζεται στις αίθουσες του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων και η διάρκειά της ήταν από την πρώτη ημέρα του συνεδρίου μέχρι 10 Μαΐου 1904. Η έκθεση περιλαμβάνει πέντε τμήματα: α) της διοίκησης της εκπαίδευσης, β) της στοιχειώδους εκπαίδευσης, γ) της μέσης εκπαίδευσης, δ) της επαγγελματικής εκπαίδευσης και ε) των μέσων που είναι «συντελεστικά εις την αγωγήν και εκπαίδευσιν του λαού»¹¹⁵. Στόχος της σχολικής έκθεσης είναι αφενός μεν να παρουσιάσει τις όψεις της εκπαιδευτικής πραγματικότητας τόσο στην Ελλάδα, όσο και στα σχολεία του ελληνισμού που βρίσκονται έξω από αυτή, αφετέρου δε

¹¹² «[...] τὸ συνέδριον δὲν ἔχει σήμερον ν' ἀσχοληθῆ εἰς ζητήματα παιδαγωγίας καὶ μεθοδικῆς, εἰς ζητήματα προγράμματος καὶ γλώσσης, ἐξόχως μὲν σοβαρὰ καὶ ἐνδιαφέροντα, ἐφ' ὧν ὅμως οὔτε εἰδικὰ θέματα προτάθησαν οὔτε τμημα προσυζητήσεως ὠρίσθη, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἐπαρκής. Μόνον ὑπὸ τὴν δευτέραν αὐτοῦ μορφήν τὸ θέμα παρουσιάζει τὸν γενικότερον, τὸν πολιτικὸν οὕτως εἰπεῖν χαρακτήρα, ὃν ἠθέλησε νὰ προσδώσῃ ἡ Ἐπιτροπὴ, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἠδύνατο ν' ἀνατεθῆ ἡ ἐνώπιόν του Συνεδρίου εἰσιγήσις εἰς ἐμὲ καὶ οὐχὶ εἰς εἰδικὸν παιδαγωγὸν καὶ εἰδικὸν ἐκπαιδευτικὸν». Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904» ὁ.π., σ. 101.

¹¹³ Για τον Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο, βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904» ὁ.π. σ. 118 - 119:

¹¹⁴ Το ελληνικό τμήμα περιλαμβάνει 253 εκθέτες και το διεθνές 68 εκθέτες από την Αυστρία, Γερμανία, Ιταλία, Σουηδία, Γαλλία, Βέλγιο, Ρουμανία, Ρωσία και Η.Π.Α.

¹¹⁵ Λεπτομέρειες για κάθε τμήμα βλ. σχετικά Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904» ὁ.π. σ. 124.

να αποτελέσουν τα εκθέματα των ξένων χωρών υπόδειγμα τόσο για μελέτη όσο και για μίμηση¹¹⁶.

Η διαμόρφωση της πρότασης του Γ. Δροσίνη για σύσταση του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου κλείνει τις εργασίες του Πρώτου Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συνεδρίου. Η άμεση αποτίμηση των εργασιών του συνεδρίου μπορεί να γίνει σε σχέση με τις προσδοκίες και τους στόχους που είχαν τεθεί με την έναρξη των εργασιών του.

Μια πρώτη ένδειξη της επιτυχίας του συνεδρίου είναι η μεγάλη σε αριθμό, 978 σύνεδροι, όσο και η ετερόκλητη παρουσία, δάσκαλοι, ελληνοδιδάσκαλοι, καθηγητές, επιθεωρητές, πανεπιστημιακοί, κλπ, των συνέδρων, γεγονός που δείχνει το μεγάλο ενδιαφέρον που υπάρχει για την ελληνική εκπαίδευση¹¹⁷.

Ωστόσο, μια πιο σημαντική αξιολογική προσέγγιση του συνεδρίου μπορεί να γίνει αναφορικά με την επίτευξη των στόχων που είχαν τεθεί κατά την προετοιμασία της διοργάνωσής του. Στον κανονισμό του συνεδρίου δεν υπάρχει ρητή διατύπωση του σκοπού του συνεδρίου. Οι σκοποί της διοργάνωσης αναφέρονται έμμεσα τόσο από τον κανονισμό, αναφορικά με την παράλληλη διοργάνωση της έκθεσης, όσο και μέσα από τις ανακοινώσεις της Διευθύνουσας Επιτροπής του συνεδρίου¹¹⁸, και οριοθετούνται σε δύο κατευθύνσεις αφενός μεν να επισημανθούν οι ελλείψεις της ελληνικής εκπαίδευσης και να υποδειχθούν τα κατάλληλα μέτρα για την αναδιοργάνωσή της και αφετέρου να αναδειχθεί η πνευματική ενότητα του ελληνοισμού¹¹⁹.

Οι στόχοι αυτοί φαίνεται ότι εκπληρώνονται μιας και οι συνεδριάσεις στα επιμέρους τμήματα όσο και η έκθεση παρουσίασαν την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Το συνέδριο αποτέλεσε την πρώτη στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης προσπάθεια προσέγγισης, καταγραφής και αναζήτησης λύσεων στα εκπαιδευτικά προβλήματα της χώρας. Η προσπάθεια αυτή επισφραγίζεται με την ίδρυση του Εκπαιδευτικού Συνδέσμου, ο οποίος αναλαμβάνει να συνεχίσει στο μέλλον ανάλογες προσπάθειες. Αξιοσημείωτο επίσης για την περίοδο που διεξάγεται αυτό το συνέδριο είναι και η παρουσία συνέδρων από όλες τις περιοχές που υπάρχει και δραστηριοποιείται ο ελληνοισμός, Μ. Ασία, Μακεδονία, Κρήτη Κύπρος Αίγυπτος. Η επιτυχία των σκοπών του συνεδρίου επισημαίνεται επίσης και από τον Α. Βορεάνθη, προέδρου του Συνεδρίου, στον αποχαιρετιστήριο λόγο του, στον οποίο επισημαίνει: «Ὡς πᾶς τις βλέπει, ὁ σκοπός, δι' ὃν τὸ Συνέδριον συνεκλήθη, ἐπετεύχθη. Ἐπεξητεῖτο οὐ μόνον νὰ ὑποδειχθῶσιν αἱ ἐλλείψεις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ ληπτέα μέτρα, ὅπως, ἀνελθοῦσα αὕτη εἰς ἡν περιοπὴν εὗρηται παρ' ἄλλοις λαοῖς, μᾶλλον προηγμένοις, διαμορφώσῃ τοὺς Ἑλληνοπαιδας συμφώνως πρὸς τὰς προόδους τῆς παιδαγωγικῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ συνδεθῶσι οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ νὰ καταστῶσιν ἀλλήλοις γνώωμοι».

Το συνέδριο αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, για συζήτηση και ανάδειξη των όψεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας της χώρας. Η προσπάθεια αυτή πλαισιώθηκε όχι μόνο από τους εκπαιδευτικούς αλλά και

¹¹⁶ «Ἡ Σχολικὴ Ἐκθεσις, ὑποβοηθοῦσα τὸ ἔργον τοῦ Συνεδρίου, σκοπὸν ἔχει νὰ παράσχη εἰκόνα τῆς Ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως καὶ τῶν ἐν γένει μεθόδων τῆς διδασκαλίας καὶ νὰ καταστήσῃ στενώτερον τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τῶν Σχολείων τοῦ ἁπανταχοῦ Ἑλληνοισμοῦ». Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρῶτον Ἑλληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1904» ὅ.π. σ. 130.

¹¹⁷ Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρῶτον Ἑλληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1904» ὅ.π. αλφαβητικός κατάλογος των μελών του συνεδρίου σ. 225-257.

¹¹⁸ «[...] ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν μᾶλλον τελέσφορων μέσων πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους καὶ παρασκευὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ὅλῳ παροξυνομένῳ ἀναμιάκτῳ μὲν, ἀλλὰ καὶ πείσμονι ἀγώνι τῆς ἐκπολιτιστικῆς ὑπεροχῆς ἐν τῇ Ἀνατολή.» Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρῶτον Ἑλληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1904» ὅ.π. σ. 130-131.

¹¹⁹ Οι σκοποί αυτοί προβάλλονται και μέσα από την εναρκτήρια ομιλία του Α. Βορεάδη «σκοπούσης ἀκριβῶς νὰ καταδείξῃ τὴν πνευματικὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνοισμοῦ» καθώς και από την ομιλία του υπουργοῦ τῆς Παιδείας Σ. Στάη, επίτιμου προέδρου του συνεδρίου «οἱ προσελθόντες ἐκ τῆς ἡμεδαπῆς καὶ ἐκ τῶν πλείστων καὶ ποθητῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἑλληνικῶν ἐστιῶν δὲν προετίθετο τὸσον νὰ ἐπιλύσωσι τὰ μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς τέχνης, [...] ὅσον νὰ συσφίξωσι τοὺς ἀμοιβαίους δεσμοὺς τῆς ἀγάπης, νὰ συνεννοηθῶσιν ἐν πνεύματι ἀδελφικῷ περὶ τῶν καθηκόντων τῆς ἐξόχως ἐθνικῆς καὶ πρακτικῆς αὐτῶν λειτουργίας, [...]». Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρῶτον Ἑλληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1904» ὅ.π. σ. 131.

από φορείς κρατικούς και μη οι οποίοι σχετίζονται με την εκπαίδευση, με στόχο την αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού ζητήματος. Η μαζικότητα και η συλλογικότητα που πλαισιώνουν το συνέδριο, δείχνουν την πίστη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία για την δύναμη της εκπαίδευσης να βοηθήσει στην εθνική αναγέννηση, το ενδιαφέρον και τον προβληματισμό για τα εκπαιδευτικά δρώμενα της χώρας.

2III. Το γλωσσικό ζήτημα

Η έκδοση του βιβλίου του Ψυχάρη "Τὸ Ταξίδι μου" το 1888, αποτέλεσε σταθμό για το κίνημα του δημοτικισμού. Το έργο αυτό, το οποίο ήταν γραμμένο σε άκρατη δημοτική, θα αποτελέσει το ευαγγέλιο των δημοτικιστών, μιας και ο συγγραφέας κατορθώνει στο έργο αυτό να «συνταυτίσει σε μια ιδεολογία το δημοτικισμό και τη Μεγάλη Ιδέα»¹²⁰.

Η ήττα στον πόλεμο του 1897 είχε ως αποτέλεσμα να εκδηλωθεί μια έντονη κοινωνική κριτική με απώτερο στόχο την ανόρθωση του κράτους και της κοινωνίας. Μέσα από αυτή την έντονη κοινωνική κριτική που αναπτύσσεται σε όλους τους τομείς προβάλλει και η ανάγκη για αναδιάρθρωση της ελληνικής εκπαίδευσης. Αυτό το πνεύμα είναι διάχυτο στην προσπάθεια του Ευταξία, το 1899. Η προσπάθεια αυτή ωστόσο, δέχθηκε έντονες επικρίσεις λόγω της πρότασης για κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από τις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Τα νομοσχέδια του 1899 δεν κάνουν λόγο για χρήση της δημοτικής, αλλά αναπτύσσουν τον προβληματισμό ότι το δημοτικό σχολείο έχει ανάγκη από πιο απλή γλώσσα και προτείνουν τη διδασκαλία μόνο της καθαρεύουσας στο δημοτικό σχολείο, συνδέοντας έτσι το γλωσσικό ζήτημα και με την εκπαίδευση.

Στα επόμενα χρόνια, το γλωσσικό θα κυριαρχήσει στα εκπαιδευτικά δρώμενα της χώρας. Η διαφοροποίηση ως προς την επιλογή της γλώσσας διδασκαλίας του σχολείου δεν είναι μόνο ένα εξωτερικό στοιχείο του σχολείου, αλλά εκπροσωπεί και διαφορετικές απόψεις ως προς το περιεχόμενο της αγωγής που θα δοθεί στα ελληνόπουλα. Αυτό είναι το γεγονός που δικαιολογεί τόσο την ένταση των διαφωνιών, τις ακρότητες και τις υπερβολές που παρατηρήθηκαν στην διάρκεια των χρόνων που αυτή κράτησε, όσο και την ποιότητα των επιχειρημάτων που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον της δημοτικής και των υποστηρικτών και τα οποία διακρίνονται τόσο σε επιστημονικό επίπεδο (έχει γραμματική και συντακτικό η δημοτική;) όσο και σε εθνικιστικό (εξυπηρετούν καταχθόνια σχέδια πανσλαβιστών και εχθρών του έθνους).

Η περίοδος ωστόσο είναι φορτισμένη από τη προσπάθεια για μετάφραση των ευαγγελίων στη γλώσσα του λαού, από τη βασίλισσα Όλγα. Το ζήτημα επανέρχεται στην επικαιρότητα, με την μετάφραση του Ευαγγελίου από τον Αλέξανδρο Πάλλη. Το 1901 η εφημερίδα "Ακρόπολη" άρχισε να δημοσιεύει τη μετάφραση στη δημοτική της Αγίας Γραφής. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την αντίδραση των φοιτητών του πανεπιστημίου, οι οποίοι ζήτησαν την διακοπή της δημοσίευσης και τον αφορισμό των συντελεστών της. Για να γίνουν οι απαιτήσεις τους αυτές σεβαστές, οργάνωσαν στις 8 Νοεμβρίου 1901, συλλαλητήριο στην Αθήνα με την συμμετοχή και του λαού της πόλης. Η κυβέρνηση αντέδρασε και το αποτέλεσμα ήταν, στα επεισόδια που ακολούθησαν, να υπάρξουν 8 νεκροί και να τραυματιστούν 80 πολίτες. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να παραιτηθεί η κυβέρνηση Θεοτόκη και να αντικατασταθεί ο Αρχιεπίσκοπος Προκόπιος. Τα γεγονότα έμειναν γνωστά στην ιστορία ως "Ευαγγελιακά"¹²¹.

Δύο χρόνια αργότερα, πάλι με αφορμή το γλωσσικό ζήτημα, έχουμε στην Αθήνα νέες κινητοποιήσεις, με αφορμή το ανέβασμα της "Ορέστειας" του Αισχύλου από το βασιλικό θέατρο, η οποία είχε μεταφραστεί στη δημοτική γλώσσα από το Γ. Σωτηριάδη, καθηγητή του πανεπιστημίου. Οι φοιτητές ήταν αυτοί οι οποίοι για μια ακόμη φορά,

¹²⁰ «Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα πολιτικὸ· ὅτι πολεμᾷ νὰ κάμῃ ὁ στρατὸς γιὰ τὰ φυσικὰ σύνορα θέλει ἢ γλῶσσα νὰ τὸ κάμῃ γιὰ τὰ σύνορα τὰ νοερά· πρέπει καὶ τὰ δύο τους νὰ πᾶν πολὺ μακρυνὰ νὰ πάρουν πιότερο τόπο. Μαζὶ θα προκόψουν μία μέρα», Γιάννης Ψυχάρης, *Τὸ Ταξίδι μου, γ' ανατύπωση*, Αθήνα 1983 σ. 201, ὅπως παρατίθεται στο Δημήτρης Χαλαράμπος, *Ὁ εκπαιδευτικὸς Ὀμιλος: ἡ ἰδρυσὴ, ἡ δράση του γιὰ τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ διάσπασή του*, εκδόσεις Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 198, σ. 31.

¹²¹ Βλ. σχετικὰ: Αλέξης Δημαράς, *Ἡ μεταρρύθμιση που δεν ἐγίνε*, ὅ.π. σ. 23-32.

πρωτοστάτησαν στις διαμαρτυρίες μπροστά από το κτίριο του βασιλικού θεάτρου, ζητώντας την διακοπή των παραστάσεων. Στα επεισόδια που ακολούθησαν υπήρξαν 2 νεκροί και 7 τραυματίες. Τα γεγονότα αυτά έμειναν γνωστά στην ιστορία ως "Ορεστειακά"¹²².

Την ίδια περίοδο που η αντιπαράθεση με βάση το γλωσσικό ζήτημα οδηγούσε σε βίαιες αναταραχές, η εκπαίδευση βρισκόταν αντιμέτωπη με μια σειρά σοβαρά ζητήματα. Η φοίτηση των μαθητών στο δημοτικό σχολείο βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα και παρατηρείται μεγάλη διαρροή μαθητών παρά το υποχρεωτικό της εκπαίδευσης. Έτσι τροφοδοτείται το υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες. Παράλληλα η δημοτική εκπαίδευση αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά ζητήματα τα οποία καλύπτονται στο μεγαλύτερο μέρος τους από τους δήμους και στο ελάχιστο από το κράτος. Τα προβλήματα αυτά που αντιμετωπίζει η δημοτική εκπαίδευση συνοδεύονται και από το γεγονός ότι η Ελλάδα παρουσιάζει το μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών σε σχέση με τους κατοίκους της, από ολόκληρη την Ευρώπη.

Το 1902, παρουσιάζεται το βιβλίο του Φ. Φωτιάδη "Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις", στο οποίο ο συγγραφέας προβάλλει την παιδαγωγική αξία της δημοτικής γλώσσας, δίνοντας μια νέα διάσταση στο γλωσσικό ζήτημα και δημιουργώντας έτσι μια δυναμική μέσα από την οποία ο δημοτικισμός θα διαμορφωθεί στα επόμενα δέκα χρόνια, σε εκπαιδευτικό δημοτικισμό, με χαρακτηριστικά του τη συλλογική δράση και την εκπαιδευτική προοπτική των γλωσσικών αγώνων. Η διάσταση αυτή θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τους υποστηρικτές του κινήματος και ιδιαίτερα τους νέους οι οποίοι θα βρεθούν στο προσκήνιο των εξελίξεων τα επόμενα χρόνια.

Το 1903 αρχίζει να κυκλοφορεί "Ὁ Νουμᾶς", ο οποίος θα εκφράσει τις απόψεις των δημοτικιστών.

Το 1904 εκδηλώνεται η πρώτη συλλογική προσπάθεια υπεράσπισης της δημοτικής γλώσσας. ιδρύεται η εταιρεία "Ἡ ἔθνικὴ γλῶσσα" η οποία θα διαλυθεί ένα χρόνο αργότερα. Η δράση της εταιρείας θα γίνει γνωστή από το μανιφέστο, που έδωσε στη δημοσιότητα με την διάλυσή της, το οποίο είναι γραμμένο από το Ζαχαρία Παπαντωνίου. Το μανιφέστο οριοθετεί τη σχέση της γλώσσας και της εκπαίδευσης και εστιάζει τη βάση του εκπαιδευτικού προβλήματος στη γλώσσα που χρησιμοποιείται. Το μανιφέστο αναφέρει: «ἡ ἀρρώστια βρῖσκεται σὲ ὠρισμένο σημεῖο. Στὴν κούνια τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐκπαίδευση. [...] Προσκαλεῖ τοὺς Ἑλληνας νὰ κοιτάξουν μαζί της τὴ Δευτέρα γέννησι τῶν παιδιῶν, τὴ σχολικὴ ἀνατροφή, τὴν Ἐκπαίδευσι, ἐκεῖ ὅπου ζυμώνεται τὸ μέλλον. [...] Ἡ καθαρεύουσα κατάντησε τόσο συνθηματικὴ γλῶσσα, ὥστε τὴ μεταχειρίζονται οἱ ἔξυπνοι ὅταν θέλουν νὰ μὴν τοὺς νοιώσει ὁ λαὸς.

Ἀλλὰ τὸ κράτος πρέπει νὰ τὸ πάρῃ ἀπόφασι πὼς μόρφωσι τοῦ λαοῦ δὲ γίνεται μὲ καθαρεύουσα. Μαθήματα πολίτη, στρατιώτη, χριστιανοῦ, Ἑλληνα, ἐργάτη μόνον ἢ δημοτικὴ μπορεῖ νὰ δώσει».¹²³

Τη χρονιά κατά την οποία διαλύεται η εταιρεία, 1905, ιδρύεται στην Κωνσταντινούπολη το "Ἀδελφάτο τῆς Ἐθνικῆς Γλῶσσας", υπό την προεδρία του Φώτη Φωτιάδη. Το Αδελφάτο επικεντρώνει τους στόχους του στην σχέση γλώσσας και εκπαίδευσης, όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Φ. Φωτιάδης σε επιστολή του προς τον Π. Βλαστό στις 30-9-1908, «θὰ καταπιαστοῦμε νὰ ἰδρῦσουμε ἕνα λαϊκὸ σχολιὸ πού ἀφτὸ ἦτανε κι ὁ πρῶτος μας πόθος πού μας μάζεψε σὲ ἀδελφάτο».¹²⁴

Την ίδια χρονιά, 1905, "Ὁ Νουμᾶς" προκηρύσσει διαγωνισμό για συγγραφὴ αλφαβηταρίου στη δημοτική γλώσσα, προσπαθώντας να δείξει την παιδαγωγική αξία της,

¹²² Βλ. σχετικά: Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ό.π. σ. 35-38.

¹²³ Τα αποσπάσματα αυτά είναι από το μανιφέστο της εταιρείας με τίτλο "Ἡ Ἐταιρεία . Ἡ Ἐθνικὴ Γλῶσσα» πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος 1905", σελ 3, 4, 11 και 12, όπως παρατίθεται στο Δημήτρης Χαραλάμπους, *Ὁ εκπαιδευτικὸς Ὀμιλος: ἡ ἰδρυσὴ, ἡ δράση του για την εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση και ἡ διάσπασή του*, ό.π. σ. 34-35.

¹²⁴ Βλ. σχετικά: Δημήτρης Χαραλάμπους, *Ὁ εκπαιδευτικὸς Ὀμιλος: ἡ ἰδρυσὴ, ἡ δράση του για την εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση και ἡ διάσπασή του*, ό.π. σ. 35-36.

ή ως υπόδειξη «στοὺς ἀπαιδαγωγήτους παιδαγωγούς [...] μὲ ποιὸ τρόπο πρέπει νὰ δουλέψουνε»¹²⁵.

Το 1907 δημοσιεύεται στο "Νουμά" ανάλογος διαγωνισμός από το "Αδερφάτο της Πόλης". Τον ίδιο επίσης χρόνο κυκλοφορεί στην Αθήνα, το βιβλίο του Γ. Σκληρού "Τὸ κοινωνικό μας Ζήτημα". Ο Σκληρός σχετίζει το γλωσσικό ζήτημα με το κοινωνικό σύστημα και την πάλη των τάξεων που διεξάγεται μέσα σε αυτό, δίνοντας έτσι στο δημοτικισμό ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις. Υποστηρίζει ότι το γλωσσικό ζήτημα είναι «στενώτατα συνδεδεμένο μὲ ὀλόκληρον ἱστορικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα ἐπομένως δὲ τότε μόνον δυνατὸν νὰ λυθῆ ἔν τῇ πράξει, ὅταν κλονισθῆ τὸ ὅλον αὐτὸ κοινωνικὸ σύστημα. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτοῦνται ὄχι ἀκαδημαϊκαὶ συζητήσεις ἀτόμων, ἀλλὰ εὐρεία κοινωνικὴ δράσις ὀλοκλήρων τάξεων αἱ ὁποῖαι μόνον εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀναπτύξουν τὴν τρωαστιαν ἐκείνην δύναμιν, τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὸν κλονισμόν τοιοῦτου οἰκοδομήματος»¹²⁶.

Το 1908 έχουμε τη ίδρυση και λειτουργία στο Βόλο του "Ἀνώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου", υπό την καθοδήγηση του Αλέξανδρου Δελμούζου. Η προσπάθεια αυτή αποτελεί την πρώτη εφαρμογή των νέων παιδαγωγικών αντιλήψεων που προσβέυει ο δημοτικισμός στην εκπαίδευση. Ὅπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Αλ. Δελμούζος στο ἔργο του "Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο 1908-1911", η προσπάθεια αυτή ἔδωσε «τὴ χειροπιαστὴ ἀπόδειξη: ὅτι ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι ἀυθαίρετη γλωσσικὴ καινοτομία ποὺ ζητοῦν μερικοὶ ἰδεόπληκτοι νὰ ἐφαρμόσουν στὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἀλλὰ δύναμη ποὺ ἀπολυτρώνοντας τὴ νεολαία μας ἀπὸ μία ζωὴ συμβατικὴ μπορεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἔθνικὴ, τὴ θετικὴ καὶ οὐσιαστικὴ μόρφωσὴ της»¹²⁷. Η προσπάθεια αυτή θα αντιμετωπίσει τις αντιδράσεις της τοπικῆς κοινωνίας και θα οδηγήσει σε δίκη και αθώωση των κατηγορουμένων στο Ναύπλιο το 1914, σε μια δίκη γνωστὴ και ως "Ἀθεϊκά".

Το 1910 και αφού το κλίμα στην κοινωνία μετά την άνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία το 1909, ἔχει αρχίσει νὰ ἀλλάξει, οἱ δυνάμεις τοῦ εκσυγχρονισμοῦ και τῆς ἀνανέωσης συσπειρώνονται, με ἀφορμὴ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, γύρω ἀπὸ τὸν "Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο", η ἴδρυση τοῦ οὐοῖου, ἀποτελεῖ τὴ σημαντικότερη συλλογικὴ προσπάθεια τῶν δημοτικιστῶν. Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος, στελέχη τοῦ οὐοῖου υπῆρξαν οἱ Αλέξανδρος Δελμούζος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Δημήτρης Γληνός, στοχεύει στὴ μελέτη και προβολὴ τῶν εκπαιδευτικῶν και γλωσσικῶν ζητημάτων ποὺ ἀπασχολοῦν τὴν κοινωνία τὴν προσπάθειά της για ἀνόρθωση τῆς εκπαίδευσης. Οἱ προσπάθειες τῶν μελῶν τοῦ προσανατολίζονται στο νὰ προβάλλουν τὴν ἀναγκαιότητα εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσας στο δημοτικὸ σχολεῖο και τὴν παιδαγωγικὰ οφέλη ποὺ αὐτὸ συνεπάγεται. Τὴν ἴδρυση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου ἀκολουθοῦν τὸν ἴδιο χρόνο η ἴδρυση τῆς "Φοιτητικῆς Συντροφιάς", η οὐοῖα στόχο της ἔχει νὰ προβάλλει τὴν ἀποψη ὅτι «τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ [...] εἶναι ζήτημα πραχτικῆς, ζήτημα ἐκπαιδευτικὸ, κοινωνικὸ κ' ἔθνικὸ»¹²⁸. Τῆς ἐξελίξεις αὐτῆς συμπληρώνει σε ἐπίπεδο πραχτικὸ, τὸ Ἐργατικὸ Κέντρο Ἀθηνῶν, τὸ οὐοῖο ἰδρύει ἕνα "Κυριακὸν Σχολεῖον Ἐργατριῶν".

Οἱ συντηρητικὲς δυνάμεις προσπαθοῦν νὰ ἀντισταθμίσουν τῆς κινήσεις αὐτῆς τῶν προοδευτικῶν. Ὁ καθηγητῆς Γεώργιος Μιστριώτης ἰδρύει τὴν "Ἐπιτροπεῖα πρὸς ἔννομον προστασίαν τῆς ἔθνικῆς γλώσσας". Ἀκολουθεῖ η ἴδρυση τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης

¹²⁵ «Ὁ Νουμᾶς προκηρύχνει διαγωνισμό [...] Βέβαια, θάτανε θρίαμβος τῆς Ἀλήθειας νὰ μποροῦσε τὸ ἀναγνωστικὸ ποὺ ὄνειρευόμαστε νὰ μπεῖ ἀμέσως καὶ στὸ σχολεῖο καὶ νὰ διώξει τὰλλα, τὰ σχολαστικὰ καὶ τὰ ψεύτικα. Μὰ κι ἂν δὲν τὸ δεχτεῖ ἡ Ἐπίσημη Πολιτεία ἀμέσως, δὲν πειράζει. Ἄρκει νάχουμε ἔτοιμη δουλειὰ για τὴν «ῶρα τὴ μεγάλη» κι ἀρκεῖ νὰ μπορέσουμε νὰ δείξουμε στοὺς ἀπαιδαγωγήτους παιδαγωγούς μας μὲ ποιὸ τρόπο πρέπει νὰ δουλέψουνε. Αὐτὸς, ὁ τελευταῖος, εἶναι κι ὁ κυριώτερος σκοπὸς τοῦ διαγωνισμοῦ μας». Η προκήρυξη τοῦ διαγωνισμοῦ δημοσιεύεται στο φύλλο τοῦ Νουμά στις 2-1-1905, σελ 6. Βλ. σχετικὰ: Αλέξης Δημαράς, *Ἡ μεταρρύθμιση ποὺ δὲν ἔγινε*, ὀ.π. σ. 47-48.

¹²⁶ Ρένα Σταυροῖδη-Πατρικίου, *Δημοτικισμὸς και κοινωνικὸ πρόβλημα*, εκδόσεις Ἐστία, Ἀθήνα, 2000, σ. 262.

¹²⁷ Αλέξανδρος Δελμούζος, *Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο, 1908-1911* Ἀθήνα, 1950, σ. 314, ὀπως παρατίθεται στο Ἀνδρονίκη Φωτιάδου, «Πρῶτον Ἐλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον - Ἀθήναι, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1904» *Ἡ ἀντίφαση τοῦ εκπαιδευτικοῦ αιτήματος στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη, 1998, σ. 32.

¹²⁸ Βλ. σχετικὰ : *Ἱστορία τοῦ Ἐλληνικοῦ ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν α.ε., Ἀθήνα 1977, τομ. ΙΔ΄, σ. 412.

Εκπαίδευσης, επικεφαλής του οποίου τοποθετείται ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος, ο οποίος θα αναδειχθεί στη συνέχεια σε κορυφαίο πολέμιο της δημοτικής γλώσσας.

Η έντονη αυτή διαμάχη θα φθάσει μέχρι και τη βουλή η οποία αφιέρωσε σημαντικό χρόνο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για την αναθεώρηση του συντάγματος του 1911, στο γλωσσικό ζήτημα. Αποτέλεσμα ήταν να υπάρξουν διατάξεις στο νέο σύνταγμα, οι οποίες απαγορεύουν τη μετάφραση στη δημοτική του κειμένου των Αγίων Γραφών και κατοχυρώνουν την καθαρεύουσα ως επίσημα γλώσσα του κράτους, άρθρο 107 του νέου συντάγματος. Το άρθρο αυτό θα εξακολουθήσει να βρίσκεται σε όλα τα επόμενα ελληνικά συντάγματα μέχρι το 1975, δυσκολεύοντας την εφαρμογή και χρήση της δημοτικής γλώσσας¹²⁹.

Το γλωσσικό ζήτημα θα εξακολουθήσει να προκαλεί αντιπαραθέσεις για αρκετά ακόμα χρόνια, συνδεδεμένο άρρηκτα με το εκπαιδευτικό ζήτημα και την προσπάθεια για την βελτίωσή του.

2IV. Ανώτατο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου - Αθείκά (Δίκη Ναυπλίου)

Το 1908 εκδηλώνεται για πρώτη φορά στην πράξη η εφαρμογή νέων συστημάτων στην εκπαίδευση με την ίδρυση και λειτουργία του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου. Η προσπάθεια γίνεται από το Δήμο Παγασών, με εισήγηση του ιατρού Δημήτρη Σαράτση. Σκοπός της ίδρυσης του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου είναι να μορφωθούν τα κορίτσια ώστε «νάσαι σὲ θέση νὰ στήσουν ἀργότερα ἕνα σπίτι νοικοκυρεμένο καὶ νὰ μορφώσουν τὰ παιδιὰ τους ὅπως πρέπει». Ο Δ. Σαράτσης προτείνει τη διεύθυνση του Παρθεναγωγείου στο Αλέξανδρο Δελμούζο, νέο παιδαγωγό τότε, ο οποίος είχε πρόσφατα επιστρέψει από τις σπουδές του στη Γερμανία. Μέλη της εφορείας του σχολείου ήταν ο ιατρός Σαράτσης και ο δικηγόρος Ζάχος. Ο Δελμούζος εισάγει και χρησιμοποιεί νέες παιδαγωγικές μεθόδους, πρωτοπόρες για την εποχή του. Συγκεκριμένα «ὄργανο τῆς διδασκαλίας ἦταν ἡ δημοτικὴ γλῶσσα: τὰ ἱστορικὸ-φιλολογικὰ μαθήματα περιορίστηκαν γιὰ νὰ μποροῦν νὰ διδάσκονται ἄνετα τὰ φυσιογνωστικά, τὰ τεχνικὰ καὶ πρακτικὰ μαθήματα: τὰ ἀρχαῖα κείμενα διδάσκονταν σὲ μετάφραση ἢ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν εἶχε τὸ κέντρο τοῦ βάρους τῆς στῆ ζωῆ καὶ στῆ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ γινόταν κυρίως ἀπὸ τὶς πηγές ἢ σωματικὴ ἀγωγή γινόταν μὲ καθημερινὲς συστηματικὲς ἀσκήσεις γυμναστικῆς συνδυασμένες πάντα μὲ ἐλεύθερο παιχνίδι: οἱ περίπατοι ἀποτελοῦσαν κύριο μέσο ἀγωγῆς»¹³⁰. Η φιλοσοφία της ὅλης προσπάθειας διέφερε σε δυο κυρίως σημεία σε σχέση με το εφαρμοζόμενο εκπαιδευτικό σύστημα: α) ο Δελμούζος θεωρεί ως «βάση, ἀφετηρία καὶ τέρμα" στην εκπαίδευση, την οποία παρέχει, «τὸν νέο ἑλληνισμό, τὴ σύγχρονη κοινωνία καὶ τὰ προβλήματα τῆς» σε αντίθεση με την αρχαιολατρεία που επικρατεῖ στο εκπαιδευτικό σύστημα, και β) τοποθετεῖ τις σχέσεις δασκάλων και μαθητῶν καθώς και το σύνολο της σχολικῆς δραστηριότητας και ζωῆς πάνω στη βάση του αμοιβαίου σεβασμοῦ, εκτίμησης και εμπιστοσύνης. Απορρίπτει κάθε ἔννοια αυστηρότητας, βλοσυρότητας και δυσπιστίας στις παιδαγωγικές σχέσεις. Ο Δελμούζος θέλησε να εφαρμόσει στο σχολεῖο αυτό τα νέα πορίσματα της παιδαγωγικῆς επιστήμης, με σκοπὸ νὰ δώσει ἔμφαση στην εμπειρικὴ μάθηση και νὰ δημιουργήσει στην τάξη μια διαφορετικὴ ατμόσφαιρα ἀπὸ αὐτὴ του φόβου, σε αὐτὴ τῆς συνεργατικῆς μάθησης.

Η λειτουργία του σχολείου, με τα νέα αὐτὰ δεδομένα και η παράλληλη παρουσία του στο εργατικὸ κέντρο Βόλου με διαλέξεις, είχαν ως ἀποτέλεσμα νὰ κινητοποιήσουν τις συντηρητικὲς ομάδες τῆς κοινωνίας του Βόλου και του τοπικοῦ κλήρου, με στόχο τὸ κλείσιμο του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου Βόλου. Διοργανώνονται λαϊκά συλλαλητήρια στα οποία κατηγορεῖται τὸ Παρθεναγωγεῖο Βόλου και ο διευθυντῆς του ὅτι επαγγέλλονται τὴν καταστροφή «τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνισμοῦ». Κύριος κατήγορος και υποκινητῆς τῆς ὅλης διαμαρτυρίας εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος Γερμανὸς Μαυρομάτης. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο οδηγεῖται στην ἀπόφαση γιὰ κλείσιμο του

¹²⁹ Εξαίρεση αποτέλεσε τὸ σύνταγμα του 1927, τὸ οποίο ὅμως εἶχε μικρὴ διάρκεια ζωῆς. Η πρόβλεψη αὐτὴ του συντάγματος θα δώσει ἰκανὴ νομικὴ κάλυψη στην ἀνατροπὴ τῶν ρυθμίσεων τῆς περιόδου 1917-1920, κατὰ τὴν ὁποία ἡ δημοτικὴ γιὰ πρώτη φορὰ θα εἰσαχθεῖ στο δημοτικὸ σχολεῖο.

¹³⁰ Βλ. σχετικὰ: *Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τομ ΙΔ', ὁ.π. σ. 411.

Παρθεναγωγείου και οι υπεύθυνοι για τη λειτουργία του οδηγούνται σε δίκη στο Ναύπλιο το 1914. Κύριος μάρτυρας κατηγορίας στη δίκη είναι ο επίσκοπος Δημητριάδος, ο οποίος δηλώνει ότι «Εἰς τὴν συνείδησιν ὄλου τοῦ κόσμου μαλλιαρισμός, ἀναρχισμός, σοσιαλισμός, ἀθεϊσμός, μασονία εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ», δίνοντας ἔτσι το στίγμα του συλλογισμού του και της τοποθέτησής του¹³¹. Ο Δελμούζος και οι συνεργάτες του θα αθωωθούν από το δικαστήριο, αλλά το αποτέλεσμα αυτό δεν μπορεί να αλλάξει το γεγονός ότι η προσπάθεια τους έχει πια ανακοπεί με το κλείσιμο του Παρθεναγωγείου.

Η ίδρυση και λειτουργία του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου, το 1908, αποτελεί ένα σημαντικό σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, διότι οριοθετεί τις δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς των καινοτόμων προσπαθειών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο σχολείο του Βόλου εισάγεται και χρησιμοποιείται η δημοτική γλώσσα και εφαρμόζονται οι νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις που εφαρμόζονται στην υπόλοιπη Ευρώπη και οι οποίες υποστηρίζουν την αρχή της αυτενέργειας, τον παιδοκεντρισμό και βιωματική μάθηση. Η λειτουργία του σχολείου μπορεί να χαρακτηριστεί ως η "παιδαγωγική άνοιξη" της περιόδου αυτής, η οποία ωστόσο δεν θα διαρκέσει πολύ διότι θα αναγκαστεί να σταματήσει εξαιτίας των έντονων αντιδράσεων που θα εγείρει το συντηρητικό κομμάτι της κοινωνίας του Βόλου.

2V. Εκπαιδευτικός Όμιλος

Το 1910 κάνει την εμφάνισή της η διάθεση κάποιων προοδευτικών ανθρώπων για τη δημιουργία ενός νέου σχολείου, αρχικά, και στη συνέχεια η ίδρυση από τους ίδιους του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο οποίος θα προσπαθήσει να διαδώσει τις νέες ιδέες στην εκπαίδευση τόσο με τη θεωρία όσο και με την πράξη μέσα από το πρότυπο σχολείο. Οι Α. Δελμούζος, Κ. Δεμερτζής, Α. Διομήδης, Ι. Δραγούμης, Κ. Μελάς, Ν. Πάππος, Δ. Π. Πετροκόκκινος, Γ. Σωτηριάδης, Κ. Δ. Τοπάλης, Μ. Τσιριμώκος και Φ. Φωτιάδης αποφάσισαν να ιδρύσουν στην Αθήνα ένα πρότυπο δημοτικό σχολείο, στο οποίο θα χρησιμοποιούσαν την σύγχρονες παιδαγωγικές απόψεις, πρότυπο αλφαβητάριο και διδακτικά βιβλία καθώς και τη δημοτική γλώσσα σκοπεύοντας να επιτύχουν απόφοιτους με αναπτυγμένο χαρακτήρα και νόηση καθώς και αγάπη για μάθηση. Καλούσαν επίσης όποιον συμφωνεί με τους στόχους αυτούς να συμμετέχει στην προσπάθεια αυτή. Δύο μήνες αργότερα ιδρύθηκε, με πρωτοβουλία των ιδίων ατόμων¹³², ο "Εκπαιδευτικός Όμιλος" με σκοπό να ιδρύσει ένα πρότυπο δημοτικό σχολείο στην Αθήνα και βοηθήσει να αναμορφωθεί η ελληνική εκπαίδευση. Κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους από την ίδρυσή του ο Εκπαιδευτικός όμιλος συγκέντρωνε μεταξύ των μελών του τους εκλεκτότερους μορφωμένους ανθρώπους της ελληνικής κοινωνίας.

Η αντίδραση και αυτή τη φορά έρχεται αμέσως από τα συντηρητικά στοιχεία με αιχμή της επίθεσης το γλωσσικό ζήτημα. Απάντηση στην πρόσκληση για ίδρυση πρότυπου σχολείου από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο έδωσαν οι καθηγητές του πανεπιστημίου Σκιάς και Χατζηδάκης, με επιστολές στην εφημερίδα "Αθήναι", καθώς και ο παιδαγωγός Ε. Μπουτώνας με ιδιαίτερο φυλλάδιο που εξέδωσε.

Κριτική ωστόσο στην πρόσκληση αυτή άσκησαν και οι Ψυχάρης και Εφταλιώτης μέσα από το περιοδικό "Ο Νουμάς". Παρά την αρχική του ανακοίνωση ότι ο σκοπός του είναι καθαρά εκπαιδευτικός, στη συνέχεια ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θα επικεντρώσει όλο το βάρος της προσπάθειά του στο γλωσσικό ζήτημα. Ο θόρυβος ο οποίος δημιουργήθηκε από τις αντιδράσεις στις προθέσεις του Εκπαιδευτικού Ομίλου, καθώς και από τις

¹³¹ Ε. Π. Παπανούτσου, *Α. Δελμούζος. Η ζωή του. Επιλογή από το έργο του*, εκδότης Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, σ.σ. 60-61

¹³² «Τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν ιδίων ιδρύθη συγχρόνως σχεδὸν (τὸν Μάιον 1910) ὁ "Εκπαιδευτικὸς Ὅμιλος", τοῦ ὁποίου τὸ καταστατικὸν ὑπέγραψαν ὡς ἴδρυται οἱ Ἄλ. Ἀλεξανδρῆς, Πετρ. Ἀποστολίδης, Πέτρ. Ἀργυροπούλου, Βλ. Γαβριηλίδης, Χρ. Γκόφας, Ἄλ. Δελμούζος, Κων. Δεμερτζῆς, Ἄλ. Διομήδης, Ι. Δραγούμης, Ι. Θεοδωρίδης, Ν. Καζαντζάκης, Π. Καρχάσης, Ἄνδρ. Καρκαβίτσας, Κων. Κατσίμπαλης, Α. Ν. Κεφαλληνός, Ἄρ. Κουρτίδης, Γ. Καφαντάρης, Κλ. Λάκων, Α. Μαβίλης, Ν. Μαυρουδῆς, Κων. Μελάς, Α. Μυλωνάς, Α. Πανταζῆς, Α. Παπαναστασίου, Ν. Πάππος, Κ. Πασαγιάννης, Δ.Π. Πετροκόκκινος, Θ. Γ. Πετμεζάς, Χρ. Ράγκος, Δ. Σαράτσης, Μιχ. Στελλάκης, Γ. Σωτηριάδης, Κ. Τοπάλης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Μ. Τσιριμώκος, Δ. Φωκάς, καὶ Φ. Φωτιάδης.» Βλ. σχετικὰ: Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, ὁ.π. σ. 436:

συζητήσεις στη βουλή δεν επέτρεψαν τη υλοποίηση ενός από τους στόχους του την ίδρυση του πρότυπου δημοτικού σχολείου στην Αθήνα.

Το 1912, το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, προκειμένου να προχωρήσει σε μεταρρύθμιση του προγράμματος του δημοτικού σχολείου, απευθύνθηκε στον Εκπαιδευτικό Όμιλο ζητώντας τη γνώμη των μελών του σχετικά με το πρόγραμμα το οποίο πρέπει να εφαρμόζεται στο δημοτικό σχολείο. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος υπέβαλλε το Μάιο του 1912 εκτενέστατο υπόμνημα, το οποίο είχε συνταχθεί από τους Γληνό, Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, και στο οποίο εκφράζεται η γνώμη τους περί του σκοπού της εκπαίδευσης, του τρόπου λειτουργίας της καθώς και για τη γλώσσα¹³³ την οποία έπρεπε να διδάσκεται και να χρησιμοποιείται στο ελληνικό δημοτικό σχολείο. Αποτέλεσμα της όλης αυτής προσπάθειας ήταν να κατατεθούν το 1913, τα νομοσχέδια που αφορούσαν την εκπαίδευση από τον υπουργό παιδείας Ι. Τσιριμώκο. Τα νομοσχέδια αυτά είχαν συνταχθεί με την συνεργασία των Γληνού και Δελμούζου και στα οποία υπήρχε έντονο το νέο πνεύμα του Εκπαιδευτικού Ομίλου, χωρίς ωστόσο να προτείνεται η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο. Τα νομοσχέδια αυτά δεν έγιναν δεκτά και δεν ψηφίστηκαν από την ελληνική βουλή.

Ταυτόχρονα σχεδόν με τις προσπάθειες αυτές εκδηλώνεται και η αντίδραση. Πρώτη προσπάθεια είναι η ίδρυση του διδασκαλείου της μέσης εκπαίδευσης, διευθυντής του οποίου τοποθετείται ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος, μια προσπάθεια της οποίας στόχος είναι ο επηρεασμός των εκπαιδευτικών της μέσης εκπαίδευσης. Ακολουθεί η ίδρυση του συλλόγου "Περὶ ἐννόμου ἀμύνης τῆς ἐθνικῆς γλώσσης" από τον καθηγητή Μιστριώτη. Η κορύφωση της αντίδρασης έρχεται κατά την διάρκεια των συζητήσεων στη βουλή για την αναθεώρηση του συντάγματος, στο οποίο τελικά υπάρχει διάταξη που αφορά την διατήρηση της γλώσσας.

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θα αποτελέσει για τα επόμενα 17 χρόνια το χώρο στο οποίο θα διαμορφώνεται και θα εκφράζεται ο αστικοδημοκρατικός εκπαιδευτικός λόγος, θα επενδύονται κοινωνικά και παιδαγωγικά οι εκπαιδευτικές επιλογές της αστικής τάξης.

2VI. Τα νομοσχέδια του 1913

Η επόμενη σημαντική προσπάθεια τροποποίησης των εκπαιδευτικών πραγμάτων κατά τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922, γίνεται το 1913, με την κατάθεση προς ψήφιση μιας σειράς εκπαιδευτικών νομοσχεδίων. Τα νομοσχέδια του 1913 θα υποβληθούν στη Βουλή από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Ιωάννη Τσιριμώκο. Είναι οκτώ συνολικά και αναφέρονται στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας. Αυτά είναι : «Περὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως», «Περὶ Μέσης Ἐκπαιδύσεως», «Περὶ Διοικήσεως τῆς Ἐκπαιδύσεως», «Περὶ μισθώσεως ἰδιωτικῶν οἰκημάτων ὡς διδακτηρίων τοῦ κράτους», «Περὶ Διδασκαλείων τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως», «Περὶ Ἰδρύσεως Διδασκαλείου Τεχνικῆς Ἐκπαιδύσεως» καὶ «Περὶ τροποποιήσεως ἄρθρων τινῶν τοῦ ΓΨΠΗ' νόμου Περὶ παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ δοκιμασίας τῶν λειτουργῶν της Μέσης Ἐκπαιδύσεως».

Τα νομοσχέδια αυτά συνοδεύονται τόσο από μια γενική εισηγητική έκθεση, η οποία είναι γραμμένη από τον Δημήτρη Γληνό, όσο και από επιμέρους εισηγητικές εκθέσεις. Στη γενική εισηγητική έκθεση τονίζεται ότι η συμβολή της εκπαίδευσης στην ανόρθωση της ελληνικής κοινωνίας, η οποία αποτελεί την κύρια προσπάθεια της κυβέρνησης των φιλελευθέρων και ένα από τα πρωταρχικά αιτήματα της επανάστασης στο Γουδί το 1909, είναι σημαντική γι αυτό το λόγο πρέπει να υπάρξει μια σπουδαία μεταρρύθμισή της. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην πολιτιστική αποστολή της εκπαίδευσης και στην οργάνωση των "παιδαγωγούντων

¹³³ «Σχετικῶς πρὸς τὴν γλῶσσαν διαδήλωσε τὴν πεποίθησιν, ὅτι «μόνο γὰ γραπτὴ καὶ προφορικὴ ἔκφρασις τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τέλειο, φυσικὸ καὶ ἀβίαστο, ἱκανὸ νὰ ὑπηρετήσῃ ὅλες τὶς ἀνάγκας τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ὁμοφύλους, βγαλμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ζωντανά, εὐκολομεταχειρίστο καὶ ἀπλό, ποὺ μπορεῖ στὰ ἕξ χρόνια νὰ τὸ κατέχουν τὰ παιδιὰ, εἶνε ἢ «κοινὴ ὁμιλουμένη» νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ποὺ εἶνε ἀκόμη καὶ ἡ γλῶσσα τῆς δημιουργικῆς μας λογοτεχνίας. Αὐτὴ λοιπὸν καὶ μόνον αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ τὸ μέσο κάθε ἄλλης διδασκαλίας στὸ δημοτικὸν σχολεῖο.» Βλ. σχετικῶς: Χρ. Λέφας, *Ἱστορία τῆς Ἐκπαιδύσεως*, ὅ.π. σ. 447.

σχολείων" διότι η δημοτική εκπαίδευση έχει την δύναμη να επιτύχει την αρμονική ψυχική, οριζόμενη ως θρησκευτική, ηθική και εθνική μόρφωση, και σωματική ανάπτυξη των παιδιών. Αυτή τη φιλελεύθερη πίστη στη δύναμη της εκπαίδευσης θα εκφράσει ο υπουργός παιδείας Ι. Τσιριμώκος και κατά την ομιλία του στη Βουλή λέγοντας: «[...] Πρέπει να επιδιώξωμεν την εκπαιδευτικήν αναδιοργάνωσιν, διότι ή νέα παιδεία θ' αποτελέση τὸ σταθερὸν καὶ ἀσφαλὲς βᾶθρον διὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς νέας Ἑλλάδος».

Η μελέτη της γενικής εισηγητικής έκθεσης αναδεικνύει επίσης το γεγονός ότι υπάρχει αντιστοίχιση μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των βαθμίδων της εκπαίδευσης, δηλαδή υπάρχει αντιστοίχιση εκπαιδευτικής και κοινωνικής πυραμίδας, προσφέροντας σε κάθε κοινωνική τάξη την αριότερη γενική μόρφωση που έχει ανάγκη. «[...]Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον [...]. Προορίζεται νὰ διαπλάσῃ καὶ παιδεύσῃ μόνον τοὺς πολίτας ἐκείνους οἵτινες δὲν θὰ λάβωσιν ἄλλην μόρφωσιν, ἐπομένως εἶναι σχολεῖον τοῦ λαοῦ ἀποκλειστικῶς. [...] Τὸ ἀστικὸν σχολεῖον, ὡς εἴπομεν, μέλλει νὰ παρέχῃ τὴν ἀναγκαιοῦσαν γενικὴν μόρφωσιν εἰς τοὺς νέους, οἱ ὅποιοι ἢ ἀμέσως ἢ μετὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀποφοίτησιν ἢ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν ἐν ταῖς πρὸς τοῦτο ἐπαγγελματικαῖς, ἐμπορικαῖς, βιοτεχνικαῖς, γεωπονικαῖς, ναυτικαῖς ἢ ἄλλαις εἰδικαῖς σχολαῖς μέλλουσι νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς". Σκοπὸς τοῦ γυμνασίου εἶναι "νὰ παράσῃ τὴν ἀνωτάτην γενικὴν μόρφωσιν εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μέλλουσι νὰ ἀποτελέσωσιν τὴν ἀνωτέραν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξιν, τὴν διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας ἐν τῇ σφαῖρα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου διευθύνουσιν οὕτως εἰπεῖν τὸν ὅλον κοινωνικὸν ὄργανισμὸν[...]». Η διαφοροποίηση ωστόσο δεν βρίσκεται στο ποιόν της, «ἡ ἀγωγή, ὑπὸ τὴν κυρίαν αὐτῆς σημασίαν πρέπει νὰ εἶναι διὰ πάντας ἡ αὐτὴ ἠθικὴ, ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ», ἀλλὰ στο «ποσὸ καὶ τὸ εἶδος τῶν γνώσεων καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δεξιότητων».

Τα νομοσχέδια του 1913 αναφέρονται στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος. Για το λόγο αυτό υπάρχουν σε αυτά διατάξεις που αναφέρονται και στο εκπαιδευτικό προσωπικό. Επιφυλάσσουν στο δάσκαλο ένα ξεχωριστό ρόλο, αφού τον αναγνωρίζουν ως το βασικό μοχλό της όλης μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στην γενική εισηγητική έκθεση «ἡ προσωπικότης τοῦ διδασκάλου ἀποτελεῖ τὸν ἰσχυρότατον παράγοντα καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ», για αυτό και τα νομοσχέδια προβλέπουν ρυθμίσεις σχετικά με την εκπαίδευση των δασκάλων σε ειδικό νομοθέτημα που αναφέρεται στα Διδασκαλεία της δημοτικής εκπαίδευσης.

Το δημοτικό σχολείο, το οποίο προβλέπεται από τα νομοσχέδια του 1913, είναι ενιαίο για όλους, εξάχρονο, με δωρεάν και υποχρεωτική φοίτηση σε αυτό. Στόχος του σχολείου αυτού είναι να προσφέρει στους μαθητές του την θρησκευτική, ηθική και εθνική μόρφωση, έτσι ώστε να καταστούν ικανοί να πλαισιώσουν στο μέλλον το αστικό καθεστώς, «[...] Τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ λαοῦ τὸ μόνον διαρκὲς ἐχέγγυον καὶ ἔρεισμα εἶναι ἡ παιδεία ἢ μέλλουσα νὰ ἀναπλάσῃ τὰς ψυχὰς καὶ ἐκεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὰς ἰδέας ἐφ' ὧν θὰ στηριχθῇ τὸ νέον καθεστῶς». Τονίζεται έτσι η ανάγκη το σχολείου «νὰ ἀποκτήσῃ ἐσωτερικὴ ἀποτελεσματικότητα»¹³⁴.

Παράλληλα στόχος του δημοτικού σχολείου είναι να παρέχει επαρκή προσόντα και δεξιότητες στους μαθητές ώστε να ενταχθούν με αποτελεσματικό και παραγωγικό τρόπο στην κοινωνία και στην παραγωγή. Επιδιώκεται δηλαδή να γίνει το σχολείο και οικονομικά αποτελεσματικό να έχει και εξωτερική αποτελεσματικότητα. Προβλέπεται για το σκοπό αυτό η ετήσια φοίτηση μετά την ολοκλήρωση του εξαετούς δημοτικού σχολείου με στόχο τη διδασκαλία μαθημάτων που έχουν άμεση σχέση με την παραγωγή όπως «κηπουρικής, δενδροκομίας, ζωοκομίας, θηροτροφίας, μελισσοκομίας». Προβλέπεται επίσης η παροχή συμπληρωματικών μαθημάτων σε όσους απόφοιτους του δημοτικού σχολείου έχουν ήδη ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία, προβλέποντας μάλιστα ειδική νομοθετική ρύθμιση που θα επιβάλλει στους εργοδότες να επιτρέπουν στους εργαζόμενους να τα παρακολουθούν.

¹³⁴ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 56.

Το σχολείο που προβλέπεται από τα νομοσχέδια προσπαθεί να ικανοποιήσει δύο παράλληλους στόχους¹³⁵: την γενική παιδεία και την επαγγελματική εκπαίδευση. Ωστόσο από την εισηγητική έκθεση αλλά και από την ομιλία του υπουργού στη βουλή, προκύπτει ξεκάθαρα ότι το βάρος θα δοθεί στην γενική παιδεία και όχι στην επαγγελματική εκπαίδευση¹³⁶.

Η εκπαίδευση ορίζεται εξαιτής και υποχρεωτική και δωρεάν για όλους. Τα νομοσχέδια προβλέπουν και ποινές για τους γονείς που δεν στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Η υποχρέωση αυτή επεκτείνεται και στο νηπιαγωγείο, στις περιοχές όπου το κράτος συντηρεί νηπιαγωγεία, και διαρκεί μέχρι την ολοκλήρωση των μαθημάτων των δημοτικών σχολείων, όχι όμως πέραν του 14^{ου} έτους της ηλικίας των μαθητών¹³⁷.

Τα νομοσχέδια αντιμετωπίζουν τα νηπιαγωγεία ως «έργον τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ οὐχὶ τοῦ κράτους». Ωστόσο αναγνωρίζει το γεγονός ότι σε ορισμένες περιοχές επικρατούν ιδιόζουσες συνθήκες οι οποίες απαιτούν τη λειτουργία νηπιαγωγείου, κάτι που δεν είναι ικανή η ιδιωτική πρωτοβουλία να καλύψει στο βαθμό και στην έκταση που απαιτείται και πρέπει το κράτος να ιδρύσει νηπιαγωγεία. Για το λόγο αυτό η φοίτηση στα νηπιαγωγεία πρέπει να είναι υποχρεωτική. Η σύστασή τους γίνεται με απόφαση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, ύστερα από σχετική γνωμοδότηση του Εποπτικού Συμβουλίου της περιφέρειας. Η διάρκεια της φοίτησης είναι δύο έτη, και ως κύριο σκοπό τους «θὰ ἔχῃσι νὰ συνηθίζωσιν εἰς τὸ ὀμιλεῖν τὴν ἑλληνικὴν τοὺς παῖδας ἐκείνους, οἵτινες ἀνεπαρκῶς ἐν τῷ οἴκῳ ἔχουσιν ἀσκηθῆ εἰς τοῦτο, ὅπως ὥστε μὰ νῆ προσκρούση εἰς δυσχέρειας καὶ νὰ μὴ ὑπόκειται εἰς ἀποτυχίαν ἢ δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰ μέρη ταῦτα.»

Το δημοτικό σχολείο είναι κοινό για όλους, –καταργείται η διάκριση μεταξύ κοινών και πλήρων– και εξαιτές. Ωστόσο για πρώτη φορά τα νομοσχέδια του 1913 προβλέπουν την ίδρυση και λειτουργία : α. έβδομης πρόσθετης τάξης, β. την ίδρυση των «καλουμένων συμπληρωματικών σχολείων», γ. τη λειτουργία «ιδιαιτέρων μαθημάτων κατὰ τὰς Κυριακάς», για όσους έχουν παρακολουθήσει ατελώς το δημοτικό σχολείο στο παρελθόν, και δ. τη ίδρυση και λειτουργία τάξεων που θα εκπαιδεύουν τους μαθητές που παρουσιάζουν καθυστέρηση στην ανάπτυξή τους και για αυτό απαιτούν ιδιαίτερους ρυθμούς εκπαίδευσης.

Τα σχολεία διακρίνονται με βάση τον αριθμό των δασκάλων που υπηρετούν σε αυτό και μπορεί να είναι μονοτάξια, διτάξια, τριτάξια, τετρατάξια, πεντατάξια, εξατάξια, και να υπηρετούν σε αυτό ένας, δύο κλπ. δάσκαλοι. Σχολεία θηλέων ιδρύονται όπου υπάρχουν 30 τουλάχιστο μαθήτριες ή όπου ο αριθμός των κατοίκων είναι πάνω από 500. Σε όλα τα σχολεία εφαρμόζεται το αυτό αναλυτικό πρόγραμμα άσχετα από το είδος του. Προβλέπεται επίσης ο χωρισμός των τάξεων που έχουν πάνω από 60 μαθητές.

Η φοίτηση στα δημοτικά σχολεία αρχίζει με τη συμπλήρωση του έκτου έτους της ηλικίας ή όταν η συμπλήρωση γίνεται στο πρώτο εξάμηνο του αρχόμενου σχολικού έτους.

¹³⁵ «Διότι πάσης ἀνθρωπιστικῆς παιδεύσεως σκοπὸς οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ εἶναι ἢ ἡ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξις τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων τῶν παιδῶν, ὀριζομένης εἰδικώτερον τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως, ὡς μορφώσεως θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς. Εὐθὺς δ' ἀμέσως ἐπισυνάπτεται καὶ ὁ ἰδιαιτέρος σκοπὸς, ὁ εἰδικώτερον ὀρίζων τὴν ἀποστολὴν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰ σχολεῖα τῆς ἀνωτέρας μορφώσεως, δηλονότι ἡ μετάδοσις τῶν εἰς τὸν βίον ἀπαραίτητων διὰ πάντα σημερινὸν ἄνθρωπον γνώσεων καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν ὁμοίως εἰς πάντα ἄνθρωπον χρησίμων γενικῶν δεξιοτήτων, τῆς χειρὸς, τῶν ὀφθαλμῶν, τῶν ὠτῶν, τῆς φωνῆς κ.τ.τ.» Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικὲς Μεταρρυθμίσεις στὴν Ελλάδα*, ὅ.π. σ. 555.

¹³⁶ Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα της ομιλίας του υπουργού: «Υπάρχουν οἱ φρονοῦντες ὅτι τὰ σχολεῖα πρέπει νὰ λάβωσι μᾶλλον ἐπαγγελματικὸν χαρακτήρα καὶ ὡς μόνον σωτήριον μέσον θεωροῦσι τὴν διοργάνωσιν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσως ἐν εὐρυτάτῳ κύκλῳ. Εἶπον ἤδη, ὅτι παραγνωρίζουσιν οἱ ταῦτα φρονοῦντες τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ παιδαγωγοῦντος σχολείου καὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ. Βεβαίως εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ μεριμνήσωμεν περὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσως, ἀλλὰ δὲν πρόκειται τὸ παρᾶπαν διὰ τῶν εἰσαγομένων μέτρων νὰ μειώσωμεν οὐδὲ τὴν ἀξίαν οὐδὲ τὴν δύναμιν τῶν σχολείων τῆς γενικῆς μορφώσεως. Τὸ σχολεῖον τῆς γενικῆς μορφώσεως θὰ εἶναι τοιοῦτον ὥστε νὰ καταστήσῃ τοὺς παῖδας ἐτοιμοὺς νὰ δεχθῶσι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπαγγελματικῆς. [...] Τὸ σχολεῖον τῆς γενικῆς μορφώσεως πλάττει τὸν ἄνθρωπον· δίδει αὐτῷ τὴν ἠθικὴν, τὴν θρησκευτικὴν, τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν, τὸν διαμορφῶ, δὲν τὸν προορρίζει καὶ δὲν τὸν παρασκευάζει δι' ἐν ὀρισμένον ἐπάγγελμα» Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικὲς Μεταρρυθμίσεις στὴν Ελλάδα*, ὅ.π. σ. 57.

¹³⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικὲς Μεταρρυθμίσεις στὴν Ελλάδα*, ὅ.π. σ. 558-559.

Η διάρκεια ορίζεται μέχρι την ολοκλήρωση των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου και το αργότερο μέχρι την συμπλήρωση του 14^{ου} έτους της ηλικίας. Το όριο αυτό παρατείνεται κατά ένα έτος για την παρακολούθηση των συμπληρωματικών μαθημάτων από τους απόφοιτους του δημοτικού σχολείου που δεν θα συνεχίσουν τη φοίτησή τους στη μέση εκπαίδευση.

Στο νομοσχέδιο που αφορά τη δημοτική εκπαίδευση ενσωματώνονται και οι διατάξεις που αφορούν την έναρξη και λήξη του σχολικού έτους, την εγγραφή κατάταξη και μεταγραφή των μαθητών, την βαθμολογία την προαγωγή και την απόλυση των μαθητών, τόσο των δημοσίων όσο και των ιδιωτικών σχολείων. Οι διατάξεις αυτές στο παρελθόν καθορίζονταν με διατάγματα, προκαλώντας έτσι συγχύσεις και αποκλίσεις στην εφαρμογή τους. Ειδικότερα προβλέπεται ότι η προαγωγή των μαθητών, από τάξη σε τάξη, θα γίνεται με βάση την επίδοσή τους κατά τη διάρκεια όλου του έτους. Καταργούνται επίσης οι απολυτήριες εξετάσεις, εκτός των περιπτώσεως των μαθητών που προέρχονται από ιδιωτικά σχολεία ή διδάσκονται κατ' οίκον, οι οποίοι υποβάλλονται σε απολυτήριες εξετάσεις σε δημόσιο δημοτικό σχολείο για την απόκτηση του απολυτηρίου. Σε περίπτωση αποτυχίας προβλέπεται η παρακολούθηση των μαθημάτων της έκτης τάξης σε δημοτικό σχολείο.

Τα μαθήματα που διδάσκονται στα δημοτικά σχολεία καθώς και ο τρόπος διδασκαλίας τους καθορίζονται από το αναλυτικό πρόγραμμα. Οι εισηγητές των νομοσχεδίων του 1913 έχουν ήδη δημοσιεύσει, στις 1 Σεπτεμβρίου 1913, Βασιλικό Διάταγμα με τα αναλυτικά προγράμματα για όλα τα είδη των δημοτικών σχολείων, αρρένων και θηλέων, προσαρμόζοντας έτσι τα αναλυτικά προγράμματα στα δεδομένα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί με την εφαρμογή του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895¹³⁸, του νόμου ΓΉΉ΄ του 1905¹³⁹ και του νόμου ΒΧΚΑ΄ του 1899¹⁴⁰ καθώς και των σχετικών με αυτόν Βασιλικών Διαταγμάτων¹⁴¹.

Ιδιαίτερη αναφορά στη αιτιολογική έκθεση γίνεται για τροποποιήσεις σε ορισμένα μαθήματα. Η πρώτη τροποποίηση αφορά τη διδασκαλία της γλώσσας. Τα νομοσχέδια του 1913 προτείνουν να διδάσκεται στο δημοτικό μόνο η νέα Ελληνική γλώσσα, ενώ τα αρχαία ελληνικά αφήνονται για το γυμνάσιο. Επίσης το μάθημα των δικαιωμάτων και καθηκόντων του πολίτη δεν θα διδάσκεται πλέον ως ξεχωριστό μάθημα, αλλά ενσωματώνεται στην ιστορία¹⁴².

Ομοίως δεν αναγράφονται στα νομοσχέδια του 1913 ως ξεχωριστά μαθήματα οι στοιχειώδεις γνώσεις κηπουρικής, δενδροκομίας, ζωοκομίας, σηροτροφίας, μελισσοκομίας κλπ διότι αυτά αφενός μεν δεν μπορεί να αποτελούν ενιαία αντικείμενα διδακτικής σε ολόκληρη την Ελλάδα, αφετέρου, μπορούν να διδάσκονται σε όποιες περιοχές συνάδουν με τις τοπικές ασχολίες, ως εφαρμογή των μαθημάτων της φυτολογίας της ζωολογίας και

¹³⁸ Νόμος ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 37/5 Οκτωβρίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹³⁹ Νόμος ΓΉΉ΄ (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135], σ. 120, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁴⁰ Νόμος ΒΧΚΑ΄, «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγώνων.», ΦΕΚ: 141/12 Ιουλίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [96.], σ. 98, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁴¹ Τα σχετικά με το νόμο ΒΧΚΑ΄ του 1899, Βασιλικά Διατάγματα είναι:

- 1) Β. Δ. «Περὶ ἀλλαγῆς ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως.», ΦΕΚ: 200/13 Σεπτεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [97.], σ. 100, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.
- 2) Β. Δ. «Περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ἑκατέρου τῶν φύλου.», ΦΕΚ: 255/20 Νοεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [98.], σ. 101, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.
- 3) Β. Δ. «Περὶ γυμναστικῆς καὶ Γυμναστικῶν καὶ Ἀθλητικῶν ἀγώνων», ΦΕΚ: 18/25 Ιανουαρίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [100], σ. 102, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.
- 4) Β. Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τοῦ προγράμματος τῆς διδακτέας γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 144/30 Ιουνίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [165.], σ. 141, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁴² Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 557.

της χημείας καθώς επίσης και στην συμπληρωματική έβδομη τάξη μαζί με άλλα τεχνικά μαθήματα¹⁴³.

Ως ξεχωριστό μάθημα αναγράφεται η διδασκαλία της χειροτεχνίας, η οποία αποτελεί σημαντικό μάθημα με βάση τα νέα δεδομένα. Για τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού λαμβάνεται επίσης ιδιαίτερη μέριμνα με στόχο την αριότερη κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού¹⁴⁴.

Οι διατάξεις των νομοσχεδίων του 1913 που αναφέρονται στους εκπαιδευτικούς στόχο έχουν την εξασφάλισή τους από κάθε επέμβαση ώστε αυτοί να αφοσιωθούν στο έργο τους. Ο εισηγητής αναγνωρίζει ότι στο τομέα αυτό ο νόμος ΒΤΜΘ΄ του 1895 έχει προσφέρει πολλά στον εκπαιδευτικό κόσμο της χώρας. Ωστόσο οι αλλαγές που έχουν επέλθει στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της χώρας επιβάλλουν την λήψη συμπληρωματικών μέτρων.

Η αναγκαιότητα ίδρυσης νηπιαγωγείων από το κράτος οδηγεί στη δημιουργία μιας νέας "τάξεως διδασκάλων" των νηπιαγωγών. Τα νομοσχέδια του 1913 προβλέπουν ότι νηπιαγωγοί θα διορίζονται οι απόφοιτοι του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών της Ενώσεως Ελληνίδων και όσων άλλων διδασκαλείων θα ιδρυθούν στο μέλλον, καθώς και απόφοιτοι των νέων διδασκαλείων που θα έχουν διδαχθεί μαθήματα νηπιαγωγικής ή δασκάλες με πτυχίο των διδασκαλείων, με ανάλογα προσόντα.

Οι δάσκαλοι, οι οποίοι θα αναγνωρίζονται στο μέλλον ως ικανοί να διδάξουν, θα είναι μόνο οι απόφοιτοι των διδασκαλείων αρρένων και θηλέων. Ωστόσο θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν στην εκπαίδευση και οι μέχρι εκείνη την εποχή εκπαιδευτικοί, οι οποίοι έχουν διαφορετικά τυπικά προσόντα, δηλαδή οι υποδιδάσκαλοι, και οι οποίοι αφενός μεν δεν είναι εύκολο να αντικατασταθούν από δασκάλους απόφοιτους των διδασκαλείων, αφετέρου υπάρχουν και κοινωνικοί λόγοι για τους οποίους δεν μπορεί να απολυθούν. Γι αυτό τα νομοσχέδια, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι οι υποδιδάσκαλοι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εξαιτούς δημοτικής εκπαίδευσης, προβλέπουν συγκεκριμένα μέτρα για να αποτρέψουν όσο το δυνατό τα αρνητικά αποτελέσματα της παρουσίας τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Έτσι προβλέπεται η αναλογική τους τοποθέτηση στα σχολεία, σε σχέση με το σύνολο των δασκάλων, ώστε να λειτουργούν κάτω από την επίβλεψη και καθοδήγηση των απόφοιτων των διδασκαλείων, παράλληλα δε αυξάνει τον μισθό τους.

Το νομοσχέδιο περί δημοτικής εκπαίδευσης τροποποιεί τις διατάξεις που σχετίζονται με την κατηγοριοποίηση των δασκάλων που ίσχυε μέχρι την εποχή εκείνη. Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις οι δάσκαλοι όταν αποφοιτούν από τα διδασκαλεία θεωρούνται όλοι ίσοι μεταξύ τους, ανεξάρτητα από το βαθμό του πτυχίου τους. Το ίδιο ισχύει και για όλες τις οργανικές θέσεις οπουδήποτε και αν βρίσκονται αυτές. Μετά το διορισμό τους οι δάσκαλοι θα κρίνονται και θα προάγονται σε ανώτερη τάξη. Για αυτό το λόγο δημιουργούνται 4 τάξεις νηπιαγωγών και 6 τάξεις δασκάλων, από τις οποίες θα διέρχονται όλοι οι διορισμένοι εκπαιδευτικοί. Σε κάθε τάξη υπάρχει ένας συγκεκριμένος αριθμός θέσεων. Η κατανομή των θέσεων ορίζεται ως εξής:

α) για τους νηπιαγωγούς: 30% στην Δ΄ τάξη, 20% στην Γ΄ και Β΄ τάξη και 10% στην Α΄ τάξη,

β) για τους δασκάλους: 20% στη Στ΄, Ε΄, Δ΄ και Γ΄ τάξη, 10% στη Β΄ και Α΄ τάξη. Κάθε φορά που δημιουργούνται κενές θέσεις σε κάποια τάξη, είτε λόγω αποχώρησης είτε λόγω προαγωγής, οι θέσεις αυτές συμπληρώνονται αμέσως με προαγωγές από την κατώτερη τάξη. Οι προαγωγές γίνονται από τον Υπουργό Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης, κάθε Ιούλιο, με βάση τον πίνακα των προβιβασίμων εκπαιδευτικών που συντάσσει το Συμβούλιο της Εκπαίδευσης, λαμβάνοντας υπόψη τις γνωμοδοτήσεις των κατά τύπους Εποπτικών Συμβουλίων. Ο εκπαιδευτικός παραμένει σε κάθε τάξη για τρία τουλάχιστο χρόνια. Μετά από αυτό το ελάχιστο χρονικό διάστημα μπορεί να προαχθεί στη ανώτερη τάξη εφόσον έχει κριθεί άξιος και υπάρχουν κενές θέσεις στην ανώτερη τάξη.

¹⁴³ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 557-558.

¹⁴⁴ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 558.

Σε κάθε τάξη αντιστοιχεί και ανάλογος μισθός. Έτσι οι νηπιαγωγοί ξεκινούν με 90 και φθάνουν μέχρι 120 δραχμές, οι δασκάλες από 100 και μέχρι 180 δραχμές και οι δάσκαλοι από 120 μέχρι 220 δραχμές. Οι μισθοί αυτοί αυξάνονται με επιμίσθιο από 20 μέχρι 40 δραχμές ανάλογα το μέγεθος των πόλεων στις οποίες διδάσκουν. Προβλέπεται επίσης επιμίσθιο 25 δραχμών για όσους διδάσκουν σε εσπερινά, "συμπληρωματικά" ή "Κυριακά" σχολεία.

Για τους ήδη υπηρετούντες εκπαιδευτικούς υπάρχει κανονιστική διάταξη η οποία προβλέπει την κατάταξή τους με βάση το μισθό που λαμβάνουν. Σε κάθε περίπτωση, μη αντιστοιχίας του σημερινού μισθού με τον ανάλογο κάποιας τάξης, οι εκπαιδευτικοί κατατάσσονται στην ανώτερη τάξη. Για την μεταβατική αυτή περίπτωση, δεν ισχύουν τα ποσοστά κάθε τάξης, εξακολουθεί ωστόσο να ισχύουν τα σχετικά με την προαγωγή από τάξη σε τάξη¹⁴⁵.

Οι διορισμοί των εκπαιδευτικών γίνονται από τα τοπικά Εποπτικά Συμβούλια και όχι από τα Δημοτικά Συμβούλια, μιας και οι δαπάνες βαρύνουν πλέον το κράτος. Ο επιθεωρητής οφείλει να προκαλέσει πρόταση του Εποπτικού Συμβουλίου για διορισμό δασκάλου, εντός 15 ημερών από τη στιγμή που θα υπάρξει κενή θέση. Η πρόταση αυτή του Εποπτικού Συμβουλίου πρέπει να υλοποιηθεί εντός τριών ημερών από το νομάρχη. Προβλέπεται επίσης ότι, σε περίπτωση που δεν υπάρξει απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου μέσα σε ένα μήνα ή δεν υπάρξει υποψήφιος για διορισμό, τότε το δικαίωμα αυτό περιέρχεται στο υπουργείο το οποίο φροντίζει να πληρωθεί η θέση.

Οι μεταθέσεις των εκπαιδευτικών γίνονται, είτε κατόπιν αιτήσεως του εκπαιδευτικού, είτε για υπηρεσιακές ανάγκες. Γίνονται πάντα κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών και το αργότερο μέχρι 20 Αυγούστου, ενώ εντός του σχολικού έτους μπορεί να γίνουν μόνο για εξαιρετικούς λόγους.

Οι μεταθέσεις γίνονται με υπουργική απόφαση ύστερα από πρόταση, των οικείων εποπτικών συμβουλίων για αυτές που αφορούν την ίδια εκπαιδευτική περιφέρεια, και του εκπαιδευτικού συμβουλίου για αυτές που αφορούν διαφορετικές εκπαιδευτικές περιφέρειες.

Μια νέα προσέγγιση υπάρχει επίσης και για τις άδειες τις οποίες μπορεί να πάρει ένα εκπαιδευτικός. Εκτός από τις κανονικές και αναρρωτικές άδειες προβλέπονται επίσης και τριών ειδών άδειες με μεγαλύτερη διάρκεια, χωρίς ωστόσο να τίθεται θέμα απόλυσης του εκπαιδευτικού, οι εκπαιδευτικές, οι λόγω στρατιωτικής υπηρεσίας και οι λόγω ασθένειας.

Η χορήγηση των εκπαιδευτικών αδειών στοχεύει στη δημιουργία ενός «πυρήνα άρτίως πεπαιδευμένων διδασκάλων». Κάθε χρόνο προβλέπεται η αποστολή στην Ευρώπη 30 εκπαιδευτικών με πλήρεις αποδοχές και για διάρκεια δύο έτη, και άλλοι 30 με εκπαιδευτική άδεια άνευ αποδοχών. Προβλέπεται επίσης η αποστολή κατά περιόδους 10 υποτρόφων εκπαιδευτικών, ύστερα από διαγωνισμό, για περαιτέρω μόρφωση στα παιδαγωγικά μαθήματα, την χειροτεχνία κλπ.

Η πρόβλεψη για άδεια λόγω στρατιωτικής υπηρεσίας αποτελεί μια κοινωνική παροχή προς τους δασκάλους που υπηρετούν την πατρίδα. Η περίοδος αυτή που υποβάλλονται τα νομοσχέδια είναι αμέσως μετά τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους, στους οποίους πολλοί δάσκαλοι έδωσαν το παρόν και μάλιστα θυσιάστηκαν για την πατρίδα. Προβλέπεται επίσης ότι στους δασκάλους αυτούς θα χορηγούνται για δύο μήνες οι αποδοχές τους, ενώ για τους υπόλοιπους θα θεωρούνται σε άδεια άνευ αποδοχών.

Οι μακροχρόνιες αναρρωτικές άδειες που χορηγούνται στους εκπαιδευτικούς έχουν διάρκεια μέχρι ένα έτος και αποσκοπούν στην έκφραση της κοινωνικής δικαιοσύνης αλλά και στην έκφραση κρατικής μέριμνας προς του εκπαιδευτικούς που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας.

Όλες οι άδειες χορηγούνται από το Υπουργείο. Δίνεται ωστόσο, η δυνατότητα στους επιθεωρητές να χορηγήσουν ολιγοήμερη άδεια μέχρι 5 ημέρες στους εκπαιδευτικούς, σε περιπτώσεις κατεπείγουσας ανάγκης και στη συνέχεια να ενημερώσουν το Υπουργείο¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 562-566.

¹⁴⁶ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 566-568.

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών δεν περιορίζεται μόνο στην δυνατότητα μετάβασής τους στο εξωτερικό, με χορήγηση εκπαιδευτικής άδειας. Προβλέπεται επίσης η δυνατότητα να ορίζει ο Υπουργός, μετά από σχετική γνωμοδότηση του εκπαιδευτικού συμβουλίου, σειρά μαθημάτων, πρακτικών ασκήσεων και διαλέξεων, κάθε έτος είτε στην Αθήνα είτε στην επαρχία. Τα μαθήματα αυτά μπορούν να έχουν διάρκεια τριών μηνών, η φοίτηση σε αυτά όσων κληθούν είναι υποχρεωτική, γι αυτό και τους καταβάλλονται τα οδοιπορικά τους έξοδα¹⁴⁷.

Στο νομοσχέδιο περί δημοτικής εκπαίδευσης περιλαμβάνονται και διατάξεις που αφορούν τις ποινές και τις συντάξεις των εκπαιδευτικών. Το νομοσχέδιο ορίζει τα είδη των ποινών, τον τρόπο επιβολής τους και τα μέσα απολογίας των εκπαιδευτικών. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική περίπτωση είναι η ποινή της οριστικής απολύσεως αν διαπιστωθεί ότι ο εκπαιδευτικός έκανε «απόκρυψιν ἀναλήψεως ιδιωτικής διδασκαλίας». Οι ποινές επιβάλλονται από τα τοπικά εποπτικά συμβούλια. Ορισμένες ποινές όπως η απόλυση ή η στέρηση του μισθού του εκπαιδευτικού υπόκεινται στον έλεγχο του εκπαιδευτικού συμβουλίου. Η οριστική απόλυση εκτελείται με απόφαση του υπουργού δια Β.Δ.

Οι εκπαιδευτικοί απαλλάσσονται από την υπηρεσία είτε λόγω συμπληρώσεως του 65 έτους της ηλικίας τους είτε λόγω πνευματικής ή σωματικής ανικανότητας. Στο συνταξιοδοτικό, δίνεται η δυνατότητα στους δασκάλους να εξαγοράσουν τα χρόνια που υπηρέτησαν ως υποδιδάσκαλοι, καταβάλλοντας τις ανάλογες εισφορές, και επίσης προβλέπεται η δυνατότητα να συνταξιοδοτηθούν και οι υποδιδάσκαλοι. Προβλέπεται επίσης ειδική ρύθμιση για τις δασκάλες που αποχωρούν από την εκπαίδευση, μετά δέκα έτη λόγω γάμου, ή των έγγαμων που παραιτούνται ή απολύονται από την υπηρεσία μετά από 15 έτη¹⁴⁸.

Ταυτόχρονα με το νομοσχέδιο "Περί δημοτικής εκπαίδευσης" κατατέθηκε και νομοσχέδιο "Περί διδασκαλείων της δημοτικής εκπαίδευσης"¹⁴⁹, αναγνωρίζοντας έτσι ο εισηγητής την αναγκαιότητα για καλύτερα μορφωμένους εκπαιδευτικούς. Το νομοσχέδιο αυτό συντάχθηκε με βάση ορισμένες αρχές, οι οποίες διατυπώνονται ως εξής: α) όλοι οι δάσκαλοι άνδρες και γυναίκες πρέπει να έχουν όσο το δυνατόν την ίδια μόρφωση, β) ο έλεγχος του κράτους επί όλων των διδασκαλείων, πρέπει να είναι συνεχής και πραγματικός, και γ) πρέπει να ενισχυθούν τόσο με υποτροφίες όσο και με κάθε άλλο πρόσφορο μέσο οι άριστοι μαθητές να φοιτήσουν στα διδασκαλεία.

Το νομοσχέδιο προβλέπει ότι τα διδασκαλεία του κράτους είναι όλα ίδια είτε είναι διδασκαλεία αρρένων, είτε διδασκαλεία θηλέων. Για αυτό το λόγο προβλέπει και την υπαγωγή των αναγνωρισμένων ιδιωτικών διδασκαλείων με τις ίδιες διατάξεις που ισχύουν και για τα δημόσια.

Η διάρκεια φοίτηση στα διδασκαλεία ορίζεται τριετής και γίνονται δεκτοί σε αυτά οι απόφοιτοι των αστικών σχολείων.

Το πρόγραμμα των διδασκαλείων συμπληρώνεται με μαθήματα και αναμορφώνεται. Προβλέπεται η διδασκαλία του μαθήματος της "προχείρου νοσηλευτικής" και υγιεινής, καθώς και η ερμηνεία της νομοθεσίας και η ιστορία του δημοτικού σχολείου. Προβλέπεται επίσης η διδασκαλία μιας σειράς νηπιαγωγικών μαθημάτων στα διδασκαλεία θηλέων καθώς και αντίστοιχη πρακτική άσκηση στο νηπιαγωγείο που λειτουργεί στο διδασκαλείο, με στόχο τη δημιουργία νηπιαγωγών για τα νηπιαγωγεία που θα ιδρυσθούν εκεί όπου υπάρχει ανάγκη.

Σε κάθε διδασκαλείο θα υπάρχουν δύο πρότυπα δημοτικά σχολεία, ένα μονοτάξιο και ένα πολυτάξιο για την πρακτική άσκηση των φοιτητών. Επίσης ιδρύεται σε κάθε διδασκαλείο και οικοτροφείο για την εξυπηρέτηση των φοιτητών του διδασκαλείου. Προβλέπεται επίσης η απονομή υποτροφιών στους καλύτερους μαθητές κάθε τάξης, οι οποίες στοχεύουν να καλύψουν τις ανάγκες παραμονής τους στο διδασκαλείο.

Παράλληλα με τα διδασκαλεία προβλέπεται η ίδρυση μονοτάξιων διδασκαλείων νηπιαγωγών και δασκάλων. Στα μονοτάξια διδασκαλεία νηπιαγωγών θα μπορούν να

¹⁴⁷ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 569.

¹⁴⁸ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 568-569

¹⁴⁹ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 599-606

φοιτήσουν για ένα έτος πτυχιούχοι διδασκαλείων και θα παρακολουθούν νηπιαγωγικά μαθήματα, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως νηπιαγωγοί. Στα μονοτάξια διδασκαλεία δασκάλων μπορούν να φοιτήσουν οι απόφοιτοι των γυμνασίων, για ένα έτος και να παρακολουθήσουν παιδαγωγικά και τεχνικά μαθήματα. Έτσι θα δημιουργηθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα δάσκαλοι για να καλύψουν τις αυξημένες ανάγκες που υπάρχουν στην χώρα.

Τα ζητήματα της διοίκησης της εκπαίδευσης και ειδικότερα της δημοτικής εκπαίδευσης αντιμετωπίζονται με ξεχωριστό νομοσχέδιο¹⁵⁰. Ωστόσο στο νομοσχέδιο "Περί δημοτικής εκπαίδευσης" υπάρχει πρόβλεψη για τον τρόπο επιλογής των διευθυντών των δημοτικών σχολείων (άρθρο 12). Συγκεκριμένα προβλέπεται ότι διευθυντές στα διτάξια και πολυτάξια δημοτικά σχολεία τοποθετούνται αυτοδίκαια οι αρχαιότεροι δάσκαλοι της ανώτερης τάξης. Καταργούνται έτσι οι εξετάσεις επιλογής των διευθυντών.

Στην αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου "Περί διοικήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως", ύστερα από μια ιστορική αναδρομή στη διοίκηση της εκπαίδευσης, παρουσιάζονται οι τρεις αρχές με βάση τις οποίες διαμορφώθηκε το νομοσχέδιο "Περί διοικήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως". Οι αρχές αυτές είναι : α) τόσο τα τοπικά εποπτικά συμβούλια όσο και τα κεντρικά συμβούλια να αποτελούνται σε μεγάλο βαθμό από δημόσιους υπαλλήλους, β) η κοινωνία μπορεί να διαμορφώσει καλύτερες απόψεις για την παιδεία των νέων μέσα από τη κατάλληλη συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση της εκπαίδευσης, γ) η διοίκηση της εκπαίδευσης πρέπει να είναι ενιαία, να περιλαμβάνει δηλαδή και τη δημοτική και τη μέση εκπαίδευση.

Η διοικητική πυραμίδα με βάση το νομοσχέδιο περί διοικήσεως της εκπαίδευσης διαμορφώνεται ενιαία. Στην κορυφή βρίσκεται ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ο οποίος διοικεί με τη βοήθεια συμβουλευτικών οργανώσεων.

Επικεφαλής όλων αυτών είναι το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, το οποίο εδρεύει στο υπουργείο και είναι κοινό για τη δημοτική και μέση εκπαίδευση. Το συμβούλιο αποτελείται από ένδεκα μέλη, από τα οποία τέσσερα προέρχονται από τη δημοτική εκπαίδευση, τέσσερα προέρχονται από τη μέση εκπαίδευση και τρία είναι αιρετά και είναι καθηγητές πανεπιστημίου. Το έργο του είναι γνωμοδοτικό και διοικητικό.

Στην πιο κάτω βαθμίδα της ιεραρχίας της διοίκησης της εκπαίδευσης βρίσκονται οι γενικοί επιθεωρητές. Το κράτος χωρίζεται σε 14 εκπαιδευτικές περιφέρειες, σε κάθε μια από τις οποίες τοποθετείται ένας γενικός επιθεωρητής ο οποίος προέρχεται από τη μέση εκπαίδευση. Έργο του είναι η εποπτεία των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης, των διδασκαλείων και των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσης.

Για την περαιτέρω διοίκηση της δημοτικής εκπαίδευσης, το κράτος διαιρείται σε 70 περιφέρειες, σε κάθε μια από τις οποίες τοποθετείται ένας επιθεωρητής της δημοτικής εκπαίδευσης. Σε κάθε μια επίσης λειτουργεί και τοπικό Εποπτικό Συμβούλιο, μέλη του οποίου είναι ο επιθεωρητής, ο γυμνασιάρχης, ο νεώτερος πρωτοδίκης και δύο έγγαμοι επιστήμονες οι οποίοι εκλέγονται από τους δασκάλους της περιφέρειας.

Στο ίδιο νομοσχέδιο προβλέπεται επίσης η τοποθέτηση σχολικού ιατρού σε κάθε περιφέρεια, έργο του οποίου είναι ο έλεγχος της υγιεινής των διδασκαστηρίων και της σχολικής εργασίας και της υγειονομολογικής κατάστασης των μαθητών και του προσωπικού γενικότερα.

Το νομοσχέδιο περί δημοτικής εκπαίδευσης περιλαμβάνει στο Δ΄ κεφάλαιο τις ρυθμίσεις που αφορούν τις σχολικές επιτροπές. Σύμφωνα με το νομοσχέδιο σε κάθε σχολείο συστήνεται τριμελής επιτροπή από γονείς ή κηδεμόνες, η οποία θα έχει ως έργο της τη σύσταση και διαχείριση του σχολικού ταμείου, το οποίο θα καλύπτει την επισκευή και συντήρηση του σχολικού κτιρίου, την προμήθεια και συντήρηση των σχολικών επίπλων καθώς και την οργάνωση και λειτουργία της σχολικής βιβλιοθήκης. Έργο επίσης της σχολικής επιτροπής είναι η φροντίδα για την υγεία των μαθητών καθώς και η συμπαραστάση στο διευθυντή του σχολείου, με στόχο την καλύτερη λειτουργία του σχολείου.

Τα μέλη της σχολικής επιτροπής διορίζονται για τρία χρόνια, από το νομάρχη, μετά από πρόταση του επιθεωρητή. Μέλη της σχολικής επιτροπής μπορούν να είναι και

¹⁵⁰ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 592-596.

κυρίες, ενώ όταν πρόκειται για σχολική επιτροπή νηπιαγωγείου ή παρθεναγωγείου, αποκλειστικά κυρίες¹⁵¹.

Στο νομοσχέδιο περί δημοτικής εκπαίδευσης γίνεται πρόβλεψη και για την εξασφάλιση των πόρων των σχολικών ταμείων. Ο νόμος ορίζει το κατώτατο ποσό συνδρομής των δήμων και κοινοτήτων καθώς και των ενοριακών ναών στο σχολικό ταμείο. Όπου οι πόροι δεν επαρκούν το κράτος φροντίζει για την ανάλογη χρηματοδότηση του σχολικού ταμείου, ύστερα από αίτηση του επιθεωρητή.

Το ζήτημα της μίσθωσης ιδιωτικών κτηρίων ως διδακτήρια αντιμετωπίζεται με την κατάθεση ενός ξεχωριστού νομοσχεδίου "περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια του κράτους"¹⁵². Στο νομοσχέδιο αυτό προβλέπεται ότι προκειμένου να ενοικιαστεί κάποιο ιδιωτικό κτίριο ως διδακτήριο συγκροτείται στην οποία μετέχουν ο σχολικός ιατρός, ο διευθυντής του σχολείου, ο μηχανικός, ο πρόεδρος της σχολικής επιτροπής κ.α., η οποία διενεργεί δημοπρασία. Τις διαδικασίες παρακολουθεί και ο επιθεωρητής ο οποίος γνωμοδοτεί για αυτήν και ενημερώνει σχετικά το Υπουργείο. Δίνεται επίσης το δικαίωμα στην επιτροπή να επιλέξει κτίριο το οποίο να είναι καλύτερο από το κτίριο στο οποίο κατέληξε η δημοπρασία, εφόσον αυτό είναι καταλληλότερο και πιο οικονομικό. Τέλος δίνεται η δυνατότητα σε έκτακτες περιπτώσεις και με σκοπό να μην διακοπούν τα μαθήματα, να νοικιάζεται για ένα χρόνο οίκημα για την στέγαση του σχολείου, χωρίς δημοπρασία, καθώς επίσης και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες επιτρέπεται η μονομερής διάλυση της μισθώσεως.

Μέσα από τα νομοσχέδια του 1913 εισέρχονται και στην ελληνική εκπαίδευση οι νέες παιδαγωγικές τάσεις που κυριαρχούν στην Ευρώπη, η βιωματική μάθηση και η παιδοκεντρική αγωγή, τάσεις που εκφράζονται στην Ελλάδα από τους φιλελεύθερους δημοτικιστές παιδαγωγούς. Άλλωστε δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι την περίοδο αυτή αλλά και αργότερα κατά τη μεταρρύθμιση του 1917, στενοί συνεργάτες του Ελ. Βενιζέλου αλλά και κρατικοί λειτουργοί για μικρό χρονικό διάστημα, ήταν παιδαγωγοί-εκφραστές του δημοτικισμού και των νέων αυτών παιδαγωγικών αντιλήψεων, όπως ο Γληνός, ο Δελμούζος, ο Τριανταφυλλίδης κ.α. Οι ιδέες αυτών των φιλελεύθερων διανοούμενων αποτέλεσαν την παιδαγωγικο-φιλοσοφική βάση της προτεινόμενης μεταρρύθμισης του 1913.

Η βουλή κατά την κατάθεσή τους αφού άκουσε τον Υπουργό Ι. Τσιριμώκο να παρουσιάζει τα νομοσχέδια τον χειροκρότησε με ενθουσιασμό. Το ίδιο θετικά αποδέχτηκε την κίνηση και ο τύπος ο οποίος χαιρέτησε αυτή την εργασία ως «άπαρχήν τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀναγενήσεως, ὡς ἡμέραν ἐλευθερίας πνευματικῆς, ὡς ἐργασίαν σοβαρᾶν ἀνταποκρινόμενην εἰς τὰς πνευματικᾶς ἀνάγκας τῆς μεγενθείσης Ἑλλάδος». Ομοίως και ο εκπαιδευτικός κόσμος θεωρούσε τα νομοσχέδια ως μια λύση στο εκπαιδευτικό ζήτημα. Γενικότερα επικρατούσε μια "ανορθωτική πνοή" και μια διάθεση για τη δημιουργία μιας καλύτερης ζωής. Η διάθεση αυτή ενισχύονταν και από τις πολεμικές επιτυχίες στους βαλκανικούς πολέμους.

Ωστόσο, παρά το θετικό κλίμα που δημιουργήθηκε, οι επικριτές των νομοσχεδίων θεωρούν άλλοι μεν ότι, οι θετικές αυτές κρίσεις αποτελούν κραυγές ανακούφισης από εκείνους που δεν γνωρίζουν την πραγματικότητα, άλλοι δε ότι αποτελούν το αποτέλεσμα της πλάνης στην οποία τους οδήγησαν "ψευδοεπιστήμονες" οι οποίοι δημιούργησαν τερατολογήματα τα οποία περιέβαλαν με "όλόκληρον χαλιμᾶν", για εκπαιδευτικά ζητήματα τα οποία στην πραγματικότητα είναι ανύπαρκτα¹⁵³.

Τα νομοσχέδια του 1913 αποτελούν την πρώτη προσπάθεια αστικοδημοκρατικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα. Στόχος της ήταν η προσαρμογή της εκπαίδευσης στα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα που διαμορφώνονταν στην Ελλάδα την περίοδο

¹⁵¹ Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 571-573.

¹⁵² Βλ. σχετικά: Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, ό.π. σ. 597-598.

¹⁵³ Η αναφορά αυτή σχετίζεται με τα όσα έχει γράψει ο Ανδρέας Σκιάς στις 10 Μαρτίου σχετικά με τα νομοσχέδια. Η συζήτηση για τα νομοσχέδια έγινε δια του τύπου της εποχής όπου, μετά τη δημοσίευση της εισηγητικής έκθεσης από τον υπουργό σε ειδικό τεύχος, άρχισαν να δημοσιεύουν επικριτικά άρθρα οι Ανδρέας Σκιάς στην εφημερίδα "Αθήναι" και ο Ν. Εξαρχόπουλος στην εφημερίδα "Νέα Ελλάδα". Απάντηση σε αυτά τα άρθρα έδωσε ο Δημήτρης Γληνός μέσα από την εφημερίδα "Νέα Ελλάδα" με δεκαεπτά άρθρα του. Βλ. σχετικά: Δημήτρης Γληνός, *Ένας άταφος νεκρός*, Αθήνα, 1925.

αυτή. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή παίζουν οι δημοτικιστές του Εκπαιδευτικού Ομίλου και ιδιαίτερα οι Δελμούζος, Γληνός, Τριανταφυλλίδης.

Η κατάσταση των νομοσχεδίων του 1913 είχε ως συνέπεια τα εξής:

-επισημαίνονται τα προβλήματα και οι ελλείψεις της ελληνικής εκπαίδευσης μέχρι την εποχή εκείνη, (κλασικισμός, μονολιθικότητα, έλλειψη σχολείων, υποβαθμισμένη εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, αυταρχική διοίκηση).

-υλοποιείται η φιλοσοφία του αστικού σχολείου με τη σύμπραξη όλων των παραμέτρων της εκπαίδευσης, των αναλυτικών προγραμμάτων, των στόχων της εκπαίδευσης, και της διάρθρωσής της. Έτσι παρατηρούμε την εισαγωγή μαθημάτων που προετοιμάζουν τους μαθητές για τον πρακτικό βίο, κάτι άλλωστε που προβλέπεται και στους στόχους της εκπαίδευσης και υλοποιείται αυτό μέσα από τη δημιουργία ενός δεύτερου σχολικού δικτύου.

-δημιουργείται ένα δεύτερο σχολικό δίκτυο αμέσως μετά τη στοιχειώδη εκπαίδευση το οποίο οδηγεί τους απόφοιτους στην ένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία. Καταργείται έτσι ο μονοδιάστατος χαρακτήρας του ελληνικού σχολείου ο οποίος είχε εισαχθεί από την εποχή του Όθωνα.

-ανεξαρτητοποιείται κάθε σχολική βαθμίδα και παύει να αποτελεί προπαρασκευή για την επόμενη. Όλες οι βαθμίδες στοχεύουν στην προετοιμασία των μαθητών για την ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή.

-η νέα διάρθρωση της εκπαίδευσης πετυχαίνει την αντιστοίχιση κοινωνικής και εκπαιδευτικής πυραμίδας, χρησιμοποιώντας έτσι ανοιχτά τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς για την αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται άμεσα από την εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων, στην οποία αναφέρεται ότι «πρέπει να παράσχωμεν εις έκαστην κοινωνικήν τάξιν όσο τὸ δυνατόν ἄρτιωτέραν τὴν εἰς αὐτὴν ἀναγκαιοῦσαν γενικὴν μόρφωσιν».

-η νέα διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος που προβλέπουν τα νομοσχέδια του 1913 επιτρέπει την ελεύθερη οριζόντια και κάθετη εκπαιδευτική κινητικότητα των μαθητών χωρίς περιορισμούς εισαγωγικών εξετάσεων. Η διάρθρωση αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί καθαρά δημοκρατική.

Ωστόσο η τύχη και αυτών των νομοσχεδίων ήταν όμοια με των προηγούμενων¹⁵⁴. Τα νομοσχέδια δεν έγιναν δεκτά από την βουλή και ταυτόχρονα με την κατάθεσή τους ξεσηκώθηκε έντονη αντίδραση. Από την όλη προσπάθεια έμειναν μόνο τα προγράμματα του δημοτικού σχολείου τα οποία εγκρίθηκαν και μια σειρά από σχολικά βιβλία του δημοτικού σχολείου τα οποία είναι γραμμένα σε πιο απλή καθαρεύουσα σε σχέση με τα προηγούμενα.

2VII. Η περίοδος 1917-1920

Η απόρριψη των νομοσχεδίων του 1913 από τη Βουλή είχε ως αποτέλεσμα να μην γίνει πράξη η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που αυτά προέβλεπαν. Το 1917 θα ακολουθήσει μια δεύτερη προσπάθεια για την προσαρμογή του εκπαιδευτικού μας συστήματος στα νέα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα, με πρωτεργάτες ξανά τα κορυφαία στελέχη του Εκπαιδευτικού Ομίλου, Γληνός, Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη και πολιτικό εκφραστή της την κυβέρνηση Βενιζέλου. Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης δημοσιεύει το διάταγμα "Περί διδακτικών βιβλίων", με το οποίο εισάγεται η δημοτική γλώσσα στα δημοτικά σχολεία. Η αξιοποίηση των κορυφαίων εκπροσώπων των εκπαιδευτικού δημοτικισμού, όταν κυβέρνηση έρχεται στην Αθήνα, καθώς και το πλούσιο έργο τους, έδωσαν στην ελληνική εκπαίδευση μια γεύση από μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία ωστόσο ανατράπηκε με την αλλαγή της πολιτικής κατάστασης το 1920. Αυτή τη φορά η νέα αστική αντίληψη για την εκπαίδευση και η σύγχρονη παιδαγωγική φιλοσοφία απεικονίζονται μέσα από τα νέα διδακτικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, τα οποία θα αποτελέσουν τον φορέα της μεταρρύθμισης.

¹⁵⁴ Η προσπάθεια αυτή, για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, θα αποτύχει διότι θα συναντήσει έντονες αντιδράσεις από τη συντηρητική μερίδα της κοινωνίας. Έτσι έχουμε τη Φιλοσοφική σχολή να εγείρει σοβαρές αντιρρήσεις για τα νομοσχέδια αυτά με βασικό κριτήριο την αντικατάσταση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από τη νεοελληνική (όχι τη δημοτική).

Η προσωρινή κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει το εκπαιδευτικό ζήτημα, προχωρεί στη δημοσίευση ενός προσωρινού διατάγματος, Διάταγμα 2585/11 Μαΐου 1917 - "Περί διδακτικών βιβλίων". Το διάταγμα αυτό προβλέπει ότι «[...]Τα διά τας τέσσαρας πρώτας τάξεις των δημοτικών σχολείων προοριζόμενα αναγνωστικά, ως και τα βιβλία των αριθμητικών ασκήσεων δια την γ', δ', ε' και ζ' τάξιν των αυτών σχολείων, οφείλουν να είναι γεγραμμένα εις την κοινήν ομιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένην παντός αρχαϊσμού ή ιδιωτισμού.[...]»¹⁵⁵. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης που η δημοτική γλώσσα εισάγεται στα βιβλία του δημοτικού σχολείου.

Το νομοθετικό διάταγμα αυτό επικυρώνεται με αναγκαστικό Βασιλικό Διάταγμα¹⁵⁶, όταν η προσωρινή κυβέρνηση Βενιζέλου κατεβαίνει στην Αθήνα. Αργότερα το ίδιο διάταγμα με μικρές μόνο τροποποιήσεις γίνεται ο νόμος 827 του 1917¹⁵⁷.

Τις οριστικές ρυθμίσεις για το θέμα των σχολικών βιβλίων την περίοδο 1917-1920, τις εντοπίζουμε στο κείμενο του νόμου 1332/1918¹⁵⁸, ο οποίος τροποποιεί το νόμο 827. Οι νέες ρυθμίσεις που προβλέπονται είναι οι εξής: α) Στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου γίνεται χρήση μόνο του αναγνωστικού, ενώ στις άλλες δύο είναι δυνατή η χρήση και βοηθητικών βιβλίων. β) Στις τρεις κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου τα αναγνωστικά πρέπει να είναι γραμμένα στη δημοτική γλώσσα (κοινή ομιλούμενη γλώσσα). Εκφράζεται επίσης η πρόθεση να εισαχθεί βαθμιαία η δημοτική και στις τρεις ανώτερες τάξεις. γ) Για ορισμένες περιοχές του κράτους ή για ειδικές κατηγορίες σχολείων παρέχεται, ειδικά, η δυνατότητα έγκρισης σχολικών βιβλίων. δ) Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο μπορεί να εκδίδει μόνο γενικές υποδείξεις για την σύνταξη των σχολικών βιβλίων και όχι καθορισμένο διάγραμμα για την συγγραφή. ε) Η υποβολή και η έγκριση μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε χρόνο και μπορεί να εγκριθεί απεριόριστος αριθμός σχολικών βιβλίων. στ) Το υπουργείο μπορεί να αναθέσει την συγγραφή σχολικών βιβλίων σε συγκεκριμένη επιτροπή. Τα βιβλία αυτά περιέρχονται στην κυριότητα του δημοσίου. ζ) Για να εγκριθεί ένα σχολικό βιβλίο οφείλει να συμφωνεί με ορισμένους γενικούς όρους: να μην προσβάλλει τη θρησκεία, την πατρίδα, τον πολιτισμό και τα χρηστά ήθη, να συμφωνεί με τα πορίσματα των επιστημών και να συμβαδίζει με τα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα. Η αλλαγή των προγραμμάτων και η τυχόν διαφοροποίηση ενός σχολικού βιβλίου με αυτά, μπορεί να αποτελέσει αιτία ικανή για την άρση της έγκρισης για τη χρήση του συγκεκριμένου σχολικού βιβλίου.

Οι καινοτομίες του νόμου 1332 είναι σημαντικές. Για πρώτη φορά, εισάγεται η δημοτική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο. Συνδέεται επίσης, το σχολικό βιβλίο με το αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα σε βαθμό που μπορεί η διαφοροποίησή του να αναστείλει την έγκριση του βιβλίου.

Εκτός από τις καινοτομίες, υπάρχουν επίσης, διατάξεις, οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί και στο παρελθόν. Έτσι επαναφέρει ο νόμος 1332 τον απεριόριστο αριθμό σχολικών βιβλίων καθώς και την υποβολή προς έγκριση σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. Οι διατάξεις αυτές όμως έρχονται ως αναγκαιότητα, με στόχο να καλύψουν άμεσα το κενό που υπάρχει από κατάλληλα σχολικά βιβλία γραμμένα στη δημοτική γλώσσα. Με τις διατάξεις αυτές θα ήταν δυνατό να παραχθούν και να εγκριθούν βιβλία στη δημοτική γλώσσα, ώστε να χρησιμοποιηθούν το συντομότερο δυνατό.

Ο νόμος 1332 αποτελεί δικαίωση και έκφραση των αρχών και του προγράμματος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, από την επίσημη εκπαιδευτική πολιτική. Στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκαιδεύσεως εργάζονται και συντονίζουν τις προσπάθειες για εφαρμογή της νέας πολιτικής, τα τρία ηγετικά στελέχη του

¹⁵⁵ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, όπ., τεκμήριο 130, σ. 121.

¹⁵⁶ Το αναγκαστικό Βασιλικό Διάταγμα δημοσιεύεται 11 Ιουλίου 1917, ΦΕΚ 138.

¹⁵⁷ Νόμος 827 «Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. «περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212], σ. 272, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁵⁸ Ν. 1332 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινων του νόμου 827 «περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 89/27 Απριλίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [219], σ. 279, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο Δημήτρης Γληνός, ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Ο Δημήτρης Γληνός υπηρετεί ως Γενικός Γραμματέας του υπουργείου. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης καταλαμβάνουν τις δυο θέσεις των Ανωτέρων Εποπτών της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως¹⁵⁹.

Το υπουργείο οργανώνει επιμορφωτικά μαθήματα (διαλέξεις, κλπ) για επιθεωρητές και δασκάλους, με στόχο την εξήγηση, κατανόηση και μύηση αυτών στη μεταρρύθμιση. Το πρώτο από τα μαθήματα των Ανωτέρων Εποπτών που οργανώθηκαν για τους δασκάλους των Αθηνών, έγινε από τον Αλέξανδρο Δελμούζο στις 28 Φεβρουαρίου 1918.

Οι Αλέξανδρος Δελμούζος και Μανόλης Τριανταφυλλίδης συμμετέχουν επίσης ενεργά στην επιτροπή για την σύνταξη των σχολικών βιβλίων¹⁶⁰, η οποία το Μάρτιο του 1918 εκδίδει τις γενικές οδηγίες για τη σύνταξη των νέων σχολικών βιβλίων.

Καρπός της όλης προσπάθειας υπήρξε η παραγωγή 13 σχολικών βιβλίων, τα οποία πήραν και την έγκριση για χρήση στα δημοτικά σχολεία. Από αυτά τα δύο, "Τὰ Ψηλὰ Βουνά" και το "Άλφαβητάρι" α΄ μέρος ή όπως έγινε πιο γνωστό "Τὸ Άλφαβητάρι με τὸν Ἥλιο", αποτελούν έργο της Συντακτικής Επιτροπής¹⁶¹. Τα υπόλοιπα σχολικά βιβλία της περιόδου είναι: "Άλφαβητάριο", α΄ και β΄ μέρος, του Ε. Παπαμιχαήλ, "Άλφαβητάριο", β΄ μέρος, του Ι. Συκώκη, "Οἱ τρεῖς φίλοι", αναγνωστικό Β΄ δημοτικού, της Γ. Καζαντζάκη, "Αναγνωστικὸν", Β΄ δημοτικού, του Α. Κουρτίδη, "Πέτρος Λάρας", αναγνωστικό Β΄ τάξεως, του Ε. Παπαμιχαήλ, "Αναγνωστικὸν", Γ΄ τάξεως, των Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ, "Οδύσσεια", αναγνωστικό Γ΄ τάξεως, των Α. Κουρτίδη, Γ. Κονιδάρη και Γ. Καλαμαρά, "Ἡ πατρίδα μας", αναγνωστικό Δ΄ τάξεως, των Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ, "Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια", αναγνωστικό Δ΄ τάξεως, των Α. Κουρτίδη και Γ. Κονιδάρη και "Διγενὴς Ἀκρίτας", αναγνωστικό Ε΄ δημοτικού Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ.

Ἡ μεταρρύθμιση του 1917, δέχθηκε έντονες επικρίσεις και ιδιαίτερα από τον γλωσσολόγο καθηγητὴ του πανεπιστημίου Αθηνών Γ. Ν. Χατζηδάκι, ο οποίος ήταν από τους κορυφαίους πολέμιους της δημοτικής γλώσσας. Ἡ κριτική του εστιάστηκε τόσο στα πρόσωπα των πρωτεργατῶν της μεταρρύθμισης, όσο και στα σχολικά βιβλία και το περιεχόμενό τους. Ο Χατζηδάκις δημοσίευσε στην εφημερίδα "Ἐλεύθερος Τύπος" στις 3-4-1918, άρθρο με τίτλο "Ἐντονος διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς νομοθετούμενης γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως", στο οποίο χαρακτηρίζει τους δημοτικιστὲς "αἰρεσιάρχες" και τους κατηγορεῖ ὅτι «ὄρμησαν μετὰ ζήλου [...] νὰ ἐπιβάλωσιν αὐθαιρέτως καὶ διὰ τῆς βίας ὡς κατακτηταὶ τὰς γλωσσικὰς θεωρίας αὐτῶν, τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐπὶ πᾶν τὸ ἔθνος». Ἐπίσης στο ἔργο του "Γεννηθῆτω φῶς - Ὁ μαλλιαρισμὸς εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεία" κρίνει το περιεχόμενο των σχολικῶν βιβλίων και αναφέρει σχετικά ὅτι «περὶ τῶν μεγάλων ἰδανικῶν τῆς πατρίδος, τῆς θρησκείας οὐδεὶς γίνεται λόγος [...] οἱ μαθηταὶ οὔτε πρωῖ, οὔτε ἑσπέρας, οὔτε πρὸ τοῦ φαγητοῦ, οὔτε μετ' αὐτὸ προσεύχονται» και ἀκόμη ὅτι «ἐδιδάχθησαν οἱ μαθηταὶ νὰ μὴν φροντίζουν περὶ τῶν γονέων τῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς κοινότητος αὐτῶν, τοῦ Soviet [...] οὐδαμοῦ εἰς τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο φαίνεται ἡ θρησκεία, φαίνεται ὅτι κατηργήθη καὶ εἰς τὴν κοινότητα ἢ τὸ Soviet τῶν παιδιῶν τούτων, ὅπως καὶ εἰς τὰ τῶν συντρόφων ἐν Ρωσίᾳ [...]». Ἐπικρίνοντας, ἐπίσης, τὴν εἰσαγωγή τῆς δημοτικῆς γλώσσας στα σχολεία γράφει «[...] διότι και κατὰ προφανῆ παράβασιν τοῦ νόμου εἰσήγαγον ἀντὶ

¹⁵⁹ Το 1917 μεταξύ των άλλων αλλαγῶν καθιερώθηκε με τὸ νόμο 826 ο θεσμὸς των Ανωτέρων Εποπτῶν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης. Ἐργὸ τους ἦταν ἡ ἀνώτερη παιδαγωγικὴ και ἐπιστημονικὴ ἐποπτεία του προσωπικοῦ των διδασκαλειῶν, των επιθεωρητῶν, των δασκάλων και νηπιαγωγῶν και ἡ καθοδήγησή τους. Τὴν περίοδο 1917-1920 τὶς θέσεις των ἀνωτέρων ἐποπτῶν κατέλαβαν οἱ Αλέξανδρος Δελμούζος και Μ. Τριανταφυλλίδης οἱ οποίοι ἐργάστηκαν γόνιμα για τὴν ἐπιτυχία του θεσμοῦ.

¹⁶⁰ Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ ὀρίζεται με τὸ Β.Δ. τῆς 13 Φεβρουαρίου 1918 και μέλη τῆς εἶναι οἱ : Δ. Λάμψας, Α. Τραυλαντῶνης, Ζαχ. Παπαντωνίου, Αλ. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης και Δ. Ἀνδρεάδης. Ὁ Δ. Λάμψας και ο Α. Τραυλαντῶνης ἀντικαταστάθηκαν στην ἐπιτροπὴ ἀπὸ τους Π. Νιρβάνα και Γ. Ξενόπουλο, μετὰ τὴν δημοσίευση του νόμου 1332, ο οποίος δεν ἐπέτρεπε στα μέλη του Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου να συμμετέχουν και στην ἐπιτροπὴ.

¹⁶¹ Ἡ σύνθεση τῆς ἐπιτροπῆς διαφέρει κατὰ τὴν συγγραφή αὐτῶν των δύο ἀναγνωστικῶν. Δεν συμμετέχει ο Γ. Ξενόπουλος ο οποίος ἔχει ἐπιφορτισθεῖ να συνδράμει στην συγγραφή του ἀναγνωστικοῦ τῆς Δ΄ τάξης. Στην ἐπιτροπὴ συμμετέχει τῶρα ο Κ. Μαλέας ο οποίος ἀναλαμβάνει τὴν εἰκονογράφηση του ἀναγνωστικοῦ "Τὸ Ἄλφαβητάρι με τὸν Ἥλιο" και ο Π. Ρούμπος που κάνει τὴν εἰκονογράφηση στο ἀναγνωστικὸ "Τὰ Ψηλὰ Βουνά".

της κοινής λαλουμένης την ιδιότευκτον αὐτῶν δημοτικὴν, καὶ διότι πάση δυνάμει καταπολεμοῦν τὴν ἐπίσημον ἡμῶν γλῶσσαν, τὴν καθαρεύουσιν[...]¹⁶².

Σημαντικὴ συμβολὴ στη βελτίωση τῆς ἐκπαίδευσης εἶχαν ἐπίσης οἱ νόμοι 2125 καὶ 2243 τοῦ 1920. Με τὸ πρῶτο τὸ κράτος ἀνέλαβε ὅλες τῆς δαπάνες τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης καὶ καθιέρωσε τὴν ἀμοιβὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀπὸ τὸ δημόσιο, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς οἱ ὁποῖοι μποροῦσαν ἀπερίσπαστοι νὰ ἀφοσιωθοῦν στὸ ἔργο τους.

Με τὸ δεύτερο προβλέπονταν ἡ ἰδρυση τῆς "Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας", διετοῦς φοίτησης, με σκοπὸ τὴν ἐιδικὴ μὲρφωση καθηγητῶν γιὰ νὰ διορισθοῦν μετὰ τὴν ἀποφοίτησή τους στὰ διδασκαλεῖα τοῦ κράτους.

Ἡ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια τοῦ 1917 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς συνέχεια τῆς προηγούμενης τοῦ 1913, διότι κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ στοχεύει στὴν δημιουργία καὶ ἐδραίωση μιᾶς ἀστικής ἐκπαιδευτικῆς πραγματικότητας στὴν Ελλάδα.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεταρρύθμισης αὐτῆς εἶναι τὰ ἐξῆς:

-φορέας τῆς προσπάθειας τοῦ 1917, εἶναι τὰ σχολικὰ βιβλία τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ καὶ κυριαρχοῦν ἀπὸ τῆς νέες παιδαγωγικῆς ἀντιλήψεις. Τὰ βιβλία αὐτά, ἔχουν στὸ κέντρο τους τὸ παιδί καὶ κυριαρχοῦν ἀπὸ ἓνα νέο ἀντιαυταρχικὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖο ἐπιβάλλει τὴν ἀρνηση ἠθικολογικῶν καὶ πατριδολογικῶν δογματισμῶν, διδασκισμοῦ καὶ ἀκριτοῦ μμητισμοῦ, καὶ προβάλλει τὴ συλλογικότητα, τὴν κοινωνικότητα, τὴν ἀξία τῆς ἐπιστημονικῆς γνῶσης.

-τὰ βιβλία αὐτά, εἶναι ἔργα τῶν κορυφαίων παιδαγωγῶν τῆς ἐποχῆς, Δελμούζου, Τριανταφυλλίδη καθὼς καὶ κορυφαίων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς, Παπαντωνίου, Καζαντζάκη, Καρκαβίτσα, οἱ ὁποῖοι ἀξιοποίησαν τὴν πρωτοποριακὴ, γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς, ἐλευθερία που δόθηκε στους συγγραφεῖς τῶν σχολικῶν βιβλίων.

-τὰ νέα σχολικὰ βιβλία εἶναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, γεγονός που ἀποτελεῖ τὴ σημαντικότερη καινοτομία τῆς περιόδου καὶ που μπορεῖ νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς δικαίωση τῶν δημοτικιστῶν καὶ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Ἡ καινοτομία αὐτὴ δίνει στὴν ἐκπαίδευση ἓναν ἀέρα ἐλευθερίας ὁ ὁποῖος διακατέχει τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς καὶ τοὺς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ὁραματίζονται τὸ μέλλον. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ ψήφισμα διδασκαλικοῦ συνεδρίου στὴν Ἀργολίδα, τὸ 1919, τὸ ὁποῖο ζητᾷ τὴν επέκταση τῆς γλωσσικῆς μεταρρύθμισης με τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μονοτονικοῦ¹⁶³.

Ἡ πολιτικὴ ἀλλαγὴ που ἐγίνε στὴν Ελλάδα στὶς ἐκλογές τοῦ 1920, με τὴν ἦττα τῶν φιλελεύθερων τοῦ Βενιζέλου καὶ τῆς πτώσης τῆς κυβέρνησής του, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀναστολὴ τῆς ἀστικής ὀλοκλήρωσης στὴν Ελλάδα καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τὴν ἀναστολὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης καὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς παλινδρόμησης. Ἡ νέα ἡγεσία τοῦ Υπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως ἀνάθεσε σὲ ἐιδικὴ ἐπιτροπεία νὰ ἐξετάσει τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία στὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ τὰ ἀναγνωστικά τῆς περιόδου 1917-1920. Ἡ ἐπιτροπεία θὰ ἀποφανθεῖ τελικὰ ὅτι οἱ σχετικοὶ νόμοι εἶναι ἀντισυνταγματικοί, τὰ ἀναγνωστικά τῆς περιόδου 1917-1920, θὰ πρέπει νὰ καοῦν καὶ οἱ υπεύθυνοι νὰ διωχθοῦν ποινικὰ γιὰ τὴ «διαφθορὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας». Με τὸ ἴδιο πόρισμα προτείνεται ἡ ἐπιστροφή στὰ σχολεῖα τῶν βιβλίων που ἦταν ἐγκεκριμένα πρὶν τὸ 1917. Τὸ πόρισμα τῆς ἐπιτροπείας θὰ ἐρθε στὴ Βουλὴ καὶ θὰ ψηφισθεῖ ὡς νόμος τοῦ κράτους¹⁶⁴ τὸ 1921, επικυρώνοντας ἔτσι καὶ νομοθετικὰ τὴν ἀναστολὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης τῆς περιόδου 1917-1920.

¹⁶² Ἀλέξης Δημαράς, *Ἡ μεταρρύθμιση που δεν ἐγίνε*, ὅπ., τεκμήριο 134, σ. 126-129.

¹⁶³ «Ἔτσι, σὲ σχετικὸ ψήφισμα ἐνὸς συνεδρίου δημοδιδασκάλων στὴν Ἀργολίδα τὸ 1919, ἀναφέρεται ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ τὰ ἐξῆς: "τὸ συνέδριο... εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπε τὴν μεταρρύθμισιν ριζοσπαστικωτέραν, ἐιδικώτερον θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν κατάργησιν τῶν πνευμάτων καὶ τόνων, ἀντικαθισταμένων τῶν τελευταίων δι' ἐνὸς σημείου, ἀφοῦ οὐδεὶς λόγος οὔτε σκοπιμότητος οὔτε ἐκπαιδευτικῆς ἐπιβάλλει τὴν ἐξαιτίας τούτων τυραννίαν μαθητῶν καὶ δασκάλων». Βλ. σχετικά: Μανώλης Τριανταφυλλίδης, *Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα τῆς - Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας*, Δελτίον Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τομ Β', 1912, ὅπως παρατίθεται στὸ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνικὴ ἐκπαίδευση*, ὅπ. σ. 70-71.

¹⁶⁴ Νόμος 2678 «Περὶ ἐισαγωγῆς ὡς ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1917 ἐγκεκριμένων», ΦΕΚ: 147/19 Ἀυγούστου 1921, τεῦχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [237], σ. 327, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

Απάντηση στο παραπάνω πόρισμα θα δώσει ο Μ. Τριανταφυλλίδης, εκφράζοντας ταυτόχρονα την πίστη του ότι τελικά η δημοτική γλώσσα θα είναι νικητής, γιατί «όσο ο έλληνικός λαός εξακολουθεί να μιλεί τή γλώσσα του, κι ή λογοτεχνία αποδέχεται αύτὴ τή γραμματική, τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα παραμένει τὸ ἴδιο καὶ ἂν ἀκόμη ἑκατὸ ἐπιτροπὲς διατυπώσουν ἀντίθετη ἄποψη».

Η επιστροφή στη διδασκαλία της καθαρεύουσας διακόπτει τη "γλωσσική άνοιξη" της περιόδου 1917-1920, και σταματά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία θα εξυπηρετούσε την αστική ολοκλήρωση της χώρας.

Β' ΜΕΡΟΣ: ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΑΤΤΙΚΗΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1897-1922

Κεφάλαιο 1. Ο Νομός Αττικής την περίοδο 1897 - 1922

II. Διοικητική οριοθέτηση του νομού Αττικής.

Κατά την διάρκεια της τουρκοκρατίας η Αττική αποτελούσε μια φτωχή και ασήμαντη περιφέρεια του οθωμανικού κράτους και αναφέρεται ως "ο Καζάς των Αθηνών". Είναι η περίοδος κατά την οποία η μοναδικότητα και η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Αττικής, βρίσκεται σε λανθάνουσα κατάσταση στους κατοίκους της, λόγω των σκληρών συνθηκών διαβίωσης, με αποτέλεσμα να σημειωθούν μεγάλες πολιτιστικές λεηλασίες από ξένους, με σημαντικότερη αυτή του λόρδου Έλγιν.

Η Αττική περιλαμβάνεται στις περιοχές που αποτελούν το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος με βάση το πρωτόκολλο του Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1830, θα προσαρτηθεί ωστόσο σε αυτό με αρκετή καθυστέρηση, το 1833, λόγω της έκβασης του απελευθερωτικού αγώνα. Σε αυτή την πρώτη περίοδο μετά την απελευθέρωση η κατάσταση τόσο στην ύπαιθρο της Αττικής, όσο και στην πόλη της Αθήνας είναι άσχημη. Στην ύπαιθρο της Αττικής κυριαρχεί η αυθαιρεσία και η ασυδοσία ενώ η πόλη των Αθηνών είναι σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό κατεστραμμένη.

Η κατάσταση που επικρατούσε στην Αττική δεν εμπόδιζε τον βασιλιά Όθωνα να μεταφέρει την πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους στην Αθήνα. Το 1833 με το διάταγμα της 29-6/11-7-1833 «Περὶ ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐκείσε μεταθέσεως τῆς Ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως», ορίζεται η Αθήνα πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους, εγκρίνεται το ρυμοτομικό σχέδιο των Κλεάνθη και Schubert και ορίζεται η μετάθεση των δημοσίων υπηρεσιών σε αυτή για την 1 Ιανουαρίου του 1834.

Το 1833 δημοσιεύεται μια σειρά νομοθετικών διατάξεων τα οποία ρυθμίζουν θέματα τοπικής αυτοδιοίκησης της Ελλάδας. Με το Β. Δ. της 3ης (15) Απριλίου 1833 ορίζεται ο σχηματισμός του νομού Αττικής και Βοιωτίας, ο οποίος περιλαμβάνει πέντε επαρχίες: Αττικής, Αιγίνης, Μεγαρίδος, Θηβών και Λεβαδείας. Με επόμενα ειδικότερα διατάγματα ορίζονται οι δήμοι που αποτελούν κάθε επαρχία, η ονομασία τους, τα όρια τους καθώς και ορισμένες μεταβολές με συγχωνεύσεις δήμων της ίδιας επαρχίας.

Η μελέτη των στατιστικών αποτελεσμάτων της γενικής απογραφής του πληθυσμού του έτους 1896, μας δίνει μια σαφή εικόνα για τους δήμους που το έτος 1896 αποτελούν τις επαρχίες του νομού Αττικής και Βοιωτίας. Οι δήμοι οι οποίοι αποτελούν κάθε επαρχία είναι οι εξής¹⁶⁵:

Δήμοι επαρχίας Αττικής: Αθηναίων, Θορικών, Λαυρεωτικής, Κρωπίας, Μαραθῶνος, Πειραιῶς, Φυλῆς, Ἀχαρνῶν, Ὠρωπίων.

Δήμοι επαρχίας Αιγίνης: Αἰγινητῶν, Ἄγκιστριου.

Δήμοι επαρχίας Μεγαρίδος: Μεγαρέων, Εἰδυλίας, Ἐρυθρῶν, Ἐλευσίνος, Σαλαμῖνος.

Δήμοι επαρχίας Θηβών: Θηβαίων, Ἄγκραιφνίου, Αὐλίδος, Θεσπιέων, Θίσβης, Πλαταιέων, Τανάγρας.

Δήμοι επαρχίας Λεβαδείας: Λεβαδέων, Πέτρας, Χαιρωνείας, Διστομίων, Ἀραχώβης, Ὀρχομενίων.

Οι τρεις επαρχίες, Αττικής, Αιγίνης, Μεγαρίδος, και οι δήμοι που τις αποτελούν, καλύπτουν τη γεωγραφική ενότητα του νομού Αττικής. Οι άλλες δύο επαρχίες, Θηβών και Λεβαδείας, καλύπτουν την γεωγραφική ενότητα της Βοιωτίας.

¹⁶⁵ Η αναφορά των δήμων που αποτελούν τις επαρχίες Αττικής, Αιγίνης και Μεγαρίδος, προκύπτει από στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του 1896, όπως αυτά αναγράφονται στην έκδοση: «Στατιστικά Αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907», Υπηρεσία Απογραφής του Υπουργείου των Εσωτερικών, επιμέλεια Γεωργίου Χωματιανού, Διευθυντού της Υπηρεσίας της Απογραφής, Εν Αθήναις, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1909, τόμος πρώτος, σ. 76-77, πίνακας 13.

Η παραπάνω διοικητική διαίρεση της χώρας διατηρείται μέχρι το 1899, οπότε με τη δημοσίευση του νόμου ΒΧΔ' «Περὶ Διοικητικῆς Διαιρέσεως τοῦ Κράτους» της 6 Ιουλίου 1899, η χώρα διαιρείται σε 26 νομούς. Ο νομός Αττικής και Βοιωτίας διαιρείται σε δύο νομούς το νομό Αττικής και το νομό Βοιωτίας. Ο νομός Αττικής αποτελείται από τις επαρχίες Αττικής, Αιγίνης και Μεγαρίδος, ενώ ο νομός Βοιωτίας από τις επαρχίες Λεβαδίας και Θηβών. Έδρα του νομού Αττικής ορίζεται η Αθήνα, ενώ του νομού Βοιωτίας η Λιβαδειά.¹⁶⁶

Οι δήμοι οι οποίοι αποτελούν τις επαρχίες του νομού Αττικής παραμένουν οι ίδιοι¹⁶⁷. Συγκεκριμένα:

Δήμοι επαρχίας Αττικής: Ἀθηναίων, Θορικίων, Λαυρεωτικῆς, Κρωπίας, Μαραθῶνος, Πειραιῶς, Φυλῆς, Ἀχαρνῶν, Ὠρωπίων.

Δήμοι επαρχίας Αιγίνης: Αἰγινητῶν, Ἄγκιστριου.

Δήμοι επαρχίας Μεγαρίδος: Μεγαρέων, Εἰδυλίας, Ἐρυθρῶν, Ἐλευσίνος, Σαλαμίνος.

Το 1909 ψηφίζεται ο νόμος ΓΥΛΔ' (υπ' αριθ. 3431) «Περὶ Διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Κράτους» της 16 Νοεμβρίου 1909 (ΦΕΚ 282/4 Δεκεμβρίου 1909), ο οποίος προβλέπει ότι από 1 Ιανουαρίου 1910 επανέρχεται ο χωρισμός του κράτους σε 16 νομούς από 26

¹⁶⁶ Ο νόμος ΒΧΔ' δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 136 της 8 Ιουλίου 1899.

«Περὶ Διοικητικῆς Διαιρέσεως τοῦ Κράτους.

ΝΟΜΟΣ ΒΧΔ'

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν

Μέρος Α'

Διοικητικὴ διαίρεσις.

Ἄρθρον 1.

Τὸ Κράτος διαιρεῖται διοικητικῶς εἰς εἴκοσι καὶ ἕξ νόμους.

Ἄρθρον 2.

Οἱ νόμοι τοῦ Κράτους·

1. Ὁ νόμος τῆς Ἀττικῆς, συνιστάμενος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἀττικῆς, Αἰγίνης καὶ Μεγαρίδος.

Ἔδρα τοῦ νομάρχου αἰ Ἀθήναι.

2. Ὁ νόμος τῆς Βοιωτίας, συνιστάμενος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Λεβαδίας καὶ Θηβῶν.

Ἔδρα τοῦ νομάρχου ἢ Λεβαδία.

[...]

Μέρος C'

Περὶ ἐπιθεωρητῶν δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἄρθρον 16.

Ἐν ἐκάστῳ Νόμῳ διορίζεται ἐπὶ βαθμῶ καὶ μισθῶ ὑπουργικοῦ γραμματέως α' τάξεως ἐπιθεωρητῆς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἔχων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐκατέρου φύλλου καὶ τὰ γραμματεῖα, δημόσια τε καὶ ἰδιωτικά. Καταργοῦνται αἱ θέσεις τῶν βοηθῶν τῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων.

Γενικὴ διάταξις.

Ἄρθρον 17.

Πᾶσα διάταξις ἀντικειμένη εἰς τὸν παρόντα νόμον καταργεῖται.

Ὁ παρῶν νόμος, ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' ἡμῶν σήμερον κκυρωθεὶς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Τατοῖῳ τῆ 6 Ἰουλίου 1899.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Οἱ Ὑπουργοὶ

Τῶν Ἐσωτερικῶν

Γ. Ν. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Τῆς Δικαιοσύνης

Ν. ΚΑΡΑΠΑΥΛΟΣ

Τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ.

ΑΘ. ΕΥΤΑΞΙΑΣ

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 8 Ἰουλίου 1899

Ὅ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης

Ν. ΚΑΡΑΠΑΥΛΟΣ»

¹⁶⁷ Η αναφορά των δήμων που αποτελούν τις επαρχίες Αττικής, Αιγίνης και Μεγαρίδος, προκύπτει από στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του 1907, όπως αυτά αναγράφονται στην έκδοση: «Στατιστικά Αποτελέσματα τῆς Γενικῆς Ἀπογραφῆς τοῦ Πληθυσμοῦ κατὰ τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1907», Ὑπηρεσία Ἀπογραφῆς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐπιμέλεια Γεωργίου Χωματιανοῦ, Διευθυντοῦ τῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἀπογραφῆς, Ἐν Ἀθήναις, Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, 1909, τόμος πρῶτος, σελ. 20, πίνακας 4 καὶ σ. 76-77, πίνακας 13.

που ήταν μέχρι τη στιγμή εκείνη¹⁶⁸. Έτσι ο νομός Αττικής ενώνεται ξανά με το νομό Βοιωτίας και σχηματίζουν το νομό Αττικής και Βοιωτίας, με έδρα την Αθήνα. Ο νομός περιλαμβάνει τις επαρχίες Αττικής, Αιγίνης, Μεγαρίδος, Λεβαδείας και Θηβών.

Μετά την εφαρμογή του νέου χάρτη διοικητικής διαίρεσης της χώρας οι δήμοι που αποτελούν την κάθε επαρχία παραμένουν οι ίδιοι μέχρι την ψήφιση του νόμου ΔΝΖ' (υπ' αριθμ. 4057) της 14 Φεβρουαρίου 1912, καθώς και των διαταγμάτων που εκδόθηκαν σε εφαρμογή του παραπάνω νόμου. Τα νέα νομοθετήματα προβλέπουν την αναγνώριση των οικισμών της χώρας σε δήμους και κοινότητες με βάση τον πληθυσμό τους. Έτσι οι περισσότεροι από τους παλαιούς δήμους των επαρχιών Αττικής, Αιγίνης και Μεγαρίδος, οι οποίες οριοθετούν τη γεωγραφική ενότητα του νομού Αττικής, χωρίζονται σε μικρότερες κοινότητες, πλην των δήμων Αθηναίων, Λαυρεωτικής, και Πειραιώς.

Με βάση τα στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής πληθυσμού του 1920 οι επαρχίες αποτελούνται από τους εξής δήμους και κοινότητες¹⁶⁹:

Επαρχία Αττικής: α) **Δήμοι:** Αθηναίων, Λαυρεωτικής, Πειραιώς.

β) **Κοινότητες:** Άνω Λιοσίων, Άσπροπύργου, Αφίδνης, Άχαρνών, Βαρνάβας, Γραμματικού, Καλάμου, Καλυβίων Θορικού, Καπανδριτίου, Κερατέας, Κορωπίου, Κουβαρά, Μαραθώνος, Μαρκοπούλου Μεσογαίας, Μαρκοπούλου, Παιανίας, Παλλήνης Χαρβατίου, Σαλεσίου, Σκάλας Ώρωπού, Σπάτα, Φυλής, Ώρωπού.

Επαρχίας Αιγίνης: α) **Κοινότητες:** Αιγίνης, Άνετσαίου, Βαθέος, Μεγαλοχωρίου, Μεσαγρού, Χαλασμένης.

¹⁶⁸ Ο νόμος ΓΥΛΔ' (υπ' αριθ. 3434) δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 282 της 4 Δεκεμβρίου 1909

«Περὶ Διοικητικῆς Διαρρέσεως τοῦ Κράτους.

Νόμος ΓΥΛΔ' (υπ' αριθ. 3434)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν

Ἄρθρον 1ον

Τὰ ἄρθρα 1, 2, 7, 8, 10 καὶ 11 τοῦ νόμου ΒΧΔ' τῆς 6/8 Ἰουλίου 1899, περὶ Διοικητικῆς διαίρεσεως τοῦ Κράτους, ἀντικαθίστανται διὰ τῶν ἑξῆς:

Ἄρθρον 1.

Τὸ Κράτος διαίρεῖται διοικητικῶς εἰς δέκα καὶ ἕξ Νόμους.

Ἄρθρον 2.

Οἱ Νόμοι τοῦ Κράτους εἶναι:

1) Ὁ Νόμος τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, συνιστάμενος ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν Ἀττικῆς, Αἰγίνης, Μεγαρίδος, Λεβαδείας καὶ Θηβῶν. Ἔδρα τοῦ Νομάρχου αἰ Ἀθήναι. [...]

Γενικαὶ διατάξεις

Ἄρθρον 2ον

Ἐν τοῖς καταργουμένοις νόμοις διατηροῦνται τὰ πρωτοδικεῖα καὶ αἱ ἐπισκοπαί, αἱ τελευταῖαι μετὰ τῆς δικαιοδοσίας, ἣν ἤχον πρὸ τοῦ 1899, ἐκτὸς ἂν μέρος αὐτῶν ἀπῆρτισαν ἰδίας ἐπισκοπᾶς.

Ἐν οἷς δὲ νόμοις ὑπάρχουσι δύο ἐπιθεωρηταὶ δημοτικῶν σχολείων, διατηρεῖται ὁ μετὰ διαγωνισμὸν διορισθεὶς.

Ἐὰν δὲ καὶ οἱ δύο ἐπιθεωρηταὶ ἔχουσι τὰ αὐτὰ προσόντα, διατηρεῖται εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ ἐπιθεωρητὴς τῆς ἑδρας τοῦ νόμου.

Ἄρθρον 3ον

Πᾶσα διάταξις ἀντικειμένη εἰς τὸν παρόντα νόμον καταργεῖται.

Προσωριναὶ διατάξεις

[...]

Ἄρθρον 5ον

Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος νόμου ἄρχεται τὴν 1 Ἰανουαρίου 1910.

Ὁ παρὼν νόμος, ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' Ἡμῶν σήμερον κυρωθεὶς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Νοεμβρίου 1909.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν

N. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΟΣ

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους ἀφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Δεκεμβρίου 1909.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς

K. Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ »

¹⁶⁹ Βλέπε σχετικά τα στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του 1920.

Επαρχίας Μεγαρίδος: α) Κοινότητες: Αϊναντείου, Άμπελακίου, Βυλλίων, Έλευσίνος, Κριεκουκίου, Μαγούλας, Μάνδρας, Μεγάρων, Οινόης, Σαλαμίνας.

Η λεπτομερής αυτή αναφορά των δήμων και κοινοτήτων που απαρτίζουν τις επαρχίες Αττικής, Αιγίνης και Μεγαρίδος, που συνιστούν το νομό Αττικής, είτε ως γεωγραφική ενότητα, μέχρι το 1899 και από το 1910 μέχρι το 1922, είτε ως διοικητική διαίρεση, την περίοδο 1899 -1910, καταδεικνύουν την ταυτότητα του χώρου κατά την διάρκεια της περιόδου 1897 - 1922, στην οποία ερευνάται η βασική εκπαίδευση στο νομό Αττικής. Έτσι κάθε αναφορά στην έννοια «νομός Αττικής» την περίοδο αυτή σχετίζεται με τις παραπάνω τρεις επαρχίες και τους δήμους ή κοινότητες που αυτές περιλαμβάνουν, και οριοθετούν είτε γεωγραφική είτε διοικητική ενότητα.

III. Αριθμητικά πληθυσμιακά δεδομένα του νομού Αττικής.

Η μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους στην Αθήνα και κατά συνέπεια η μετάθεση όλων των δημοσίων υπηρεσιών σε αυτή, αποτέλεσε ένα ισχυρό πόλο έλξης για την περιοχή της Αττικής και ιδιαίτερα για την πόλη της Αθήνας. Σταδιακά άρχισαν να συρρέουν σε αυτή πληθυσμοί και διάφορες δραστηριότητες, ιδιαίτερα όσες έχουν άμεσα σχέση με τη λειτουργία της κυβέρνησης, λόγω της συγκεντρωτικής δομής του ελληνικού κράτους. Η ανάδειξη της Αθήνας και του Πειραιά σε κέντρα οικονομικής δραστηριότητας, παράλληλα με την οικονομική ύφεση που εμφανίζεται στην υπόλοιπη χώρα, έχει ως αποτέλεσμα η προσέλευση πληθυσμών να πάρει διαστάσεις εσωτερικής μετανάστευσης προς τις περιοχές αυτές. Η εικόνα που παρουσιάζει ο νομός Αττικής την περίοδο 1897-1922 εμφανίζεται στους επόμενους πίνακες με τα πληθυσμιακά δεδομένα του νομού, με βάση τις γενικές απογραφές του πληθυσμού το 1896, το 1907 και το 1920.

Κατά τη γενική απογραφή πληθυσμού του 1896 οι τρεις επαρχίες, οι οποίες γεωγραφικά καλύπτουν τον νομό Αττικής διαμορφώνονται πληθυσμιακά ως εξής¹⁷⁰:

Έτος Απογραφής 1896		
ΕΠΑΡΧΙΕΣ	ΔΗΜΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΑΤΤΙΚΗΣ	Άθηναίων	128.735
	Θορικίων	7.109
	Λαυρεωτικής	11.185
	Κρωπίας	9.827
	Μαραθώνος	5.159
	Πειραιώς	51.020
	Φυλής	2.901
	Άχαρνών	4.889
	Ώρωπίων	3.298
	Σύνολο	224.123
ΑΙΓΙΝΗΣ	Αϊγινητών	8.231
	Άγκιστρού	713
	Σύνολο	8.944
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ	Μεγαρέων	6.529
	Είδυλίας	2.205
	Έρυθρών	2.566
	Έλευσίνος	4.978
	Σαλαμίνας	6.633
	Σύνολο	22.911
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ		255.978

Πίνακας 1: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1896

¹⁷⁰ Τα στοιχεία που αναφέρονται στον παρακάτω πίνακα προέρχονται από τα στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του 1896, όπως αυτά αναγράφονται στην έκδοση: «Στατιστικά Αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907», Υπηρεσία Απογραφής του Υπουργείου των Εσωτερικών, επιμέλεια Γεωργίου Χωματιανού, Διευθυντού της Υπηρεσίας της Απογραφής, Εν Αθήναις, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1909, τόμος πρώτος, σ. 76-77, πίνακας 13.

Κατά την γενική απογραφή πληθυσμού του 1907 ο νομός Αττικής διαμορφώνονται πληθυσμιακά ως εξής¹⁷¹:

Έτος Απογραφής 1907		
ΕΠΑΡΧΙΕΣ	ΔΗΜΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΑΤΤΙΚΗΣ	Άθηναίων	175.430
	Θορικών	8.748
	Λαυρεωτικής	12.062
	Κρωπίας	12.471
	Μαραθώνος	6.095
	Πειραιώς	74.580
	Φυλής	3.522
	Άχαρνών	5.853
	Ώρωπίων	4.128
	Σύνολο	302.889
ΑΙΓΙΝΗΣ	Αίγινητών	8.600
	Άγκιστρού	779
	Σύνολο	9.379
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ	Μεγαρέων	8.082
	Ειδυλίας	2.672
	Έρυθρών	3.120
	Έλευσίνος	6.653
	Σαλαμίνος	8.452
	Σύνολο	28.979
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ		341.247

Πίνακας 2: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1907

Κατά την γενική απογραφή πληθυσμού του 1920 ο νομός Αττικής διαμορφώνονται πληθυσμιακά ως εξής¹⁷²:

Έτος Απογραφής 1920		
ΕΠΑΡΧΙΕΣ	ΔΗΜΟΙ /ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΑΤΤΙΚΗΣ	Δ. Άθηναίων	317.209
	Δ. Λαυρεωτικής	5.932
	Δ. Πειραιώς	135.833
	Κοιν. Άνω Λιοσίων	1.019
	Κοιν. Άσπροπύργου	2.730
	Κοιν. Αφίδνης	1.058
	Κοιν. Άχαρνών	5.012
	Κοιν. Βαρνάβα	463
	Κοιν. Γραμματικού	838
	Κοιν. Καλάμου	946
	Κοιν. Καλυβίων Θορικού	1.672
	Κοιν. Καπανδριτίου	1.068
	Κοιν. Κερατέας	3.770
	Κοιν. Κορωπίου	5.216
	Κοιν. Κουβαρά	641
	Κοιν. Μαραθώνος	1.996

¹⁷¹ Βλέπε σχετικά «Στατιστικά Αποτελέσματα της Γενικής Άπογραφής του Πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907», Υπηρεσία Άπογραφής του Υπουργείου των Έσωτερικών, έπιμέλεια Γεωργίου Χωματιανού, Διευθυντού της Υπηρεσίας της Άπογραφής, Έν Άθήναις, Έκ του Έθνικού Τυπογραφείου, 1909, τόμος πρώτος, σ. 76-77, πίνακας 13.

¹⁷² Βλέπε σχετικά «Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδος κατά την άπογραφή του 1920», σ. 48-56.

	Κοιν. Μαροπούλου Μεσογαίας	3.424
	Κοιν. Μαροπούλου	1.858
	Κοιν. Παιανίας	3.096
	Κοιν. Παλλήνης Χαρβατίου	510
	Κοιν. Σαλεσίου	1.562
	Κοιν. Σκάλας Ώρωποῦ	491
	Κοιν. Σπάτα	3.273
	Κοιν. Φυλῆς	1.264
	Κοιν. Ώρωποῦ	649
	Σύνολο	501.615
ΑΙΓΙΝΗΣ	Κοιν. Αιγίνης	6.266
	Κοιν. Άνετσαίου	217
	Κοιν. Βαθέος	399
	Κοιν. Μεγαλοχωρίου	696
	Κοιν. Μεσαγρού	727
	Κοιν. Χαλασμένης	974
	Σύνολο	9.279
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ	Κοιν. Αιαντείου	336
	Κοιν. Άμπελακίου	1.527
	Κοιν. Βυλλίων	2.849
	Κοιν. Έλευσίνος	3.428
	Κοιν. Κριεκουκίου	4.271
	Κοιν. Μαγούλας	558
	Κοιν. Μάνδρας	4.011
	Κοιν. Μεγάρων	9.675
	Κοιν. Οινόης	72
	Κοιν. Σαλαμίνος	11.468
	Σύνολο	38.195
	ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ	549.089

Πίνακας 3: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1920

Ο πίνακας που παρουσιάζει τα πληθυσμιακά στοιχεία του νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1920, αναφέρει την διοικητική διαίρεση που προέκυψε μετά την εφαρμογή του νόμου ΔΝΖ' (υπ' αριθμ. 4057) της 14 Φεβρουαρίου 1912, καθώς και των διαταγμάτων που εκδόθηκαν σε εφαρμογή του παραπάνω νόμου. Ωστόσο για να είναι εφικτή η σύγκριση των δεδομένων αυτών με τα δεδομένα των προηγούμενων απογραφών του 1907 και του 1896, πρέπει να προχωρήσουμε στην «ανασύσταση» των παλαιών δήμων ανά επαρχία. Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τα δεδομένα της απογραφής του 1920, με βάση τους παλαιούς δήμους κάθε επαρχίας.

Έτος Απογραφής 1920		
ΕΠΑΡΧΙΕΣ	ΔΗΜΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΑΤΤΙΚΗΣ	Άθηναίων	317209
	Θορικίων	6.168
	Λαυρεωτικής	5.932
	Κρωπίας	15.519
	Μαραθώνος	5.423
	Πειραιώς	135.833
	Φυλῆς	3.994
	Άχαρνών	6.031
	Ώρωπίων	5.506
	Σύνολο	501.615

ΑΙΓΙΝΗΣ	Αίγινητών	8.583
	Άγκιστριού	696
	Σύνολο	9.279
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ	Μεγαρέων	9.747
	Ειδυλίας	2.849
	Έρυθρών	4.271
	Έλευσίνος	7.997
	Σαλαμίνος	13.331
	Σύνολο	38.195
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ		549.089

Πίνακας 4: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1920 με βάση τους παλαιούς Δήμους

Η μεταβολή του πληθυσμού του νομού Αττικής ανά επαρχία και ανά δήμο την περίοδο 1896-1920, με βάση τα στοιχεία των απογραφών παρουσιάζεται στον επόμενο πίνακα.

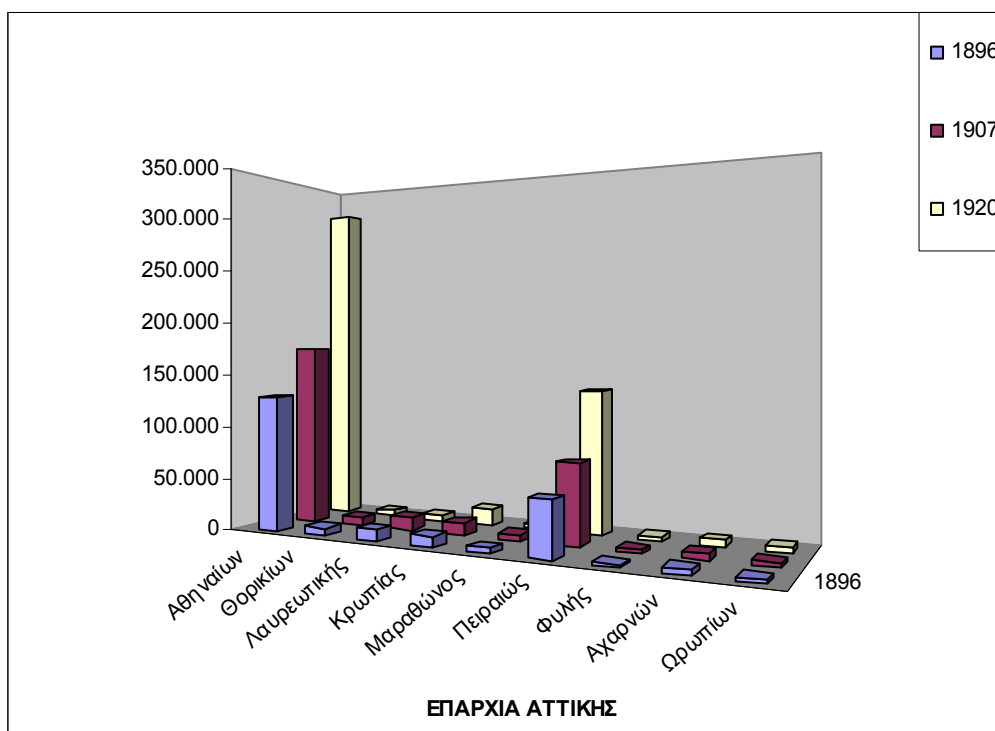
ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ %				
ΕΠΑΡΧΙΕΣ	ΔΗΜΟΙ	1896-1907	1907-1920	1896-1920
ΑΤΤΙΚΗΣ	Αθηναίων	36,27%	80,82%	146,40%
	Θορικίων	23,06%	-29,49%	-13,24%
	Λαυρεωτικής	7,84%	-50,82%	-46,96%
	Κρωπίας	26,91%	24,44%	57,92%
	Μαραθώνος	18,14%	-11,03%	5,12%
	Πειραιώς	46,18%	82,13%	166,23%
	Φυλής	21,41%	13,40%	37,68%
	Αχαρνών	19,72%	3,04%	23,36%
	Ωρωπίων	25,17%	33,38%	66,95%
	Σύνολο	35,14%	65,61%	123,81%
ΑΙΓΙΝΗΣ	Αίγινητών	4,48%	-0,20%	4,28%
	Άγκιστριού	9,26%	-10,65%	-2,38%
	Σύνολο	4,86%	-1,07%	3,75%
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ	Μεγαρέων	23,79%	20,60%	49,29%
	Ειδυλίας	21,18%	6,62%	29,21%
	Έρυθρών	21,59%	36,89%	66,45%
	Έλευσίνος	33,65%	20,20%	60,65%
	Σαλαμίνος	27,42%	57,73%	100,98%
	Σύνολο	26,49%	31,80%	66,71%
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ		33,31%	60,91%	114,51%

Πίνακας 5: Μεταβολή του πληθυσμού του Νομού Αττικής κατά την περίοδο 1896 - 1920

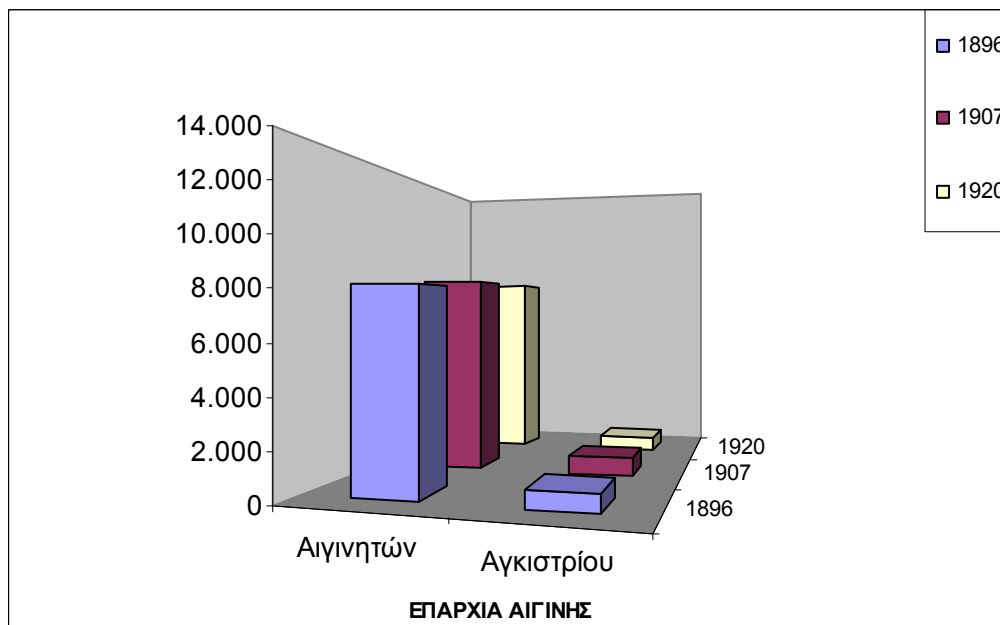
Παρατηρούμε ότι ο Δήμος Αθηναίων παρουσιάζει την μεγαλύτερη αύξηση πληθυσμού. Από το 1896 μέχρι το 1920 αύξησε του πληθυσμό της μιάμιση φορά περίπου, 146,40%. Ανάλογη και λίγο πιο μεγάλη αύξηση παρουσιάζει την ίδια περίοδο και ο Δήμος Πειραιώς. Από το 1896 μέχρι το 1920 ο πληθυσμός του Δήμου Πειραιώς αυξήθηκε κατά 166,23%. Σε απόλυτους αριθμούς ο δήμος Αθηναίων και ο Δήμος Πειραιώς το 1920, έχουν 317.209 και 135.833 κατοίκους σε σύνολο 549.089 που έχει ολόκληρος ο νομός Αττικής.

Από τους υπόλοιπους δήμους της επαρχίας Αττικής αλλά και των άλλων δύο επαρχιών, Αιγίνης και Μεγαρίδος, οι περισσότεροι παρουσιάζουν μια σημαντική αύξηση πληθυσμού, ενώ υπάρχουν και οι ορισμένοι δήμοι (Θορικίων, Λαυρεωτικής, και Άγκιστριού) οι οποίοι παρουσιάζουν μείωση του πληθυσμού τους. Σε απόλυτους αριθμούς ωστόσο το μέγεθος όλων των άλλων δήμων απέχει σημαντικά από τους δύο μεγαλύτερους, Αθηναίων και Πειραιώς. Οι δύο μεγαλύτεροι από τους υπόλοιπους δήμους

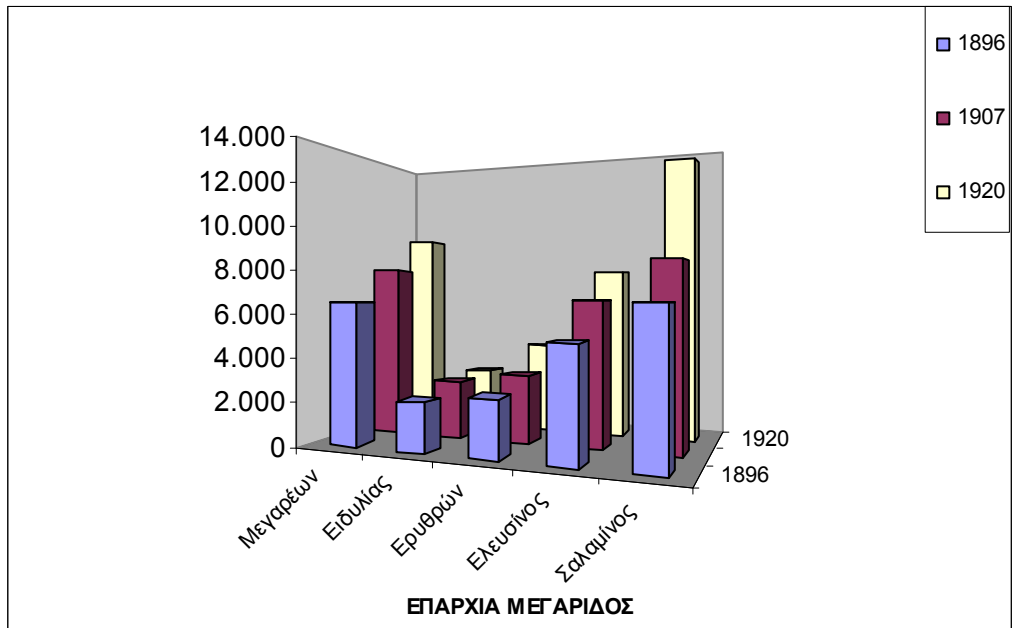
είναι ο δήμος Κρωπίας με 15.519 κατοίκους και ο δήμος Σαλαμίνας με 13.331 κατοίκους. Οι παρατηρήσεις αυτές παρουσιάζονται γραφικά στα παρακάτω διαγράμματα .

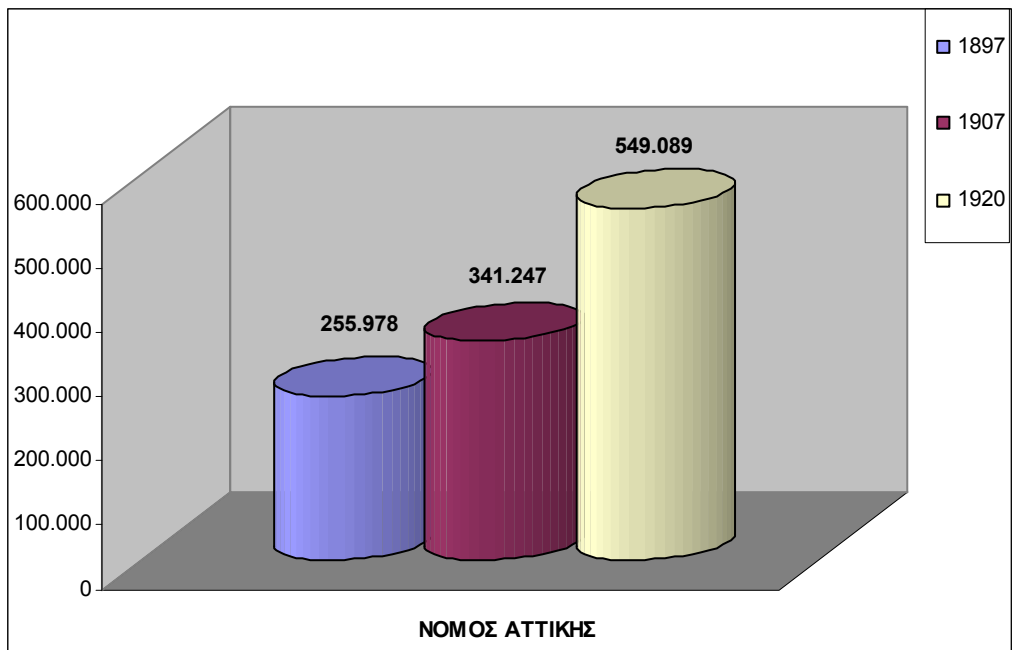
Διάγραμμα 1: Μεταβολή του πληθυσμού της Επαρχίας Αττικής την περίοδο 1896 - 1920

Διάγραμμα 2: Μεταβολή πληθυσμού της Επαρχίας Αιγίνης την περίοδο 1896 - 1920

Διάγραμμα 3: Μεταβολή πληθυσμού της Επαρχίας Μεγαρίδος την περίοδο 1896 - 1920

Διάγραμμα 4: Μεταβολή του πληθυσμού του Νομού Αττικής την περίοδο 1896 - 1920

Εξετάζοντας το νομό Αττικής συνολικά, την περίοδο 1896-1920, παρατηρούμε ότι παρουσιάζει μια σημαντική αύξηση του πληθυσμού του, η οποία είναι της τάξης του 114,51%, δηλαδή ο πληθυσμός του νομού διπλασιάστηκε την περίοδο αυτή. Σε απόλυτους αριθμούς ο πληθυσμός του νομού Αττικής το 1896 ήταν 255.978 κάτοικοι, ενώ το 1920 ο πληθυσμός του είναι 549.089 κάτοικοι.

Κεφάλαιο 2. Το θεσμικό πλαίσιο της βασικής εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922

Η περίοδος 1897-1922, η οποία οριοθετείται από τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και την μικρασιατική καταστροφή του 1922, χαρακτηρίζεται από σημαντικά ιστορικά γεγονότα τα οποία επηρέασαν την εξέλιξη και τη διαμόρφωση τόσο του ελληνικού κράτους όσο και της ελληνικής κοινωνίας¹⁷³.

Στην ίδια περίοδο η βασική εκπαίδευση, τα χαρακτηριστικά της οποίας έχουν ήδη διαμορφωθεί¹⁷⁴, διέπεται από τις διατάξεις του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895 «Περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης»¹⁷⁵, ο οποίος, παρά τις τροποποιήσεις και τις ανεπιτυχείς μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, θα ισχύσει στις βασικές του αρχές και διατάξεις μέχρι το 1929¹⁷⁶. Ο νόμος του 1895, εισάγεται για ψήφιση από τον Υπουργό Παιδείας Δ. Πετρίδη. Συνοδεύεται ένα χρόνο αργότερα το 1896 από το διάταγμα της 30 Απριλίου 1896 «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων»¹⁷⁷.

2Ι. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων.

α. Σκοπός της εκπαίδευσης

Το διάταγμα της 30 Απριλίου 1896 «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων» αποτελεί την πρώτη νομοθετική ρύθμιση στη ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης που αφορά αποκλειστικά στην προσχολική αγωγή και αναφέρεται σε αυτή με σχετικές λεπτομέρειες. Ως σκοπός των νηπιαγωγείων ορίζεται «ή σωματική και ή πνευματική του παιδός επίρρωσις διὰ παιδιών, άσκήσεων και εύμεθόδου διδασκαλίας τών στοιχείων τών έφεξις έν τοίς δημοτικοίς σχολείοις διδασθησομένων μαθημάτων, σωζομένης έμεταπτώτου τής χαράς και τής γαλήνης έν ταίς ψυχαίς τών παιδιών»¹⁷⁸.

¹⁷³ Μια σύντομη αναφορά των ιστορικών, οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων κατά την περίοδο 1897-1922, γίνεται στο κεφάλαιο 1 της παρούσας διατριβής.

¹⁷⁴ Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1834-1895 τα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης, (ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας κάτω από τον απόλυτο κρατικό έλεγχο, η ομοιομορφία, ο θεωρητικός κλασικιστικός προσανατολισμός και η υπερτίμηση των εξωτερικών χαρακτηριστικών) αποκρυσταλλώθηκαν. Παράλληλα έχουν επισημανθεί και οι αδυναμίες του συστήματος οι οποίες κάνουν εμφανή την ανάγκη για αλλαγή του πλαισίου λειτουργίας. Την ανάγκη αυτή έρχεται να καλύψει ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895. Οι ρυθμίσεις του νόμου μεταβάλλουν ριζικά μια σειρά από τα προηγούμενα στοιχεία του συστήματος αλλά δεν επηρεάζουν το πνεύμα που κυριαρχούσε στην εκπαίδευση όλα τα προηγούμενα χρόνια. Βλ. σχετικά Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*, том Β' 1895-1967, Εκδοτική Ερμής Ε.Π.Ε., Αθήνα 1984, σ. κα'.

¹⁷⁵ Ο νόμος ΒΤΜΘ' αποτελεί έργο του Δημ. Γ. Πετρίδη, ο οποίος ήταν υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως στην Κυβέρνηση Δηλιγιάννη, από τις 31 Μαΐου 1895 μέχρι το θάνατό του στις 23 Νοεμβρίου 1896. Ο Δημ. Πετρίδης ήταν βαθύς γνώστης της εκπαίδευσης και των προβλημάτων της. Την περίοδο 1878-1882 είχε υπηρετήσει ως «Γενικός Επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων». Το 1883 δημοσίευσε το έργο του «Στοιχειώδεις πρακτικά οδηγία περί διδασκαλίας των μαθημάτων εν τοίς δημοτικοίς σχολείοις», το οποίο αποτέλεσε το πρώτο αναλυτικό πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων.

Ο νόμος ΒΤΜΘ' αποτελείται από 78 άρθρα και καλύπτει το σύνολο σχεδόν των θεμάτων που απασχολούν την εκπαίδευση. Τα άρθρα του νόμου κατανέμονται σε πέντε κεφάλαια ανάλογα με το που αναφέρονται. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στα «Περί τών σχολείων τής δημοτικής εκπαίδευσης», το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στα «Περί πειθαρχικής τιμωρίας τών δημοδιδασκάλων», το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στα «Περί Έποπτικών Συμβουλίων», το τέταρτο κεφάλαιο στα «Περί τών έξόδων τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», και το πέμπτο κεφάλαιο στα «Περί δημοτικών διδασκηρίων». Δημοσιεύεται στο ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁷⁶ Μια σύντομη αναφορά στις ανεπιτυχείς μεταρρυθμιστικές προσπάθειες καθώς και σε άλλα σημαντικά εκπαιδευτικά ζητήματα της περιόδου 1897-1922 γίνεται στο κεφάλαιο 2 της παρούσας διατριβής.

¹⁷⁷ Β. Δ. «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], σ. 89, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁷⁸ Άρθρον 2 του Β. Δ. «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], σ. 89, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ως σκοπός της δημοτικής εκπαίδευσης ορίζεται «τὰ πρὸς ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῶν παιδῶν καὶ πρὸς διδασκαλίαν τῶν εἰς τὸν βίον χρησίων στοιχειωδῶν γνῶσεων [...]», ο οποίος επιτυγχάνεται με τη λειτουργία των «προκαταρκτικῶν», όπως τα ονομάζει, σχολείων, μέσα από τα οποία διδάσκονται οι στοιχειώδεις γνώσεις που θα συντελέσουν στην επίτευξη του σκοπού¹⁷⁹.

Ο σκοπός αυτός της στοιχειώδους εκπαίδευσης θα παραμείνει ο ίδιος μέχρι το 1929, οπότε και καταργείται ο νόμος ΒΤΜΘ, παρά τις σημαντικές αλλαγές που έχουν εν τω μεταξύ συντελεσθεί τόσο στο ελληνικό κράτος όσο και στην ελληνική κοινωνία.

β. Είδη νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων

Η διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος με βάση το νόμο ΒΤΜΘ και το διάταγμα της 30 Απριλίου 1896 «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων» έχει ως εξής:

- προβλέπεται η δυνατότητα λειτουργίας πλήρων νηπιαγωγείων, με τρεις τάξεις, στα οποία φοιτούν οι μαθητές ηλικίας 3 έως και 6 ετών¹⁸⁰.

- προβλέπεται η λειτουργία δύο ειδῶν σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης: τα κοινά δημοτικά σχολεία με τέσσερις τάξεις και τα πλήρη δημοτικά σχολεία με έξι τάξεις, τα οποία ονομάζονται "προκαταρκτικά σχολεία"¹⁸¹.

- προβλέπεται επίσης η λειτουργία των γραμματοδιδασκαλείων¹⁸².

Τα προαναφερθέντα είδη δημοτικών σχολείων (κοινά, πλήρη δημοτικά σχολεία και γραμματοδιδασκαλεία) διαχωρίζονται από τον νόμο ΒΤΜΘ και με βάση το φύλο των μαθητῶν. Οι νομοθετικές διατάξεις προβλέπουν κοινά και πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων καθώς και γραμματοδιδασκαλεία αρρένων και θηλέων, κάτω όμως από κάποιες προϋποθέσεις, τόσο για τη σύσταση και τη λειτουργία τους, όσο και για τα διδασκόμενα μαθήματα¹⁸³.

Η παραπάνω διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος τροποποιείται με την έναρξη του σχολικού έτους 1905-1906, όταν με βάση το νόμο ΓΉ (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», τα σχολεία της στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς εκπαίδευσης είναι δύο ειδῶν τα κοινά και τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων. Τα σχολεία θηλέων είναι πλέον μόνο πλήρη δημοτικά σχολεία και ισχύουν και για αυτά οι διατάξεις που αφορούν τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων¹⁸⁴.

Η διάρθρωση αυτή του εκπαιδευτικού συστήματος διατηρείται μέχρι το 1921, όταν με το νόμο 2858 «Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145», τα κοινά δημοτικά σχολεία αφομοιώνονται με τα μονοτάξια πλήρη δημοτικά σχολεία¹⁸⁵.

γ. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων

Τα νομοθετήματα της περιόδου αυτής δεν προβλέπουν τη σύσταση νηπιαγωγείων από το κράτος, προφανώς για οικονομικούς λόγους, αλλά η φροντίδα για τη δημιουργία

¹⁷⁹ Άρθρον 1 του Νόμου ΒΤΜΘ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁸⁰ Άρθρον 3 του Β. Δ. «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], σ. 89, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁸¹ Άρθρον 1 του Νόμου ΒΤΜΘ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁸² Άρθρον 12 του Νόμου ΒΤΜΘ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁸³ Άρθρον 20, Άρθρον 21 και Άρθρον 22 του Νόμου ΒΤΜΘ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁸⁴ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΉ (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.], σ. 120, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁸⁵ Άρθρον 2 του Νόμου 2858 «Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 "περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145"», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.], σ. 331, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

τους αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία, την οποία στην ουσία νομιμοποιεί. Προβλέπεται ότι τα νηπιαγωγεία μπορούν να συσταθούν από ιδιώτες «αναγνωρισμένης χριστότητας», ύστερα από σχετική άδεια του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, η οποία δίνεται μετά τη γνωμοδότηση του αρμόδιου επιθεωρητή. Τα νηπιαγωγεία αυτά έχουν τρεις τάξεις (Α', Β' και Γ'). Σε αυτά διδάσκουν δύο τουλάχιστον δασκάλες οι οποίες έχουν επιπλέον εκπαιδευθεί σε θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα, που έχουν σχέση με την εκπαίδευση των νηπίων¹⁸⁶.

Η Ένωση Ελληνίδων αξιοποιώντας τις νομοθετικές διατάξεις δραστηριοποιείται και λειτουργεί από το 1897 "νηπιακούς σταθμούς" και "λαϊκά νηπιαγωγεία".

Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, καθορίζει τη λειτουργία των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων έχουν έξι τάξεις και μπορούν να συσταθούν όπου οι δημοτικοί πόροι ή οι ιδιωτικές προσφορές ή τα κληροδοτήματα εξασφαλίζουν τα αναγκαία χρηματικά ποσά για τη συντήρηση και λειτουργία τους. Ωστόσο στις πρωτεύουσες των νομών και επαρχιών καθώς και σε πόλεις με πληθυσμό άνω των έξι χιλιάδων κατοίκων, πρέπει να υπάρχει ένα τουλάχιστο πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων. Στις πόλεις αυτές εάν οι δημοτικοί πόροι το επιτρέπουν, τα περισσότερα από τα δημοτικά σχολεία αρρένων ή και όλα αν είναι εφικτό, είναι πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων¹⁸⁷. Για τα πλήρη δημοτικά σχολεία δεν ορίζονται προϋποθέσεις χαρακτηρισμού τους.

Τα κοινά δημοτικά σχολεία αρρένων έχουν τέσσερις τάξεις και συστήνονται και λειτουργούν παντού¹⁸⁸.

Τα είδη των κοινών σχολείων οριοθετούνται με βάση τον αριθμό των μαθητών. Έτσι έχουμε τα μονοτάξια κοινά δημοτικά σχολεία μέχρι 80 μαθητές, τα διτάξια μέχρι 140 μαθητές, τα τριτάξια μέχρι 200 μαθητές και τα τετρατάξια με άνω των 200 μαθητών¹⁸⁹.

Η εκπαίδευση των θηλέων γίνεται σε δημοτικά σχολεία του ίδιου είδους όπως και των αρρένων, κοινά και πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία όμως διδάσκουν δασκάλες. Ωστόσο, αν πρόκειται να συσταθεί πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων, τότε επιπλέον θα πρέπει στον δήμο, στον οποίο αυτό θα λειτουργήσει, να έχουν προηγουμένως εξασφαλισθεί οι πόροι για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων αρρένων.

Κοινό δημοτικό σχολείο θηλέων μπορεί να συσταθεί παντού, αρκεί να υπάρχουν τουλάχιστο εικοσιπέντε μαθήτριες. Στα δημοτικά σχολεία θηλέων μπορούν να φοιτούν και αγόρια, εφόσον δεν λειτουργεί δημοτικό σχολείο αρρένων στο δήμο, μέχρι την ηλικία των δέκα ετών¹⁹⁰.

Γραμματοδιδασκαλεία μπορούν να συσταθούν παντού όπου δεν μπορεί να συσταθεί λόγω ελλείψεως πόρων ή μαθητών, άλλο δημοτικό σχολείο αρρένων ή θηλέων. Ωστόσο, προβλέπεται η ύπαρξη τουλάχιστο 15 μαθητών για τη σύσταση γραμματοδιδασκαλείου, εκτός αν οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών καλύπτουν οι ίδιοι τα έξοδα συντήρησής του¹⁹¹. Αν ο αριθμός των μαθητών ενός γραμματοδιδασκαλείου υπερβαίνει τους εβδομήντα, τότε αυτό μπορεί να προαχθεί σε κοινό δημοτικό σχολείο, ύστερα από σχετική απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου¹⁹².

Στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει σχολείο θηλέων και λειτουργεί γραμματοδιδασκαλείο, τότε τα κορίτσια μπορούν να φοιτήσουν σε αυτό μέχρι την ηλικία

¹⁸⁶ Άρθρον 1 και Άρθρον 3 του Β. Δ. «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.] ό.π.

¹⁸⁷ Άρθρον 4 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁸⁸ Άρθρον 6 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁸⁹ Άρθρον 7 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁹⁰ Άρθρον 20, Άρθρον 21 και Άρθρον 22 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁹¹ Άρθρον 12. του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁹² Άρθρον 16 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

των δέκα ετών. Σε αυτά τα γραμματοδιδασκαλεία διορίζονται κατά προτίμηση δασκάλες¹⁹³. Ο νόμος προβλέπει επίσης την έκδοση διατάγματος, το οποίο θα ορίζει τις λεπτομέρειες που αφορούν την «εσωτερική τάξη» των γραμματοδιδασκαλείων¹⁹⁴.

Η ίδρυση ενός σχολείου αποτελεί απόφαση του Επαρχιακού Συμβουλίου, η οποία επικυρώνεται με Βασιλικό Διάταγμα από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, το οποίο εξετάζει πάνω απ' όλα την ύπαρξη των αναγκαίων οικονομικών πόρων, ελέγχοντας τον οικονομικό προϋπολογισμό του δήμου στον οποίο πρόκειται να συσταθεί το σχολείο¹⁹⁵.

Το 1905, έχουμε την πρώτη σοβαρή τροποποίηση του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, με την ψήφιση του νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως»¹⁹⁶. Ο νέος νόμος αρχίζει να εφαρμόζεται με τη λήξη του σχολικού έτους 1904-1905. Οι τροποποιήσεις που επιφέρει αφορούν κυρίως τον τρόπο ίδρυσης και μεταβολής των δημοτικών σχολείων, καθορίζοντας νέες βασικές προϋποθέσεις οι οποίες δεν σχετίζονται αποκλειστικά με την ύπαρξη οικονομικών πόρων, αλλά έχουν σημείο αναφοράς τα πληθυσμιακά δεδομένα της κάθε περιοχής. Αλλάζει επίσης, η διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος με την κατάργηση των γραμματοδιδασκαλείων. Τέλος, προβλέπεται χαρακτηρισμός των πλήρων δημοτικών σχολείων με βάση τον αριθμό των φοιτούντων μαθητών.

Συγκεκριμένα ο νόμος Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως» προβλέπει ότι τα σχολεία της δημοτικής εκπαίδευσης είναι δύο ειδών: τα κοινά δημοτικά σχολεία, τα οποία έχουν τέσσερις τάξεις, και τα πλήρη δημοτικά σχολεία τα οποία έχουν έξι τάξεις¹⁹⁷.

Τα πλήρη δημοτικά σχολεία ιδρύονται εκεί όπου υπάρχουν τουλάχιστο 50 μαθητές. Τα είδη των πλήρων δημοτικών σχολείων οριοθετούνται με βάση τον αριθμό των φοιτούντων μαθητών. Έτσι προβλέπεται ότι τα πλήρη δημοτικά σχολεία είναι: μονοτάξια με αριθμό μαθητών 50-80, διτάξια με αριθμό μαθητών 81-130, τριτάξια με αριθμό μαθητών 131-200, τετρατάξια με αριθμό μαθητών 201-250, πεντατάξια με αριθμό μαθητών 251-300 και εξατάξια με αριθμό μαθητών 301-350.

Τα κοινά δημοτικά σχολεία ιδρύονται εκεί όπου υπάρχουν τουλάχιστο 15 μαθητές και είναι μονοτάξια, δηλαδή με έναν εκπαιδευτικό¹⁹⁸.

Τα σχολεία θηλέων είναι μόνο πλήρη δημοτικά σχολεία και ισχύουν και για αυτά οι διατάξεις που αφορούν τα δημοτικά σχολεία αρρένων.

Οι ίδιες διατάξεις του παρόντος νόμου διέπουν τη λειτουργία των δημοτικών σχολείων που ιδρύονται και συντηρούνται είτε με βάση κάποιο κληροδότημα, είτε με βάση άλλους ειδικούς πόρους, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τη βούληση του διαθέτη¹⁹⁹.

Η ίδρυση και η μεταβολή (προαγωγή, κατάργηση, υποβιβασμός) των δημοτικών σχολείων γίνεται με πρόταση του αρμόδιου επιθεωρητή προς τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, ο οποίος επικυρώνει την πρόταση του

¹⁹³ Άρθρον 15 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁹⁴ Άρθρον 14 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁹⁵ Άρθρον 5 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

¹⁹⁶ Νόμος Γ'Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.], σ. 120, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁹⁷ Άρθρον 1 του Νόμου Γ'Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

¹⁹⁸ Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

¹⁹⁹ Άρθρον 9 του Νόμου Γ'Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

επιθεωρητή με την έκδοση Βασιλικού Διατάγματος, εντός ενός μηνός από την υποβολή της. Για την σύσταση ενός δημοτικού σχολείου λαμβάνεται υπόψη ο αριθμός των κατοίκων, με βάση την επίσημη απογραφή και υπολογίζοντας ότι το 7% αυτών αναλογεί σε μαθητές. Για την μεταβολή ενός δημοτικού σχολείου λαμβάνεται υπόψη ο μέσος όρος των μαθητών των τριών προηγούμενων ετών, οι οποίοι προσήλθαν στις εξετάσεις²⁰⁰.

Οι παραπάνω διατάξεις ισχύουν μέχρι την ψήφιση του νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως τών νόμων 2145 "περι άποδοχών κλπ. του προσωπικού τών σχολείων τής δημοτικής εκπαίδευσως" και 2249 περι τροποποιήσεως του νόμου 2145»²⁰¹ του 1922. Μεταξύ άλλων ρυθμίσεων ο νόμος 2858 προβλέπει ότι τα κοινά δημοτικά σχολεία αφομοιώνονται με τα μονοτάξια πλήρη δημοτικά σχολεία²⁰². Προβλέπει επίσης ότι η στοιχειώδης εκπαίδευση γίνεται εξαετής. Η διαβάθμιση των σχολείων εξακολουθεί να γίνεται με βάση τον αριθμό των μαθητών, όπως αυτός προβλέπεται από το νόμο Γ'Η'.

2II. Φοίτηση μαθητών

α. Εγγραφή, φοίτηση, αξιολόγηση, προαγωγή και κινητικότητα των μαθητών των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως.

Το Βασιλικό Διάταγμα «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων» του 1896, προέβλεπε ότι στα νηπιαγωγεία που μπορούν να ιδρυθούν και να λειτουργήσουν, εγγράφονται και φοιτούν νήπια από 3 έως και 6 ετών²⁰³.

Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895 περιέχει ορισμένες γενικές διατάξεις, που αφορούν την εγγραφή και την φοίτηση των μαθητών στα δημοτικά σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσως. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι οι μαθητές εγγράφονται στο δημοτικό σχολείο σε ηλικία επτά ετών. Η φοίτηση των μαθητών στο δημοτικό σχολείο είναι υποχρεωτική, μέχρι την απόκτηση του απολυτηρίου²⁰⁴.

Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, περιλαμβάνει επίσης ορισμένες γενικές διατάξεις που ορίζουν τους όρους κινητικότητας των μαθητών, τόσο ανάμεσα στα είδη των δημοτικών σχολείων, όσο και προς τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα οι μαθητές που μετακινούνται από κοινό σε κοινό δημοτικό σχολείο πρέπει να έχουν αποδεικτικό του σχολείου από το οποίο προέρχονται, ώστε να εγγραφούν στην ανάλογη τάξη του νέου σχολείου.

Όσοι μαθητές μετακινούνται από κοινό σε πλήρες δημοτικό σχολείο, ή από γραμματοδιδασκαλείο σε κοινό ή σε πλήρες δημοτικό σχολείο, εκτός του αποδεικτικού από το σχολείο προέλευσης, υποβάλλονται και σε «δοκιμασία κατάταξης» και εντάσσονται στην τάξη για την οποία θα κριθούν ικανοί. Σε εξέταση υποβάλλονται επίσης όσοι μαθητές διδάσκονται κατ' οίκον και επιθυμούν ή να ενταχθούν σε κάποια τάξη ενός δημοτικού σχολείου, ή να αποκτήσουν απολυτήριο δημοτικού σχολείου²⁰⁵.

²⁰⁰ Άρθρον 2 του Νόμου Γ'Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περί τροποποιήσεως τών νόμων ΒΤΜΘ' τής 3 Σεπτεμβρίου 1895 και ΒΤΖ' τής 5 Απριλίου 1896, "περι στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως.", ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

²⁰¹ Νόμος 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως τών νόμων 2145 "περι άποδοχών κλπ. του προσωπικού τών σχολείων τής δημοτικής εκπαίδευσως" και 2249 "περι τροποποιήσεως του νόμου 2145", ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.], σ. 331, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁰² Άρθρον 2 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως τών νόμων 2145 "περι άποδοχών κλπ. του προσωπικού τών σχολείων τής δημοτικής εκπαίδευσως" και 2249 "περι τροποποιήσεως του νόμου 2145", ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.], σ. 331, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁰³ Άρθρον 3 του Β. Δ. «Περί συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], σ. 89, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁰⁴ Άρθρον 1 και Άρθρον 6 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁰⁵ Άρθρον 18 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Σε εξετάσεις υποβάλλεται και ο κάτοχος απολυτηρίου κοινού ή πλήρους δημοτικού σχολείου, ο οποίος επιθυμεί να συνεχίσει στη μέση εκπαίδευση και να καταταχθεί σε «ελληνικό σχολείο». Οι απόφοιτοι των κοινών δημοτικών σχολείων μπορούν να εισαχθούν στη πρώτη τάξη του «ελληνικού σχολείου», ενώ οι απόφοιτοι των πλήρων δημοτικών σχολείων μπορούν να εισαχθούν και σε ανώτερη τάξη του «ελληνικού σχολείου». Δεν υπάρχει ανάλογη πρόβλεψη για τους απόφοιτους των γραμματοδιδασκαλείων²⁰⁶.

Η διαδικασία των εισαγωγικών εξετάσεων των μαθητών των κοινών και των πλήρων δημοτικών σχολείων στα «ελληνικά σχολεία» περιγράφεται αναλυτικά και στο Βασιλικό Διάταγμα «Περὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», τῆς 7 Ἀπριλίου 1907²⁰⁷.

Η αναγκαιότητα για λεπτομερή ρύθμιση των θεμάτων που αφορούν την εγγραφή και τη φοίτηση των μαθητών των δημοτικών σχολείων, σε αντίθεση με τις γενικές διατάξεις του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895, οδηγούν στην έκδοση Βασιλικού Διατάγματος, το 1896. Το Βασιλικό Διάταγμα «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως»²⁰⁸ τῆς 26 Αὐγούστου 1896, εκδίδεται με βάση τα άρθρα 1 §β΄, 6, 17, 18, 40 §Α΄ α΄ και β΄ του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895. Περιέχει διατάξεις που αφορούν την εγγραφή, τις εξετάσεις, την αξιολόγηση και την προαγωγή των μαθητών των δημοτικών σχολείων και γραμματοδιδασκαλείων.

Σύμφωνα με το Β.Δ. οι εγγραφές διενεργούνται από 16 Αὐγούστου μέχρι 20 Σεπτεμβρίου. Όσοι μαθητές συμπληρώνουν το έκτο έτος της ηλικίας τους, κατά την διάρκεια του σχολικού έτους, εγγράφονται στο σχολείο και κατά την διάρκεια των δύο πρώτων εβδομάδων της μεγάλης Σαρακοστής. Για την εγγραφή στη κατώτατη τάξη του σχολείου πρέπει να υπάρχει ικανή απόδειξη ότι ο μαθητής συμπλήρωσε το έκτος έτος της ηλικίας του. Το ίδιο ισχύει και την εγγραφή ενός μαθητή στην αμέσως επόμενη τάξη για

²⁰⁶ Άρθρον 19 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁰⁷ Η εισαγωγή στην Α΄ τάξη του «ελληνικού σχολείου» γίνεται μόνον εφόσον ο μαθητής έχει επιτύχει στις εισαγωγικές εξετάσεις. Στις εισαγωγικές εξετάσεις για την Α΄ τάξη του ελληνικού σχολείου δεκτοί γίνονται όσοι μαθητές έχουν απολυτήριο κοινού δημοτικού σχολείου ή ενδεικτικό προαγωγής από την Δ΄ τάξη του πλήρους δημοτικού σχολείου. Όσοι μαθητές έχουν ενδεικτικό από την Ε΄ ή την Στ΄ τάξη πλήρους δημοτικού σχολείου, κατατάσσονται σε μεγαλύτερη τάξη του ελληνικού σχολείου, για την οποία θα κριθούν ικανοί ύστερα από επιτυχή συμμετοχή σε κατατακτήριες εξετάσεις.

Οι εισιτήριες και οι κατατακτήριες εξετάσεις των μαθητών στα ελληνικά σχολεία γίνονται από τις 3 έως τις 14 του Σεπτεμβρίου και αφού προηγουμένως έχουν ολοκληρωθεί οι συμπληρωματικές εξετάσεις των μετεξεταστέων μαθητών των ελληνικών σχολείων.

Οι εξετάσεις των μαθητών για την εισαγωγή τους στην Α΄ τάξη του Ελληνικού σχολείου είναι γραπτές και προφορικές. Η γραπτή δοκιμασία περιλαμβάνει εξέταση στη γλώσσα, με βάση τα εγκεκριμένα αναγνωστικά της Δ΄ τάξεως του δημοτικού σχολείου και στα μαθηματικά όπου εξετάζονται σε προβλήματα τεσσάρων πράξεων. Η προφορική δοκιμασία περιλαμβάνει εξέταση στην ανάγνωση, στη γραμματική και στα μαθηματικά. Από τους μαθητές που συμμετέχουν στις εισιτήριες εξετάσεις για το ελληνικό σχολείο, κανείς δεν γίνεται δεκτός αν: α) ἂν μὴ δύνηται ἀπταιστώσως σχεδὸν νὰ ἀναγινώσκῃ νεοελληνικὸν κείμενον πρότερον ὑπ’ αὐτοῦ κατανοητὸν, β) ἂν μὴ δύνηται εὐχερῶν μὲν νὰ ἐκτελῇ τὰς 4 θεμελιώδεις πράξεις ἐπὶ τῶν ἀκεραίων, ὅπωςδῆποτε δὲ νὰ ἐκτελῇ τὰς αὐτὰς πράξεις ἐπὶ τῶν κλασματικῶν ἀριθμῶν, γ) ἂν μὴ δύνηται ὅπωςδῆποτε νὰ ὀρθογραφῇ τὸ ὑπαγρευθὲν αὐτῷ τεμάχιον καὶ δ) ἂν μὴ δύνηται ὅπωςδῆποτε νὰ ἀναγνωρίζῃ τοὺς ὀμαλώτερος ὀνοματικῶς καὶ ῥηματικῶς τύπος τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης».

Τα αποτελέσματα των γραπτών και προφορικών εξετάσεων εξάγονται από το σύλλογο των διδασκόντων στο ελληνικό σχολείο.

Οι μαθητές που προέρχονται από την Ε΄ ή την Στ΄ τάξη πλήρους δημοτικού σχολείου υποβάλλονται σε κατατακτήριες εξετάσεις οι οποίες είναι γραπτές και προφορικές. Οι γραπτές εξετάσεις γίνονται στη ορθογραφία αρχαίου κειμένου και στην ιστορία. Οι προφορικές αφορούν όλα τα μαθήματα που έχουν διδαχθεί. Β. Δ. «Περὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως» ΦΕΚ: 63/7 Ἀπριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [142.], σ. 128, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁰⁸ Β. Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αὐγούστου 1896, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], σ. 91, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

την οποία απαιτείται η απόδειξη για την συμπλήρωση του εβδόμου έτους της ηλικίας του²⁰⁹.

Οι δάσκαλοι, οι γραμματιστές και οι γραμματοδιδάσκαλοι φροντίζουν με ανακοίνωσή τους, η οποία διαβάζεται στην εκκλησία κάθε Κυριακή, από 10 Αυγούστου μέχρι 15 Σεπτεμβρίου, και παράλληλα τοιχοκολλείται, να ενημερώνουν τους γονείς των μαθητών για τις συνέπειες που προβλέπονται από το άρθρο 6 του νόμου του 1834, για όσους δεν εγγράψουν στο σχολείο, τα παιδιά που έχουν τη νόμιμη ηλικία. Οι ίδιοι εκπαιδευτικοί οφείλουν στο τέλος του Σεπτεμβρίου, να στέλνουν στο νομαρχιακό επιθεωρητή κατάσταση με τα ονόματα των γονέων οι οποίοι δεν έγραψαν τα παιδιά τους στο σχολείο. Παράλληλα, οφείλουν να γράψουν τα παιδιά αυτά οι ίδιοι εφόσον και μετά την αναφορά τους οι γονείς των παιδιών αυτών δεν προσέρχονται στο σχολείο για την εγγραφή. Τέλος, κάθε δίμηνο ενημερώνουν το νομαρχιακό επιθεωρητή για τους μαθητές που παρουσιάζουν ελλιπή φοίτηση, προκειμένου να εφαρμοστούν οι διατάξεις του άρθρου 6 του νόμου του 1834²¹⁰.

Στις 30 Σεπτεμβρίου οι διευθυντές των πλήρων και κοινών δημοτικών σχολείων, οι εκπαιδευτικοί που υπηρετούν στα γραμματοδιδασκαλεία και οι διευθυντές των ιδιωτικών σχολείων, στέλνουν στο νομαρχιακό επιθεωρητή κατάσταση με τον αριθμό των εγγραφέντων, μαθητών ανά τάξη και τα ονόματα του πρώτου και του τελευταίου μαθητή κάθε τάξης. Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους δεν επιτρέπεται η προαγωγή ή ο υποβιβασμός ενός μαθητή από τάξη σε τάξη²¹¹.

Η μεταγραφή ενός μαθητή από ένα σχολείο σε ένα άλλο επιτρέπεται μόνο αν οι οικογένειά του αλλάξει κατοικία και μετακινηθεί σε άλλο τόπο ή σε άλλη συνοικία. Για κάθε άλλη έκτακτη περίπτωση μεταγραφής απαιτείται η γνωμοδότηση του νομαρχιακού επιθεωρητή²¹².

Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους ο δάσκαλος εξετάζει τους μαθητές προφορικά και γραπτά και τους βαθμολογεί. Η προφορική εξέταση των μαθητών όλων των τάξεων γίνεται τουλάχιστον μια φορά κάθε εβδομάδα. Η γραπτή εξέταση γίνεται κάθε δεκαπενθήμερο και αφορά τους μαθητές των δύο ανωτέρων τάξεων του κοινού και των τεσσάρων ανωτέρων τάξεων του πλήρους σχολείου. Οι βαθμοί των μαθητών σημειώνονται από το δάσκαλο στον κατάλογο προσκλήσεως αυτών, ενώ εκεί σημειώνει και τους απόντες. Στο τέλος κάθε μήνα σημειώνει στο μηνιαίο έλεγχο κάθε μαθητή, το βαθμό του σε κάθε μάθημα, ο οποίος δείχνει την πρόοδο του σε αυτό το μάθημα, και το μέσο όρο των βαθμών αυτών. Σημειώνει επίσης, τις απουσίες του μαθητή και την διαγωγή του και ενημερώνει την οικογένειά του. Στο τέλος κάθε τριμήνου, γράφει στον έλεγχο των εξετάσεων το γενικό μέσο όρο, ο οποίος δείχνει την πρόοδο του μαθητή²¹³.

Στα σχολεία στα οποία υπηρετούν πάνω από ένας δάσκαλος, ο διευθυντής οφείλει να είναι παρόν κατά τις προφορικές εξετάσεις των μαθητών των κατωτέρων τάξεων «ίνα άσφαλώς όπωσδήποτε γνωρίζη τῷ επιθεωρητή τήν καταστάση τοῦ ὅλου σχολείου»²¹⁴.

Οι προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις γίνονται το πρώτο δεκαπενθήμερο του Ιουλίου και κατά την ημέρα την οποία καθορίζει ο νομαρχιακός επιθεωρητής. Σε περίπτωση που τοπικοί λόγοι απαιτούν την διεξαγωγή των εξετάσεων σε άλλο χρονικό διάστημα, τότε αυτό μπορεί να γίνει με απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου²¹⁵.

²⁰⁹ Άρθρον 1 και Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹⁰ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹¹ Άρθρον 6 και Άρθρον 7 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹² Άρθρον 5 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹³ Άρθρον 9 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹⁴ Άρθρον 10 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹⁵ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

Στις προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις μπορούν να παρευρίσκονται, χωρίς να έχουν δικαίωμα να βαθμολογούν, η επιτόπιος επιθεωρητική επιτροπή, ο δήμαρχος ή ο αντιπρόσωπος αυτού και ο γενικός ή ο νομαρχιακός επιθεωρητής ή αντιπρόσωπος του νομαρχιακού επιθεωρητή.

Οι προαγωγικές και οι απολυτήριες εξετάσεις για τις δύο ανώτερες τάξεις των κοινών δημοτικών και τις τέσσερις ανώτερες των πλήρων δημοτικών σχολείων, αποτελούνται τόσο από γραπτές όσο και από προφορικές δοκιμασίες.

Οι γραπτές εξετάσεις των ανωτέρων τάξεων περιλαμβάνουν δοκιμασία στην γλώσσα, τα μαθηματικά και την ιχνογραφία. Η εξέταση στη γλώσσα περιλαμβάνει την γραπτή απόδοση από τους μαθητές ενός μύθου ή ενός ανεκδότου το οποίο διηγείται είτε ο επιθεωρητής, είτε ο αντιπρόσωπος αυτού ή ο ίδιος ο δάσκαλος. Η εξέταση στα μαθηματικά περιλαμβάνει την επίλυση από τους μαθητές 3-4 αριθμητικών προβλημάτων, τα οποία αναφέρονται στις συναλλαγές στην καθημερινή ζωή και τα οποία θέτει επίσης ο επιθεωρητής ή ο αντιπρόσωπος του ή ο δάσκαλος. Στην ιχνογραφία οι μαθητές οφείλουν να παρουσιάσουν ένα απλό ιχνογράφημα. Η γραπτή εξέταση κάθε τάξης δεν πρέπει να ξεπερνά σε διάρκεια την 1½ ώρα²¹⁶.

Οι προφορικές εξετάσεις των ανωτέρων τάξεων περιλαμβάνουν δοκιμασία σε όλα τα μαθήματα που διδάσκονται και γίνεται με τον ίδιο τρόπο που αυτοί εξετάζονται κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Τα θέματα στα οποία θα εξεταστούν ορίζονται με κλήρωση. Η διάρκεια της προφορικής εξέτασης είναι το πολύ 2 ώρες, αν ο αριθμός των μαθητών της τάξης είναι 30 και 4 αν οι μαθητές είναι 60²¹⁷.

Οι δύο κατώτερες τάξεις των δημοτικών σχολείων εξετάζονται μόνο προφορικά στην ανάγνωση, τα θρησκευτικά και την αριθμητική. Η εξέταση των δύο κατώτερων τάξεων του δημοτικού προηγείται της εξέτασης των ανώτερων τάξεων.

Στα μαθήματα της γυμναστικής και της ωδικής όλοι οι μαθητές όλων των τάξεων εξετάζονται μετά την ολοκλήρωση των εξετάσεων στα υπόλοιπα μαθήματα²¹⁸.

Η αξιολόγηση των μαθητών γίνεται με την χρήση τεσσάρων βαθμών οι οποίοι αντιστοιχούν και σε ορισμένο χαρακτηρισμό. Οι βαθμοί αυτοί είναι: άριστα (4), λίαν καλώς (3), καλώς (2) και ενδεώς (1). Για κάθε μαθητή υπολογίζεται ο μέσος όρος των τριών γενικών βαθμών των τριμήνων που έχει γραφεί στους ελέγχους και του βαθμού που πήρε στις προαγωγικές ή απολυτήριες εξετάσεις. Για την προαγωγή ή την απόλυση ενός μαθητή απαιτείται αυτός ο μέσος όρος να είναι τουλάχιστο καλώς (2). Σε διαφορετική περίπτωση ο μαθητής καλείται να επαναλάβει την τάξη²¹⁹.

Οι μαθητές οι οποίοι δικαιολογημένα (ασθένεια ή σπουδαίο κώλυμα) απουσιάζουν από τις προαγωγικές ή απολυτήριες εξετάσεις προάγονται ή απολύονται αν ο μέσος όρος των βαθμών των μηνιαίων ελέγχων είναι τουλάχιστο καλώς (2). Σε περίπτωση αναίτιου απουσίας από τις εξετάσεις ο μαθητής καλείται να επαναλάβει την τάξη, ανεξάρτητα των βαθμών και της επίδοσής του²²⁰.

Οι γραπτές απολυτήριες εξετάσεις των «κατ' οίκον διδαχθέντων» και των μαθητών ιδιωτικών σχολείων γίνονται μαζί με τους υπόλοιπους μαθητές των δημοτικών σχολείων, ενώ οι προφορικές εξετάσεις γίνονται, σε όλα τα μαθήματα, ξεχωριστά²²¹.

²¹⁶ Άρθρον 11 και Άρθρον 12. του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹⁷ Άρθρον 13 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹⁸ Άρθρον 14 και Άρθρον 15 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²¹⁹ Άρθρον 16 και Άρθρον 17 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²²⁰ Άρθρον 19 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

²²¹ Άρθρον 18 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αυγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ό.π.

Οι κατατακτήριες εξετάσεις για την ένταξη ενός μαθητή από ιδιωτικό σχολείο ή «κατ' οίκον διδαχθέντος» σε κοινό ή πλήρες δημοτικό σχολείο διεξάγονται κατά την περίοδο των εγγραφών ενώπιον όλων των δασκάλων του σχολείου. Η κατάταξη του σε τάξη γίνεται με βάση την απόφαση της πλειοψηφίας των δασκάλων του σχολείου²²².

Οι διατάξεις του Β.Δ. ισχύουν ακριβώς και για τα ιδιωτικά σχολεία με μόνη εξαίρεση το γεγονός ότι ο επιθεωρητής ή ο αντιπρόσωπός του παρευρίσκεται απαραίτητα κατά την διάρκεια των προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων σε αυτά²²³.

Στις διατάξεις του παραπάνω Βασιλικού Διατάγματος προστίθεται το 1898, ένα ακόμη Βασιλικό Διάταγμα, «Περὶ προσθήκης εἰς τὸ ἀπὸ 23 Αὐγούστου 1896 Β. διάταγμα διατάξεως ἀφορώσης εἰς τὴν ἐγγραφήν μαθητῶν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις»²²⁴ τῆς 31 Αὐγούστου 1898, μια ακόμη διάταξη, η οποία επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς που παρακολουθοῦν θερινὰ μαθήματα στην Αθήνα, να ξεκινούν τις εγγραφές στις 1 Σεπτεμβρίου²²⁵.

Το 1905, ψηφίζεται ο νόμος ΓΨΗ' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΨΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως»²²⁶, τῆς 19 Αὐγούστου 1905, ο οποίος τροποποιεῖ το καθεστὼς μετακίνησης των μαθητῶν ἀπὸ ἓνα κοινό δημοτικό σχολεῖο σε ἓνα πλήρες δημοτικό σχολεῖο. Ο νέος νόμος προβλέπει ὅτι οἱ μαθητὲς οἱ ὁποῖοι φοιτοῦν σε κοινὰ δημοτικά σχολεία ἔχουν τὴν δυνατότητα να μεταβούν σε πλήρη δημοτικά σχολεία με τὴν προσκόμιση του πιστοποιητικῆς ἢ του απολυτηρίου του κοινού δημοτικῆς σχολεῖο. Κατατάσσονται στις ἀνάλογες τάξεις του πλήρους δημοτικῆς σχολεῖο. Με τὴν διάταξη αὐτὴ καταργεῖται ἡ δοκιμασία κατάταξης στην ὁποία υποβάλλονταν μέχρι τότε οἱ μαθητὲς αὐτοί. Επίσης με τὴν τροποποίηση αὐτὴ οἱ μαθητὲς κατατάσσονται στις ἀνάλογες τάξεις καὶ ὄχι σε αὐτὲς για τις ὁποῖες θα κριθοῦν ἰκανοὶ ἀπὸ τὴν κατατακτήρια δοκιμασία²²⁷.

Το 1910 ἓνα νέο Βασιλικὸ Διάταγμα «Περὶ ἡλικίας, χρόνου ἐγγραφῆς, χρόνου καὶ τόπου ἐξετάσεων κλπ. τῶν μαθητῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως»²²⁸, τῆς 14 Αὐγούστου 1910, τροποποιεῖ τις ρυθμίσεις που ἀφοροῦν στην ἐγγραφή καὶ τὴν φοίτηση των μαθητῶν των σχολείων τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Το διάταγμα στηρίζεται στα ἀρθρα 1, 6, 17, 18, καὶ 40 Α του νόμου ΒΤΜΘ' καὶ τὸ ἀρθρο 1 του ΓΨΗ' νόμου.

Οἱ ἐγγραφές των μαθητῶν στο δημοτικό σχολεῖο γίνονται ἀπὸ 1 μέχρι 15 Σεπτεμβρίου. Στην πρώτη τάξη ἐγγράφονται οἱ μαθητὲς οἱ ὁποῖοι συμπληρώνουν τὸ ἔκτο ἔτος τῆς ἡλικίας τους μέχρι καὶ τὸν Οκτώβριο του ἰδίου ἔτους. Οἱ μαθητὲς οἱ ὁποῖοι

²²² Ἄρθρον 20 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αὐγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ὄ.π.

²²³ Ἄρθρον 21 του Β.Δ. «Περὶ ἐγγραφῆς καὶ ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 104/26 Αὐγούστου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [86.], ὄ.π.

²²⁴ Β. Δ. «Περὶ προσθήκης εἰς τὸ ἀπὸ 21 Αὐγούστου 1896 Β. διάταγμα διατάξεως ἀφορούσης εἰς τὴν ἐγγραφήν μαθητῶν ἐν τοῖς δημοτ. σχολείοις.», ΦΕΚ: 144/31 Αὐγούστου 1898, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [95.], σ. 98, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

²²⁵ «Ἐν οἷς δημοτικοῖς σχολείοις ὑπηρετοῦσι δημοδιδάσκαλοι τῶν ἀκροωμένων τῶν ἐν Αθήναις διδασκομένων κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως θερινῶν μαθημάτων, ἢ ἐγγραφή ἄρχεται ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου». Β. Δ. «Περὶ προσθήκης εἰς τὸ ἀπὸ 21 Αὐγούστου 1896 Β. διάταγμα διατάξεως ἀφορούσης εἰς τὴν ἐγγραφήν μαθητῶν ἐν τοῖς δημοτ. σχολείοις.», ΦΕΚ: 144/31 Αὐγούστου 1898, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [95.], ὄ.π.

²²⁶ Νόμος ΓΨΗ' (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΨΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.], σ. 120, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

²²⁷ Ἄρθρον 1 του Νόμου ΓΨΗ' (υπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΨΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.], ὄ.π.

²²⁸ Β. Δ. «Περὶ ἡλικίας, χρόνου ἐγγραφῆς, χρόνου καὶ τρόπου ἐξετάσεων κλπ. των μαθητῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.», ΦΕΚ: 266/14 Αὐγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.], σ. 155, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

συμπληρώνουν το έκτο έτος αργότερα εγγράφονται στην πρώτη τάξη κατά την πρώτη εβδομάδα της μεγάλης Τεσσαρακοστής²²⁹.

Ο διευθυντής κάθε δημοτικού σχολείου φροντίζει ώστε να γίνει γνωστό με σχετικές ανακοινώσεις, στους γονείς των παιδιών που έχουν ηλικία για φοίτηση στο δημοτικό σχολείο, ότι η φοίτηση είναι υποχρεωτική και πως σε περίπτωση που δεν γράψουν ή δεν φροντίσουν για την ανελλιπή φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο, τιμωρούνται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6 του νόμου του 1834. Για την εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων ο διευθυντής κάθε σχολείου στέλνει στον αρμόδιο επιθεωρητή κάθε Σεπτέμβριο πίνακα εγγραφέντων μαθητών και κατά τη διάρκεια της χρονιάς αντίγραφο του καταλόγου «προσκήσεως», ώστε να υπάρχει η δυνατότητα ελέγχου τόσο για μαθητές που δεν έχουν εγγραφεί στο σχολείο, παρά το γεγονός ότι έχουν την ανάλογη ηλικία, όσο και για τους μαθητές που ενώ είναι γραμμένοι δεν φοιτούν κανονικά σε αυτό. Ο επιθεωρητής, μετά τους σχετικούς ελέγχους, ενημερώνει σχετικά τις αρμόδιες αρχές. Ο νόμος προβλέπει επίσης, τη δυνατότητα να ζητήσει ο δάσκαλος τη συνδρομή της αστυνομίας για τους μαθητές, οι οποίοι απουσιάζουν από το σχολείο με δική τους υπαιτιότητα²³⁰.

Τα μαθήματα των σχολείων αρχίζουν στις 16 Σεπτεμβρίου, μετά την γιορτή της σημαίας, η οποία απραγματοποιείται στις 14 Σεπτεμβρίου. Το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου οι μαθητές κάνουν συχνές εκδρομές με στόχο τη συλλογή χρησίων φυσικών αντικειμένων, τα οποία θα τα χρησιμοποιήσουν στη διδασκαλία κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς²³¹.

Η μεταγραφή ενός μαθητή από σχολείο σε σχολείο κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους επιτρέπεται μόνο σε περίπτωση κατά την οποία η οικογένεια του μαθητή αποδεδειγμένα έχει μετακομίσει σε άλλη περιοχή. Σε διαφορετική περίπτωση η μεταγραφή επιτρέπεται μόνο με την έγκριση του επιθεωρητή²³².

Η αξιολογική κλίμακα περιλαμβάνει τέσσερις βαθμούς: άριστα (4), λίαν καλώς (3), καλώς (2) και ενδεώς (1).

Ο δάσκαλος εξετάζει και βαθμολογεί με ακρίβεια, όλους τους μαθητές. Ιδιαίτερα δε τους μαθητές των δύο ανωτέρων τάξεων του κοινού σχολείου και των τεσσάρων ανωτέρων τάξεων του πλήρους σχολείου, τους εξετάζει γραπτώς τουλάχιστον κάθε δεκαπενθήμερο. Ο βαθμός κάθε μαθητή σημειώνεται στον κατάλογο προσκήσεως, μαζί και με τις απουσίες κάθε μαθητή. Στο τέλος κάθε μήνα ο δάσκαλος σημειώνει στο μηνιαίο έλεγχο την πρόοδο κάθε μαθητή, όπως αυτός αντικατοπτρίζεται από το γενικό βαθμό των καθημερινών εξετάσεων σε κάθε μάθημα, τον αριθμό των απουσιών του μαθητή και τη διαγωγή του. Τον μηνιαίο αυτό έλεγχο φροντίζει ο δάσκαλος να τον γνωστοποιεί και στην οικογένεια κάθε μαθητή.

Το τελευταίο δεκαπενθήμερο του σχολικού έτους, το οποίο διαρκεί δέκα μήνες, γίνονται οι γενικές εξετάσεις.

Οι γενικές εξετάσεις της ανώτερης τάξης του κοινού δημοτικού σχολείου και των τριών ανώτερων τάξεων του πλήρους δημοτικού σχολείου, περιλαμβάνουν ιχνογράφηση ενός απλού ιχνογραφήματος, την έγγραφη απόδοση ενός μύθου ή ενός σύντομου ανέκδοτου, την λύση 2 ή 3 μαθηματικών προβλημάτων που αναφέρονται στις συνήθεις συναλλαγές των ανθρώπων, και την προφορική εξέταση σε ένα από τα φυσιολογικά μαθήματα που έχουν διδαχθεί οι μαθητές. Ο μέσος όρος των τεσσάρων βαθμών που θα επιτύχει κάθε μαθητής στις γενικές εξετάσεις, καταγράφεται στο μηνιαίο έλεγχο, ως ο

²²⁹ Άρθρον 1 και Άρθρον 2 του Β. Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³⁰ Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³¹ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³² Άρθρον 6 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

τελευταίος βαθμός, και προστίθεται με τους ήδη υπάρχοντες γενικούς βαθμούς. Αν ο τελικός μέσος όρος όλων των παραπάνω βαθμών είναι τουλάχιστον 2 =καλώς τότε ο μαθητής προάγεται στην αμέσως επόμενη τάξη ή απολύεται από το δημοτικό σχολείο²³³.

Οι μαθητές κάθε μιας από τις κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου χωρίζονται σε δύο τμήματα, από τα οποία το ένα εξετάζεται στην αριθμητική και το άλλο στη γλώσσα. Ο βαθμός κάθε μαθητή στις εξετάσεις αυτές καταγράφεται ως τελευταίος στο μηνιαίο έλεγχο και στη συνέχεια εξάγεται ο μέσος όρος των βαθμών. Αν ο βαθμός που προκύπτει τελικά είναι τουλάχιστον 2 = καλώς τότε ο μαθητής προάγεται.

Στις γενικές εξετάσεις οι μαθητές κάθε τάξης τραγουδούν όλοι μαζί σχολικά άσματα και γίνονται και επιδείξεις γυμναστικής. Παράλληλα λειτουργεί έκθεση με έργα που έκαναν οι μαθητές κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, καθώς και με τα αποτελέσματα δημιουργικών δραστηριοτήτων των μαθητών, όπως διάφορες συλλογές κλπ.

Οι μαθητές οι οποίοι απουσιάζουν δικαιολογημένα από τις γενικές εξετάσεις, προάγονται με το μέσο όρο των γενικών βαθμών των μηνιαίων ελέγχων. Όσοι απουσιάζουν αδικαιολόγητα οφείλουν να παρακολουθήσουν ξανά την ίδια τάξη.

Οι μαθητές των ιδιωτικών σχολείων ή οι «κατ' οίκον διδασκόμενοι», οι οποίοι επιθυμούν να υποστούν απολυτήριες εξετάσεις, εξετάζονται προφορικώς σε όλα τα μαθήματα της ανώτερης τάξης του σχολείου και γραπτώς στην γλώσσα, τα μαθηματικά, τα φυσιογνωστικά, την καλλιγραφία και την ιχνογραφία²³⁴.

Οι κατατακτικές εξετάσεις στο δημοτικό σχολείο των μαθητών που προέρχονται από ιδιωτικά σχολεία ή είναι «κατ' οίκον διδασκόμενοι», γίνονται κατά το χρονικό διάστημα των εγγραφών, ενώπιον όλων των δασκάλων του σχολείου και κατατάσσονται σύμφωνα με την απόφαση της πλειοψηφίας. Οι μαθητές οι οποίοι υποβάλλονται σε κατατακτικές εξετάσεις γράφονται στην τάξη για την οποία έχουν κριθεί άξιοι εφόσον και η ηλικία τους συνηγορεί σε αυτό²³⁵.

Στα σχολεία στα οποία υπηρετούν περισσότεροι από δύο δάσκαλοι, ο διευθυντής οφείλει να παρακολουθεί την διδασκαλία των άλλων δασκάλων, τις προφορικές εξετάσεις των μαθητών τους και να μελετά τα γραπτά των μαθητών ώστε να είναι γνώστης της κατάστασης του σχολείου και να μπορεί να ενημερώνει σχετικά τον επιθεωρητή. Για το λόγο αυτό ο διευθυντής έχει μικρότερο διδακτικό ωράριο κατά τρεις ή τέσσερις ώρες την εβδομάδα.

Ο διευθυντής κανονίζει τις σχολικές εκδρομές και τις συνεδριάσεις των διδασκόντων, στις οποίες οι δάσκαλοι είναι υποχρεωμένοι να μετέχουν και να παρίστανται.

Σε κανένα δάσκαλο δεν επιτρέπεται να διδάσκει εκτός σχολείου περισσότερες από δύο ώρες κάθε ημέρα²³⁶.

Από 10 Μαΐου και έπειτα, αναπροσαρμόζεται το ωράριο της καθημερινής λειτουργίας των σχολείων. Τα μαθήματα γίνονται μόνο από τις 7 το πρωί μέχρι το μεσημέρι και τα διαλείμματα αυξάνονται κατά πέντε λεπτά. Την ίδια χρονική περίοδο οι εκδρομές γίνονται δύο φορές την εβδομάδα. Η τροποποίηση αυτή δεν ισχύει για τα

²³³ Άρθρον 7, Άρθρον 8 και Άρθρον 9 του Β. Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως.», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³⁴ Άρθρον 10 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως.», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³⁵ Άρθρον 11 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως.», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³⁶ Άρθρον 12 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως.», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

σχολεία τα οποία με απόφαση του αρμόδιου Εποπτικού Συμβουλίου γίνονται χειμερινές και όχι καλοκαιρινές διακοπές μαθημάτων²³⁷.

Οι ίδιες διατάξεις ισχύουν και για τα ιδιωτικά σχολεία, στις γενικές εξετάσεις των οποίων παραβρίσκεται απαραίτητα και ο επιθεωρητής ή ο νόμιμος εκπρόσωπός του.

Ωστόσο, δύο χρόνια αργότερα, το 1912, ένα νέο Βασιλικό Διάταγμα «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.»²³⁸, της 9 Αυγούστου 1912, έρχεται για να αλλάξει ξανά τα δεδομένα που αφορούν την εγγραφή και την φοίτηση των μαθητών των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.

Το νέο διάταγμα προβλέπει ότι εγγραφές των μαθητών στα σχολεία της Στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαίδευσης και για τα δύο φύλα ξεκινούν την επόμενη εργάσιμη ημέρα της τελευταίας Κυριακής του Αυγούστου και διαρκούν μία εβδομάδα. Την πρώτη Κυριακή του Σεπτεμβρίου γίνεται η γιορτή της σημαίας και την επόμενη ξεκινούν τα μαθήματα. Τις δύο τελευταίες Κυριακές του Αυγούστου ανακοινώνεται στις εκκλησίες και τοιχοκολλείται σε δημόσιο χώρο ανακοίνωση του διευθυντή του σχολείου για το χρόνο εγγραφών καθώς και κατάλογος με τα ονόματα των παιδιών που πρέπει να κάνουν πρώτη εγγραφή στα σχολεία. Ο κατάλογος αυτός συντάσσεται με βάση τα αρχεία του ληξιαρχείου και με τη βοήθεια του εφημέριου, της αστυνομίας και των τοπικών αρχών. Στην ανακοίνωση αυτή γίνεται αναφορά για τις διατάξεις του νόμου που προβλέπουν την υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών καθώς και τις ποινές που προβλέπονται για τους γονείς που δεν θα γράψουν τα παιδιά του στο σχολείο. Στην πρώτη τάξη του σχολείου γράφονται οι μαθητές οι οποίοι συμπληρώνουν το 6ο έτος της ηλικίας τους μέχρι το τέλος Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής τους²³⁹.

Κάθε σχολείο έχει τη δική του περιφέρεια. Όπου λειτουργούν περισσότερα από ένα σχολεία αρρένων ή θηλέων την περιφέρεια του καθενός την ορίζει το Τοπικό Εποπτικό Συμβούλιο. Το ίδιο συμβούλιο ορίζει σε ποια περιφέρεια υπάγονται οι συνοικισμοί στους οποίους δεν λειτουργεί δημοτικό σχολείο. Τα παιδιά εγγράφονται και φοιτούν στο σχολείο της περιφέρειάς τους. Οι γονείς οι οποίοι επιθυμούν να εγγράψουν τα παιδιά τους σε σχολείο άλλης περιφέρειας, ή σε ιδιωτικό σχολείο, ή να τα διδάξουν στο σπίτι, το δηλώνουν εγγράφως στο διευθυντή του σχολείου της περιφέρειάς τους, κατά τη διάρκεια των εγγραφών των μαθητών. Οι μαθητές αυτοί εγγράφονται στο μαθητολόγιο του σχολείου της περιφέρειάς τους, μετά τη δήλωση των γονέων τους, και συμπληρώνονται ανάλογα σχετικές παρατηρήσεις από το διευθυντή του σχολείου. Ο διευθυντής του σχολείου την τελευταία μέρα των εγγραφών εγγράφει στο σχολείο και τους μαθητές των οποίων οι γονείς δεν συμμορφώθηκαν με τις διατάξεις περί υποχρεωτικής φοίτησης. Ενημερώνει δε τους γονείς τους με τη βοήθεια των τοπικών αρχών για τις συνέπειες που προβλέπει ο νόμος σχετικά με την μη φοίτηση των μαθητών. Για τους μαθητές αυτούς το διάστημα από την ημέρα της εγγραφής τους μέχρι την έναρξη της φοίτησης του στο σχολείο λογίζεται ως χρόνος απουσίας από αυτό²⁴⁰.

Οι γονείς, τα παιδιά των οποίων διδάσκονται κατ' οίκον τα μαθήματα της Δ', Ε' και Σ' τάξης του δημοτικού σχολείου, υποβάλλουν στο τέλος του σχολικού έτους στο σχολείο της περιφέρειάς τους, πιστοποιητικό από το δάσκαλο που τα δίδαξε, στο οποίο

²³⁷ Άρθρον 13 του Β.Δ. «Περί ηλικίας, χρόνου εγγραφής, χρόνου και τρόπου εξετάσεων κλπ. των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ: 266/14 Αυγούστου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [175.] ό.π.

²³⁸ Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.], σ. 169, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²³⁹ Άρθρον 1 και Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴⁰ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

αναφέρεται ποιά μαθήματα διδάχθηκαν και για πόσες ώρες το καθένα από αυτά την εβδομάδα²⁴¹.

Τα κορίτσια, στα χωριά στα οποία δε λειτουργεί σχολείο θηλέων, εγγράφονται και φοιτούν υποχρεωτικά στα σχολεία αρρένων. Το ίδιο ισχύει και για τα αγόρια, τα οποία γράφονται και φοιτούν υποχρεωτικά στα σχολεία θηλέων, όπου τυχόν δε λειτουργούν σχολεία αρρένων ενώ λειτουργούν σχολεία θηλέων²⁴².

Στην Ε' και Σ' τάξη των πλήρων δημοτικών σχολείων, όπου λειτουργούν τέτοια, γράφονται και φοιτούν υποχρεωτικώς, όχι μόνον όσοι μαθητές έχουν προαχθεί από τις προηγούμενες τάξεις του πλήρους δημοτικού σχολείου και δεν έχουν εγγραφεί σε «ελληνικό σχολείο», αλλά και όσοι έδωσαν εξετάσεις σε ελληνικό σχολείο και απέτυχαν καθώς και όσοι εγγράφηκαν σε ελληνικό σχολείο αλλά δεν φοιτούν σε αυτό²⁴³.

Μέσα στο πρώτο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου οι διευθυντές κάθε σχολείου στέλνουν στον επιθεωρητή της περιφέρειάς τους πίνακα με τον αριθμό των εγγραφέντων μαθητών ανά τάξη, και αναφέρουν με βάση τις δηλώσεις των γονέων ποιοι μαθητές γράφτηκαν σε σχολείο άλλης περιφέρειας, ποιοι γράφτηκαν σε ιδιωτικά σχολεία και ποιοι διδάσκονται στο σπίτι. Κατά τη διάρκεια των διακοπών των Χριστουγέννων, των διακοπών του Πάσχα και στην αρχή των θερινών διακοπών, στέλνουν στον επιθεωρητή κατάλογο με τα ονόματα των γονέων ή κηδεμόνων των μαθητών, οι οποίοι είτε δεν φοίτησαν καθόλου, είτε είχαν άτακτη φοίτηση κατά τη διάρκεια της χρονιάς, και σημειώνουν στον κατάλογο αυτό ποιους από αυτούς θεώρησαν αναγκαίο να καταγγείλουν για παράβαση του νόμου περί υποχρεωτικής φοίτησης, με σκοπό ο επιθεωρητής να καταγγείλει στις αρμόδιες αρχές όσους από τους υπόλοιπους θεωρεί ότι είναι αναγκαίο να τιμωρηθούν με βάση τον νόμο περί υποχρεωτικής φοίτησης²⁴⁴.

Μεταγραφή ενός μαθητή από ένα σχολείο σε ένα άλλο σχόλιο, επιτρέπεται μόνον εφόσον βεβαιωθεί ότι η οικογένεια του μετακόμισε από μια περιοχή σε μια άλλη περιοχή ή από μια σχολική περιφέρεια σε μια σχολική περιφέρεια. Σε κάθε άλλη περίπτωση η μεταγραφή γίνεται μόνον με άδεια του αρμόδιου επιθεωρητή. Η μεταγραφή γίνεται με βάση το πιστοποιητικό που εκδίδει το σχολείο από το οποίο προέρχεται ο μαθητής²⁴⁵.

Ο δάσκαλος σημειώνει στον κατάλογο των μαθητών της τάξης το βαθμό το αντιστοιχεί στην εξέταση κάθε μαθητή. Γραπτώς εξετάζει τους μαθητές του πριν από τις διακοπές των Χριστουγέννων, πριν από τις διακοπές του Πάσχα και πριν από τις καλοκαιρινές διακοπές. Οι μαθητές της ανώτερης τάξης των κοινών δημοτικών σχολείων καθώς και οι μαθητές της Δ' και της Ε' τάξης των πλήρων δημοτικών σχολείων εξετάζονται στα ελληνικά και στα μαθηματικά. Οι μαθητές της Σ' τάξης του πλήρους δημοτικού σχολείου εξετάζονται σε όλα τα μαθήματα εκτός των τεχνικών. Οι τελευταίες γραπτές εξετάσεις, δηλαδή οι εξετάσεις πριν τις καλοκαιρινές διακοπές, έχουν θέση γενικών γραπτών εξετάσεων. Τα γραπτά των εξετάσεων μετά τη βαθμολόγηση τους φυλάσσονται στο αρχείο του σχολείου για μια διετία. Ο βαθμός αναγράφεται στον κατάλογο εξέτασης των μαθητών.

Ο μαθητής, ο οποίος για λόγους ασθένειας ή για άλλους σοβαρούς λόγους απουσιάζει από τις γραπτές εξετάσεις πριν από τα Χριστούγεννα και πριν από διακοπές

²⁴¹ Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσης αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴² Άρθρον 5 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσης αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴³ Άρθρον 6 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσης αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴⁴ Άρθρον 7 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσης αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴⁵ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσης αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

του Πάσχα, εξετάζεται μόνος του κάποια άλλη ημέρα η οποία ορίζεται από το διευθυντή του σχολείου. Όποιος απουσιάζει από τις εξετάσεις πριν από τις θερινές διακοπές, οι οποίες έχουν θέση γενικών γραπτών εξετάσεων, αξιολογείται με βάση την επίδοση του σε όλες τις προηγούμενες εξετάσεις, με την προϋπόθεση ότι πριν από την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων θα δικαιολογήσει την απουσία του από τις εξετάσεις. Σε διαφορετική περίπτωση υποχρεούται να επαναλάβει τα μαθήματα της ίδιας τάξης.

Μετά από κάθε γραπτή εξέταση ο διευθυντής του σχολείου σημειώνει στο γενικό έλεγχο την πρόοδο του μαθητή κατά την προηγούμενη περίοδο, σε κάθε μάθημα, καθώς και το γενικό βαθμό που προκύπτει με βάση τις καθημερινές αλλά και τις γραπτές εξετάσεις του. Επίσης σημειώνει τις απουσίες και τη διαγωγή κάθε μαθητή. Φροντίζει δε ώστε η οικογένεια του να λάβει γνώση των βαθμών και της προόδου του. Φροντίζει επίσης κάθε μήνα να ενημερώνει την οικογένεια κάθε μαθητή για την πρόοδο και τη διαγωγή του²⁴⁶.

Την πρώτη Κυριακή μετά τις 15 Ιουνίου, σε κάθε σχολείο διοργανώνεται σχολική γιορτή για τη λήξη των μαθημάτων. Το πρόγραμμα της διαμορφώνεται από το σύλλογο διδασκόντων του σχολείου. Σε αυτήν καλούνται να παρευρεθούν οι τοπικές αρχές και οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών. Κατά τη διάρκεια της γιορτής αυτής απαγορεύεται κάθε επίδειξη η οποία απαιτεί ιδιαίτερη προπαρασκευή από τους μαθητές.

Στις περιοχές στις οποίες για ιδιαίτερους λόγους τα μαθήματα διακόπτονται το χειμώνα, η γιορτή και τη λήξη του σχολικού έτους γίνεται την πρώτη Κυριακή μετά τις 15 Αυγούστου. Σε αυτά τα σχολεία οι γραπτές εξετάσεις γίνονται πριν τις διακοπές του χειμώνα, την τελευταία εβδομάδα του Μαΐου και την προηγούμενη εβδομάδα από τη σχολική γιορτή. Οι τελευταίες γραπτές εξετάσεις μπορούν, για εξαιρετικούς λόγους, να γίνουν και νωρίτερα ύστερα από απόφαση του τοπικού εποπτικού συμβουλίου η οποία εγκρίνεται από το κεντρικό εποπτικό συμβούλιο²⁴⁷.

Τα αποτελέσματα της ετήσιας προόδου των μαθητών ανακοινώνονται την επομένη της σχολικής γιορτής. Ο μέσος όρος των τριών βαθμών που έχουν καταγραφεί στο γενικό έλεγχο, αποτελούν το γενικό βαθμό για κάθε μάθημα. Ο μέσος όρος αυτών των βαθμών δείχνει την αξία κάθε μαθητή, ο οποίος προάγεται στην επόμενη τάξη, αν ο γενικός μέσος όρος είναι τουλάχιστον 4 «καλώς».

Η κλίμακα αξιολόγησης των μαθητών έχει ως εξής: Άριστα (6), λίαν καλώς (5), καλώς (4), μέτριας (3), μετριώτατα (2), κακώς (1)²⁴⁸.

Κατατακτήριες εξετάσεις για κάθε τάξη του κοινού ή του πλήρους δημοτικού σχολείου, γίνονται για τους μαθητές οι οποίοι προέρχονται από ιδιωτικά σχολεία ή για όσους έχουν διδαχτεί στο σπίτι, ύστερα από αίτηση των γονέων τους στο σχολείο της περιφέρειας στην οποία κατοικούν, ή στο σχολείο άλλης περιφέρειας εφόσον υπάρχει σχετική έγκριση του επιθεωρητή. Στην αίτηση των γονέων επισυνάπτεται και το πιστοποιητικό σπουδής που εκδίδεται από το διευθυντή του ιδιωτικού σχολείου στο οποίο φοίτησαν οι μαθητές ή από τον δάσκαλο που τους δίδαξε στο σπίτι. Κανείς ωστόσο δεν μπορεί να γραφεί σε τάξη εφόσον η ηλικία του είναι μικρότερη της τάξης αυτής.

Απολυτήριες εξετάσεις υφίστανται οι μαθητές των ιδιωτικών σχολείων καθώς και όσοι διδάχθηκαν στο σπίτι, σε όποιο σχολείο ορίσει ο επιθεωρητής, ύστερα από σχετική αίτηση των γονέων του. Η αίτηση αυτή πρέπει να συνοδεύεται από τα αντίστοιχα πιστοποιητικά σπουδών για κάθε τάξη καθώς και βεβαίωση για την ηλικία του μαθητή, η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη των 12 ετών.

Κατατακτήριες εξετάσεις ή απολυτήριο εξέταση μπορεί να υποστεί μαθητής χωρίς να έχει προσκομίσει τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, εφόσον το αρμόδιο εποπτικό

²⁴⁶ Άρθρον 9 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴⁷ Άρθρον 10 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁴⁸ Άρθρον 11 του Β.Δ. «Περί του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσως αμφοτέρων των φύλλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

συμβούλιο με σχετική του πράξη, κρίνει ότι η προσαγωγή των δικαιολογητικών είναι αδύνατη ένεκα ορισμένων σοβαρών λόγων.

Οι παραπάνω εξετάσεις διενεργούνται κατά το χρόνο εγγραφής των μαθητών, ενώπιον όλων των διδασκάλων του σχολείου. Οι εξετάσεις που αφορούν κατάταξη μαθητή σε κάποια από τις τρεις κατώτερες τάξεις του σχολείου, γίνονται προφορικά. Σε όλες τις υπόλοιπες εξετάσεις που αφορούν κατάταξη ή απόλυση από το σχολείο γίνονται γραπτά και προφορικά. Οι μαθητές εξετάζονται προφορικά σε όλα τα μαθήματα, γραπτά δε μόνον στα μαθήματα που προβλέπονται για τις γενικές εξετάσεις κάθε έτους. Τα γραπτά των μαθητών που φυλάσσονται στο ορυχείο του σχολείου για δύο χρόνια. Αντίγραφο του πρακτικού του συλλόγου διδασκόντων, με τα αποτελέσματα των εξετάσεων υποβάλλεται στον επιθεωρητή. Οι εξετάσεις των μαθητών μπορούν να γίνουν και σε σχολεία στα οποία υπηρετούν δάσκαλοι οι οποίοι έχουν διδάξει τους μαθητές αυτούς στο σπίτι τους²⁴⁹.

Οι ώρες διδασκαλίας στα σχολεία ορίζονται, για μεν τη χειμερινή περίοδο 8 - 12 π.μ. και 2-4 μ.μ., για δε την θερινή περίοδο 7 -11 π.μ. και 3-5 ή 4-6 μ.μ.. Η έναρξη των παραπάνω περιόδων ορίζεται από τα Τοπικά Εποπτικά Συμβούλια. Οι ώρες της καθημερινής διδασκαλίας των σχολείων μπορούν να τροποποιηθούν με απόφαση των εποπτικών συμβουλίων, λόγω των συνθηκών που επικρατούν σε μια περιοχή, αλλά ύστερα από έγκριση του κεντρικού εποπτικού συμβουλίου²⁵⁰.

Τα Τοπικά Εποπτικά Συμβούλια μπορούν να ορίζουν χειμερινές διακοπές αντί για θερινές διακοπές, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή. Ωστόσο, οι διακοπές αυτές δεν μπορούν να υπερβαίνουν τους δύο μήνες²⁵¹.

Όλες οι παραπάνω διατάξεις που αφορούν την ηλικία των μαθητών, το χρόνο εγγραφής τους, τον τρόπο των εξετάσεων την υποχρεωτική φοίτηση και τη βαθμολογία ισχύουν και για τα ιδιωτικά σχολεία αργένων και θηλέων²⁵².

Οι παραπάνω διατάξεις αρχίζουν να ισχύουν από το σχολικό έτος 1912-1913, κάθε προηγούμενη σχετική διάταξη καταργείται και διατηρούνται σε ισχύ μέχρι το 1929²⁵³.

β. Αναλυτικά προγράμματα και μαθήματα που αφορούν τη διδασκαλία των μαθητών των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Το Βασιλικό Διάταγμα «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων»²⁵⁴ του 1896, συνοδεύεται από αναλυτικό ωρολόγιο πρόγραμμα και για τις τρεις τάξεις του νηπιαγωγείου, το οποίο ενσωματώνεται ως άρθρο 4. Η μελέτη του προγράμματος αυτού μας δίνει λεπτομέρειες για το χρόνο και τις δραστηριότητες κάθε τάξης.

Τα νηπιαγωγεία εργάζονται έξι ημέρες της εβδομάδας, από Δευτέρα μέχρι και Σάββατο, από τις οποίες τις πρώτες πέντε, Δευτέρα μέχρι και Παρασκευή το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου περιλαμβάνει πρωϊνό και απογευματινό ωράριο με μια διακοπή το

²⁴⁹ Άρθρον 12 του Β.Δ. «Περὶ του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁵⁰ Άρθρον 13 του Β.Δ. «Περὶ του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁵¹ Άρθρον 14 του Β.Δ. «Περὶ του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁵² Άρθρον 15 του Β.Δ. «Περὶ του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁵³ Άρθρον 17 του Β.Δ. «Περὶ του χρόνου των εγγραφών των μαθητών εν τοις σχολείοις της στοιχειώδους εκπαίδευσεως αμφοτέρων των φύλων κλπ.», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [186.] ό.π.

²⁵⁴ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], σ. 89, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

μεσημέρι διάρκειας δύο περίπου ωρών, ανάλογα με την τάξη. Το Σάββατο το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου είναι μόνο πρωινό²⁵⁵.

Το πρωινό ωράριο λειτουργίας των νηπιαγωγείων ξεκινά στις 8.30 και ολοκληρώνεται στις 12.00 για όλες τις τάξεις και όλες τις ημέρες τις εβδομάδας. Στην διάρκεια του πρωινού προγράμματος υπάρχει ένα διάλειμμα μισής ώρας από 10.00 μέχρι 10.30²⁵⁶.

Το απογευματινό ωράριο διαφοροποιείται ανάλογα με την τάξη και την ηλικία των μαθητών. Η πρώτη τάξη ξεκινά το απογευματινό πρόγραμμα στις 14.30, εκτός της Δευτέρας που αρχίζει στις 14.00, και τελειώνει στις 16.00. Η Δεύτερη αρχίζει στις 14.00 κάθε μέρα και τελειώνει στις 16.00, ενώ η Τρίτη τάξη αρχίζει κάθε μέρα στις 13.30 και τελειώνει στις 16.00. Το Σάββατο δεν υπάρχει απογευματινό πρόγραμμα για καμιά τάξη του νηπιαγωγείου²⁵⁷.

Τα αντικείμενα με τα οποία ασχολούνται οι μαθητές, οι ώρες που προβλέπονται για το κάθε ένα από αυτά καθώς και το σύνολο των ωρών διδασκαλίας αποτυπώνονται στον επόμενο πίνακα, ο οποίος διαμορφώθηκε με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα του διατάγματος²⁵⁸.

A/A	Πρώτη τάξις (κατωτάτη)	ΩΡΕΣ
1	Α΄ Φροιβελιανόν δώρον	2
2	Άπαρτισμὸς σχεδιογραφημάτων διὰ κοπῆς χάρτου καὶ προσκολήσεως τῶν τεμαχίων	1
3	Άπαρτισμὸς σχεδιογραφημάτων διὰ πλινθίδων	1
4	Άποστοματισμὸς ποιημάτων	2
5	Άριθμητικὰ ξυλάρια	2
6	Ἄσματα	2
7	Β΄ Φροιβελιανόν δώρον	2
8	Γ΄ Φροιβελιανόν δώρον	2
9	Δ΄ Φροιβελιανόν δώρον	2
10	Διηγῆματα ἠθικοθρησκευτικὰ	1
11	Ζωγραφικὴ	1
12	Θρησκευτικὰ	1
13	Ἰχνογραφία διὰ ξυλαρίων	2
14	Κατασκευὴ διαφόρων ὁμοιωμάτων διαφόρων πραγμάτων διὰ πλινθίδων	1
15	Κηπουρικαὶ ἐργασίαι	2
16	Παίγνια γυμναστικὰ	3
17	Παίγνια ῥυθμικὰ	4
18	Παιδιαὶ σκοποῦναι τῶν χειρῶν τὴν ἄσκησιν	2
19	Παιδιαὶ σκοποῦσαι τῶν αἰσθητηρίων τὴν ἄσκησιν	2
20	Πλαστικὴ	1
21	Πλοκὴ ψιάθων	1
22	Πραματογνωσία	2
23	Πτύξις χάρτου	2
24	Ραφή	2
25	Συνδυασμοὶ ποικίλοι δακτυλίων γραμμῶν	2
26	Συνδυασμοὶ σχιδάκων	2
27	Σχηματισμὸς διαφόρων σχημάτων ἐπὶ χάρτου διὰ κεντημάτων βελόνης	2
28	Σχεδιογράφησις διὰ κόκων ὀσπρίων	1

²⁵⁵ Ἄρθρον 4 του Β. Δ. «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], ὅ.π.

²⁵⁶ Ἄρθρον 4 του Β. Δ. «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], ὅ.π.

²⁵⁷ Ἄρθρον 4 του Β. Δ. «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], ὅ.π.

²⁵⁸ Ἄρθρον 4 του Β. Δ. «Περὶ συστάσεως νηπιαγωγείων», ΦΕΚ 68/23 Μαΐου 1896, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [85.], ὅ.π.

29	Ύφανσις ταινιών χάρτου ποικίλων χρωμάτων	2
	ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	52

A/A	Δευτέρα τάξις	ΩΡΕΣ
1	Α' Φροιβελιανόν δώρον	2
2	Άπαρτισμός σχεδιογραφημάτων δια κοπής χάρτου καί προσκολήσεως τών τεμαχίων	1
3	Άπαρτισμός σχεδιογραφημάτων δια πλινθίδων	2
4	Άποστοματισμός ποιημάτων	2
5	Άριθμητική δια ξυλαρίων	2
6	Άσματα	2
7	Β' Φροιβελιανόν δώρον	2
8	Γ' Φροιβελιανόν δώρον	2
9	Δ' Φροιβελιανόν δώρον	2
10	Διηγήματα ήθικοθρησκευτικού περιεχομένου	1
11	Ζωγραφική	2
12	Θρησκευτικά	1
13	Ίχνογραφία δια ξυλαρίων	2
14	Κηπουρικοί έργασίαι παιδιαί δι' άμμου	5
15	Παίγνια γυμναστικά	3
16	Παίγνια ρυθμικά	4
17	Παιδιαί σκοπούαι την άσκησιν τών χειρών	3
18	Παιδιαί σκοπούσαι την άσκησιν τών αισθητηρίων	1
19	Πλαστική	1
20	Πλοκή ψιάθων	1
21	Πραγματογνωσία	2
22	Πτύξις χάρτου	2
23	Ύραφή	2
24	Συνδυασμοί δακτυλίων	2
25	Συνδυασμός σχιδάκων	2
26	Σχεδιογράφησις δια κεντημάτων βελόνης	2
27	Σχεδιογράφησις δια κόκων όσπρίων	1
28	Ύφανσις (Συνδυασμός) ταινιών χάρτου ποικίλων χρωμάτων	2
	ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	56

A/A	Τρίτη τάξις (ανωτάτη)	ΩΡΕΣ
1	Άνάγνωσις	3
2	Άπαρτισμός διαφόρων σχημάτων επί χάρτου δια κεντημάτων βελόνης	2
3	Άπαρτισμός σχεδιογραφημάτων δια κοπής χάρτου καί προσκολήσεως τών τεμαχίων	2
4	Άποστοματισμός ποιημάτων	2
5	Άριθμητική Ε' Φροιβελιανόν δώρον	2
6	Άριθμητική δια ξυλαρίων	1
7	Άσματα	2
8	Γεωματρία Β' Φροιβελιανόν δώρον	1
9	Γεωμετρία δια πλινθίδων	1
10	Γεωμετρία δια σχιδάκων	1
11	Γραφή	3
12	Ηθικοθρησκευτικού περιεχομένου διηγήματα	1
13	θρησκευτικά	1
14	Ζ' Φροιβελιανόν δώρον	2
15	Ζωγραφική	2
16	Ίχνογραφία	2
17	Κηπουρικοί έργασίαι	5
18	Οϊκοδομική Στ' Φροιβελιανόν δώρον	2
19	Παίγνια γυμναστικά	3

20	Παίγνια ρυθμικά	4
21	Παιδιαί διὰ σφαίρας	2
22	Παιδιαί σκοπούσαι τῶν αἰσθητηρίων τὴν ἄσκησιν	2
23	Πλαστικὴ	2
24	Πλοκὴ ψιάθων	1
25	Πραγματογνωσία	2
26	Προφορικὴ ἔκθεσις διηγήματος	1
27	Πτύξις χάρτου	2
28	Ῥαφὴ	2
29	Συνδυασμοὶ δακτυλίων	2
30	Συνδυασμοὶ σχιδάκων ἢ ξυλαρίων	1
31	Σχεδιογράφησις διὰ πλινθίδων	1
32	Ὑφανσις ταινιῶν χάρτου ποικίλων χρωμάτων	2
	ΣΥΝΟΛΟ ΩΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	62

Πίνακας 1: Αντικείμενα και ώρες διδασκαλίας τους στα νηπιαγωγεία

Για τα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης η ψήφιση του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895²⁵⁹, έχει ως αποτέλεσμα μια σημαντική αλλαγή στα μαθήματα που διδάσκονται οι μαθητές που φοιτούν σε αυτά. Ο νόμος ΒΤΜΘ΄ ανατρέπει τα μέχρι τότε δεδομένα και επαναφέρει τα ισχύοντα με το νόμο ΧΘ΄ του 1878.

Τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων αποτελούνται από έξι τάξεις. Τα μαθήματα που διδάσκονται σε αυτές, είναι αυτά που προβλέπονται από το άρθρο 1 του νόμου ΧΘ΄ του 1878, «έν μείζονι ἀναπτύξει»²⁶⁰. Επιπλέον διδάσκονται «κατά προσθήκην» και τα εξής μαθήματα²⁶¹:

α΄) Ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεία περικοπῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

β΄) Ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεία ἐκλεκτῶν συγγραφέων τῆς καθωμιλημένης γλώσσης, καὶ γραπταὶ ἐν αὐτῇ ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν.

γ΄) Διδασκαλία τῶν στοιχείων τῆς Γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς καθωμιλημένης, καὶ ἀσκήσεις εἰς ἔκθεσιν ἰδεῶν.

δ΄) Ἐρμηνεία μερῶν ἐκ τῶν ὀμαλωτέρων πεζῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

ε΄) Ἀσκήσεις πρὸς λύσιν πολυπλοκωτέρων ἀριθμητικῶν προβλημάτων.

στ΄) Διδασκαλία στοιχείων Γεωμετρίας, Χημείας καὶ Φυσικῆς Ἱστορίας, μετὰ ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐν τῇ Γεωργίᾳ, τῇ Βιομηχανίᾳ, τῇ Κτηνοτροφίᾳ καὶ τῇ Ὑγιεινῇ.

ζ΄) Σωματικαὶ ἀσκήσεις.»

Τα κοινά δημοτικά σχολεία αρρένων αποτελούνται από τέσσερις τάξεις στις οποίες διδάσκονται «συνοπτικότερον» τα μαθήματα που προβλέπονται από το άρθρο 1 του νόμου ΧΘ΄ του 1878 «περιλαμβανομένης καὶ τῆς διδασκαλίας περικοπῶν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου», καθώς επίσης και η Ελληνική γλώσσα και πραγματογνωσία²⁶².

Στα πλήρη και κοινά δημοτικά σχολεία θηλέων διδάσκονται τα ίδια μαθήματα όπως στα δημοτικά σχολεία αρρένων και επίσης και κάποια μαθήματα που αφορούν τα κορίτσια. Τα μαθήματα αυτά προβλέπεται να είναι : «ή ραπτική, ή ποιικιλτική, ή πλεκτική, ή τέχνη τοῦ παρασκευάζειν ἐδέσματα, καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ τάξεως αἱ στοιχειώδεις γνώσεις»²⁶³.

Στα γραμματοδιδασκαλεία «τὰ μαθήματα εἰσὶ: α΄) ἡ ἀνάγνωσις καὶ πατριδιγνωσία· β΄) ἡ γραφὴ· γ΄) ἡ ἀριθμητικὴ· δ΄) στοιχειώδης ἱερὰ ἱστορία καὶ κατήχησις· ε΄) στοιχεῖα

²⁵⁹ Νόμος ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁶⁰ Ἄρθρον 2 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ὅ.π.

²⁶¹ Ἄρθρον 10 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ὅ.π.

²⁶² Ἄρθρον 2 καὶ Ἄρθρον 6 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ὅ.π.

²⁶³ Ἄρθρον 22 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ὅ.π.

Ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· στ') γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος· ζ') περικοπὰ τοῦ Εὐαγγελίου²⁶⁴.»

Οἱ διατάξεις που θα καθορίζουν τὶς λεπτομέρειες τῆς διδασκείας ὑλῆς κάθε τάξης τῶν δημοτικῶν σχολείων, τὴν μέθοδο καὶ τὸν τρόπο διδασκαλίας καθὼς καὶ τὸν τρόπο ἐξέτασης τῶν μαθητῶν, προβλέπεται ὅτι θα δημοσιευθοῦν σε σχετικὸ Β. Δ. που θα υπάρξει ὕστερα καὶ ἀπὸ τὶς γνωμοδοτήσεις τῶν επιθεωρητῶν καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ γενικοῦ επιθεωρητῆ τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἀνάλογη πρόβλεψη διατυπώνεται καὶ γιὰ τὰ γραμματοδιδασκαλεῖα στὸ ἀρθρο 14 τοῦ νόμου.

Τὸ 1896 διοργανώνονται στὴν Ἀθήνα, στὸ Καλλιμάρμαρο Στάδιο, οἱ πρῶτοι Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες τῆς σύγχρονης εποχῆς. Αὐτὸ τὸ σημαντικό γεγονός ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μερικὰ χρόνια ἀργότερα, νὰ ψηφισθεῖ ὁ νόμος ΒΧΚΑ' «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων»²⁶⁵, 12 Ἰουλίου 1899, ὁποῖος καθορίζει τὸ πλαίσιο διδασκαλίας τῆς γυμναστικῆς στὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ νόμος ΒΧΚΑ' «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων» ορίζει ὅτι «σκοπὸς τῆς γυμναστικῆς εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τῶν σωματικῶν καὶ ἡ ἐν ἀκμῇ διατήρησις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἡ ἐν τῇ καρτερίᾳ ἕξις καὶ ἡ διὰ τὸν στρατιωτικὸν βίον προπαρασκευὴ τῶν νέων»²⁶⁶. Ἡ γυμναστικὴ διδάσκειται σὲ ὅλα τὰ δημόσια καὶ ιδιωτικὰ σχολεῖα, ἀποτελεῖ «ἐν τῶν πρωτευόντων μαθημάτων»²⁶⁷ καὶ διδάσκειται τόσο στὰ δημοτικὰ ὅσο καὶ στὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τρεῖς ὥρες τὴν εβδομάδα²⁶⁸.

Σὲ κάθε διδασκῆριον τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως «προσαρτάται γυμναστήριον, ἰδρυόμενον καὶ συντηρούμενον ὑπὸ τοῦ κράτους». Δίνεται ἐπίσης ἡ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ γυμναστήρια τῶν ἀθλητικῶν συλλόγων, ὅπου δὲν εἶναι δυνατό νὰ κατασκευασθεῖ γυμναστήριον γιὰ τὸ σχολεῖο. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ τὸ κράτος, ἀντὶ ἐνοικίου, προσφέρει ἐπιχορήγησιν στὸ γυμναστήριον καὶ ὄργανα γυμναστικῆς που εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὸ μάθημα, μετὰ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ γυμναστηρίου θα εἶναι ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τοὺς μαθητῆς τοῦ σχολείου τὶς ὥρες που αὐτὸ παραχωρεῖται γιὰ τὶς ἀνάγκαις τοῦ μαθήματος. Προβλέπεται ἐπίσης, ὅπου εἶναι ἐφικτό, ἡ διδασκαλία τῆς κολύμβησις σὲ ὅλους τοὺς μαθητῆς²⁶⁹.

Οἱ ἐξετάσεις στὴ γυμναστικὴ στὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ στὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως γίνονται τὶς τελευταῖαις εβδομάδαις τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς. Τὰ σχολεῖα που θα διακριθοῦν στὴν Ἀθήνα καὶ στὸν Πειραιά, συμμετέχουν σὲ ἀγῶνες στὸ Παναθηναϊκὸ στάδιο τὶς πρῶταις ἡμέραις τῆς εβδομάδας τῆς διακαινησίμου²⁷⁰.

Οἱ ἐξετάσεις στὴ γυμναστικὴ γίνονται ὑπὸ τὴν ἐποπτεία ἐιδικῆς ἐπιτροπῆς²⁷¹ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ, ἐνῶ σὲ περιοχῆς στὶς ὁποῖαι ὑπάρχουν μόνον δημοτικὰ σχολεῖα τὴν ἐποπτεία τῶν ἀγῶνων ἀναλαμβάνει ἡ τοπικὴ ἐφορευτικὴ ἐπιτροπὴ²⁷².

²⁶⁴ Ἄρθρον 14 τοῦ Νόμου ΒΤΜΘ' «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Ὀκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [79.] ὅ.π.

²⁶⁵ Νόμος ΒΧΚΑ', «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 141/12 Ἰουλίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [96.], σ. 98, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

²⁶⁶ Ἄρθρον 1 τοῦ Νόμου ΒΧΚΑ', «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 141/12 Ἰουλίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [96.], σ. 98, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

²⁶⁷ Ἄρθρον 4 τοῦ Νόμου ΒΧΚΑ', «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 141/12 Ἰουλίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [96.] ὅ.π.

²⁶⁸ Ἄρθρον 6 τοῦ Νόμου ΒΧΚΑ', «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 141/12 Ἰουλίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [96.] ὅ.π.

²⁶⁹ Ἄρθρον 8 καὶ Ἄρθρον 9 τοῦ Νόμου ΒΧΚΑ', «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 141/12 Ἰουλίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [96.] ὅ.π.

²⁷⁰ Ἄρθρον 27 τοῦ Νόμου ΒΧΚΑ', «Περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 141/12 Ἰουλίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγὴ [96.] ὅ.π.

²⁷¹ Ἡ ἐιδικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιᾶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 9 μέλη ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἕξι ορίζεται ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τὰ ὑπόλοιπα τρεῖς ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων. Γιὰ τὶς ὑπόλοιπαις πόλεις τῆς χώρας ἡ ἐπιτροπὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε μέλη ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς ορίζεται ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ δύο ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνικῶν Γυμναστικῶν καὶ Ἀθλητικῶν Σωματίων.

Ο νόμος ΒΧΚΑ΄ «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων», πλαισιώνεται αμέσως μετά από μερικά Βασιλικά Διατάγματα, τα οποία βασίζονται σε αυτόν και καθορίζουν τις λεπτομέρειες διδασκαλίας και εξέτασης των μαθητών των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Το Βασιλικό Διάταγμα «Περί ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαίδευσεως»²⁷³, τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1899, εκδίδεται με βάση τα άρθρα 4, 5 και 6 του νόμου ΒΧΚΑ΄ «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων». Σύμφωνα με αυτό η συμμετοχή όλων των μαθητών της στοιχειώδους και της μέσης εκπαίδευσης είναι υποχρεωτική στο μάθημα της γυμναστικής, το οποίο διδάσκεται σε ορισμένες ημέρες και ώρες της εβδομάδας σύμφωνα με το πρόγραμμα²⁷⁴.

Απαλλάσσονται από τη γυμναστική οι ανάπηροι και όσοι πάσχουν από ασθένειες οι οποίες επιδεινώνονται με τη γυμναστική²⁷⁵.

Ένας μαθητής μπορεί να απαλλαχθεί, είτε προσωρινά για ένα χρονικό διάστημα, το οποίο απαιτείται για την ανάρρωσή του, είτε μόνιμα. Τα ονόματα και των μαθητών αυτών περιλαμβάνονται σε κατάλογο, ο οποίος είναι στη διάθεση κάθε επιθεωρητή, ο οποίος θα επιθεωρήσει το σχολείο.

Σε κάθε περίπτωση στο ενδεικτικό ή αποδεικτικό κάθε μαθητή σημειώνεται η προσωρινή ή μόνιμη απαλλαγή του από την γυμναστική²⁷⁶.

Ακολουθεί το Βασιλικό Διάταγμα «Περί τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαίδευσεως καὶ ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἑκατέρου φύλλου»²⁷⁷, τῆς 20 Νοεμβρίου 1899.

Το παρὸν διάταγμα συνοδεύεται ἀπὸ εἰσαγωγή του Υπουργοῦ πρὸς τον βασιλιά και βασίζεται στα άρθρα 4, 6, 7, 8, 27, 46 και 53 του νόμου ΒΧΚΑ΄ «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων». Περιλαμβάνει το αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας της γυμναστικής στις τέσσερις τάξεις των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, στις τάξεις του ελληνικού σχολείου και στις τάξεις του γυμνασίου και προβλέπεται η εφαρμογή του από το σχολικό έτος 1899 – 1900.

Στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης η γυμναστική διδάσκεται τρεις φορές την εβδομάδα. Η διάρκεια της διδασκαλίας είναι μία ώρα κάθε φορά. Εξαίρεση αποτελούν οι δύο κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου, στις οποίες επιτρέπεται η καθημερινή διαδασκαλία της γυμναστικής από μισή ώρα²⁷⁸.

²⁷² Άρθρον 28, Άρθρον 29 και Άρθρον 30 του Νόμου ΒΧΚΑ΄, «Περί γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγώνων.», ΦΕΚ: 141/12 Ιουλίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [96.] ό.π.

²⁷³ Β.Δ. «Περί ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 200/13 Σεπτεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [97.], σ. 100, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁷⁴ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 200/13 Σεπτεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [97.] ό.π.

²⁷⁵ Οι ανάπηροι απαλλάσσονται ἀπὸ την γυμναστική με την φροντίδα των διευθυντῶν των σχολείων. Για το λόγο αυτό συντάσσεται και ειδικός κατάλογος με τα στοιχεία των μαθητῶν αυτῶν, τον οποίο οφείλουν να παρουσιάζουν στον επιθεωρητή της γυμναστικῆς ἀλλὰ και στο νομαρχιακό επιθεωρητή.

Οι μαθητές που πάσχουν ἀπὸ ασθένειες που επιδεινώνονται με την γυμναστική, απαλλάσσονται ἀπὸ το μάθημα, μετὰ ἀπὸ σχετική ἀπόφαση ειδικῆς επιτροπῆς, η οποία εξετάζει την αίτηση των γονέων του μαθητή. Η ειδική αυτή επιτροπή αποτελείται ἀπὸ το διευθυντή του σχολείου, τον γυμναστή και ένα γιατρό, ο οποίος καλείται να συμμετάσχει για το λόγο αυτό με ευθύνη του διευθυντή. Άρθρον 2, Άρθρον 3, Άρθρον 4, Άρθρον 5, Άρθρον 6, Άρθρον 7, Άρθρον 8 και Άρθρον 9 του Β.Δ. «Περί ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαίδευσεως.», ΦΕΚ: 200/13 Σεπτεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [97.] ό.π.

²⁷⁶ Άρθρον 10 και Άρθρον 11 του Β.Δ. «Περί ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τῶν μαθητῶν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαίδευσεως.», ΦΕΚ: 200/13 Σεπτεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [97.] ό.π.

²⁷⁷ Β.Δ. «Περί τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαίδευσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ἑκατέρου τῶν φύλων.», ΦΕΚ: 255/20 Νοεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [98.], σ. 101, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁷⁸ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαίδευσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ἑκατέρου τῶν φύλων.», ΦΕΚ: 255/20 Νοεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [98.] ό.π.

Την γυμναστική στα δημοτικά σχολεία διδάσκουν οι δάσκαλοι και οι δασκάλες και όχι οι γυμναστές. Τονίζεται δε η προτίμηση σε κάθε τάξη να διδάσκει τη γυμναστική ο ίδιος δάσκαλος που διδάσκει και τα υπόλοιπα μαθήματα²⁷⁹.

Κατά τη διδασκαλία της γυμναστικής δεν επιτρέπεται η σύμπτυξη δύο τάξεων των οποίων ο συνολικός αριθμός υπερβαίνει τους 60. Η διδασκαλία δε του μαθήματος αρχίζει μαζί με τα υπόλοιπα και συνεχίζεται και μετά τις εξετάσεις, όπως αυτές ορίζονται από το νόμο ΒΧΚΑ'. Διακόπτεται μόνο κατά τις επίσημες αργίες και διακοπές των μαθημάτων και λόγω κακών καιρικών συνθηκών. Το διάταγμα ορίζει την αποφυγή διεξαγωγής του μαθήματος της γυμναστικής σε συγκεκριμένες ώρες κατά τη διάρκεια της ημέρας²⁸⁰.

Οι λεπτομέρειες για τον τρόπο εξέτασης των μαθητών στο μάθημα της γυμναστικής περιλαμβάνονται στο Βασιλικό Διάταγμα «Περί γυμναστικής και Γυμναστικών και Ἀθλητικῶν ἀγῶνων»²⁸¹, της 22 Ιανουαρίου 1900.

Το διάταγμα προβλέπει ότι η συμμετοχή στις εξετάσεις του μαθήματος της γυμναστικής είναι υποχρεωτική για όλους τους μαθητές, εκτός όσων έχουν νόμιμα απαλλαγεί. Η αδικαιολόγητη απουσία ενός μαθητή από τις εξετάσεις οδηγεί στον αποκλεισμό του από τις εξετάσεις των υπολοίπων μαθημάτων και στην επανάληψη της τάξης το επόμενο σχολικό έτος²⁸². Οι εξετάσεις γίνονται επί της διδακτέας ύλης, όπως αυτή ορίζεται από το σχετικό αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας, ενώπιον εξεταστικών επιτροπών²⁸³ που διορίζονται από το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Οι επιτροπές αυτές ελέγχουν τα μαθητολόγια καθενός σχολείου προκειμένου να διαπιστώσουν ποιοι μαθητές έχουν τύχει απαλλαγής από το μάθημα της γυμναστικής, καθώς επίσης και ποιοι μαθητές είναι αδικαιολογήτως απόντες, προκειμένου να εφαρμοσθεί η σχετική διάταξη του νόμου, η οποία προβλέπει τον αποκλεισμό τους και από τις εξετάσεις των υπολοίπων μαθημάτων και την επανάληψη της τάξης²⁸⁴.

Το 1909, δημοσιεύεται ένα ακόμη Βασιλικό Διάταγμα που αφορά τη διδασκαλία του μαθήματος της γυμναστικής στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης. Το Βασιλικό Διάταγμα «Περί κανονισμού του προγράμματος της διδακτέας γυμναστικής εν τοῖς σχολείοις τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», της 23 Ιουνίου 1909, περιλαμβάνει το πρόγραμμα διδασκαλίας της γυμναστικής στα δημοτικά σχολεία και στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης²⁸⁵. Η εφαρμογή του προγράμματος αρχίζει από το σχολικό έτος 1909-1910.

Το διάταγμα περιλαμβάνει αρχικά, γενικές παρατηρήσεις για τη γυμναστική των μαθητών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, υπάρχει σαφής διασύνδεση της γυμναστικής με το στρατό καθώς επίσης και η πρόβλεψη ότι η εφαρμογή του ιδίου προγράμματος ισχύει και για τα σχολεία θηλέων με την αφαίρεση ωστόσο, κάποιων ασκήσεων οι οποίες δεν ταιριάζουν στα κορίτσια²⁸⁶.

²⁷⁹ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ἑκατέρου τῶν φύλου.», ΦΕΚ: 255/20 Νοεμβρίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [98.] ό.π.

²⁸⁰ Άρθρον 4, Άρθρον 5 καὶ Άρθρον 6 του Β.Δ. «Περί τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ἑκατέρου τῶν φύλου.», ΦΕΚ: 255/20 Νοεμβρίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [98.] ό.π.

²⁸¹ Β.Δ. «Περί γυμναστικῆς καὶ Γυμναστικῶν καὶ Ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 18/25 Ιανουαρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [100.], σ. 102, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁸² Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί γυμναστικῆς καὶ Γυμναστικῶν καὶ Ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 18/25 Ιανουαρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [100.] ό.π.

²⁸³ Για να διασφαλισθεί η απρόσκοπτη λειτουργία των επιτροπών αυτών εκδίδεται ένα ακόμη Βασιλικό Διάταγμα «Περί προσθήκης β' εδαφίου εις τὸν ἀρθρον 11 του ἀπὸ 3 Ιανουαρίου 1900 Β.Δ. περί γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγῶνων», της 28 Ιανουαρίου 1909, το οποίο προβλέπει την αντικατάσταση του ταμῆα της ἀπὸ ἄλλο μέλος, ὅταν αὐτὸς ἀπουσιάζει ἢ κωλύεται. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [163.], σ. 140, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁸⁴ Άρθρον 2, Άρθρον 3, Άρθρον 5, Άρθρον 6, Άρθρον 8, Άρθρον 9, Άρθρον 10, Άρθρον 11 καὶ Άρθρον 12 του Β.Δ. «Περί γυμναστικῆς καὶ Γυμναστικῶν καὶ Ἀθλητικῶν ἀγῶνων», ΦΕΚ: 18/25 Ιανουαρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [100.] ό.π.

²⁸⁵ Β. Δ. «Περί κανονισμού του προγράμματος της διδακτέας γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 144/30 Ιουνίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [165.], σ. 141, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁸⁶ «ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΑΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Στο Β. Δ. παρατίθεται μια σύνθεση των ασκήσεων του ημερήσιου προγράμματος το οποίο μπορεί να εφαρμοστεί και ακολουθεί η ονοματολογία και η περιγραφή των εντολών των ασκήσεων.

Οι ασκήσεις που αφορούν το δημοτικό σχολείο είναι χωρισμένες σε 15 πίνακες. Το διάταγμα εκτός από τους πίνακες αυτούς περιέχει και το συνδυασμό των πινάκων που αντιστοιχεί σε κάθε τάξη του δημοτικού. Χαρακτηριστικό του προγράμματος είναι το γεγονός ότι ξεκινά από την πρώτη τάξη με ορισμένους πίνακες και στις επόμενες τάξεις προστίθενται μερικοί ακόμα παράλληλα με την επανάληψη των πινάκων της προηγούμενης τάξης. Στην Α΄ τάξη αντιστοιχούν οι πίνακες 1, 2, 3, 4 και 5. Στη Β΄ τάξη εκτός της επανάληψης των προηγούμενων προστίθενται και οι πίνακες 6, 7 και 8. Για τις τάξεις Γ΄ και Δ΄ προβλέπεται επανάληψη των πινάκων των προηγούμενων τάξεων και οι πίνακες 9, 10, 11 και 12. Τέλος για τις δύο τελευταίες τάξεις Ε΄ και Σ΄ εκτός της επανάληψης των προηγούμενων υπάρχουν και οι πίνακες 13, 14 και 15²⁸⁷.

Το ίδιο έτος, το 1909, δημοσιεύεται ένας ακόμη νόμος που σχετίζεται με το μάθημα της γυμναστικής, ο νόμος ΓΥΛΗ΄ (υπ΄ αριθμ. 3438) «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του ΒΧΚΑ΄ νόμου της γυμναστικής»²⁸⁸, της 3 Δεκεμβρίου 1909.

Ο νέος νόμος προβλέπει την αντικατάσταση του άρθρου 51 του νόμου ΒΧΚΑ΄. Το νέο άρθρο προβλέπει την θεσμοθέτηση ενός επιθεωρητή γυμναστικής για τα δημοτικά σχολεία και τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης. Ο μηνιαίος μισθός του ορίζεται στις 300 δραχμές και η έδρα του η Αθήνα. Οφείλει να περιοδεύει σε ολόκληρη την Ελλάδα χωρίς ωστόσο η περιοδεία του αυτή να ξεπερνά τις 150 ημέρες το έτος. Προβλέπεται επίσης ότι θα εκδοθεί σχετικό διάταγμα που θα περιγράφει τα καθήκοντα του επιθεωρητή καθώς και τη διαδικασία της επιθεώρησης των σχολείων²⁸⁹.

Σημαντική προσθήκη επίσης, στο νόμο ΒΧΚΑ΄, αποτελεί η θεσμοθέτηση ειδικού ενσήμου αξίας 50 λεπτών, το οποίο θα μπαίνει πάνω σε κάθε ενδεικτικό προαγωγής των μαθητών από τάξη σε τάξη του δημοτικού σχολείου. Τα έσοδα θα χρησιμοποιούνται για την ίδρυση γυμναστηρίων και σκοπευτηρίων των σχολείων του κράτους²⁹⁰.

Από την ψήφιση του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895, και μέχρι το 1911, καμιά άλλη νομοθετική ρύθμιση, που να αφορά τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης δεν δημοσιεύεται, πλην όσων αφορούν το μάθημα της γυμναστικής.

Το 1911 δημοσιεύεται ένα Βασιλικό Διάταγμα «Περί ἐλαττώσεως ἀπὸ τῆς 10 Μαΐου καὶ ἐφεξῆς τῶν ὡρῶν τῆς διδασκαλίας μαθημάτων τινῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαίδευσεως» της 11 Μαΐου 1911, το οποίο προβλέπει τη μείωση των ωρών διδασκαλίας της γλώσσας και της χειροτεχνίας, κατά δύο ώρες την εβδομάδα, και

[...] 3. Αἱ κλήσεις, αἱ μεταβολαί, οἱ σχηματισμοὶ τῶν τετραδῶν, αἱ συντάξεις καὶ ἀνασυντάξεις, καθὼς καὶ οἱ διάφοροι ἐξελιγμοὶ ἐκτελοῦνται συμφώνως πρὸς τὸν εἰς τὸ στράτευμα ἐν χρῆσει ὄντα κανονισμὸν τῆς ἐκπαίδευσεως τοῦ πεζικοῦ (τῆς 28 Νοεμβρίου 1905, τεύχος Αον, παράρτημα 1,2).

4. Αἱ αὐτὰ ἀσκήσεις ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὰ σχολεία τῶν θηλέων, ἀποκλειομένων μόνον τῶν εἰς τὸ θῆλυ γένος μὴ προσηκουσῶν, ὡς τίνων ἐφηρμοσμένων ἀλμάτων, ἀνακυβιστήσεων κτλ. » Β.Δ. «Περί κανονισμοῦ του προγράμματος της διδασκίας γυμναστικής εν τοις σχολείοις της δημοτικῆς και μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 144/30 Ιουνίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [165.] ὄ.π.

²⁸⁷ «ΚΑΤΑΝΟΜΗ τῶν πινάκων τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων κατὰ τε τὰ εἶδη τῶν σχολείων καὶ τὰς καθ' ἐκάστης τάξεις αὐτῶν.» Β.Δ. «Περί κανονισμοῦ του προγράμματος της διδασκίας γυμναστικής εν τοις σχολείοις της δημοτικῆς και μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 144/30 Ιουνίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [165.] ὄ.π.

²⁸⁸ Νόμος ΓΥΛΗ΄ (υπ΄ αριθ. 3438) «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του ΒΧΚΑ΄ νόμου “περί γυμναστικής κλπ.”», ΦΕΚ: 284/5 Δεκεμβρίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [167.], σ. 148, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ο νόμος αυτός κατά κύριο λόγο τροποποιεί τις διατάξεις του νόμου ΒΧΚΑ΄ που αφορούν τη λειτουργία της σχολής των γυμναστών. Κάποιες ωστόσο τροποποιήσεις αφορούν και τη δημοτική εκπαίδευση.

²⁸⁹ Ἄρθρον 1 του Νόμου ΓΥΛΗ΄ (υπ΄ αριθ. 3438) «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του ΒΧΚΑ΄ νόμου “περί γυμναστικής κλπ.”», ΦΕΚ: 284/5 Δεκεμβρίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [167.] ὄ.π.

²⁹⁰ Ἄρθρον 2 του Νόμου ΓΥΛΗ΄ (υπ΄ αριθ. 3438) «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του ΒΧΚΑ΄ νόμου “περί γυμναστικής κλπ.”», ΦΕΚ: 284/5 Δεκεμβρίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [167.] ὄ.π.

της ιστορίας, της γραφής, της οικιακής οικονομίας, των θρησκευτικών, της Γαλλικής και της γεωγραφίας κατά μία ώρα την εβδομάδα²⁹¹.

Ωστόσο οι αλλαγές που σημειώνονται στην Ελλάδα μετά το 1909 απαιτούν ένα διαφορετικό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο προσπαθεί να υλοποιήσει το 1913, ο τότε Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Ιωάννης Τσιρομώκος με την κατάθεση προς ψήφιση στη Βουλή οκτώ συνολικά εκπαιδευτικών νομοσχεδίων. Ωστόσο, τα νομοσχέδια δεν έγιναν δεκτά από την βουλή και ταυτόχρονα με την κατάθεσή τους ξεσηκώθηκε έντονη αντίδραση. Από την όλη προσπάθεια έμειναν μόνο τα προγράμματα όλων των τύπων των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, τα οποία δημοσιεύονται με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί όρισμού τών μαθημάτων, τοῦ δι' ἕκαστον τούτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίου χρόνου, καὶ περὶ τῆς κατὰ τάξεις κατανομῆς τῆς διδασκτέας ὕλης εἰς τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων», της 1 Σεπτεμβρίου 1913²⁹².

Τα νομοσχέδια του 1913 προέβλεπαν ότι στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης θα διδάσκονται τα εξής μαθήματα : θρησκευτικά, νέα Ελληνική γλώσσα, πρακτική αριθμητική, στοιχειώδης γεωμετρία, ιστορία του ελληνικού έθνους και τα σημαντικότερα της παγκόσμιας ιστορίας, γεωγραφία, γνώσεις φυσικής ιστορίας, φυσικής και χημείας με εφαρμογή στην υγιεινή και στη ζωή, ωδική, καλλιγραφία, ιχνογραφία, χειροτεχνία και γυμναστική. Είναι τα ίδια μαθήματα που πρόβλεπε ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, για τα πλήρη δημοτικά σχολεία στο άρθρο 10, με μοναδική προσθήκη το μάθημα της χειροτεχνίας²⁹³.

Στα αναλυτικά προγράμματα όλων των τύπων των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης παρατηρούμε ότι στα ολιγοτάξια σχολεία, όπου υπάρχει συνδιδασκαλία τάξεων, η ύλη των μαθημάτων συμπιέζεται με αποτέλεσμα να μην διδάσκονται τα μαθήματα σε όλη τους την έκταση, όπως στα πολυτάξια σχολεία. Δεν υπάρχει επίσης πρόβλεψη για τα κοινά σχολεία, για τα οποία εξακολουθούν να ισχύουν οι γενικές προβλέψεις του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895²⁹⁴.

Τα αναλυτικά προγράμματα του 1913, αναφέρουν τις ώρες διδασκαλίας που πρέπει να διδάσκει ο διευθυντής κάθε τύπου σχολείου καθώς και οι δάσκαλοι των σχολείων, καθώς και οδηγίες για το χρόνο κατά τον οποίο θα διδάσκονται κάποια μαθήματα, όπως η χειροτεχνία και τα μαθηματικά, ώστε οι σύλλογοι διδασκόντων των σχολείων να συντάξουν σωστά το ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου τους. Τα ωρολόγια προγράμματα διδασκαλίας του κάθε σχολείου συντάσσονται από το σύλλογο διδασκόντων του σχολείου στην αρχή του σχολικού έτους και εγκρίνονται από τον επιθεωρητή²⁹⁵.

Η δημοσίευση και εφαρμογή των νέων αναλυτικών προγραμμάτων για όλους τους τύπους των σχολείων, θα βοηθήσει στην ουσιαστική αλλαγή στη διδασκαλία των μαθημάτων στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης την περίοδο 1917 – 1920, κατά την οποία οι δύο κορυφαιοί παιδαγωγοί ο Γληνός και ο Δελμούζος,

²⁹¹ Β.Δ. «Περί ἐλαττώσεως ἀπὸ τῆς 10 Μαΐου καὶ ἐφεξῆς τῶν ὡρῶν τῆς διδασκαλίας μαθημάτων τινῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 116/21 Μαΐου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [177.], σ. 158, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁹² Β.Δ. «Περί όρισμού τών μαθημάτων, τοῦ δι' ἕκαστον τούτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίου χρόνου, καὶ περὶ τῆς κατὰ τάξεις κατανομῆς τῆς διδασκτέας ὕλης εἰς τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.», ΦΕΚ: 174/10 Σεπτεμβρίου 1913, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [189.], σ. 172, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁹³ Ἄρθρον 1 του Β.Δ. «Περί όρισμού τών μαθημάτων, τοῦ δι' ἕκαστον τούτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίου χρόνου, καὶ περὶ τῆς κατὰ τάξεις κατανομῆς τῆς διδασκτέας ὕλης εἰς τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.», ΦΕΚ: 174/10 Σεπτεμβρίου 1913, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [189.] ό.π.

²⁹⁴ Ἄρθρον 1 του Β.Δ. «Περί όρισμού τών μαθημάτων, τοῦ δι' ἕκαστον τούτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίου χρόνου, καὶ περὶ τῆς κατὰ τάξεις κατανομῆς τῆς διδασκτέας ὕλης εἰς τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.», ΦΕΚ: 174/10 Σεπτεμβρίου 1913, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [189.] ό.π.

²⁹⁵ Ἄρθρον 1 του Β.Δ. «Περί όρισμού τών μαθημάτων, τοῦ δι' ἕκαστον τούτων πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίου χρόνου, καὶ περὶ τῆς κατὰ τάξεις κατανομῆς τῆς διδασκτέας ὕλης εἰς τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.», ΦΕΚ: 174/10 Σεπτεμβρίου 1913, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [189.] ό.π.

συμμετέχοντας ενεργά στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής της χώρας, θα καταφέρουν να εισάγουν για πρώτη φορά τη δημοτική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο.

Η δημοτική γλώσσα εισάγεται στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης από το σχολικό έτος 1917-1918, με την παράλληλη τροποποίηση των αναλυτικών προγραμμάτων του 1913, στα σημεία που απαιτείται. Για το σκοπό αυτό δημοσιεύονται μια σειρά Βασιλικών Διαταγμάτων, έτσι ώστε να εκφρασθεί και νομοθετικά η αλλαγή αυτή.

Με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί ορισμού των ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.»²⁹⁶, της 25 Δεκεμβρίου 1917, τροποποιούνται οι ώρες διδασκαλίας των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, κατά το σχολικό έτος 1917-1918. Για το συγκεκριμένο σχολικό έτος προβλέπεται συγκεκριμένος αριθμός ωρών διδασκαλίας για κάθε τάξη, ανάλογα με τον τύπο του σχολείου.

Πιο συγκεκριμένα για τα εξατάξια, τα πεντατάξια και τα τετρατάξια δημοτικά σχολεία προβλέπονται οι παρακάτω ώρες διδασκαλίας: Πρώτη τάξη 20 ώρες, Δεύτερα τάξη 22 ώρες της, τρίτη και τέταρτη τάξη 25 ώρες και πέμπτη και έκτη τάξη 26 ώρες την εβδομάδα²⁹⁷.

Για τα τριτάξια δημοτικά σχολεία προβλέπονται παρακάτω ώρες διδασκαλίας: Πρώτη και δεύτερη τάξη 20 ώρες, τρίτη και τέταρτη τάξη 25 ώρες και πέμπτη και έκτη τάξη 26 ώρες διδασκαλίας την εβδομάδα²⁹⁸.

Για τα διτάξια δημοτικά σχολεία προβλέπονται παρακάτω ώρες διδασκαλίας: Πρώτο τμήμα (πρώτη τάξη, Δεύτερα τάξη, τρίτη τάξη) 20 ώρες, δεύτερο τμήμα (τέταρτη τάξη, πέμπτη τάξη, έκτη τάξη) 26 ώρες διδασκαλία την εβδομάδα²⁹⁹.

Για τα μονοτάξια δημοτικά σχολεία προβλέπονται 26 ώρες διδασκαλίας συνολικά την εβδομάδα³⁰⁰.

Η διδασκαλία των μαθημάτων στα δημοτικά σχολεία γίνεται για μεν τις κατώτερες τάξεις δύο ώρες το πρωί και δύο ώρες το απόγευμα, για δε τις ανώτερες τάξεις γίνεται τρεις ώρες το πρωί και δύο ώρες το απόγευμα κάθε μέρα, εκτός το απόγευμα της Τετάρτης και του Σαββάτου³⁰¹.

Ο σύλλογος διδασκόντων του κάθε δημοτικού σχολείου, αποφασίζει για τον περιορισμό των ωρών διδασκαλίας κάθε εβδομάδα, με σχετική πράξη στην οποία φαίνεται το σύνολο των ωρών διδασκαλίας, το ωρολόγιο πρόγραμμα κάθε ημέρας για κάθε τμήμα ή τάξη του σχολείου. Η παραπάνω σχετική απόφαση του συλλόγου διδασκόντων, υποβάλλεται στον επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων³⁰².

Για το σχολικό έτος 1917-1918 απαγορεύεται η ανάθεση στους μαθητές των τεσσάρων μικρότερων τάξεων του δημοτικού σχολείου, εργασιών για το σπίτι, ενώ

²⁹⁶ Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.], σ. 277, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

²⁹⁷ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

²⁹⁸ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

²⁹⁹ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

³⁰⁰ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

³⁰¹ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

³⁰² Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων εν τοις σχολείοις του Κράτους κατά το σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

περιορίζεται στο ελάχιστο δυνατό η ανάθεση εργασιών για το σπίτι με τους μαθητές των δύο μεγαλύτερων τάξεων το δημοτικό σχολείο³⁰³.

Σε περίπτωση που δύο δημοτικά σχολεία συστεγάζονται στο ίδιο κτίριο το ωρολόγιο πρόγραμμα διδασκαλίας των μαθημάτων για τα σχολεία αυτά αποφασίζεται από τον αρμόδιο επιθεωρητή³⁰⁴.

Η προαγωγή και η απόλυση των μαθητών των δημοτικών σχολείων γίνονται και για αυτό το σχολικό έτος σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις.

Μέχρι την αρχή του επόμενου σχολικού έτους 1918-1919, αναστέλλεται κάθε άλλη διάταξη που είναι αντίθετη με τις παραπάνω διατάξεις³⁰⁵.

Ακολουθεί το Βασιλικό Διάταγμα «Περί διαγραφής διατάξεων εκ του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος των δημοτικών σχολείων»³⁰⁶, της 14 Ιουνίου 1918, το οποίο προβλέπει την αφαίρεση από τα αναλυτικά προγράμματα του δημοτικού σχολείου, του 1913, κάθε αναφοράς στη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στις τάξεις των δημοτικών σχολείων³⁰⁷.

Η εισαγωγή της διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης κατέδειξε την ανάγκη υποστήριξή της από νομοθετικά κείμενα που να αφορούν τις λεπτομέρειες της διδασκαλίας. Για το λόγο αυτό δημοσιεύονται δύο Βασιλικά Διατάγματα, «Περί ορθογραφικών ασκήσεων δια την γλωσσικήν διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου»³⁰⁸, της 12 Μαρτίου 1919, και «Περί ορθογραφικής και γραμματικής διδασκαλίας της Δ' τάξεως του δημοτικού σχολείου»³⁰⁹, της 25 Νοεμβρίου 1919.

Το πρώτο από αυτά, «Περί ορθογραφικών ασκήσεων δια την γλωσσικήν διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου», της 12 Μαρτίου 1919, τροποποιεί το διάταγμα του 1913 με το αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας των μαθημάτων όλων των τύπων των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης για τις τρεις πρώτες τάξεις ως προς τη διδασκαλία της ορθογραφίας. Η τροποποίηση αυτή γίνεται λόγω της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στη διδασκαλία του δημοτικού σχολείου. Οι αλλαγές αφορούν το τμήμα της διδασκαλίας των ορθογραφικών ασκήσεων για τις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, προσαρμόζοντας έτσι τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στη χρήση της δημοτικής γλώσσας από τους μαθητές των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου.

Το άλλο Βασιλικό Διάταγμα, «Περί ορθογραφικής και γραμματικής διδασκαλίας της Δ' τάξεως του δημοτικού σχολείου», της 25 Νοεμβρίου 1919, τροποποιεί το Βασιλικό Διάταγμα του 1913, με το αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας των μαθημάτων όλων των τύπων των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, και αφορά

³⁰³ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί όρισμού ώρων διδασκαλίας τών διαφόρων μαθημάτων έν τοις σχολείοις του Κράτους κατά τò σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

³⁰⁴ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί όρισμού ώρων διδασκαλίας τών διαφόρων μαθημάτων έν τοις σχολείοις του Κράτους κατά τò σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

³⁰⁵ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί όρισμού ώρων διδασκαλίας τών διαφόρων μαθημάτων έν τοις σχολείοις του Κράτους κατά τò σχολικόν έτος 1917-1918 κλπ.», ΦΕΚ: 3/2 Ιανουαρίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [216.] ό.π.

³⁰⁶ Β.Δ. «Περί διαγραφής διατάξεων εκ του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος τών δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 136/19 Ιουνίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [222.], σ. 283, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁰⁷ «Διαγράφονται αι διατάξεις: 1) «Ανάγνωσις και ερμηνεία μερών εκ των ομαλωτέρων πεζών συγγραφέων της αρχαίας Ελληνικής γλώσσης» και 2) «και οι εν τω εκάστοτε ερμηνευομένω αρχαίω κειμένω απαντώντες (αρχαιότεροι τύποι) εν προβολή προς τους της γραφομένης», οπουδήποτε τον αναλυτικού προγράμματος των δημοτικών σχολείων, του δια του Βασιλικού διατάγματος της 1ης Σεπτεμβρίου 1913 καθορισθέντος, υπάρχουν.» Β.Δ. «Περί διαγραφής διατάξεων εκ του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος τών δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 136/19 Ιουνίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [222.] ό.π.

³⁰⁸ Β.Δ. «Περί ορθογραφικών ασκήσεων διά την γλωσσικήν διδασκαλίαν τών τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου.», ΦΕΚ: 78/12 Απριλίου 1919, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [230.], σ. 289, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁰⁹ Β.Δ. «Περί ορθογραφικής και γραμματικής διδασκαλίας της Δ' τάξεως του δημοτικού σχολείου.», ΦΕΚ: 271/23 Δεκεμβρίου 1919, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [234.], σ. 320, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

αποκλειστικά τη διδασκαλία της γλώσσας της 4ης δημοτικού, και ιδιαίτερα το κομμάτι της διδασκαλίας που αναφέρεται στη γραμματική και την ορθογραφία. Οι προσαρμογές αυτές κρίνονται αναγκαίες μετά την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στη διδασκαλία των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου. Στόχος της αλλαγής αυτής είναι η διδασκαλία γραμματικής και ορθογραφίας όπως προβλέπουν οι κανόνες της δημοτικής γλώσσας.

Η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, δίνει μια νέα πνοή στη διδασκαλία και στο σχολείο, μια πνοή που κυριαρχείται από την αγάπη για το παιδί και τις ανάγκες του. Μια πνοή που χρόνια πριν είχε αρχίσει να διαποτίζει τη βασική εκπαίδευση των ευρωπαϊκών κρατών, εκφραζόμενη από κορυφαίους παιδαγωγούς της εποχής, κοντά στους οποίους έχουν φοιτήσει και οι Έλληνες παιδαγωγοί, Γληνός και Δελμούζος, οι οποίοι την περίοδο 1917 - 1920 διαμορφώνουν την εκπαιδευτική πολιτική της χώρας.

Η περίοδος της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης τελειώνει το 1920, όταν μετά την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού στην Ελλάδα, επαναφέρονται οι ρυθμίσεις που ίσχυαν προ του 1917, με την ψήφιση του Νόμου 2678 «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων.»³¹⁰, της 10 Αυγούστου 1921.

Το 1920 έχουμε επίσης αλλαγές στο μάθημα της γυμναστικής, που νομοθετούνται με το Νόμο 2476 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης των νόμων ΒΧΚΑ', ΓΥΛΗ' περί γυμναστικής»³¹¹, της 24 Ιουνίου 1920.

Κάθε σχολείο της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, δημόσιο ή ιδιωτικό, οφείλει το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαΐου να εκτελεί ενώπιον των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών και των αρχών της πόλης επιδείξεις, στις οποίες να φαίνεται η πρόοδος των μαθητών κατά τη διάρκεια της χρονιάς, στο μάθημα της γυμναστικής. Η οργάνωση των επιδείξεων αυτών γίνεται με φροντίδα του συλλόγου διδασκόντων και τη βοήθεια της σχολικής επιτροπής κάθε σχολείου. Στους μαθητές που θα διακριθούν στις παραπάνω επιδείξεις δίνονται τιμητικά βραβεία, όχι όμως χρηματικά.

Κάθε σχολείο μπορεί επίσης να οργανώνει ανάλογες εκδηλώσεις και με αφορμή τις εθνικές και θρησκευτικές εορτές, καθώς και κάθε άλλη κατάλληλη περίπτωση κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Προβλέπεται επίσης η έκδοση ειδικών οδηγιών από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης για τη διοργάνωση των εκδηλώσεων αυτών κατά τις εθνικές και θρησκευτικές εορτές³¹².

Τα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης της Αθήνας και του Πειραιά έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής στους Πανελλήνιους αγώνες που γίνονται στο Παναθηναϊκό στάδιο. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, προβλέπεται ότι η συμμετοχή των σχολείων έχει χαρακτήρα καθαρά επίδειξης και οι ασκήσεις που εκτελούνται είναι ανάλογες προς την ηλικία και τις δυνατότητες των μαθητών που τις εκτελούν, αφαιρώντας έτσι από τη διαδικασία των γυμναστικών επιδείξεων την αυστηρή διαγωνιστική διαδικασία, η οποία προβλέπονταν από τον νόμο ΒΧΚΑ'³¹³.

2III. Εκπαιδευτικό προσωπικό

Η ποιότητα και επάρκεια γνώσεων του εκπαιδευτικού προσωπικού των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, αποτέλεσε ένα σημαντικό παράγοντα που επηρέασε την κατάσταση της εκπαίδευσης από τη σύσταση του ελληνικού κράτους. Η

³¹⁰ Νόμος 2678 «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων.», ΦΕΚ: 147/19 Αυγούστου 1921, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [237.], σ. 327, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³¹¹ Νόμος 2476 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης των νόμων ΒΧΚΑ', ΓΥΛΗ' περί γυμναστικής», ΦΕΚ: 199/4 Σεπτεμβρίου 1920, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [235.], σ. 321, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³¹² Άρθρον 7 του Νόμου 2476 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης των νόμων ΒΧΚΑ', ΓΥΛΗ' περί γυμναστικής», ΦΕΚ: 199/4 Σεπτεμβρίου 1920, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [235.] ό.π.

³¹³ Άρθρον 8 του Νόμου 2476 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης των νόμων ΒΧΚΑ', ΓΥΛΗ' περί γυμναστικής», ΦΕΚ: 199/4 Σεπτεμβρίου 1920, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [235.] ό.π.

πολιτεία με μια σειρά από νομοθετήματα, προσπάθησε να δώσει λύσεις και διεξόδους στο θέμα αυτό, λαμβάνοντας κάθε φορά υπόψη της τόσο τις ανάγκες σε εκπαιδευτικό προσωπικό όσο και το επίπεδο γνώσεων των ήδη υπηρετούντων εκπαιδευτικών³¹⁴.

Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895³¹⁵, αναγνωρίζοντας την υφιστάμενη κατάσταση της εκπαίδευσης³¹⁶, προσπάθησε να επιφέρει βελτιώσεις, ιδιαίτερα στα γραμματοδιδασκαλεία, τα οποία προσπάθησε να απαλλάξει από τους γραμματοδιδασκάλους, οι οποίοι είχαν ελλιπή μόρφωση, τοποθετώντας κατ'απροτίμηση γραμματιστές, απόφοιτους των υποδιδασκαλείων του νόμου ΒΟΘ' του 1892.

Στα δημοτικά σχολεία οι δάσκαλοι που διορίζονται εξαρτώνται από τον αριθμό των φοιτούντων μαθητών. Συγκεκριμένα διορίζεται ένας δάσκαλος αν φοιτούν μέχρι 80 μαθητές, δύο μέχρι 140 μαθητές, τρεις μέχρι 200 και τέσσερις αν φοιτούν πάνω από 200 μαθητές. Ανεξάρτητα ωστόσο από το σύνολο των μαθητών κάθε τάξη που έχει πάνω από 50 μαθητές χωρίζεται σε δύο τμήματα, τα οποία διδάσκονται χωριστά από τον ίδιο δάσκαλο³¹⁷.

Ο βαθμός των δασκάλων που υπηρετούν σε ένα δημοτικό σχολείο καθορίζεται από το Εποπτικό Συμβούλιο. Για τα πλήρη δημοτικά σχολεία, διατυπώνονται και περιορισμοί

³¹⁴ Ο νόμος του 1834 προέβλεπε δύο πηγές δημιουργίας δασκάλων. Ο ένας τρόπος ήταν οι εξετάσεις ενώπιον επιτροπής την οποία αποτελούσαν μερικά άτομα από το προσωπικό του διδασκαλείου, και ο άλλος τρόπος ήταν η φοίτηση στο διδασκαλείο το οποίο ιδρύονταν με βάση τον ίδιο νόμο, και το οποίο καταργήθηκε το 1864. Οι δάσκαλοι χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με τα προσόντα τους και τις γνώσεις τους, α' τάξης, β' τάξης και γ' τάξης.

Η έλλειψη δασκάλων και η αδυναμία να καλυφθούν όλα τα σχολεία της χώρας οδήγησε στην ανάγκη να νομιμοποιηθούν οι γραμματοδιδάσκαλοι, οι οποίοι δίδασκαν μέχρι τότε στα σχολεία που δεν υπήρχε δάσκαλος.

Ο νόμος ΧΘ' του 1878, προβλέπει την ίδρυση διδασκαλείου στην Αθήνα, καταργώντας έτσι την επιτροπή που λειτουργούσε όλα τα προηγούμενα χρόνια. Οι απόφοιτοι του νέου διδασκαλείου κατατάσσονται σε τρεις τάξεις, ανάλογα με το βαθμό αποφοίτησής τους από το διδασκαλείο. Έτσι δάσκαλοι α' τάξεως ονομάζονται όσοι αποφοιτούν με άριστα, β' τάξεως όσοι αποφοιτούν με πολύ καλά και γ' τάξεως όσοι αποφοιτούν με καλά. Η κατάταξη αυτή σε τρεις τάξεις επηρέαζε και τον διορισμό τους. Οι δάσκαλοι γ' τάξεως μπορούν να διορισθούν σε σχολεία των χωριών και των πρωτευουσών των δήμων, οι δάσκαλοι β' τάξεως σε σχολεία στις πρωτεύουσες επαρχιών και οι δάσκαλοι α' τάξεως σε σχολεία στις πρωτεύουσες των νομών.

Ωστόσο το επίπεδο της εκπαίδευσης και κατάρτισης των εκπαιδευτικών δεν είναι υψηλό. Οι εκθέσεις των εκτάκτων επιθεωρητών των σχολείων, τους οποίους έστειλε σε ολόκληρη την επικράτεια του ελληνικού κράτους το υπουργείο το 1883, δείχνουν την ζοφερή εικόνα που αυτοί αντίκρισαν, ιδιαίτερα αναφερόμενοι στους γραμματοδιδασκάλους.

Τα επόμενα χρόνια έγινε προσπάθεια να αντιμετωπισθεί το ζήτημα των γραμματοδιδασκάλων. Το Σεπτέμβριο του 1891 δημοσιεύθηκε το διάταγμα της 13 Σεπτεμβρίου 1891, το οποίο απαιτούσε για το διορισμό των γραμματοδιδασκάλων άσκηση 40 ημερών σε διδασκαλείο σχετικά με τη μέθοδο διδασκαλίας. Προέβλεπε επίσης την αυτοδίκαιη απόλυση των ήδη υπηρετούντων γραμματοδιδασκάλων. Η αναταραχή που επέφερε το διάταγμα αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη δασκάλων που παρατηρήθηκε οδήγησε στην τροποποίηση του.

Ο νόμος ΒΠΕ' του 1892 τροποποίησε το προηγούμενο διάταγμα ορίζοντας ότι επιτρέπεται ο διορισμός γραμματοδιδασκάλων και χωρίς την άσκηση των 40 ημερών στα διδασκαλεία.

Ακολούθησε όμως την ίδια χρονιά ο νόμος ΒΟΘ' ο οποίος έδωσε πιο ουσιαστική λύση στο πρόβλημα των γραμματοδιδασκάλων. Ο νόμος προέβλεπε την ίδρυση υποδιδασκαλείου σε κάθε νομό, στο οποίο η φοίτηση ορίστηκε μονοετής και στο οποίο μπορούσαν να φοιτήσουν όσοι είχαν απολυτήριο Ελληνικού σχολείου. οι απόφοιτοι των υποδιδασκαλείων, οι γραμματιστές, διορίζονται στα χωριά με πληθυσμό κάτω των 600 κατοίκων στη θέση των γραμματοδιδασκάλων που δεν είχαν τα απαιτούμενα προσόντα. Οι γραμματιστές χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες με βάση το βαθμό τους -άριστα, πολύ καλά, καλά. Ο νόμος δίνει επίσης το δικαίωμα σε όσους έχουν το βαθμό άριστα, ύστερα από πέντε χρόνια υπηρεσίας, να καταταχθούν κατόπι εξετάσεων στο β' έτος των διδασκαλείων.

³¹⁵ Νόμος ΒΤΜΘ' «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³¹⁶ «Ἦδη τὸ προσωπικὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1878 ἀναγνωρισθέντων δημοδιδασκάλων, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀνίκανοι, ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῶν μετὰ τὸ 1878 λειτουργησάντων διδασκαλείων, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν καλύτεραν μερίδα τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, καὶ ἐκ τῶν γραμματοδιδασκάλων, οἱ ὅποιοι πάλιν διεκρίνοντο εἰς τοὺς πτυχιούχους ὑποδιδασκαλείων, (γραμματιστάς) ἀνεκτοὺς πῶς καὶ τοὺς ἔχοντας ἀπολυτήριον Ἑλλήν. Σχολείου ἢ ἱερατικῆς σχολῆς (γραμματοδιδασκάλους), οἵτινες ἦσαν ὅλως ἀκατάλληλοι.» Βλ. Χρ. Λέφας, *Ἱστορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως*, Οργανισμός Εκδόσεως Βιβλίων, Ἐν Αθήναις, 1942, σ. 184.

³¹⁷ Ἄρθρο 7 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ὀ.π.

για την αναλογία μεταξύ των διαφόρων βαθμών, σε σχέση με το σύνολο των συνυπηρετούντων δασκάλων³¹⁸. Για τα κοινά δημοτικά σχολεία η τοποθέτηση τρίτου δασκάλου απαιτεί τη σχετική βεβαίωση του επιθεωρητή για την αναγκαιότητά του και επίσης την πρόταση του εποπτικού συμβουλίου³¹⁹.

Για τα δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία υπηρετούν δασκάλες, ισχύουν οι ίδιες διατάξεις που ισχύουν και τα δημοτικά σχολεία αρρένων³²⁰.

Εκτός του διδακτικού προσωπικού στα πλήρη δημοτικά σχολεία διορίζεται, ύστερα από σχετική πρόταση του διευθυντή του σχολείου και υπηρέτης με ανάλογο μισθό³²¹.

Στα γραμματοδιδασκαλεία διορίζονται κατά προτίμηση οι τριτοβάθμιοι δάσκαλοι που είναι αδιόριστοι. Σε περίπτωση που δεν υπάρχει ενδιαφερόμενος ή διαθέσιμος τριτοβάθμιος δάσκαλος τότε διορίζονται ως γραμματοδιδάσκαλοι πρώτα οι γραμματιστές του νόμου ΒΟΘ΄ της 6 Αυγούστου του 1892, ακολουθούν όσοι απέκτησαν πτυχίου γραμματοδιδασκάλου με βάση το διάταγμα της 13 Σεπτεμβρίου 1891, και τέλος όσοι έχουν απολυτήριο Σχολαρχείου ή ιερατικής σχολής. Βασικός ωστόσο περιορισμός για όλους τους υποψήφιους γραμματοδιδασκάλους είναι η συμπλήρωση του 17ου έτους της ηλικίας τους³²². Στα γραμματοδιδασκαλεία που φοιτούν και κορίτσια διορίζονται κατά προτίμηση δασκάλες³²³.

Τυπικό προσόν διορισμού ενός ατόμου ως δασκάλου είναι το πτυχίο διδασκαλείου. Παράλληλα ωστόσο εξακολουθεί να ισχύει η αναγνώριση από τις επιτροπές που λειτουργούσαν πριν την ίδρυση των διδασκαλείων. Το ανάλογο πτυχίο απαιτείται και για το διορισμό των γυναικών ως δασκάλες. Τέλος προβλέπεται η τοποθέτηση ως δασκάλου για τη διδασκαλία των «ερών μαθημάτων», ενός καθολικού ιερέα, στα δημοτικά σχολεία των πόλεων στις οποίες οι κάτοικοι είναι καθολικοί³²⁴.

Ο διορισμός ενός δασκάλου γίνεται από το νομάρχη, του νομού στον οποίο υπάρχει το σχολείο, στο οποίο πρόκειται να τοποθετηθεί ο διοριζόμενος, ύστερα από σχετική πρόταση του αρμόδιου δημοτικού συμβουλίου. Η σχετική συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου προκαλείται από τον νομαρχιακό επιθεωρητή, ο οποίος προτείνει την κάλυψη μια κενής θέσης ή την δημιουργία μιας νέας.

Το δημοτικό συμβούλιο προτείνει κατά προτεραιότητα όποιον εκπαιδευτικό έχει τα νόμιμα προσόντα, και ιδιαίτερα τους απόφοιτους διδασκαλείων αν υπάρχουν, και κατάγεται από τον ίδιο νομό. Σε περίπτωση που δεν υπάρχουν εκτός υπηρεσίας δάσκαλοι από τον ίδιο νομό τότε το δημοτικό συμβούλιο μπορεί να προτείνει και από άλλους νομούς. Αν το δημοτικό συμβούλιο δεν μπορεί να συνεδριάσει, τότε προβλέπεται ότι η πρόταση, του υποψηφίου προς διορισμό δασκάλου, προς τον νομάρχη, γίνεται από το εποπτικό συμβούλιο. Προβλέπεται επίσης ότι αν υπάρξει σχολείο με κενή θέση παραπάνω από δύο μήνες, τότε ο υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως μπορεί να προχωρήσει σε διορισμό δασκάλου³²⁵.

Η ορκωμοσία των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών (δάσκαλοι, δασκάλες, γραμματοδιδάσκαλοι), γίνεται ενώπιον του επιθεωρητή του νομού³²⁶.

³¹⁸ Άρθρο 8 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³¹⁹ Άρθρο 9 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²⁰ Άρθρο 22 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²¹ Άρθρο 11 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²² Άρθρο 13 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²³ Άρθρο 15 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²⁴ Άρθρο 23 του Νόμου ΒΤΜΘ΄, ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²⁵ Άρθρο 24 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²⁶ Άρθρο 25 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

Οι διοικητικές μεταβολές των εκπαιδευτικών διενεργούνται από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως και μπορούν να προκληθούν είτε με αποφάσεις των Εποπτικών Συμβουλίων, είτε με αίτηση του ενδιαφερόμενου εκπαιδευτικού.

Η παύση ενός εκπαιδευτικού επιτρέπεται μόνο να υπάρχει απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου, το πρακτικό της οποίας υποβάλλεται στο Υπουργείο από τον επιθεωρητή. Η μετάθεσή ενός εκπαιδευτικού σε κενή θέση, μπορεί να γίνει με ανάλογη διαδικασία όπως και η παύση και με σύμφωνη γνώμη της δημοτικής αρχής του δήμου στον οποίο πρόκειται να μετατεθεί. Για τις μεταβολές αυτές απαιτείται η έκδοση Β. Διατάγματος με πρόταση του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, αν πρόκειται για δάσκαλο ή δασκάλα, και με έκδοση υπουργικής πράξης αν πρόκειται για γραμματοδιδάκαλο³²⁷.

Η παύση ενός εκπαιδευτικού μπορεί να έχει και ποινικές κυρώσεις, ανεξάρτητα από τις διοικητικές, αν η αιτιολογία του Εποπτικού Συμβουλίου στοιχειοθετεί κατηγορία από τον αρμόδιο εισαγγελέα³²⁸.

Οι μεταθέσεις των εκπαιδευτικών με δικής τους αίτηση διενεργούνται κάθε καλοκαίρι, κατά τη διάρκεια των διακοπών των μαθημάτων των σχολείων, από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως. Οι αιτήσεις των εκπαιδευτικών υποβάλλονται στο Υπουργείο δια των επιθεωρητών, και συνοδεύονται από την έγκριση ή μη του επιθεωρητή και την συγκατάθεση τόσο του δημοτικού συμβουλίου του δήμου, στην αρμοδιότητα του οποίου θα μετατεθεί ο ενδιαφερόμενος, όσο και τη συγκατάθεση του «αντιμετατιθέμενου» εκπαιδευτικού. Ο νόμος προβλέπει επίσης την δυνατότητα μετάθεσης ενός εκπαιδευτικού για λόγους υγείας, εφόσον η αίτησή του συνοδεύεται από τα απαιτούμενα δικαιολογητικά³²⁹.

Οι μισθοί των εκπαιδευτικών καθορίζονται με σαφήνεια από το νόμο ΒΤΜΘ' εκτός των πιθανών αυξήσεων, που μπορεί να τους δοθούν. Υπάρχει ωστόσο διαφοροποίηση του μισθού τόσο ανάλογα με την κατηγορία (πρωτοβάθμιοι, δευτεροβάθμιοι, τριτοβάθμιοι, γραμματοδιδάσκαλοι, γραμματιστές), όσο και ανάλογα με το φύλο³³⁰.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, υπάρχουν τα άρθρα τα οποία αναφέρονται στον πειθαρχικό έλεγχο των εκπαιδευτικών. Οι περιπτώσεις για τις οποίες οι εκπαιδευτικοί ελέγχονται πειθαρχικά είναι αρκετές και αναφέρονται τόσο στην παρουσία και λειτουργία του εκπαιδευτικού στο χώρο της εργασίας του, όσο και στην προσωπική του ζωή³³¹. Για τις περιπτώσεις αυτές προβλέπονται μια σειρά από ποινές χωρίς ωστόσο να υπάρχει συγκεκριμένη σχέση μεταξύ των παραπτωμάτων και των ποινών³³². Οι ποινές επιβάλλονται στο σύνολό τους, από το Εποπτικό Συμβούλιο, ενώ υπάρχει η πρόβλεψη της επιβολής ορισμένων από αυτές και από τον επιθεωρητή, κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης των σχολείων. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να έχει προηγηθεί απολογία του εκπαιδευτικού, μέσα σε ορισμένη προθεσμία³³³.

Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, δέχθηκε αρκετές τροποποιήσεις σε επιμέρους θέματα, μερικές μάλιστα μερικούς μήνες μόνο μετά την εφαρμογή του, χωρίς ωστόσο να αλλάξει η φιλοσοφία του εκπαιδευτικού συστήματος.

³²⁷ Άρθρο 26 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²⁸ Άρθρο 28 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³²⁹ Άρθρο 27 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³³⁰ Άρθρο 29 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³³¹ Άρθρο 30 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³³² Άρθρο 31 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

³³³ Άρθρο 32 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

Ο νόμος Νόμος ΒΤΖ' «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου»³³⁴ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, εἰσάγει τροποποιήσεις στο Νόμο ΒΤΜΘ' του 1895, λίγους μῆνες μετὰ την εφαρμογή του. Οἱ τροποποιήσεις καὶ οἱ συμπληρώσεις αφοροῦν το σύνολο του προσωπικοῦ των σχολείων (εκπαιδευτικό προσωπικό καὶ υπηρέτες³³⁵) καὶ σχετίζονται με τὰ ἀρθρα 11, 27 καὶ 63 του νόμου ΒΤΜΘ'. Οἱ τροποποιήσεις που αφοροῦν το εκπαιδευτικό προσωπικό σχετίζονται με τὴ χορήγηση ἀδειῶν καὶ τὴν καταβολή των μισθῶν.

Συγκεκριμένα ἡ πρώτη τροποποίηση ἀφορᾷ προσθήκη ενός ἀρθρου στο νόμο ΒΤΜΘ' με ἀρίθμηση «27 δὶς», το οποίο καθορίζει τὴ διαδικασία χορήγησης ἀδειας ἀπουσίας σε εκπαιδευτικούς. Ἡ ἀδεια χορηγείται ἀπὸ το Ὑπουργεῖο καὶ σε περίπτωση που ἡ διάρκειά της υπερβαίνει τὶς οκτὼ ἡμέρες τότε χρειάζεται καὶ ἡ γνωμοδότηση του ἐπιθεωρητή³³⁶.

Ἡ δεύτερη καὶ πιο σημαντικὴ τροποποίηση, ἀναφορικά με το εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, γίνεται στο ἀρθρο 63 του νόμου ΒΤΜΘ', το οποίο ἀφορᾷ τὴ διαδικασία καταβολῆς των μισθῶν των εκπαιδευτικῶν. Ἡ τροποποίηση προβλέπει ὅτι, στην περίπτωση κατὰ τὴν οποία δεν υπάρχουν δημοτικά ἔσοδα οὔτε χρήματα στο ταμεῖο του δήμου, ο ταμίας του δημόσιου ταμείου ἐξοφλεῖ τὰ χρηματικά ἐντάλματα των μισθῶν των εκπαιδευτικῶν καὶ στη συνέχεια ἀναφέρει τὴν ἀδυναμία του δήμου στην ἀρμόδια διοικητικὴ ἀρχή, ὥστε αὐτὴ νὰ προκαλέσει τὴ συνδρομὴ του Ὑπουργείου των Ἐκκλησιαστικῶν. Στο τέλος ἐπίσης του ἴδιου ἀρθρου προστίθεται μὴ παράγραφος, ἡ οποία δίνει τὴ δυνατότητα στον ταμῖα του δημοσίου ταμείου νὰ πληρώνει τους εκπαιδευτικούς βάσει μισθοδοτικῶν καταστάσεων ἀκόμη καὶ ὅταν δεν ἔχει ψηφισθεῖ ἢ δεν ἔχει ἐγκριθεῖ ὁ δημοτικὸς προϋπολογισμός³³⁷.

Ἡ πολιτεία με μὴ σειρά ἀπὸ νομοθετήματα ἔδωσε το δικαίωμα στους υπηρετούντες εκπαιδευτικούς νὰ ἀναβαθμίσουν τὴν επαγγελματικὴ τους θέση, γεγονός που οδηγούσε καὶ σε οικονομικὴ τους ἀναβάθμιση. Το πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ, το Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπὶ προαγωγῆ ἐξετάσεων τῶν γραμματιστῶν»³³⁸, τῆς 1 Μαΐου 1900, ἀναφέρεται στη διαδικασία των ἐξετάσεων των γραμματιστῶν γιὰ προαγωγή ἀπὸ τριτοβάθμιοι σε δευτεροβάθμιοι καὶ πρωτοβάθμιοι. Ἡ ἐκδοσὴ του διατάγματος στηρίζεται στα ἀρθρα 20 καὶ 26 του νόμου ΒΟΘ' περὶ συστάσεως υποδιδασκαλείου.

Οἱ ἐξετάσεις γιὰ προαγωγή των γραμματιστῶν γίνονται κάθε Αὐγούστο. Σε αὐτές μποροῦν νὰ συμμετέχουν ὅσοι ἔχουν τὴν σχετικὴ ἀδεια του Ὑπουργείου, ἡ οποία τους χορηγείται κατόπιν δικῆς τους αἴτησης, που συνοδεύεται με ὅλα τὰ παραστατικά που δείχνουν τὶς σπουδές τους, τους διορισμούς, τὶς μεταθέσεις καὶ τὶς ἀπολύσεις τους³³⁹.

³³⁴ Νόμος ΒΤΖ' «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Ἀπριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.], σ. 88, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³³⁵ Ο νέος νόμος ΒΤΖ' τροποποιεῖ το ἀρθρο 11 του νόμου ΒΤΜΘ', το οποίο ἀναφέρεται στο διορισμὸ υπηρέτη στα πλήρη δημοτικά σχολεία. Σύμφωνα με τὴν τροποποίηση ὁ νομάρχης διορίζει υπηρέτη στα σχολεία στα οποία υπηρετοῦν περισσότεροι ἀπὸ δύο δάσκαλοι, ὕστερα ἀπὸ πρόταση του διευθυντῆ ἢ τῆς διευθύντριας του σχολείου, με μισθὸ τριάντα δραχμὲς το μῆνα, γιὰ τὶς πρωτεύουσες των νομῶν, καὶ εἴκοσι γιὰ τὶς υπόλοιπες πόλεις. Ἀρθρο 1 του Νόμου ΒΤΖ' «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Ἀπριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.] ὄ.π.

³³⁶ Ἀρθρο 1 του Νόμου ΒΤΖ' «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Ἀπριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.] ὄ.π.

³³⁷ Ἀρθρο 1 του Νόμου ΒΤΖ' «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Ἀπριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.] ὄ.π.

³³⁸ Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπὶ προαγωγῆ ἐξετάσεων τῶν γραμματιστῶν.», ΦΕΚ: 110/6 Μαΐου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [104.], σ. 105, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³³⁹ Ἀρθρον 1 καὶ Ἀρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπὶ προαγωγῆ ἐξετάσεων τῶν γραμματιστῶν.», ΦΕΚ: 110/6 Μαΐου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [104.] ὄ.π.

Οι εξετάσεις διεξάγονται ενώπιον επιτροπής και είναι γραπτές, προφορικές και πρακτικές. Προηγούνται οι γραπτές, ακολουθούν οι προφορικές και έπονται οι πρακτικές εφόσον οι υποψήφιοι έχουν επιτύχει στις δύο προηγούμενες φάσεις³⁴⁰.

Για να προαχθεί ένας γραμματιστής από δευτεροβάθμιο σε πρωτοβάθμιο πρέπει να επιτύχει το βαθμό άριστα στα θρησκευτικά, τα Ελληνικά, τα Παιδαγωγικά, την πρακτική δοκιμασία και τη γυμναστική, και να επιτύχει το βαθμό λίαν καλώς σε όλα τα υπόλοιπα μαθήματα. Για την προαγωγή από τριτοβάθμιο σε δευτεροβάθμιο απαιτείται η επιτυχία του βαθμού λίαν καλώς στα μαθήματα που απαιτείται άριστα για πρωτοβάθμιο και καλώς στα μαθήματα που απαιτείται λίαν καλώς για πρωτοβάθμιο³⁴¹.

Οι γραμματιστές που θα αποτύχουν τρεις φορές στις προαγωγικές εξετάσεις αποκλείονται από επόμενες εξετάσεις για προαγωγή³⁴².

Ανάλογη μέριμνα η πολιτεία λαμβάνει και για τους δασκάλους. Το 1905, ψηφίζεται ένα Βασιλικό Διάταγμα, που τροποποιεί ανάλογο του 1886. Το Β.Δ. «Περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν ἄρθρων 1,3 καὶ 4 τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτίου 1886 Β.Δ. “περὶ ἐξετάσεων ἐπὶ προβιβασμῶ δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν”»³⁴³, της 24 Ιουνίου, ορίζει ότι οι εξετάσεις διενεργούνται μία φορά κάθε έτος, από 25 Ιουλίου μέχρι το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου στην Αθήνα. Σε αυτές μπορούν να συμμετέχουν όσοι έχουν την έγκριση του Υπουργείου, ύστερα από σχετική αίτηση που υποβάλλουν προς αυτό, ένα μήνα πριν την έναρξη των εξετάσεων³⁴⁴.

Οι δάσκαλοι που συμμετέχουν σε αυτές δεν λαμβάνουν το μισθό τους, για όσο χρονικό διάστημα απουσιάσουν από την θέση τους, από τις 15 Αυγούστου και μέχρι την λήξη των³⁴⁵.

Σημαντική τροποποίηση στα ζητήματα του εκπαιδευτικού προσωπικού των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, αποτελεί η ψήφιση του νόμου ΓΉ' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως”», της 18 Αυγούστου 1905³⁴⁶.

Ο νόμος αυτός, ο οποίος αρχίζει να εφαρμόζεται από τη λήξη του σχολικού έτους 1904 - 1905³⁴⁷, προβλέπει ότι στα κοινά δημοτικά σχολεία υπηρετούν οι απόφοιτοι των υποδιδασκαλείων του νόμου ΒΟΘ' του 1892, οι οποίοι ονομάζονται πλέον «υποδιδάσκαλοι», ενώ στα πλήρη δημοτικά σχολεία υπηρετούν δάσκαλοι³⁴⁸.

Ο αριθμός των μαθητών που φοιτούν σε ένα κοινό δημοτικό σχολείο προσδιορίζει και το βαθμό του υποδιδασκάλου που θα διδάξει σε αυτό. Ο νόμος ορίζει ότι διδάσκει τριτοβάθμιο υποδιδάσκαλος όταν φοιτούν από 15-25 μαθητές, δευτεροβάθμιο

³⁴⁰ Άρθρον 5 καὶ Άρθρον 6 του Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπὶ προαγωγή ἐξετάσεων τῶν γραμματιστῶν.», ΦΕΚ: 110/6 Μαΐου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [104.] ό.π.

³⁴¹ Άρθρον 7, Άρθρον 10, Άρθρον 11, Άρθρον 12, Άρθρον 13 καὶ Άρθρον 15 του Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπὶ προαγωγή ἐξετάσεων τῶν γραμματιστῶν.», ΦΕΚ: 110/6 Μαΐου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [104.] ό.π.

³⁴² Άρθρον 16 του Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπὶ προαγωγή ἐξετάσεων τῶν γραμματιστῶν.», ΦΕΚ: 110/6 Μαΐου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [104.] ό.π.

³⁴³ Β.Δ. «Περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν ἄρθρων 1,3 καὶ 4 τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτίου 1886 Β.Δ. “περὶ ἐξετάσεων ἐπὶ προβιβασμῶ δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν”», ΦΕΚ: 110/28 Ιουνίου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [134.], σ. 120, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁴⁴ Άρθρον 1 καὶ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν ἄρθρων 1,3 καὶ 4 τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτίου 1886 Β.Δ. “περὶ ἐξετάσεων ἐπὶ προβιβασμῶ δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν”», ΦΕΚ: 110/28 Ιουνίου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [134.] ό.π.

³⁴⁵ Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν ἄρθρων 1,3 καὶ 4 τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτίου 1886 Β.Δ. “περὶ ἐξετάσεων ἐπὶ προβιβασμῶ δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν”», ΦΕΚ: 110/28 Ιουνίου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [134.] ό.π.

³⁴⁶ Νόμος ΓΉ' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.], σ. 120, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁴⁷ Άρθρον 11 του Νόμου ΓΉ' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

³⁴⁸ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΉ' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

υποδιδάσκαλος όταν οι μαθητές είναι 26-35 και πρωτοβάθμιος υποδιδάσκαλος όταν οι μαθητές που φοιτούν είναι 36-50³⁴⁹.

Ανάλογη ρύθμιση με τα κοινά δημοτικά σχολεία, ισχύει και για τα πλήρη δημοτικά σχολεία, με τη διαφορά ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία υπηρετούν δημοδιδάσκαλοι. Έτσι, σύμφωνα με τις προβλέψεις του νόμου, σε ένα πλήρες δημοτικό σχολείο το εκπαιδευτικό προσωπικό διαμορφώνεται ως εξής: ένας τριτοβάθμιος δάσκαλος όταν ο αριθμός των μαθητών είναι 50-80, ένας τριτοβάθμιος και ένας δευτεροβάθμιος όταν οι μαθητές είναι 81-130, ένας πρωτοβάθμιος και δύο τριτοβάθμιοι όταν φοιτούν 131-200 μαθητές, ένας πρωτοβάθμιος, ένας δευτεροβάθμιος και δύο τριτοβάθμιοι αν ο αριθμός των μαθητών είναι 201-250, ένας πρωτοβάθμιος δύο δευτεροβάθμιοι και δύο τριτοβάθμιοι όταν φοιτούν 251-300 μαθητές και δύο πρωτοβάθμιοι, δύο δευτεροβάθμιοι και δύο τριτοβάθμιοι αν φοιτούν 301-360 μαθητές³⁵⁰.

Οι παραπάνω διατάξεις για τα κοινά και πλήρη δημοτικά σχολεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι όλα τα κοινά είναι μονοθέσια δημοτικά σχολεία, ενώ η οργανικότητα των πλήρων δημοτικών σχολείων διαμορφώνεται σύμφωνα με το αριθμό των μαθητών και μπορεί να είναι από μονοθέσια μέχρι εξαθέσια.

Υπέρβαση των διατάξεων που ορίζουν το συσχετισμό των βαθμών των υπηρετούντων δασκάλων, μπορούν να κάνουν μόνο οι δήμοι οι οποίοι δεν λαμβάνουν συνδρομή από το δημόσιο για την κάλυψη των αναγκών της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης και μόνο για το διορισμό δασκάλων ανωτέρου βαθμού³⁵¹.

Ο νέος νόμος προσπαθεί να οριοθετήσει σε ένα βαθμό τις υπηρεσιακές μεταβολές των δασκάλων. Για το λόγο αυτό προβλέπει ότι κανένας δεν μετατίθεται κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. Προβλέπει επίσης ότι ο εκπαιδευτικός που παραιτείται κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους δεν μπορεί να αναδιοριστεί μέσα στο ίδιο σχολικό έτος. Για να εξασφαλισθεί δε η ρύθμιση αυτή, προβλέπεται ότι όποιος επιθυμεί να διορισθεί σε κενή θέση οφείλει να προσκομίσει βεβαίωση ότι βρίσκεται εκτός υπηρεσίας³⁵².

Περιορισμοί στο διορισμό υπάρχουν επίσης και για όσους απολύονται από τη υπηρεσία. Έτσι όσοι απολυθούν με το αιτιολογικό «επί ασυμβίβαστω διαγωγή, ασυγγνώτου αμελεία ή ανικανότητι» δεν μπορούν να διορισθούν ξανά αν δεν έχει παρέλθει ένα έτος. Όσοι δε απολύονται λόγω ποινικών αδικημάτων, χάνουν το δικαίωμα διορισμού οριστικά³⁵³.

Ο νόμος δίνει επίσης τη δυνατότητα να διορισθεί ένας δάσκαλος σε κενή θέση κατώτερου βαθμού, αν αυτός αποδεχθεί να αμειβεται με το μισθό που προβλέπεται για τη θέση που καταλαμβάνει, άσχετα από τα δικά του τυπικά προσόντα³⁵⁴.

Μισθολογικές διαφοροποιήσεις προβλέπονται ελάχιστες για το εκπαιδευτικό προσωπικό. Ορίζεται μόνο ότι, για κάθε δάσκαλο θα υπάρχει αύξηση δέκα δραχμών για

³⁴⁹ Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

³⁵⁰ Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

³⁵¹ Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

³⁵² Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

³⁵³ Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

³⁵⁴ Άρθρον 3 του Νόμου Γ'Η' (υπ αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

κάθε πενταετία, η οποία στο σύνολό της δεν μπορεί να υπερβαίνει τις τριάντα δραχμές, δηλαδή το μέγιστο που μπορεί να πάρει ένας εκπαιδευτικός είναι μέχρι τρεις πενταετίες³⁵⁵.

Το ζήτημα ωστόσο, της εκπαίδευσης των δημοδιδασκάλων, εξακολουθεί να απασχολεί την επίσημη πολιτεία, ιδιαίτερα δε μετά τις αλλαγές που αρχίζουν να σημειώνονται στην ελληνική κοινωνία, από το 1909.

Το 1910, ψηφίζεται ο νόμος Νόμος ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως»³⁵⁶, 1 Ἀπριλίου 1910, ο οποίος προβλέπει την ίδρυση νέου διδασκαλείου της δημοτικής εκπαίδευσεως, με έδρα την Αθήνα.

Το διδασκαλείο στην Αθήνα λειτουργεί για τη μόρφωση των δασκάλων των δημοτικών σχολείων των αρρένων και έχει τέσσερις τάξεις. Στεγάζεται στο κτήριο του Μαρασλείου διδακτηρίου³⁵⁷. Κάθε τάξη του διδασκαλείου περιλαμβάνει το πολύ 30 μαθητές³⁵⁸.

Στο διδασκαλείο γίνονται δεκτοί στην πρώτη τάξη, ύστερα από εισαγωγικές εξετάσεις, όσοι έχουν τα ακόλουθα προσόντα: «α) Συμπεπληρωμένον τὸ 15ον καὶ μὴ ὑπερβάντες τὸ 20ον τῆς ἡλικίας ἔτος, [...] β) σωματικὴν ἀρτιμέλειαν καὶ εὐξίαν, βεβαιουμένην δι' ἐπιθεωρήσεως, [...] γ) ἐνδεικτικὸν προαγωγῆς τουλάχιστον ἀπὸ τῆς β' εἰς τὴν γ' τάξιν τοῦ Γυμνασίου μετὰ βαθμοῦ τουλάχιστον «καλῶς» πλήρους καὶ διαγωγῆς ἀμέμπτου.»³⁵⁹

Οι εισιτήριες εξετάσεις καθώς και οι εγγραφές γίνονται από 1 έως 15 Σεπτεμβρίου, ενώ τα μαθήματα αρχίζουν στις 16 Σεπτεμβρίου και ολοκληρώνονται στο τέλος Ιουνίου³⁶⁰.

Τα μαθήματα που διδάσκονται στο διδασκαλείο είναι³⁶¹:

- «1) Θρησκευτικά.
- 2) Ψυχολογία, κοινωνική καὶ πολιτειακή ἠθική μετὰ παιδαγωγικῶν ἐφαρμογῶν, καὶ παιδαγωγικά μετὰ τῆς νομοθεσίας τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.
- 3) Ἑλληνικά.
- 4) Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδίᾳ ἢ τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους.
- 5) Γεωγραφία.
- 6) Μαθηματικά.
- 7) Φυσιογνωστικά.
- 8) Στοιχεῖα γεωπονίας, κηπουρικῆς, δενδροκομίας καὶ ζωοτεχνίας.
- 9) Ὑγιεινή.
- 10) Στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ ἐμπορικὰ μαθήματα.
- 11) Γαλλικὴ γλῶσσα, ἔτι δὲ ἡ Γερμανικὴ προαιρετικῶς.
- 12) Ὡδική, ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ τετράχορδον ἢ ἄρμόνιον.
- 13) Ἰχνογραφία καὶ καλλιγραφία.
- 14) Γυμναστικὴ.
- 15) Χειροτεχνία.

³⁵⁵ Ἄρθρον 4 του Νόμου ΓΉΗ' (υπ' αριθμ 3098) «Περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖΖ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, "περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως"», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ὅ.π.

³⁵⁶ Νόμος ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.], σ. 150, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁵⁷ Ἄρθρον 1 του Νόμου ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ὅ.π.

³⁵⁸ Ἄρθρον 6 του Νόμου ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ὅ.π.

³⁵⁹ Ἄρθρον 4 του Νόμου ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ὅ.π.

³⁶⁰ Ἄρθρον 8 του Νόμου ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ὅ.π.

³⁶¹ Ἄρθρον 2 του Νόμου ΓΧΉΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ὅ.π.

16) Σκοποβολία και στρατιωτική εκπαίδευσις.»

Οι υποδειγματικές διδασκαλίες αρχίζουν στη τρίτη τάξη του διδασκαλείου και συνεχίζονται στην τέταρτη τάξη. Η διάρκειά τους είναι δώδεκα ώρες την εβδομάδα, και κατανέμονται εξίσου σε έξι εργάσιμες ημέρες, δηλαδή δύο ώρες την εβδομάδα³⁶².

Στο διδασκαλείο προσαρτώνται δύο πρότυπα δημοτικά σχολεία ένα πολυτάξιο και ένα μονοτάξιο, στα οποία γίνονται οι πρακτικές ασκήσεις των μαθητών του διδασκαλείου³⁶³.

Οι αδικαιολόγητες απουσίες των μαθητών του διδασκαλείου είτε σε ένα μάθημα είτε στο σύνολό τους αποτελούν ικανό λόγο για την επανάληψη της τάξης³⁶⁴.

Στο διδασκαλείο μπορεί επίσης να λειτουργήσει τμήμα για την κάλυψη των αναγκών σε δασκάλους, των Ελλήνων που βρίσκονται εκτός της επικράτειας του Ελληνικού κράτους. Οι δάσκαλοι που θα αποφοιτήσουν από το τμήμα αυτό δεν μπορούν να διορισθούν εντός της ελληνικής επικράτειας. Οι λεπτομέρειες της λειτουργίας αυτού του τμήματος θα καθοριστούν από άλλο σχετικό με το θέμα διάταγμα³⁶⁵.

Οι απόφοιτοι του διδασκαλείου των Αθηνών του παρόντα νόμου, διορίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου ΒΤΜΘ'. Κατά τα δύο πρώτα έτη του διορισμού τους βρίσκονται υπό την εποπτεία του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου η οποία ασκείται από τους επιθεωρητές. Όσοι συμπληρώσουν ευδόκιμα τη διετία αυτή συνεχίζουν την υπηρεσία τους και ακολουθούν τις μεταβολές που προβλέπει ο νόμος ΒΤΜΘ'. Οι απόφοιτοι του νέου διδασκαλείου κατά την πρώτη πενταετία της υπηρεσίας τους, υπηρετούν ως τριτοβάθμιοι δάσκαλοι ανεξάρτητα από την επίδοσή τους στο διδασκαλείο. Μετά την παρέλευση πενταετίας δικαιούνται να συμμετέχουν σε προαγωγικές εξετάσεις για να ονομαστούν δευτεροβάθμιοι. Μετά την παρέλευση τριετίας μπορούν να γίνουν πρωτοβάθμιοι συμμετέχοντας σε σχετική δοκιμασία.

Με την ίδια διαδικασία, προάγονται σε δευτεροβάθμιοι, όσοι από τους μέχρι σήμερα δασκάλους που υπηρετούν είναι αναγνωρισμένοι ως τριτοβάθμιοι και έχουν τριετή υπηρεσία και σε πρωτοβάθμιους αυτοί που έχουν συμπληρώσει τριετή υπηρεσία ως δευτεροβάθμιοι³⁶⁶.

Διαφοροποίηση στο χρόνο προϋπηρεσίας, μεταξύ των αποφοίτων των παλαιών διδασκαλείων και του νέου, παρατηρείται για την κάλυψη των διευθυντικών θέσεων. Οι απόφοιτοι του νέου διδασκαλείου που έχουν προαχθεί σε πρωτοβάθμιους δασκάλους χρειάζονται διετή προϋπηρεσία στο βαθμό αυτό, ενώ οι απόφοιτοι των παλαιότερων διδασκαλείων χρειάζονται δεκαετή προϋπηρεσία στο βαθμό του πρωτοβάθμιου δασκάλου. Ωστόσο όλοι πρέπει να υποστούν συγκεκριμένες εξετάσεις ενώπιον επιτροπής για το σκοπό αυτό³⁶⁷.

Ορίζεται επίσης, ότι κάθε δάσκαλος μπορεί να συμμετέχει δύο φορές σε κάθε μια από τις προαγωγικές εξετάσεις για τον επόμενο βαθμό καθώς και για τον ορισμό του ως

³⁶² Άρθρον 2 του Νόμου ΓΧΨΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁶³ Άρθρον 5 του Νόμου ΓΧΨΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁶⁴ Άρθρον 14 του Νόμου ΓΧΨΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁶⁵ Άρθρον 9 του Νόμου ΓΧΨΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁶⁶ Άρθρον 10 του Νόμου ΓΧΨΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁶⁷ Άρθρον 10 του Νόμου ΓΧΨΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Ἀπριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

διευθυντή. Αν αποτύχει και τις δύο φορές δεν έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει για τρίτη φορά κι παραμένει στάσιμος³⁶⁸.

Οι δάσκαλοι, που είναι απόφοιτοι του νέου διδασκαλείου με βαθμό άριστα, διαγωγή κοσμιωτάτη και ηλικία μέχρι 25 ετών, καθώς και οι δάσκαλοι, που είναι απόφοιτοι των παλιών διδασκαλείων με βαθμό άριστα, διαγωγή κοσμιωτάτη και ηλικία μέχρι 30 ετών και είναι γνώστες μιας ξένης γλώσσας, μπορούν μετά από εξετάσεις να πάνε για περισσότερες σπουδές στα παιδαγωγικά στην Εσπερία με έξοδα του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Προβλέπεται επίσης η υποχρεωτική χορήγηση άδειας, από έξι μήνες μέχρι δύο χρόνια, σε όποιον δάσκαλο με ίδια έξοδα, αποφασίσει να συμπληρώσει τις σπουδές σε άλλη σχολή εντός ή εκτός Ελλάδας. Ο δάσκαλος υποχρεούται να υποβάλει στο Υπουργείο βεβαιώσεις για την πορεία των σπουδών κάθε τρίμηνο³⁶⁹.

Ο νέος νόμος θα αρχίσει να ισχύει από το σχολικό έτος 1910-1911, κατά τη διάρκεια του οποίου θα αρχίσει να λειτουργεί η πρώτη τάξη του νέου διδασκαλείου, ενώ θα συνεχίσουν οι άλλες δύο των παλαιότερων διδασκαλείων μέχρι την ολοκλήρωση των σπουδών. Ο παρόν νόμος καταργεί το νόμο ΧΘ' και τους νόμους ΩΝΘ' και ΑΜ'³⁷⁰.

Η καταβολή των μισθών των υπηρετούντων εκπαιδευτικών σχετίζεται με την εξασφάλιση των οικονομικών πόρων για την κάλυψη των εξόδων της στοιχειώδους δημοτικής εκπαίδευσης, από τους δήμους και τις κοινότητες, η οποία αποτελούσε πάντα ένα σοβαρό ζήτημα, το οποίο έχει συνέπειες στη σωστή λειτουργία των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Μια σειρά από νομοθετήματα της περιόδου 1897 - 1922, προσπαθούν κάθε φορά να βρουν την καταλληλότερη λύση ως προς την εξασφάλιση των αναγκαίων πόρων για την κάλυψη των εξόδων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης και κατά συνέπεια για την εξασφάλιση της καταβολής των μισθών των εκπαιδευτικών.

Ο νόμος ΓΤγ' (υπ αριθμ 3390 «Περί τροποποιήσεως των νόμων ΒΤΜΘ' του 1895 και ΓγΗ' του 1905 περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης»³⁷¹, της 24 Οκτωβρίου 1909, περιέχει τροποποιήσεις και προσθήκες των 48, 59, 63 και 64 άρθρων του νόμου ΒΤΜΘ' και του άρθρου 10 του ΓγΗ' νόμου, οι οποίες αφορούν ρυθμίσεις διοικητικής φύσεως με τις οποίες ο νομοθέτης προσπαθεί να βελτιώσει τον τρόπο είσπραξης των δημοτικών εσόδων, για την κάλυψη των εξόδων της στοιχειώδους εκπαίδευσης.

Ιδιαίτερη αξία έχει η διάταξη που περιλαμβάνεται στο άρθρο 4 του παρόντος νόμου, η οποία συνδέει την σύσταση και προαγωγή είτε κοινού είτε πλήρους δημοτικού σχολείου με την προηγούμενη ψήφιση των αναγκαίων πιστώσεων³⁷².

Ένα χρόνο αργότερα, ένας ακόμη τροποποιητικός νόμος προσπαθεί με προσθήκη διατάξεων, να συμβάλει στην εξασφάλιση οικονομικών πόρων για την κάλυψη των εξόδων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης. Ο νόμος ΓΨΛΣ' (υπ' αριθμ. 3736) «Περί τροποποιήσεως του άρθρου 2 του ΓΤγ' νόμου του 1909 περί τροποποιήσεως των νόμων ΒΤΜΘ' του 1895 και ΓγΗ' του 1905 περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης»³⁷³, της 1 Απριλίου 1910, επιφέρει ορισμένες τροποποιήσεις οικονομικής

³⁶⁸ Άρθρον 10 του Νόμου ΓΧγΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περί του εν Άθήναις Διδασκαλείου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Απριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁶⁹ Άρθρον 15 του Νόμου ΓΧγΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περί του εν Άθήναις Διδασκαλείου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Απριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁷⁰ Άρθρον 17 του Νόμου ΓΧγΒ' (υπ' αριθ. 3692) «Περί του εν Άθήναις Διδασκαλείου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 132/5 Απριλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [172.] ό.π.

³⁷¹ Νόμος ΓΤγ' (υπ' αριθμ 3390 «Περί τροποποιήσεως των νόμων ΒΤΜΘ' του 1895 και ΓγΗ' του 1905 περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ: 250/24 Οκτωβρίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [166.], σ. 147, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁷² Άρθρο 4 του Νόμου ΓΤγ' (υπ' αριθμ 3390 «Περί τροποποιήσεως των νόμων ΒΤΜΘ' του 1895 και ΓγΗ' του 1905 περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης», ΦΕΚ: 250/24 Οκτωβρίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [166.] ό.π.

³⁷³ Νόμος ΓΨΛΣ' (υπ' αριθμ. 3736) «Περί τροποποιήσεως του άρθρου 2 του ΓΤγ' νόμου του 1909 περί τροποποιήσεως των νόμων ΒΤΜΘ' του 1895 και ΓγΗ' του 1905 περί στοιχειώδους ή δημοτικής

φύσεως, οι οποίες αφορούν το άρθρο 2 του νόμου ΓΤ΄ του 1909, με στόχο την εξασφάλιση των αναγκαίων δημοτικών πόρων για τη στοιχειώδη εκπαίδευση.

Ιδιαίτερη αξία έχει ο Νόμος ΔΓ΄ (υπ' αριθμ. 1003) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ 3ου ἄρθρου τοῦ ΓΨΗ΄ νόμου “περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ ΒΤΨΖ΄ τοῦ 1896 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως”»³⁷⁴, τῆς 14 Ιανουαρίου 1912, ο οποίος προβλέπει ὅτι ἀπὸ 1η Σεπτεμβρίου 1912, κάθε δάσκαλος λαμβάνει τὸ μισθὸ που δικαιούται με βάση τὸ βαθμὸ ἀποφοίτησης του ἀπὸ τὸ διδασκαλεῖο ἢ τὸ υποδιδασκαλεῖο, ἢ τὸ βαθμὸ που ἔχει μετὰ ἀπὸ τὴν προαγωγή του, ἀσχετα ἀπὸ τὴ θέση σὴν ὁποία υπηρετεῖ³⁷⁵. Ἡ τροποποίηση αὐτὴ ἀποτελεῖ σημαντικὴ βελτίωση τῆς θέσης τοῦ εκπαιδευτικοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων διότι ἀποτελοῦσε συχνὸ φαινόμενο τὰ προηγούμενα χρόνια πρωτοβάθμιοι δάσκαλοι νὰ υπηρετοῦν σὲ θέσεις δασκάλων Β΄ καὶ Γ΄ τάξης καὶ νὰ ἀμείβονται σύμφωνα με τὸ μισθὸ που προβλέπεται γιὰ τὴ θέση σὴν ὁποία υπηρετοῦσαν καὶ ὄχι με βάση τὰ δικά τους προσόντα.

Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ελλάδας σὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ στὸν Α΄ Παγκόσμιον πόλεμο, καθὼς καὶ ὁ διπλασιασμὸς τῆς ἐκτασης τῆς χώρας με τὴν ἀπελευθέρωση τῶν νέων περιοχῶν, δημιουργεῖ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ζητήματα σὴν στοιχειώδη ἢ δημοτικὴν ἐκπαίδευση οἰκονομικῆς καὶ διοικητικῆς φύσης, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζονται με μιὰ σειρὰ νόμων, οἱ ὁποῖοι ψηφίζονται ἀπὸ τὸ 1914 καὶ μετὰ.

Ὁ νόμος 564 «Περὶ συντάξεως τῶν ἐν κοινοῖς δημοτ. σχολείοις υπηρετούντων διδασκάλων, διορισμοῦ διδασκαλισσῶν ἐν σχολείοις ἀρρένων κλπ.»³⁷⁶, τῆς 31 Δεκεμβρίου 1914, ρυθμίζει θέματα που αφοροῦν τὴ συνταξιοδότηση τῶν δασκάλων που υπηρετοῦν στα κοινὰ δημοτικὰ σχολεία καθὼς καὶ τὸν διορισμὸ διδασκαλισσῶν σὲ σχολεία ἀρρένων.

Ὁ νόμος προβλέπει ὅτι ἡ υπηρεσία τῶν υποδιδασκάλων εἶναι συντάξιμη ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ παρόντος νόμου καὶ στο ἐξῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1915³⁷⁷.

Προβλέπει ἐπίσης ὅτι οἱ συνταξιούχοι δάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι υπηρετοῦν ὡς υποδιδάσκαλοι, παίρνουν ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σύνταξη καὶ τὸν μισθὸ δευτεροβάθμιου υποδιδάσκαλου, χωρὶς προσαυξήσεις καὶ κρατήσεις λόγῳ σύνταξης³⁷⁸.

Οἱ υποδιδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι υπηρετοῦσαν σὲ σχολεία τῆς παλαιᾶς Ελλάδας μέχρι τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ παρόντος νόμου, μποροῦν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν προϋπηρεσία τους ὡς συντάξιμη, ἐφόσον καταβάλλουν τὶς κρατήσεις που ἀναλογοῦν στα χρόνια υπηρεσίας³⁷⁹.

Ὁ νόμος 1617 «Περὶ παροχῆς τοῦ τριακοντάδραχμου μηνιαίου ἐπιδόματος εἰς τοὺς υποδιδασκάλους καὶ καθ' ὄν χρόνον υπηρετοῦσιν εἰς τὸν στρατόν»³⁸⁰, τῆς 31 Δεκεμβρίου

ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 187/2 Ιουνίου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [173.], σ. 153, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

³⁷⁴ Νόμος ΔΓ΄ (υπ' αριθμ. 1003) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ 3ου ἄρθρου τοῦ ΓΨΗ΄ νόμου “περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ ΒΤΨΖ΄ τοῦ 1896 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως”», ΦΕΚ: 18/18 Ιανουαρίου 1912, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [183.], σ. 166, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

³⁷⁵ «Ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1912 ἕκαστος τῶν λειτουργῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως λαμβάνει, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ὑπηρετῇ, τὸν μισθὸν ὃν δικαιούται λαμβάνειν δυνάμει τοῦ βαθμοῦ οὗ ἠξιώθη κατά τὴν ἀπὸ τοῦ Διδασκαλεῖοῦ ἢ τοῦ Ὑποδιδασκαλεῖοῦ ἀπόλυσιν ἢ μετὰ τὴν ἐπὶ προαγωγήν δοκιμασίαν, συμφώνως τῷ 29ῳ ἄρθρῳ τοῦ ΒΤΜΘ΄ νόμου, καὶ τῷ 18ῳ ἄρθρῳ τοῦ ΒΟΘ΄ νόμου, ὡς καὶ τὰς νενομισμένας προσαυξήσεις.» Νόμος ΔΓ΄ (υπ' αριθμ. 1003) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ 3ου ἄρθρου τοῦ ΓΨΗ΄ νόμου “περὶ τροποποιήσεως τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ ΒΤΨΖ΄ τοῦ 1896 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως”», ΦΕΚ: 18/18 Ιανουαρίου 1912, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [183.] ὄ.π.

³⁷⁶ Νόμος 564 «Περὶ συντάξεως τῶν ἐν κοινοῖς δημοτ. σχολείοις ὑπηρετούντων διδασκάλων, διορισμοῦ διδασκαλισσῶν ἐν σχολείοις ἀρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [204.], σ. 250, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

³⁷⁷ Ἄρθρον 1 του Νόμου 564 «Περὶ συντάξεως τῶν ἐν κοινοῖς δημοτ. σχολείοις ὑπηρετούντων διδασκάλων, διορισμοῦ διδασκαλισσῶν ἐν σχολείοις ἀρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [204.] ὄ.π.

³⁷⁸ Ἄρθρον 1 του Νόμου 564 «Περὶ συντάξεως τῶν ἐν κοινοῖς δημοτ. σχολείοις ὑπηρετούντων διδασκάλων, διορισμοῦ διδασκαλισσῶν ἐν σχολείοις ἀρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [204.] ὄ.π.

³⁷⁹ Ἄρθρον 2 του Νόμου 564 «Περὶ συντάξεως τῶν ἐν κοινοῖς δημοτ. σχολείοις ὑπηρετούντων διδασκάλων, διορισμοῦ διδασκαλισσῶν ἐν σχολείοις ἀρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [204.] ὄ.π.

1918, ρυθμίζει θέματα μισθολογικά, που αφορούν τους εκπαιδευτικούς κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας τους στο στρατό.

Ο νόμος προβλέπει ότι χορηγείται το επίδομα 30 δραχ. ανά μήνα, που είχε δοθεί στους υποδιδασκάλους με τον νόμο 1087, και στους εκπαιδευτικούς που υπηρετούσαν στο στρατό καθώς επίσης και τις μισθολογικές διαφορές που προκύπτουν για τους υποδιδασκάλους οι οποίοι φοίτησαν στα διδασκαλεία και υπηρετούν πλέον ως δάσκαλοι³⁸¹.

Εκτός από τις τροποποιήσεις σε θέματα οικονομικής φύσης, που αφορούν τους εκπαιδευτικούς της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, αλλαγές υπάρχουν επίσης και σε θέματα διοικητικής φύσεως που αφορούν το εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων.

Ο νόμος 564 «Περί συντάξεως των εν κοινοίς δημοτ. σχολείοις υπηρεούντων διδασκάλων, διορισμού διδασκαλισσών εν σχολείοις αρρένων κλπ.»³⁸², της 31 Δεκεμβρίου 1914, προβλέπει επίσης ότι στις σχολικές περιφέρειες στις οποίες δεν υπάρχουν σχολεία θηλέων και παρατηρείται έλλειψη δασκάλων, μπορούν να διοριστούν δασκάλες σε μονοτάξια και διτάξια δημοτικά σχολεία αρρένων, όχι όμως περισσότερες από μία σε κάθε διτάξιο δημοτικό σχολείο. Στην περίπτωση αυτή η δασκάλα αναλαμβάνει τη διδασκαλία του κατώτερου τμήματος του διτάξιου δημοτικού σχολείου. Ο μισθός των διδασκαλισσών είναι 90 δραχ. για κάθε μήνα³⁸³.

Στα κοινά δημοτικά σχολεία μπορούν να διοριστούν με αίτησή τους, δάσκαλοι οι οποίοι όμως παίρνουν το μισθό του υποδιδασκάλου α' τάξεως. Επίσης όσοι υπηρετούν σε κοινά δημοτικά σχολεία μπορούν να ζητήσουν με αίτησή τους να τοποθετηθούν κατά προτίμηση σε πλήρη εφόσον υπάρχουν κενές θέσεις σε αυτά³⁸⁴.

Στις κενές θέσεις των δημοτικών σχολείων, οι οποίες δημιουργούνται από την απουσία δασκάλων λόγω αναρρωτικής ή εκπαιδευτικής άδειας, μεγαλύτερης των 2 μηνών, ή λόγω στράτευσης των δασκάλων, επιτρέπεται να διορίζονται προσωρινοί αναπληρωτές. Στην περίπτωση έλλειψης αναπληρωτών μπορούν να αποσπώνται με πράξη του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης, ύστερα από πρόταση του αρμόδιου Εποπτικού Συμβουλίου, δάσκαλοι οι οποίοι υπηρετούν σε πολυτάξια σχολεία τις ίδιες εκπαιδευτικές περιφέρειες. Στην περίπτωση αυτή αποσπώνται κατά προτίμηση οι νεότεροι στην υπηρεσία και οι άγαμοι. Ο μισθός των δασκάλων αυτών βαρύνει τη θέση στην οποία διορίζονται ή αποσπώνται προσωρινά, ενώ τις μηνιαίες αποδοχές των δασκάλων που κατέχουν μόνιμα τη θέση τις καταβάλλει το δημόσιο³⁸⁵.

³⁸⁰ Νόμος 1617 «Περί παροχής του τριακοντάδραχμου μηνιαίου επίδοματος εις τους υποδιδασκάλους και καθ' όν χρόνον υπηρετούν εις τον στρατόν», ΦΕΚ: 3/7 Ιανουαρίου 1919, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [228.], σ. 288, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁸¹ «Το δια του νόμου 1087 χορηγούμενον εις τους υποδιδασκάλους επίδομα εκ δραχμών 30 κατά μήνα παρέχεται αυτοίς, από της εφαρμογής του μνημονευθέντος νόμου, και καθ' όν χρόνον υπηρετούν εν τω στρατώ. Επίσης εις τους εν τω στρατώ υπηρεούντας δημοδιδασκάλους, τους προερχομένους εξ υποδιδασκάλων, συνεπεία φοιτήσεως αυτών εν διδασκαλείω, χορηγείται από του αυτού χρόνου ως επίδομα η επί πλέον διαφορά μεταξύ του μισθού, ον θα ελάμβανον μετά του τριακοντάδραχμου επίδοματος, αν παρέμενον μέχρι τούδε υποδιδάσκαλοι και εκείνου, ον λαμβάνουσι νυν ως δημοδιδάσκαλοι.» Νόμος 1617 «Περί παροχής του τριακοντάδραχμου μηνιαίου επίδοματος εις τους υποδιδασκάλους και καθ' όν χρόνον υπηρετούν εις τον στρατόν», ΦΕΚ: 3/7 Ιανουαρίου 1919, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [228.], σ. 288, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁸² Νόμος 564 «Περί συντάξεως των εν κοινοίς δημοτ. σχολείοις υπηρεούντων διδασκάλων, διορισμού διδασκαλισσών εν σχολείοις αρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [204.], σ. 250, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁸³ Άρθρον 3 του Νόμου 564 «Περί συντάξεως των εν κοινοίς δημοτ. σχολείοις υπηρεούντων διδασκάλων, διορισμού διδασκαλισσών εν σχολείοις αρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [204.] ό.π.

³⁸⁴ Άρθρον 3 του Νόμου 564 «Περί συντάξεως των εν κοινοίς δημοτ. σχολείοις υπηρεούντων διδασκάλων, διορισμού διδασκαλισσών εν σχολείοις αρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [204.] ό.π.

³⁸⁵ Άρθρον 4 του Νόμου 564 «Περί συντάξεως των εν κοινοίς δημοτ. σχολείοις υπηρεούντων διδασκάλων, διορισμού διδασκαλισσών εν σχολείοις αρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [204.] ό.π.

Στα σχολεία της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης μπορούν να διοριστούν και Έλληνες πρόσφυγες, οι οποίοι έχουν τα απαιτούμενα από το νόμο προσόντα. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί είναι υποχρεωμένοι να εγγραφούν στο μητρώο των αρρένων ενός δήμου ή μιας κοινότητας, θεωρούνται δε Έλληνες πολίτες από τη στιγμή που θα ορκιστούν ως δημόσιοι υπάλληλοι³⁸⁶.

Ο νόμος 1000 «Περί τροποποίησης του 3ου άρθρου του νόμου ΓΉΉ (υπ' αριθμ. 3098)»³⁸⁷, της 21 Οκτωβρίου 1917, αναφέρεται στον τρόπο μεταθέσεων των εκπαιδευτικών.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να μετατεθούν είτε με αίτησή τους, είτε για λόγους τιμωρίας, είτε προς το συμφέρον της υπηρεσίας, μέσα στα όρια της ίδιας εκπαιδευτικής περιφέρειας με απόφαση του οικείου Εποπτικού Συμβουλίου, σε άλλη δε εκπαιδευτική περιφέρεια με απόφαση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου³⁸⁸.

Οι μεταθέσεις γίνονται με υπουργική πράξη κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών των μαθημάτων. Για το λόγο αυτό οι αποφάσεις των Εποπτικών Συμβουλίων που έχουν σχέση με μεταθέσεις εκπαιδευτικών υποβάλλονται στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, μέχρι τέλος Ιουνίου κάθε έτους. Οι αποφάσεις του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου για τις μεταθέσεις των εκπαιδευτικών, υποβάλλονται στο Υπουργείο μέχρι 10 Αυγούστου. Η υπουργική πράξη δημοσιεύεται μέχρι 20 Αυγούστου.

Μετάθεση εντός του σχολικού έτους μπορεί να γίνει μόνον για εξαιρετικούς λόγους³⁸⁹.

Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην Ελλάδα από τη συμμετοχή της στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο οδήγησαν μεταξύ άλλων και στη δημοσίευση του Β.Δ. «Περί εφαρμογής και εν τοις εξής υπό των γενικών επιθεωρητών της εκπαίδευσης των διατάξεων των άρθρων 2, 3 και 7 του Β. Διατάγματος της 15 Σεπτεμβρίου 1918, ως προς το διδακτικόν προσωπικόν εν τοις σχολείοις της περιφέρειας των»³⁹⁰, της 23 Σεπτεμβρίου 1919, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στους γενικούς επιθεωρητές να αποσπούν εκπαιδευτικούς από πολυτάξια σχολεία ή να διορίζουν προσωρινούς αναπληρωτές, προκειμένου να καλύψουν κενές θέσεις εκπαιδευτικών οι οποίοι έχουν επιστρατευθεί.

Το 1922 δημοσιεύεται ο Νόμος 2858 «Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί αποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσης" και 2249 περί τροποποίησης του νόμου 2145»³⁹¹, της 9 Ιουλίου 1922.

³⁸⁶ Άρθρον 5 του Νόμου 564 «Περί συντάξεως των εν κοινοίς δημοτ. σχολείοις υπηρετούντων διδασκάλων, διορισμού διδασκαλισσών εν σχολείοις αρρένων κλπ.», ΦΕΚ: 13/1 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [204.] ό.π.

³⁸⁷ Νόμος 1000 «Περί τροποποίησης του 3ου άρθρου του νόμου ΓΉΉ (υπ' αριθμ. 3098)», ΦΕΚ: 245/1 Νοεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [213.], σ. 276, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁸⁸ «Οι λειτουργοί της δημοτικής εκπαίδευσης ως και οι νηπιαγωγοί μετατίθενται κατ' αίτησίν των, ή προς τιμωρίαν των ή προς το συμφέρον της εκπαίδευσης εντός των αυτών εκπαιδευτικής περιφέρειας κατ' αποφασίν των οικείων εποπτικών συμβουλίων και συμφώνως προς τας διατάξεις του νόμου 567, εις άλλην δε εκπαιδευτικήν περιφέρειαν κατ' αποφασίν του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου.» Νόμος 1000 «Περί τροποποίησης του 3ου άρθρου του νόμου ΓΉΉ (υπ' αριθμ. 3098)», ΦΕΚ: 245/1 Νοεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [213.] ό.π.

³⁸⁹ «Αι μεταθέσεις γίνονται δι' υπουργικής πράξεως κατά τας θερινάς διακοπάς των μαθημάτων. Αι περί μεταθέσεως αποφάσεις των μεν εποπτικών συμβουλίων υποβάλλονται εις το Υπουργείον μέχρι τέλους Ιουνίου εκάστου έτους, του δ' εκπαιδευτικού συμβουλίου μέχρι δεκάτης Αυγούστου εκάστου έτους, η δ' υπουργική πράξις δημοσιεύεται μέχρι της εικοστής Αυγούστου.

Δι' εξαιρετικούς μόνον λόγους επιτρέπεται μετάθεσις εντός του σχολικού έτους.» Νόμος 1000 «Περί τροποποίησης του 3ου άρθρου του νόμου ΓΉΉ (υπ' αριθμ. 3098)», ΦΕΚ: 245/1 Νοεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [213.] ό.π.

³⁹⁰ Β.Δ. «Περί εφαρμογής και εν τοις εξής υπό των γενικών επιθεωρητών της εκπαίδευσης των διατάξεων των άρθρων 2, 3 και 7 του Β. Διατάγματος της 15 Σεπτεμβρίου 1918, ως προς το διδακτικόν προσωπικόν εν τοις σχολείοις της περιφέρειας των», ΦΕΚ: 214/26 Σεπτεμβρίου 1919, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [233.], σ. 320, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

³⁹¹ Νόμος 2858 «Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί αποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσης" και 2249 περί τροποποίησης του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.], σ. 331, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ο νόμος αυτός περιλαμβάνει μια σειρά τροποποιήσεων, οι οποίες αναφέρονται σε διάφορα θέματα που αφορούν τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση. Οι διατάξεις που τροποποιούνται ή συμπληρώνονται δεν αποτελούν μια ενιαία ενότητα αλλά καλύπτουν όλο το φάσμα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με το νέο νόμο, οι εκπαιδευτικοί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης κατατάσσονται σε δύο βαθμούς: εκπαιδευτικοί με βαθμό α' και β' τάξεως. Οι εκπαιδευτικοί, που διορίζονται για πρώτη φορά στο δημόσιο, ξεκινούν με το βαθμό β', στον οποίο υπηρετούν για έξι χρόνια, μέχρι την προαγωγή τους στον βαθμό α'. Η προαγωγή γίνεται με Υπουργική πράξη, ύστερα από γνώμη του οικείου Εποπτικού Συμβουλίου και αιτιολογημένη απόφαση και του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου³⁹².

Οι εκπαιδευτικοί που ήδη υπηρετούν στη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση κατατάσσονται στους δύο βαθμούς α' και β' ως εξής:

Στο βαθμό α' κατατάσσονται όσοι εκπαιδευτικοί έχουν ήδη το βαθμό αυτό και όσοι εκπαιδευτικοί έχουν στο βαθμό β' δεκαετή τουλάχιστον προϋπηρεσία και είναι πτυχιούχοι των διδασκαλείων, ή εικοσαετή τουλάχιστον προϋπηρεσία, εάν είναι αναγνωρισμένοι εκπαιδευτικοί, σύμφωνα με το νόμο 402. Στον ίδιο βαθμό α' κατατάσσονται και οι εκπαιδευτικοί που υπηρετούν με βαθμό γ' και έχουν πτυχίο άριστα και πενταετή προϋπηρεσία.

Στο βαθμό β' κατατάσσονται όλοι οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί³⁹³.

Ο νόμος προβλέπει επίσης ότι στις θέσεις διευθυντών πολυτάξιων σχολείων διορίζονται, ύστερα από πρόταση του αρμόδιου Εποπτικού Συμβουλίου, δάσκαλοι σε σχολεία αρρένων και μεικτά, και δασκάλες σε σχολεία θηλέων, εφόσον αυτοί κατέχουν τα προσόντα του επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων³⁹⁴.

Στα διτάξια σχολεία αλλά και στα πολυτάξια όταν απουσιάζουν οι τακτικοί διευθυντές, η διεύθυνση ανατίθεται, από τα Εποπτικά Συμβούλια, στον εκπαιδευτικό ο οποίος έχει τον ανώτερο βαθμό υπηρεσίας από αυτούς που υπηρετούν στο σχολείο, και σε περίπτωση ισόβαθμων εκπαιδευτικών στον αρχαιότερο από αυτούς³⁹⁵.

Σύμφωνα με το νέο νόμο, δεν επιτρέπεται καμία μετάθεση εκπαιδευτικού από εκπαιδευτική περιφέρεια σε άλλη εκπαιδευτική περιφέρεια, κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, ούτε καμία απόσπαση. Προβλέπεται επίσης ότι σε όσους μετατεθούν με δική τους αίτηση ή λόγω τιμωρίας, δεν καταβάλλονται οδοιπορικά έξοδα³⁹⁶.

Σε άλλη διάταξη του νόμου προβλέπεται ότι μπορεί να δοθεί άδεια από τον αρμόδιο επιθεωρητή, στον διευθυντή και στο υπηρετικό προσωπικό των σχολείων, για να κατοικήσουν μέσα στο σχολείο. Σε περίπτωση πολυτάξιου σχολείου η άδεια αυτή δίνεται με απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου, ύστερα από γνωμοδότηση του σχολικού γιατρού. Στους εκπαιδευτικούς που θα χορηγηθεί η παραπάνω άδεια, δεν χορηγείται ανάλογο επίδομα. Προβλέπεται επίσης ότι, για τη διασφάλιση της ορθής χρήσης της παραπάνω δυνατότητας το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως θα συστήσει επιτροπές, οι οποίες θα ελέγξουν τα σχολεία κάθε εκπαιδευτικής περιφέρειας³⁹⁷.

³⁹² Άρθρον 1 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί άποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσεως" και 2249 περί τροποποιήσεως του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

³⁹³ Άρθρον 1 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί άποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσεως" και 2249 περί τροποποιήσεως του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

³⁹⁴ Άρθρον 4 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί άποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσεως" και 2249 περί τροποποιήσεως του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

³⁹⁵ Άρθρον 4 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί άποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσεως" και 2249 περί τροποποιήσεως του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

³⁹⁶ Άρθρον 7 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί άποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσεως" και 2249 περί τροποποιήσεως του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

³⁹⁷ Άρθρον 10 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 2145 "περί άποδοχών κλπ. του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής εκπαίδευσεως" και 2249 περί τροποποιήσεως του νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

Στο πολυτάξια σχολεία, στα οποία κάποια τάξη έχει περισσότερους από 60 μαθητές, υπάρχει δυνατότητα, ύστερα από γνωμοδότηση του Εποπτικού Συμβουλίου, η τάξη αυτή να διαιρεθεί σε δύο τμήματα, με έκδοση ανάλογης Υπουργικής πράξης. Σε κάθε τμήμα διορίζεται ξεχωριστός δάσκαλος³⁹⁸.

Ο νέος νόμος προβλέπει επίσης ότι, από 1 Σεπτεμβρίου 1922, απολύονται όσοι εκπαιδευτικοί θεωρούνται υπεράριθμοι. Στην περίπτωση που υπάρχουν περισσότερο από ένα σχολεία σε μια πόλη, οι υπεράριθμοι χωρίζονται μεταξύ όλων αυτών των σχολείων³⁹⁹.

Στον ίδιο νόμο υπάρχουν διατάξεις που αναφέρονται στις άδειες απουσίας των εκπαιδευτικών, είτε αυτές είναι κανονικές, είτε αναρρωτικές. Κάθε εκπαιδευτικός μπορεί να πάρει, με απόφαση του αρμόδιου επιθεωρητή, δεκαπέντε ημέρες κανονική άδεια, χωρίς αποδοχές και μέχρι έναν μήνα αναρρωτική άδεια, με πλήρεις αποδοχές. Η αναρρωτική άδεια χορηγείται με απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου, ύστερα από σχετική γνωμοδότηση του σχολικού γιατρού της περιφέρειας. Η αναρρωτική άδεια αυτή μπορεί να παραταθεί από το Υπουργείο, ύστερα από πρόταση του Εποπτικού Συμβουλίου, μέχρι δύο ακόμη μήνες, με τις μισές αποδοχές του εκπαιδευτικού⁴⁰⁰.

Οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι απουσιάζουν αδικαιολόγητα επί 15 ημέρες ή δεν επιστρέψουν στη θέση τους μετά τη χορήγηση άδειας, θεωρούνται αυτοδίκαια απολυμένοι από την υπηρεσία για εγκατάλειψη θέσεως⁴⁰¹.

Οι έγκυες δασκάλες αποχωρούν υποχρεωτικά από την υπηρεσία από τον όγδοο μήνα της κύησης, με κανονική άδεια απουσίας, η οποία χορηγείται από τον αρμόδιο επιθεωρητή. Η άδεια αυτή παρατείνεται για έξι τουλάχιστον μήνες, εφόσον το τέκνο είναι στη ζωή. Η παραπάνω άδεια χορηγείται με πλήρεις αποδοχές για τους δύο πρώτους μήνες, και με τις μισές αποδοχές για τους επόμενους τέσσερις⁴⁰².

2IV. Διδακτικά βιβλία

Τα διδακτικά βιβλία είναι ένα από τα εργαλεία δουλειάς των εκπαιδευτικών στην καθημερινή τους εκπαιδευτική διαδικασία. Υλοποιούν τα αναλυτικά προγράμματα, τα οποία ισχύουν για τα δημοτικά σχολεία και μετουσιώνουν σε γνώση τη φιλοσοφία που αυτά προβλέπουν για την εκπαίδευση. Η διαδικασία συγγραφής και η χορήγησή τους στους μαθητές αποτελεί μια σημαντική παράμετρο του εκπαιδευτικού συστήματος, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Την περίοδο 1897-1923 σημειώθηκαν αρκετές αλλαγές στον τρόπο συγγραφής και χορήγησης των διδακτικών βιβλίων στους μαθητές. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις οι οποίες ίσχυσαν την περίοδο αυτή, παρουσιάζονται στην επόμενη ενότητα.

Το 1895, ψηφίζεται ο νόμος ΒΤΓ' «Περί διδακτικών βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως»⁴⁰³, τῆς 12 Ἰουλίου 1895, ο οποίος αποτελείται από 24 άρθρα ταξινομημένα σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση, το δεύτερο κεφάλαιο στη μέση εκπαίδευση και το τρίτο κεφάλαιο

³⁹⁸ Άρθρον 14 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

³⁹⁹ Άρθρον 13 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

⁴⁰⁰ Άρθρον 15 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

⁴⁰¹ Άρθρον 15 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

⁴⁰² Άρθρον 16 του Νόμου 2858 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 2145 "περὶ ἀποδοχῶν κλπ. τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως" καὶ 2249 περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 2145», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [239.] ό.π.

⁴⁰³ Νόμος ΒΤΓ' «Περί διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ἰουλίου 1895, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.], σ. 74, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

σε γενικές διατάξεις. Ο νόμος αυτός, για τα σχολικά βιβλία, ισχύει από το 1895, και για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στα διδακτικά βιβλία της δημοτικής εκπαίδευσης. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου κανένα αναγνωστικό ή άλλο διδακτικό βιβλίο καθώς και κανένα υποδείγμα βοηθητικό της διδασκαλίας δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο δημοτικό σχολείο, αν δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των εγκεκριμένων διδακτικών βιβλίων και υποδειγμάτων που τηρείται στο υπουργείο⁴⁰⁴.

Για το λόγο αυτό συστήνεται πενταμελής επιτροπή για την κρίση των διδακτικών βιβλίων και υποδειγμάτων. Τα μέλη της επιτροπής αυτής είναι: ο καθηγητής της φιλοσοφίας του Εθνικού Πανεπιστημίου, ως πρόεδρος αυτής, ένας από τους διευθυντές των διδασκαλείων και τρεις επιθεωρητές νομαρχιακών Εποπτικών Συμβουλίων ή καθηγητές διδασκαλείων, οι οποίοι ορίζονται με κλήρωση. Δεν επιτρέπεται να είναι στην κλήρωση όσοι έχουν συγγράψει διδακτικό βιβλίο, το οποίο πρόκειται να κριθεί ή όσοι έχουν συγγενείς που είναι συγγραφείς κρινόμενων διδακτικών βιβλίων⁴⁰⁵.

Οι συγγραφείς των διδακτικών βιβλίων που επιθυμούν να κριθεί το βιβλίο τους, πρέπει να υποβάλλουν στο υπουργείο ένα αντίτυπο του βιβλίου καθώς και αποδεικτικό του δημοσίου ταμείου ότι κατέθεσαν ποσό που προορίζεται για την αμοιβή των μελών της επιτροπής. Το ποσό αυτό καθορίζεται σε δέκα δραχμές ανά τυπογραφικό φύλο βιβλίου⁴⁰⁶.

Τα μέλη της επιτροπής μελετούν διαδοχικά, κάθε υποβαλλόμενο βιβλίο, και στο τέλος σε κοινή συνεδρίαση αποφασίζουν για την έγκριση ή μη του βιβλίου καθώς και για την τιμή του. Οι κοινές συνεδριάσεις της επιτροπής γίνονται είτε κατά τις διακοπές των Χριστουγέννων, είτε κατά τις διακοπές του Πάσχα, είτε το πρώτο δεκαήμερο του Ιουλίου.

Ο κατάλογος με τα εγκεκριμένα βιβλία κοινοποιείται στους επιθεωρητές των Εποπτικών Συμβουλίων, οι οποίοι με τη σειρά τους τον κοινοποιούν στα λειτουργούντα δημοτικά σχολεία και γραμματεία της περιφέρειας του Εποπτικού Συμβουλίου. Φροντίζουν παράλληλα να εντάσσονται τα εγκεκριμένα βιβλία στα προγράμματα των σχολείων. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο γεγονός ότι δεν μπορεί να αντικατασταθεί ένα σχολικό βιβλίο με ένα άλλο, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Προβλέπεται επίσης ο ίδιος περιορισμός και για βιβλία τα οποία είναι κοινά και για επόμενη τάξη⁴⁰⁷.

Η ποσότητα και τα όρια της ύλης κάθε μαθήματος, για κάθε είδος σχολείου, η οποία πρέπει να περιλαμβάνεται στα υποβληθέντα προς έγκριση διδακτικά βιβλία, καθορίζεται από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ύστερα από γνωμοδότηση επιτροπής, η οποία αποτελείται από τον γενικό επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων, ως πρόεδρο, τους διευθυντές των διδασκαλείων και τους διευθυντές των προτύπων, ως μέλη⁴⁰⁸.

Ο νόμος στερεί στους υπαλλήλους του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, καθώς και στους επιθεωρητές των Εποπτικών Συμβουλίων και στους γυμνασιάρχες, το δικαίωμα να είναι συγγραφείς ή εκδότες διδακτικών βιβλίων⁴⁰⁹.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει γενικές διατάξεις οι οποίες αναφέρονται στα διδακτικά βιβλία. Προβλέπεται η συνέχιση της αποκλειστικής χρήσης των εγκεκριμένων διδακτικών βιβλίων με βάση τον προηγούμενο νόμο ΒΡΑ΄ μέχρι τη λήξη της έγκρισής⁴¹⁰.

⁴⁰⁴ Άρθρον 1 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.], σ. 74, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁰⁵ Άρθρον 2 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴⁰⁶ Άρθρον 3 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴⁰⁷ Άρθρον 6 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴⁰⁸ Άρθρον 7 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴⁰⁹ Άρθρον 8 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴¹⁰ Άρθρον 19 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

Η έγκριση των διδακτικών βιβλίων με βάση τον νέο νόμο έχει διάρκεια πέντε χρόνια από την ημερομηνία αναγραφής τους στον κατάλογο των εγκεκριμένων βιβλίων. Μετά το τέλος της περιόδου αυτής το κάθε βιβλίο διαγράφεται από τον κατάλογο εκτός αν έχει υποβληθεί ξανά προς έγκριση και έχει τύχει αυτής⁴¹¹. Τα βιβλία των θρησκευτικών πρέπει να έχουν και την έγκριση της Ιεράς Συνόδου, για να εισαχθούν στα σχολεία⁴¹². Τέλος, προβλέπεται η έκδοση εκτελεστικού διατάγματος για το νόμο αυτό, καθώς και η κατάργηση όλων των προηγούμενων νόμων και διατάξεων, που αφορούν το ζήτημα των διδακτικών βιβλίων⁴¹³.

Ο νόμος ΒΤΓ΄ ισχύει μέχρι το 1907, οπότε καταργείται από το νόμο ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων»⁴¹⁴, της 4 Απριλίου 1907.

Ο νέος νόμος προβλέπει ότι σε όλα τα εκπαιδευτήρια, δημόσια και ιδιωτικά, εισάγονται και χρησιμοποιούνται μόνο τα διδακτικά βιβλία που έχουν έγκριση, ύστερα από τη διεξαγωγή του σχετικού διαγωνισμού. Τα βιβλία δε των θρησκευτικών οφείλουν να έχουν και την έγκριση της Ιεράς Συνόδου. Εξαιρούνται μόνο τα βιβλία που περιέχουν τα κείμενα των συγγραφέων της αρχαίας Ελλάδας και της Λατινικής⁴¹⁵.

Στα δημοτικά σχολεία χρησιμοποιείται μόνο ένα βιβλίο, το αναγνωστικό. Στις δύο ανώτερες τάξεις του πλήρους δημοτικού επιτρέπεται επίσης και η χρήση της γραμματικής, εφόσον η χρήση της εγκριθεί από τη σχετική επιτροπή. Χρησιμοποιείται επίσης η έκδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Καινής Διαθήκης, στο πρωτότυπο⁴¹⁶.

Ο σχετικός διαγωνισμός για την έγκριση των διδακτικών βιβλίων γίνεται κάθε τετραετία και εγκρίνεται ένα βιβλίο για κάθε μάθημα και για κάθε τάξη⁴¹⁷.

Δύο χρόνια πριν τη λήξη κάθε τετραετίας το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως δημοσιεύει στην εφημερίδα της κυβερνήσεως πρόγραμμα το οποίο ορίζει λεπτομερώς και με ακρίβεια την ποσότητα της ύλης κάθε βιβλίου κάθε τάξης, την οποία πρέπει να περιέχουν τα βιβλία που θα υποβληθούν για κρίση. Το πρόγραμμα αυτό καταρτίζεται από δύο επιτροπές που συνιστά το Υπουργείο, μία για τα βιβλία της δημοτικής και μία για τα βιβλία της μέσης εκπαίδευσής⁴¹⁸.

Οι συγγραφείς υποβάλλουν τα βιβλία τους προς έγκριση εντός ενός έτους από τη δημοσίευση του προγράμματος της ύλης, καταβάλλοντας ταυτόχρονα δεκαπέντε δραχμές για κάθε τυπογραφικό φύλλο του βιβλίου τους⁴¹⁹.

⁴¹¹ Άρθρον 20 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περί διδακτικών βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴¹² Άρθρον 22 του Νόμου ΒΤΓ΄ «Περί διδακτικών βιβλίων τῆς τῆ δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.] ό.π.

⁴¹³ Με βάση το ΒΤΓ΄ του 1895 εκδόθηκαν και οι επόμενες Υπουργικές Αποφάσεις σχετικά με την κυκλοφορία ορισμένων διδακτικών βιβλίων:

1) Υ.Α. Αριθ. 10878 και 11297 «Περί ἄρσεως ἐγκρίσεως πρὸς εἰσαγωγήν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις γραμματικῆς ἑλλην. Γλώσσης τοῦ Γ. Βανδώρου», της 24 Νοεμβρίου 1899. Η απόφαση με βάση την υπ΄ αριθμ. 1316 γνώμη του νομικού συμβουλίου και τα άρθρα 5 και 6 του νόμου ΒΤΓ΄, αίρει την έγκριση κυκλοφορίας στα σχολεία της γραμματικής της ελληνικής γλώσσας του Γεράσιμου Βανδώρου. ΦΕΚ: 263/29 Νοεμβρίου 1899, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [99.], σ. 102, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

2) Υ.Α. «Περί ἀπαγορεύσεως τῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματικῶν», της 20 Ὀκτωβρίου 1900. Η υπουργική αυτή απόφαση απαγορεύει την κυκλοφορία στα σχολεία των γραμματικών για την 5ην και 6ην τάξη των πλήρων δημοτικών σχολείων του Αντ. Βαλάση. ΦΕΚ: 249/23 Οκτωβρίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [111.], σ. 110, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴¹⁴ Νόμος ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.], σ. 124, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴¹⁵ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴¹⁶ Άρθρον 2 του Νόμου ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴¹⁷ Άρθρον 2 του Νόμου ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴¹⁸ Άρθρον 3 του Νόμου ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴¹⁹ Άρθρον 3 του Νόμου ΓΣΑ΄ (υπ΄ αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

Κατά την πρώτη εφαρμογή του νόμου, προβλέπεται ότι ο διαγωνισμός για τα βιβλία της δημοτικής εκπαίδευσης θα προκηρυχθεί εντός δύο μηνών από την εφαρμογή του, ενώ σύμφωνα με μεταβατική διάταξη, η οποία περιλαμβάνεται στο νόμο, κατά τη πρώτη εφαρμογή η όλη διαδικασία –υποβολή, κρίση, έγκριση, τύπωση– θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί μέχρι την 1 Αυγούστου 1908⁴²⁰.

Αρχή της πρώτης τετραετίας των εγκεκριμένων βιβλίων αποτελεί η έναρξη του πρώτου σχολικού έτους μετά την εκτύπωση των εγκριθέντων σχολικών βιβλίων του πρώτου διαγωνισμού⁴²¹.

Τα βιβλία του δημοτικού σχολείου που θα υποβληθούν, κρίνονται από ενδεκαμελή επιτροπή η οποία διορίζεται για το σκοπό αυτό⁴²². Η επιτροπή αποτελείται από: «εξ ενός καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου, ενός καθηγητού της Φιλοσοφικής Σχολής, ενός της Σχολής των Φυσικών και Μαθηματικών επιστημών, ενός της Ιατρικής Σχολής εκ των διδασκόντων υγιεινήν ή φυσιολογίαν, ενός των υπηρετούντων διευθυντών Διδασκαλείων, ενός επιθεωρητού της δημοτικής εκπαίδευσεως, ενός πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου και μιας πρωτοβάθμιας δημοδιδασκαλίσεως εκ των εχόντων πενταετή υπηρεσίαν, ενός λογίου ανδρός, μιας λογίας γυναικός και ενός των διευθυντών των Γεωργικών Σχολών ή Σταθμών». Στην επιτροπή αυτή δεν μπορεί να συμμετέχει κανείς ο οποίος έχει υποβάλλει βιβλίο για έγκριση. Η επιτροπή οφείλει να έχει ολοκληρώσει τις εργασίες και να υποβάλλει την έκθεσή της στο υπουργείο εντός έξι μηνών από την ημερομηνία παραλαβής των χειρογράφων των υποψηφίων προς κρίση βιβλίων⁴²³.

Η επιτροπή επιλέγει για κάθε τάξη τρία αναγνωστικά, από τα οποία εγκρίνει το άριστο. Η επιτροπή έχει την δυνατότητα να τροποποιήσει και να συμπληρώσει το «άριστο» αναγνωστικό, με αποσπάσματα από τα άλλα δύο που έχει επιλέξει⁴²⁴.

Τα τρία αναγνωστικά που θα επιλέξει η επιτροπή περνούν στην ιδιοκτησία του δημοσίου για ολόκληρη την τετραετία, για την οποία έχουν εγκριθεί, και οι συγγραφείς τους αμείβονται με ένα ποσό ανάλογο με την κατάταξη του αναγνωστικού⁴²⁵.

Η έκδοση και η διαχείριση των εγκεκριμένων αναγνωστικών για την τετραετία, ανατίθεται σε ιδιώτη, με σχετική πλειοδοτική δημοπρασία που διεξάγει το Υπουργείο των εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαίδευσεως, αφού προηγουμένως έχει ορισθεί η τιμή κάθε βιβλίου με βάση τα τυπογραφικά φύλλα. Για τα βιβλία της δημοτικής εκπαίδευσης ο νόμος προβλέπει είκοσι λεπτά για κάθε τυπογραφικό φύλλο. Η τιμή του βιβλίου αναγράφεται και στο εξώφυλλό του. Οι προσφορές των ιδιωτών που κατατίθενται στην πλειοδοτική δημοπρασία, οφείλουν να είναι τουλάχιστον πάνω από το 30% της καθορισμένης τιμής του βιβλίου. Το ποσοστό υπέρ του Δημοσίου που προκύπτει από την όλη αυτή διαδικασία εισπράττεται με την επικόλληση βιβλιοσήμου. Ο ιδιώτης που αναδεικνύεται πλειοδότης οφείλει να τυπώσει το βιβλίο στο εσωτερικό της χώρας⁴²⁶. Ο νόμος προβλέπει επίσης αυστηρές ποινές για όσους τυπώνουν, διακινούν ή εισάγουν στα σχολεία για χρήση βιβλία χωρίς βιβλιοσήμο ή χωρίς έγκριση⁴²⁷.

⁴²⁰ Άρθρον 3 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²¹ Άρθρον 8 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²² Άρθρον 5 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²³ Άρθρον 3 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²⁴ Άρθρον 4 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²⁵ Άρθρον 4 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²⁶ Άρθρον 11 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²⁷ Άρθρον 12, Άρθρον 15 και Άρθρον 16 του Νόμου ΓΣΑ (υπ' αριθμ 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

Η εφαρμογή του νόμου, για την έγκριση και διάθεση των σχολικών βιβλίων, έχει ως αποτέλεσμα και την συγκέντρωση ενός ποσού, το οποίο κατατίθεται σε ξεχωριστό λογαριασμό για την στοιχειώδη ή δημοτική και τη μέση εκπαίδευση, στην Εθνική Τράπεζα. Τα έσοδα των λογαριασμών αυτών προέρχονται από τα ποσά που πληρώνουν οι συγγραφείς των βιβλίων που υποβάλλουν για έγκριση και από την είσπραξη του ποσοστού από την δημοπρασία ανάθεσης της εκτύπωσης και διαχείρισης των σχολικών βιβλίων. Από το λογαριασμό της δημοτικής εκπαίδευσης καλύπτεται το κόστος αγοράς των βιβλιοσήμων που χρειάζονται για τα αναγνωστικά βιβλία, η δαπάνη για την σύνταξη διδασκαλικών οδηγιών, η δαπάνη για την μετάφραση επιστημονικών παιδαγωγικών συγγραμμάτων, η αγορά διδακτικών οργάνων, η διανομή των οποίων γίνεται ταυτόχρονα για όλα τα δημοτικά σχολεία, η αμοιβή των μελών των επιτροπών κρίσης και διενέργειας των δημοπρασιών και οι αμοιβές των συγγραφέων των τριών καλύτερων αναγνωστικών που θα επιλεγούν⁴²⁸.

Οι διδασκαλικοί οδηγοί συντάσσονται ανά τετραετία από πενταμελή επιτροπή, η οποία ορίζεται για το λόγο αυτό από τον Υπουργό. Οι διδασκαλικοί οδηγοί δημοσιεύονται από το Εθνικό Τυπογραφείο και διανέμονται δωρεάν στους δασκάλους⁴²⁹. Ορίζεται επίσης ότι, σχετικό διάταγμα⁴³⁰ θα καθορίσει τις λεπτομέρειες για τη διαδικασία παραγωγής των εκπαιδευτικών αυτών οδηγιών.

Ο νόμος προβλέπει επίσης ότι, η διακίνηση των βιβλίων εντός του κράτους απαλλάσσεται από κάθε δημοτικό ή λιμενικό φόρο⁴³¹.

Τους επόμενους δύο μήνες, από την δημοσίευση του νόμου ΓΣΑ΄, δημοσιεύονται δύο ακόμη νομοθετικά κείμενα, τα οποία καθορίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής και λειτουργίας των διατάξεων αυτού του νόμου.

Το Β.Δ. «Περὶ τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλομένων διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως»⁴³², της 14 Μαΐου 1907, καθορίζει τις λεπτομέρειες για το διαγωνισμό, ο οποίος θα αναδειξεί τα σχολικά βιβλία για την πρώτη τετραετία εφαρμογής του νόμου ΓΣΑ΄.

Τα βιβλία μπορούν να υποβληθούν είτε έντυπα είτε χειρόγραφα. Τα έντυπα πρέπει να είναι όσα και τα μέλη της επιτροπής, ενώ τα χειρόγραφα υποβάλλονται σε ένα αντίτυπο και πρέπει να είναι καθαρά γραμμένα χωρίς σημειώσεις και διορθώσεις⁴³³.

Αναγκαία συνθήκη για να συμμετέχει ένα βιβλίο στο διαγωνισμό είναι η καταβολή από τον συγγραφέα ολόκληρου του χρηματικού ποσού, που αποτελεί την αμοιβή της κριτικής επιτροπής⁴³⁴.

Στο διάταγμα περιέχονται επίσης λεπτομέρειες για τον τύπο και το μέγεθος των στοιχείων εκτύπωσης που θα χρησιμοποιηθούν για την εκτύπωση των εγκεκριμένων βιβλίων καθώς και οδηγίες για τον τύπο του χαρτιού και το μέγεθος του βιβλίου⁴³⁵.

Το διάταγμα ορίζει επίσης ως αρχή της πρώτης τετραετίας για τα βιβλία που θα εγκριθούν στον πρώτο διαγωνισμό την έναρξη του σχολικού έτους 1908-1909⁴³⁶.

⁴²⁸ Άρθρον 13 του Νόμου ΓΣΑ΄(υπ' αριθμ 3201) «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴²⁹ Άρθρον 13 του Νόμου ΓΣΑ΄(υπ' αριθμ 3201) «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴³⁰ Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.], σ. 129, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴³¹ Άρθρον 17 του Νόμου ΓΣΑ΄(υπ' αριθμ 3201) «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.] ό.π.

⁴³² Β.Δ. «Περὶ τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλομένων διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 94/17 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [143.], σ. 128, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴³³ Άρθρον 1 και Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλομένων διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 94/17 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [143.] ό.π.

⁴³⁴ Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περὶ τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλομένων διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 94/17 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [143.] ό.π.

⁴³⁵ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περὶ τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλομένων διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 94/17 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [143.] ό.π.

Ακολουθεί η Υ.Π. με θέμα: «Πρόγραμμα τής ποσότητας και οικονομίας τής ύλης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τής δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ ΓΣΑ' νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων καταστάσεως ἐπιτροπείας»⁴³⁷, τῆς 30 Μαΐου 1907, ἡ οποία περιλαμβάνει λεπτομερέστατες οδηγίες για το τι πρέπει να περιέχουν τα αναγνωστικά βιβλία, κάθε τάξης του δημοτικού σχολείου, πῶς πρέπει να εἶναι διαρθρωμένη ἡ ὕλη, τὸν τρόπο που θα διδάσκεται ἡ ὕλη αὐτή, καθὼς και τοὺς στόχους που θα πρέπει να επιτυγχάνει ἡ διδασκαλία τῆς ὕλης αὐτῆς τῶν βιβλίων, τα οποία θα υποβληθῶν στο διαγωνισμό πρὸς ἐγκριση. Το πρόγραμμα αὐτὸ καταρτίσθηκε και δημοσιεύεται σύμφωνα με τὸ ἄρθρο 3 του νόμου ΓΣΑ' του 1907⁴³⁸.

---

⁴³⁶ Ἄρθρον 11 του Β.Δ. «Περὶ τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλομένων διδασκτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 94/17 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [143.] ὅ.π.

⁴³⁷ Υ.Π. «Πρόγραμμα τῆς ποσότητας και οικονομίας τῆς ὕλης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ ΓΣΑ' νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων καταστάσεως ἐπιτροπείας», ΦΕΚ: 105/30 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [145.], σ. 131, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁴³⁸ «Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῆς Α' τάξεως θα εἶνε μὲν ἐν, ἀλλὰ θα ἀπαρτισθῆ ἐκ δύο μερῶν. Τὸ πρῶτον εἶνε παρασκευαστικὸν τῆς ἀπαιτήτου ἀναγνώσεως, τὸ δ' ἕτερον τῆς λογικῆς. Θέλουσιν ἀποτελεσθῆ ἀμφοτέρωτα τὰ μέρη ἐκ τυπογραφικῶν φύλλων ἐξ. Ὡς βάσις τῆς πρώτης ἀναγνώσεως θα χρησιμοποιηθῶσι λέξεις ἀρχοειδεῖς (παραδειγματικαί) μονοσύλλαβοι ἢ και δισύλλαβοι, δηλοῦσαι πράγματα γνωστά ἢ αἰσθητὰ εἰς τοὺς παῖδας και κανονικῶς ἐσχηματισμένοι. [...] Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου τῆς τάξεως ταύτης θα περιέχη σύντομα διηγήματα, ἐκλεκτὰ παραμύθια, ποιήματα καταληπτά και πρόσφορα τῆ τῶν μαθητῶν ἡλικία, περιγραφαί ἀντικειμένων τῆς ἐλληνικῆς φύσεως, νοητῶν εἰς τοὺς παῖδας τῆς τάξεως ταύτης. [...]

Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῆς Β' τάξεως θα ἀπαρτισθῆ ἐξ οκτῶ τυπογραφικῶν φύλλων. Περιεχόμενον αὐτοῦ θα εἶνε: διηγήματα, μῦθοι, ποιήματα, γνωμικά, υγιεινά παραγγέλματα και διδάγματα, ὅτι σχετικὸν πρὸς τὸν κήπον και τὰ γνωριμώτατα τῶν ἐλληνικῶν ἀνθῶν, δένδρων, και ἄλλων φυτῶν ὡς και ζῶων. [...]

Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῆς Γ' τάξεως θα σύγκεται ἐκ δέκα τυπογραφικῶν φύλλων. Περιεχόμενον αὐτοῦ θα εἶνε: Διηγήματα, Μῦθοι, Γνωμικά, Παροιμίαι, Ποιήματα, Ἀυτοτελή ιστορικά ἐπεισόδια και ἀνέκδοτα, διδάγματα και παραγγέλματα ἐκ τῆς υγιεινῆς, ἀπλούστατα γνώσεις κηπουρικῆς, δένδροκομίας και ἀνθοκομίας, Σύντομοι περιγραφαί ὀρυκτῶν, φυτῶν και ζῶων ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις ἐπιχωριαζόντων, Περιγραφαί χαρακτηριστικαί τῶν μεσῶν τῆς συγκοινωνίας, ἰδία τῶν θαλασσίων κλπ.[...]

Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῆς Δ' τάξεως θα ἀποτελήται ἐκ δεκατριῶν τυπογραφικῶν φύλλων.

Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ θέλουσι συναποτελέσει : Διηγήματα, Μῦθοι , Γνωμικά, Παροιμίαι, Ποιήματα, Ἱστορία διηγήσεις, Περιγραφαί φυσικῶν φαινομένων, Περιγραφαί ἐλληνικῶν τοπίων, Στοιχειώδεις γνώσεις γεωργίας, κτηνοτροφίας, σπηροτροφίας και μελισσοκομίας, Γνώσεις περὶ ναυτιλίας και τῶν κατὰ γῆν μεσῶν συγκοινωνίας και μεταφορᾶς, Αἱ ἀπαραίτητοι ἐκ τῆς υγιεινῆς γνώσεις και υποθήκαι (περὶ ἀέρος-περὶ ὕδατος-περὶ λουτρῶν θαλασσίων και μὴ και περὶ κολυμβήσεως-περὶ τροφῶν-περὶ ἐνδυμασίας-περὶ κατοικίας-περὶ κωνῶπων και τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς εὐεργετοὺς κλπ.) [...]

Τὸ ἀναγνωστικὸ βιβλίον τῆς Ε' τάξεως θα σύγκεται ἐκ δεκατεσσάρων τυπογραφικῶν φύλλων.

Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ θα εἶνε: Διηγήματα, Μῦθοι, Γνωμικά, Παροιμίαι, Ποιήματα, Ἀυτοτελεῖς ιστορικαὶ διηγήσεις ἐκ τῆς πατρίου ἱστορίας, γενικά τινα, περὶ τῶν κυριωτάτων προϊόντων τῆς ἐλληνικῆς γῆς και θαλάσσης, θεμελιώδεις και γενικῶς ωφέλιοι γνώσεις, τῆς γεωπονίας, τῆς ζωοτεχνικῆς, τῆς ὀρνιθοτροφίας, χαρακτηριστικαί περιγραφαί τῶν σπουδαιοτάτων φυτῶν, ζῶων, και ὀρυκτῶν, ἐγχωρίων τε και ξένων, περὶ μεταλλείων, ἰδίως ἐλληνικῶν, και μεταλλουργίας, χρῆσιμα τινα περὶ ἀλιείας και κνηγίου, βιοτεχνίας, ἐμπορίας, βιομηχανίας και ναυτιλίας, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐημερίαν και πρόοδον τῆς χώρας, στοιχειώδη τινα περὶ οἰκιακῆς οἰκονομίας, περιγραφαί ἐλληνικῶν τοπίων και ιστορικῶν και ἀρχαιολογικῶν τόπων, αἱ ἀρεταὶ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, αἱ ἐλληνικαὶ χώραι και τὰ δικαιώματα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἐπ' αὐτῶν, ἐκθεσις φυσικῶν φαινομένων, στοιχειωδέστατοι χημικαὶ γνώσεις, πρακτικὰ διδάγματα ἐκ τῆς υγιεινῆς ἀφορῶντα εἰς τὴν προφύλαξιν τῆς ὁράσεως, τὴν περιποίησιν τοῦ ὠτός, περὶ καθαροῦ ἀέρος και περὶ ὕπνου. [...]

Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῆς Στ' τάξεως θέλει ἀπαρτισθῆ ἐκ δέκα ἐξ τυπογραφικῶν φύλλων.

Περιεχόμενον αὐτοῦ θα εἶνε: Διηγήματα, Μῦθοι, Γνωμικά, Παροιμίαι, Ποιήματα, Βιογραφίαι ἐξεχόντων ιστορικῶν ἀνδρῶν και ἐξεχουσῶν ιστορικῶν γυναικῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας, τῆς μέσης και τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας και τῆς ἱστορίας τοῦ χριστιανισμοῦ, Βιογραφίαι και ἔργα τῶν μεγίστων ἐθνικῶν εὐεργετῶν, Ἱστορικὰ ἀνέκδοτα, Σκιαγραφίαι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν και γυναικῶν παγκοσμίου σημασίας, Χαρακτηρισμοὶ τινες και σκηναὶ ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ βίου, τῶν διωγμῶν τοῦ χριστιανισμοῦ και τινα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει επίσης γενικότερες οδηγίες που αφορούν τη γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων, το περιεχόμενό τους, την κατάταξη του περιεχομένου, την εικονογράφηση των βιβλίων καθώς και την εκτύπωσή τους.

Η γλώσσα των βιβλίων είναι η καθαρεύουσα. Εξαιρούνται τα ποιήματα και οι παροιμίες οι οποίες μπορούν να είναι γραμμένα στη «γνήσια δημόδη γλώσσα». Στα αναγνωστικά των κατωτάτων τάξεων του δημοτικού σχολείου πρέπει να ακολουθεί την παρατακτική σύνταξη, ενώ των ανωτέρων μπορεί να είναι και η υποτακτική σύνταξη⁴³⁹.

Το περιεχόμενο των αναγνωστικών βιβλίων πρέπει να είναι «ευγενές, υψηλόν, σπουδαίον, ηθοποιόν και ανδροποιόν» και να εμπνέει γνήσια εθνικά αισθήματα. Τα διηγήματα, τα παραμύθια και οι μύθοι πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια ώστε να είναι κυρίως ελληνικής εμπνεύσεως. Σε αντίθετη περίπτωση πρέπει να εξελληνίζονται ως προς τα ονόματα, τα ήθη και τους τρόπους οι οποίοι διαφαίνονται από το περιεχόμενό τους⁴⁴⁰.

κυριωτάτων Πατέρων της εκκλησίας, προς δε τινα εκ των θρησκευτικών εορτών των σχετιζομένων προς την εθνικήν ιστορίαν, Γλαφυραί τινες περιγραφαί εκ του γυμναστικού και αθλητικού βίου των αρχαίων, Αι κυριώταται εφευρέσεις της ανθρωπότητος, αι σχούσαι επίδρασιν επί της τύχης και ζωής αυτής, τα προέχοντα προϊόντα της ελληνικής γης και φύσεως, Περί βιομηχανίας και ιδία περί οινοποιίας, γαλακτοκομίας, ελαιουργίας, Τα πρόσφορα περί εμπορίας και ναυτιλίας, Τα καθήκοντα και δικαιώματα του Έλληνος συνταγματικού πολίτου, Τα χρησιμώτατα εκ της πολιτικής οικονομίας (και περί συνεταιρισμών), Ωφέλιμοι τινες γνώσεις εκ της υγιεινής (ιδία περί μικροβίων και λοιμωδών νόσων-απαραιτήτως της φθίσεως-τα κυριώτερα προληπτικά μέτρα κατ' αυτών- απομόνωσις, απολύμανσις, εμβολιασμός-περί νοσηλίας και αναρρώσεως-τα περί των πρώτων βοηθειών επί αιφνιδίων παθημάτων-αι επιβλαβείς συνέπειαι της χρήσεως οινοπνευματωδών ποτών και καπνού), Τινά των κυριωτάτων φυσικών φαινομένων και τινες των κυριωτάτων εις τον ανθρώπινον βίον εφαρμογών φυσικών γνώσεων, Περιγραφαί εξεχουσών φυσικών καλλονών των ελληνικών χώρων, Περιγραφαί σημαντικωτάτων μνημείων της τέχνης, Ευρύτεραι γνώσεις γεωργίας, κτηνοτροφίας, δενδροκομίας, κηπουρικής, σπηροτροφίας και μελισσοκομίας, Τα κυριώτατα περί των ελληνικών δασών μετά της χρησιμότητος αυτών εις τον άνθρωπον (φειδώ των δασών). Η ιδέα του θεού και της πατρίδος, η αγάπη προς τον πλησίον και το δίκαιον, η αγάπη προς την φύσιν πρέπει να είνε ο κύριος σκοπός του αναγνωστικού τούτου βιβλίου, όπερ οφείλει προς τούτοις να καλλιεργή τας κυριωτάτας των αρετών, εφ' ων εδράζεται η ευημερία του ατόμου, της κοινωνίας και της πολιτείας, ιδία την συναίσθησιν του καθήκοντος, την φιλονομίαν, τον προς τους ανωτέρους και πρεσβυτέρους σεβασμόν, την φιλοπονίαν, την αυταπάρνησιν, την ελεημοσύνην, την οικονομίαν κλπ, και να καταπολεμή πάσαν ανθρωπίνην κακίαν, οία η αδικία, ο εγωισμός, η σκαιότης, η ιδιοτέλεια, ο δόλος, το ψεύδος, η φυγοπονία, η ευπιστία, η βωμολοχία κλπ. [...]» Υ.Π. «Πρόγραμμα τής ποσότητας και οικονομίας τής ύλης των αναγνωστικών βιβλίων τής δημοτικής εκπαιδεύσεως, καταρτισθέν υπό τής κατά τόν 3ον άρθρον του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων καταστάσεως έπιτροπείας.», ΦΕΚ: 105/30 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [145.] ό.π.

⁴³⁹ «[...] Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων οφείλει να είνε καθαρεύουσα, ομαλή και απλή, μόνον δε τα ποιήματα και αι παροιμιαί δύναται να είνε γεγραμμένα και εις την γνήσιαν δημόδη γλώσσαν. Προς δε τούτοις πρέπει να είνε προσηρμοσμένη εις την αντίληψιν της παιδικής ηλικίας εκάστης τάξεως και τοιαύτη, ώστε δια της αγνώσεως των αναγνωστικών τουτων βιβλίων να αποκαθαίρηται το λεκτικόν και να πλουτίζηται ο γλωσσικός θησαυρός των ελληνοπαίδων, αναπτυσσομένης της γλωσσικής συνειδήσεως και μορφομένου του λεκτικού αυτών ύφους. Παν ότι εκτίθεται εν ταις αναγνωστικαίς βιβλίοις πρέπει να είνε τέλειον και ανεπίληπτον παράδειγμα ωραίας και ευγενούς γλώσσης, διακρινόμενον δια την ορθοέπειαν και καλλιέπειαν. Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων των κατωτάτων τάξεων οφείλει να ακολουθή την κατά παράταξιν σύνταξιν, η δε των ανωτέρων τάξεων να χωρή συμφώνως προς την γλωσσικήν πρόοδον των μαθητών, μεταχειριζόμενη και τον καθ' υπόταξιν λόγον. [...]» Υ.Π. «Πρόγραμμα τής ποσότητας και οικονομίας τής ύλης των αναγνωστικών βιβλίων τής δημοτικής εκπαιδεύσεως, καταρτισθέν υπό τής κατά τόν 3ον άρθρον του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων καταστάσεως έπιτροπείας.», ΦΕΚ: 105/30 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [145.] ό.π.

⁴⁴⁰ «[...] Το περιεχόμενον των αναγνωστικών βιβλίων πρέπει να είνε ευγενές, υψηλόν, σπουδαίον, ηθοποιόν και ανδροποιόν. Παν ότι είνε ψυχρόν, αγοραίον, χυδαίον, απειρόκαλον, βάρβαρον, άγριον, κενόν και αιηδές πρέπει να αποκλείηται το δε όλον πρέπει να παρέχη γνήσιαν εθνικήν τροφήν, εμπνέον καταλλήλως και όπου δει μέχρι φανατισμού αδρά εθνικά αισθήματα· ιδίως δε προσοχής αξία είνε η τήρησις της προσηκούσης αναλογίας μεταξύ του ηθογραφικού και πραγματογραφικού μέρους.

Το περιεχόμενον των αναγνωστικών βιβλίων, ιδία τα διηγήματα, τα παραμύθια και οι μύθοι, αν δεν είνε δυνατόν να είνε πάντα ελληνικής εμπνεύσεως και πλοκής, πρέπει να εξελληνισθώσιν αποβάλλοντα τελείως πάντα οθνεϊόν χαρακτήρα ως προς τα ονόματα, τα ήθη και τους τρόπους τους εν αυτοίς προφαινομένους. Η συντομία οφείλει να είνε το χαρακτηριστικόν των διηγημάτων των αναγνωστικών βιβλίων των κατωτάτων τάξεων, ιδία της Α' και Β'.

Τα ηθικά συμπεράσματα των διηγημάτων και μύθων δεν πρέπει να επάγονται έτοιμα, μηδέ αι εφαρμογαί αυτών εις τον καθ' όλον βίον ή τον των μαθητών να συνάγονται εν τέλει των διηγημάτων και μύθων δογματικώς εκφαινόμενα ως ξηρά ηθικολογία και καθηκοντολογία, αλλ' αι συνέπειαι των καλών ή

Οι συγγραφείς πρέπει να λάβουν υπόψη τους ότι τα αναγνωστικά απευθύνονται τόσο σε αστικά σχολεία όσο και σε αγροτικά και ταυτόχρονα και στα δύο φύλλα, ώστε να διαμορφώσουν ανάλογα και το περιεχόμενο των βιβλίων⁴⁴¹.

Η παρουσία εικόνων κρίνεται απαραίτητη στα αναγνωστικά της Α' και Β' τάξεως και προαιρετική στις υπόλοιπες. Όπου υπάρχουν θα πρέπει να είναι «καλλιτεχνικώταται και ὅλως ἀνεπίληπτοι ὑπὸ διδακτικὴν ἔποψιν, ἐθνικῆς συνθέσεως καὶ παραστάσεως, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως εἰλημμένοι»⁴⁴².

Ο νόμος πλαισιώνεται επίσης από μια σειρά Β.Δ. τα οποία καθορίζουν όλες τις λεπτομέρειες και παρατίθενται στη συνέχεια. Το Β.Δ. «Περὶ τῆς ἐποπτικῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων»⁴⁴³, της 15 Φεβρουαρίου 1908, εκδίδεται σε εφαρμογή των άρθρων 11 και 18 του νόμου ΓΣΑ' και αφορά το καθορισμό των λεπτομερειών συγκρότησης και λειτουργίας της εποπτικής επιτροπείας για την εκτύπωση και έκδοση των διδακτικών βιβλίων.

Η λειτουργία της επιτροπής υποστηρίζεται από σχετικό γραφείο που ιδρύεται στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης. Στις συνεδριάσεις της προεδρεύει ο Υπουργός. Η επιτροπή ελέγχει την διαδικασία εκτύπωσης και έκδοσης των εγκεκριμένων βιβλίων σε όλα τα στάδια της διαδικασίας και μέχρι την ολοκλήρωσή της⁴⁴⁴.

Το Β.Δ. «Περὶ κρίσεως καὶ εκτυπώσεως διδακτικῶν βιβλίων»⁴⁴⁵, της 31 Μαρτίου 1908, αναφέρεται τόσο στις επιτροπές κρίσεως των διδακτικών βιβλίων, όσο και στην εποπτική επιτροπή για την εκτύπωση και έκδοση των βιβλίων. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι οι επιτροπές κρίσεως των διδακτικών βιβλίων οφείλουν να κρίνουν αυτά τα βιβλία όχι μόνο με επιστημονικά κριτήρια αλλά και με γλωσσικά, εξασφαλίζοντας έτσι ότι η γλώσσα των βιβλίων να είναι «συντακτικῶς καὶ γραμματικῶς ἀπταιστος». Προτρέπει επίσης τις επιτροπές να προχωρούν στις αναγκαίες μεταβολές ή και διορθώσεις⁴⁴⁶.

Η ίδια προτροπή για έλεγχο στη γλώσσα των εγκεκριμένων βιβλίων γίνεται και προς την εποπτική επιτροπή, η οποία οφείλει να ελέγχει για τυχόν γλωσσικά λάθη που έχουν διαφύγει της προσοχής από την κριτική επιτροπή και να επιφέρει τι αναγκαίες

κακῶν πράξεων αὐτῶν καὶ χρησιμεύουσαι πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἀποτροπὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ἐκτυλίσσονται ἐξ αὐτῆς τῆς διηγήσεως φυσικῶς καὶ ἀβιάστως. [...]» Υ.Π. «Πρόγραμμα τῆς ποσότητος καὶ οἰκονομίας τῆς ὕλης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ ΓΣΑ' νόμου περὶ διδακτικῶν βιβλίων καταστάσεως ἐπιτροπείας», ΦΕΚ: 105/30 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [145.] ὄ.π.

⁴⁴¹ «[...] Οἱ συγγραφεῖς οφείλουσι νὰ λάβωσι σπουδαίως ὑπ' ὄψιν κατὰ τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν διατύπωσιν τῆς ὕλης ἢν θὰ παρέχωσι τα ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν υποβληθησόμενα βιβλία, ὅτι θὰ χρησιμεύσωσιν ὁμοῦ δια τε τὰ αστικά καὶ ἀγροτικά σχολεία ὡς καὶ δι' ἀμφοτέρωτα τὰ φύλα.

Ἡ κατάταξις τοῦ περιεχομένου πρέπει νὰ εἴνε μεθοδικὴ καὶ ψυχολογικὴ καθ' ὅλου δε οἱ συγγραφεῖς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων πρέπει νὰ ἔχωσι διηγετικὴν ὑπόψιν, ὅτι τὸ ἀριστον εἶνε μὲν ὅλως καλὸν δια τὸν παῖδα. [...]» Υ.Π. «Πρόγραμμα τῆς ποσότητος καὶ οἰκονομίας τῆς ὕλης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ ΓΣΑ' νόμου περὶ διδακτικῶν βιβλίων καταστάσεως ἐπιτροπείας», ΦΕΚ: 105/30 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [145.] ὄ.π.

⁴⁴² «[...] Αἱ εἰκόνες ἐν μὲν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις τῆς Α' καὶ Β' τάξεως εἶνε ἀπαραίτητοι πρὸς αἰσθητικοποίησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, προαιρετικά δὲ ἐν ταῖς τῶν λοιπῶν τάξεων. Πρέπει δὲ νὰ εἴνε αὐταὶ καλλιτεχνικώταται καὶ ὅλως ἀνεπίληπτοι ὑπο διδακτικὴν ἔποψιν, ἐθνικῆς συνθέσεως καὶ παραστάσεως, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως εἰλημμένοι. Ἀξία συστάσεως εἶνε ἡ συμπερίληψις ὁλοσέλιδων ἐγχρωμῶν εἰκόνων.[...]» Υ.Π. «Πρόγραμμα τῆς ποσότητος καὶ οἰκονομίας τῆς ὕλης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ ΓΣΑ' νόμου περὶ διδακτικῶν βιβλίων καταστάσεως ἐπιτροπείας», ΦΕΚ: 105/30 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [145.] ὄ.π.

⁴⁴³ Β.Δ. «Περὶ τῆς ἐποπτικῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 34/15 Φεβρουαρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [152.], σ. 135, ὅπου παρατίθεται τὸ πλῆρες κείμενο.

⁴⁴⁴ Ἄρθρον 5, Ἄρθρον 7 καὶ Ἄρθρον 8 τοῦ Β.Δ. «Περὶ τῆς ἐποπτικῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 34/15 Φεβρουαρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [152.] ὄ.π.

⁴⁴⁵ Β.Δ. «Περὶ κρίσεως καὶ εκτυπώσεως διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 79/9 Ἀπριλίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [153.], σ. 136, ὅπου παρατίθεται τὸ πλῆρες κείμενο.

⁴⁴⁶ Ἄρθρον 1 τοῦ Β.Δ. «Περὶ κρίσεως καὶ εκτυπώσεως διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 79/9 Ἀπριλίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [153.] ὄ.π.

μεταβολές σε «φράσεις κακούς και άκαταλλήλους ή άσαφείς, να αντικαθιστᾶ άκαταλλήλους λέξεις και να διορθώνει ὄτι γραμματικῶς και συντακτικῶς έσφαλμένον.»⁴⁴⁷

Το Β.Δ. «Περὶ παρατάσεως ἐπὶ δῆμινον τῆς προθεσμίας πρὸς ὑποβολὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς οἰκείας κριτικῆς ἐπιτροπείας περὶ τῶν ὑποβληθεισῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν Γραμματικῶν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης»⁴⁴⁸, τῆς 19 Ἰουλίου 1908, εκδίδεται με βάση την προσωρινή διάταξη του νόμου ΓΣΑ΄ και το άρθρο 11 του διατάγματος τῆς 14 Μαΐου 1907 και χορηγεῖ παράταση δύο μηνῶν στην κριτικὴ επιτροπὴ που ασχολεῖται με τις γραμματικὲς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας⁴⁴⁹. Το διάταγμα αυτό δείχνει ὅτι η αρμόδια επιτροπὴ αποφάσισε να χορηγηθῶν και γραμματικὲς στο δημοτικὸ σχολεῖο, κάτι που ο νόμος ΓΣΑ΄ το ἄφηνε στην ευχέρειά τῆς.

Η πρώτη εφαρμογὴ του νόμου ΓΣΑ΄ ανέδειξε ορισμένα προβλήματα, για τὴ λύση των οποίων η πολιτεία νομοθετεῖ το νόμο ΓΤΛΕ΄ (υπ΄ αριθμ. 3335) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ ΓΣΑ΄ νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων»⁴⁵⁰, τῆς 30 Μαρτίου 1909.

Ο νόμος αυτός αποτελεί τὴν πρώτη τροποποίηση του νόμου ΓΣΑ΄ «Περὶ διδασκτικῶν βιβλίων». Ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τις τροποποιήσεις που επιφέρει ο νέος νόμος, κατὰ τὴν πρώτη εφαρμογὴ του ΓΣΑ΄ δεν έγινε δυνατὴ ἡ υλοποίηση τῆς δημοπρασίας για τὴν ανάδειξη του διαχειριστῆ τῆς έκδοσης και διακίνησης των βιβλίων, διότι οι αρμόδιες επιτροπὲς δεν ἐνέκριναν κανένα ἀπὸ τα βιβλία που υποβλήθηκαν σε αυτές⁴⁵¹. Επίσης ἀπὸ τὴν πρόβλεψη του νέου νόμου για δύο ξεχωριστὰ τεύχη στην πρώτη τάξη του δημοτικῶν σχολείων, με ξεχωριστὴ τιμὴ, μπορούμε να συμπεράνουμε ὅτι υπῆρξαν αντιδράσεις και ἀπὸ τὴν πλευρὰ των εκδοτῶν σχετικά με τα περιθώρια κέρδους που θα είχαν ἀν ἀναδεικνύονταν πλειοδότες στους σχετικῶς διαγωνισμοὺς για τὴν έκδοση και διακίνηση των σχολικῶν βιβλίων.

Ο νέος νόμος τροποποιεῖ το ἀρθρο 5 του νόμου ΓΣΑ΄, το οποίο αναφέρεται στη σύσταση των επιτροπῶν κρίσης των βιβλίων. Συγκεκριμένα προβλέπει ὅτι ορισμένα μέλη των επιτροπῶν αυτῶν ἐκλέγονται ἀπὸ τις εκπαιδευτικὲς κοινότητες ἀπὸ τις οποίες προέρχονται. Ἐτσι ο επιθεωρητῆς, που συμμετέχει στην επιτροπὴ που κρίνει τα βιβλία του δημοτικῶν σχολείων, ἐκλέγεται ἀπὸ τους νομαρχιακούς επιθεωρητῆς και ο πρωτοβάθμιος δάσκαλος και ἡ πρωτοβάθμια δασκάλα ορίζονται δια κληρώσεως ἀπὸ τους πρωτοβάθμιους δασκάλους και δασκάλες που υποδεικνύονται ἕνας και μια ἀπὸ κάθε νομὸ τῆς χώρας ἀπὸ τους οικείους επιθεωρητῆς⁴⁵².

Η ἐπόμενη τροποποίηση ἀφορᾶ τὴ λειτουργία των επιτροπῶν κρίσης. Οι επιτροπὲς υποχρεώνονται να ἐπιλέξουν και να ἐγκρίνουν οπωσδήποτε ἕνα βιβλίο για κάθε περίπτωση. Η διάταξη αὐτὴ ἐρχεται να λύσει το πρόβλημα που δημιουργήθηκε ὅταν κατὰ τον πρώτη διαγωνισμό που έγινε με βάση το ΓΣΑ΄ δεν ἐγκρίθηκε κανένα βιβλίο ἀπὸ ὅσα είχαν υποβληθεῖ⁴⁵³.

Ἐπαναλαμβάνονται οι διαγωνισμοὶ για τὴν ἐγκριση των σχολικῶν βιβλίων που είχαν ματαιωθεῖ, λόγω μη ἐγκρισης κανενός σχολικῶν βιβλίου, και δίνεται νέα

⁴⁴⁷ Ἄρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ κρίσεως και εκτυπώσεως διδασκτικῶν βιβλίων.», ΦΕΚ: 79/9 Ἀπριλίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [153.] ὄ.π.

⁴⁴⁸ Β.Δ. «Περὶ παρατάσεως ἐπὶ δῆμινον τῆς προθεσμίας πρὸς ὑποβολὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς οἰκείας κριτικῆς ἐπιτροπείας περὶ τῶν ὑποβληθεισῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν Γραμματικῶν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης», ΦΕΚ: 195/20 Ἰουλίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [156.], σ. 137, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁴⁹ «Παρατείνεται ἐπὶ δῆμινον ἡ προθεσμία τῆς ὑποβολῆς τῆς ἐκθέσεως περὶ τῆς Γραμματικῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὑπὸ τῆς οἰκείας Ἐπιτροπείας.» Β.Δ. «Περὶ παρατάσεως ἐπὶ δῆμινον τῆς προθεσμίας πρὸς ὑποβολὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς οἰκείας κριτικῆς ἐπιτροπείας περὶ τῶν ὑποβληθεισῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν Γραμματικῶν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης», ΦΕΚ: 195/20 Ἰουλίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [156.] ὄ.π.

⁴⁵⁰ Νόμος ΓΤΛΕ΄ (υπ΄ αριθμ. 3335) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ ΓΣΑ΄ νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Ἀπριλίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [164.], σ. 140, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁵¹ Ἄρθρον 4 του Νόμου ΓΤΛΕ΄ (υπ΄ αριθμ. 3335) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ ΓΣΑ΄ νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Ἀπριλίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [164.] ὄ.π.

⁴⁵² Ἄρθρον 1 του Νόμου ΓΤΛΕ΄ (υπ΄ αριθμ. 3335) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ ΓΣΑ΄ νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Ἀπριλίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [164.] ὄ.π.

⁴⁵³ Ἄρθρον 4 του Νόμου ΓΤΛΕ΄ (υπ΄ αριθμ. 3335) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ ΓΣΑ΄ νόμου περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Ἀπριλίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [164.] ὄ.π.

προθεσμία⁴⁵⁴ για την υποβολή, έγκριση, διεξαγωγή πλειοδοτικού διαγωνισμού και την έκδοση των σχολικών βιβλίων, η οποία είναι 31 Μαρτίου 1910⁴⁵⁵. Ο νόμος προβλέπει επίσης ότι σε περίπτωση που οι διαγωνισμοί ανάθεσης της έκδοσης και διαχείρισης των βιβλίων ματαιωθούν ή αποτύχουν τότε η έκδοση των βιβλίων θα γίνει από το Υπουργείο⁴⁵⁶.

Τέλος το αναγνωστικό της πρώτης τάξης του δημοτικού σχολείου θα αποτελείται από δύο τεύχη τα οποία θα έχουν ξεχωριστή τιμή το κάθε ένα και θα διακινούνται ξεχωριστά⁴⁵⁷.

Η διαδικασία έκδοσης νέων σχολικών βιβλίων ολοκληρώνεται το 1910, με δύο υπουργικές αποφάσεις, οι οποίες δημοσιεύονται σε αντίστοιχα ΦΕΚ και παρουσιάζουν τα σχολικά βιβλία τα οποία εγκρίθηκαν με βάση τον νόμο αυτόν⁴⁵⁸.

Μετά την πρώτη εφαρμογή του νόμου ΓΣΑ' και την έγκριση των πρώτων διδακτικών βιβλίων, ψηφίζονται μια σειρά τροποποιητικών νόμων, ως προς το Νόμο ΓΣΑ', οι οποίοι επιφέρουν ορισμένες αλλαγές, με στόχο την λειτουργία του νόμου για δεύτερη φορά στο τέλος της τετραετίας, για την οποία ισχύουν τα σχολικά βιβλία, και την έγκριση νέων βιβλίων για την επόμενη τετραετία. Οι νόμοι αυτοί παρουσιάζονται στη συνέχεια, παρά το γεγονός ότι τελικά δεν βοηθούν ώστε να λειτουργήσει ξανά ο Νόμος ΓΣΑ', μέχρι το 1917, έτος κατά το οποίο μιανέα αντίληψη για το σχολικό βιβλίο γίνεται πράξη, με τη συμβολή των κορυφαίων στελεχών του Εκπαιδευτικού Ομίλου, εκφράζοντας έτσι μια μεταρρυθμιστική προσπάθεια στη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση, η οποία θα υλοποιηθεί στα επόμενα χρόνια και μέχρι το 1920.

α) Ο νόμος ΓΘΞΑ' (υπ' αριθμ. 3961) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων»⁴⁵⁹, της 14 Δεκεμβρίου 1911, αναφέρεται σε οικονομικά θέματα που σχετίζονται με την έκδοση των σχολικών βιβλίων.

Συγκεκριμένα ο νόμος προβλέπει ότι η τιμή για κάθε τυπογραφικό φύλλο βιβλίου της δημοτικής εκπαίδευσης είναι 10 λεπτά⁴⁶⁰.

Ο νόμος ορίζει επίσης ότι τα επιπλέον τυπογραφικά φύλλα που μπορούν υπάρχουν σε ένα σχολικό βιβλίο δεν προστίθενται στην αξία του, ενώ σε περίπτωση που υπάρχουν λιγότερα τυπογραφικά φύλλα αυτά αφαιρούνται από την αξία του σχολικού βιβλίου⁴⁶¹.

Τέλος ο νόμος προβλέπει ποινικές κυρώσεις για τους εκδότες των σχολικών βιβλίων οι οποίοι θα κυκλοφορήσουν σχολικά βιβλία τα οποία διαφέρουν από αυτά που έχουν εγκριθεί από την αρμόδια επιτροπή⁴⁶².

⁴⁵⁴ Άρθρον 5 του Νόμου ΓΤΛΕ' (υπ' αριθμ. 3335) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Απριλίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [164.] ό.π.

⁴⁵⁵ Η προθεσμία αυτή θα τροποποιηθεί επίσης και θα παραταθεί κατά ένα μήνα με το νόμο ΓΧΝΔ' (υπ' αριθμ. 3654) «Περί τροποποίησης του ΓΤΛΕ' νόμου του 1908 περί διδακτικών βιβλίων», της 22 Μαρτίου 1910.

⁴⁵⁶ Άρθρον 6 του Νόμου ΓΤΛΕ' (υπ' αριθμ. 3335) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Απριλίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [164.] ό.π.

⁴⁵⁷ Άρθρον 7 του Νόμου ΓΤΛΕ' (υπ' αριθμ. 3335) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Απριλίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [164.] ό.π.

⁴⁵⁸ 1) Υ.Α. Αριθμ. 1583 «Περί εγκρίσεως αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαίδευσης», της 6 Φεβρουαρίου 1910, ΦΕΚ: 60/10 Φεβρουαρίου 1910, τεύχος Α'. Η υπουργική αυτή απόφαση περιλαμβάνει τα βιβλία που εγκρίνονται για τις Β', Δ' και Στ' τάξεις του δημοτικού σχολείου. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [169.], σ. 149, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

2) Υ.Α. Αριθμ. 3989 «Περί εγκρίσεως διδακτικών βιβλίων», της 24 Μαρτίου 1910, ΦΕΚ: 117/24 Μαρτίου 1910, τεύχος Α'. Η Υπουργική αυτή απόφαση περιλαμβάνει τα βιβλία που εγκρίνονται για τις Α', Γ' και Ε' τάξεις του δημοτικού σχολείου. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [171.], σ. 150, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁵⁹ Νόμος ΓΘΞΑ' (υπ' αριθμ. 3961) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 343/15 Δεκεμβρίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [182.], σ. 166, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁶⁰ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΘΞΑ' (υπ' αριθμ. 3961) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 343/15 Δεκεμβρίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [182.] ό.π.

⁴⁶¹ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΘΞΑ' (υπ' αριθμ. 3961) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 343/15 Δεκεμβρίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [182.] ό.π.

⁴⁶² Άρθρον 3 του Νόμου ΓΘΞΑ' (υπ' αριθμ. 3961) «Περί τροποποίησης του ΓΣΑ' νόμου περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 343/15 Δεκεμβρίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [182.] ό.π.

β) Ο νόμος 83 «Περί προσθήκης διατάξεως εις τὸν ΓΣΑ΄ νόμον περὶ διδασκτικῶν βιβλίων»⁴⁶³, τῆς 30 Νοεμβρίου 1913, ορίζει συγκεκριμένο χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν σχολικῶν βιβλίων ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν τὰ ἔχουν ἀναλάβει. Ὁ χρόνος αὐτὸς ορίζεται σε πέντε ἡμέρες ἀνά τυπογραφικὸ φύλλο⁴⁶⁴.

Στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ὁ χρόνος που ἔχει ὀρισθεῖ ἔχει περάσει καὶ δὲν ἔχει κυκλοφορήσει τὸ βιβλίον, τότε ἀναλαμβάνει τὴν ἔκδοσις τοῦ βιβλίου ἄλλος ἐκδότης, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ δημοπρασία⁴⁶⁵.

γ) Ὁ νόμος 336 «Περί προσωρινῆς χρήσεως τῶν διδασκτικῶν βιβλίων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις»⁴⁶⁶, τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1914, δίνει τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιηθοῦν βιβλία που ἔχουν ἐγκριθεῖ στο παρελθόν, μέχρι νὰ ἐκδοθοῦν τὰ νέα ἐγκεκριμένα σχολικὰ ἐγχειρίδια τῆς τετραετίας 1914 - 1918.

Συγκεκριμένα ὁ νόμος δίνει τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιηθοῦν σχολικὰ βιβλία που ἔχουν ἐγκριθεῖ με βάση τὸν νόμο ΒΤΓ τοῦ 1895, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐγκεκριμένα βιβλία τῆς προηγούμενης τετραετίας, τὰ ὁποία εἶχαν ἐγκριθεῖ με βάση τὸν νόμο ΓΣΑ΄, καθορίζοντας καὶ συγκεκριμένους τιμὲς ἀνά τυπογραφικὸ φύλλο ἢ γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἔκδοσις⁴⁶⁷.

δ) Ὁ νόμος 563 «Περί τροποποιήσεως τοῦ νόμου ΓΣΑ΄ καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 83 καὶ 336 περὶ διδασκτικῶν βιβλίων»⁴⁶⁸, τῆς 31 Δεκεμβρίου 1914, καθορίζει συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα μέσα στα ὁποία οφείλει νὰ ἔχει ολοκληρωθεῖ ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν βιβλίων, καθὼς ἐπίσης καὶ ποινικὲς κυρώσεις γιὰ τοὺς ἐκδότες που δὲν θὰ συμμορφωθοῦν με τὶς διατάξεις αὐτές, στοχεύοντας ἔτσι στὴν ἐπιτάχυνση καὶ τὴν ολοκλήρωση τῆς ἔκδοσις τῶν νέων διδασκτικῶν βιβλίων γιὰ τοὺς μαθητῶν τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσῆς.

ε) Ἐπίσης ὁ νόμος 661 «Περί τροποποιήσεως τῶν περὶ διδασκτικῶν βιβλίων νόμων ΓΣΑ΄ καὶ 336»⁴⁶⁹, τῆς 26 Αὐγούστου 1915, δίνει τὴ δυνατότητα παράτασης γιὰ ἓνα ἀκόμη σχολικὸ ἔτος (1915 - 1916) τῆς προσωρινῆς χρήσεως τῶν προηγούμενων σχολικῶν ἐγχειριδίων, αὐτῶν που εἶχαν ἐκδοθεῖ με ἐγκρίση παλαιότερων νόμων, τὰ ὁποία ὁ νόμος 336, ἐπέτρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν μόνον ἡ ἓνα σχολικὸ ἔτος (1914 - 1915).

Ὁ νόμος παρατείνει ἐπίσης γιὰ τρεῖς μῆνες τὴν προθεσμία μέσα στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ συνταχθεῖ τὸ πρόγραμμα ὕλης τῶν νέων σχολικῶν βιβλίων γιὰ τὴ νέα τετραετία⁴⁷⁰.

⁴⁶³ Νόμος 83 «Περί προσθήκης διατάξεως εις τὸν ΓΣΑ΄ νόμον περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 246/3 Δεκεμβρίου 1913, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [190.], σ. 234, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁴⁶⁴ «Ὁ [...] ἀναλαμβάνων τὴν ἔκδοσιν βιβλίου πλειοδότης ἢ ὁ ἐκδοχὺς τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ὑποχρεοῦται νὰ περατώσῃ τούτο καὶ νὰ παραδώσῃ εἰς κυκλοφορίαν ἐντὸς χρόνου ἀναλόγου πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ βιβλίου, ὑπολογιζομένων πέντε ἡμερῶν δι' ἕκαστον τυπογραφικὸν φύλλον [...]». Ἄρθρον μόνον τοῦ Νόμου 83 «Περί προσθήκης διατάξεως εις τὸν ΓΣΑ΄ νόμον περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 246/3 Δεκεμβρίου 1913, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [190.] ὅ.π.

⁴⁶⁵ «Παρερχομένης τῆς προθεσμίας ταύτης, ὁ πλειοδότης ἢ ὁ ἐκδοχὺς τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ κηρύσσεται ἔκπτωτος τοῦ παραχωρουμένου αὐτῷ δικαιώματος, [...] προκηρύσσεται σε νέα δημοπρασία ἐντὸς 20 ἡμερῶν, ἐπιβαρυνόμενος τοῦ ἐκπτώτου κηρυχθέντος ἐκδότης διὰ τῆς ἐπὶ ἔλαττον τυχόν διαφορᾶς ἐν τῇ κατακυρώσει καὶ πάσης ἄλλης ἐνδεχομένης ζημίας τοῦ Δημοσίου.» Ἄρθρον μόνον τοῦ Νόμου 83 «Περί προσθήκης διατάξεως εις τὸν ΓΣΑ΄ νόμον περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 246/3 Δεκεμβρίου 1913, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [190.] ὅ.π.

⁴⁶⁶ Νόμος 336 «Περί προσωρινῆς χρήσεως τῶν διδασκτικῶν βιβλίων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις», ΦΕΚ: 313/4 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [199.], σ. 245, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁴⁶⁷ Ἄρθρον 1 τοῦ Νόμου 336 «Περί προσωρινῆς χρήσεως τῶν διδασκτικῶν βιβλίων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις», ΦΕΚ: 313/4 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [199.] ὅ.π.

⁴⁶⁸ Νόμος 563 «Περί τροποποιήσεως τοῦ νόμου ΓΣΑ΄ καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων 83 καὶ 336 περὶ διδασκτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 13/1 Ἰανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [203.], σ. 249, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁴⁶⁹ Νόμος 661 «Περί τροποποιήσεως τῶν περὶ διδασκτικῶν βιβλίων νόμων ΓΣΑ΄ καὶ 336», ΦΕΚ: 306/7 Σεπτεμβρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [209.], σ. 267, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁴⁷⁰ Ἄρθρον 2 τοῦ Νόμου 661 «Περί τροποποιήσεως τῶν περὶ διδασκτικῶν βιβλίων νόμων ΓΣΑ΄ καὶ 336», ΦΕΚ: 306/7 Σεπτεμβρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [209.] ὅ.π.

Οι παραπάνω ρυθμίσεις στόχο έχουν την κάλυψη των σχολείων και των μαθητών με σχολικά βιβλία μέχρι την έγκριση και κυκλοφορία των νέων σχολικών βιβλίων.

στ) Παρά τις τροποποιήσεις που νομοθετήθηκαν, το Νοέμβριο του 1916 ψηφίστηκε το Ν.Δ. «Περί αναστολής διατάξεων τινων του νόμου ΓΣΑ' περί διδασκτικών βιβλίων»⁴⁷¹, της 26 Νοεμβρίου 1916, το οποίο προβλέπει την αναστολή ορισμένων διατάξεων του νόμου ΓΣΑ' «περί διδασκτικών βιβλίων».

Συγκεκριμένα αναστέλλεται μέχρι 31 Αυγούστου 1919 το άρθρο 3 του νόμου ΓΣΑ', και ακυρώνεται κάθε πράξη για προκήρυξη συγγραφής διδασκτικών βιβλίων και κάθε πράξη για έγκριση διδασκτικών βιβλίων για τα έτη 1916 και 1917⁴⁷². Ωστόσο οι εκδότες οι οποίοι είχαν αναλάβει να τυπώσουν και να διακινήσουν διδασκτικά βιβλία για τετραετίες που λήγουν στα παραπάνω ορισθέντα έτη, 1916 και 1917, υποχρεούνται να συνεχίσουν να εκδίδουν τα βιβλία τα οποία είχαν αναλάβει⁴⁷³. Μετά τη λήξη των τετραετιών κυκλοφορίας αυτών των βιβλίων, στα σχολεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί κάθε βιβλίο που είχε εγκριθεί στο παρελθόν από το νόμο ΒΤΓ' του 1895 και μέχρι και τα τελευταία εγκριθέντα του νόμου ΓΣΑ'⁴⁷⁴.

Για την κυκλοφορία αυτών των βιβλίων οι συγγραφείς υποβάλλουν τρία αντίτυπα τους στο Υπουργείο και παίρνουν σχετική άδεια, η οποία ισχύει μέχρι την έκδοση νέων βιβλίων ύστερα από σχετική διαδικασία⁴⁷⁵.

Τα επόμενα χρόνια 1917 - 1920, αποτελούν μια ξεχωριστή περίοδο στην ιστορία της εκπαίδευσης, διότι εισάγεται για πρώτη φορά στο δημοτικό σχολείο η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας. Για την υλοποίηση της αλλαγής αυτής δημοσιεύονται σειρά νομοθετημάτων, που κανονίζουν τις λεπτομέρειες έκδοσης νέων διδασκτικών βιβλίων.

Ο νόμος 827 «Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. "περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως»⁴⁷⁶, της 29 Ιουνίου 1917, κυρώνει και επεκτείνει σε ολόκληρη την επικράτεια, την εφαρμογή του αναγκαστικού διατάγματος της προσωρινής κυβέρνησης περί διδασκτικών βιβλίων.

Σε όλα τα σχολεία της χώρας εισάγονται μόνον τα διδασκτικά βιβλία που έχουν εγκριθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού⁴⁷⁷.

Στις τέσσερις κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου χρησιμοποιείται μόνον το αναγνωστικό, το οποίο πρέπει να είναι γραμμένο στην κοινή ομιλούμενη γλώσσα δηλαδή τη δημοτική. Στις δύο ανώτερες τάξεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν, με απόφαση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, και βοηθητικά βιβλία για την εμπέδωση της διδασκαλίας, τα οποία και αυτά οφείλουν να είναι γραμμένα στη δημοτική. Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων των δύο μεγαλύτερων τάξεων του δημοτικού σχολείου από το σχολικό έτος 1918 - 1919 θα αποφασιστεί από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο⁴⁷⁸.

Κάθε συγγραφέας ή εκδότης ενός διδασκτικού βιβλίου μπορεί να υποβάλει αντίτυπα του βιβλίου του προς έγκριση στο υπουργείο σε όλη τη διάρκεια του έτους. Τα

⁴⁷¹ Ν.Δ. «Περί αναστολής διατάξεων τινων του νόμου ΓΣΑ' περί διδασκτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 214/26 Νοεμβρίου 1916, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [210.], σ. 268, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁷² Άρθρον 1 του Ν.Δ. «Περί αναστολής διατάξεων τινων του νόμου ΓΣΑ' περί διδασκτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 214/26 Νοεμβρίου 1916, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [210.] ό.π.

⁴⁷³ Άρθρον 2 του Ν.Δ. «Περί αναστολής διατάξεων τινων του νόμου ΓΣΑ' περί διδασκτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 214/26 Νοεμβρίου 1916, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [210.] ό.π.

⁴⁷⁴ Άρθρον 3 του Ν.Δ. «Περί αναστολής διατάξεων τινων του νόμου ΓΣΑ' περί διδασκτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 214/26 Νοεμβρίου 1916, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [210.] ό.π.

⁴⁷⁵ Άρθρον 3 και Άρθρον 4 του Ν.Δ. «Περί αναστολής διατάξεων τινων του νόμου ΓΣΑ' περί διδασκτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 214/26 Νοεμβρίου 1916, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [210.] ό.π.

⁴⁷⁶ Νόμος 827 «Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. "περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.], σ. 272, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁷⁷ Άρθρον 1 του Νόμου 827 «Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. "περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁷⁸ Άρθρον 2 του Νόμου 827 «Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. "περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

προς έγκριση βιβλία πρέπει να συνοδεύονται και από γραμμάτιο του δημοσίου, το οποίο να αντιστοιχεί στο ποσό των 10 δρχ. ανά τυπογραφικό βιβλίο του βιβλίου. Τα βιβλία τα οποία κατατίθεται στο υπουργείο προς έγκριση διαβιβάζονται στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, το οποίο αποφασίζει για τη χορήγηση ή μη της έγκρισης⁴⁷⁹.

Για να εγκριθεί ένα διδακτικό βιβλίο πρέπει: να μην περιέχει κάτι που να προσβάλλει τη θρησκεία και την πατρίδα, τον πολιτισμό και τα χρηστά ήθη, να είναι απαλλαγμένο από επιστημονικά σφάλματα και ανακρίβειες, να είναι σύμφωνο με τα επίσημα προγράμματα και τη διδακτέα ύλη κάθε μαθήματος, να είναι απλά και σαφή στη γλώσσα και στο ύφος⁴⁸⁰.

Το εκπαιδευτικό συμβούλιο μπορεί να εκδίδει οδηγίες και γενικές υποδείξεις για τη σύνταξη των διδακτικών βιβλίων⁴⁸¹.

Τα εγκεκριμένα διδακτικά βιβλία για να χρησιμοποιηθούν στα σχολεία πρέπει: να είναι τυπωμένα σε καλό χαρτί, να χρησιμοποιούν στοιχεία όχι μικρότερα των 12 στιγμών για τα δημοτικά σχολεία, να είναι απαλλαγμένα από τα σφάλματα και τις ανακρίβειες που έχει υποδείξει το εκπαιδευτικό συμβούλιο κατά την έγκριση που έχει δώσει⁴⁸².

Η τιμή κάθε διδακτικού βιβλίου ορίζεται με απόφαση του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως, ύστερα από πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Τα διδακτικά βιβλία που κυκλοφορούν στα δημοτικά σχολεία πρέπει να αναφέρουν στο εξωτερικό και εσωτερικό εξώφυλλο την τιμή, τη σειρά, το έτος έκδοσης, τον αριθμό και τη χρονολογία της απόφασης χορήγησης έγκρισης, το όνομα του εκδότη και του συγγραφέα και να υπάρχει το ανάλογο βιβλιόσημο. Απαγορεύεται η κυκλοφορία και χρήση διδακτικών βιβλίων τα οποία δεν έχουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Σε αντίθετη περίπτωση τιμωρείται ο εκπαιδευτικός, ο οποίος επιτρέπει τη χρήση τέτοιων βιβλίων⁴⁸³.

Το πρώτο δεκαπενθήμερο του Ιουνίου ο σύλλογος των διδασκόντων κάθε σχολείου ορίζει σε συνεδρία του κατά πλειοψηφία, το βιβλίο που θα χρησιμοποιηθεί στο επόμενο σχολικό έτος για κάθε μάθημα. Την αιτιολογημένη απόφαση του συλλόγου ο διευθυντής την γράφει στο βιβλίο πράξεων του σχολείου και στέλνει δύο αντίγραφα στον επιθεωρητή, ο οποίος οφείλει να υποβάλει μέχρι τέλος Οκτωβρίου στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο πίνακα στον οποίο να φαίνονται τα εγκεκριμένα βιβλία που έχουν χρησιμοποιηθεί στα σχολεία της περιφέρειας του⁴⁸⁴.

Τον μήνα Απρίλιο κάθε έτους, το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο δημοσιεύει στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και στέλνει σε κάθε σχολείο διά των επιθεωρητών, κατάλογο των εγκεκριμένων βιβλίων με την τιμή του καθενός καθώς και τον αριθμό των σχολείων που στο παρελθόν έχουν χρησιμοποιήσει το κάθε ένα βιβλίο⁴⁸⁵.

Κανένα βιβλίο που χρησιμοποιείται σε ένα σχολείο δεν επιτρέπεται ένα αντικατασταθεί πριν από την πάροδο δύο ετών. Εάν ένα βιβλίο χρησιμεύει για τη

⁴⁷⁹ Άρθρον 3 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸⁰ Άρθρον 6 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸¹ Άρθρον 6 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸² Άρθρον 6 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸³ Άρθρον 7 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸⁴ Άρθρον 9 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸⁵ Άρθρον 9 του Νόμου 827 «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

διδασκαλία ενός μαθήματος σε περισσότερα από ένα σχολικά έτη, δεν επιτρέπεται η αντικατάστασή του για τους μαθητές, οι οποίοι το αγόρασαν κατά την εισαγωγή του, πριν περάσουν τόσα έτη όσο είναι και οι τάξεις, στις οποίες χρησιμοποιείται αυτό το βιβλίο. Οι παραπάνω προβλέψεις δεν ισχύουν εάν ένα βιβλίο χάσει την έγκριση που είχε για τη εισαγωγή του στο δημοτικό σχολείο⁴⁸⁶.

Η έγκριση για εισαγωγή ενός βιβλίου στο δημοτικό σχολείο αίρεται από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο όταν: το βιβλίο δεν ανταποκρίνεται στην ύλη του μαθήματος για την διδασκαλία του οποίου χρησιμοποιείται, εφόσον έχουν αλλάξει τα επίσημα προγράμματα, ή στην περίπτωση που η μεταβολή και η πρόοδος των επιστημών και των μεθόδων συγγραφής του σχετικού βιβλίου το έχουν καταστήσει άχρηστο για τους μαθητές ή παλιό⁴⁸⁷.

Ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως έχει τη δυνατότητα ύστερα από πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου να αναθέσει τη σύνταξη διδακτικού βιβλίου της δημοτικής εκπαίδευσης σε «επιτροπεία» από κατάλληλα πρόσωπα. Στην επιτροπή αυτή μπορούν να συμμετέχουν και οι υπάλληλοι της κεντρικής υπηρεσίας του Υπουργείου καθώς και επιθεωρητές των σχολείων. Το βιβλίο που θα συνταχθεί από αυτήν την «επιτροπεία» υποβάλλεται προς έγκριση στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου⁴⁸⁸.

Σε λιγότερο από ένα χρόνο ακολουθεί ο τροποποιητικός Νόμος 1332 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του νόμου 827 “περί διδακτικών βιβλίων”»⁴⁸⁹, της 16 Απριλίου 1918, ο οποίος τροποποιεί και συμπληρώνει το νόμο 827, με τον οποίο είχε κυρωθεί το διάταγμα της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης, και με τον οποίο νόμο είχε εισαχθεί η δημοτική γλώσσα στα δημοτικά σχολεία.

Ο νόμος αυτός ορίζει ότι στις τέσσερις κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου χρησιμοποιείται μόνο το αναγνωστικό ως διδακτικό βιβλίο. Τα αναγνωστικά της πρώτης και της δευτέρας τάξης, από το σχολικό έτος 1917-1918, και τα αναγνωστικά της τρίτης τάξης από το σχολικό έτος 1918- 1919, οφείλουν να είναι γραμμένα στη δημοτική γλώσσα, η οποία θα είναι απαλλαγμένη από «παντός αρχαϊσμού και ιδιωτικισμού». Στα αναγνωστικά των τριών άλλων τάξεων η δημοτική γλώσσα θα εισάγεται βαθμιαία. Στην πέμπτη και την έκτη τάξη η δημοτική γλώσσα θα διδάσκεται παράλληλα με την καθαρεύουσα. Ο ακριβής χρόνος εισαγωγής και διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας στις τρεις ανώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου θα αποφασισθεί από το Εποπτικό Συμβούλιο και θα δημοσιευθεί η απόφαση αυτή στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ Άρθρον 10 του Νόμου 827 «Περί κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸⁷ Άρθρον 11 του Νόμου 827 «Περί κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸⁸ Άρθρον 12 του Νόμου 827 «Περί κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β.Δ. "περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [212.] ό.π.

⁴⁸⁹ Νόμος 1332 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τινων τοῦ νόμου 827 “περὶ διδακτικῶν βιβλίων”», ΦΕΚ: 89/27 Απριλίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [219.], σ. 279, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁹⁰ «Αντί του ά εδαφ. του άρθρου 2 τίθενται τα ακόλουθα: «Εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου ουδενός άλλου βιβλίου γίνεται χρῆσις πλην του αναγνωστικοῦ. Τα αναγνωστικά της πρώτης και δευτέρας τάξεως του δημοτικού σχολείου από του σχολικού έτους 1917-1918 και εφεξῆς και τα της τρίτης από του σχολικού έτους 1918-1919 και εφεξῆς οφείλουσι να εἶνε γεγραμμένα εἰς την κοινήν ομιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσαν, απηλλαγμένην παντός αρχαϊσμού και ιδιωτικισμού, ἥτις θα εισαχθῆ βαθμιαίως και εἰς τα αναγνωστικά των τριών ανωτέρων τάξεων του δημοτικού σχολείου, διδασκομένης εκ παραλλήλου προς αυτήν και της καθαρευούσης γλώσσης εν τη Πέμπτη και τη έκτη τάξει. Περί του χρόνου της εισαγωγῆς της κοινῆς ομιλουμένης εἰς τα αναγνωστικά των τριών ανωτέρων τάξεων και περὶ της γλώσσης, εἰς την οποίαν θα εἶνε γεγραμμένα ταῦτα μέχρι του χρόνου τούτου, αποφασίζει το εκπαιδευτικόν συμβούλιον δια πράξεων αυτού εκδιδομένων εν καιρῷ και δημοσιευομένων εν τη Εφημερίδι της Κυβερνήσεως. [...]» Άρθρον μόνον του Νόμου 1332 «Περί τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τινων τοῦ νόμου 827 “περὶ διδακτικῶν βιβλίων”», ΦΕΚ: 89/27 Απριλίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [219.] ό.π.

Στην πέμπτη και τη έκτη τάξη μπορούν να εισαχθούν και βοηθητικά βιβλία γραμμένα στην ίδια γλώσσα με αυτή των αναγνωστικών, καθώς επίσης και το κείμενο της Καινής Διαθήκης στο πρωτότυπο⁴⁹¹.

Τέλος ο νόμος δίνει τη δυνατότητα στον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως να κωδικοποιήσει τους νόμους 827 και 1332 σε ένα νόμο με την ονομασία του δεύτερου⁴⁹².

Το Β.Δ. «Περί καθορισμού της τιμής των διδακτικών βιβλίων»⁴⁹³, της 15 Σεπτεμβρίου 1918, καθορίζει τις λεπτομέρειες με βάση τις οποίες καθορίζεται η τιμή των διδακτικών βιβλίων.

Σύμφωνα με το Βασιλικό Διάταγμα, κάθε συγγραφέας ή εκδότης οφείλει, μόλις πάρει την έγκριση για ένα βιβλίο, να τυπώσει ορισμένα αντίτυπα και να τα υποβάλει στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, το οποίο ελέγχει για την ορθότητα της έκδοσης και την τήρηση των σχετικών παρατηρήσεων, που είχαν γίνει κατά την έγκριση του βιβλίου, και ύστερα με πράξη του εκδίδει την άδεια κυκλοφορίας του βιβλίου και προτείνει στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως την τιμή που αυτό μπορεί να έχει⁴⁹⁴.

Ο καθορισμός της τιμής γίνεται εφόσον ληφθούν υπόψη το μέγεθος, η εικονογράφηση του βιβλίου καθώς και η ποιότητα της εκτύπωσης⁴⁹⁵.

Η πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα τερματίζει την περίοδο αυτή της εισαγωγής της δημοτικής στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Ο νόμος 2678 «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων»⁴⁹⁶, της 10 Αυγούστου 1921, προβλέπει ότι για το σχολικό έτος 1921-1922 και μέχρι νέος νόμος να καθορίσει νέο τρόπο συγγραφής και έκδοσης αναγνωστικών βιβλίων, στα δημοτικά σχολεία χρησιμοποιούνται όσα από τα βιβλία, που έχουν εγκριθεί πριν το 1917, κρίνει ως κατάλληλα, επιτροπεία που θα διοριστεί από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως⁴⁹⁷.

Ο σύλλογος δασκάλων κάθε σχολείου θα διαλέξει το βιβλίο για κάθε τάξη, από αυτά που θα κρίνει ως κατάλληλα η επιτροπεία. Το βιβλίο που θα επιλεγεί για κάθε τάξη δεν επιτρέπεται να αντικατασταθεί χωρίς αιτιολογημένη έκθεση από τον σύλλογο δασκάλων, η οποία θα εγκριθεί και από τον αρμόδιο επιθεωρητή⁴⁹⁸.

Ο νόμος προβλέπει επίσης ότι όσα βιβλία έχουν εγκριθεί με βάση το νόμο 1332 ως αναγνωστικά για τα δημοτικά σχολεία χάνουν την έγκρισή τους και απαγορεύει τη χρήση

⁴⁹¹ «Εις την ε΄ και στ΄ τάξιν του δημοτικού σχολείου δύναται να εισαχθώσι κατ' απόφασιν του εκπαιδευτικού συμβουλίου και βοηθητικά τινά βιβλία προς εμπέδωσιν της διδασκαλίας, γεγραμμένα εις οίαν και τα αναγνωστικά των τάξεων τούτων γλώσσαν, και το κείμενον της Καινής Διαθήκης εν πρωτοτύπω». Άρθρον μόνον του Νόμου 1332 «Περί τροποποιήσεως καί συμπληρώσεως διατάξεων τινων του νόμου 827 “περί διδακτικών βιβλίων”», ΦΕΚ: 89/27 Απριλίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [219.] ό.π.

⁴⁹² «27. Επιτρέπεται εις τον Υπουργόν των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως να κωδικοποιήσῃ τας διατάξεις του παρόντος νόμου μετά των υπό του νόμου 827 εις εν κείμενον φέρον τον αριθμόν του παρόντος νόμου.» Άρθρον μόνον του Νόμου 1332 «Περί τροποποιήσεως καί συμπληρώσεως διατάξεων τινων του νόμου 827 “περί διδακτικών βιβλίων”», ΦΕΚ: 89/27 Απριλίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [219.] ό.π.

⁴⁹³ Β.Δ. «Περί καθορισμού τῆς τιμῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 211/29 Σεπτεμβρίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [226.], σ. 285, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁹⁴ Άρθρον 1 και Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί καθορισμοῦ τῆς τιμῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 211/29 Σεπτεμβρίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [226.] ό.π.

⁴⁹⁵ Άρθρον 3, Άρθρον 4 και Άρθρον 7 του Β.Δ. «Περί καθορισμοῦ τῆς τιμῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 211/29 Σεπτεμβρίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [226.] ό.π.

⁴⁹⁶ Νόμος 2678 «Περί εισαγωγῆς ὡς ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεία τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1917 ἐγκεκριμένων», ΦΕΚ: 147/19 Αυγούστου 1921, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [237.], σ. 327, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁴⁹⁷ Άρθρον 1 του Νόμου 2678 «Περί εισαγωγῆς ὡς ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεία τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1917 ἐγκεκριμένων», ΦΕΚ: 147/19 Αυγούστου 1921, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [237.] ό.π.

⁴⁹⁸ Άρθρον 1 του Νόμου 2678 «Περί εισαγωγῆς ὡς ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεία τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1917 ἐγκεκριμένων», ΦΕΚ: 147/19 Αυγούστου 1921, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [237.] ό.π.

τους στα δημοτικά σχολεία. Από τα βιβλία της περιόδου 1917-1920, μπορούν να υποβληθούν για έγκριση μόνον τα βιβλία διδασκαλίας της καθαρεύουσας γλώσσας για την πέμπτη και έκτη δημοτικού⁴⁹⁹.

2V. Υλικοτεχνική υποδομή

Η υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων, αποτελεί σημαντικό παράγοντα ο οποίος επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία που συντελείται σε αυτό. Αποτελεί επίσης συνάρτηση των οικονομικών που διαθέτει και διαχειρίζεται ένας δήμος ή μια κοινότητα, έτσι ώστε να μπορέσει να λειτουργήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα σχολεία της.

α. Κτιριακό ζήτημα

Το διδακτήριο κατέχει σημαντική θέση, μετά από τον εκπαιδευτικό και το σχολικό βιβλίο, στην εκπαιδευτική διαδικασία, διότι η κατάσταση στην οποία αυτό βρίσκεται βοηθά σε ανάλογο βαθμό την επιτυχία της διδασκαλίας και επιδρά ανάλογα στους μαθητές.

Το Ε' κεφάλαιο του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, αναφέρεται στα δημοτικά διδακτήρια⁵⁰⁰. Σύμφωνα με το νόμο το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως φροντίζει σε συναργασία με αρχιτέκτονες και παιδαγωγούς να διαμορφώσει τα σχέδια δύο τύπων δημοτικών σχολείων, ένα για τα κοινά δημοτικά σχολεία και ένα για τα πλήρη, τα οποία να πληρούν όλες τις προδιαγραφές της παιδαγωγικής αλλά και της υγιεινής. Τα σχέδια αυτά φυλάσσονται στο Υπουργείο και παράλληλα κινοποιούνται αντίγραφα τους σε κάθε Εποπτικό Συμβούλιο. Ο επιθεωρητής οφείλει να εξετάσει τα διδακτήρια της περιφέρειάς του, με σκοπό να διαπιστώσει αν αυτά μπορούν να προσαρμοσθούν μετά από μια μετασκευή προς τα σχέδια των σχολείων, και να προχωρήσει στις ανάλογες ενέργειες. Δίνεται επίσης η δυνατότητα να εκποιηθούν τα κτίρια τα οποία δεν μπορούν να τροποποιηθούν και να ανεγερθούν νέα σε γήπεδα που θα απαλοτριωθούν⁵⁰¹.

Οι μετασκευές και τροποποιήσεις κτιρίων αλλά και οι ανεγέρσεις νέων πρέπει να ξεκινά από τις πρωτεύουσες και τις πόλεις των δήμων τρίτης τάξεως, να ακολουθούν οι δήμοι δεύτερης τάξης και να έπονται οι δήμοι πρώτης τάξης⁵⁰².

Τα έξοδα που απαιτούνται για την ανέγερση των νέων σχολικών κτιρίων τα οποία θα πληρούν τις ανάγκες της παιδαγωγικής και της υγιεινής καλύπτονται από το λογαριασμό που προβλέπεται ότι θα συγκροτηθεί με βάση τον νόμο ΒΤΕ' του 1895, «Περί εκπαιδευτικών τελών»⁵⁰³. Ο νόμος αυτός τροποποιεί το νόμο ΑΧΚΕ' του 1887, και αφορά τα εκπαιδευτικά τέλη.

Ιδιαίτερη ωστόσο αξία έχουν τα άρθρα 3 και 4 του νόμου, τα οποία αφορούν τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Ο νόμος προβλέπει ότι, από τα έσοδα που συγκεντρώνονται από τα εκπαιδευτικά τέλη κάθε έτος, α) διακόσιες χιλιάδες δραχμές αποδίδονται στο δημόσιο ταμείο για την κάλυψη των αναγκών της ανώτερης εκπαίδευσης, β) καλύπτονται τα έξοδα των εποπτικών συμβουλίων, και γ) το υπόλοιπο ποσό κατατίθεται σε τράπεζα σε ανοιχτό λογαριασμό⁵⁰⁴.

⁴⁹⁹ Άρθρον 4 του Νόμου 2678 «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τὰ δημοτικά σχολεία τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1917 ἐγκερμμένων», ΦΕΚ: 147/19 Αυγούστου 1921, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [237.] ό.π.

⁵⁰⁰ Νόμος ΒΤΜΘ' «Περί τῆς στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁰¹ Άρθρον 68, Άρθρον 69, Άρθρον 70, Άρθρον 71, Άρθρον 72, Άρθρον 73, Άρθρον 74 και Άρθρον 75 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τῆς στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁰² Άρθρον 76 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τῆς στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁰³ Νόμος ΒΤΕ' «Περί ἐκπαιδευτικῶν τελῶν.», ΦΕΚ: 17/15 Ἰουλίου 1895, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [77.], σ. 74, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁰⁴ Άρθρον 3 του Νόμου ΒΤΕ' «Περί ἐκπαιδευτικῶν τελῶν.», ΦΕΚ: 17/15 Ἰουλίου 1895, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [77.] ό.π.

Ο λογαριασμός αυτός προβλέπεται, από το άρθρο 4 του νόμου, να καλύπτει συγκεκριμένες ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές είναι: α) η βελτίωση και συμπλήρωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, β) η βελτίωση και συμπλήρωση της μέσης εκπαίδευσης, και γ) η βελτίωση της διδασκαλίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο. Προβλέπεται ωστόσο ότι μέχρι να θεσμοθετηθούν οι βελτιώσεις και συμπληρώσεις οι οποίες απαιτούνται σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης, ο λογαριασμός αυτός θα μπορεί να χρηματοδοτήσει την οικοδόμηση των αναγκαίων κτηρίων, τα οποία θα πληρούν τους όρους της παιδαγωγικής επιστήμης, για τη στέγαση δημοτικών σχολείων των δήμων⁵⁰⁵.

Οι ανάγκες ωστόσο, σε κτιριακή υποδομή, οδηγούν στη νομοθετική ρύθμιση της μίσθωσης κατάλληλων κτιρίων για διδασκεία. Ο νόμος ΒΤΖ' «Περί τροποποιήσεως του περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως, ΒΤΜΘ' νόμου»⁵⁰⁶, της 5 Απριλίου 1896, αναφέρεται στη δυνατότητα ενοικίασης κτηρίων για διδασκεία. Συγκεκριμένα η νέα διάταξη αναφέρει ότι όπου δεν υπάρχουν δημοτικά διδασκεία δίνεται η δυνατότητα μίσθωσης ιδιωτικών κτιρίων, πάντα με τη σύμφωνη γνώμη του επιθεωρητή, η οποία αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την εγκυρότητα της σύμβασης μίσθωσης. Οι διάταξη αυτή δεν επηρεάζει τα ισχύοντα μισθωτήρια των ιδιωτικών κτιρίων, τα οποία θα συνεχίσουν να ισχύουν μέχρι τη λήξη τους⁵⁰⁷.

Το 1911, γίνεται μια προσπάθεια να αντιμετωπισθεί το κτηριακό ζήτημα των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως πιο συστηματικά και ολοκληρωμένα. Για το λόγο αυτό δημοσιεύεται ο νόμος ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδασκείων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας»⁵⁰⁸, της 18 Ιουλίου 1911, ο οποίος αναφέρεται στις ρυθμίσεις σχετικά με την κατασκευή, συντήρηση και επίπλωση των σχολικών κτιρίων.

Σύμφωνα με τον νόμο η δαπάνη κατασκευής, μετασκευής, συντήρησης και επίπλωσης των σχολικών κτιρίων γίνεται με δαπάνες που προέρχονται από το λογαριασμό των εκπαιδευτικών τελών, του νόμου ΒΤΕ' του 1895, καθώς και από τα έσοδα που προέρχονται από την κατάθεση των χρημάτων για την έγκριση των σχολικών βιβλίων του νόμου ΓΣΑ' του 1907. Από το σύνολο τα παραπάνω ποσού τα τρία τέταρτα διατίθενται για σχολικά κτίρια και τα σχολικά έπιπλα δημοτικής εκπαίδευσης και το ένα τέταρτο για τις αντίστοιχες ανάγκες της μέσης εκπαίδευσης⁵⁰⁹.

Ωστόσο, στις πόλεις με πληθυσμό άνω των 10.000 κατοίκων, η κατασκευή και η συντήρηση των σχολικών κτιρίων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης γίνεται υποχρεωτικά με δαπάνη των δήμων και κοινοτήτων, και με βάση σχέδια τα οποία έχουν

⁵⁰⁵ Άρθρον 4 του Νόμου ΒΤΕ' «Περί εκπαιδευτικών τελών», ΦΕΚ: 17/15 Ιουλίου 1895, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [77.] ό.π.

⁵⁰⁶ Νόμος ΒΤΖ' «Περί τροποποιήσεως του περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Απριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.], σ. 88, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁰⁷ «Εἰς τὸ ἄρθρον 76 προστίθεται ἡ ἑξῆς §.

«Μέχρις οὗ ἀποκτήσωσι πάντες οἱ δήμοι διδασκείρια δημοτικά, μισθοῦνται ὡς τοιαῦτα ἰδιωτικά ἢ κοινοτικά οἰκοδομήματα, ἀλλὰ πάντως μετὰ γνωμοδότησιν τοῦ ἀρμοδίου ἐπιθεωρητοῦ, μεθ' ἣν συνομολογεῖται ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου δημάρχου ἢ μισθωσὶς ἐντὸς ἑβδομάδος. Ἄν δ' ὁ δήμαρχος ἀρνηθῆ ἢ συντάξῃ τὸ μισθωτικὸν συμβόλαιον, καταγγέλεται ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ πρὸς τὸν νομάρχην, ὅστις μετ' ἀπολογίαν τιμωρεῖ αὐτὸν διὰ προστίμου μέχρι 200 δραχμῶν. Πᾶσα δὲ μισθωσὶς ἄνευ τῆς γνωμοδοτήσεως τοῦ ἐπιθεωρητοῦ συναπτόμενη ὑπὸ τοῦ δημάρχου, εἶναι ἄκυρος. Τῶν ἤδη μεμισθωμένων διδασκείριων δημοτικῶν σχολείων ἰσχύουσι τὰ ἐνοικιαστήρια μέχρι τῆς λήξεως τοῦ συμπεφωνημένου χρόνου τῆς ἐνοικιάσεως αὐτῶν.»

Ἄρθρον 1 του Νόμου ΒΤΖ' «Περί τροποποιήσεως του περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Απριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.] ό.π.

⁵⁰⁸ Νόμος ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδασκείων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.], σ. 158, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁰⁹ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδασκείων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

εγκριθεί από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως και υπό την επίβλεψη της τεχνικής υπηρεσίας του Υπουργείου⁵¹⁰.

Οι όροι υγιεινής καθώς και τα τεχνικά θέματα που αφορούν την οικοδόμηση των σχολικών κτιρίων ορίζονται με Βασιλικό Διάταγμα, ύστερα από σχετική γνωμοδότηση επιτροπής αποτελούμενη από τον αρμόδιο τμηματάρχη στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως καθώς και γιατρών. Οι μελέτες για την ανέγερση σχολικών κτιρίων συντάσσονται από το προσωπικό της τεχνικής υπηρεσίας του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως ή από τους κατά τόπους μηχανικούς των δημοσίων έργων, ύστερα από σχετική εντολή του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως. Οι ενιαίοι τύποι των σχολικών κτιρίων που ίσχυαν καταργούνται⁵¹¹.

Στα σχολικά κτίρια τα οποία κατασκευάζονται επιτρέπεται να προστεθεί κατοικία δασκάλων ή υπηρετών, εάν το αρμόδιο Εποπτικό Συμβούλιο κρίνει ότι αυτό είναι αναγκαίο. Απαιτείται ωστόσο και ειδική έγκριση από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως⁵¹².

Σχολικά κτίρια στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης χτίζονται με απόφαση του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως εκεί όπου λειτουργούν δημοτικά σχολεία επί τριετία τουλάχιστον, και δεν υπάρχουν κατάλληλα κτίρια για μίσθωση. Από τις παραπάνω περιοχές προτιμούνται εκείνες στις οποίες υπάρχει δωρεά από τον δήμο και κοινότητα τόσο του γηπέδου, στο οποίο θα χτιστεί το καινούργιο σχολικό κτίριο, όσο και το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής δαπάνης για την κατασκευή των κτιρίων, ακολουθούν δε οι περιοχές στις οποίες προσφέρεται μόνον το κατάλληλο γήπεδο. Ακολουθούν στη συνέχεια όλες οι άλλες περιοχές στις οποίες υπάρχει δυνατότητα να μισθωθούν κατάλληλα κτίρια, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν ως σχολεία. Τις περιοχές στις οποίες θα χτιστούν καινούργια σχολικά κτίρια τις προτείνει επιτροπή η οποία αποτελείται από το νομάρχη, τον επιθεωρητή και έναν μηχανικό. Ωστόσο δεν μπορεί σε ένα δήμο να γίνεται ανέγερση περισσότερων του ενός σχολικών κτιρίων το ίδιο έτος⁵¹³.

Ο νόμος δίνει επίσης τη δυνατότητα αγοράς από το δημόσιο ιδιωτικών κτιρίων, τα οποία κρίνονται κατάλληλα για τη στέγαση σχολικών μονάδων, ύστερα από έλεγχο των κτιρίων αυτών από αρμόδια επιτροπή⁵¹⁴.

Τα παλιά κτίρια, τα οποία μένουν μετά την ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων, μπορούν να χρησιμοποιηθούν εφόσον αυτά κριθούν κατάλληλα, από άλλη δημόσια υπηρεσία, ή εάν αυτά είναι τελείως ακατάλληλα εκποιούνται από τον αρμόδιο οικονομικό έφορο⁵¹⁵.

Και η επιλογή του κατάλληλου γηπέδου για την ανέγερση καινούργιου σχολικού κτιρίου γίνεται από τον αρμόδιο επιθεωρητή σε συνεργασία με το νομομηχανικό, ο οποίος συντάσσει και το αναγκαίο τοπογραφικό διάγραμμα του οικοπέδου. Η απαλλοτρίωση το οικοπέδου γίνεται με απόφαση του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως.

⁵¹⁰ Άρθρον 1 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περὶ διδασκηρίων ἐν γένει καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹¹ Άρθρον 4 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περὶ διδασκηρίων ἐν γένει καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹² Άρθρον 4 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περὶ διδασκηρίων ἐν γένει καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹³ Άρθρον 5 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περὶ διδασκηρίων ἐν γένει καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹⁴ Άρθρον 6 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περὶ διδασκηρίων ἐν γένει καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹⁵ Άρθρον 7 του Νόμου ΓΩΚΖ' (υπ' αριθμ. 3827) «Περὶ διδασκηρίων ἐν γένει καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

Σε περίπτωση που υπάρχουν περισσότερα από ένα κατάλληλα γήπεδα, η απόκτηση του καταλληλότερου γήπεδο γίνεται με δημοπρασία.

Σε κάθε περίπτωση προτιμούνται γήπεδα τα οποία ανήκουν είτε στο δημόσιο είτε στον δήμο και την κοινότητα στα όρια της οποίας θα κτιστεί το καινούργιο σχολείο, τα οποία παραχωρούνται στο δημόσιο χωρίς αποζημίωση⁵¹⁶.

Εάν ο δήμος, στον οποίο θα κτιστεί το καινούργιο σχολείο, είναι εύπορος, τότε αναλαμβάνει να καλύψει τα έξοδα απαλλοτρίωσης του γηπέδου. Εάν ο δήμος είναι άπορος, τότε την απαιτούμενη δαπάνη αναλαμβάνει το δημόσιο. Οι δήμοι και οι κοινότητες υποχρεούνται να παρέχουν το αναγκαίο νερό για την κατασκευή του κτιρίου δωρεάν από πηγές που τους ανήκουν⁵¹⁷.

Η ανέγερση του νέου σχολικού κτιρίου ξεκινά μετά την ολοκλήρωση των διαδικασιών που απαιτούνται για την απόκτηση του γηπέδου, και γίνεται με δημοπρασία βάσει εγκεκριμένων προϋπολογισμών, σχεδίων και όρων από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως⁵¹⁸.

Τη σύνταξη των σχετικών σχεδίων, διαγραμμάτων, προϋπολογισμών και κάθε άλλης τεχνικής λεπτομέρειας που αφορά την ανέγερση των σχολικών κτιρίων, γίνεται από το γραφείο της τεχνικής υπηρεσίας, που υπάρχει στην κεντρική υπηρεσία του υπουργείου των εκκλησιαστικών, και στελεχώνεται από ανάλογους επιστήμονες. Η επίβλεψη των εργασιών ανέγερσης ενός νέου σχολικού κτιρίου ανατίθενται στους κατά τόπους μηχανικούς των δημοσίων έργων⁵¹⁹.

Μερικά χρόνια αργότερα ψηφίζεται τροποποιητικός νόμος, ο οποίος ωστόσο επιφέρει μικρές αλλαγές στον προηγούμενο νόμο ΓΩΚΖ΄ του 1911.

Συγκεκριμένα το 1914 ψηφίζεται ο νόμος 478 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΩΚΖ΄ περί διδακτηρίων εν γένει κλπ.»⁵²⁰, της 10 Δεκεμβρίου 1914, ο οποίος τροποποιεί ορισμένες διατάξεις του νόμου ΓΩΚΖ΄ «Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας».

Ο νέος νόμος αυξάνει τον προβλεπόμενο αριθμό των κατοίκων ενός δήμου, πάνω από το οποίο τα έξοδα ανέγερσης διδακτηρίου για τα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης βαρύνουν τους δήμους στους οποίους ανήκουν αυτά. Συγκεκριμένα το όριο αυτό γίνεται 20.000 κάτοικοι από 10.000 που προέβλεπε ο νόμος ΓΩΚΖ΄⁵²¹.

Ο νέος νόμος ορίζει επίσης ως ανώτατο αριθμό νέων διδακτηρίων, τα οποία αναγείρονται ταυτόχρονα ανά εκπαιδευτική περιφέρεια, τα έξι διδακτήρια, πρόβλεψη η οποία δεν υπήρχε στον προηγούμενο νόμο, παρά μόνο για τα όρια ενός δήμου ή μιας κοινότητας⁵²².

⁵¹⁶ Άρθρον 8 του Νόμου ΓΩΚΖ΄ (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹⁷ Άρθρον 8 του Νόμου ΓΩΚΖ΄ (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹⁸ Άρθρον 9 του Νόμου ΓΩΚΖ΄ (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵¹⁹ Άρθρον 10 του Νόμου ΓΩΚΖ΄ (υπ' αριθμ. 3827) «Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [178.] ό.π.

⁵²⁰ Νόμος 478 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΩΚΖ΄ περί διδακτηρίων εν γένει κλπ.», ΦΕΚ: 374/12 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [202.], σ. 248, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵²¹ Άρθρον 1 του Νόμου 478 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΩΚΖ΄ περί διδακτηρίων εν γένει κλπ.», ΦΕΚ: 374/12 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [202.] ό.π.

⁵²² Άρθρον 3 του Νόμου 478 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΩΚΖ΄ περί διδακτηρίων εν γένει κλπ.», ΦΕΚ: 374/12 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [202.] ό.π.

Η ανέγερση νέων διδακτηρίων αποτελεί μια χρονοβόρα διαδικασία, γεγονός που καθιστά τη μίσθωση διδακτηρίων τη μοναδική άμεση λύση στο πρόβλημα στέγης των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης. Το 1914 ψηφίζεται ο νόμος 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους»⁵²³, της 31 Οκτωβρίου 1914, ο οποίος ρυθμίζει τις λεπτομέρειες για την μίσθωση κτιρίων που θα χρησιμοποιηθούν ως σχολικά διδακτήρια.

Η μίσθωση των κτιρίων που θα χρησιμοποιηθούν ως σχολικά κτίρια, γίνεται με δημοπρασία η οποία προκαλείται από τον αρμόδιο επιθεωρητή, με εντολή του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, και διενεργείται από την επιτροπή μίσθωσης, κατά τον χρόνο, τον τόπο και τους όρους που ο αρμόδιος επιθεωρητής έχει ορίσει. Η μίσθωση ενός κτηρίου δεν μπορεί να υπερβαίνει τα δέκα χρόνια, ενώ δεν επιτρέπεται επίσης «σιωπηρά αναμίσθωσις»⁵²⁴.

Η επιτροπή μίσθωσης αποτελείται από τον νομομηχανικό ή τον επαρχιακό μηχανικό, τον σχολικό ιατρό και τον διευθυντή του σχολείου. Ο διευθυντής του σχολείου, ο οποίος μετέχει της επιτροπής μίσθωσης, υποβάλλει όλα τα σχετικά έγγραφα καθώς και το πρωτόκολλο της δημοπρασίας, στον αρμόδιο επιθεωρητή, ο οποίος με τη σειρά του τα υποβάλλει στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως με σχετική γνωμοδότηση για τη δημοπρασία⁵²⁵.

Ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως διατάσσει τη μίσθωση του κτηρίου, έχοντας πάντα το δικαίωμα να ακυρώσει ή να διατάξει την επανάληψη της δημοπρασίας. Έχει επίσης το δικαίωμα να διατάξει την μίσθωση άλλης πιο κατάλληλης οικίας για σχολικό κτίριο, από αυτή που επιλέχθηκε στη δημοπρασία, αν η επιτροπή μίσθωσης ομόφωνα την κρίνει καταλληλότερη και η επιπλέον διαφορά του μισθώματος δεν υπερβαίνει το δέκατο του μισθώματος του μειοδότη⁵²⁶.

Ο Υπουργός μπορεί, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να διατάξει την μίσθωση οικίας για ένα χρόνο, χωρίς δημοπρασία, ύστερα από πρόταση του αρμόδιου επιθεωρητή⁵²⁷.

Ενστάσεις μπορούν να υποβληθούν στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως δια του αρμοδίου επιθεωρητού εντός πέντε ημερών από τη δημοπρασία⁵²⁸.

Ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως μπορεί να λύσει την μίσθωση ενός οικήματος, ύστερα από πρόταση της επιτροπής μίσθωσης, την οποία προκαλεί ο επιθεωρητής, αν αυξηθεί ο αριθμός των μαθητών του σχολείου ή αλλάξει το είδος του σχολείου και δεν επαρκεί το κτίριο, αν καταργηθεί το σχολείο το οποίο στεγάζεται στο κτίριο ή το δημόσιο αποκτήσει δικό του κτίριο ή δωριθεί στο δημόσιο καταλληλότερο κτίριο, αν ο ιδιοκτήτης του οικήματος δεν επιδιορθώνει τις βλάβες που προκαλούνται, ή αν το κτίριο πάθει ζημιές που δεν μπορούν να αποκατασταθούν μέσα σε ένα μήνα⁵²⁹.

Το 1917 τροποποιείται επίσης και ο νόμος 347 «περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους.» Ο νέος νόμος 1068 «Περί

⁵²³ Νόμος 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.], σ. 246, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵²⁴ Άρθρον 1 του Νόμου 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.] ό.π.

⁵²⁵ Άρθρον 2 του Νόμου 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.] ό.π.

⁵²⁶ Άρθρον 2 του Νόμου 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.] ό.π.

⁵²⁷ Άρθρον 4 του Νόμου 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.] ό.π.

⁵²⁸ Άρθρον 3 του Νόμου 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.] ό.π.

⁵²⁹ Άρθρον 5 του Νόμου 347 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτήρια των σχολείων του κράτους», ΦΕΚ: 325/10 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [200.] ό.π.

μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτηρίων του Κράτους»⁵³⁰, της 18 Νοεμβρίου 1917, προβλέπει τη συμμετοχή του επιθεωρητή στην επιτροπή μίσθωσης αντί του διευθυντή του σχολείου, ο οποίος με βάση το νέο νόμο μπορεί μόνο να αντικαταστήσει τον επιθεωρητή⁵³¹.

Ο νέος νόμος δίνει επίσης το δικαίωμα να συμμετέχουν σε δημοπρασία για τη μίσθωση οικημάτων, το οποίο θα χρησιμοποιηθεί για σχολείο, και ιδιοκτήτες γηπέδων οι οποίοι προσφέρονται να χτίσουν σε αυτό κτίριο κατάλληλο για διδακτήριο. Σε αυτή την περίπτωση οφείλουν να καταθέσουν στη δημοπρασία και ανάλογο σχεδιάγραμμα. Η ανέγερση του κτιρίου θα γίνει με τους όρους που το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως ορίζει για την ανέγερση διδακτηρίων⁵³².

Η κατάσταση που επικρατεί στη χώρα λόγω του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου οδηγεί στη δημοσίευση ενός Βασιλικού Διατάγματος, το οποίο προσπαθεί να δώσει προσωρινές λύσεις στα κτηριακά ζητήματα που δημιουργούνται λόγω της επιστρατεύσεως.

Το Β.Δ. «Περί ενοικιάσεως προσωρινώς οικημάτων σχολείων και πληρωμής οδοιπορικών κλπ. εξόδων επιθεωρητών σχολείων και εκπαιδευτικών λειτουργών»⁵³³, της 26 Ιουνίου 1918, δίνει τη δυνατότητα στους γενικούς διοικητές σε καιρό επιστρατεύσεως και εφόσον τα σχολικά κτίρια έχουν επιταχθεί, να ενοικιάζουν ή να επιτάσσουν ιδιωτικά κτίρια για την προσωρινή στέγαση των σχολείων, χωρίς δημοπρασία, ύστερα από πρόταση του αρμόδιου επιθεωρητή⁵³⁴.

β. Οικονομικά και λειτουργικά ζητήματα (τρόπος διαχείρισης των οικονομικών του σχολείου)

Το Δ΄ κεφάλαιο του νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως»⁵³⁵, του 1895, αναφέρεται στα έξοδα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης. Τα έξοδα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης βαρύνουν τους δήμους. Πληρώνονται από τα δημόσια ταμεία, σε σχέση με τα δημοτικά έσοδα που έχουν εισπραχθεί και με βάση τα χρηματικά εντάλματα, που έχουν εκδώσει οι αρμόδιοι δήμαρχοι⁵³⁶.

Για να είναι δυνατή η κάλυψη των απαιτούμενων ποσών για τη δημοτική εκπαίδευση, τα έξοδα της δημοτικής εκπαίδευσης εγγράφονται πρώτα από όλα τα υπόλοιπα στον προϋπολογισμό των δήμων. Τα έξοδα αυτά περιλαμβάνουν τις δαπάνες τους μισθούς των εκπαιδευτικών, τα ενοίκια των διδακτηρίων τα οποία δεν είναι δημοτικά κτίρια, και τις απαιτούμενες δαπάνες για τη συντήρηση και τον εξοπλισμό των σχολείων⁵³⁷.

Στις περιπτώσεις που σε ένα δήμο παρατηρείται έλλειψη των οικονομικών πόρων που απαιτούνται για το σύνολο της δημοτικής εκπαίδευσης, τότε ο νομάρχης προκαλεί απόφαση του Επαρχιακού Συμβουλίου με σκοπό την ανεύρεση τρόπου για την κάλυψη

⁵³⁰ Νόμος 1068 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτηρίων του Κράτους», ΦΕΚ: 268/21 Νοεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [214.], σ. 276, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵³¹ Άρθρον 2 του Νόμου 1068 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτηρίων του Κράτους», ΦΕΚ: 268/21 Νοεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [214.] ό.π.

⁵³² Άρθρον 3 του Νόμου 1068 «Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτηρίων του Κράτους», ΦΕΚ: 268/21 Νοεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [214.] ό.π.

⁵³³ Β.Δ. «Περί ενοικιάσεως προσωρινώς οικημάτων σχολείων και πληρωμής οδοιπορικών κλπ. εξόδων επιθεωρητών σχολείων και εκπαιδευτικών λειτουργών», ΦΕΚ: 149/5 Ιουλίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [223.], σ. 283, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵³⁴ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί ενοικιάσεως προσωρινώς οικημάτων σχολείων και πληρωμής οδοιπορικών κλπ. εξόδων επιθεωρητών σχολείων και εκπαιδευτικών λειτουργών», ΦΕΚ: 149/5 Ιουλίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [223.] ό.π.

⁵³⁵ Νόμος ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵³⁶ Άρθρον 54 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵³⁷ Άρθρον 55 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

αυτών. Οι δυνατότητες που έχει το Επαρχιακό συμβούλιο είναι: α) να αυξήσει τις πιστώσεις για την δημοτική εκπαίδευση αναβάλλοντας αντίστοιχα άλλα έξοδα του δήμου μη ζωτικής σημασίας, για τον επόμενο χρόνο, ή ελατώνοντας όσο είναι εφικτό άλλα έξοδα, και β) ζητώντας από το δήμο να αυξήσει τα έσοδά του σύμφωνα με το νόμο⁵³⁸. Οι αυξήσεις αυτές μπορεί να είναι η αύξηση των δημοτικών δασμών και των δημοτικών φόρων μέχρι 1%⁵³⁹.

Αν και μετά τις αλλαγές αυτές δεν καταστεί δυνατό να καλυφθούν τα έξοδα της δημοτικής εκπαίδευσης τότε χορηγείται στο δήμο συνδρομή από το δημόσιο ταμείο. Η χορήγηση αυτή εγκρίνεται με Β. Διάταγμα και βαρύνει το κεφάλαιο που διαμορφώνεται από τα κληροδοτήματα που διαχειρίζεται του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και δεν έχουν ρητές δεσμεύσεις για την αξιοποίησή τους, από τις εισφορές των μονών που φθάνουν στο σύνολό τους το ποσό των εκατό χιλιάδων δραχμών, και από το ποσό που αναγράφεται για το σκοπό αυτό στον προϋπολογισμό του κράτους⁵⁴⁰.

Η πληρωμή των εξόδων της δημοτικής εκπαίδευσης γίνεται από το δημόσιο ταμείο, με βάση τα εντάλματα τα οποία εκδίδει ο δήμαρχος, το πρώτο δεκαήμερο του επόμενου μήνα. Αν τα δημοτικά έσοδα που έχει το δημόσιο ταμείο δεν επαρκούν για την κάλυψη των χρηματικών ενταλμάτων, τότε το ταμείο ζητεί από τον δήμο την καταβολή του αντίστοιχου ποσού, ή εξοφλεί τα εντάλματα παρακρατώντας τα πρώτα δημοτικά έσοδα που θα περιέλθουν σε αυτό. Σε διαφορετική περίπτωση, και εφόσον υπάρχει αδυναμία κάλυψης των ενταλμάτων, το δημόσιο ταμείο αναφέρει το γεγονός με λεπτομερειακή αναφορά στην αρμόδια διοικητική αρχή, έτσι ώστε αυτή να προκαλέσει τη συνδρομή του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως⁵⁴¹.

Τα έξοδα των Εποπτικών Συμβουλίων, καθώς και οι δαπάνες για την ανέγερση ή συντήρηση των δημοτικών διδακτηρίων, καλύπτονται από το ποσό που συγκροτείται με βάση το νόμο για τα εκπαιδευτικά τέλη⁵⁴².

Η εφαρμογή του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, ανέδειξε ορισμένα προβλήματα για την επίλυση των οποίων δημοσιεύθηκαν στην συνέχεια μια σειρά τροποποιητικών νόμων.

α) Ο νόμος ΒΤΞΘ' «Περί συμπληρώσεως του άρθρου 56 του από 3 Σεπτεμβρίου 1895, ΒΤΜΘ' νόμου περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως»⁵⁴³, της 2 Μαρτίου 1896, είναι η πρώτη τροποποίηση του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, και δημοσιεύεται επτά μήνες αργότερα. Η τροποποίηση αφορά το άρθρο 56 του νόμου ΒΤΜΘ', το οποίο προέβλεπε ότι σε περίπτωση που τα οικονομικά στοιχεία του προϋπολογισμού ενός δήμου δεν είναι αρκετά για να καλύψουν τις ανάγκες της δημοτικής εκπαίδευσης, τότε ο νομάρχης προκαλεί απόφαση του Επαρχιακού Συμβουλίου για τη τροποποίηση του προϋπολογισμού με σκοπό την ανεύρεση των πόρων. Η τροποποίηση προβλέπει ότι αν το Επαρχιακό Συμβούλιο δεν έχει συσταθεί ακόμα ή δεν συνεδρίασε ή αρνήθηκε να προχωρήσει στην έκδοση της σχετικής απόφασης, τότε ο νομάρχης έχει το δικαίωμα να προχωρήσει στην έκδοση αιτιολογημένης απόφασης και να προβεί στην εκτέλεση των όσων προβλέπει το άρθρο 56 και τα σχετικά με αυτό άρθρα του νόμου ΒΤΜΘ'⁵⁴⁴ του 1895.

⁵³⁸ Άρθρον 56 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵³⁹ Άρθρον 57 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁴⁰ Άρθρον 58, Άρθρον 59, Άρθρον 60 και Άρθρον 61 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁴¹ Άρθρον 63 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁴² Άρθρον 67 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁴³ Νόμος ΒΤΞΘ' «Περί συμπληρώσεως του άρθρου 56 του από 3 Σεπτεμβρίου 1895, ΒΤΜΘ' νόμου περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 26/7 Μαρτίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [83.], σ. 88, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁴⁴ Άρθρον μόνον. «Διὰ τοὺς δήμους τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, ἐν αἷς δεν ἐξελέχθησαν ἢ δεν κατηρτίσθησαν πλήρη τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια, ἢ προσκληθέντα νομίμως, δεν συνήλθον, ἢ συνελθόντα, ἠρνήθησαν ἢ ἀνέβαλον να ἐκδώσωσι τὴν κατὰ τὸ ἄρθρον 56 τοῦ ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1895 ΒΤΜΘ' νόμου περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως ἀπαιτουμένην ἀπόφασιν, ἐκδίδωσι ταύτην ἡτιολογημένως ὁ

β) Ο νόμος ΒΤΖ' «Περί τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου»⁵⁴⁵, τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, ἀποτελεῖ τὴν δεύτερη τροποποίηση τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' σὲ διάστημα μικρότερο τοῦ ἐνός ἐτους. Οἱ τροποποιήσεις καὶ οἱ συμπληρώσεις ἀφοροῦν τὰ ἀρθροῦ 11, 27, 49 καὶ 63.

Μία σημαντικότερη τροποποίηση γίνεται στο ἀρθρο 63 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ', το ὁποῖο ἀφορᾷ τὴ διαδικασία καταβολῆς τῶν μισθῶν τῶν εκπαιδευτικῶν. Ἡ τροποποίηση προβλέπει ὅτι στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχουν δημοτικά ἐσοδα οὔτε χρήματα στο ταμεῖο τοῦ δήμου, ὁ ταμίας τοῦ δημόσιου ταμείου ἐξοφλεῖ τὰ χρηματικά ἐντάλματα τῶν μισθῶν τῶν εκπαιδευτικῶν καὶ στὴ συνέχεια ἀναφέρει τὴν ἀδυναμία τοῦ δήμου στὴν ἀρμόδια διοικητικὴ ἀρχή ὥστε αὐτὴ νὰ προκαλέσει τὴ συνδρομὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Στὸ τέλος ἐπίσης τοῦ ἴδιου ἀρθροῦ, προστίθεται μὴ παράγραφος, ἡ ὁποία δίνει τὴ δυνατότητα στον ταμία τοῦ δημοσίου ταμείου νὰ πληρῶνει τοὺς εκπαιδευτικοὺς βάσει μισθοδοτικῶν καταστάσεων, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ἔχει ψηφισθεῖ ἢ δὲν ἔχει ἐγκριθεῖ ὁ δημοτικὸς προϋπολογισμὸς⁵⁴⁶.

γ) Ο νόμος ΒΥΛΣ' «Περί συμπληρώσεως τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 63 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως»⁵⁴⁷, τῆς 16 Δεκεμβρίου 1896, ἀποτελεῖ μὴ ἀκόμη ἀλλαγὴ στο νόμο ΒΤΜΘ' καὶ ἀναφέρεται σὲ καθαρὰ διαδικαστικά θέματα τῶν υπηρεσιῶν τῶν δημοσίων ταμείων καὶ στο τρόπο με τὸν ὁποῖο στέλνουν τὰ ἐξοφλημένα χρηματικά ἐντάλματα στις λοιπές ἀρμόδιες υπηρεσίες.

δ) Τα διαδικαστικά θέματα καὶ τὶς λεπτομέρειες ἐκδοσης τῶν χρηματικῶν ἐνταλμάτων γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἐπισκευῶν ἢ τὴν ἀνέγερση τῶν σχολικῶν κτιρίων, τὰ καθορίζει τὸ Β.Δ. «Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἀρθρο 67 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ χρηματικῶν ἐνταλμάτων»⁵⁴⁸, τῆς 5 Δεκεμβρίου 1896. Τα ἐντάλματα αὐτὰ πληρῶνονται σύμφωνα με τὰ ὅσα προβλέπει τὸ ἀρθρο 67 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' τοῦ 1895.

ε) Τὴν ἴδια περίοδο δημοσιεύονται μὴ ἀ σειρά νομοθετημάτων τὰ ὁποῖα καθορίζουν τὶς τεχνικές λεπτομέρειες καὶ τὶς γραφειοκρατικές ρυθμίσεις γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν χρηματικῶν ἐνταλμάτων καὶ τὴ λειτουργία τοῦ δημοσίου ταμείου⁵⁴⁹.

νομάρχης καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὴν προβαίνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τῆς εἰρημένης διατάξεως ὀριζόμενων.» τοῦ Νόμου ΒΤΞΘ' «Περί συμπληρώσεως τοῦ ἀρθροῦ 5 τοῦ ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1895, ΒΤΜΘ' νόμου περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 26/7 Μαρτίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [83.] ὄ.π.

⁵⁴⁵ Νόμος ΒΤΖ' «Περί τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Ἀπριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.], σ. 88, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁵⁴⁶ Ἡ προσθήκη στο ἀρθρο 63 τοῦ ΒΤΜΘ' προβλέπει τὰ ἐξῆς: «Εἰς τὴν 3ην § τοῦ ἀρθροῦ 63 προστίθεται μετὰ τὴν λέξιν «ταμίας» καὶ πρὸ τῆς λέξεως «καταγγελεῖ» αἱ λέξεις «ἐξοφλεῖ τὰ χρηματικά ἐντάλματα καί».

Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ αὐτοῦ ἀρθροῦ προστίθεται νέα §, ἔχουσα οὕτω:

«Ἐν ἢ περιπτώσει δήμου τινὸς ὁ προϋπολογισμὸς δὲν ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, ἢ ψηφισθεῖς ὑπ' αὐτοῦ δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας διοικητικῆς ἀρχῆς, ἐπιτρέπεται ἢ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου καταβολὴ μισθοῦ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ γραμματοδιδασκάλων ἐπὶ ἀποδείξεσιν αὐτῶν καὶ ἄνευ χρηματικῶν ἐνταλμάτων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει μισθοδοτικῶν καταστάσεων, τεθεωρημένων ὑπὸ τοῦ οἰκείου δημάρχου, ὑποχρεωμένου νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἀποστείλῃ εἰς τὸ σχετικὸν ταμεῖον τὸ χρηματικὸν ἐντάλμα μετὰ τὴν ἐγκρίσιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων τοῦ δήμου. Ἄρνούμενου τοῦ δημάρχου, ἐπιθεωρεῖ τὰς καταστάσεις ὁ ἀρμόδιος εἰρηνοδίκης.» Νόμος ΒΤΖ' «Περί τροποποιήσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ΒΤΜΘ' νόμου», ΦΕΚ: 47/8 Ἀπριλίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [84.] ὄ.π.

⁵⁴⁷ Νόμος ΒΥΛΣ' «Περί συμπληρώσεως τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 63 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 154/20 Δεκεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [88.], σ. 93, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁵⁴⁸ Β.Δ. «Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἀρθρο 67 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ χρηματικῶν ἐνταλμάτων», ΦΕΚ: 148/7 Δεκεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [87.], σ. 92, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁵⁴⁹ 1) Β.Δ. «Περὶ ἀναθέσεως θεωρήσεως ἀπὸ 1 Αὐγούστου 1902 τῶν ἐξοφλητικῶν ἀποδείξεων τῶν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. ἐκδιδομένων χρηματικῶν ἐνταλμάτων κατὰ τὸ ἀρθρο 67 τοῦ Νόμου ΒΤΜΘ' εἰς τὸν ταμίαν τοῦ σφραγιστοῦ χάρακος», τῆς 5 Ἰουλίου 1902.

2) Β.Δ. «Περὶ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως τῆς εἰς τὸν β' ταμίαν ἐπὶ τῶν πληρωμῶν τῶν συντάξεων ἀνατεθείσης διὰ τοῦ ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου 1903 Β.Δ. πληρωμῆς τῶν εἰς λογαριασμοὺς δήμων τῆς Ἀττικῆς προκαταβαλλόμενων ἐξόδων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1903.

στ) Επίσης σε εφαρμογή του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, δημοσιεύονται και τα Βασιλικά Διατάγματα τα οποία προβλέπουν την εισφορά των ιερών μονών της χώρας υπέρ της στοιχειώδους εκπαίδευσης καθώς και τη χορήγηση πιστώσεων στους δήμους οι οποίοι δεν μπορούν να καλύψουν τα έξοδα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης⁵⁵⁰.

Το 1905 ψηφίζεται ο νόμος Γ7Η' (υπ αριθμ 3098) «Περί τροποποίησης των νόμων ΒΤΜΘ' της 3 Σεπτεμβρίου 1895 και ΒΤ7Ζ' της 5 Απριλίου 1896, περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης»⁵⁵¹, της 18 Αυγούστου 1905, ο οποίος αρχίζει να εφαρμόζεται από τη λήξη του σχολικού έτους 1904-1905⁵⁵², και αλλάζει τον τρόπο εύρεσης των

⁵⁵⁰ 1) Β.Δ. «Περί της δια τὸ ἔτος 1895 εισφορᾶς τῶν ἱερῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 15 Ὀκτωβρίου 1896.

2) Β.Δ. «Περί της δια τὸ ἔτος 1896 εισφορᾶς τῶν ἱερῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 1 Νοεμβρίου 1896.

3) Β.Δ. «Περί συνδρομῆς εἰς ἀπόρους δήμους τοῦ κράτους διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν», της 13 Δεκεμβρίου 1896.

4) Β.Δ. «Περί χορηγίας βοηθήματος ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως εἰς ἀπόρους δήμους», της 14 Ἰανουαρίου 1897.

5) Νόμος ΒΥΟΔ' «Περί χορηγίας ἀναπληρωματικῆς πιστώσεως ἐκ δραχμῶν 46074,25 ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως Ὑπουργείου τῆς χρήσεως τοῦ ἔτους 1896», της 11 Φεβρουαρίου 1897.

6) Β.Δ. «Περί της δια τὸ ἔτος 1895 ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως εισφορᾶς τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Θηβῶν μονῆς Πελαγίας», της 31 Μαΐου 1897.

7) Ὑπουργικὴ Απόφαση Αριθ. 6924 «Περί της δια τὸ ἔτος 1897 εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 2 Ἰουλίου 1897.

8) Ὑ.Δ. Αριθ. 3160 «Περί της δια τὸ ἔτος 1901 εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 24 Φεβρουαρίου 1901.

9) Β.Δ. «Περί χορηγίας συνδρομῶν εἰς ἀνεπαρκεῖς ἐν τῷ κράτει δήμους ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 13 Ὀκτωβρίου 1901.

10) Ὑ.Π. Αριθμ 2759 «Πρᾶξις περὶ τῆς εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως διὰ τὸ ἔτος 1902», της 8 Φεβρουαρίου 1902.

11) Ὑ.Δ. «Περί της εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως διὰ τὸ ἔτος 1903», της 27 Μαρτίου 1903.

12) Β.Δ. «Περί χορηγίας συνδρομῶν εἰς ἀπόρους δήμους», της 31 Μαΐου 1903

13) Αριθμ. 4810 Ὑ.Α. «Περί εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 18 Μαρτίου 1904.

14) Αριθμ. 10319 Ὑ.Π. «Περί συμπληρωματικῆς εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 11 Ἰουνίου 1904.

15) Β.Δ. «Περί χορηγίας συνδρομῆς εἰς ἀνεπαρκεῖς δήμους ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως τοῦ ἔτους 1903», της 9 Ἰουλίου 1904.

16) Β.Δ. «Περί συνδρομῆς τοῦ δημοσίου εἰς ἀνεπαρκεῖς δήμους ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 5 Ἰουλίου 1905.

17) Αριθμ. 13045 Ὑ.Π. «Περί εισφορᾶς τῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως διὰ τὸ ἔτος 1905», της 29 Αυγούστου 1905.

18) Αριθμ. 2809 Ὑ.Π. «Περί εισφορᾶς τῶν ἀνὰ τὸ κράτος ἱερῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως διὰ τὸ ἔτος 1907», της 21 Φεβρουαρίου 1907.

19) Β.Δ. «Περί τῆς χορηγιᾶς εἰς τοὺς ἀνεπαρκεῖς δήμους χρηματικῆς συνδρομῆς ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως κατὰ τὸ ἔτος 1906», της 7 Ἰουλίου 1907.

20) Ὑ.Π. Αριθμ. 3158 «Περί της κατὰ τὸ ἔτος 1908 εισφορᾶς τῶν ἀνὰ τὸ κράτος ἱερῶν μονῶν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 26 Φεβρουαρίου 1908.

21) Β.Δ. «Περί χορηγίας εἰς ἀνεπαρκεῖς δήμους χρηματικῆς συνδρομῆς ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως», της 18 Ἰουνίου 1908.

22) Ὑ.Π. «Διόρθωση σφαλμάτων ἐν τῷ δημοσιευθέντι Β. διάταγμα της 18 Ἰουνίου 1908 περὶ χορηγίας συνδρομῆς τοῦ δημοσίου εἰς ἀπόρους δήμους», της 16 Αυγούστου 1908.

23) Β.Δ. «Περί χορηγίας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς πρὸς τοὺς ἀνεπαρκεῖς δήμους τοῦ Κράτους ἀναλογούσης συνδρομῆς ἀπέναντι τῶν διὰ λογαριασμὸν αὐτῶν προκαταβληθέντων ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἐξόδων στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως τῆς χρήσεως τοῦ 1910», της 21 Μαΐου 1911.

24) Β.Δ. «Περί χορηγίας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου της πρὸς τοὺς ἀνεπαρκεῖς δήμους του κράτους ἀναλογούσης συνδρομῆς δια τα έξοδα της στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως της χρήσεως του ἔτους 1913», της 21 Σεπτεμβρίου 1914.

⁵⁵¹ Νόμος Γ7Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περί τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ' της 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤ7Ζ' της 5 Απριλίου 1896, περί στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135], σ. 120, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁵² Ἄρθρον 11 του Νόμου Γ7Η' (υπ' αριθ. 3098) «Περί τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ' της 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤ7Ζ' της 5 Απριλίου 1896, «περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως.»», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ὅ.π.

αναγκαίων πιστώσεων για τη λειτουργία των δημοτικών σχολείων. Ο νόμος δίνει το δικαίωμα αύξησης των άμεσων και έμμεσων φόρων σε ποσοστό 3-4%. Το ακριβές ποσοστό καθορίζεται από το νομάρχη, λαμβάνοντας υπόψη αφενός μεν ότι ο φόρος επί των «αροτριώντων κτηνών» δεν μπορεί να υπερβαίνει το 3% και αφετέρου δε τις άλλες ανάγκες των δήμων. Ο νομάρχης ελέγχει επίσης, αν τα Δημοτικά Συμβούλια έχουν ψηφίσει τα έξοδα για όλα τα λειτουργούντα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης της αρμοδιότητάς τους. Σε διαφορετική περίπτωση συμπληρώνει τις αναγκαίες πιστώσεις⁵⁵³.

Δίνει επίσης τη δυνατότητα στους δήμους να επιστρέψουν στο δημόσιο τα οφειλόμενα έξοδα της στοιχειώδους εκπαίδευσης των χρήσεων 1896-1898 και 1900-1903 με ετήσιες άτοκες δόσεις. Η έναρξη των δόσεων γίνεται από το έτος 1906⁵⁵⁴.

Ωστόσο, η εξασφάλιση των αναγκαίων πιστώσεων για την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης εξακολουθεί να αποτελεί μείζον θέμα τόσο για τους δήμους και τις κοινότητες όσο και για την κεντρική διοίκηση.

Το 1909 με την ψήφιση του νόμου ΓΤ΄ (υπ αριθμ 3390 «Περί τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ Γ΄Η΄ τοῦ 1905 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης»⁵⁵⁵, της 24 Οκτωβρίου 1909, ο νομοθέτης προσπαθεί να βελτιώσει τον τρόπο είσπραξης των δημοτικών εσόδων, για την κάλυψη των εξόδων της στοιχειώδους εκπαίδευσης.

Με τη διάταξη που περιλαμβάνεται στο άρθρο 4 του νόμου, συνδέεται η σύσταση και προαγωγή είτε κοινού είτε πλήρους δημοτικού σχολείου με την προηγούμενη ψήφιση των αναγκαίων πιστώσεων⁵⁵⁶.

Ακολουθούν επίσης μια σειρά νομοθετήματα που στόχο έχουν πάντα την εξασφάλιση των αναγκαίων πιστώσεων για την κάλυψη των αναγκών της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης⁵⁵⁷.

Το 1914 εισάγεται για πρώτη φορά ο θεσμός των σχολικών επιτροπών και των σχολικών ταμείων, με το νόμο 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων»⁵⁵⁸, της 7 Δεκεμβρίου 1914.

Ο νόμος αυτός ορίζει τη σύσταση και τις αρμοδιότητες της σχολικής επιτροπής και των σχολικών ταμείων των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Η επισκευή, η συντήρηση και η επίπλωση του διδακτηρίου κάθε σχολείου της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης καθώς και η προμήθεια κάθε αναγκαίου υλικού για την βελτίωση της διδασκαλίας και της υγείας των μαθητών ανατίθεται σε τριμελή

⁵⁵³ Άρθρον 6 του Νόμου Γ΄Η΄ (υπ' αριθ. 3098) «Περί τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤ΄Ζ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁵⁵⁴ Άρθρον 7 του Νόμου Γ΄Η΄ (υπ' αριθ. 3098) «Περί τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤ΄Ζ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης.”», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁵⁵⁵ Νόμος ΓΤ΄ (υπ' αριθμ 3390 «Περί τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ Γ΄Η΄ τοῦ 1905 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ: 250/24 Οκτωβρίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [166.], σ. 147, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁵⁶ Άρθρον 4 του Νόμου ΓΤ΄ (υπ' αριθμ 3390 «Περί τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ Γ΄Η΄ τοῦ 1905 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», ΦΕΚ: 250/24 Οκτωβρίου 1909, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [166.] ό.π.

⁵⁵⁷ 1) Β.Δ. «Περί ἐκτελέσεως τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ νόμου ΓΤ΄ (υπ' αριθμ. 3390) τοῦ ἔτους 1909, περὶ τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ ἔτους 1895 καὶ Γ΄Η΄ τοῦ ἔτους 1905, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης», της 13 Ἰανουαρίου 1910.

2) Νόμος ΓΨΛΣ΄ (υπ' αριθμ. 3736) «Περί τροποποίησης τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ ΓΤ΄ νόμου τοῦ 1909 περὶ τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ Γ΄Η΄ τοῦ 1905 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης»(Αναδημοσίευση), της 1 Ἀπριλίου 1910.

3) Β.Δ. «Περί ἐνάργεως τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου ΓΨΛΣ΄ (υπ' αριθμ. 3736) τῆς 1 Ἀπριλίου 1910, ἀφορῶντος εἰς τὴν τροποποίηση τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ ΓΤ΄ νόμου τοῦ 1909 περὶ τροποποίησης τών νόμων ΒΤΜΘ΄ τοῦ 1895 καὶ Γ΄Η΄ τοῦ 1905 περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης καὶ περὶ κανονισμοῦ τών λεπτομερειῶν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἰδίου νόμου», της 28 Ἰουλίου 1910.

⁵⁵⁸ Νόμος 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.], σ. 247, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

σχολική επιτροπή, η οποία διορίζεται με πράξη του αρμόδιου Νομάρχη, ύστερα από πρόταση του επιθεωρητή των σχολείων της περιφέρειας⁵⁵⁹.

Μέλη της σχολικής επιτροπής διορίζονται μόνον γονείς ή κηδεμόνες μαθητών του σχολείου. Στα σχολεία θηλέων και στα νηπιαγωγεία διορίζονται κατά προτίμηση κυρίες. Τα μέλη της σχολικής επιτροπής υπηρετούν αμισθί, για μια πλήρη τριετία. Μπορούν να αντικατασταθούν και πριν το τέλος της τριετίας με απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου, ύστερα από αιτιολογημένη πρόταση του αρμόδιου επιθεωρητή. Σε κάθε σχολική επιτροπή το έργο του γραμματέα εκτελεί υποχρεωτικά ο διευθύνων το σχολείο⁵⁶⁰.

Κάθε σχολείο της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως έχει δική του περιουσία, την οποία αποκτά με καθένα νόμιμο τρόπο. Τη διαχείριση του σχολικού ταμείου, το οποίο αποτελεί αυτοτελές νομικό πρόσωπο, την έχει η οικεία σχολική επιτροπή, της οποίας ο πρόεδρος εκπροσωπεί το σχολικό ταμείο ενώπιον κάθε αρχής και επί του δικαστηρίου⁵⁶¹.

Οι πόροι του σχολικού ταμείου είναι:

α) Οι πιστώσεις που προέρχονται από τους δήμους και τις κοινότητες και τους ενοριακούς ναούς. Οι πιστώσεις των δήμων είναι άνω των 100 δρχ. για κάθε σχολείο του δήμου, των κοινοτήτων άνω των 50 δρχ. για κάθε σχολείο της κοινότητας, και των ενοριακών ναών άνω των 50 δρχ. για κάθε σχολείο της ενορίας. Ο νομάρχης έχει τη δυνατότητα να αυξήσει τις πιστώσεις που αναφέρονται στους προϋπολογισμούς των δημοτικών και κοινοτικών συμβουλίων, εάν η σχολική επιτροπή κάποιου σχολείου υποβάλει διά του επιθεωρητή έκθεση για την κατάσταση του σχολικού ταμείου, καθώς και τις αυξημένες ανάγκες του σχολείου.

β) Τα κληροδοτήματα και κάθε είδους εισφορές προς το σχολικό ταμείο.

γ) Τα έσοδα από τις πωλήσεις των προϊόντων του σχολικού κήπου.

δ) Τα πρόστιμα που καταβάλλουν οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών για τις παραβάσεις περί υποχρεωτικής φοιτήσεως των μαθητών.

ε) Τα έσοδα που προκύπτουν από εράνους εντός της σχολικής περιφέρειας, καθώς και από την οργάνωση αγορών, εορτών και άλλων συναφών εκδηλώσεων⁵⁶².

Το κράτος μπορεί να συνεισφέρει οικονομικά στο σχολικό ταμείο ενός σχολείου όταν το σχολικό κτίριο επισκευάζεται ή μεγαλώνει. Η οικονομική αυτή βοήθεια παρέχεται ύστερα από αίτηση του επιθεωρητή, η οποία έχει προηγουμένως εγκριθεί από το οικείο νομάρχη⁵⁶³.

Κάθε δαπάνη του σχολικού ταμείου γίνεται ύστερα από προηγούμενη έγγραφη έγκριση του επιθεωρητή, στην οποία αναφέρεται το ποσό της απαιτούμενης δαπάνης και ο σκοπός για τον οποίον αυτή γίνεται. Η διαδικασία αυτή καθιστά τον επιθεωρητή συνυπεύθυνο με τη σχολική επιτροπή για κάθε δαπάνη που αυτή διενεργεί. Το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου η σχολική επιτροπή υποβάλλει στο νομάρχη λεπτομερή λογαριασμό για τη διαχείριση του σχολικού ταμείου, καθώς και ένα αντιγράφο στον οικείο επιθεωρητή⁵⁶⁴.

Έργα της σχολικής επιτροπής είναι:

α) Δαπανώσι δια την καθαριότητα, θέρμανσιν, υπηρεσίαν, επισκευήν και συντήρησιν του διδακτηρίου και των παραρτημάτων αυτού.

β) Αγοράζουσιν ή εκμισθώσι χώρον προς ίδρυσιν σχολικού κήπου και γυμναστηρίου και φροντίζουσι περί συντηρήσεως αυτών.

⁵⁵⁹ Άρθρον 1 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶⁰ Άρθρον 1 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶¹ Άρθρον 2 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶² Άρθρον 3 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶³ Άρθρον 3 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶⁴ Άρθρον 4 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικῶν ἐπιτροπῶν καὶ σχολικῶν ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

γ') Προμηθεύουσι τα αναγκαία έπιπλα, σκεύη, όργανα διδασκαλίας και βιβλία της βιβλιοθήκης του σχολείου και φροντίζουν περι συντηρήσεως αυτών, τηρούσαι ακριβή τούτων κατάλογον.

δ') Συντρέχουσιν απόρους μαθητάς παρέχουσαι βιβλία, γραφικήν ύλην, υποδήματα, ενδύματα κλπ.

ε') Φροντίζουν εκ παντός τρόπου περι της υγείας των μαθητών και επικαλούνται την παρέμβασιν της πολιτείας εις προφύλαξιν αυτών από των επιδημιών και των μεταδοτικών νοσημάτων.

ς') Συντρέχουσι την διεύθυνσιν του σχολείου εις εφαρμογήν των περι υποχρεωτικής φοιτήσεως διατάξεων, καθά Β.Δ. θέλει κανονίσει.⁵⁶⁵»

Σε περίπτωση κατάργησης του σχολείου της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως, η υπάρχουσα περιουσία πηγαίνει στο σχολείο στο οποίο πρόκειται να φοιτήσουν οι περισσότεροι από τους μαθητές του. Το σχολείο αυτό, ορίζεται με απόφαση του Εποπτικού Συμβουλίου, και αναλαμβάνει και την εκκαθάριση της περιουσίας του καταργηθέντος σχολείου⁵⁶⁶.

Ο νόμος αυτός συμπληρώνεται το 1918 από το νόμο 1243 «Περί συμπληρώσεως του νόμου 452 περι συστάσεως σχολικών έπιτροπών και σχολικών ταμείων τής δημοτικής εκπαίδευσως»⁵⁶⁷, της 4 Απριλίου 1918.

Ο νέος νόμος προβλέπει ότι τα ποσά που αναγράφονται στους προϋπολογισμούς των δήμων, των κοινοτήτων και των ενοριακών ναών υπέρ της στοιχειώδους εκπαίδευσως εισπράττονται από το δημόσιο ταμείο και αποδίδονται στους επιθεωρητές, οι οποίοι με τη σειρά τους αποδίδουν τα ποσά που αναλογούν σε κάθε σχολική έπιτροπή⁵⁶⁸.

Οι αλλαγές αυτές απαιτούν την προσαρμογή και των νόμων ΑΧΚΕ' και ΒΤΕ' «Περί εκπαιδευτικών τελών», η οποία συντελείται με την ψήφιση του Νόμου 1385 «Περί τροποποιήσεως του “περι τελών χαρτοσήμου” νόμου ΑΧΚΕ' ως ούτος συνεπληρώθη διά του νόμου ΒΤΕ' “περι εκπαιδευτικών τελών”»⁵⁶⁹, της 20 Απριλίου 1918.

Οι τροποποιήσεις του νέου νόμου δεν αποτελούν ουσιαστικές αλλαγές. Ο νέος νόμος απλώς προσαρμόζει, τα προβλεπόμενα για την εισπραξη εκπαιδευτικών τελών από τους ήδη ισχύοντες νόμους, λεκτικά στα νέα δεδομένα της εκπαίδευσως, μετά από τις τροποποιήσεις που έχουν γίνει σε άλλους νόμους σχετικών με την εκπαίδευση.

γ. Εξοπλισμός σχολείων με υλικά (θρανία, εποπτικά υλικά)

Ο εξοπλισμός των σχολείων αποτελεί μια σημαντική παράμετρο, η οποία επηρεάζει άμεσα την εκπαιδευτική διαδικασία που συντελείται σε ένα σχολείο και εξαρτάται από τα οικονομικά δεδομένα του δήμου, στον οποίο υπάγεται και με την ευθύνη του οποίου λειτουργεί. Ο εξοπλισμός αυτός ωστόσο δεν μπορεί να αφεθεί στην ευχέρεια του κάθε δήμου ξεχωριστά, γι' αυτό και το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και

⁵⁶⁵ Άρθρον 5 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικών έπιτροπών και σχολικών ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶⁶ Άρθρον 6 του Νόμου 452 «Περί συστάσεως σχολικών έπιτροπών και σχολικών ταμείων», ΦΕΚ: 367/9 Δεκεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [201.] ό.π.

⁵⁶⁷ Νόμος 1243 «Περί συμπληρώσεως του νόμου 452 περι συστάσεως σχολικών έπιτροπών και σχολικών ταμείων τής δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ: 75/7 Απριλίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [218.], σ. 279, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁶⁸ Άρθρον μόνον «Ως β' εδάφιον του άρθρου 4 του νόμου 452 προστίθεται το εξής: Τα υπό των δήμων ή κοινοτήτων ή των ενοριακών ναών αναγραφόμενα κατ' έτος εν τοις προϋπολογισμοίς αυτών ποσά υπέρ των σχολικών ταμείων εισπράττονται υπό των δημοσίων ταμείων επί παρακαταθήκη κατά τον νόμον περι εισπράξεως δημοσίων εσόδων και καταβάλλονται εις τους οικείους επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων, επί τη βάσει καταστάσεων συντασσομένων υπ' αυτών δια της εξοφλήσεως των γραμματίων τούτων. Οι δε επιθεωρηταί παραλαμβάνοντες εκ των δημοσίων ταμείων τα ποσά ταύτα παραδίδουσιν εις εκάστην σχολικήν έπιτροπήν τα ανήκοντα αυτή επί αποδείξει, υπογραφόμενη υπό πάντων των μελών της έπιτροπής.» του Νόμου 1243 «Περί συμπληρώσεως του νόμου 452 περι συστάσεως σχολικών έπιτροπών και σχολικών ταμείων τής δημοτικής εκπαίδευσως», ΦΕΚ: 75/7 Απριλίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [218.] ό.π.

⁵⁶⁹ Νόμος 1385 «Περί τροποποιήσεως του “περι τελών χαρτοσήμου” νόμου ΑΧΚΕ' ως ούτος συνεπληρώθη διά του νόμου ΒΤΕ' “περι εκπαιδευτικών τελών”», ΦΕΚ: 98/5 Μαΐου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [220.], σ. 281, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

της Δημοσίας Εκπαιδύσεως εκδίδει το Βασιλικό Διάταγμα «Περὶ κανονισμοῦ τῶν διαστάσεων τῶν ἐν δημοσίοις, δημοτικοῖς καὶ ἰδωτικοῖς σχολείοις κατασκευαζόμενων θρανίων»⁵⁷⁰, τῆς 4 Δεκεμβρίου 1898.

Το διάταγμα αυτό ορίζει το σχέδιο κατασκευῆς των θρανίων των σχολείων καθὼς και τον τρόπο τοποθέτησής τους στην αίθουσα. Τα σχέδια ἔχουν εκπονηθεῖ ἀπὸ τον νομομηχανικό Καλία, με στόχο να αντιμετωπιστοῦν οἱ ασθένειες που προκαλοῦνται στους μαθητὲς ἀπὸ τα λάθος κατασκευασμένα θρανία, ασθένειες που σχετίζονται με τη σπονδυλική τους στήλη, με τους οφθαλμούς και με την ἀνάπτυξη τῆς θωρακικῆς κοιλότητας⁵⁷¹.

Τα θρανία ταξινομούνται σε ἕξι κατηγορίες ἀνάλογα με τὸ ὕψος των μαθητῶν ποὺ ὑπρόκειται να τα χρησιμοποιήσουν. Οἱ κατηγορίες εἶναι οἱ ἐξῆς:

- α) «Πρὸς χρῆσιν μαθητῶν ἔχόντων ἀνάστημα μ. 1,70-1,60»,
- β) «Πρὸς χρῆσιν μαθητῶν ἔχόντων ἀνάστημα μ. 1,60-1,50»,
- γ) «Πρὸς χρῆσιν μαθητῶν ἔχόντων ἀνάστημα μ. 1,50-1,35»,
- δ) «Πρὸς χρῆσιν μαθητῶν ἔχόντων ἀνάστημα μ. 1,35-1,20»,
- ε) «Πρὸς χρῆσιν μαθητῶν ἔχόντων ἀνάστημα μ. 1,20-1,10»,
- στ) «Πρὸς χρῆσιν μαθητῶν ἔχόντων ἀνάστημα μείον ἢ 1,11»⁵⁷².

Τὸ 1901 δημοσιεύεται τὸ Β.Δ. «Περὶ σχολικῶν βιβλιοθηκῶν»⁵⁷³, τῆς 30 Νοεμβρίου 1901, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στον τρόπο ἰδρύσεως και λειτουργίας των σχολικῶν βιβλιοθηκῶν. Βασίζεται στο διάταγμα τῆς 8/20 Νοεμβρίου 1835 §γ' και τα ἀρθρα 49 §7, 54, 55, 56 και 77 του ΒΤΜΘ' νόμου.

Σύμφωνα με τὸ διάταγμα αυτό σε κάθε δημόσιο δημοτικό σχολεῖο ἀρρένων ἢ θηλέων ἢ γραμματεῖο, σχηματίζεται δημόσια βιβλιοθήκη ἢ ὁποία ὀνομάζεται σχολικὴ βιβλιοθήκη, ἢ ὁποία διατελεῖ ὑπο τῆ διεύθυνση του δασκάλου ἢ του διευθυντῆ του σχολείου. Τα βιβλία που αὐτὴ περιλαμβάνει προορίζονται για τὴν κατ' οἶκον ἀνάγνωση των μαθητῶν, των οικογενειῶν τους, των δασκάλων και των κατοίκων γενικότερα⁵⁷⁴.

Οἱ πόροι τῆς βιβλιοθήκης εἶναι τὸ σχετικὸ ποσό που περιλαμβάνεται στο δημοτικὸ προϋπολογισμό κάθε ἔτους, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ πρόταση του Εποπτικῆς Συμβουλίου, καθὼς και οἱ δωρεές ἢ τα κληροδοτήματα που ἀναφέρονται σε αὐτὸ τὸ σκοπὸ⁵⁷⁵.

Ὁ Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν των Ὠφέλιμων Βιβλίων καταρτίζει κάθε τριετία κατάλογο με τα βιβλία, τα ὁποία θεωρεῖ ὅτι μποροῦν να ἀπαρτίζουν μια σχολικὴ βιβλιοθήκη. Ὁ κατάλογος αὐτὸς δημοσιεύεται ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν και τῆς Δημοσίας Εκπαιδύσεως και στη συνέχεια στέλνεται σε ὅλους τους ἐπιθεωρητὲς, με σκοπὸ να ενημερωθοῦν σχετικά ὅλα τα δημοτικὰ σχολεῖα. Ὁ ἴδιος σύλλογος εἶναι υπεύθυνος για

⁵⁷⁰ Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν διαστάσεων τῶν ἐν δημοσίοις, δημοτικοῖς καὶ ἰδωτικοῖς σχολείοις κατασκευαζόμενων θρανίων», ΦΕΚ: 10/20 Ἰανουαρίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [92.], σ. 94, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁵⁷¹ «Ἀλλὰ διὰ διατριβῆς ἐν διδασκητοῖς ὠκοδομημένοις κατὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς παιδαγωγικῆς δεν ἐξασφαλίζονται οἱ μαθητὲς ἀπὸ πασῶν τῶν λεγομένων σχολειακῶν ἀσθενειῶν, ἀν δεν εἶνε και τὰ θρανία τῶν σχολείων κατασκευασμένα προσηκόντως. Ἡ ἀπὸ τοῦ φυσιολογικοῦ σχήματος παρέκλιση τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἢ ὑπὲρ τὸν ἕτερον τῶν ὤμων ὕψωσις τοῦ ἑτέρου, ἢ ἐξεσθέσεις τῶν ὀφθαλμῶν και ἢ μυωπία και τέλος ἢ μικροτέρα τῆς δεούσης και τῆς δυνατῆς ἀνάπτυξις τῆς θωρακικῆς κοιλότητος και τῶν πνευμόνων εἶνε συνήθη ἀποτελέσματα τοῦ ἐπὶ κακῶς κατασκευασμένων θρανίων πολυῶρου καθίσματος τῶν μαθητῶν. [...] ἐπειδὴ σὲ εἶνε ἀδύνατον να γνωρίζωσι τοὺς κανόνες τούτους οἱ ἑκασταχοῦ τέκτονες, ἐξεποίησεν ὁ κ. Κλίας, λίαν φιλοτίμως ἐργασθεῖς, τύπους θρανίων ἀναλογούντας πρὸς τὰ συνήθη ἀναστήματα τῶν εἰς τὰ στοιχειώδη σχολεῖα φοιτῶντων παιδῶν, [...]» Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν διαστάσεων τῶν ἐν δημοσίοις, δημοτικοῖς καὶ ἰδωτικοῖς σχολείοις κατασκευαζόμενων θρανίων», ΦΕΚ: 10/20 Ἰανουαρίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [92.] ὅ.π.

⁵⁷² Ἄρθρον 1 του Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῶν διαστάσεων τῶν ἐν δημοσίοις, δημοτικοῖς καὶ ἰδωτικοῖς σχολείοις κατασκευαζόμενων θρανίων», ΦΕΚ: 10/20 Ἰανουαρίου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [92.] ὅ.π.

⁵⁷³ Β.Δ. «Περὶ σχολικῶν βιβλιοθηκῶν», ΦΕΚ: 260/4 Δεκεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [119.], σ. 112, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁵⁷⁴ Ἄρθρον 1, Ἄρθρον 2 και Ἄρθρον 3 του Β.Δ. «Περὶ σχολικῶν βιβλιοθηκῶν», ΦΕΚ: 260/4 Δεκεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [119.] ὅ.π.

⁵⁷⁵ Ἄρθρον 4 και Ἄρθρον 5 του Β.Δ. «Περὶ σχολικῶν βιβλιοθηκῶν», ΦΕΚ: 260/4 Δεκεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [119.] ὅ.π.

την διεξαγωγή διαγωνισμού για την ανάδειξη του μειοδότη, ο οποίος θα αναλάβει να προμηθεύει για την τριετία τα βιβλία του καταλόγου στα σχολεία⁵⁷⁶.

Ο υπεύθυνος κάθε σχολείου, ο οποίος θέλει να προμηθευτεί βιβλία για τη σχολική βιβλιοθήκη, καταρτίζει σχετική λίστα με βιβλία, που περιλαμβάνονται στον κατάλογο της τριετίας, ανάλογα με το ποσό που διαθέτει, και στέλνει τη λίστα αυτή στο Εποπτικό Συμβούλιο προ έγκριση. Μετά την έγκριση του Εποπτικού Συμβουλίου, ο επιθεωρητής στέλνει τη λίστα στον προμηθευτή για να ολοκληρωθεί η προμήθεια των βιβλίων⁵⁷⁷.

Σε περίπτωση δωρεάς προς τη σχολική βιβλιοθήκη, βιβλίων που δεν περιλαμβάνονται στον κατάλογο της τριετίας, τότε ο υπεύθυνος της βιβλιοθήκης συντάσσει κατάλογο με αυτά, ο οποίος στέλνεται δια του επιθεωρητή, στο Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ωφελίμων βιβλίων για να αποφασίσει αυτός, αν τα βιβλία αυτά μπορούν να περιληφθούν στη βιβλιοθήκη⁵⁷⁸.

Το διάταγμα συνοδεύεται και από μια υπουργική κανονιστική απόφαση, Υ.Α. υπ' αριθμ. 1747 «Κανονισμός Σχολικών Βιβλιοθηκών»⁵⁷⁹, της 22 Δεκεμβρίου 1901, η οποία εκδίδεται σε εκτέλεση των όσων προέβλεπε το Β.Δ. της 30 Νοεμβρίου 1901 και περιλαμβάνει τον κανονισμό λειτουργίας των σχολικών βιβλιοθηκών.

Ο δανεισμός των μαθητών με βιβλία γίνεται δύο φορές την εβδομάδα, σε ημέρα και ώρα που καθορίζεται από τον υπεύθυνο της σχολικής βιβλιοθήκης⁵⁸⁰.

Ο υπεύθυνος της σχολικής βιβλιοθήκης ορίζει μια ώρα κάθε εβδομάδα ως ώρα «λαϊκού αναγνωστηρίου». Η ώρα αυτή είναι εκτός των ωρών λειτουργίας του σχολείου και δίνει τη δυνατότητα στους κατοίκους που επιθυμούν να αναγνώσουν βιβλία εντός της σχολικής βιβλιοθήκης⁵⁸¹.

Ο δανεισμός των μαθητών με βιβλία σταματάει δέκα ημέρες πριν τις εξετάσεις και ξεκινά δέκα ημέρες μετά την έναρξη των μαθημάτων⁵⁸².

Η ψήφιση του νόμου ΓΣΑ΄ του 1907⁵⁸³, έδωσε τη δυνατότητα να δημιουργηθεί ένα αποθεματικό κεφάλαιο, από τα χρήματα που κατέθεταν οι συγγραφείς, όταν υπέβαλαν τα βιβλία τους προς έγκριση στις αρμόδιες επιτροπές. Ο νόμος προέβλεπε ότι ένα ποσό από αυτά τα χρήματα θα διατεθεί για τον εξοπλισμό των σχολείων με διδακτικά όργανα και για την κάλυψη των αναγκών της έκδοσης διδασκαλικών οδηγών, που θα βοηθούσαν τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους. Το Βασιλικό Διάταγμα «Περί διδακτικών οργάνων και διδασκαλικών οδηγιών»⁵⁸⁴, της 25 Μαΐου 1907, εκδίδεται σε εφαρμογή του ΓΣΑ΄ του 1907, και αφορά τα διδακτικά όργανα και τους διδασκαλικούς οδηγούς.

Τα διδακτικά όργανα κρίνονται απαραίτητα για την καλύτερη κατανόηση και εμπέδωση από τους μαθητές της διδασκόμενης ύλης⁵⁸⁵.

Η προμήθεια των διδακτικών οργάνων γίνεται από του Υπουργείου μετά από τις σχετικές υποδείξεις των επιθεωρητών της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης⁵⁸⁶.

⁵⁷⁶ Άρθρον 10 και Άρθρον 11 του Β.Δ. «Περί σχολικών βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 260/4 Δεκεμβρίου 1901, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [119.] ό.π.

⁵⁷⁷ Άρθρον 12 του Β.Δ. «Περί σχολικών βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 260/4 Δεκεμβρίου 1901, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [119.] ό.π.

⁵⁷⁸ Άρθρον 13 του Β.Δ. «Περί σχολικών βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 260/4 Δεκεμβρίου 1901, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [119.] ό.π.

⁵⁷⁹ Υ.Α. υπ' αριθμ. 1747 «Κανονισμός Σχολικών Βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 23/9 Φεβρουαρίου 1902, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [120.], σ. 113, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁸⁰ Άρθρον 18 της Υ.Α. υπ' αριθμ. 1747 «Κανονισμός Σχολικών Βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 23/9 Φεβρουαρίου 1902, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [120.] ό.π.

⁵⁸¹ Άρθρον 24 της Υ.Α. υπ' αριθμ. 1747 «Κανονισμός Σχολικών Βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 23/9 Φεβρουαρίου 1902, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [120.] ό.π.

⁵⁸² Άρθρον 29 της Υ.Α. υπ' αριθμ. 1747 «Κανονισμός Σχολικών Βιβλιοθηκών», ΦΕΚ: 23/9 Φεβρουαρίου 1902, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [120.] ό.π.

⁵⁸³ Νόμος ΓΣΑ΄ (υπ' αριθμ. 3201) «Περί διδακτικών βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.], σ. 124, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁸⁴ Β.Δ. «Περί διδακτικών οργάνων και διδασκαλικών οδηγιών», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.], σ. 129, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁸⁵ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί διδακτικών οργάνων και διδασκαλικών οδηγιών», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ό.π.

Η διανομή γίνεται συγχρόνως σε όλα τα σχολεία, κοινά και πλήρη, και για κάθε είδος διδακτικού οργάνου. Το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως τηρεί βιβλίο στο οποίο αναγράφει κάθε χορήγηση διδακτικού οργάνου σε κάθε σχολείο⁵⁸⁷.

Τα σχολεία τηρούν επίσης αρχείο με το κάθε είδος διδακτικού οργάνου, το χρόνο χορήγησής του και την κατάσταση του, με ευθύνη του διευθυντή του σχολείου. Την κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα διδακτικά όργανα ελέγχει και ο επιθεωρητής δύο φορές το χρόνο και αναφέρει σχετικά προς το υπουργείο, παράλληλα με τις προτάσεις του για την συμπλήρωση των ελλείψεων που παρατηρούνται στα σχολεία⁵⁸⁸.

Το διάταγμα προσδιορίζει ακριβώς τα διδακτικά όργανα που πρέπει να διαθέτει κάθε κοινό και κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο. Τα πλήρη δημοτικά σχολεία οφείλουν να διαθέτουν εκτός από τα όργανα που προβλέπονται για τα κοινά και ορισμένα ακόμα⁵⁸⁹.

Εκτός από τα διδακτικά όργανα, το διάταγμα προβλέπει επίσης την έκδοση και χρήση των διδασκαλικών οδηγιών για την καλύτερη και πιο αποτελεσματική διδασκαλία. Οι οδηγοί αναφέρονται στο σκοπό, την αξία, τον τρόπο διδασκαλίας, και την εκλογή της ύλης κάθε μαθήματος που διδάσκεται στα δημοτικά σχολεία. Περιέχουν αναλυτικά την διδασκόμενη ύλη, μια ή δύο λεπτομερείς υποδειγματικές διδασκαλίες καθώς και ωρολόγια προγράμματα όλων των ειδών των σχολείων⁵⁹⁰.

Το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως χορηγεί σε κάθε δάσκαλο, ένα αντίτυπο από κάθε είδος διδασκαλικού οδηγού⁵⁹¹.

Ακολουθεί το Βασιλικό Διάταγμα «Περὶ ἐκδόσεως Διδασκαλικοῦ Ὁδηγοῦ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως»⁵⁹², της 22 Σεπτεμβρίου 1908, που καθορίζει τις λεπτομέρειες έκδοσης του διδασκαλικού οδηγού της δημοτικής εκπαίδευσης.

⁵⁸⁶ Ἄρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ὄ.π.

⁵⁸⁷ Ἄρθρον 3 του Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ὄ.π.

⁵⁸⁸ Ἄρθρον 4 του Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ὄ.π.

⁵⁸⁹ Ἄρθρον 7: «Ἐκαστον κοινὸν δημοτικὸν σχολεῖον ὀφείλει να ἔχη τουλάχιστον:

α) Ἐνα μαυροπίνακα, φέροντα εἰς τὴν ἑτέραν τῶν πλευρῶν τὰς προσήκουσας γραμμὰς διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς καλλιγραφίας,

β) Μίαν σειρὰν κινητῶν γραμμάτων μετὰ τῶν συναφῶν τούτοις,

γ) Ἐν ἀριθμητήριον,

δ) Ἐνα γεωφυσικὸν χάρτην,

ε) Τὰς ἀναγκαιούσας εἰκόνας τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης τὰς συναφεῖς πρὸς τὰ διδασκόμενα ιστορίδια τῆς Ἁγίας Γραφῆς,

στ) Ἐνα χάρτη τῆς Παλαιστίνης,

ζ) Μίαν ὑδρόγειον σφαῖραν,

η) Τοὺς ἀπαραιτήτους γεωγραφικοὺς χάρτας καὶ πίνακας,

θ) Τὰ γεωμετρικὰ σώματα,

ι) Τὰς εἰκόνας τῆς ἱστορίας τὰς σχετιζόμενας πρὸς τὰ διδασκόμενα μέρη αὐτῆς,

ια) Τὰ πρότυπα ἰχνογραφίας καὶ τὰ τῆς χειροτεχνίας διὰ τὰ σχολεῖα τῶν θηλέων,

ιβ) Τοὺς ἀπαραιτήτους πίνακας τῆς ἀνθρωπολογίας, ζωολογίας, ὀρνυτολογίας καὶ κοσμογραφίας,

ιγ) Ἐνα πίνακα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν.»

Ἄρθρον 8: «Ἐκαστον πλήρες δημοτικὸν σχολεῖον ὀφείλει να ἔχη πρὸς τοῖς ἐν τῷ ἀνωτέρω ἄρθρῳ ἀναφερομένοις καὶ τὰ ἐπόμενα:

ιγ) Τοὺς ἀναγκαιοτέρους τεχνολογικοὺς πίνακας,

ιδ) Στοιχειώδη τίνα τῆς φυσικῆς ὄργανα, καὶ

ιε) Ἐν τετράχορδον.

Ἐν τοῖς πλήρεσι δημοτικοῖς σχολείοις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγκαιούτων μαυροπινάκων ὀρίζεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδασκόντων.» του Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ὄ.π.

⁵⁹⁰ Ἄρθρον 10, Ἄρθρον 11, Ἄρθρον 12 καὶ Ἄρθρον 13 του Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ὄ.π.

⁵⁹¹ Ἄρθρον 14 του Β.Δ. «Περὶ διδακτικῶν ὀργάνων καὶ διδασκαλικῶν ὀδηγῶν», ΦΕΚ: 102/26 Μαΐου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [144.] ὄ.π.

⁵⁹² Β.Δ. «Περὶ ἐκδόσεως Διδασκαλικοῦ Ὁδηγοῦ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 243/24 Σεπτεμβρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [161.], σ. 139, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

Το διάταγμα στηρίζεται στο άρθρο 13 του νόμου ΓΣΑ΄ «περί διδακτικών βιβλίων» και τα άρθρα 10, 11, 12, 13, 14 και 15 του Β. Διατάγματος «περί διδακτικών οργάνων και διδασκαλικών οδηγιών» και ρυθμίζει τις λεπτομέρειες της έκδοσης του διδασκαλικού οδηγού.

Οι διδασκαλικοί οδηγοί εκδίδονται από το Σεπτέμβριο μέχρι τον Ιούνιο, δύο φορές το μήνα, σε τεύχη, με τίτλο «Γενικός οδηγός της δημοτικής εκπαίδευσης»⁵⁹³. Κάθε τεύχος διαιρείται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος περιέχει τα επίσημα δημοσιεύματα του Υπουργείου, το δεύτερο μέρος περιέχει τις μεταφράσεις των επιστημονικών παιδαγωγικών συγγραμμάτων και το τρίτο μέρος περιέχει την ύλη των διδασκαλικών οδηγιών όπως αυτή περιγράφεται στα άρθρα 10, 11 και 12 του διατάγματος της 14 Μαΐου 1907⁵⁹⁴.

Η εκλογή και η μετάφραση παιδαγωγικών συγγραμμάτων ανατίθεται από το γενικό επιθεωρητή της δημοτικής εκπαίδευσης σε ειδικούς παιδαγωγούς, ενώ το τρίτο μέρος συντάσσεται από την πενταμελή επιτροπή που ορίζει ο νόμος ΓΣΑ΄⁵⁹⁵.

Την έκδοση του γενικού οδηγού διευθύνει ο γενικός επιθεωρητής δημοτικής εκπαίδευσης, ενώ ως πρώτη ημερομηνία έκδοσης ορίζεται η 1 Νοεμβρίου 1908⁵⁹⁶.

2VI. Διοίκηση της εκπαίδευσης

Ο νόμος ΒΤΜΘ΄ του 1895⁵⁹⁷, με τις διατάξεις που περιλαμβάνει στο Γ΄ κεφάλαιο, εισάγει στη διοίκηση της εκπαίδευσης για πρώτη φορά όργανα και θεσμούς, οι οποίοι μέχρι τότε δεν υπήρχαν. Βοηθάει έτσι στην μεγαλύτερη αποκέντρωση στη λήψη αποφάσεων και στη λειτουργία της διοίκησης της εκπαίδευσης, η οποία μέχρι τότε λειτουργούσε με κεντρικό άξονα το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και τις αποφάσεις που ο ίδιος ο Υπουργός έπαιρνε.

Η κορυφή της διοικητικής πυραμίδας της εκπαίδευσης, όπως διαμορφώνεται από το νόμο ΒΤΜΘ΄ του 1895, είναι το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Η εποπτεία του επί των σχολείων της “στοιχειώδους εκπαίδευσης”, ασκείται δια των “Εποπτικών Συμβουλίων” και των “επιθεωρητών” που υπάρχουν σε κάθε νομό⁵⁹⁸.

Στην πρωτεύουσα κάθε νομού συγκροτείται ένα Εποπτικό Συμβούλιο⁵⁹⁹, το οποίο είναι αρμόδιο για όλα τα δημοτικά σχολεία, κοινά και πλήρη, αρρένων και θηλέων, και γραμματοδιδασκαλεία⁶⁰⁰. Το Εποπτικό Συμβούλιο αποτελείται από τον επίσκοπο που εδρεύει στη πρωτεύουσα του νομού, ως πρόεδρο, από το γυμνασιάρχη, από ένα επιστήμονα και από ένα έμπορο ή κτηματία που κατοικούν στην πόλη και από τον Νομαρχιακό Επιθεωρητή της δημοτικής εκπαίδευσης⁶⁰¹.

Οι πολίτες, οι οποίοι συμμετέχουν στο Εποπτικό Συμβούλιο, ο επιστήμονας και ο κτηματίας ή έμπορος, διορίζονται από το νομάρχη, από τρεις που προτείνει το Δημοτικό Συμβούλιο και ύστερα από σχετική γνωμοδότηση του επιθεωρητή. Υπηρετούν τρία χρόνια και η συμμετοχή τους αυτή είναι χωρίς μισθό. Ωστόσο, η μη συμμετοχή τους σε

⁵⁹³ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί έκδόσεως Διδασκαλικού Όδηγου τής Δημοτικής Έκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 243/24 Σεπτεμβρίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [161.] ό.π.

⁵⁹⁴ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί έκδόσεως Διδασκαλικού Όδηγου τής Δημοτικής Έκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 243/24 Σεπτεμβρίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [161.] ό.π.

⁵⁹⁵ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περί έκδόσεως Διδασκαλικού Όδηγου τής Δημοτικής Έκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 243/24 Σεπτεμβρίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [161.] ό.π.

⁵⁹⁶ Άρθρον 4 και Άρθρον 6 του Β.Δ. «Περί έκδόσεως Διδασκαλικού Όδηγου τής Δημοτικής Έκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 243/24 Σεπτεμβρίου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [161.] ό.π.

⁵⁹⁷ Νόμος ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁵⁹⁸ Άρθρον 33 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁵⁹⁹ Άρθρον 34 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰⁰ Άρθρον 35 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰¹ Άρθρον 36 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

τρεις συνεχόμενες συνεδριάσεις του Εποπτικού Συμβουλίου αποτελεί ικανή αιτία για την αντικατάστασή τους⁶⁰².

Το Εποπτικό Συμβούλιο συγκαλείται σε τακτική συνεδρίαση το πρώτο δεκαήμερο κάθε μήνα, στο γραφείο της αρχιεπισκοπής. Ωστόσο μπορεί να συγκαληθεί σε συνεδρίαση και σε έκτακτες περιπτώσεις είτε με αίτηση του επιθεωρητή ή του γυμνασιάρχη, ο οποίος εκτελεί χρέη γραμματέα του οργάνου, είτε από τον επίσκοπο ο οποίος είναι ο πρόεδρος του. Αντίγραφα των πρακτικών των συνεδριάσεων κρατά και ο επιθεωρητής⁶⁰³.

Το Εποπτικό Συμβούλιο συγκαλείται σε συνεδρίαση χωρίς την παρουσία του επιθεωρητή, όταν πρόκειται να συζητήσει θέματα που αφορούν την λειτουργία του επιθεωρητή. Σε αυτή την περίπτωση αντίγραφο των πρακτικών κοινοποιείται στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως από τον ίδιο τον πρόεδρο του Εποπτικού Συμβουλίου⁶⁰⁴.

Η συνεδρίαση του Εποπτικού Συμβουλίου θεωρείται νόμιμη μόνο εφόσον είναι παρόντα τουλάχιστον τέσσερα μέλη του, από τα οποία οπωσδήποτε ο επιθεωρητής, εκτός των ειδικών περιπτώσεων που αφορούν τον ίδιο οι συνεδριάσεις, και ο γυμνασιάρχης. Σε κάθε περίπτωση οι αποφάσεις του Εποπτικού Συμβουλίου παίρνονται κατά πλειοψηφία, ενώ σε περίπτωση ισοψηφίας καθοριστικό ρόλο έχει η ψήφος του προέδρου⁶⁰⁵.

Το έργο του Εποπτικού Συμβουλίου είναι δύο ειδών : προτάσεις και αποφάσεις. Το Εποπτικό Συμβούλιο διατυπώνει προτάσεις που άπτονται της λειτουργίας των δημοτικών σχολείων, όπως για θέματα που αφορούν την πλήρωση κενών ή σύσταση νέων οργανικών θέσεων, τη σύσταση γραμματοδιδασκαλείων, την αύξηση του αριθμού των δασκάλων ενός σχολείου, τη αντιμετώπιση του θέματος της μη φοίτησης των μαθητών στο σχολείο, την επισκευή ή την ανοικοδόμηση των σχολικών κτηρίων, την αντικατάσταση ή τη επιδιόρθωση των σχολικών επίπλων και των οργάνων διδασκαλίας, τη μετάθεση ή την απόλυση του επιθεωρητή⁶⁰⁶. Οι αποφάσεις του Εποπτικού Συμβουλίου άπτονται θεμάτων που αναφέρονται στις πειθαρχικές κυρώσεις των δασκάλων, καθώς και κυρώσεις των μαθητών που δημιουργούν προβλήματα στη λειτουργία των σχολείων⁶⁰⁷.

Ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, διατηρεί σε ισχύ ένα μέρος των διατάξεων του Β. Δ. του 1834 οι οποίες αφορούν τις «επιτόπιες επιθεωρητικές επιτροπές». Οι διατάξεις που διατηρούνται σε ισχύ δεν αναφέρονται ρητά παρά μόνο υπάρχει η πρόβλεψη για τη διατήρηση όσων δεν έρχονται σε αντίθεση με τον παρόντα νόμο. Η πρόβλεψη αυτή θεωρείται πολύ γενική και ασαφής ιδιαίτερα δε όταν πρόκειται για ζητήματα που αφορούν τη επιθεώρηση των δημοτικών σχολείων⁶⁰⁸.

Ο επιθεωρητής που υπηρετεί σε κάθε νομό, διορίζεται με Β. Διάταγμα και διαθέτει αυξημένα τυπικά προσόντα και ικανή διδακτική εμπειρία. Συγκεκριμένα ως επιθεωρητές μπορούν να διορισθούν όσοι είναι διδάκτορες φιλοσοφίας και έχουν ικανή διδακτική και παιδαγωγική εμπειρία είτε ως καθηγητές διδασκαλείου ή γυμνασίου, είτε ως διευθυντές διδασκαλείου ή γυμνασιάρχες, είτε ως πρωτοβάθμιοι δάσκαλοι για τρία τουλάχιστο έτη. Μπορούν επίσης να διορισθούν επιθεωρητές, ύστερα από ειδική δοκιμασία ενώπιον επιτροπής, και πρωτοβάθμιοι δάσκαλοι ή κάτοχοι διδακτορικού στη φιλοσοφία οι οποίοι έχουν ειδικές σπουδές στην παιδαγωγική σε πανεπιστήμιο της Ευρώπης. Σε κάθε περίπτωση τίθεται ως όριο η μη υπέρβαση του το 55ου έτους της ηλικίας. Ο μισθός των επιθεωρητών με αυξημένα προσόντα είναι ίσος με το μισθό του τμηματάρχου δευτέρας

⁶⁰² Άρθρον 37 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰³ Άρθρον 47 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰⁴ Άρθρον 48 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰⁵ Άρθρον 52 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰⁶ Άρθρον 49 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰⁷ Άρθρον 50 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶⁰⁸ Άρθρον 53 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

τάξεως του Υπουργείου, ενώ των επιθεωρητών που επιλέγονται ύστερα από δοκιμασία ενώπιον επιτροπής και είναι πρωτοβάθμιοι δάσκαλοι, είναι ίσος με το μισθό του υπουργικού γραμματέα α΄ τάξεως, με δυνατότητα προβιβασμού μετά από διετή υπηρεσία⁶⁰⁹.

Σε ορισμένους νομούς προβλέπεται η τοποθέτηση, με Βασιλικό Διάταγμα, επιθεωρητών β΄ τάξεως, ως βοηθοί των νομαρχιακών επιθεωρητών. Επιθεωρητές β΄ τάξεως μπορούν να διορισθούν πρωτοβάθμιοι δάσκαλοι με δεκαετή υπηρεσία, οι οποίοι θα κριθούν από την ίδια επιτροπή που θα κριθούν και ορισμένοι επιθεωρητές, (σχετικά αναφέρεται το άρθρο 38 του νόμου) και με μισθό υπουργικού γραμματέα α΄ τάξεως⁶¹⁰.

Οι νομαρχιακοί επιθεωρητές και οι βοηθοί τους δεν απολύονται ούτε μετατίθενται από την υπηρεσία τους, εκτός αν υπάρξει αιτιολογημένη πρόταση προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως από το Εποπτικό Συμβούλιο του νομού στον οποίο υπηρετούν⁶¹¹.

Ο νομαρχιακός επιθεωρητής είναι αυτός ο οποίος εισηγείται κάθε υπόθεση για την οποία συνεδριάζει το Εποπτικό Συμβούλιο. Τα καθήκοντα του αναφέρονται στον έλεγχο και την εποπτεία κάθε πτυχής της λειτουργίας των σχολείων και των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε αυτά. Συγκεκριμένα, ο επιθεωρητής επιθεωρεί κάθε εξάμηνο όλα τα δημοτικά σχολεία, όλων των ειδών, της περιφέρειάς του, ελέγχοντας κάθε φορά: α) τους ελέγχους των μαθητών κάθε σχολείου, προκειμένου να διαπιστώσει ότι τηρήθηκαν όλες οι νόμιμες διατάξεις για την κινητικότητα των μαθητών από σχολείο σε σχολείο και από βαθμίδα σε βαθμίδα, β) τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε δήμο, με σκοπό να εισηγηθεί στο Εποπτικό Συμβούλιο σχετικά με το χρόνο έναρξης και λήξης του σχολικού έτους και των εξαμήνων αυτού, καθώς και τις προθεσμίες εγγραφής, εξέτασης, προβιβασμού και απολύσεως των μαθητών, γ) τα διδακτικά βιβλία που χρησιμοποιούνται στα δημοτικά σχολεία, δ) τον τρόπο διδασκαλίας των δασκάλων, την τήρηση από μέρους τους των διατάξεων που αφορούν τα διοικητικά ζητήματα του σχολείου, τον τρόπο συμπεριφοράς τους προς τους μαθητές, τους συναδέλφους αλλά και τον κοινωνικό περίγυρο γενικότερα, ε) την κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα διδακτήρια, προκαλώντας κάθε φορά τις αναγκαίες ενέργειες για την συντήρηση, επισκευή, ανακατασκευή και ανέγερσή τους σε συνεργασία με τον αρμόδιο δήμαρχο κάθε φορά. Μετά την ολοκλήρωση κάθε επιθεώρησης υποβάλλει σχετική λεπτομερειακή έκθεση στο Εποπτικό Συμβούλιο. Ο επιθεωρητής επίσης, ενεργεί ώστε να αποκτηθούν τα απαιτούμενα γήπεδο για την ανέγερση των διδακτηρίων των σχολείων που απαιτούνται. Ασκεί την πειθαρχική του εξουσία επί των δασκάλων της περιφέρειάς του και εισηγείται τις ανάλογες αποφάσεις στο Εποπτικό Συμβούλιο. Συγκαλεί μια φορά το χρόνο κατά τη διάρκεια των διακοπών και ύστερα από σχετική άδεια του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, συνέδριο με τη συμμετοχή των δασκάλων της περιφέρειάς του, στο οποίο συζητούνται μεθοδολογικά και παιδαγωγικά ζητήματα⁶¹². Ο επιθεωρητής εκπροσωπεί το Εποπτικό Συμβούλιο σε κάθε επαφή και συνεργασία του με άλλους δημόσιους φορείς καθώς και με κάθε πολίτη. Στο πλαίσιο αυτό των υποχρεώσεών του, κοινοποιεί αντίγραφο των πρακτικών των συνεδριάσεων του Εποπτικού Συμβουλίου στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως⁶¹³. Προβλέπεται επίσης η έκδοση κανονιστικού Β. Διατάγματος που θα αφορά τις λεπτομέρειες των επιθεωρήσεων των σχολείων καθώς και τον τρόπο συνεργασίας και τις αρμοδιότητες μεταξύ των επιθεωρητών και των βοηθών τους⁶¹⁴.

Στο επίπεδο της σχολικής μονάδας υπάρχει ο διευθυντής. Στα κοινά δημοτικά σχολεία διευθυντής ορίζεται ο ανώτερος σε τάξη δάσκαλος ή σε περίπτωση που υπάρχουν

⁶⁰⁹ Άρθρον 38 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶¹⁰ Άρθρον 34 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶¹¹ Άρθρον 39 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶¹² Άρθρον 40 του Νόμου ΒΤΜΘ΄ «Περί τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶¹³ Άρθρον 43

⁶¹⁴ Άρθρον 45

δάσκαλοι ίδιου βαθμού, ο αρχαιότερος. Περιορισμός για την τοποθέτηση ενός δασκαλόν στη θέση του διευθυντή υπάρχει μόνο για τους απόφοιτους των διδασκαλείων, για τους οποίους προβλέπεται η συμπλήρωση δύο ετών ως ελάχιστη προϋπηρεσία. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία τοποθετείται ως διευθυντής μόνο πρωτοβάθμιος δάσκαλος⁶¹⁵. Στους διευθυντές των δημοτικών σχολείων χορηγείται σε ετήσια βάση ένα χρηματικό ποσό ως «έξοδα γραφείου». Στους διευθυντές των πλήρων δημοτικών σχολείων το ποσό αυτό είναι είκοσι πέντε δραχμές ενώ στους διευθυντές των κοινών δημοτικών σχολείων δώδεκα δραχμές⁶¹⁶.

Για την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία των οργάνων, που προέβλεπε ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895 για τη διοίκηση της εκπαίδευσης, εκδόθηκαν δύο Βασιλικά Διατάγματα τα οποία ρυθμιζαν ακριβώς τον τρόπο επιλογής των στελεχών, τις αρμοδιότητες τους καθώς και τις μεταξύ τους διοικητικές σχέσεις.

Το Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)»⁶¹⁷, της 30 Δεκεμβρίου 1895, εκδίδεται ενόψει της εφαρμογής του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, και κανονίζει τις διαδικασίες επιλογής των επιθεωρητών β' τάξεως ή βοηθών επιθεωρητών, όπως προβλέπει ο νόμος ΒΤΜΘ' στα άρθρα 34 και 38.⁶¹⁸

Η επιτροπή ενώπιον της οποίας θα διεξαχθούν οι εξετάσεις των υποψηφίων επιθεωρητών β' τάξεως, αποτελείται από τον καθηγητή της φιλοσοφίας του πανεπιστημίου ως πρόεδρο, τον αρχαιότερο γυμνασιάρχη των Αθηνών και τον καθηγητή των φυσικομαθηματικών του διδασκαλείου των Αθηνών⁶¹⁹.

Ο τόπος και ο χρόνος της διεξαγωγής της εξέτασης ορίζονται από ειδική προκήρυξη του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως⁶²⁰.

Οι υποψήφιοι οφείλουν να προσκομίσουν στον Γενικό επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων τα δικαιολογητικά τα οποία αποδεικνύουν ότι διαθέτουν τα απαιτούμενα από το νόμο τυπικά προσόντα, δηλαδή ότι έχουν πτυχίο, ότι δεν έχουν υπερβεί το προβλεπόμενο έτος της ηλικίας, και ότι διαθέτουν την απαιτούμενη προϋπηρεσία⁶²¹.

Η δοκιμασία στην οποία υποβάλλονται είναι θεωρητική και πρακτική. Η θεωρητική χωρίζεται σε γραπτή και προφορική⁶²².

Η γραπτή θεωρητική δοκιμασία περιλαμβάνει την ανάπτυξη ενός θέματος από τους αρχαίους συγγραφείς, ενός θέματος ψυχολογίας, διδακτικής, παιδαγωγικής, ζωολογίας ή φυτολογίας και πειραματικής φυσικής⁶²³.

Η προφορική θεωρητική δοκιμασία περιλαμβάνει την προφορική εξέταση των υποψηφίων στην ελληνική γλώσσα, στην ελληνική ιστορία, τα παιδαγωγικά και τη φυσική⁶²⁴.

⁶¹⁵ Άρθρον 8 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶¹⁶ Άρθρον 11 του Νόμου ΒΤΜΘ' «Περί τής στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδύσεως», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.] ό.π.

⁶¹⁷ Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)», ΦΕΚ: 1/3 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.], σ. 86, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶¹⁸ Το διάταγμα περιγράφει τη διαδικασία υποβολής των δικαιολογητικών από τους υποψηφίους καθώς και τη διαδικασία των εξετάσεων.

⁶¹⁹ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)», ΦΕΚ: 1/3 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²⁰ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)», ΦΕΚ: 1/3 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²¹ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)», ΦΕΚ: 1/3 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²² Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)», ΦΕΚ: 1/3 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²³ Άρθρον 5 και Άρθρον 6 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών βουλομένων να διορισθώσι επιθεωρηταί δευτέρας τάξεως (τών σχολείων τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως και τών ελληνικών)», ΦΕΚ: 1/3 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

Η πρακτική τέλος δοκιμασία περιλαμβάνει τη διδασκαλία μαθημάτων δύο διαφορετικών κλάδων από τους υποψήφιους, ενώπιον της επιτροπής, σε μαθητές δημοτικού σχολείου⁶²⁵.

Η κλίμακα με βάση την οποία βαθμολογούνται οι υποψήφιοι είναι από το 0 μέχρι το 5, ενώ με βάση το σύνολο των βαθμών οι υποψήφιοι κατατάσσονται σε μια σειρά από την οποία η επιτροπή προτείνει όσους έχουν την υψηλότερη βαθμολογία⁶²⁶.

Ακολουθεί το Β.Δ. «Περὶ καθηκόντων τῶν β' τάξεως ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς νομαρχιακοὺς ἐπιθεωρητὰς»⁶²⁷, τῆς 13 Ἰανουαρίου 1896, το οποίο εκδίδεται με βάση τα άρθρα 34, 38 και 45 του νόμου ΒΤΜΘ' και είναι κανονιστικό ως προς τα καθήκοντα των επιθεωρητῶν β' τάξεως αλλά και ως προς τις σχέσεις τους με τους νομαρχιακούς επιθεωρητές.

Σύμφωνα με το διάταγμα αυτό ο νομαρχιακός επιθεωρητής με απόφασή του ορίζει τους δήμους, τα σχολεία των οποίων οφείλει να επιθεωρεί ο βοηθός επιθεωρητής. Η απόφαση αυτή δεν στερεί το δικαίωμα από το νομαρχιακό επιθεωρητή να επιθεωρήσει και αυτός τα σχολεία αυτά, προτείνεται ωστόσο η επιθεώρηση να γίνεται ανά χρόνο σε μισά σχολεία από τον βοηθό και τα υπόλοιπα μισά από το νομαρχιακό επιθεωρητή⁶²⁸.

Ο βοηθός επιθεωρητής υποβάλλει στον νομαρχιακό επιθεωρητή υπόμνημα για την κατάσταση των σχολείων μετά το τέλος κάθε επιθεώρησης. Ο νομαρχιακός επιθεωρητής υποβάλλει το υπόμνημα αυτό στο Εποπτικό Συμβούλιο μαζί με κάθε δική του παρατήρηση που κρίνει αναγκαία. Ο νομαρχιακός επιθεωρητής θεωρεί τις καταστάσεις μισθοδοσίας και των οδοιπορικών του βοηθού και αναφέρει στο Εποπτικό Συμβούλιο για πειθαρχικά ζητήματα του βοηθού⁶²⁹.

Τα καθήκοντα του βοηθού επιθεωρητή είναι: α) να επιθεωρεί τα σχολεία που του έχουν ανατεθεί κάθε εξάμηνο εξετάζοντας κάθε φορά αν τηρούνται οι διατάξεις που ρυθμίζουν την λειτουργία του σχολείου (εγγραφές μαθητών, τήρηση των διατάξεων για την κινητικότητα των μαθητών μεταξύ των διαφόρων ειδών σχολείων και για τις εξετάσεις, προαγωγικές και απολυτήριες, των μαθητών, εξετάζει τις συνθήκες κάθε δήμου και προτείνει στο νομαρχιακό επιθεωρητή την ημερομηνία έναρξης και λήξης του έτους, διδακτικά βιβλία, τρόπο διδασκαλίας και παιδαγωγικής συμπεριφοράς των εκπαιδευτικών προς τους μαθητές, συμπεριφορά των εκπαιδευτικών προς τους συναδέλφους, προς την τοπική κοινωνία και την ανταπόκρισή τους στις υποχρεώσεις τους προς την υπηρεσία), καθώς και την κατάσταση των διδασκασίων, β) εξετάζει και προτείνει προς το νομαρχιακό επιθεωρητή την ανάγκη ίδρυση ή προαγωγής ενός γραμματοδιδασκαλείου σε δημοτικό σχολείο, καθώς και την τοποθέτηση ενός ακόμη δασκάλου σε σχολείο με την ταυτόχρονη διαίρεση μιας τάξεως σε τμήματα, γ) παρακολουθεί τους δασκάλους που διδάσκουν, διορθώνοντας τα τυχόν λάθη τους και αν απαιτείται διδάσκει ο ίδιος υποδειγματικά, δ) συμβουλεύει και νουθετεί τους δασκάλους σε παιδαγωγικά ζητήματα και προτείνει κατάλληλα βιβλία που θα τους βοηθήσουν στην καλύτερη προετοιμασία τους, ε) επιπλήττει τους δασκάλους όταν αυτό κριθεί αναγκαίο

⁶²⁴ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν βουλομένων να διορισθῶσι ἐπιθεωρηταὶ δευτέρας τάξεως (τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν)», ΦΕΚ: 1/3 Ἰανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²⁵ Άρθρον 9 του Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν βουλομένων να διορισθῶσι ἐπιθεωρηταὶ δευτέρας τάξεως (τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν)», ΦΕΚ: 1/3 Ἰανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²⁶ Άρθρον 10 του Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν βουλομένων να διορισθῶσι ἐπιθεωρηταὶ δευτέρας τάξεως (τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν)», ΦΕΚ: 1/3 Ἰανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [81.] ό.π.

⁶²⁷ Β.Δ. «Περὶ καθηκόντων τῶν β' τάξεως ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς νομαρχιακοὺς ἐπιθεωρητὰς», ΦΕΚ: 5/16 Ἰανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [82.], σ. 87, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶²⁸ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ καθηκόντων τῶν β' τάξεως ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς νομαρχιακοὺς ἐπιθεωρητὰς», ΦΕΚ: 5/16 Ἰανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [82.] ό.π.

⁶²⁹ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περὶ καθηκόντων τῶν β' τάξεως ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς νομαρχιακοὺς ἐπιθεωρητὰς», ΦΕΚ: 5/16 Ἰανουαρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [82.] ό.π.

και στ) αναφέρει στο νομαρχιακό επιθεωρητή τους δασκάλους που πρέπει να τιμωρηθούν με βαρύτερες τιμωρίες⁶³⁰.

Συγκρίνοντας τα καθήκοντα του βοηθού με το νομαρχιακό επιθεωρητή παρατηρούμε ότι αυτός δεν διαθέτει παρά ελάχιστη πειθαρχική εξουσία ως προς τους δασκάλους. Αντίθετα βλέπουμε ότι αναφέρεται στα καθήκοντα του βοηθού επιθεωρητή η παρακολούθηση και διόρθωση του τρόπου διδασκαλίας των δασκάλων και η υποδειγματική διδασκαλία, η παροχή συμβουλών σε παιδαγωγικά ζητήματα καθώς και η πρόταση κατάλληλων βιβλίων που θα βοηθήσουν στην καλύτερη προετοιμασία τους δασκάλου. Δίνεται μια διαφορετική διάσταση στο έργο του πέρα από την καθαρά ελεγκτική και διοικητική μορφή που έχει το έργο του νομαρχιακού επιθεωρητή.

Η ψήφιση του νόμου ΒΨΛΑ΄ «Περὶ συμπληρώσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμου»⁶³¹, της 10 Ἀπριλίου 1900, έρχεται για να επιλύσει ορισμένα προβλήματα που δημιουργήθηκαν από την εφαρμογή του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895.

Οι προσθήκες που γίνονται στο άρθρο 36 του νόμου προβλέπουν ότι ο επίσκοπος έχει τη δυνατότητα να ορίσει μορφωμένο αντικαταστάτη στη θέση του στο Εποπτικό Συμβούλιο, όταν αυτός απουσιάζει ή είναι μέλος της ιερᾶς συνόδου.

Προβλέπει επίσης την αντικατάσταση του γυμνασιάρχη σε περιπτώσεις που δεν υφίσταται γυμνάσιο σε ένα νομό, από τον αρχαιότερο σχολάρχη των ελληνικών σχολείων που λειτουργούν στο νομό, ο οποίος έχει ακριβώς τα ίδια καθήκοντα με αυτά που προβλέπονται για το γυμνασιάρχη⁶³².

Η προσθήκη που γίνεται στο άρθρο 38 του νόμου ΒΤΜΘ΄, αναφέρεται στα τυπικά προσόντα υποψηφίων επιθεωρητών και προσθέτει μια ακόμη κατηγορία δασκάλων οι οποίοι μπορούν ύστερα από σχετική δοκιμασία να επιλεγούν ως νομαρχιακοί επιθεωρητές⁶³³.

Ο νόμος αυτός συνοδεύεται και από την έκδοση ενός Βασιλικού Διατάγματος, «Περὶ δοκιμασίας τῶν ἐφιεμένων να διορισθῶσι νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως»⁶³⁴, της 1 Αυγούστου 1900, το οποίο αναφέρεται στις εξετάσεις των υποψηφίων επιθεωρητών της κατηγορίας που ορίζεται από το νόμο ΒΨΛΑ΄ και ο οποίος συμπληρώνει το άρθρο 38 του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895.

Οι υποψήφιοι εξετάζονται από επιτροπή η οποία αποτελείται από το γενικό επιθεωρητή δημοτικών σχολείων ως πρόεδρο, από το διευθυντή και τον καθηγητή των Ελληνικών του διδασκαλείου Αθηνών και από τον επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων Αττικής⁶³⁵.

Ο τόπος και ο χρόνος των εξετάσεων ανακοινώνεται από το υπουργείο των εκκλησιαστικών με προκήρυξη που δημοσιεύεται στον τύπο⁶³⁶.

Η εξέταση είναι γραπτή, προφορική και πρακτική. Στη γραπτή εξέταση οι υποψήφιοι διαγωνίζονται στα εξής: 1) έκθεση ιδεών, 2) μετάφραση αρχαίου κειμένου, 3) σχολική υγιεινή, 4) ψυχολογία, 5) στην ισχύουσα νομοθεσία, 6) παιδαγωγική, 7)

⁶³⁰ Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περὶ καθηκόντων τῶν β΄ τάξεως ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς νομαρχιακοὺς ἐπιθεωρητὰς», ΦΕΚ: 5/16 Ιανουαρίου 1896, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [82.] ό.π.

⁶³¹ Νόμος ΒΨΛΑ΄ «Περὶ συμπληρώσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμου», ΦΕΚ: 91/15 Ἀπριλίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [103.], σ. 105, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶³² Άρθρον 1 του Νόμου ΒΨΛΑ΄ «Περὶ συμπληρώσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμου» ΦΕΚ: 91/15 Ἀπριλίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [103.] ό.π.

⁶³³ Άρθρον 1 του Νόμου ΒΨΛΑ΄ «Περὶ συμπληρώσεως τοῦ περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμου» ΦΕΚ: 91/15 Ἀπριλίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [103.] ό.π.

⁶³⁴ Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν ἐφιεμένων να διορισθῶσι νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 186/3 Αυγούστου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [107.], σ. 107, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶³⁵ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν ἐφιεμένων να διορισθῶσι νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 186/3 Αυγούστου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [107.] ό.π.

⁶³⁶ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν ἐφιεμένων να διορισθῶσι νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 186/3 Αυγούστου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [107.] ό.π.

διδασκική και 8) ιστορία της παιδαγωγικής. Στην προφορική εξέταση οι υποψήφιοι εξετάζονται στα ίδια μαθήματα. Η προφορική εξέταση μπορεί να μην γίνει με απόφαση της επιτροπής. Η πρακτική εξέταση περιλαμβάνει διδασκαλία από τους υποψήφιους σε μονοτάξιο και πολυτάξιο δημοτικό σχολείο δύο θεμάτων που θα ορισθούν από την επιτροπή⁶³⁷.

Οι υποψήφιοι αξιολογούνται σε όλα τα μαθήματα και στο τέλος εξάγεται ένας μέσος όρος για τον κάθε ένα. Η κλίμακα αξιολόγησης περιλαμβάνει τους εξής βαθμούς: 1=κακώς, 2=ενδεέστατα, 3 και 4=ενδεώς, 4και 5=ικανώς, 6 και 7=καλώς, 8 και 9=λίαν καλώς, 10=άριστα. Επιτυχόντες θεωρούνται όσοι επιτύχουν γενικό βαθμό λίαν καλώς⁶³⁸.

Με την έναρξη του σχολικού έτους 1905-1906 έχουμε νέες ρυθμίσεις για τη διοίκηση της εκπαίδευσης, οι οποίες ορίζονται από το νόμο ΓΉ΄ (υπ αριθμ 3098) «Περί τροποποίησης των νόμων ΒΤΜΘ΄ τής 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τής 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως»⁶³⁹, τῆς 18 Αὐγούστου 1905, ο οποίος αποτελεί την πρώτη σοβαρή τροποποίηση του νόμου ΒΤΜΘ΄ του 1895 και του νόμου ΒΤΖ΄ του 1896⁶⁴⁰.

Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις διευθυντές των σχολείων που υπηρετούν πέντε ἢ ἕξι δάσκαλοι ορίζονται ἀπὸ τὸ Εποπτικὸ Συμβούλιο δάσκαλοι με πενταετή προϋπηρεσία ως πρωτοβάθμιοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι επιτυχόντες σχετικῆς διαγωνισμοῦ. Οἱ λεπτομέρειες για τὸ διαγωνισμό αὐτὸ προβλέπεται ὅτι θα ρυθμιστοῦν ἀπὸ σχετικὸ διάταγμα. Οἱ διευθυντές αὐτοὶ θα λαμβάνουν και εἰδικὸ ἐπίδομα θέσης τὸ ὁποῖο ἀνέρχεται στο ποσὸ τῶν εἴκοσι δραχμῶν κάθε μῆνα. Στὰ σχολεῖα τὰ ὁποῖα υπηρετοῦν τρεῖς ἢ τέσσερις δάσκαλοι τὸ Εποπτικὸ Συμβούλιο ορίζει ὡς διευθυντὲς δασκάλους με πενταετή υπηρεσία ὡς πρωτοβάθμιοι, ἐνὼ στὰ σχολεῖα που υπηρετοῦν δύο δάσκαλοι τὴ διεύθυνση ἀναλαμβάνει «ὁ κατὰ βαθμὸν ἀνώτερος και ἀρχαιότερος ἐν αὐτῷ»⁶⁴¹.

Ἡ τήρηση και ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος νόμου ἀνατίθεται στο κατὰ περιοχὴ ἐπιθεωρητὴ, ὁ ὁποῖος ἔχει να ἀντιμετωπίσει τὴν τιμωρία τῆς «μετ’ ἀπολογίαν παύσεως ἐνὸς μηνός», ἀν διαπιστωθεῖ ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ λειτουργεῖ σχολεῖο που δὲν τηρεῖ τὶς διατάξεις τοῦ νόμου. Σε περίπτωση δε που υπάρξει ὑποτροπὴ στο συγκεκριμένο παράπτωμα τοῦ ἐπιθεωρητὴ, αὐτὸς ἀπολύεται ὀριστικὰ με ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν και τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως⁶⁴².

Ὁ νόμος καθορίζει ἐπίσης τὴ διαδικασία συμπληρώσεως τῶν μελῶν τοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου, ὅταν προκύψει σχετικὴ ἀνάγκη λόγω παραιτήσεως ἢ ἀπομακρύνσεως ἢ λόγω ἐλλείψεως κάποιων μελῶν τοῦ. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἀφορὰ τὰ αἰρετὰ μέλη που προτείνονται ἀπὸ τὸ δημοτικὸ συμβούλιο. Τὰ νέα μέλη που θα προταθοῦν δὲν μπορεῖ να εἶναι δημόσιοι ἢ δημοτικοὶ υπάλληλοι. Εξασφαλίζεται ἐτσι ἡ ἀπρόσκοπη λειτουργία τοῦ συμβουλίου⁶⁴³.

Για τὸν καθορισμὸ τῶν λεπτομερειῶν σχετικὰ με τὴν ἐπιλογή τῶν διευθυντῶν τῶν πολυτάξιων πλήρων δημοτικῶν σχολείων ἐκδίδεται τὸ Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν

⁶³⁷ Ἄρθρον 4, Ἄρθρον 5, Ἄρθρον 6, Ἄρθρον 7, Ἄρθρον 8, Ἄρθρον 9 και Ἄρθρον 10 τοῦ Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν ἐπιτεμένων να διορισθῶσι νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 186/3 Αὐγούστου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [107.] ὅ.π.

⁶³⁸ Ἄρθρον 11 και Ἄρθρον 15 τοῦ Β.Δ. «Περὶ δοκιμασίας τῶν ἐπιτεμένων να διορισθῶσι νομαρχιακοὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 186/3 Αὐγούστου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [107.] ὅ.π.

⁶³⁹ Νόμος ΓΉ΄ (υπ’ αριθ. 3098) «Περὶ τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135], σ. 120, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁶⁴⁰ Ἄρθρον 11 τοῦ Νόμου ΓΉ΄ (υπ’ αριθ. 3098) «Περὶ τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ὅ.π.

⁶⁴¹ Ἄρθρον 3 τοῦ Νόμου ΓΉ΄ (υπ’ αριθ. 3098) «Περὶ τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ὅ.π.

⁶⁴² Ἄρθρον 4 τοῦ Νόμου ΓΉ΄ (υπ’ αριθ. 3098) «Περὶ τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ὅ.π.

⁶⁴³ Ἄρθρον 5 τοῦ Νόμου ΓΉ΄ (υπ’ αριθ. 3098) «Περὶ τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, “περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.”», ΦΕΚ: 165/19 Αὐγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ὅ.π.

έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων»⁶⁴⁴, της 26 Αυγούστου 1905, σε εφαρμογή του άρθρου 3 § 9 του νόμου Γ΄Η΄.

Όσοι επιθυμούν να καταλάβουν θέση διευθυντή εξετάζονται από επιτροπή η οποία αποτελείται από τον καθηγητή φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου, από τον αρχαιότερο γυμνασιάρχη των Αθηνών, από τον καθηγητή των φυσικομαθηματικών στο διδασκαλείο Αθηνών και τον καθηγητή ελληνικών στο ίδιο διδασκαλείο, ο οποίος έχει ειδικές σπουδές στα παιδαγωγικά⁶⁴⁵.

Οι εξετάσεις θα γίνουν εντός δύο μηνών από την ημέρα δημοσίευσης του διατάγματος, με σκοπό τη δημιουργία κατάλογο υποψηφίων διευθυντών⁶⁴⁶. Κάθε θέση που θα χαρακτηριστεί κενή θα καλύπτεται από τους υποψηφίους που περιλαμβάνονται στον κατάλογο. Όταν εξαντληθεί ο κατάλογος τότε θα πραγματοποιηθεί νέος διαγωνισμός⁶⁴⁷.

Για να συμμετέχει κάθε ενδιαφερόμενος στο διαγωνισμό οφείλει να καταθέσει στον γενικό επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων τρεις ημέρες πριν τις εξετάσεις τα απαραίτητα δικαιολογητικά, τα οποία είναι: α) το πτυχίο του και β) τα έγγραφα που αποδεικνύουν ότι έχει πενταετή προϋπηρεσία ως πρωτοβάθμιος⁶⁴⁸.

Η δοκιμασία είναι θεωρητική και πρακτική. Η θεωρητική χωρίζεται σε γραπτή και προφορική⁶⁴⁹.

Η γραπτή θεωρητική δοκιμασία περιλαμβάνει εξετάσεις :α) στην ερμηνεία και σχολιασμό κειμένων των αρχαίων ελληνικών, β)στην ψυχολογία, στη διδακτική και στην ιστορία της παιδαγωγικής, γ)στα μαθηματικά, και δ) στη πειραματική φυσική και τη γεωμετρία. Τα θέματα των μαθημάτων ορίζονται από επιτροπή και επιλέγονται με κλήρωση⁶⁵⁰.

Προφορικά εξετάζονται στην ελληνική γλώσσα, την ψυχολογία, τη διδακτική και την αριθμητική⁶⁵¹.

Η πρακτική εξέταση περιλαμβάνει τη διδασκαλία δύο διαφορετικών κλάδων μαθημάτων, σε μαθητές δημοτικού σχολείου, ενώπιον της επιτροπής⁶⁵².

Η κλίμακα αξιολόγησης περιλαμβάνει τους βαθμούς: 0=κακώς, 1=μετριώς, 2=σχεδόν καλώς, 3=καλώς, 4=πάνυ καλώς και 5=άριστα. Ο τελικός βαθμός κάθε υποψηφίου

⁶⁴⁴ Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.], σ. 120, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁴⁵ Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁶⁴⁶ Ο χρόνος διεξαγωγής των εξετάσεων που ορίζεται εδώ αναφέρεται γενικά χωρίς συγκεκριμένη ημερομηνία. Γι' αυτό ο ακριβής χρόνος ορίζεται από ένα νέο Β.Δ. «Περί τροποποίησης του άρθρου 2 του άπδ 26 Αυγούστου 1905 Β.Δ. περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πλήρων δημοτικών σχολείων[...]», της 23 Οκτωβρίου 1905. Οι εξετάσεις θα γίνουν το πρώτο τρίμηνο του έτους 1906. Η ακριβής ημέρα και ο τόπος θα ανακοινωθούν με σχετική προκήρυξη του Υπουργείου. Η ίδια χρονική περίοδος κάθε έτους ισχύει και για κάθε ενδεχόμενη νέα εξέταση υποψηφίων στο μέλλον. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [138.], σ. 123, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁴⁷ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁶⁴⁸ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁶⁴⁹ Άρθρον 4 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁶⁵⁰ Άρθρον 5, Άρθρον 6 και Άρθρον 7 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁶⁵¹ Άρθρον 8 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

⁶⁵² Άρθρον 9 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας των έφιμεμένων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων και έξαταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [135.] ό.π.

προκύπτει από το άθροισμα των βαθμών στα επιμέρους μαθήματα μετά το πολλαπλασιασμό των βαθμών κάθε μαθήματος με συγκεκριμένο συντελεστή. Ο υποψήφιος ο οποίος έχει αξιολογηθεί σε δύο από τα μαθήματα με βαθμό κάτω του 3=καλώς, θεωρείται αποτυχημένος, εκτός αν στο μάθημα των ελληνικών και στην πρακτική δοκιμασία έχει αξιολογηθεί με το βαθμό 5=άριστα⁶⁵³.

Οι επιτυγχόντες καταλαμβάνουν τις θέσεις των διευθυντών με βάση τη σειρά κατάταξης στο πίνακα. Σε περίπτωση ισοβαθμίας προηγείται ο υποψήφιος που έχει καλύτερη επίδοση στα παιδαγωγικά⁶⁵⁴.

Οι διαδικασίες επιλογής των επιθεωρητών και των διευθυντών των πολυταξίων πλήρων δημοτικών σχολείων θα τροποποιηθούν αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της περιόδου. Το 1910 έχουμε την πρώτη αλλαγή σε αυτές τις διαδικασίες με τη δημοσίευση δύο νέων Βασιλικών Διαταγμάτων.

α) Το Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων ἢ ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ τῶν θελουσῶν να διορισθώσι διευθύντριαι ὁμοίων σχολείων θηλέων»⁶⁵⁵, 20 Ἰουλίου 1910, το οποίο καθορίζει τη διαδικασία εκλογής των διευθυντών των πενταταξίων και ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων και θηλέων, στηρίζεται στις διατάξεις της § θ' του άρθρου 3 του νόμου ΓΨΗ', των § ζ' και η' του άρθρου 10 και στο άρθρο 12 του νόμου ΓΧΨΒ'.

Οι εξετάσεις τῶν υποψηφίων διευθυντῶν και διευθυντριῶν γίνονται κατά τον μήνα Ἰούλιο ἢ Αύγουστο, κάθε ἔτους. Οι λεπτομέρειες για το ακριβή τόπο και χρόνο ορίζονται με σχετική προκήρυξη την οποία το Υπουργεῖο των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως δημοσιεύει σε ΦΕΚ⁶⁵⁶.

Οι εξετάσεις γίνονται ενώπιον επιτροπῆς, η οποία αποτελείται ἀπὸ το Εποπτικὸ Συμβούλιο της Μέσης εκπαιδεύσεως και το διευθυντὴ του Διδασκαλείου Αθηνῶν. Στις εξετάσεις μπορούν να συμμετέχουν ὅσοι ἔχουν συμπληρώσει δεκαετὴ υπηρεσία ως πρωτοβάθμιοι δάσκαλοι⁶⁵⁷.

Οι υποψήφιοι οφείλουν να υποβάλλουν τα δικαιολογητικά στο Υπουργεῖο, πέντε τουλάχιστον ἡμέρες πριν την διεξαγωγή των εξετάσεων. Τα δικαιολογητικά εἶναι : α') αἴτησιν ἀδείας προσόδου εἰς τὴν δοκιμασίαν, β') σημείωσιν τῶν τόπων, ἔνθα ὑπηρέτησε καὶ τῶν λόγων, δι οὓς ἀπελύθη, ὡσάκις ἀπελύθη τῆς ὑπηρεσίας, γ') ἀντίγραφον τοῦ πτυχίου αὐτοῦ, δ') πιστοποιητικὰ βεβαιοῦντα ὅτι ὑπηρέτησεν ἐπὶ δεκαετίαν ἀφ' ἧς ἀνεγνωρίσθη πρωτοβάθμιος δημοδιδάσκαλος, ε') ἐκθέσεις τῶν ἐπιθεωρητῶν ὑφ' οὓς ὑπηρέτησεν, ἢ καὶ ἄλλων ἀρχῶν, μαρτυροῦσας περὶ τῆς διδακτικῆς καὶ διοικητικῆς ἰκανότητος τοῦ ὑποψηφίου, καὶ ἀντίτυπα παιδαγωγικῶν διατριβῶν, ἐὰν ἔχη δημοσιεύσει τοιαύτας.»⁶⁵⁸

Ἡ διαδικασία εἶναι γραπτὴ, προφορικὴ και πρακτικὴ, η οποία περιλαμβάνει διδασκαλία ενώπιον της επιτροπῆς καθὼς και συνυποψήφιων. Ἡ επιτροπὴ λαμβάνοντας

⁶⁵³ Ἄρθρον 10 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν ἐπιμενῶν να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων καὶ ἑξαταξίων πλήρων δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [135.] ὄ.π.

⁶⁵⁴ Ἄρθρον 12 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν ἐπιμενῶν να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων καὶ ἑξαταξίων πλήρων δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 179/6 Σεπτεμβρίου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [135.] ὄ.π.

⁶⁵⁵ Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν θελόντων να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων ἢ ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ τῶν θελουσῶν να διορισθώσι διευθύντριαι ὁμοίων σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 248/26 Ἰουλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [174.], σ. 154, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁵⁶ Ἄρθρον 1 και Ἄρθρον 2 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν θελόντων να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων ἢ ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ τῶν θελουσῶν να διορισθώσι διευθύντριαι ὁμοίων σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 248/26 Ἰουλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [174.] ὄ.π.

⁶⁵⁷ Ἄρθρον 3 και Ἄρθρον 4 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν θελόντων να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων ἢ ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ τῶν θελουσῶν να διορισθώσι διευθύντριαι ὁμοίων σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 248/26 Ἰουλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [174.] ὄ.π.

⁶⁵⁸ Ἄρθρον 5 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν θελόντων να διορισθώσι διευθυνταὶ πενταταξίων ἢ ἑξαταξίων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ τῶν θελουσῶν να διορισθώσι διευθύντριαι ὁμοίων σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 248/26 Ἰουλίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [174.] ὄ.π.

υπόψη τους βαθμούς του κάθε υποψηφίου στα τρία μέρη της εξέτασης καθώς και τις εκθέσεις των επιθεωρητών για τον καθένα υποψήφιο, αποφασίζει με πλειοψηφία ποιους κρίνει ικανούς να γίνουν διευθυντές πενταταξίων και εξαταξίων δημοτικών σχολείων και συντάσσει τον σχετικό πίνακα τον οποίο υποβάλλει στο Υπουργείο. Το Υπουργείο κοινοποιεί αντίγραφο του πίνακα των επιτυχόντων σε όλους τους επιθεωρητές, προκειμένου αυτοί να συμπληρώσουν τις θέσεις των διευθυντών των πενταταξίων και εξαταξίων δημοτικών σχολείων⁶⁵⁹.

Το παρόν Β. Διάταγμα καταργεί το διάταγμα της 10 Μαρτίου 1906 με ανάλογο θέμα⁶⁶⁰.

β) Το Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων»⁶⁶¹, της 27 Αυγούστου 1910, το οποίο ορίζει τον τρόπο επιλογής των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, οι οποίοι έχουν τα τυπικά προσόντα που αναφέρονται στο νόμο ΒΨΛΑ΄.

Οι υποψήφιοι εξετάζονται από επιτροπή που συγκροτεί το Υπουργείο και αποτελείται από τον τμηματάρχη της δημοτικής εκπαίδευσης του υπουργείου, τον διευθυντή του διδασκαλείου της μέσης εκπαίδευσης, από το διευθυντή του Μαρασλείου Διδασκαλείου, από ένα καθηγητή του διδασκαλείου, από τον διδάσκοντα την υγιεινή στο διδασκαλείο ή το πανεπιστήμιο και από τον επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων της Αττικής⁶⁶².

Ο ακριβής χρόνος και ο τόπος της διεξαγωγής του διαγωνισμού ανακοινώνεται από το υπουργείο με τη σχετική προκήρυξη⁶⁶³.

Κάθε υποψήφιος υποβάλλει στο υπουργείο αίτηση συμμετοχής μαζί με τα δικαιολογητικά, τα οποία αφορούν την ηλικία του και τα νόμιμα προσόντα, την υπηρεσιακή του κατάσταση και μεταβολές και το συγγραφικό του έργο⁶⁶⁴.

Η δοκιμασία είναι θεωρητική και πρακτική και αφορά τόσο τη διδακτική ικανότητα του υποψηφίου όσο και τη διοικητική του δεινότητα⁶⁶⁵.

Μετά τη λήξη του διαγωνισμού ο πρόεδρος της επιτροπής υποβάλλει τα πρακτικά της δοκιμασίας, τον πίνακα των επιτυχόντων και των αποτυχόντων και τα γραπτά τους. Στις κενές θέσεις των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων διορίζονται, με απόφαση του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, επιτυχόντες από τον πίνακα που συντάχθηκε με την παραπάνω διαδικασία επιλογής ή από όσους έχουν τα τυπικά προσόντα του άρθρου 38 του νόμου ΒΤΜΘ΄. Έχει επίσης τη δυνατότητα να διενεργήσει και νέο διαγωνισμό και να επιλέξει από τους επιτυχόντες αυτού⁶⁶⁶.

Το παρόν διάταγμα καταργεί το διάταγμα της 1ης Αυγούστου 1900⁶⁶⁷.

⁶⁵⁹ Άρθρον 6, Άρθρον 7, Άρθρον 8, Άρθρον 9, Άρθρον 10, Άρθρον, Άρθρον 12 και Άρθρον 13 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων ή εξαταξίων δημοτικών σχολείων άρρένων καί τών θελουσών να διορισθώσι διευθύντριαι όμοίων σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 248/26 Ιουλίου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [174.] ό.π.

⁶⁶⁰ Άρθρον 14 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι διευθυνταί πενταταξίων ή εξαταξίων δημοτικών σχολείων άρρένων καί τών θελουσών να διορισθώσι διευθύντριαι όμοίων σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 248/26 Ιουλίου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [174.] ό.π.

⁶⁶¹ Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.], σ. 157, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁶² Άρθρον 1 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.] ό.π.

⁶⁶³ Άρθρον 2 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.] ό.π.

⁶⁶⁴ Άρθρον 3 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.] ό.π.

⁶⁶⁵ Άρθρον 4, Άρθρον 5, Άρθρον 6, Άρθρον 7, Άρθρον 8 και Άρθρον 9 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.] ό.π.

⁶⁶⁶ Άρθρον 11 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.] ό.π.

⁶⁶⁷ Άρθρον 12 του Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τών θελόντων να διορισθώσι επιθεωρηταί δημοτικών σχολείων», ΦΕΚ: 276/31 Αυγούστου 1910, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [176.] ό.π.

Οι διαδικασίες επιλογής επιθεωρητών θα τροποποιηθούν δύο φορές ακόμη στο μέλλον, 1912, με την έκδοση δύο νέων Βασιλικών Διαταγμάτων τα οποία θα εκδοθούν με διαφορά λίγων μηνών. Τα διατάγματα αυτά είναι:

α) Το Β.Δ. «Περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν βουλόμενων να διορισθῶσι ἐπιθεωρητὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων», τῆς 24 Ιανουαρίου 1912⁶⁶⁸.

β) Το Β.Δ. «Περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν βουλόμενων να διορισθῶσι ἐπιθεωρητὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων», τῆς 3 Αυγούστου 1912⁶⁶⁹.

Ο χάρτης της διοίκησης της εκπαίδευσης θα αλλάξει καθοριστικά με την ψήφιση του 1911 του νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως»⁶⁷⁰, τῆς 18 Ἰουλίου 1911.

Ο νόμος ΓΩΚΗ' του 1911 προβλέπει τη σύσταση Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου της στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, με ἔδρα την Αθήνα, το οποίο αποτελείται ἀπὸ πέντε μέλη. Τα μέλη του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου ἔχουν ἀυξημένα προσόντα καθὼς και προϋπηρεσία στη στοιχειώδη ἢ δημοτικὴ ἐκπαίδευση και στη μέση ἐκπαίδευση τῆς χώρας. Τα μέλη του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου δεν μποροῦν να κατέχουν καμιὰ ἄλλη δημόσια θέση, οὔτε να διδάσκουν σε κάποιο ιδιωτικὸ ἐκπαιδευτήριο, οὔτε να εἶναι συγγραφεῖς ἐγκυκλοπαιδικῶν διδασκτικῶν βιβλίων⁶⁷¹. Διορίζονται με πρόταση του Ὑπουργοῦ των Ἐκκλησιαστικῶν και τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἡ οποία δημοσιεύεται σε Βασιλικὸ Διάταγμα⁶⁷².

Το Κεντρικὸ Εποπτικὸ Συμβούλιο στελεχώνεται ἀπὸ γραμματεῖς και γραφεῖς, συνήθως ἐκπαιδευτικῶς⁶⁷³.

Πρόεδρος του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου εἶναι ο ἀρχαιότερος στην υπηρεσία. Το Κεντρικὸ Εποπτικὸ Συμβούλιο συνεδριάζει δύο φορές την εβδομάδα σε ορισμένες ἡμέρες, καθὼς και ἐκτάκτως ὕστερα ἀπὸ πρόκληση του προέδρου του. Οι ἀποφάσεις του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου λαμβάνονται κατὰ πλειοψηφία, με φανερὴ ψηφοφορία. Σε περίπτωση ἰσοψηφίας ἡ συζήτηση και ἡ ψηφοφορία ἐπαναλαμβάνεται στην ἐπόμενη συνεδρίαση, και σε μια τρίτη ψηφοφορία σε περίπτωση που και ἡ δεύτερη ἀποβεί ἀκαρπῆ⁶⁷⁴.

Στα μέλη του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου μπορεῖ να χορηγηθεῖ ἀδεία ἀπουσίας ἀπὸ το Ὑπουργεῖο των Ἐκκλησιαστικῶν και τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Δεν μποροῦν να ἀπουσιάζουν ταυτόχρονα περισσότερα του ενός μέλη του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου. Το μέλος του Κεντρικοῦ Εποπτικοῦ Συμβουλίου το οποίο ἀπουσιάζει σε τρεῖς συνεδριάσεις ἢ ἀρνηθεῖ να ψηφίσει σε τρεῖς συνεδριάσεις κατὰ τὴ διάρκεια του ἴδιου σχολικοῦ ἔτους, θεωρεῖται ὅτι ἔχει παραιτηθεῖ και ἀντικαθίσταται

⁶⁶⁸ Το βασιλικὸ διάταγμα ἐκδίδεται με βάση το ἀρθρο 38 του νόμου ΒΤΜΘ' του 1895, και καθορίζει τις λεπτομέρειες με βάση τις οποίες ἐξετάζονται ὅσοι ἐπιθυμοῦν να γίνουν ἐπιθεωρητὲς των δημοτικῶν σχολείων. Β.Δ. «Περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν βουλόμενων να διορισθῶσι ἐπιθεωρητὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 40/2 Φεβρουαρίου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [184.], σ. 167, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁶⁹ Το παρὸν Βασιλικὸ Διάταγμα ὀρίζει νέο τρόπο ἐξετάσεως των υποψηφίων ἐπιθεωρητῶν των δημοτικῶν σχολείων, καταργώντας το ἀντίστοιχο που εἶχε ἐκδοθεῖ μερικὸς μῆνες πριν. Β.Δ. «Περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν βουλόμενων να διορισθῶσι ἐπιθεωρητὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 241/9 Αυγούστου 1912, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [185.], σ. 168, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁷⁰ Νόμος ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ἰουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.], σ. 161, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁷¹ Ἄρθρον 1 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ἰουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ὄ.π.

⁶⁷² Ἄρθρον 2 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ἰουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ὄ.π.

⁶⁷³ Ἄρθρον 3 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ἰουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ὄ.π.

⁶⁷⁴ Ἄρθρον 4 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ἰουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ὄ.π.

εντός δέκα ημερών από την τρίτη φορά που αυτό απουσιάζει ή που αυτό αρνηθεί να ψηφίσει⁶⁷⁵.

Με πρόταση του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου, η οποία δημοσιεύεται σε Βασιλικό Διάταγμα, από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, το κράτος χωρίζεται σε πέντε τμήματα. Κάθε σύμβουλος αναλαμβάνει την εποπτεία ενός από τα τμήματα αυτά για κάθε σχολικό έτος, ύστερα από κλήρωση. Σε περίπτωση που ο σύμβουλος κληρωθεί στο ίδιο το τμήμα για δεύτερο σχολικό έτος συνεχόμενα, τότε η κλήρωση επαναλαμβάνεται. Ο κάθε σύμβουλος είναι ο εισηγητής στο Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο των θεμάτων του τμήματος το οποίο εποπτεύει⁶⁷⁶.

Τα έργα του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου είναι:

α) Ασκει την δέουσαν εποπτεία επί των της δημοτικής εκπαίδευσεως διδασκαλείων αρρένων και θηλέων.

β) Υποβάλλει εις το Υπουργείον εν σχεδίο τα προγράμματα των μαθημάτων και τους κανονισμούς των διδασκαλείων αμφοτέρων των φύλων και των δημοτικών σχολείων και καταρτίζει επί τη βάσει των ισχυόντων νόμων τον γενικόν οργανισμόν της δημοτικής εκπαιδεύσεως, ον υποβάλλει προς κύρωσιν εις το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών.

γ) Κανονίζει τα της διεξαγωγής των επί προβιβασμό και επί πτυχίω εξετάσεων των μαθητών και των μαθητριών των της δημοτικής εκπαίδευσεως διδασκαλείων ως και των προαγωγικών εξετάσεων των δημοδιδασκάλων, των διδασκαλισσών και των υποδιδασκάλων.

δ) Προτείνει τον διορισμόν του διευθυντού, των καθηγητών των διδασκάλων και των δημοδιδασκάλων του Διδασκαλείου της Δημοτικής εκπαίδευσεως, έτι δε την απόλυσιν των μεν καθηγητών, διδασκάλων και δημοδιδασκάλων αυτού επί τη βάσει εκθέσεως του διευθυντού του Διδασκαλείου, του δε διευθυντού επί τη βάσει εκθέσεως του καθηγητού της Παιδαγωγικής εν τω Καποδιστριαίω Πανεπιστημίω.

ε) Διαιρεί το Κράτος εις εκπαιδευτικάς περιφερείας και ορίζει εν τίνι τόπω εκάστης τούτων θα εδρεύη ο ασκών την εποπτεία των εν ταύτη λειτουργούντων σχολείων της στοιχειώδους εκπαίδευσεως επιθεωρητής.

ς) Προτείνει εις το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών την κατά τριετία, δι' υπηρεσιακήν δε ανάγκη και προ της παρόδου τριών ετών από της εν τινι εκπαιδευτική περιφερεία εγκαταστάσεως, μετάθεσιν των επιθεωρητών.

ζ) Προτείνει εις το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών την δι' ανικανότητα, ή δι' επανειλημμένην παράβασιν των καθηκόντων ή δια χρονίαν ωόσον ή δι' απίστιαν περί την εκτέλεσιν των καθηκόντων ή δια διαγωγήν αναξιοπρεπή απόλυσιν από της υπηρεσίας των κατ' εκπαιδευτικάς περιφερείας επιθεωρητών, αλλά προ της εκδόσεως της περί τούτου αποφάσεως καλεί τον κατηγορούμενον επί παραβάσει καθηκόντων ή απιστία ή επί διαγωγή αναξιοπρεπή επιθεωρητήν να απολογηθεί εντός ωρισμένης προθεσμίας.

η) Τιμωρεί δια προστίμου από δρ. 25 μέχρι 200 τους κατ' εκπαιδευτικάς περιφερείας επιθεωρητάς, τους εν τω διδασκαλείω της δημοτικής εκπαίδευσεως και τοις προτύποις σχολείοις τοις προσηρητημένοις τούτω εργαζομένους λειτουργούς της εκπαίδευσεως, εκδικάζει τας εφέσεις των παρά των τοπικών Επ. Συμβουλίων εκδιδομένων αποφάσεων περί απολύσεως, μεταθέσεως ή τιμωρίας διδασκάλων και διδασκαλισσών, ας ούτοι εξεκάλεσαν ενώπιόν του.

ι) Προτείνει μετά προηγουμένην γνωμοδότησιν των τοπικών Εποπτικών Συμβουλίων την ίδρυσιν, προαγωγήν, υποβιβασμόν, κατάργησιν και συγχώνευσιν δημοτικών σχολείων (κατά τα εν τω 2ω άρθρω του περί δημοτικής εκπαίδευσεως νόμου οριζόμενα.)

ια) Τηρεί μητρώον των λειτουργών καθ' ολον της δημοτικής εκπαίδευσεως και φύλλα ποιότητος αυτών, ως και καταλόγους των διδακτηρίων, των σχολικών σκευών, των διδακτικών οργάνων και των εν τη βιβλιοθήκη εκάστου σχολείου υπαρχόντων βιβλίων.

⁶⁷⁵ Άρθρον 5 και Άρθρον 6 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περί Κεντρικού Έποπτικού Συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ό.π.

⁶⁷⁶ Άρθρον 7 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περί Κεντρικού Έποπτικού Συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ό.π.

ιβ') Παρισταμένης ανάγκης αποστέλλει μέλη αυτού προς επιτοπίους επιθεωρήσεις ή ερευνας επί προσθέτω αποζημιώσει δρ. 10 καθ' εκάστην ημέραν απουσίας από των Αθηνών, αναγραφομένου προς τούτο κατ' έτος εις τον προϋπολογισμόν των εξόδων του Κράτους ποσού δισχιλίων δραχμών. Αλλά και γυμνασιάρχας ή καθηγητάς έξω των Αθηνών υπηρετούνσιν ή και επιθεωρηταίς της Μέσης Εκπαιδεύσεως περιοδεύουσι δύναται το Εποπτικόν Συμβούλιον της δημοτικής εκπαιδεύσεως ν' αναθέση εν ανάγκη την ενέργειαν ανακρίσεων ή άλλου τινός καθήκοντος την εκτέλεσιν.

ιγ') Εγκρίνει ή απορρίπτει τας περί μισθώσεως διδακτηρίων, μέχρι της οικοδομής τοιούτων δημοσία δαπάνη, προτάσεις των επιθεωρητών.

ιδ') Συνιστά εις το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών την παροχήν αδείας απουσίας τω ζητούντι τοιαύτην δι' αναφοράς δικαιολογούσης την αίτησιν επιθεωρητή.

ιε') Αποφαίνεται γνώμην περί παντός ζητήματος σχέσιν έχοντος προς την δημοτικήν εκπαίδευσιν, προκαλούμενον υπό του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, και απευθύνει γνώμας προς αυτό υπό τύπον ευχής.⁶⁷⁷»

Ο ίδιος νόμος στο τελευταίο του άρθρο προβλέπει τη νέα σύσταση των Τοπικών Εποπτικών Συμβουλίων. Τα Τοπικά Εποπτικά Συμβούλια αποτελούνται από τον πρόεδρο των πρωτοδικών ή τον αναπληρωτή του, ως προέδρου, από τον αρχαιότερο στην υπηρεσία γυμνασιάρχη της πόλης και τον επιθεωρητή, μέλη⁶⁷⁸.

Η λεπτομερής περιγραφή των αρμοδιοτήτων και της λειτουργίας του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου καθορίζεται από το Β.Δ. «Περὶ τοῦ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως»⁶⁷⁹, της 20 Ιουλίου 1911. Το Βασιλικό Διάταγμα εκδίδεται με βάση τα άρθρα 3, 4, 5, 7, 8, 9 και 10 του νόμου ΓΩΚΗ' του 1911.

Καθορίζει επίσης ότι τα Τοπικά Εποπτικά Συμβούλια συνεδριάζουν τακτικά μια φορά το μήνα, στο πρώτο δεκαήμερο, στο γραφείο του προέδρου του, και έκτακτα κάθε φορά που ο πρόεδρος του ή κάποιος από τα μέλη του το ζητήσουν⁶⁸⁰.

Ο νόμος ΓΩΚΗ' θα τροποποιηθεί σε επιμέρους διατάξεις δύο φορές με στόχο την καλύτερη λειτουργία των οργάνων της διοίκησης της εκπαίδευσης⁶⁸¹.

Ένα από τα αποτελέσματα της λειτουργίας του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως είναι το Βασιλικό Διάταγμα «Περὶ κατανομῆς τοῦ κράτους σὲ πέντε ἐκπαιδευτικὰ τμήματα»⁶⁸², της 6 Αυγούστου 1911.

⁶⁷⁷ Ἄρθρον 8 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ό.π.

⁶⁷⁸ Ἄρθρον 10 του Νόμου ΓΩΚΗ' (υπ' αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.] ό.π.

⁶⁷⁹ Β.Δ. «Περὶ τοῦ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 190/20 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [180.], σ. 163, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁸⁰ Ἄρθρον 5 του Β.Δ. «Περὶ τοῦ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 190/20 Ιουλίου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [180.] ό.π.

⁶⁸¹ 1) Νόμος ΔΡΝΣ' (υπ' αριθμ. 4156) «Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ νόμου ΓΩΚΗ' τῆς 18 Ἰουλίου περὶ κεντρικοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 58/30 Μαρτίου 1913, τεύχος Α'. Ο νόμος ΔΡΝΣ' (υπ' αριθμ. 4156) ρυθμίζει θέματα που βοηθούν στην καλύτερη λειτουργία των τοπικών εποπτικών συμβουλίων. Συγκεκριμένα ορίζει ότι σε περίπτωση απουσίας του επιθεωρητή αυτός αντικαθιστάται από τον γυμνασιάρχη και επομένως μετέχει στη συνεδρίαση του τοπικού εποπτικού συμβουλίου και ο αντικαταστάτης του γυμνασιάρχη για να υπάρξει απαρτία. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [187.], σ. 171, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

2) Νόμος 102 «Περὶ τροποποιήσεως διατάξεων τινων τῶν νόμων ΒΤΜΘ' περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ ΓΩΚΗ' περὶ κεντρικοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 263/23 Δεκεμβρίου 1913, τεύχος Α'. Από το σύνολο των τροποποιήσεων που προβλέπει ο νόμος 102, ουσιαστικότερη όλων αποτελεί η προσθήκη στο νομό ΓΩΚΗ' του 1911 «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», σύμφωνα με την οποία το Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο έχει τη δυνατότητα να αναθεωρήσει την απόφαση του, επί της εφέσεως ενός εκπαιδευτικού, αν μέσα σ' ένα μήνα από τη δημοσίευση της απόφασης στην εφημερίδα της κυβερνήσεως ο ενδιαφερόμενος εκπαιδευτικός ζητήσει την αναθεώρηση της. Η τροποποίηση αυτή καθιστά τη λειτουργία του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου πιο δίκαιη απέναντι στους εκπαιδευτικούς. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [191.], σ. 235, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁸² Β.Δ. «Περὶ κατανομῆς τοῦ κράτους σὲ πέντε ἐκπαιδευτικὰ τμήματα», ΦΕΚ: 218/9 Αυγούστου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [181.], σ. 165, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Το Βασιλικό Διάταγμα αυτό εκδίδεται από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως, ύστερα από πρόταση του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσης, σε εφαρμογή του άρθρου 7 του νόμου ΓΩΚΗ' του 1911, και προβλέπει το χωρισμό του κράτους σε πέντε εκπαιδευτικά τμήματα.

Το πρώτο τμήμα αποτελείται από τις εκπαιδευτικές περιφέρειες: Αττικής, Βοιωτίας, Εύβοιας και Κυκλάδων.

Το δεύτερο τμήμα αποτελείται από τις εκπαιδευτικές περιφέρειες: Φθιώτιδος και Φωκίδος, Μαγνησίας, Λάρισας, Καρδίτσας και Τρικάλων.

Το τρίτο τμήμα αποτελείται από τις εκπαιδευτικές περιφέρειες: Κορινθίας, Αργολίδος, Αρκαδίας, Λακεδαίμονος και Λακωνικής.

Το τέταρτο τμήμα αποτελείται από τις εκπαιδευτικές περιφέρειες: Αχαΐας, Ηλίας, Ζακύνθου, Τριφυλίας και Μεσσηνίας.

Το πέμπτο τμήμα αποτελείται από τις εκπαιδευτικές περιφέρειες: Κέρκυρας, Άρτας, Λευκάδας, Κεφαλληνίας, Ευρυτανίας και Αιτωλίας και Ακαρνανίας⁶⁸³.

Η διάρκεια της λειτουργίας του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδύσεως θα είναι σύντομη. Το 1914 ένας νέος νόμος που αφορά τη διοίκηση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης θα ψηφισθεί και θα φέρει νέες αλλαγές στο χάρτη της διοίκησης της εκπαίδευσης.

Ο Νόμος 240 «Περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως»⁶⁸⁴, της 16 Απριλίου 1914, ορίζει ότι η εποπτεία και διοίκηση της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης γίνεται από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως διὰ του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, των Εποπτικών Συμβουλίων, των επιθεωρητών και των διευθυντών των σχολείων⁶⁸⁵.

Στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης βρίσκεται το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο το οποίο έχει την έδρα του στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης και αποτελείται από 12 συμβούλους. Το συμβούλιο εκλέγει τον πρόεδρο του, με τριετή θητεία⁶⁸⁶.

Το εκπαιδευτικό συμβούλιο γνωματεύει για κάθε ζήτημα που αφορά την εκπαίδευση, είτε αυτό ζητηθεί από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδύσεως, είτε αυτεπαγγέλτως.

Συγκεκριμένα τα έργα του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου είναι:

α') γνωματεύει περί παντός ζητήματος αφορώντος την εκπαίδευσιν είτε προκαλούμενον υπο του Υπουργού είτε αυτεπαγγέλτως,

β') παρασκευάζει σχέδια νόμων, διαταγμάτων, εγκυκλίων και οδηγιών, συντάσσει εν σχεδίω το πρόγραμμα και το ωρολόγιον των μαθημάτων της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης και το πρόγραμμα της ποιότητος και της οικονομίας της ύλης των διδακτικών βιβλίων της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης και προτείνει τα μέλη των προς κρίσιν τούτων καθισταμένων επιτροπειών· συντάσσει το πρόγραμμα της ποσότητος και της οικονομίας της ύλης των διδασκαλικών οδηγιών και των βοηθητικών καθόλου βιβλίων των διδασκάλων. Εγκρίνει ή απορρίπτει δοκίμια τοιούτων υποβαλλόμενα εις το

⁶⁸³ «Κατὰ πρότασιν τοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως, γενομένην συμφώνως τῷ 7ῷ ἄρθρῳ τοῦ ΓΩΚΗ' νόμου, κατανέμεται τὸ κράτος εἰς πέντε ἐκπαιδευτικὰ τμήματα.

Τούτων, τὸ πρῶτο ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Εὐβοίας καὶ Κυκλάδων, τὸ δεύτερο ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος, Μαγνησίας, Λαρίσης, Καρδίτσας καὶ Τρικάλων, τὸ τρίτον ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν Κορινθίας, Ἀργολίδος, Ἀρκαδίας, Λακεδαίμονος καὶ Λακωνικῆς, τὸ τέταρτον ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν Ἀχαΐας, Ἡλείας, Ζακύνθου, Τριφυλίας καὶ Μεσσηνίας, καὶ τὸ πέμπτον ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν Κερκύρας, Ἄρτης, Λευκάδος, Κεφαλληνίας, Εὐρυτανίας καὶ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας.» Β.Δ. «Περὶ κατανομῆς τοῦ κράτους σὲ πέντε ἐκπαιδευτικὰ τμήματα», ΦΕΚ: 218/9 Αυγούστου 1911, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [181.] ό.π.

⁶⁸⁴ Νόμος 240 «Περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.], σ. 235, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁶⁸⁵ Ἄρθρον 1 του Νόμου 240 «Περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁸⁶ Ἄρθρον 2 του Νόμου 240 «Περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

υπουργείον, ορίζει τα χάριν των διδασκάλων ή των μαθητών μεταφραστέα βιβλία και προνοεί περί παντός μέτρου δυναμένου να διευκολύνη το έργον της διδασκαλίας,
γ') ασκεί την δέουσαν εποπτείαν επί των διδασκαλείων, των επιθεωρητών και της καθόλου λειτουργίας της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως και ενεργεί επιθεωρήσεις και επιτοπίους ανακρίσεις είτε αυτεπαγγέλτως είτε κατ' εντολήν του Υπουργείου δια συμβούλων οριζομένων δια πράξεως αυτού,
δ') αναπληροί δια μελών αυτού τους γενικούς επιθεωρητάς, τους έχοντας ιδίαν περιφέρειαν, ελλείποντας ή εν αδεία διατελούντας,
ε') προτείνει τον διορισμόν και την μετάθεσιν των γενικών επιθεωρητών, του διδακτικού προσωπικού των διδασκαλείων και των προσηρτημένων εις αυτά σχολείων, των λειτουργών της μέσης εκπαιδεύσεως και των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαιδεύσεως και αποφασίζει περί τιμωρίας ή απολύσεως αυτών,
ς') τηρεί μητρώον και βιβλίον ποιότητας των λειτουργών της δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως και προτείνει την προαγωγήν τούτων κατά τας διατάξεις του περί τούτου νόμου,
ζ') εξετάζει τους δημοδιδασκάλους τους υφισταμένους δοκιμασίαν ως και τους διαγωνιζομένους όπως διορισθώσιν επιθεωρηταί των δημοτικών σχολείων ή αποσταλώσιν ως υπότροφοι του κράτους εις την Εσπερίαν και γνωμοδοτεί περί παροχής εκπαιδευτικής αδείας εις τους λειτουργούς της δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως καθά Β.Δ. θέλει κανονίσει,
η') κανονίζει τα όρια των εκπαιδευτικών περιφερειών της δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως και προτείνει εις δεύτερον βαθμόν την ίδρυσιν και κατάργησιν των διδασκαλείων και την ίδρυσιν, την προαγωγήν, τον υποβιβασμόν, την συγχώνευσιν ή διαίρεσιν και την κατάργησιν των σχολείων της δημοτικής και της μέσης εκπαιδεύσεως,
θ') επικυροί ή ακυροί τας περί μεταθέσεως των λειτουργών της δημοτικής εκπαιδεύσεως αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων και τας περί επιβολής προστίμου μείζονος του ημίσεως του μηνιαίου αυτών μισθού και απολύσεως αποφάσεις των αυτών συμβουλίων, ας δύναται και να τροποποιή επί το επιεικέστερον. Ο τιμωρηθείς διδάσκαλος διακαιούται ζητών να παραστή είτε αυτοπροσώπως είτε δια πληρεξουσίου ενώπιον του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου.⁶⁸⁷»

Σύμβουλοι του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου μπορούν να διοριστούν άτομα που έχουν αποδεδειγμένα τυπικά προσόντα και ικανή διοικητική και διδακτική προϋπηρεσία στην εκπαίδευση⁶⁸⁸. Οι σύμβουλοι του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου δεν δικαιούνται να κατέχουν άλλη δημόσια θέση και αποχωρούν από αυτό στην ηλικία των 65 ετών⁶⁸⁹.

Ο πρόεδρος και τα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου ελέγχονται πειθαρχικά από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, καθώς και από ειδικό πειθαρχικό συμβούλιο το οποίο αποτελείται από τον πρόεδρο του Αρείου Πάγου, τον πρύτανη των πανεπιστημίων και τον πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁶⁹⁰.

Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο πλαισιώνεται από γραμματείς και άλλο απαραίτητο διοικητικό προσωπικό⁶⁹¹.

Τα δημοτικά σχολεία και τα νηπιαγωγεία του κράτους κατανέμονται σε 70 εκπαιδευτικές περιφέρειες, οι οποίες καθορίζονται με Βασιλικό Διάταγμα ύστερα από πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Στην έδρα κάθε περιφέρειας λειτουργεί Εποπτικό Συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από το γυμνασιάρχη, ως πρόεδρο, τον αρχαιότερο στην έδρα του Εποπτικού Συμβουλίου πρωτόδικη, τον επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων και από δύο επιστήμονες μόνιμα διαμένοντες στην έδρα του

⁶⁸⁷ Άρθρον 3 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁸⁸ Άρθρον 6 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁸⁹ Άρθρον 7 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹⁰ Άρθρον 7 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹¹ Άρθρον 8 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

Εποπτικού Συμβουλίου, οι οποίοι εκλέγονται από τους λειτουργούς της δημοτικής εκπαίδευσης, με τριετή θητεία⁶⁹².

Το Εποπτικό Συμβούλιο συνεδριάζει στο γραφείο του επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων τακτικά, μια φορά το μήνα, καθώς και εκτάκτως με πρόσκληση του προέδρου του, ύστερα από αίτηση του επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων⁶⁹³.

Το Εποπτικό Συμβούλιο αποφασίζει για τα θέματα που ο επιθεωρητής φέρει προς συζήτηση καθώς και:

α) γνωμοδοτεί περί συστάσεως, υποβιβασμού, συγχωνεύσεως, διαίρεσεως και καταργήσεως δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων, περί του χρόνου της ενάρξεως και λήξεως των μαθημάτων εν οίς σχολείοις ένεκεν ιδίων τοπικών λόγων δεν είναι δυνατόν ή σκόπιμον να εφαρμόζονται τα γενικώς ισχύοντα και περί παντός άλλου σχετικού ζητήματος είτε προκαλούμενον υπό του υπουργείου είτε αυτεπαγγέλτως,

β) προτείνει τον διορισμόν, γνωμοδοτεί περί προαγωγής και αποφασίζει περί μεταθέσεως και πειθαρχικής τιμωρίας ή απολύσεως των διδασκάλων της περιφερείας και των νηπιαγωγών.⁶⁹⁴»

Το εποπτικό συμβούλιο βρίσκεται σε απαρτία όταν παρίστανται τρία τουλάχιστον μέλη του, από αυτά ο πρόεδρος και επιθεωρητής οπωσδήποτε, οι δε αποφάσεις λαμβάνονται κατά πλειοψηφία⁶⁹⁵.

Την άμεση επίβλεψη των δημοτικών σχολείων της περιφερείας την έχει ο επιθεωρητής. Ο επιθεωρητής:

α) επισκέπτεται τουλάχιστον δις του έτους άπαντα τα δημοτ. σχολεία και τα νηπιαγωγεία δημόσια και ιδιωτικά της περιφερείας περιοδεύων κατ' έτος 120-160 ημέρας, εξετάζει την κατάστασιν των διδακτηρίων και του υλικού και επαγρυπνεί εις τήρησιν των εκπαιδευτ. Διατάξεων του κράτους, εξακριβοί την επιμέλειαν, την ικανότητα και την εν τω σχολείω και τη κοινωνία διαγωγήν των διδασκάλων και υποδεικνύει μεν εις αυτούς τα δέοντα, προνοεί δε και περί συμπληρωματικής αυτών μορφώσεως δια σειράς μαθημάτων και δια συνεδρίων κανονιζομένων δια Βασιλικού Διατάγματος,

β) ασκεί επί των λειτουργών της δημοτικής Εκπαιδεύσεως πειθαρχικήν εξουσίαν δυνάμενος να επιβάλη αυτοίς επίπληξιν και πρόστιμον μέχρι δρ. 10,

γ) γνωμοδοτεί περί των γενομένων δημοπρασιών προς μίσθωσιν διδακτηρίων,

δ) υποβάλλει μεθ' εκάστην περιοδείαν εις το εποπτικόν συμβούλιον ημερολόγιον περιοδείας και έκθεσιν περί της καταστάσεως των επιθεωρηθέντων σχολείων και διδασκάλων, αντίγραφα δε τούτων εις το Υπουργείον, εις το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον και τον γενικόν Επιθεωρητήν,

ε) εισηγείται εις το εποπτικόν συμβούλιον τα δέοντα προς βελτίωσιν της δημοτικής εκπαίδευσεως της περιφερείας,

ς) θεωρεί τας μισθοδοτικές καταστάσεις των διδασκάλων και μεριμνά περί εκδόσεως των ενταλμάτων,

ζ) τηρεί βιβλίον των διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων της περιφερείας και μητρών και βιβλίον ποιότητος των διδασκάλων των δημοσίων και ιδιωτικών σχολείων,

η) εκπροσωπεί το εποπτικόν συμβούλιον καθ' όλας αυτού τας σχέσεις υποβάλλων εις το Υπουργείον και το εκπαιδευτικόν συμβούλιον μεθ' εκάστην συνεδρίαν πλήρες αντίγραφο των πρακτικών αυτής, κοινοποιών προς τας αρμοδίας αρχάς αποσπάσματα και διεξάγων όλην την αλληλογραφίαν αυτού.⁶⁹⁶»

⁶⁹² Άρθρον 10 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής καί μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹³ Άρθρον 11 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής καί μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹⁴ Άρθρον 11 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής καί μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹⁵ Άρθρον 11 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής καί μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹⁶ Άρθρον 12 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τής δημοτικής καί μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

Ο επιθεωρητής για να καλύψει καλύτερα τις ανάγκες του γραφείου του, διορίζει σε αυτό έναν εκπαιδευτικό της περιφέρειας του με επιμίσθιο 20 δραχ. τον μήνα, και ένα κλητήρα με μισθό 30 δραχ. το μήνα⁶⁹⁷.

Επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων διορίζονται εκπαιδευτικοί με αυξημένα τυπικά προσόντα και ικανή διδακτική προϋπηρεσία. Επιθεωρητές των δημοτικών σχολεία δεν μπορούν να διοριστούν όσοι έχουν συμπληρώσει το 45ο έτος της ηλικίας τους, απαλλάσσονται δε από την υπηρεσία όταν συμπληρώσουν το 60ο έτος. Οι επιθεωρητές μπορούν να μετατεθούν κάθε εξαετία⁶⁹⁸.

Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων έχουν βαθμό και μισθό υπουργικού γραμματέως α΄ τάξης, ο οποίος αυξάνεται 50 δραχ. κατά την πρώτη πενταετία και 30 μετά από κάθε επόμενη πενταετία μέχρι τελικού ποσού 110 δραχ. το μήνα. Λαμβάνουν επίσης 6 δραχ. για κάθε ημέρα περιουσίας ως αποζημίωση και οδοιπορικά έξοδα, καθώς και 50 δραχ. το μήνα για ενοίκιο και έξοδα γραφείου⁶⁹⁹.

Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων βρίσκονται υπό τον άμεσο έλεγχο των γενικών επιθεωρητών, οι οποίοι επιθεωρούν τα γραφεία των επιθεωρητών δύο φορές τουλάχιστον κατά έτος. Οι γενικοί επιθεωρητές έχουν επίσης πειθαρχική και διοικητική εξουσία επί των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, γνωμοδοτώντας για την προαγωγή, τη μετάθεση και την τιμωρία των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων⁷⁰⁰.

Στο Σ κεφάλαιο του νόμου υπάρχουν οι ρυθμίσεις που αφορούν τους διευθυντές των σχολείων. Οι διευθυντές των δημοτικών σχολείων φροντίζουν για την απρόσκοπτη λειτουργία του σχολείου, την πιστή τήρηση των εκπαιδευτικών διατάξεων, συγκαλούν το σύλλογο των διδασκόντων και συζητούν για τα προβλήματα που απασχολούν το σχολείο τους, αναφέρουν στον επιθεωρητή κάθε πρόβλημα που σχετίζεται με τη λειτουργία του σχολείου, τηρούν τα επίσημα βιβλία του σχολείου και εκπροσωπούν το σχολείο σε όλες του τις σχέσεις⁷⁰¹.

Ο νόμος προβλέπει επίσης τη σύσταση και λειτουργία υγειονομικής υπηρεσίας των σχολείων. Σε κάθε Γενικό Επιθεωρητή διορίζεται ένας σχολικός γιατρός και σε κάθε εκπαιδευτική περιφέρεια δημοτικών σχολείων ένας βοηθός σχολικός γιατρός, οι οποίοι φροντίζουν για την πρόληψη και λύση ζητημάτων υγιεινής των διδασκόντων και των μαθητών των σχολείων⁷⁰².

Η δημοσίευση του παρόντος νόμου καταργεί κάθε προηγούμενο σχετικό νόμο. Οι εκκρεμείς υποθέσεις ενώπιον του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσης μεταβιβάζονται στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο της Δημοτικής Εκπαίδευσης, καθώς επίσης τα αρχεία και το υλικό του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσης⁷⁰³.

Ο νόμος τέθηκε σταδιακά σε ισχύ, με τη δημοσίευση δύο Βασιλικών Διαταγμάτων τους επόμενους μήνες, από τη ημέρα της δημοσίευσής του⁷⁰⁴.

⁶⁹⁷ Άρθρον 12 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹⁸ Άρθρον 13 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁶⁹⁹ Άρθρον 14 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁷⁰⁰ Άρθρον 14 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁷⁰¹ Άρθρον 19 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁷⁰² Άρθρον 18 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁷⁰³ Άρθρον 21 του Νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.] ό.π.

⁷⁰⁴ 1) Β.Δ. «Περί θέσεως ἐν ἰσχύϊ τοῦ νόμου 240 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 128/9 Μαΐου 1914, τεύχος Α΄. Το παρόν βασιλικό διάταγμα προβλέπει την έναρξη ισχύος ορισμένων άρθρων του νόμου 240, «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», καθώς επίσης και τη διαδικασία εκλογῆς του προέδρου και του αντιπροέδρου του εκπαιδευτικού συμβουλίου, οι οποίοι εκλέγονται με μυστική ψηφοφορία, με χρήση ψηφοδελτίων, από όλους τους συμβούλους-μέλη του εκπαιδευτικού συμβουλίου. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [193.], σ. 242, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Για την καλύτερη εφαρμογή του νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως» εκδίδεται διευκρινιστικός νόμος, λίγους μήνες αργότερα.

Ο Νόμος 321 «Περί ἐρμηνείας τοῦ β' ἔδαφίου τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ νόμου 240 ε.ε.»⁷⁰⁵, τῆς 20 Οκτωβρίου 1914, ἐρμηνεύει τὴ διάταξη τοῦ νόμου 240, ἡ ὁποία προβλέπει ὅτι τὸ Ἐποπτικὸ Συμβούλιο αποφασίζει περὶ τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς μετάθεσης εκπαιδευτικῶν τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ ἐρμηνεία πού δίνεται εἶναι ὅτι τὰ Δημοτικά Συμβούλια δὲν παρεμβαίνουν στὴ διαδικασία, ὡστόσο ἐξακολουθοῦν νὰ ἰσχύουν οἱ περιορισμοὶ τῶν διαδικασιῶν πού προβλέπονταν ἀπὸ παλαιότερους νόμους, ὅπως οἱ νόμοι ΒΤΜΘ' καὶ ΓΗ⁷⁰⁶.

Ἡ εφαρμογὴ τοῦ νόμου 240 ἔχει ἐπίσης ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκδοσὴ νέου Βασιλικοῦ Διατάγματος γιὰ τὴν ἐπιλογή ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων⁷⁰⁷.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς λειτουργίας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου εἶναι τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα «Περὶ διαιρέσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδας»⁷⁰⁸, τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1914, τὸ ὁποῖο εκδίδεται μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ νόμου 240 «Περί διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», καὶ ὕστερα ἀπὸ πρᾶξη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου.

---

2) Β.Δ. «Περὶ θέσεως ἐν ἰσχύϊ ἄρθρων τινῶν τοῦ νόμου 240 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 196/18 Ἰουλίου 1914, τεύχος Α'. Με τὴ δημοσίευση τοῦ παρόντος βασιλικοῦ διατάγματος τίθενται σὲ ἰσχύϊ οἱ ὑπόλοιπες διατάξεις τοῦ νόμου 240, «περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως τους». Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [195.], σ. 243, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁷⁰⁵ Νόμος 321 «Περί ἐρμηνείας τοῦ β' ἔδαφίου τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ νόμου 240 ε.ε.», ΦΕΚ: 302/23 Οκτωβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [198.], σ. 245, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁷⁰⁶ «Ἡ ὁρθὴ ἐρμηνεία τοῦ β' ἔδαφίου τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ νόμου 240 εἶνε, ὅτι ὁ διορισμὸς καὶ ἡ μετάθεσις τῶν δημοδιδασκάλων, διδασκαλιστῶν καὶ υποδιδασκάλων ἐνεργεῖται ἀνεὺ παρεμβάσεως τῶν δημοτικῶν συμβουλίων, ἀτε καταργηθειῶν ὡς ἀντικειμένων εἰς τὰς εἰρημένας τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ νόμου 240 διατάξεις, τῶν ἐν ἄρθροισι 24, 26 καὶ 27 τοῦ ΒΤΜΘ' νόμου σχετικῶν διατάξεων, διατηρουμένων ὁμως κατὰ τὰ λοιπὰ ἐν ἰσχύϊ, τῶν ἐν τοῖς νόμοις ΒΤΜΘ' καὶ ΓΗ' τεθεμένων περιορισμῶν.» Νόμος 321 «Περὶ ἐρμηνείας τοῦ β' ἔδαφίου τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ νόμου 240 ε.ε.», ΦΕΚ: 302/23 Οκτωβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [198.] ὁ.π.

⁷⁰⁷ Το Β.Δ. «Περὶ κανονισμοῦ τῆς δοκιμασίας τῶν βουλομένων νὰ διορισθῶσιν ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐκ τῶν ἐχόντων ὑπηρεσίαν δημοδιδασκάλου κλπ.», ΦΕΚ: 193/15 Ἰουλίου 1914, τεύχος Α', εκδίδεται μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ νόμου 240 τοῦ 1914, «Περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», καὶ ρυθμίζει τὴν δοκιμασίαν ἐν ἧς πρέπει νὰ υποβληθῶσιν οἱ δάσκαλοι πού ἔχουν δεκαετὴ προϋπηρεσία καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ διορισθῶσιν ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἡ δοκιμασία γίνεται ἐνώπιον τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου στὸ Μαράσλειο Διδασκαλεῖο.

Ὁ χρόνος τοῦ διαγωνισμοῦ, καθὼς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν θέσεων γιὰ τὶς ὁποῖες αὐτὸς διενεργεῖται, ὁρίζονται ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μετὰ προκήρυξη, ἡ ὁποία δημοσιεύεται ἐν τῇ ἐφημερίδᾳ τῆς κυβερνήσεως, εἴκοσι τουλάχιστον ἡμέρες πρὶν τὸν διαγωνισμό.

Οἱ υποψήφιοι υποβάλλουν τὴν αἴτησίν τους καὶ τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά πέντε τουλάχιστον ἡμέρες πρὶν τὴν ἐναρξὴν τοῦ διαγωνισμοῦ, στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Οἱ υποψήφιοι δοκιμάζονται γραπτῶς, σὲ μετάφραση ἐν τῇ ἑλληνικῇ, ἀρχαίου κειμένου, ἐν τῇ ἀνάλυσιν νεοελληνικοῦ λογοτεχνήματος, ἐν τῇ ἀνάπτυξιν θέματος ἀπὸ τὴν ψυχολογία, ἀπὸ τὴν πρακτικὴν παιδαγωγικὴν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀπὸ τὴν διδακτικὴν, ἀπὸ τὴν σχολικὴν υγιεινὴν, ἀπὸ τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τῇ ξένῃ γλώσσᾳ.

Τὸ συμβούλιον ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ καλέσῃ τοὺς υποψηφίους σὲ προφορικὴν δοκιμασίαν, ἐν τῇ παραπάνω μαθήματα, προκειμένου νὰ σχηματίσῃ ὁλοκληρωμένην εἰκόνα γιὰ τὸν καθέναν ἀπὸ αὐτούς. Στὴ συνέχεια αποφασίζει κατὰ πλειοψηφίαν ποιοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἱκανοὶ νὰ συνεχίσουν τὴν δοκιμασίαν.

Στὸ δεύτερον μέρος τῆς δοκιμασίας, οἱ υποψήφιοι οἱ ὁποῖοι συνεχίζουν, ἐξετάζονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐνός μαθήματος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἐν τῇ σύνταξιν ἐκθέσεως περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς κατάλληλου διδασκαστοῦ. Τὸ συμβούλιον ἔχει τὴν δυνατότητα, ἐάν τὸ κρίνῃ ἀναγκαῖον, νὰ καλέσῃ τοὺς υποψηφίους σὲ συζήτησιν σχετικὰ μετὰ τὴν διδασκαλίαν, πού αὐτοὶ ἔκαναν, καὶ τὶς ἐκθέσεις πού αὐτοὶ συνέταξαν. Τὸ συμβούλιον λαμβάνοντας ὑπόψιν καὶ τὴν υπηρεσιακὴν τὴν κατάστασιν, αποφασίζει κατὰ πλειοψηφίαν, ποιοὶ ἀπὸ αὐτοὺς κρίνονται κατάλληλοι νὰ διορισθῶσιν ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ διαγωνισμοῦ υποβάλλεται ἐν τῇ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὅλης διαδικασίας.

Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [194.], σ. 242, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁷⁰⁸ Β.Δ. «Περὶ διαιρέσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν περιφερειῶν τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδας», ΦΕΚ: 272/25 Σεπτεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγὴ [197.], σ. 244, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

Το Βασιλικό Διάταγμα προβλέπει το χωρισμό των εκπαιδευτικών περιφερειών των δημοτικών σχολείων της παλιάς Ελλάδας. Συγκεκριμένα η εκπαιδευτική περιφέρεια Αττικής διαιρείται σε εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών και εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς.

Η εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών περιλαμβάνει τα δημοτικά σχολεία του δήμου Αθηναίων και τα δημοτικά σχολεία των δήμων Κρωπίας, Λαυρεωτικής και Θορικών με έδρα την Αθήνα.

Η εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς περιλαμβάνει τα δημοτικά σχολεία του δήμου Πειραιώς και τα δημοτικά σχολεία των δήμων Αιγίνης, Σαλαμίνας, Μεγαρίδος, Αχαρνών, Φυλής, Ωρωπίων και Μαραθώνος με έδρα τον Πειραιά⁷⁰⁹.

Ωστόσο, ούτε ο Νόμος 240 ξέφυγε από την πρακτική των τροποποιήσεων και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ο νόμος 567 «Περί τροποποίησης του νόμου 240 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως»⁷¹⁰, της 31 Δεκεμβρίου 1914, τροποποιεί τον νόμο 240.

Από τις τροποποιήσεις που αυτός επιφέρει, ουσιαστικότερη όλων, η οποία έχει σημασία για την λειτουργία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως, είναι η πρόβλεψη που κάνει ο Νόμος 567, στο άρθρο 4, σύμφωνα με την οποία τα Εποπτικά Συμβούλια της δημοτικής εκπαίδευσης, μπορούν να λειτουργήσουν και μόνο με τα τρία μόνιμα μέλη τους, αν κατόπιν γνωμοδότησης το αρμόδιου γενικού επιθεωρητή, το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αποφασίσει ότι η εκλογή των αιρετών μελών δεν είναι δυνατή ή συμφέρουσα και η απόφαση αυτή εγκριθεί από το Υπουργείο⁷¹¹.

Η δημοσίευση του τροποποιητικού Νόμου 567, έχει επίσης ως αποτέλεσμα την έκδοση ενός Βασιλικού Διατάγματος με το οποίο οι δύο Νόμοι 240 και 567 κωδικοποιούνται σε ένα ενιαίο κείμενο νόμου με τίτλο Νόμος 567 «Περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως»⁷¹².

Οι πολιτικές αλλαγές που σημειώνονται στην Ελλάδα την περίοδο 1916 - 1917 έχουν τον αντίκτυπό τους και στην εκπαίδευση. Ψηφίζεται ο Νόμος 826 «Περί κυρώσεως και τροποποίησης του αναγκαστικού διατάγματος της 29ης Ιουνίου 1917 περί συμπληρώσεως κλπ. του νόμου 567 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως»⁷¹³, της 29 Ιουνίου 1917.

Σύμφωνα με τις τροποποιήσεις που εισάγει ο νέος Νόμος 826, ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδευσεως, έχει τη δυνατότητα να αναθέσει σε συμβούλους του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και καθήκοντα Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδευσεως ή Τμηματάρχη της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης⁷¹⁴.

⁷⁰⁹ «Εκ των εκπαιδευτικών περιφερειών των δημοτικών σχολείων της παλαιάς Ελλάδος, διαιρούνται αι επόμεναι:

1) Η εκπαιδευτική περιφέρεια Αττικής εις εκπαιδευτικήν περιφέρειαν Αθηνών, περιλαμβάνουσαν τα δημοτικά σχολεία του δήμου Αθηναίων και τα δημοτικά σχολεία Κρωπίας, Λαυρεωτικής, Θορικών με έδραν τας Αθήνας, και την εκπαιδευτικήν περιφέρειαν Πειραιώς, περιλαμβάνουσαν τα δημοτικά σχολεία του δήμου Πειραιέων και τα δημοτικά σχολεία Αιγίνης, Σαλαμίνας, Μεγαρίδος, Αχαρνών, Φυλής, Ωρωπίων και Μαραθώνος, με έδραν τον Πειραιά.» Β.Δ. «Περί διαιρέσεως των εκπαιδευτικών περιφερειών της παλαιάς Ελλάδας», ΦΕΚ: 272/25 Σεπτεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [197.] ό.π.

⁷¹⁰ Νόμος 567 «Περί τροποποίησης του νόμου 240 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 15/12 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [205.], σ. 251, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷¹¹ Άρθρον 4 του Νόμου 567 «Περί τροποποίησης του νόμου 240 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 15/12 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [205.] ό.π.

⁷¹² Β.Δ. «Περί κωδικοποίησης των νόμων 240 και 567 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 83/25 Φεβρουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [206.], σ. 252, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷¹³ Νόμος 826 «Περί κυρώσεως και τροποποίησης του αναγκαστικού διατάγματος της 29ης Ιουνίου 1917 περί συμπληρώσεως κλπ. του νόμου 567 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.], σ. 269, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷¹⁴ Άρθρον 1 του Νόμου 826 «Περί κυρώσεως και τροποποίησης του αναγκαστικού διατάγματος της 29ης Ιουνίου 1917 περί συμπληρώσεως κλπ. του νόμου 567 περί διοικήσεως της δημοτικής και μέσης

Επίσης σύμφωνα με νέο νόμο το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ανήκει στην κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως⁷¹⁵.

Σημαντική επίσης προσθήκη στο νόμο 567, που εισάγει ο νέος Νόμος 826, είναι το κεφάλαιο που αναφέρεται στους Ανώτερους Επόπτες της δημοτικής εκπαίδευσης. Σύμφωνα με αυτό διορίζονται δύο Ανώτεροι Επόπτες της δημοτικής εκπαίδευσης με σκοπό την ανώτερη παιδαγωγική και επιστημονική εποπτεία του έργου των εκπαιδευτικών και την καθοδήγηση αυτών για τη βελτίωση της εκπαίδευσης⁷¹⁶.

Οι Ανώτεροι Επόπτες διορίζονται με Βασιλικό Διάταγμα που εκδίδεται από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ύστερα από πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Η έδρα τους είναι στην Αθήνα, κοντά στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Μετέχουν των γενικών συνεδριάσεων του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου με δικαίωμα ψήφου, για θέματα που έχουν σχέση με τη δημοτική εκπαίδευση και το έργο τους, εισηγούνται κάθε μέτρο είτε γενικό είτε ηθικό που αφορούν λειτουργικούς της δημοτικής εκπαίδευσης με στόχο τη βελτίωση αυτής. Υποβάλουν στο συμβούλιο έκθεσεις για την εποπτεία που αυτοί ασκούν και για τις επιθεωρήσεις που αυτοί κάνουν καθώς και για τα πορίσματα που συνάγονται⁷¹⁷.

Οι Ανώτεροι επόπτες για να επιτύχουν στο έργο τους, έχουν τη δυνατότητα να περιοδεύουν στα διάφορα τμήματα του κράτους, ύστερα από εισήγηση που εγκρίνεται από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, με συγκεντρώσεις των εκπαιδευτικών της δημοτικής εκπαίδευσης, με διαλέξεις, διδασκαλίες και μαθήματα από τους ίδιους, καθώς και με εκπαιδευτικά συνέδρια που συγκαλούνται σε χρόνο που ορίζεται από το εκπαιδευτικό συμβούλιο. Στα συνέδρια, στις συγκεντρώσεις, στις διαλέξεις, τις διδασκαλίες και τα μαθήματα που διεξάγουν οι Ανώτεροι Επόπτες, καλούνται με εγκύκλιο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως να συμμετέχουν όλοι οι εκπαιδευτικοί των δημοτικών σχολείων και των νηπιαγωγείων καθώς και οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων⁷¹⁸.

Τέλος με το νέο νόμο προβλέπεται ημερήσια αποζημίωση και οδοιπορικά για τους επιθεωρητές 8 δραχ. και επίδομα ενοικίου γραφείου 50 δραχ. εκτός από τους επιθεωρητές Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης για τους οποίους το ενοίκιο και τα έξοδα του γραφείου ορίζεται σε 100 δραχ. ανά μήνα⁷¹⁹.

Ωστόσο, εκτός των αλλαγών που εισάγει ο Νόμος 826, έχουμε μερικά ακόμα νομοθετικά κείμενα, συμπληρωματικά του νόμου αυτού, τα οποία προσπαθούν να αποκαταστήσουν όσους υπηρέτησαν ως προσωρινοί επιθεωρητές από 1-1-1916 και έπειτα, δίνοντάς τους τη δυνατότητα μέσα από συγκεκριμένες διαδικασίες εξετάσεων να διοριστούν μόνιμοι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων⁷²⁰.

εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.] ό.π.

⁷¹⁵ Άρθρον 2 του Νόμου 826 «Περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναγκαστικοῦ διατάγματος τῆς 29ης Ἰουνίου 1917 περὶ συμπληρώσεως κλπ. τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.] ό.π.

⁷¹⁶ Άρθρον 3 του Νόμου 826 «Περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναγκαστικοῦ διατάγματος τῆς 29ης Ἰουνίου 1917 περὶ συμπληρώσεως κλπ. τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.] ό.π.

⁷¹⁷ Άρθρον 3 του Νόμου 826 «Περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναγκαστικοῦ διατάγματος τῆς 29ης Ἰουνίου 1917 περὶ συμπληρώσεως κλπ. τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.] ό.π.

⁷¹⁸ Άρθρον 3 του Νόμου 826 «Περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναγκαστικοῦ διατάγματος τῆς 29ης Ἰουνίου 1917 περὶ συμπληρώσεως κλπ. τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.] ό.π.

⁷¹⁹ Άρθρον 3 του Νόμου 826 «Περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναγκαστικοῦ διατάγματος τῆς 29ης Ἰουνίου 1917 περὶ συμπληρώσεως κλπ. τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 188/5 Σεπτεμβρίου 1917, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [211.] ό.π.

⁷²⁰ 1) Ο Νόμος 1439 «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ νόμου 826», ΦΕΚ: 118/29 Μαΐου 1918, τεύχος Α', δίνει τη

Αυτές οι τελευταίες προσθήκες στους νόμους, που αφορούν τη διοίκηση αλλά και γενικότερα τη λειτουργία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, αναδεικνύουν για μια ακόμα φορά την ανάγκη κωδικοποίησης όλων των σχετικών διατάξεων σε ένα ενιαίο σώμα. Για το λόγο αυτό το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως δημοσιεύει δύο Βασιλικά Διατάγματα με τα οποία κωδικοποιεί τους νόμους που διαμορφώνουν το χάρτη της διοίκησης της εκπαίδευσης και τη λειτουργία της εκπαίδευσης σε κάθε της λεπτομέρεια⁷²¹.

Το 1922, έχουμε την τελευταία αλλαγή στη διοίκηση της εκπαίδευσης, για την περίοδο την οποία εξετάζουμε, και αφορά τα προσόντα, τη διαβάθμιση και τις αποδοχές των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων.

Ο Νόμος 2857 «Περί προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων»⁷²², της 9 Ιουλίου 1922, ορίζει τα προσόντα, τις αποδοχές και την υπηρεσιακή εξέλιξη των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων.

Το κράτος χωρίζεται σε 90 εκπαιδευτικές περιφέρειες, στις οποίες κατανέμονται όλα τα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης και τα νηπιαγωγεία, και σε κάθε μια από αυτές διορίζεται ένας επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων⁷²³.

δυνατότητα σε όσους υπηρέτησαν ως προσωρινοί επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων, να διοριστούν μόνιμοι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων ύστερα από εξέταση ενώπιον του εκπαιδευτικού συμβουλίου. Η ακριβής διαδικασία στην οποία θα υποβληθούν θα οριστεί από σχετικό Βασιλικό Διάταγμα που θα εκδοθεί σύμφωνα με τον παρόντα νόμο. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [221.], σ. 282, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

2) Το Β.Δ. «Περί δοκιμασίας τῶν προσωρινῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 163/24 Ιουλίου 1918, τεύχος Α', καθορίζει τη διαδικασία με βάση την οποία εξετάζονται, όσοι υπηρέτησαν ως προσωρινοί επιθεωρητές μετά την 1η Σεπτεμβρίου 1916 και δεν έχουν διοριστεί ως μόνιμοι επιθεωρητές, και επιθυμούν να διοριστούν ως μόνιμοι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων.

Ο χρόνος της δοκιμασίας ορίζεται με πράξη του Υπουργού η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως είκοσι τουλάχιστον ημέρες πριν τη δοκιμασία.

Οι υποψήφιοι εξετάζονται γραπτώς στη μετάφραση στη νέα ελληνική αρχαίου κειμένου, στην ανάλυση νεοελληνικού λογοτεχνήματος, στην ανάπτυξη θέματος από την ψυχολογία, από την πρακτική παιδαγωγική του δημοτικού σχολείου, και στη σύνταξη υποδείγματος διδασκαλίας μαθήματος του δημοτικού σχολείου το οποίο και μπορούν να διδάξουν ύστερα από απόφαση του συμβουλίου.

Το συμβούλιο μετά το τέλος τις δοκιμασίας και αφού λάβει υπόψη του τον προηγούμενο υπηρεσιακό βίο των υποψηφίων, αποφαινεται κατά πλειοψηφία ποιοι από αυτούς κρίνονται κατάλληλοι να διοριστούν μόνιμοι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων. Το αποτέλεσμα της δοκιμασίας υποβάλλεται στο Υπουργείο από τον πρόεδρο του συμβουλίου. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [225.], σ. 284, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

3) Ο νόμος 1619 «Περί τροποποίησης τοῦ νόμου 1439 “περὶ δοκιμασίας πρὸς μονιμοποίησιν τῶν προσωρινῶν ἐπιθεωρητῶν”», ΦΕΚ: 3/7 Ιανουαρίου 1919, τεύχος Α', δίνει τη δυνατότητα σε όσους υπηρέτησαν ως προσωρινοί επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων από 1 Σεπτεμβρίου 1916, να διοριστούν μόνιμοι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων ύστερα από εξέταση ενώπιον του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, η οποία θα γίνει έξι μήνες μετά την αποστράτευση τους. Η ακριβής διαδικασία στην οποία θα υποβληθούν θα οριστεί από σχετικό βασιλικό διάταγμα που θα εκδοθεί σύμφωνα με τον παρόντα νόμο. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [229.], σ. 288, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷²¹ 1) Το Β.Δ. «Περί κωδικοποιήσεως τῶν εἰς τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως ἀναγομένων διατάξεων», ΦΕΚ: 190/28 Αυγούστου 1919, τεύχος Α', ορίζει την κωδικοποίηση των διατάξεων περί της εποπτείας και της διοίκησης της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης που ισχύουν, σε ένα νόμο με την ονομασία Νόμος 1242 «Περί διοικήσεως καὶ ἐποπτείας τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως». Δεν υπάρχει προσθήκη νέων διατάξεων, αλλά η συγκέντρωση όσων ισχύουν σε ένα σώμα, λόγω των πολλαπλών τροποποιήσεων που έχουν επέλθει κατά καιρούς και αφορούν μικρά θέματα η κάθε μια ή ακόμα και λέξεις των νόμων. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [231.], σ. 290, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

2) Το Β.Δ. «Περί κωδικοποιήσεως τῶν εἰς τὴν δημοτικῆς ἐκπαιδευσιν ἀναγομένων διατάξεων», ΦΕΚ: 190/28 Αυγούστου 1919, τεύχος Α', ορίζει την κωδικοποίηση των διατάξεων περί της δημοτικής εκπαίδευσης που ισχύουν σε ένα νόμο με την ονομασία Νόμος 1242B «Περί δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως». Δεν υπάρχει προσθήκη νέων διατάξεων, αλλά η συγκέντρωση όσων ισχύουν σε ένα σώμα, λόγω των πολλαπλών τροποποιήσεων που έχουν επέλθει κατά καιρούς και αφορούν μικρά θέματα η κάθε μια ή ακόμα και λέξεις των νόμων. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [232.], σ. 299, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷²² Νόμος 2857 «Περί προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.], σ. 328, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷²³ Ἄρθρον 1 του Νόμου 2857 «Περί προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων διορίζονται με Βασιλικό Διάταγμα, ύστερα από αιτιολογημένη απόφαση του εκπαιδευτικού συμβουλίου και είναι εκπαιδευτικοί με αυξημένα τυπικά προσόντα και σημαντική εκπαιδευτική προϋπηρεσία⁷²⁴.

Οι επιθεωρητές διορίζονται με το βαθμό του εισηγητή, προάγονται μετά από μια ευδόκιμη τετραετία σε τμηματάρχες β' και μετά από μια δεύτερη ευδόκιμη τετραετία σε τμηματάρχες α', ύστερα πάντα από πρόταση του εκπαιδευτικού συμβουλίου⁷²⁵.

Οι υπηρετούντες επιθεωρητές διατηρούν τη θέση τους εφόσον κατέχουν τα προσόντα που προβλέπει ο παρών νόμος. Οι υπόλοιποι απολύονται από τη θέση τους ύστερα από αιτιολογημένη απόφαση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, το οποίο εξετάζει «τὸν καθ' ὅλου ὑπηρεσιακὸν αὐτῶν βίον καὶ τὴν περὶ τὸ ἔργον αὐτῶν εὐδοκίμησιν»⁷²⁶.

Οι επιθεωρητές εκτός από τον μηνιαίο μισθό τους, ανάλογα το βαθμό τους δικαιούνται οδοιπορικά, ενοίκιο γραφείου και έξοδα για την κάλυψη των λειτουργικών του αναγκών, ανάλογα με το μέγεθος της πόλης στην οποία εδρεύει ο επιθεωρητής⁷²⁷.

Οι κενές θέσεις των επιθεωρητῶν που δημιουργούνται καλύπτονται από όσους έχουν τα απαραίτητα προσόντα και δεν είναι διορισμένοι ως επιθεωρητές. Σε περίπτωση που δεν υπάρχουν τέτοιοι εκπαιδευτικοί η εποπτεία των κενών περιφερειῶν ανατίθεται προσωρινά σε επιθεωρητές ὁμορων περιφερειῶν με επιμίσθιο το ένα τρίτο του μηνιαίου μισθοῦ⁷²⁸.

Σε κάθε σχολείο τηρείται βιβλίο επιθεωρήσεως, στο οποίο υπογράφει ο επιθεωρητής, σε κάθε του επίσκεψη, και σημειώνει τις παρατηρήσεις για το σχολείο. Ο επιθεωρητής οφείλει να επισκέπτεται κάθε σχολείο δύο φορές το χρόνο τουλάχιστο⁷²⁹.

2VII. Παιδαγωγικές και διδακτικές αρχές

α. Μέθοδος διδασκαλίας

Η μέθοδος διδασκαλίας, που εφαρμόστηκε στα δημοτικά σχολεία της χώρας, από τις πρώτες ημέρες ύπαρξης του νέου ελληνικού κράτους, ήταν η αλληλοδιδασκτική.

Το 1880 αντικαταστάθηκε με τη συνδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας. Ιδιαίτερη συμβολή στην τροποποίηση της μεθόδου διδασκαλίας είχε ο Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικῶν Γραμμάτων, ο οποίος από το 1869 είχε αρχίσει να επισημαίνει την ανάγκη της τροποποίησης αυτής. Η ίδρυση από το Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικῶν Γραμμάτων παιδαγωγείου στην Αθήνα, το σχολικό έτος 1875-1876, στο οποίο η διδασκαλία γινόταν με την εφαρμογή της συνδιδασκτικής μεθόδου, αποτέλεσε προπομπό της ίδρυσης αρχικά του Διδασκαλείου Αθηνῶν, σύμφωνα με το νόμο ΧΘ' της 11 Ιανουαρίου του 1878, και στη συνέχεια των διδασκαλείων Πελοποννήσου και Επτανήσων, σύμφωνα με το νόμο ΩΝΘ' της 6 Μαΐου 1880, στα οποία διδάσκονταν η συνδιδασκτική μέθοδος⁷³⁰.

⁷²⁴ Άρθρον 2 του Νόμου 2857 «Περὶ προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

⁷²⁵ Άρθρον 3 του Νόμου 2857 «Περὶ προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

⁷²⁶ Άρθρον 4 του Νόμου 2857 «Περὶ προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

⁷²⁷ Άρθρον 8 καὶ Άρθρον 9 του Νόμου 2857 «Περὶ προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

⁷²⁸ Άρθρον 6 του Νόμου 2857 «Περὶ προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

⁷²⁹ Άρθρον 7 του Νόμου 2857 «Περὶ προσόντων, διαβαθμίσεως καὶ ἀποδοχῶν τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων», ΦΕΚ: 133/1 Αυγούστου 1922, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [238.] ό.π.

⁷³⁰ Βλ. σχετικά : Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικῶν Βιβλίων, Εν Αθήναις, 1942, σ. 41.

Η συνδιδασκτική μέθοδος άρχισε να εφαρμόζεται στην Ελλάδα με το διάταγμα της 3 Σεπτεμβρίου 1880, με το οποίο η συνδιδασκτική μέθοδος αρχικά εφαρμόζεται στα σχολεία στα οποία υπηρετούν δάσκαλοι που αποφοίτησαν από τα διδασκαλεία των νόμων ΧΘ' και ΩΝΘ'. Με νέο διάταγμα στις 16 Μαρτίου 1881 νομοθετείται η επιμόρφωση όλων των δασκάλων στο νέο σύστημα διδασκαλίας με βάση την συνδιδασκτική μέθοδο, διάρκειας έξι εβδομάδων, κατά την διάρκεια των οποίων οι μετεκπαιδευόμενοι θα παρακολουθήσουν υποδειγματικές διδασκαλίες που θα γίνονται είτε από τους διευθυντές των διδασκαλείων, είτε από τους καθηγητές των παιδαγωγικών μαθημάτων στα διδασκαλεία, είτε από τους δασκάλους που έχουν αποφοιτήσει από τα διδασκαλεία μετά το 1878⁷³¹.

Παράλληλα εκδόθηκαν και οι «Στοιχειώδεις Πρακτικά Οδηγία της Διδασκαλίας των Μαθημάτων εν τοις Δημοτικαίς Σχολείοις» του γενικού επιθεωρητή Πετρίδη, οι οποίες περιείχαν λεπτομερείς οδηγίες για διδασκαλία διαφόρων μαθημάτων σύμφωνα με τη νέα μέθοδο. Η αλλαγή αυτή βέβαια χρειάστηκε αρκετό χρόνο για να ολοκληρωθεί. Αρχικά μόνο οι δάσκαλοι των νέων διδασκαλείων ήταν σε θέση να την εφαρμόσουν. Οι υπόλοιποι δάσκαλοι άργησαν, παρά τα όποια μέτρα υποστήριξης τους. Χαρακτηριστικές είναι οι εκθέσεις των έκτακτων επιθεωρητών που έστειλε το Υπουργείο το 1883, σε ολόκληρη την επικράτεια, οι οποίες αναδεικνύουν την μικρή ανταπόκριση των δασκάλων στη νέα μέθοδο⁷³².

Σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση της εφαρμογής της νέας μεθόδου είχαν τόσο η αύξηση των αποφοίτων από τα νέα διδασκαλεία, όσο και η επιστροφή από την Ευρώπη όσων είχαν σταλεί από το κράτος εκεί για σπουδές, οι οποίοι μετά την επιστροφή τους με τα συγγράμματά τους συνετέλεσαν στην εξάπλωση της μεθόδου. Σημαντική επίσης συνεισφορά είχαν και οι επιθεωρητές που προέβλεπε ο νόμος ΒΤΜΘ' του 1895, οι οποίοι τόσο με τις επιθεωρήσεις τους όσο και με τις εγκυκλίους τους παρείχαν οδηγίες για την διδασκαλία των μαθημάτων σύμφωνα με τη συνδιδασκτική μέθοδο.

Παρά την εφαρμογή της συνδιδασκτικής μεθόδου τα χαρακτηριστικά της διδασκαλίας -παπαγαλισμός, μετάδοση ξηρών γνώσεων, δογματισμός- άργησαν να εξαλειφθούν από τα δημοτικά σχολεία. Νέα πνοή στη διδασκαλία έδωσαν την περίοδο 1917-1920 οι παιδαγωγοί Γληνός και Δελμούζος, οι οποίοι κατάφεραν με τις ενέργειές τους και με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας να δώσουν νέο ρυθμό και ζωντάνια στη διδασκαλία και να την καταστήσουν πραγματικό μορφωτικό όργανο.

Οι αλλαγές που σημειώθηκαν στην Ελλάδα μετά το 1910, οδήγησαν στην έκδοση νέων προγραμμάτων, το 1913, με στόχο να προσαρμοσθεί η εκπαίδευση στη νέα πραγματικότητα. Το Βασιλικό Διάταγμα της 1 Σεπτεμβρίου 1913⁷³³, περιλαμβάνει τα προγράμματα όλων των τύπων των σχολείων. Η διδακτέα ύλη είναι σχεδόν ίδια με τη μόνη διαφορά ότι προβλέπεται ο περιορισμός της ύλης στις περιπτώσεις συνδιδασκαλίας δύο τάξεων⁷³⁴.

Συγκρίνοντας τα προγράμματα του 1913 με τα προηγούμενα του 1894, παρατηρούμε ότι τα νέα προγράμματα επιχειρούν μια μετατόπιση του κέντρου βάρους από τη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων στα τεχνικά μαθήματα, μειώνοντας τις ώρες διδασκαλίας των Ελληνικών και αυξάνοντας τις ώρες διδασκαλίας των τεχνικών μαθημάτων και ταυτόχρονα εισάγοντας και την χειροτεχνία. Ωστόσο εξακολουθεί να καταπονεί τους μαθητές με την διδασκαλία της καθαρεύουσας και της αρχαίας ελληνικής. Επίσης παρατηρείται το φαινόμενο της κατανομής της ύλης σε έξι τάξεις ενώ στην πραγματικότητα τα περισσότερα σχολεία λειτουργούν με τέσσερις τάξεις. Έτσι ένα

⁷³¹ Βλ. σχετικά : Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, Εν Αθήναις, 1942, σ. 41.

⁷³² Βλ. σχετικά: Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, ό.π. σ. 126-127 όπου υπάρχουν αποσπάσματα των εκθέσεων των επιθεωρητών που περιγράφουν την κατάσταση που επικρατεί στα σχολεία αναφορικά με τη χρήση της νέας μεθόδου.

⁷³³ Β.Δ. «Περί ορισμού των μαθημάτων, του δι' έκαστον τούτων προς διδασκαλίαν αναγκαίου χρόνου, και περί της κατά τάξεις κατανομής της διδακτέας ύλης εις τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων.», ΦΕΚ: 174/10 Σεπτεμβρίου 1913, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [189.], σ. 172, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷³⁴ Βλ. σχετικά: Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, ό.π. σ. 105-113.

σημαντικό τμήμα της διδακτέας ύλης παραμένει αδιάδακτο και απόμακρο για τους μαθητές.

Σημαντικό ωστόσο, θεωρείται το γεγονός ότι με την εφαρμογή των νέων προγραμμάτων δεν άλλαξε η κατάσταση στο σχολείο, παρά το γεγονός των γενικότερων αλλαγών που έχουν σημειωθεί στην Ελλάδα. Αυτό οφείλετε στο ότι το δημοτικό σχολείο εξακολουθεί να αποτελεί ένα σχολείο προετοιμασίας για το γυμνάσιο και όχι ένα αυτοτελές σχολείο. Αυτή η αλλαγή θα συντελεστεί την περίοδο 1917-1920, όταν με την παρουσία και την καταλυτική επίδραση των παιδαγωγών Γληνού και Δελμούζου και με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, αυτό θα κερδίσει την αυτονομία του και θα διαδραματίσει τον ρόλο που του αξίζει.

Τα προγράμματα του 1913 εξακολουθούν να εφαρμόζονται και το 1929.

β. Παιδονομία

Ο νόμος του 1834, δεν όριζε συγκεκριμένα μέσα παιδονομίας. Έτσι οι εκπαιδευτικοί εφαρμόζαν τα μέσα παιδονομίας που προβλέπονταν από τον οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Ωστόσο, κατά την διάρκεια των επόμενων ετών μια σειρά εγκυκλίων του υπουργείου -υπ. αριθμ. 13408/16-12-1848, 11503/22-11-1854, 2270/20-3-1867, 2081/22-3-1884- δείχνει ότι οι δάσκαλοι έκαναν χρήση και σωματικών ποινών, για τις οποίες το Υπουργείο εκφράζει την σαφή αντίθεσή του προβλέποντας μάλιστα και αυστηρές ποινές για τους δασκάλους που θα αγνοούσαν τις προτροπές του⁷³⁵. Οι συνηθισμένες ποινές για τους μαθητές ήταν η ασιτία, το γονάτισμα, η αντιγραφή, ο περιορισμός μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας μετά τη λήξη του μαθήματος, η καθυστερημένη αποχώρηση από το σχολείο, η αποστήθιση κομματιού από το βιβλίο κλπ.. αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι με εγκύκλιο του Υπουργείου, το 1856, -υπ. αριθμ. 1333/12-3-1856- προβλεπόταν το δικαίωμα της επιβλέψεως της διαγωγής των μαθητών τόσο μέσα όσο και έξω από το σχολείο και στους επιστάτες, εκτός από τους δασκάλους, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στους επιστάτες να χρηματίζονται προκειμένου να μην αναφέρουν κάποιους μαθητές, που είχαν άσχημη διαγωγή, στους διευθυντές των σχολείων. Έτσι αργότερα η διάταξη αυτή καταργήθηκε και επανήλθε ο έλεγχος της διαγωγής των μαθητών μόνο στους δασκάλους⁷³⁶.

⁷³⁵ Βλ. σχετικά: Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, ό.π. σ. 135.

⁷³⁶ Βλ. σχετικά: Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, ό.π. σ. 141.

Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Η αναλυτική παρουσίαση των πληθυσμιακών δεδομένων του Νομού Αττικής κατέδειξε την μεγάλη αύξηση του πληθυσμού που σημειώθηκε στην περίοδο 1897-1922⁷³⁷. Η περαιτέρω μελέτη των στοιχείων έδειξε ότι στη μεταβολή αυτή του πληθυσμού στο νομό Αττικής, τη μεγαλύτερη αύξηση σημειώνουν οι Δήμοι Αθηναίων, Πειραιώς, Κρωπίας και Σαλαμίνος.

Η αύξηση του πληθυσμού των δήμων του νομού Αττικής έχει ως αποτέλεσμα και την αύξηση των αναγκών για υποδομές στην εκπαίδευση, περισσότεροι μαθητές, περισσότερα σχολεία, περισσότεροι εκπαιδευτικοί και κατά συνέπεια αυξημένες δαπάνες για την κάλυψη των εξόδων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

3Ι. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων.

Η μεταφορά της πρωτεύουσας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους στην Αθήνα καθώς και η ανάδειξη της Αθήνας και του Πειραιά σε διοικητικά και οικονομικά κέντρα, είχε ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση πληθυσμού από την επαρχία στο Νομό Αττικής, με κυριότερους πόλους εγκατάστασης την Αθήνα και τον Πειραιά.

Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922, παρατηρούμε μια σημαντική μεταβολή στα δεδομένα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του νομού Αττικής, με πολλές ιδρύσεις αλλά και μεταβολές σχολείων⁷³⁸. Οι μεταβολές των σχολείων των δήμων του νομού Αττικής παρουσιάζονται στη συνέχεια ξεχωριστά για κάθε δήμο του νομού, μιας και οι ρυθμοί της πληθυσμιακής μεταβολής των δήμων διαφέρουν και μεταξύ τους αλλά και ιδιαίτερα σε σχέση με το δήμο Αθηναίων και Πειραιώς.

Στο Δήμο **Αθηναίων** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων και προαγωγές δημοτικών σχολείων.

Την περίοδο 1897 - 1922 στο δήμο Αθηναίων ιδρύονται τα εξής δημοτικά σχολεία:

- ◆ Μονοτάξιο δημοτικό σχολείο Θηλέων Αγίου Κωνσταντίνου (Κολοκυνθούς) (1895)⁷³⁹
  - ◆ Μονοτάξιο δημοτικό σχολείο Θηλέων Κυψέλης (1895)⁷⁴⁰
  - ◆ Δημοτικό σχολείο Θηλέων Καλλιθέας (1905)⁷⁴¹
  - ◆ 18^ο πλήρες διτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1907)⁷⁴²
- Την ίδια περίοδο στο δήμο Αθηναίων μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
- ◆ Προάγεται από τριτάξιο σε τετρατάξιο, το δημοτικό σχολείο θηλέων Βατραχονισίου (1895)⁷⁴³

⁷³⁷ Βλ. σχετικά Πίνακα 5 του κεφ. 3, σ. 89

⁷³⁸ Οι μεταβολές που παρουσιάζονται προκύπτουν από την καταγραφή των ΦΕΚ, τα οποία υπάρχουν στο παράρτημα σε χρονολογική σειρά τοποθετημένα, μαζί με τις υπόλοιπες πηγές.

⁷³⁹ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 6/11 Ιανουαρίου 1895, τεύχος Β'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [80.], σ. 86, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴⁰ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 6/11 Ιανουαρίου 1895, τεύχος Β'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [80.], σ. 86, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴¹ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτ. σχολείου θηλέων ἐν Καλλιθέα τοῦ δήμου Ἀθηναίων.», ΦΕΚ: 233/23 Νοεμβρίου 1905, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [139.], σ. 124, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴² Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τοῖς δήμοις Ἀθηναίων, Μαραθῶνος, Λαυρεωτικῆς καὶ Σαλαμῖνος.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [146.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴³ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 6/11 Ιανουαρίου 1895, τεύχος Β'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [80.], σ. 86, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- ◆ Προάγεται από τριτάξιο σε τετρατάξιο, το δημοτικό σχολείο θηλέων Αγίας Μαρίνης (1895)⁷⁴⁴
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το Α' δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1896)⁷⁴⁵
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το Γ' δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1896)⁷⁴⁶
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το Ε' δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1896)⁷⁴⁷
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το Β' δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1896)⁷⁴⁸
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το Γ' δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1896)⁷⁴⁹
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το Δ' δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1896)⁷⁵⁰
- ◆ Ορίζεται ως έδρα του 16^{ου} Δημοτικού σχολείου θηλέων, η συνοικία Αγίος Σάββας (1900)⁷⁵¹
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το 7^ο δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1901)⁷⁵²
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το 10^ο δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1901)⁷⁵³
- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το 14^ο δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1904)⁷⁵⁴
- ◆ Προάγεται σε πλήρες μονοτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων, το κοινό δημοτικό σχολείο Αγίου Ιωάννη Ρέντη (1907)⁷⁵⁵
- ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το 8^ο διτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1907)⁷⁵⁶
- ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το 17^ο διτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1907)⁷⁵⁷
- ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το πλήρες διτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Αμαρουσίου (1907)⁷⁵⁸
- ◆ Προάγεται σε διτάξιο, το μονοτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Κηφισιάς (1908)⁷⁵⁹

⁷⁴⁴ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 6/11 Ιανουαρίου 1895, τεύχος Β'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [80.], σ. 86, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴⁵ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτ. σχολείων ἀρρένων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 107/21 Σεπτεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [89.], σ. 93, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴⁶ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτ. σχολείων ἀρρένων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 107/21 Σεπτεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [89.], σ. 93, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴⁷ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτ. σχολείων ἀρρένων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 107/21 Σεπτεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [89.], σ. 93, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴⁸ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτ. σχολείων θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 107/21 Σεπτεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [90.], σ. 94, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁴⁹ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτ. σχολείων θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 107/21 Σεπτεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [90.], σ. 94, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵⁰ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτ. σχολείων θηλέων ἐν Ἀθήναις.», ΦΕΚ: 107/21 Σεπτεμβρίου 1896, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [90.], σ. 94, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵¹ Β.Δ. «Περὶ ὀρισμοῦ ἔδρας τοῦ 16ου δημοτ. σχολείου τῶν θηλέων.», ΦΕΚ: 179/27 Ιουλίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [106.], σ. 107, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵² Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἐν Ἀθήναις 7ου καὶ 10ου τῶν θηλέων.», ΦΕΚ: 191/7 Σεπτεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [113.], σ. 110, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵³ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἐν Ἀθήναις 7ου καὶ 10ου τῶν θηλέων.», ΦΕΚ: 191/7 Σεπτεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [113.], σ. 110, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵⁴ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἐν Ἀθήναις 7ου καὶ 10ου τῶν θηλέων.», ΦΕΚ: 191/7 Σεπτεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [113.], σ. 110, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵⁵ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τοῖς δήμοις Ἀθηναίων, Μαραθῶνος, Λαυρεωτικῆς καὶ Σαλαμῖνος.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [146.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵⁶ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [147.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵⁷ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις 17ου δημοτικοῦ σχολείου θηλέων ἀπὸ διτάξιου εἰς τριτάξιον καὶ περὶ ἰδρύσεως μονοταξίου δημοτικοῦ σχολείου θηλέων εἰς Κιούρκα-Μαραθῶνος.», ΦΕΚ: 177/15 Σεπτεμβρίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [148.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁵⁸ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Πειραιεῖ 6ου δημοτικοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων ἀπὸ πεντατάξιον εἰς ἑξατάξιον καὶ τοῦ ἐν Ἀμαρουσίῳ-Ἀθηναίων διτάξιου εἰς τριτάξιον.», ΦΕΚ: 237/23 Νοεμβρίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [149.], σ. 135, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- ◆ Προάγεται σε διτάξιο, το μονοτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Κηφισιάς (1908)⁷⁶⁰
- ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο, το 6^ο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Αθήνας (1908)⁷⁶¹
- ◆ Προάγεται σε πλήρες μονοτάξιο, το κοινό δημοτικό σχολείο Μπραχαμίου (1908)⁷⁶²
- ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το 16^ο διτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Αθήνας (1908)⁷⁶³

Στο Δήμο **Θορικών** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων, προαγωγή και υποβιβασμό δημοτικών σχολείων.

Την περίοδο 1897 - 1922 στο δήμο Θορικών ιδρύονται τα εξής δημοτικά σχολεία:

- ◆ Δημοτική σχολή Θηλέων Καλυβίων - Κουβαρά (1900)⁷⁶⁴
- ◆ Γραμματοσχολείο στην Πλάκα⁷⁶⁵

Την ίδια περίοδο στο δήμο Θορικών μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:

- ◆ Προάγεται σε δημοτικό σχολείο θηλέων, το γραμματοσχολείο Θορικού (1900)⁷⁶⁶
- ◆ Υποβιβάζεται σε γραμματοσχολείο, το δημοτικό σχολείο θηλέων Θορικού (1904)⁷⁶⁷

Στο Δήμο **Λαυρεωτικής** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων, προαγωγή και υποβιβασμό δημοτικών σχολείων.

Την περίοδο 1897 - 1922 στο δήμο Λαυρεωτικής ιδρύονται τα εξής δημοτικά σχολεία:

- ◆ Δημοτική σχολή αρρένων Καμάριζας (1898)⁷⁶⁸
  - ◆ Μονοτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Καμάριζας (1906)⁷⁶⁹
- Την ίδια περίοδο στο δήμο Λαυρεωτικής μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
- ◆ Υποβιβάζεται σε μονοτάξιο, το διτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Νεαπόλεως (1903)⁷⁷⁰
  - ◆ Προάγεται σε διτάξιο, το πλήρες μονοτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Νεαπόλεως (1907)⁷⁷¹

⁷⁵⁹ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁰ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶¹ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶² Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς», ΦΕΚ: 220/21 Αυγούστου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [158.], σ. 138, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶³ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς», ΦΕΚ: 220/21 Αυγούστου 1908, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [158.], σ. 138, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁴ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτ. σχολῆς θηλέων εἰς Κουβαρὰ τοῦ δήμου Θορικίων», ΦΕΚ: 247/20 Οκτωβρίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [110.], σ. 109, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁵ Β.Δ. «Περὶ ὀνομασίας κλπ. δημοτ. σχολείων ἐν Πειραιεῖ, καὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἐν Θορικῶν δημοτ. σχολείου θηλέων καὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Πλάκαν τοῦ δήμου Θορικίων», ΦΕΚ: 177/6 Αυγούστου 1904, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [132.], σ. 119, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁶ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ γραμματοσχολείου Θορικού-Θορικίων εἰς δημοτικὸν σχολεῖον τῶν θηλέων», ΦΕΚ: 200/21 Σεπτεμβρίου 1900, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [108.], σ. 109, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁷ Β.Δ. «Περὶ ὀνομασίας κλπ. δημοτ. σχολείων ἐν Πειραιεῖ, καὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἐν Θορικῶν δημοτ. σχολείου θηλέων καὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Πλάκαν τοῦ δήμου Θορικίων», ΦΕΚ: 177/6 Αυγούστου 1904, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [132.], σ. 119, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁸ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων ἐν Καμαρίτζη τοῦ δήμου Λαυρεωτικῆς», ΦΕΚ: 9/19 Ιανουαρίου 1898, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [91.], σ. 94, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁶⁹ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως μονοταξίου δημοτ. σχολείου θηλέων ἐν Καμαρίτζη-Λαυρεωτικῆς», ΦΕΚ: 15/22 Ιανουαρίου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [140.], σ. 124, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁰ Υ.Α. Ἀριθ. 86 «Περὶ ὑποβιβασμοῦ εἰς μονοτάξιο τοῦ ἐν Νεαπόλει τοῦ δήμου Λαυρεωτικῆς δημοτικῶν σχολείων θηλέων», ΦΕΚ: 64/12 Απριλίου 1903, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [127.], σ. 118, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- ◆ Υποβιβάζεται σε κοινό, το πλήρες μονοτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Καμάριζας (1908)⁷⁷²
- ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το διτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Εργαστηρίων-Λαυρεωτικής (1908)⁷⁷³
- ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το διτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Εργαστηρίων-Λαυρεωτικής (1908)⁷⁷⁴
- ◆ Στο Δήμο **Κρωπίας** την περίοδο 1897-1922 προάγεται το εξής δημοτικό σχολείο:
- ◆ Προάγεται σε δημοτικό σχολείο θηλέων, το γραμματοσχολείο Χαρβατίου (1900)⁷⁷⁵
- ◆ Στο Δήμο **Μαραθώνος** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων και προαγωγές δημοτικών σχολείων.
- ◆ Την περίοδο 1897-1922 στο δήμο Μαραθώνος ιδρύονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
- ◆ Δημοτική σχολή θηλέων στα Κιούρκα (1899)⁷⁷⁶
- ◆ Γραμματοσχολείο Σταμάτας (1900)⁷⁷⁷
- ◆ Δημοτική σχολή θηλέων Γραμματικού (1901)⁷⁷⁸
- ◆ Πλήρες μονοτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Γραμματικού (1907)⁷⁷⁹
- ◆ Μονοτάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων στα Κιούρκα (1907)⁷⁸⁰
- ◆ Κοινό δημοτικό σχολείο Σταμάτας (1908)⁷⁸¹
- ◆ Την ίδια περίοδο στο δήμο Μαραθώνος μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
- ◆ Προάγεται σε τριτοβάθμιο δημοτικό σχολείο αρρένων, το γραμματοσχολείο Γραμματικού (1900)⁷⁸²
- ◆ Προάγεται σε δημοτικό σχολείο θηλέων, το γραμματοσχολείο Βαρνάβα (1903)⁷⁸³

⁷⁷¹ Β.Δ. «Περὶ ιδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τοῖς δήμοις Ἀθηναίων, Μαραθῶνος, Λαυρεωτικῆς καὶ Σαλαμίνος.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [146.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷² Β.Δ. «Περὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἐν Καμαριζῆ τοῦ δήμου Λαυρεωτικῆς πλήρους μονοταξίου δημοτικοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων εἰς κοινὸν τοιοῦτον.», ΦΕΚ: 14/22 Ιανουαρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [151.], σ. 135, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷³ Β.Δ. «Περὶ ιδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁴ Β.Δ. «Περὶ ιδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁵ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ εἰς Χαρβάτι Κρωπίας, γραμματοσχολείου εἰς δημοτικὸν σχολεῖον τῶν θηλέων.», ΦΕΚ: 238/11 Οκτωβρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [109.], σ. 109, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁶ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτ. σχολῆς θηλέων εἰς Κιούρκα τοῦ δήμου Μαραθῶνος.», ΦΕΚ: 81/6 Μαΐου 1899, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [93.], σ. 96, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁷ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Ἀγκιστριῷ γραμματοσχολείου εἰς δημοτικὸν σχολεῖον καὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Σταμάτα -Μαραθῶνος.», ΦΕΚ: 43/25 Φεβρουαρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [102.], σ. 104, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁸ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτικῆς σχολῆς θηλέων εἰς Γραμματικὸν - Μαραθῶνος.», ΦΕΚ: 41/20 Φεβρουαρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [112.], σ. 110, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁷⁹ Β.Δ. «Περὶ ιδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τοῖς δήμοις Ἀθηναίων, Μαραθῶνος, Λαυρεωτικῆς καὶ Σαλαμίνος.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [146.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸⁰ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις 17ου δημοτικοῦ σχολείου θηλέων ἀπὸ διταξίου εἰς τριτάξιον καὶ περὶ ιδρύσεως μονοταξίου δημοτικοῦ σχολείου θηλέων εἰς Κιούρκα-Μαραθῶνος.», ΦΕΚ: 177/15 Σεπτεμβρίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [148.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸¹ Β.Δ. «Περὶ ιδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸² Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Γραμματικῷ Μαραθῶνος γραμματοσχολείου εἰς τριτοβάθμιον δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων.», ΦΕΚ: 42/20 Φεβρουαρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [101.], σ. 104, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸³ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς εἰς δημοτικὸν σχολεῖον θηλέων τοῦ ἐν Βαρνάβα-Μαραθῶνος γραμματοσχολείου.», ΦΕΚ: 22/7 Φεβρουαρίου 1903, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [125.], σ. 117, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το δημοτικό σχολείο αρρένων Καπανδριτίου (1904)⁷⁸⁴
Στο Δήμο **Πειραιώς** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων και προαγωγές δημοτικών σχολείων.
Την περίοδο 1897-1922 στο δήμο Πειραιώς ιδρύονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
  - ◆ Δημοτικό σχολείο αρρένων Αγίου Ιωάννη Ρέντη (1901)⁷⁸⁵
  - ◆ Δημοτική σχολή θηλέων Εργαστηρίων ή Νεαπόλεως (1901)⁷⁸⁶
  - ◆ 9^ο δημοτικό σχολείο Πειραιά στο συνοικισμό Δραπετσώνα (1904)⁷⁸⁷Την ίδια περίοδο στο δήμο Πειραιώς μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
  - ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το 7^ο δημοτικό σχολείο αρρένων Πειραιά (1902)⁷⁸⁸
  - ◆ Ονομάζεται κοινό, το α' πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων Πειραιά (1904)⁷⁸⁹
  - ◆ Αναγνωρίζεται ως πλήρες, το β' δημοτικό σχολείο θηλέων Πειραιά (1904)⁷⁹⁰
  - ◆ Προάγεται σε εξατάξιο, το 6^ο πλήρες πεντατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Πειραιά (1907)⁷⁹¹
  - ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο, το 4^ο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Πειραιά (1908)⁷⁹²
  - ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο, το 8^ο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο θηλέων Πειραιά (1908)⁷⁹³
  - ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο, το 8^ο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Πειραιά (1908)⁷⁹⁴Στο Δήμο **Φυλής** την περίοδο 1897-1922 ιδρύεται ένα δημοτικό σχολείο:
  - ◆ Δημοτικό σχολή θηλέων Χασιάς (1902)⁷⁹⁵Στο Δήμο **Αχαρνών** την περίοδο 1897-1922 προάγονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
  - ◆ Προάγεται σε κοινό σχολείο θηλέων, το γραμματοσχολείο Καματερού (1901)⁷⁹⁶

⁷⁸⁴ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως πλήρων τοῦ 14 δημοτ. σχολείου ἀρρένων Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Καπανδριτίῳ.», ΦΕΚ: 207/14 Σεπτεμβρίου 1904, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [133.], σ. 119, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸⁵ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτικοῦ σχολείου ἀρρένων εἰς Ἅγιον Ἰωάννην Ῥέντη τοῦ δήμου Πειραιῶς.», ΦΕΚ: 191/7 Σεπτεμβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [114.], σ. 110, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸⁶ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτ. σχολῆς τῶν θηλέων ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἐργοστασίων ἢ Νεαπόλεως.», ΦΕΚ: 233/27 Οκτωβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [117.], σ. 111, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸⁷ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτ. σχολείου ἀρρένων εἰς τὸν ἐν Πειραιεῖ συνοικισμὸν «Δραπετσώνα» καὶ θηλέων εἰς Κοκοράβα - Δωτίου.», ΦΕΚ: 160/20 Ἰουλίου 1904, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [131.], σ. 119, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸⁸ Β.Δ. «Περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἐβδόμου δημοτ. σχολείου τῶν ἀρρένων ὡς πλήρους.», ΦΕΚ: 191/9 Οκτωβρίου 1902, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [124.], σ. 117, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁸⁹ Β.Δ. «Περὶ ὀνομασίας κλπ. δημοτ. σχολείων ἐν Πειραιεῖ, καὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἐν Θορικῷ δημοτ. σχολείου θηλέων καὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Πλάκαν τοῦ δήμου Θορικίων.», ΦΕΚ: 177/6 Αυγούστου 1904, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [132.], σ. 119, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹⁰ Β.Δ. «Περὶ ὀνομασίας κλπ. δημοτ. σχολείων ἐν Πειραιεῖ, καὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἐν Θορικῷ δημοτ. σχολείου θηλέων καὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Πλάκαν τοῦ δήμου Θορικίων.», ΦΕΚ: 177/6 Αυγούστου 1904, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [132.], σ. 119, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹¹ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Πειραιεῖ δημοτικοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων ἀπὸ πεντατάξιον εἰς ἑξατάξιον καὶ τοῦ ἐν Ἀμαρουσίῳ-Ἀθηναίων διτάξιον εἰς τριτάξιον.», ΦΕΚ: 237/23 Νοεμβρίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [149.], σ. 135, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹² Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹³ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹⁴ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 220/21 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [158.], σ. 138, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹⁵ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως δημοτικῆς σχολῆς θηλέων εἰς Χασιάν τοῦ δήμου Φυλῆς.», ΦΕΚ: 53/14 Μαρτίου 1902, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [121.], σ. 116, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- ◆ Προάγεται σε μονοτάξιο δημοτικό σχολείο Θηλέων, το κοινό σχολείο Καματερού (1908)⁷⁹⁷
- ◆ Στο Δήμο **Ωρωπίων** την περίοδο 1897-1922 ιδρύεται ένα δημοτικό σχολείο:
  - ◆ Γραμματοσχολείο στο Σινάμινο (1903)⁷⁹⁸
  - ◆ Στο Δήμο **Αιγινητών** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων, προαγωγή και καταργήσεις δημοτικών σχολείων.
    - ◆ Την περίοδο 1897-1922 στο δήμο Αιγινητών ιδρύεται ένα δημοτικό σχολείο:
      - ◆ Δημοτικό σχολείο αρρένων Χαλασμένου (1887)⁷⁹⁹
      - ◆ Την ίδια περίοδο στο δήμο Αιγινητών μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
        - ◆ Καταργείται το δημοτικό σχολείο Παχειάς Ράχης (1908)⁸⁰⁰
        - ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο, το τετρατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Αίγινας (1908)⁸⁰¹
        - ◆ Στο Δήμο **Αγκιστριού** την περίοδο 1897-1922 προάγεται ένα δημοτικό σχολείο:
          - ◆ Προάγεται σε τριτοβάθμιο δημοτικό σχολείο αρρένων, το γραμματοσχολείο Αγκιστριού (1901)⁸⁰²
          - ◆ Στο Δήμο **Μεγαρέων** την περίοδο 1897-1922 προάγεται ένα δημοτικό σχολείο:
            - ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο, το Α' πλήρες τετρατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Μεγάρων (1908)⁸⁰³
            - ◆ Στο Δήμο **Ειδυλίας** την περίοδο 1897-1922 προάγεται ένα δημοτικό σχολείο:
              - ◆ Προάγεται σε τριτάξιο, το διτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Βυλλίων (1907)⁸⁰⁴
              - ◆ Στο Δήμο **Ερυθρών** την περίοδο 1897-1922 προάγεται ένα δημοτικό σχολείο:
                - ◆ Προάγεται σε τετρατάξιο, το τριτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Κριεκουκίου (1918)⁸⁰⁵
                - ◆ Στο Δήμο **Ελευσίνος** την περίοδο 1897-1922 προάγονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
                  - ◆ Προάγεται σε τετρατάξιο το τριτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Μάνδρας (1908)⁸⁰⁶
                  - ◆ Προάγεται σε τριτάξιο το διτάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Ασπροπύργου (1918)⁸⁰⁷

⁷⁹⁶ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ γραμματείου Καματεροῦ Ἀχαρνῶν εἰς δημοτικὸν σχολεῖον θηλέων.», ΦΕΚ: 233/27 Οκτωβρίου 1901, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [118.], σ. 112, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹⁷ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 206/2 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [157.], σ. 137, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹⁸ Β.Δ. «Περὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Σινάμινον τοῦ δήμου Ὠρωπίων.», ΦΕΚ: 22/7 Φεβρουαρίου 1903, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [126.], σ. 117, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁷⁹⁹ Υ.Α. Ἀριθ. 12485 «Περὶ συστάσεως δημοτικοῦ σχολείου ἀρρένων ἐν τῷ χωρίῳ Χαλασμένῳ τοῦ δήμου Αἰγινητῶν.», ΦΕΚ: 251/10 Σεπτεμβρίου 1887, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [75.], σ. 74, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰⁰ Β.Δ. «Περὶ καταργήσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῶν νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 12/21 Ιανουαρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [150.], σ. 135, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰¹ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 220/21 Αυγούστου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [158.], σ. 138, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰² Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Ἀγκιστρίῳ γραμματοσχολείου εἰς δημοτικὸν σχολεῖον καὶ συστάσεως γραμματοσχολείου εἰς Σταμάτα-Μαραθῶνος.», ΦΕΚ: 43/25 Φεβρουαρίου 1900, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [102.], σ. 104, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰³ Β.Δ. «Περὶ καταργήσεως καὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἐν τῶν νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 12/21 Ιανουαρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [150.], σ. 135, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰⁴ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων ἐν τῷ νόμῳ Ἀττικῆς.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [147.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰⁵ Β.Δ. «Περὶ ἰδρύσεως, συγχωνεύσεως, προαγωγῆς κλπ. δημοτικῶν σχολείων.», ΦΕΚ: 149/5 Ιουλίου 1918, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [224.], σ. 283, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰⁶ Β.Δ. «Περὶ προαγωγῆς τοῦ ἐν Μάνδρα-Ἐλευσίνος δημοτικοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων ἀπὸ τριταξίου εἰς τετρατάξιον.», ΦΕΚ: 277/6 Νοεμβρίου 1908, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [162.], σ. 140, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο **Σαλαμίνος** την περίοδο 1897-1922 έχουμε ιδρύσεις νέων δημοτικών σχολείων και προαγωγές δημοτικών σχολείων.

Την περίοδο 1897 - 1922 στο δήμο Σαλαμίνος ιδρύεται ένα δημοτικό σχολείο:

- ◆ Γραμματοσχολείο Ναυστάθμου (1902)⁸⁰⁸
- ◆ Την ίδια περίοδο στο δήμο Σαλαμίνος μεταβάλλονται τα εξής δημοτικά σχολεία:
  - ◆ Προάγεται σε πεντατάξιο το τετρατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων Σαλαμίνος (1907)⁸⁰⁹
  - ◆ Προάγεται σε πλήρες μονοτάξιο δημοτικό σχολείο το κοινό δημοτικό σχολείο Ναυστάθμου (1921)

Αναλυτικότερα η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Αθηναίων** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 1⁸¹⁰.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Αθηναίων	21	27	2

Πίνακας 1: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 21 δημοτικά σχολεία αρρένων, 27 δημοτικά σχολεία θηλέων και 2 γραμματοσχολεία.

Τα 21 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 3 εξατάξια (Α΄ Αθηνών, Γ΄ Αθηνών, ΙΒ΄ Αθηνών),
- 1 πεντατάξιο (Ε΄ Αθηνών),
- 8 τετρατάξια (Β΄ Αθηνών, Δ΄ Αθηνών, Σ΄ Αθηνών, Θ΄ Αθηνών, Ι΄ Αθηνών, ΙΑ΄ Αθηνών, ΙΓ΄ Αθηνών, ΙΔ΄ Αθηνών)
- 3 διτάξια (Ζ΄ Αθηνών, Η΄ Αθηνών)
- 6 μονοτάξια (ΙΕ΄ Αθηνών, Σεπολίων, Άνω Πατησίων, Αμαρουσίου, Χαλανδρίου, Κηφισιάς, Νέων Λιοσίων)

Τα 27 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 3 εξατάξια (Β΄ Αθηνών, Γ΄ Αθηνών, Δ΄ Αθηνών)
- 3 πεντατάξια (Ζ΄ Αθηνών, Ι΄ Αθηνών, ΙΑ΄ Αθηνών)
- 6 τετρατάξια (Α΄, Ε΄, Σ΄, Η΄, Θ΄, ΙΔ΄)
- 3 τριτάξια (ΙΒ΄ Αθηνών, ΙΓ΄ Αθηνών, ΙΕ΄ Αθηνών)
- 3 διτάξια (ΙΖ΄ Αθηνών, Αγ. Κωνσταντίνου, Αμαρουσίου)

⁸⁰⁷ Β.Δ. «Περί ιδρύσεως, συγχωνεύσεως, προαγωγής κλπ. δημοτικών σχολείων.», ΦΕΚ: 149/5 Ιουλίου 1918, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [224.], σ. 283, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰⁸ Β.Δ. «Περί συστάσεως γραμματοσχολείου εις Ναυσταθμον - Σαλαμίνος.», ΦΕΚ: 53/14 Μαρτίου 1902, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [122.], σ. 116, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁰⁹ Β.Δ. «Περί ιδρύσεως και προαγωγής δημοτικών σχολείων εν τοις δήμοις Αθηναίων, Μαραθώνος, Λαυρεωτικής και Σαλαμίνος.», ΦΕΚ: 155/9 Αυγούστου 1907, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [146.], σ. 134, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸¹⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- 9 μονοτάξια (Αγ. Σάββα, Σεπολίων, Άνω Πατησίων, Κάτω Πατησίων, Χαλανδρίου, Κηφισιάς, Νέων Λιοσίων, Αμπελοκήπων, Κυψέλης)
Τα γραμματοσχολεία που λειτουργούν είναι:
- Μπραχαμίου
- Ηρακλείου

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαιδεύσεως στο Δήμο **Αθηναίων** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 2⁸¹¹.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Άθηναίων	26	30	1

Πίνακας 2: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν στο Δήμο Αθηναίων 26 δημοτικά σχολεία αρρένων, 30 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 κοινό δημοτικά σχολεία.

Τα 26 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 4 εξατάξια (Α', Γ', Ε', ΙΒ')
- 1 πεντατάξιο (ΙΑ')
- 8 τετρατάξια (Β', Δ', Ζ', Θ', Ι', ΙΑ', ΙΓ')
- 4 τριτάξια (Η', ΙΕ', ΙΖ', ΙΖ')
- 3 διτάξια (ΙΗ', Αμαρουσίου, Χαλανδρίου)
- 6 μονοτάξια (Κυψέλης, Ρέντη, Σεπολίων, Λιοσίων, Κηφισιάς, Πατησίων)

Τα 30 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 4 εξατάξια (Β', Γ', Δ', Ι)
- 4 πεντατάξια (Ζ', ΙΑ', ΙΔ')
- 7 τετρατάξια (Α', Ε', Η', Θ', ΙΒ', ΙΓ', ΙΕ')
- 2 τριτάξια (ΙΖ', ΙΗ')
- 3 διτάξια (ΙΖ', Αμαρουσίου, Πατησίων)
- 10 μονοτάξια (Καλλιθέας, Κυψέλης, Αγίου Σάββα, Λιοσίων, Κηφισιάς, Σεπολίων, Κολοκυνθούς, Αμπελοκήπων, Αγ. Κωνσταντίνου, Χαλανδρίου)

Τα κοινά δημοτικά σχολεία που λειτουργούν είναι:

- Α/θμιο κοινό σχολείο Μπραχαμίου

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Αθηναίων δεν λειτουργεί 1 κοινό δημοτικό σχολείο το Α/θμιο κοινό σχολείο Ηρακλείου

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως στο Δήμο **Θορναίων** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 3⁸¹².

⁸¹¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸¹² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ -

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Θορυκίων	2	2	2

Πίνακας 3: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Θορυκίων το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 2 γραμματοσχολεία.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Κερατέας),
  - 1 μονοτάξιο (Καλυβίων)
- Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων είναι:
- 2 μονοτάξια (Θορυκίων, Κερατέας)
- Τα γραμματοσχολεία είναι:
- Κουβαρά
  - Ολυμπου

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαιδεύσεως στο Δήμο **Θορυκίων** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 4⁸¹³.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Θορυκίων	2	2	2

Πίνακας 4: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Θορυκίων το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Θορυκίων 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 2 κοινά δημοτικά σχολεία.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τριτάξιο (Κερατέας)
  - 1 μονοτάξιο (Καλυβίων)
- Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:
- 1 διτάξιο (Κερατέας)
  - 1 μονοτάξιο (Καλυβίων)
- Τα 2 κοινά δημοτικά σχολεία διακρίνονται σε:

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸¹³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως.», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- Β/θμιο κοινό σχολείο Κουβαρά
  - Α/θμιο κοινό δημοτικό σχολείο Θορικού
- Το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Θορυκίων δεν λειτουργούν 2 κοινά δημοτικά σχολεία: το κοινό δημοτικό σχολείο Πλάκας και το κοινό δημοτικό σχολείο Όλυμπου

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Λαυρεωτικής** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα ⁸¹⁴.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Λαυρεωτικής	3	3	-

Πίνακας 5: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Λαυρεωτικής το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 3 δημοτικά σχολεία αρρένων και 3 δημοτικά σχολεία. Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Εργαστηρίων)
  - 2 μονοτάξια (Νεαπόλεως, Καμάριζας)
- Τα 3 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:
- 2 διτάξια (εργαστηρίων, Νεαπόλεως)
  - 1 μονοτάξιο (Καμάριζας)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Λαυρεωτικής** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα ⁸¹⁵.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Λαυρεωτικής	3	3	-

Πίνακας 6: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Λαυρεωτικής το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν στο Δήμο Λαυρεωτικής 3 δημοτικά σχολεία αρρένων και 3 δημοτικά σχολεία θηλέων.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 2 διτάξια (Α' Λαυρείου, Β' Λαυρείου)

⁸¹⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸¹⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- 1 μονοτάξιο (Καμάριζας)
Τα 3 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:
- 1 διτάξιο (Α΄ Λαυρείου)
- 2 μονοτάξια (Β΄ Λαυρείου, Καμάριζας)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Κρωπίας** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα ⁷⁸¹⁶.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Κρωπίας	4	5	1

Πίνακας 7: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 4 δημοτικά σχολεία αρρένων, 5 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 γραμματοσχολείο.

Τα 4 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξια (Κορωπίου)
- 2 διτάξια (Μαρκοπούλου, Λιοπεσίου)
- 1 μονοτάξιο (Σπάτων)

Τα 5 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Κορωπίου)
  - 4 μονοτάξια (Σπάτων, Λιοπεσίου, Μαρκοπούλου, Χαρβατίου)
- Το γραμματοσχολείο που λειτουργεί είναι:
- Βάρης

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Κρωπίας** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα ⁸¹⁷.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Κρωπίας	4	5	1

Πίνακας 8: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907 - 1908

⁸¹⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸¹⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν στο Δήμο Κορωπίας 4 δημοτικά σχολεία αρρένων, 5 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 κοινό δημοτικό σχολείο.

Τα 4 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Κορωπίου)
- 2 τριτάξια (Μαρκοπούλου, Λιοπεσίου)
- 1 διτάξιο (Σπάτων)

Τα 5 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Κορωπίου)
- 4 μονοτάξια (Μαρκοπούλου, Λιοπεσίου, Σπάτων, Παλλήνης)

Το κοινό δημοτικό σχολείο είναι το:

- Α/θμιο κοινό σχολείο Βάρης

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Μαραθώνος** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα ⁹⁸¹⁸.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Μαραθώνος	4	3	2

Πίνακας 9: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 4 δημοτικά σχολεία αρρένων, 3 δημοτικά σχολεία θηλέων και 2 γραμματοσχολεία.

Τα 4 δημοτικά σχολεία αρρένων είναι:

- 4 μονοτάξια (Μαραθώνος, Καπανδριτίου, Κιούρκων, Γραμματικού),

Τα 3 δημοτικά σχολεία θηλέων είναι:

- 3 μονοτάξια (Μαραθώνος, Καπανδριτίου, Κιούρκων,)

Τα 2 γραμματοσχολεία είναι:

- Βαρνάβα
- Σταμάτας

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαιδύσεως στο Δήμο **Μαραθώνος** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 10⁸¹⁹.

⁸¹⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸¹⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Μαραθώνος	3	4	1

Πίνακας 10: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Μαραθώνος 3 δημοτικά σχολεία αρρένων, 4 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 κοινά δημοτικά σχολεία.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων είναι:

- 3 μονοτάξια (Μαραθώνος, Καπανδριτίου, Γραμματικού)

Τα 30 δημοτικά σχολεία θηλέων είναι:

- 4 μονοτάξια (Μαραθώνος, Καπανδριτίου, Κιούρκων, Γραμματικού)

Το κοινό δημοτικό σχολείο που λειτουργεί είναι:

- Α/θμιο κοινό σχολείο Βαρνάβα

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Μαραθώνος δεν λειτουργεί 1 δημοτικό σχολείο αρρένων το μονοτάξιο δημοτικό σχολείο Κιούρκων.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Πειραιέων** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 11⁸²⁰.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Πειραιέων	8	9	-

Πίνακας 11: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 8 δημοτικά σχολεία αρρένων και 9 δημοτικά σχολεία θηλέων.

Τα 8 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 εξατάξια (Α΄ Πειραιώς)
- 1 πεντατάξιο (Β΄ Πειραιώς)
- 3 τετρατάξια (Δ΄ Πειραιώς, Ε΄ Πειραιώς, Ζ΄ Πειραιώς)
- 1 τριτάξιο (C΄ Πειραιώς)
- 2 διτάξια (Γ΄ Πειραιώς, Η΄ Πειραιώς)

Τα 9 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 εξατάξια (Α΄ Πειραιώς)
- 1 πεντατάξιο (Β΄ Πειραιώς)

⁸²⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- 3 τετρατάξια (Γ΄ Πειραιώς, Δ΄ Πειραιώς, Η΄ Πειραιώς, Πειραιώς)
- 2 διτάξια (Ε΄ Πειραιώς, Ζ΄ Πειραιώς)
- 2 μονοτάξια (Σ΄ Πειραιώς, Ν. Φαλήρου)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαιδύσεως στο Δήμο **Πειραιέων** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 12⁸²¹.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Πειραιέων	10	10	1

Πίνακας 12: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Πειραιέων 10 δημοτικά σχολεία αρρένων, 11 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 κοινό δημοτικό σχολείο.

Τα 10 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 4 εξατάξια (Α΄ Πειραιώς, Β΄ Πειραιώς, Σ΄ Πειραιώς, Ζ΄ Πειραιώς)
- 1 πεντατάξιο (Δ΄ Πειραιώς)
- 2 τετρατάξια (Ε΄ Πειραιώς, Η΄ Πειραιώς)
- 1 διτάξιο (Γ΄ Πειραιώς)
- 2 μονοτάξια (Θ΄ Πειραιώς, Ν. Φαλήρου)

Τα 10 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 2 εξατάξια (Α΄ Πειραιώς, Β΄ Πειραιώς)
- 1 πεντατάξιο (Θ΄ Πειραιώς)
- 3 τετρατάξια (Γ΄ Πειραιώς, Δ΄ Πειραιώς, Η΄ Πειραιώς)
- 1 τριτάξιο (Ζ΄ Πειραιώς)
- 1 διτάξιο (Ε΄ Πειραιώς)
- 2 μονοτάξια (Ι΄ Πειραιώς, Ν. Φαλήρου)

Το κοινό δημοτικό σχολείο που λειτουργεί είναι:

- Γ/θμιο κοινό σχολείο Πειραιώς

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Πειραιέων δεν λειτουργεί 1 δημοτικό σχολείο θηλέων Σ΄ δημοτικό σχολείο θηλέων Πειραιώς.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Φυλής** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 13⁸²².

⁸²¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Ύπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸²² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Ύπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Φυλής	2	1	-

Πίνακας 13: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 2 δημοτικά σχολεία αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Καλυβίων)
  - 1 μονοτάξιο (Χασιάς)
- Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:
- 1 μονοτάξιο (Καλυβίων)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Φυλής** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 14⁸²³.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Φυλής	2	2	-

Πίνακας 14: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Φυλής 2 δημοτικά σχολεία αρρένων και 2 δημοτικά σχολεία θηλέων.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Ασπροπύργου)
  - 1 μονοτάξιο (Χασιάς)
- Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων είναι:
- 2 μονοτάξια (Ασπροπύργου, Χασιάς)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Αχαρνών** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 15⁸²⁴.

⁸²³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸²⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Αχαρνών	3	2	1

Πίνακας 15: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αχαρνών το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 21 δημοτικά σχολεία αρρένων, 27 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 γραμματοσχολείο.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τριτάξιο (Μενιδίου)
  - 2 μονοτάξια (Κουκουβάουνες, Παλ. Λιοσίων)
- Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:
- 1 διτάξιο (Μενιδίου)
  - 1 μονοτάξιο (Κουκουβάουνες)
- Το γραμματοσχολείο είναι:
- Γραμματοσχολείο Καματερού

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Αχαρνών** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 16⁸²⁵.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Αχαρνών	2	2	-

Πίνακας 16: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αχαρνών το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Αχαρνών 2 δημοτικά σχολεία αρρένων και 2 δημοτικά σχολεία θηλέων.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Μενιδίου)
  - 1 μονοτάξιο (Κουκουβάουνες)
- Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:
- 1 διτάξιο (Μενιδίου)
  - 1 μονοτάξιο (Κουκουβάουνες)

⁸²⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Αχαρνών δεν λειτουργεί 1 δημοτικό σχολείο αρρένων, το μονοτάξιο δημοτικό σχολείο Λιοσίων, και 1 κοινό δημοτικό σχολείο, το κοινό σχολείο Καματερού.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Ωρωπίων** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 17⁸²⁶.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Ωρωπίων	4	-	1

Πίνακας 17: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 4 δημοτικά σχολεία αρρένων και 1 γραμματοσχολεία.

Τα 4 δημοτικά σχολεία αρρένων είναι:

- 4 μονοτάξια (Ωρωπού, Καλάμου, Σαλεσίου, Μαρκοπούλου),
- Το γραμματοσχολείο είναι:
- Γραμματοσχολείο Σκάλας

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Ωρωπίων** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 18⁸²⁷.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Ωρωπίων	4	2	1

Πίνακας 18: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Ωρωπίων 4 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 2 κοινά δημοτικά σχολεία.

Τα 4 δημοτικά σχολεία αρρένων είναι:

- 4 μονοτάξια (Ωρωπού, σαλεσίου, Μαρκοπούλου, Καλάμου)
- Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων είναι:
- 2 μονοτάξια (Σαλεσίου, Καλάμου)

⁸²⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸²⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Το κοινό δημοτικό σχολείο είναι:

- Β/θμιο κοινό σχολείο Συκανίνου

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Ωρωπίων δεν λειτουργεί 1 κοινό δημοτικό σχολείο το κοινό σχολείο Σκάλας.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Αιγινητών** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 19⁸²⁸.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Αιγινητών	3	2	3

Πίνακας 19: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αιγινητών το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 3 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 3 γραμματοσχολεία.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 εξατάξιο (Αίγινας),
- 2 μονοτάξια (Χαλασμένης, Μεσαγρού)

Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Αίγινας)
- 1 μονοτάξιο (Χαλασμένης)

Τα 3 γραμματοσχολεία είναι:

- στο Βαθύ
- στο Αννιτσαίο και
- στην Πέρδικα

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Αιγινητών** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 20⁸²⁹.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Αιγινητών	3	2	3

Πίνακας 20: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αιγινητών το σχολικό έτος 1907 - 1908

⁸²⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸²⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Αιγινητών 3 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 4 κοινά δημοτικά σχολεία.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Αίγινας)
- 2 μονοτάξια (Χαλασμένης, Μεσαγρού)

Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 πεντατάξιο (Αίγινας)
- 1 μονοτάξιο (Χαλασμένης)

Τα 3 κοινά δημοτικά σχολεία διακρίνονται σε:

- 2 Α/θμια κοινά δημοτικά σχολεία (Πέρδικας, Αννιτσαίου)
- 1 Γ/θμιο κοινό δημοτικό σχολείο (Βαθύ)

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 στο Δήμο Αιγινητών δεν λειτουργεί 1 κοινό δημοτικό σχολείο το κοινό δημοτικό σχολείο Παχείας Ράχης.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Αγκιστριού** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 21⁸³⁰.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Αγκιστριού	1	-	-

Πίνακας 21: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αγκιστριού το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργεί 1 δημοτικά σχολεία αρρένων.

- 1 μονοτάξιο (Αγκιστριού)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Αγκιστριού** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 22⁸³¹.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Αγκιστριού	1	-	-

Πίνακας 22: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αγκιστριού το σχολικό έτος 1907 - 1908

⁸³⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸³¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργεί στο Δήμο Αγκιστριού 1 δημοτικό σχολείο αρρένων.

- 1 μονοτάξιο (Αγκιστριού)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Μεγαρέων** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 23⁸³².

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Μεγαρέων	2	1	-

Πίνακας 23: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 2 δημοτικά σχολεία αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο θηλέων. Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 εξατάξια (Α' Μεγάρων)
  - 1 διτάξιο (Β' Μεγάρων)
- Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:
- 1 τετρατάξιο (Μεγάρων)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Μεγαρέων** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 24⁸³³.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Μεγαρέων	2	1	-

Πίνακας 24: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν στο Δήμο Μεγαρέων 2 δημοτικά σχολεία αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο θηλέων.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Α' Μεγάρων)

⁸³² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸³³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- 1 τριτάξιο (Β΄ Μεγάρων)
Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:
- 1 τετρατάξιο (Μεγάρων)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Ειδυλίας** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 25⁸³⁴.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Ειδυλίας	1	1	-

Πίνακας 25: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργεί 1 δημοτικό σχολείο αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο.

Το 1 δημοτικό σχολείο αρρένων είναι:

- 1 διτάξιο (Βυλλίων)
- Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:
- 1 μονοτάξιο (Βυλλίων)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Ειδυλίας** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 26⁸³⁵.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Ειδυλίας	1	1	-

Πίνακας 26: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν στο Δήμο Ειδυλίας 1 δημοτικό σχολείο αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο θηλέων.

Το 1 δημοτικό σχολείο αρρένων είναι:

- 1 τριτάξιο (Βυλλίων)
- Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:
- 1 διτάξιο (Βυλλίων)

⁸³⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸³⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Ερυθρών** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 27⁸³⁶.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Ερυθρών	1	1	-

Πίνακας 27: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ερυθρών το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργεί 1 δημοτικό σχολείο αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο θηλέων.

Το 1 δημοτικό σχολείο αρρένων είναι:

- 1 διτάξιο (Κριεκουκίου)

Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:

- 1 διτάξιο (Κριεκουκίου)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Ερυθρών** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 28⁸³⁷.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Ερυθρών	1	1	-

Πίνακας 28: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ερυθρών το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργεί στο Δήμο Ερυθρών 1 δημοτικό σχολείο αρρένων και 1 δημοτικό σχολείο θηλέων.

Το 1 δημοτικό σχολείο αρρένων είναι:

- 1 τριτάξιο (Κριεκουκίου)

Το 1 δημοτικό σχολείο θηλέων είναι:

- 1 διτάξιο (Κριεκουκίου)

Αναλυτικότερα η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Ελευσίνος** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του

⁸³⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸³⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 29⁸³⁸.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Ελευσίνας	3	2	-

Πίνακας 29: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ελευσίνας το σχολικό έτος 1900 - 1901

Λειτουργούν 3 δημοτικά σχολεία αρρένων και 2 δημοτικά σχολεία.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Μάνδρας)
- 2 μονοτάξια (Ελευσίνας, Μαγούλας)

Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 διτάξιο (Μάνδρας)
- 1 μονοτάξιο (Ελευσίνας)

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαιδεύσεως στο Δήμο **Ελευσίνας** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 30⁸³⁹.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Ελευσίνας	3	2	-

Πίνακας 30: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ελευσίνας το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907 -1908 λειτουργούν στο Δήμο Ελευσίνας 3 δημοτικά σχολεία αρρένων και 2 δημοτικά σχολεία θηλέων.

Τα 3 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τριτάξιο (Μάνδρας)
- 1 διτάξιο (Ελευσίνας)
- 1 μονοτάξιο (Μαγούλας)

Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων είναι:

- 2 διτάξια (Μάνδρας, Ελευσίνας)

⁸³⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸³⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Δήμο **Σαλαμίνας** κατά το σχολικό έτος **1900-1901**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης παρουσιάζεται στο επόμενο πίνακα 31⁸⁴⁰.

Σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Γραμματεία
Σαλαμίνας	2	2	1

Πίνακας 31: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1900 - 1901
Λειτουργούν 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 1 γραμματοσχολείο.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 τετρατάξιο (Σαλαμίνας)
- 1 μονοτάξιο (Αμπελακίων)

Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:

- 1 τριτάξιο (Σαλαμίνας)
  - 1 μονοτάξιο (Αμπελακίων)
- Το γραμματοσχολείο είναι:
- Γραμματοσχολείο στο Μούλκι

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δήμο **Σαλαμίνας** κατά το σχολικό έτος **1907-1908**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης παρουσιάζεται στον πίνακα 32⁸⁴¹.

Σχολικό έτος 1907-1908			
ΔΗΜΟΣ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Σαλαμίνας	2	2	2

Πίνακας 32: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907 - 1908

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν στο Δήμο Σαλαμίνας 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, 2 δημοτικά σχολεία θηλέων και 2 κοινά δημοτικά σχολεία.

Τα 2 δημοτικά σχολεία αρρένων διακρίνονται σε:

- 1 πεντατάξιο (Σαλαμίνας)

⁸⁴⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁴¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

- 1 διτάξιο (Αμπελακίων)
Τα 2 δημοτικά σχολεία θηλέων διακρίνονται σε:
- 1 τριτάξιο (Σαλαμίνας)
- 1 μονοτάξιο (Αμπελακίων)
Τα κοινά δημοτικά σχολεία είναι:
- Α/θμιο κοινό σχολείο στο Μούλκι
- Κοινό δημοτικό σχολείο Ναυστάθμου

Το 1914 με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί διαιρέσεως των εκπαιδευτικών περιφερειών της παλαιάς Ελλάδος»⁸⁴², ο νομός Αττικής χωρίζεται σε δύο εκπαιδευτικές περιφέρειες: την εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών, με έδρα την Αθήνα, και την εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς, με έδρα τον Πειραιά. Το σύνολο των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης χωρίζονται στις περιφέρειες αυτές. Για το λόγο αυτό τα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών το 1919 στο Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως και αφορούν το σχολικό έτος 1917-1918 παρουσιάζονται με βάση τις εκπαιδευτικές περιφέρειες.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στην εκπαιδευτική **περιφέρεια Αθηνών** κατά το σχολικό έτος **1917-1918**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 33⁸⁴³.

Σχολικό έτος 1917-1918			
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Αθηνών	51	47	4

Πίνακας 33: Λειτουργούντα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Αθηνών το σχολικό έτος 1917 - 1918

Το ίδιο σχολικό έτος παρουσιάζονται ως μη λειτουργήσαν ένα (1) κοινό δημοτικό σχολείο στην εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών.

Η κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής Εκπαίδευσης στην εκπαιδευτική **περιφέρεια Πειραιώς** κατά το σχολικό έτος **1917-1918**, σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως παρουσιάζεται στον πίνακα 34⁸⁴⁴.

⁸⁴² Β.Δ. «Περί διαιρέσεως των εκπαιδευτικών περιφερειών της παλαιάς Ελλάδος», ΦΕΚ: 272/25 Σεπτεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [197.], σ. 244, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁴³ «Στατιστική - Πίνακες με στοιχεία λειτουργίας των σχολείων.», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 6, Ιούνιος 1919, σελ. 8 και τεύχος 7, Ιούλιος 1919, σελ. 10. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [295.], σ. 427, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁴⁴ «Στατιστική - Πίνακες με στοιχεία λειτουργίας των σχολείων.», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 6, Ιούνιος 1919, σελ. 8 και τεύχος 7, Ιούλιος 1919, σελ. 10. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [295.], σ. 427, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Σχολικό έτος 1917-1918			
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	Σχολεία		
	Αρρένων	Θηλέων	Κοινά
Πειραιώς	48	37	7

Πίνακας 34: Λειτουργούντα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Πειραιώς το σχολικό έτος 1917 - 1918

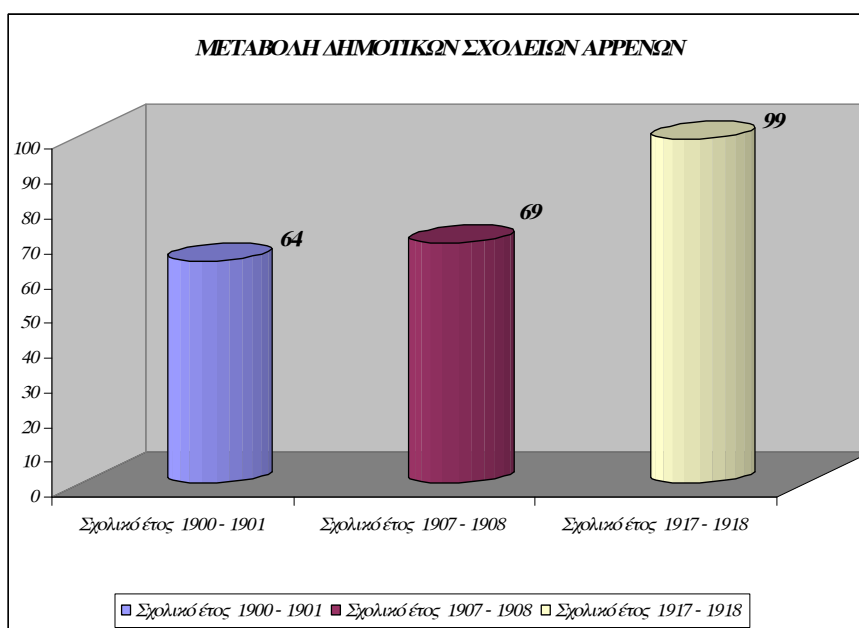
Το ίδιο σχολικό έτος παρουσιάζονται ως μη λειτουργήσαντα δύο (2) κοινά δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς.

Η συνολική εικόνα για την κατάσταση της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο νομό Αττικής καθώς και οι μεταβολές που σημειώθηκαν στην περίοδο 1897-1922, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 35.

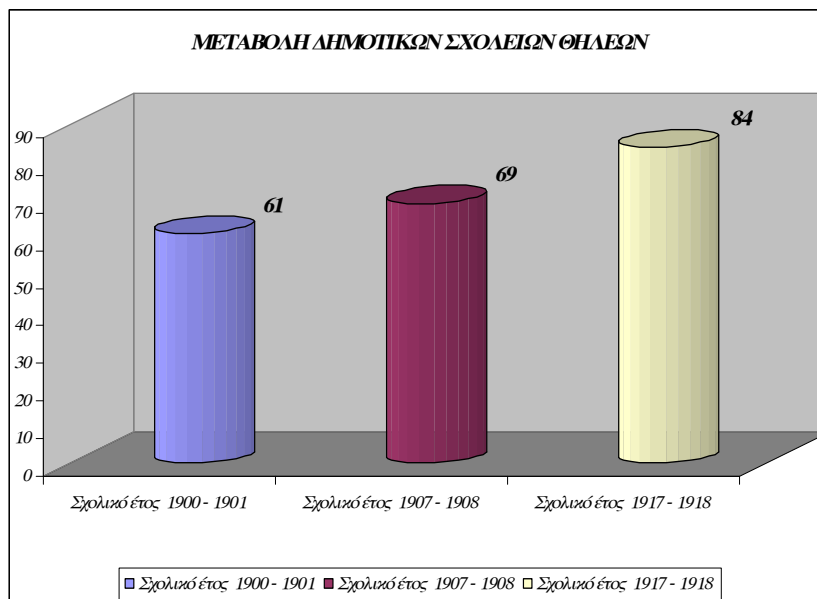
Νομός Αττικής			
	Σχολικό έτος 1900 - 1901	Σχολικό έτος 1907 - 1908	Σχολικό έτος 1917 - 1918
Δημοτικά σχολεία αρρένων	64	69	99
Δημοτικά σχολεία θηλέων	61	69	84
Γραμματεία/ Κοινά Δημοτικά σχολεία	13	12	11
Σύνολο	138	150	194

Πίνακας 35: Λειτουργούντα σχολεία του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922

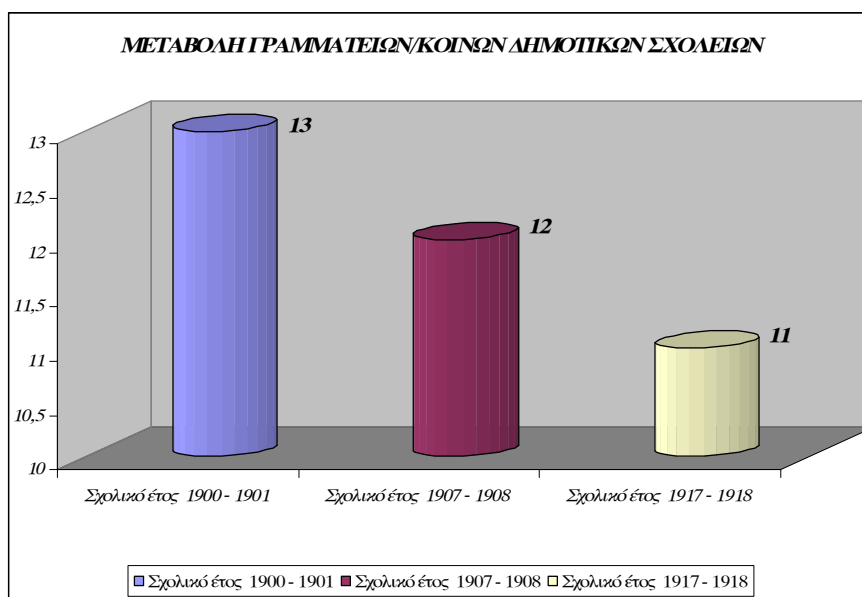
Από τη μελέτη του παραπάνω συγκριτικού πίνακα προκύπτει ότι τα δημοτικά σχολεία αρρένων από το σχολικό έτος 1900-1901 μέχρι και το σχολικό έτος 1917-1918, σημειώνουν μια αύξηση της τάξεως του 54,6%, τα δημοτικά σχολεία θηλέων στην ίδια περίοδο σημειώνουν αύξηση της τάξεως 37,7%, ενώ τα γραμματοσχολεία και τα κοινά δημοτικά σχολεία σημειώνουν μια μείωση της τάξεως του 15,3 της %.

Διάγραμμα 1: Μεταβολή Δημοτικών Σχολείων Αρρένων

Διάγραμμα 2: Μεταβολή Δημοτικών Σχολείων Θηλέων

Διάγραμμα 3: Μεταβολή Γραμματείων/Κοινών δημοτικών Σχολείων

3II. Φοίτηση μαθητών.

α. Εγγραφή, φοίτηση, αξιολόγηση, προαγωγή και κινητικότητα των μαθητών των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης.

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που σχετίζεται με την στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση κατά την περίοδο 1897-1922 είναι και το ζήτημα της φοίτησης των μαθητών. Η πρόβλεψη του νόμου του 1834 περί υποχρεωτικής φοίτησης και οι ποινές που προβλέπει για τους γονείς που δεν στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο δεν αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την μη φοίτηση των μαθητών. Η ανάγκη για την εξασφάλιση των απαραίτητων προς επιβίωση αγαθών, υπερτερεί της ανάγκης για μόρφωση των μικρών παιδιών.

Το πρόβλημα της φοίτησης των μαθητών γίνεται ακόμη πιο έντονο όταν αναφερόμαστε στα νηπιαγωγεία, για τα οποία δεν προβλέπεται υποχρεωτική φοίτηση των νηπίων αλλά και δεν υπάρχει υποδομή σε σχολικά κτίρια και εκπαιδευτικό προσωπικό για να υποδεχθούν τα νήπια που θα επιθυμούσαν να φοιτήσουν. Το πρόβλημα το αναδεικνύει σε όλη του τη διάσταση η Αικατερίνη Λασκαρίδου, με το άρθρο της «Περί της ανάγκης της ιδρύσεως και του πολλαπλασιασμού των Νηπιακών Κήπων και των Λαϊκών Νηπιαγωγείων»⁸⁴⁵, στο περιοδικό *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαίδευσης* το 1901. Στο άρθρο της αυτό παρουσιάζει ανάγλυφα την ελλιπή φοίτηση των νηπίων στα νηπιαγωγεία, στο νομό Αττικής, λόγω έλλειψης νηπιαγωγείων, καθώς και τους κινδύνους που αυτό συνεπάγεται. «Τι λοιπόν γίνονται παρ' ημίν τα νήπια 3-6 και 7 ετών, αφού ουδείς μέχρι τούδε εφρόντισε να ιδρύση Λαϊκά Νηπιαγωγεία;

Μέρος μεν των νηπίων των πλουσίων μας ανατρέφεται κατ' οίκον κατά ποικιλώτατα συστήματα υπό νηπιαγωγών και παιδονόμων ως επί το πλείστον ξένων, Αγγλίδων, Γερμανίδων και Γαλλίδων. Τα δε λοιπά, ως και τα νήπια των μεσαίων τάξεων, φοιτώσιν εις τας Νηπιαγωγικάς τάξεις, ας παρέχουσιν όλα τα ιδιωτικά Παρθεναγωγεία, εις ά από του 1885 εισήχθη κατά τινα τρόπον η φροεβελιανή μέθοδος, διαδοθείσα ενταύθα εκ του Ελληνικού Παρθεναγωγείου, εις ό από του 1880 είχε εισαχθή το φροεβελιανόν σύστημα.

Και τα νήπια του λαού;

Εκ τούτων 200 περίπου προνομιούχα φοιτώσι κατ' έτος εις το Νηπιαγωγείον του Αρσακείου, εκ μακρυνών πολλάκις συνοικιών μεταφερόμενα εκεί. Ευάριθμα άλλα περισυλέγουσιν εις τας αποκέντρους συνοικίας μη διορισθείσαι άποροι διδάσκαλοι, αντί ευτελών διδάκτρων, εντός μικρών και ανθυγιεινών δωματίων, υποβάλλουσαι αυτά εις όλας τας βασάνους της διδασκαλίας των παλαιών μεθόδων.

Πάντως όμως ο μεγαλείτερος αριθμός των απόρων νηπίων μένει εις τους δρόμους, εκτεθειμένος εις όλους τους σωματικούς και ηθικούς κινδύνους!»

Η κατάσταση στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του νομού Αττικής, την περίοδο 1897 - 1922, αναφορικά με την μη φοίτηση των μαθητών, παρουσιάζεται ανάγλυφα από τον επιθεωρητή Πειραιώς Δ. Κοντογιάννη, σε σχετική έκθεσή του προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης με θέμα «Περί υποχρεωτικής φοιτήσεως»⁸⁴⁶, η οποία δημοσιεύεται στο *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης* τον Απρίλιο του 1919. Ο επιθεωρητής Πειραιώς εξηγεί τους λόγους για τους οποίους παρουσιάζεται έντονα το φαινόμενο της μη φοίτησης των μαθητών εκείνη την περίοδο. «Εκ των πρώτων συνεπειών της πολεμικής κρίσεως υπήρξε και η σοβαρά αραιώσις των μαθητικών τάξεων. Η ενσκήψασα επισιτιστική κακοδαμονία και εν γένει η σπάνις και η τρομερά υπερτίμησις των ειδών της πρώτης ανάγκης κατέθλιπεν επί τοσούτον τας λαϊκάς τάξεις, ώστε αύται

⁸⁴⁵ «ΝΗΠΙΑΚΟΙ ΚΗΠΟΙ ΚΑΙ ΛΑΪΚΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ», *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαίδευσης*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 7. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [252.], σ. 354, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁴⁶ «ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΠΕΡΙ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΣΕΩΣ», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης*, Τεύχος 4, Απρίλιος 1919, σ. 13-14. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [291.], σ. 424, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ηναγκάσθησαν τα μεν μικρότερα παιδιά να κρατώσιν οίκοι, τα δε μεγαλύτερα να απασχολώσι ποικιλοτρόπως προς εξοικονόμησιν στοιχειωδών πόρων ζωής. Υπό τας συνθήκας ταύτας κατά την πρώτην πολεμικήν περιόδον θα ήτο ασύνετος πάσα σκέψις περί ποινικής διώξεως των δια τας μαθητικές απουσίας υπευθύνων γονέων και κηδεμόνων.

Αλλά βραδύτερον παρουσιάζεται συνέχεια της καταστάσεως αυτής εξ αντιστρόφων λόγων απορρέουσα. Η απροσδόκητος υπερτίμησις των προϊόντων της γης, η εγκατάστασις εκμεταλλεύσεως λιγνίτου εις περιοχάς, όπου απέραντος ησυχία μέχρι προ ολίγου εβασίλευε και η εξαιρετική πρόοδος εκ της εμπορίας της καυσίμου ύλης μετέβαλον εις πλουσίους τους χθεσινούς πένητας, η δε εκ του αιφνιδίου τούτου πλουτισμού αναπτυχθείσα παρά τοις αγρόταις έντονος δίψα του χρυσίου απεστράγγισε τας σχολικάς δυνάμεις και παρέλυσεν εντελώς την δημοτικήν εκπαίδευσιν. δια τους χωρικούς τα μικρά παιδιά απετέλεσαν ουρανόπεμπτον πηγήν ευκόλου κέρδους και ο διερχόμενος σήμερον την ύπαιθρον χώραν συναντά ανα πάν βήμα μαθητάς του δημοτ. σχολείου μεταφέροντας δια των υποζυγίων των ποικίλην καύσιμον ύλην ή εις πάντοδαπάς αγροτικάς εργασίας απησχολημένους, και μόνον προς το σχολείον διακόψαντας πάσαν συνάφειαν.» Ο επιθεωρητής μας δίνει μάλιστα και χαρακτηριστικά αριθμητικά παραδείγματα από δήμους και κοινότητες του νομού Αττικής οι οποίοι παρουσιάζουν σημαντικό αριθμό μαθητών οι οποίοι δεν φοιτούν στο σχολείο. «Δια την παραστατικωτέραν εμφάνισιν της καταστάσεως σημειώ, ότι εις Μαγούλαν εκ των 55 μαθητών οι 34, εις Ωρωπόν εκ 56 οι 15, εις Κάλαμον εκ 78 οι 21, εις Σκάλαν εκ 35 οι 20, εις Αμπελάκια εκ 98 οι 43, εις Ρέντη εκ 71 οι 41. Ούτως η ελάττωσις αρχόμενη από 25% φθάνει μέχρι και 75%.»

Ο επιθεωρητής περιγράφοντας πολύ χαρακτηριστικά τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζονται οι διατάξεις περί υποχρεωτικής φοίτησης⁸⁴⁷, προχωρά στην υποβολή

⁸⁴⁷ «Το κακόν, όσον και αν περιορισθή κατά την μεταπολεμικήν περίοδον, δεν είναι πιθανόν, ότι θα θεραπευθή ριζικώς άνευ εφαρμογής εξαιρετικών μέτρων. Και εις τα μέτρα ταύτα δεν δύναμαι να περιλάβω τα εκ της καθεστηκυίας νομοθεσίας απορρέοντα. Αι διατάξεις του άρθρου 6 του Ν. Διατάγματος του 1834 είναι υπεράγαν επιεικείς. Και η υπαγωγή του αδικήματος εις την αρμοδιότητα του πταισματοδικείου και ο περιορισμός του δυνατού προστίμου εις ποσόν έλαττον των πενήτηκοντα δραχμών, παρέχουσιν εις τον εκ του αδοκίτου πλουτισμού τιφλωθέντα χωρικόν στάδιον οικονομικών υπολογισμών, εκ των συνάγει το συμπέρασμα, ότι συμφέρει αυτώ η πληρωμή του προστίμου αφού πολλαπλάσια εκ της εργασίας του τέκνου του προσδοκά. Και τούτου υπό την προϋπόθεσιν, ότι τακτικώς κατά μήνα ο γονεύς καταγγέλεται και εγκαίρως δικάζεται και ασφαλώς καταδικάζεται. Αλλ' η προϋπόθεσις αυτή αν δεν είναι χιμαιρική πάντως είναι πολύ τολμηρά. Οι διδάσκαλοι ξένοι πάντες και εν αξένω βιούντες τόπω, ουδ' άπαξ του έτους αποτολμώσι να μηνύσωσι τον χωρικόν, όστις θα είναι έτοιμος, αν ουχί και να αυτοδικήση, αλλά τουλάχιστον να καθυβρίση τον τολμηρόν δάσκαλον. Αλλά και να μηνύση τινάς δεν αποφασίζη να μηνύση πάντας ούτε εφ' άπαξ ούτε, όπερ και το φρονιμότερον, εκ περιτροπής. Και ομιλώ ενταύθα περί διδασκάλων ενώ θα ευρισκόμην εν αληθεία, αν ωμίλουν περί διδασκαλισμών, εις ας αλματικώς, αλλ' ίσως ουχί και επωφελώς, περιέρχεται κατά μικρόν η εκπαίδευσις αμφοτέρων των φύλλων εννόητον δ' ότι εις αυτάς η ποινική διώξις των γονέων παρέχει μείζονας δυσχερείας.

Επεχείρησα να παρακάμψω τον σκόπελον τούτον καταγγέλλον εγώ αυτός κατά τας επιθεωρήσεις τους γονείς και προτείνων ως μάρτυρας τους διδασκάλους. Αλλά τότε παρουσιάσθησαν νέοι σκόπελοι μειούντες εις το ελάχιστον ή και όλως ματαιούντες την σχολικότητα του μέτρου. Αφ' ενός μεν αι μηνύσεις βραδύτατα εκδικάζονται με κίνδυνον, εν μέσω των αλληπαλλήλων αναβολών, να καταστή ο επιθεωρητής ή ο διδάσκαλος λιπομάρτυς και να πληρώση αυτός τον φόρον της αφελείας του υπό τους καγχασιμούς των διηνεκώς διαφευγόντων την δικαίαν τιμωρίαν χωρικών. Και ίνα μη αοριστολογώ εν προκειμένω, αναφέρω ότι κατεδικάστην υπό του πταισματοδικείου Αιγίνης εις πρόστιμον και έξοδα δραχμών 46.20, διότι δεν κατώρθωσα να παραστώ εις δίκην τινά κατά χωρικών εκ Αγκιστριού, οίτινες ουδ' άπαξ απέστειλαν τα τέκνα των εις το σχολείον. Και τούτο ενώ ο μάρτυς διδάσκαλος επαρκώς εξήγησεν εις το πταισματοδικείον ότι ο ουσιώδης μάρτυς ήτο αυτός και ότι ο επιθεωρητής ουδέν εκ ίδιας αντιλήψεως θα είχε να προσθήη· εκ άλλων η εφαρμογή της υποχρεωτικής φοιτήσεως προσκρούει εις μιαν παράδοξον αντίληψιν των πλειόνων ειρηνοδικών, οίτινες συνήθως μεν τιμωρούσιν επιεικέστατα τους κατηγορουμένους, συνηθέστατα δε αθώωσιν αυτούς "λόγω αμφιβολιών". Ομολογώ ότι κατά την εικοσαετή διδασκαλικήν και επιθεωρητικήν υπηρεσίαν μου δεν κατώρθωσα να κατανοήσω την τοιαύτην δικαστικήν αντίληψιν και να ανεύρω τον λόγον των αμφιβολιών αυτών. Εγνώρισα όμως απείρων Ελληνοπαίδων, οίτινες έμειναν αγράμματοι λόγω των αμφιβολιών τούτων. Αφήνω την τραγικήν θέσιν του διδασκάλου εις πρώτην συνάντησιν των αυτών αθωωμένων χωρικών.» «ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΠΕΡΙ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΣΕΩΣ», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 4, Απρίλιος 1919, σ. 13-14. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [291.], σ. 424, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

προτάσεων⁸⁴⁸ προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, σχετικά με το σημαντικό αυτό θέμα.

Η εικόνα των σχολείων του νομού Αττικής αναφορικά με τη φοίτηση των μαθητών συμπληρώνεται με τα στοιχεία φοίτησης αγοριών και κοριτσιών ανά σχολείο, ανά δήμο, ανά εκπαιδευτική περιφέρεια και συνολικά για το νομό Αττικής κατά τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922. Τα στοιχεία αυτά προκύπτουν από τις επίσημες εκδόσεις του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁴⁹.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αῶξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Αθηναίων	1	Ἀθῆναι Α'	311
	2	» Β'	261
	3	» Γ'	278
	4	» Δ'	220
	5	» Ε'	337
	6	» Ζ'	187
	7	» Ζ'	140
	8	» Η'	124
	9	» Θ'	236
	10	» Ι'	259
	11	» ΙΑ'	265
	12	» ΙΒ'	397
	13	» ΙΓ'	267
	14	» ΙΔ'	203
	15	» ΙΕ'	92
	16	Σεπόλια	56
	17	Ἄνω Πατήσια	70

⁸⁴⁸ «Ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἐξαιρετικῆς σοβαρότητος τοῦ ζητήματος, ὅπερ κινδυνεύει νὰ παρουσιάσει τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερόν τῆς στατιστικῆς τῶν ἐγγραμμάτων λαῶν, λαμβάνων τὴν τιμὴν νὰ θέσῃ εὐλαβῶς ὑπὸ τὴν μελέτην τοῦ σεβ. Υπουργείου τὰς ἐξῆς προτάσεις:

1)Να υπαχθῇ ἡ ἐκδίκασις τοῦ προκειμένου ἀνομιήματος εἰς τὰ πλημμελειοδικεῖα, ὀριζομένης ἀυστηρᾶς ποινῆς φυλακίσεως καὶ προστίμου κατὰ τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων.

2)Να υποχρεωθῶσιν οἱ ἐπιθεωρηταί, ὅπως κατὰ τρίμηνον ἐπιδίδωσιν εἰς τὸν ἀρμόδιον εἰσαγγελέα μηνύσεις κατὰ τῶν παραβατῶν τοῦ περὶ υποχρεωτικῆς ἐκπαιδύσεως διατάξεων ἐπικαλούμενοι τὴν μαρτυρίαν τῶν διδασκάλων.

3)Οἱ ἐπιθεωρηταί νὰ βεβαιώσιν ἐνόρκως τὸ κείμενον τῆς μηνύσεως κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιδόσεως ἀπαλασσύμενοι οὕτω τῆς ἐπ' ἀκροατηρίῳ ἐξετάσεως, ὡς γίνεται ἤδη τοῦτο δι' ὑπαλλήλους ἄλλων ὑπηρεσιῶν.

4)Να θεσπισθῶσιν ἀυστηραὶ ποιναὶ κατὰ παντός ἐργοδότου προσλαμβάνοντος εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ παιδᾶς στερουμένους ἀπολυτηρίου δημοτ. σχολείου.

5)Αἱ τοιαῦτα κατ' ἐργοδοτῶν μηνύσεις νὰ συνενδιδάχονται μετὰ τῶν ἀντιστοίχων μηνύσεων κατὰ γονέων ἢ κηδεμόνων.» «ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΠΕΡΙ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΣΕΩΣ», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 4, Απρίλιος 1919, σ. 13-14. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [291.], σ. 424, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁴⁹ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

	18	Άμαρούσιον	144
	19	Χαλάνδριον	68
	20	Κηφισιά	96
	21	Νέα Λιόσια	50
	ΓΡΑΜ.	Μπραχάμιον	16
	ΓΡΑΜ.	Ήράκλειον	16
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΩΝ			4077

Πίνακας 36: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικὸς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Ἀθηναίων κατά το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Ἀθηναίων	1	Ἀθῆναι Α΄	191
	2	» Β΄	247
	3	» Γ΄	266
	4	» Δ΄	316
	5	» Ε΄	203
	6	» Ζ΄	262
	7	» Ζ΄	240
	8	» Η΄	208
	9	» Θ΄	232
	10	» Ι΄	305
	11	» ΙΑ΄	284
	12	» ΙΒ΄	156
	13	» ΙΓ΄	165
	14	» ΙΔ΄	200
	15	» ΙΕ΄	183
	16	» Αγ. Σάββας	39
	17	» ΙΖ΄	98
	18	Σεπόλια	50
	19	Ἅγ. Κωνσταντῖνος (Κολοκυνθούς)	81
	20	Ἄνω Πατήσια	38
	21	Κάτω Πατήσια	71
	22	Άμαρούσιον	106
	23	Χαλάνδριον	53
	24	Κηφισιά	58
	25	Νέα Λιόσια	45
	26	Ἀμπελόκηποι	93
	27	Κυψέλη	50
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			4240

Πίνακας 37: Αριθμός μαθητιών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων τοῦ Δήμου Ἀθηναίων κατά το σχολικόν έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 21 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 4045 μαθητές,
- β) 27 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτούν 4240 μαθήτριες και
- γ) 2 γραμματεία, στα οποία φοιτούν 32 μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁰.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
1	Ἀθηναίων	1	Α' Ἀθηνῶν	397		345	
	»	2	Β' »	288		252	
	»	3	Γ' »	406		353	
	»	4	Δ' »	237		216	
	»	5	Ε' »	498		468	
	»	6	Ζ' »	349		329	
	»	7	Ζ' »	234		203	
	»	8	Η' »	183		176	
	»	9	Θ' »	266		229	
	»	10	Ι' »	247		232	
	»	11	ΙΑ' »	274		239	
	»	12	ΙΒ' »	437		384	
	»	13	ΙΓ' »	268		233	
	»	14	ΙΔ' »	369		289	
	»	15	ΙΕ' »	301		255	
	»	16	ΙΖ' »	222		209	
	»	17	ΙΖ' »	214		174	
	»	18	ΙΗ' »	141		137	
	»	19	Κυψέλη	80		78	
	»	20	Ρέντη	100		73	
	»	21	Σεπόλια	67		58	
	»	22	Ἄμαρουσιον	172		160	
	»	23	Λιόσια	79		76	
	»	24	Κηφισιά	93		93	
	»	25	Χαλάνδριον	110		106	
	»	26	Πατήσια	88		70	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				6120		5437	

Πίνακας 38: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁵⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907-1908						
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
			Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
			Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
Ἀθηναίων	1	Α΄ Ἀθηνῶν		235		233
»	2	Β΄ »		325		311
»	3	Γ΄ »		450		422
»	4	Δ΄ »		435		386
»	5	Ε΄ »		250		229
»	6	Ζ΄ »		316		257
»	7	Ζ΄ »		288		265
»	8	Η΄ »		263		245
»	9	Θ΄ »		262		231
»	10	Ι΄ »		332		303
»	11	ΙΑ΄ »		292		251
»	12	ΙΒ΄ »		272		266
»	13	ΙΓ΄ »		268		246
»	14	ΙΔ΄ »		342		307
»	15	ΙΕ΄ »		318		318
»	16	ΙΣ΄ »		205		171
»	17	ΙΖ΄ »		215		211
»	18	ΙΗ΄ »		224		211
»	19	Καλλιθέα	39	47	36	37
»	20	Κυψέλη		82		72
»	21	Ἰμαροῦσιον		106		94
»	22	Ἅγιος Σάββας	25	28	23	27
»	23	Λιόσια		32		29
»	24	Κηφισιά		101		101
»	25	Σεπόλια	10	35	10	35
»	26	Κολοκυνθοῦ		55		52
»	27	Ἄμπελόκηποι	43	82	39	74
»	28	Ἅγ. Κωνσταντίνος		62		46
»	29	Χαλάνδριον		76		62
»	30	Πατήσια		134		116
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			117	6132	108	5606

Πίνακας 39: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907-1908										
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί				Ἀργοῦντα σχολ. κατὰ τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1907 καθ' ἣν συνετάχθησαν οἱ πίνακες			Παρατηρήσεις
			Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες					
			Ἀρρένες	Θήλειες	Ἀρρένες	Θήλειες	Πλήρη		Κοινά	
							Ἀρρ.	Θηλ.		
Ἀθηναίων	1	Μπραχάμιον	46	16	45	14				
	2	Ἡράκλειον							1	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			46	16	45	14			1	

Πίνακας 40: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:

- α) 26 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 6120 μαθητές, από τους οποίους φοιτοῦν 5437 μαθητές,
- β) 30 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 6132 μαθήτριες και 177 μαθητές, από τους οποίους φοιτοῦν 5606 μαθήτριες και 108 μαθητές και
- γ) 1 κοινό δημοτικό σχολείο, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 46 μαθητές και 16 μαθήτριες και φοιτοῦν 45 μαθητές και 14 μαθήτριες.

Στα στοιχεία που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 αποτυπώνεται για πρώτη φορά και το φαινόμενο της μη φοίτησης των μαθητῶν, το οποίο αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα της στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς εκπαιδεύσεως. Από τη μελέτη των στοιχείων αυτῶν μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αθηναίων καταγράφεται ένα ποσοστό 11,16% των μαθητῶν που δεν φοιτοῦν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 8,57% των μαθητριῶν και 38,98% μαθητῶν που δεν φοιτοῦν και στα κοινά δημοτικά σχολεία ένα ποσοστό 2,17% των μαθητῶν και 12,5% των μαθητριῶν. Κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ότι στο Δήμο Αθηναίων υπάρχει ένα κοινό σχολείο το οποίο δεν λειτουργεῖ (το κοινό δημοτικό σχολείο στο Ηράκλειο) χωρίς να αναφέρονται οἱ λόγοι για τους οποίους αυτό δεν λειτουργεῖ.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεῖα του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵¹.

Πίναξ στατιστικῶς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Θορικίων κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Θορικίων	1	Κερατέα	201

⁸⁵¹ «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

	2	Καλύβια	82
	ΓΡΑΜ.	Κουβαρά	30
	ΓΡΑΜ.	Όλυμπος	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΩΝ			313

Πίνακας 41: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Θορικών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικών κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Θορικών	1	Θορικών	
	2	Κερατέα	48
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			48

Πίνακας 42: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

- Στο Δήμο Θορικών κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:
- 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 283 μαθητές,
  - 2 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτούν 48 μαθήτριες και
  - 2 γραμματεία, στα οποία φοιτούν 30 μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Θορικών κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵².

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Θορικών το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
4	Θορικών	1	Κερατέα	185		182	
	»	2	Καλύβια	83		72	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				268		254	

Πίνακας 43: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικών το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁵² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικών το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
4	Θορικίων	1	Κεραεά		105		100
	»	2	Καλύβια		45		41
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					150		141

Πίνακας 44: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικίων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Θορικίων το σχολικό έτος 1907-1908											
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί				Ἄρροῦντα σχολ. κατὰ τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1907 καθ' ἣν συνετάχθησαν οἱ πίνακες			Παρατηρήσεις
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες					
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες	Πλήρη		Κοινά	
				Ἄρρ.	Θήλ.						
4	Θορικίων	1	Κουβαράς	38		37					
		2	Θορικόν	35	7	32	6				
		3	Πλάκα						1		
		4	Ὀλυμπος						1		
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				73	7	69	6				

Πίνακας 45: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Θορικίων το σχολικό έτος 1907-1908

- Στο Δήμο Θορικίων κατὰ το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:
- 2 πλήρη δημοτικά σχολεία ἀρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 268 μαθητές, ἀπὸ τους οποίους φοιτοῦν 254 μαθητές,
  - 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 150 μαθήτριες, ἀπὸ τους οποίες φοιτοῦν 141 μαθήτριες και
  - 2 κοινά δημοτικά σχολεία, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 73 μαθητές και 7 μαθήτριες και φοιτοῦν 69 μαθητές και 6 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Θορυκίων καταγράφεται ένα ποσοστό 5,22% των μαθητών που δεν φοιτούν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 6% των μαθητριών και στα κοινά δημοτικά σχολεία ένα ποσοστό 5,4% των μαθητών και 14,28% των μαθητριών. Κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ότι στο Δήμο Αθηναίων υπάρχουν δύο κοινά σχολεία τα οποία δεν λειτουργούν (τα κοινά δημοτικά σχολεία στην Πλάκα και στον Όλυμπο) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτά δεν λειτουργούν.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵³.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Λαυρεωτικῆς	1	Ἐργαστήρια	90
	2	Νεάπολις	67
	3	Καμάριζα	82
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			239

Πίνακας 46: Αριθμός μαθητῶν στατιστικὸς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικόν ἔτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Λαυρεωτικῆς	1	Ἐργαστήρια	122
	2	Νεαπόλεως	62
	3	Καμάριζα	26
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			210

Πίνακας 47: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικόν ἔτος 1900-1901

Στο Δήμο Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 3 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 239 μαθητές και
- β) 3 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτούν 210 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁴.

⁸⁵³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁵⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής το σχολικό έτος 1907-1908						
ΔΗΜΟΣ	Αΐξιον αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
			Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
			Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
Λαυρεωτικῆς	1	Α' Λαυρείου	180		170	
»	2	Β' »	135		130	
»	3	Καμάριζα	57		37	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			372		337	

Πίνακας 48: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικῆς το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικῆς το σχολικό έτος 1907-1908							
Αΐξιον αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αΐξιον αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
6	Λαυρεωτικῆς	1	Α' Λαυρείου		168		145
	»	2	Β' »		76		69
	»	3	Καμάριζα		60		54
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					304		268

Πίνακας 49: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικῆς το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:

- α) 3 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 372 μαθητές, από τους οποίους φοιτοῦν 337 μαθητές και
- β) 3 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 304 μαθήτριες από τους οποίες φοιτοῦν 268 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικῆς καταγράφεται ένα ποσοστό 9,94% των μαθητῶν που δεν φοιτοῦν στα σχολεία και στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 11,8% των μαθητριῶν που δεν φοιτοῦν.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁵.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Κρωπίας	1	Μαρκόπουλο	195
	2	Κορωπί	296
	3	Λιόπεσι	128
	4	Σπάτα	112
	ΓΡΑΜ	Βάρη	20
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			751

Πίνακας 50: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Κρωπίας	1	Κορωπί	140
	2	Σπάτα	71
	3	Λιόπεσι	40
	4	Μαρκόπουλο	43
	5	Χαοβάτι	45
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			339

Πίνακας 51: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

- Στο Δήμο Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:
- α) 4 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 731 μαθητές,
  - β) 5 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτούν 339 μαθήτριες και
  - γ) 1 γραμματείο, στα οποίο φοιτούν 20 μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁶.

⁸⁵⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁵⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
5	Κρωπίας	1	Μαρκόπουλον	196		188	
	»	2	Κορωπί	255		244	
	»	3	Λιόπεσι	178		172	
	»	4	Σπάτα	172		168	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				801		772	

Πίνακας 52: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
5	Κρωπίας	1	Μαρκόπουλον		78		68
	»	2	Κορωπί		109		96
	»	3	Λιόπεσι		66		58
	»	4	Σπάτα		55		52
	»	5	Παλλήνη	24	21	24	21
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				24	329	24	295

Πίνακας 53: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908							
Αΰξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
5	Κρωπίας	1	Βάρη	36	4	24	4

Πίνακας 54: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:

- α) 4 πλήρη δημοτικά σχολεία ἀρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 801 μαθητές, ἀπό τους οποίους φοιτοῦν 772 μαθητές,
- β) 5 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 329 μαθήτριες και 24 μαθητές, ἀπό τους οποίους φοιτοῦν 295 μαθήτριες και 24 μαθητές και
- γ) 1 κοινό δημοτικό σχολείο, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 36 μαθητές και 4 μαθήτριες και φοιτοῦν 24 μαθητές και 4 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία ἀρρένων του Δήμου Κρωπίας καταγράφεται ένα ποσοστό 3,6% των μαθητῶν που δεν φοιτοῦν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 10,33% των μαθητριῶν που δεν φοιτοῦν και στα κοινά δημοτικά σχολεία ένα ποσοστό 33,33% των μαθητῶν.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων, θηλέων και στα γραμματεῖα του Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁷.

Πίναξ στατιστικῶς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Μαραθῶνος	1	Μαραθῶν	76
	2	Καπανδρίτι	40
	3	Κιούρκα	54
	4	Γραμματικὸ	36
	ΓΡΑΜ	Βαρνάβα	30
	ΓΡΑΜ	Σταμάτα	-
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			236

Πίνακας 55: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικόν έτος 1900-1901

⁸⁵⁷ «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ στατιστικῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Μαραθῶνος κατὰ το σχολικόν ἔτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Μαραθῶνος	1	Μαραθῶν	23
	2	Καπανδρίτι	38
	3	Κιούρκα	40
	4	Γραμματικοῦ	-
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			101

Πίνακας 56: Αριθμὸς μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Μαραθῶνος κατὰ το σχολικόν ἔτος 1900-1901

Στο Δήμο Μαραθῶνος κατὰ το σχολικόν ἔτος 1900-1901 λειτουργοῦν:

- α) 4 δημοτικά σχολεῖα αρρένων, στα οποία φοιτοῦν 206 μαθητές,
- β) 3 δημοτικά σχολεῖα θηλέων, στα οποία φοιτοῦν 101 μαθήτριες και
- γ) 1 γραμματεία, στα οποία φοιτοῦν 30 μαθητές.

Κατὰ τη διάρκειά του ἴδιου σχολικοῦ ἔτους 1900-1901 σημειώνεται ὅτι στο Δήμο Μαραθῶνος ὑπάρχει ἓνα γραμματεῖο το οποίου δεν λειτουργεῖ (τα γραμματεῖο στην Σταμάτα) χωρὶς να αναφέρονται οἱ λόγοι για τους οποίους αὐτό δεν λειτουργεῖ.

Οἱ μαθητές που φοιτοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεῖα αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεῖα τοῦ Δήμου Μαραθῶνος κατὰ το σχολικόν ἔτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁸.

Πίναξ τῶν πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων τῶν αρρένων τοῦ Δήμου Μαραθῶνος το σχολικόν ἔτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δῆμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἀρρενες	Θήλεις	Ἀρρενες	Θήλεις
7	Μαραθῶνος	1	Μαραθῶν	85		80	
	»	2	Καπανδρίτιον	79		74	
	»	3	Γραμματικόν	57		55	
	»	4	Κιούρκα				
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				221		209	

Πίνακας 57: Αριθμὸς μαθητῶν τῶν πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων τῶν αρρένων τοῦ Δήμου Μαραθῶνος το σχολικόν ἔτος 1907-1908

⁸⁵⁸ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
7	Μαραθώνος	1	Μαραθών		59		57
	»	2	Καπανδρίτιον		52		43
	»	3	Κιούργκα		35		35
	»	4	Γραμματικόν		45		36
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					191		171

Πίνακας 58: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
6	Μαραθώνος	1	Βαρνάβα	26	4	26	4

Πίνακας 59: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908

- Στο Δήμο Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:
- α) 3 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 221 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 209 μαθητές,
  - β) 4 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 191 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 171 μαθήτριες και

γ) 1 κοινό δημοτικό σχολείο, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 26 μαθητές και 4 μαθήτριες και φοιτούν 26 μαθητές και 4 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μαραθώνος καταγράφεται ένα ποσοστό 5,4% των μαθητών που δεν φοιτούν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 10,47% των μαθητριών που δεν φοιτούν. Κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ότι στο Δήμο Μαραθώνος υπάρχει ένα πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων το οποίο δεν λειτουργεί (το πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων στα Κιούρκα) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτό δεν λειτουργεί.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁵⁹.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Πειραιέων	1	Πειραιεύς Α'	375
	2	» Β'	302
	3	»Περιβόλια Γ'	122
	4	» Δ'	274
	5	» Ε'	151
	6	» Ζ'	251
	7	» Β'	212
	8	» Β'	179
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			1866

Πίνακας 60: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Πειραιέων	1	Πειραιεύς	328
	2	»	357
	3	»	283
	4	»	251
	5	» Περιβόλια	104
	6	» Ρέντη	77
	7	»	146
	8	»	290
	9	Ν. Φάληρον	92
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			1928

Πίνακας 61: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁸⁵⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

α) 8 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 1866 μαθητές,

β) 9 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτούν 1928 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁰.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αύξων αριθμός δήμου	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Μαθηταί			
				Έγγεγραμμένοι		Φοιτάντες	
				Άρρενες	Θήλεις	Άρρενες	Θήλεις
2	Πειραιέων	1	Α΄ Πειραιώς	477		428	
	»	2	Β΄ »	479		499	
	»	3	Γ΄ »	131		120	
	»	4	Δ΄ »	342		310	
	»	5	Ε΄ »	270		246	
	»	6	Σ΄ »	503		459	
	»	7	Ζ΄ »	440		396	
	»	8	Η΄ »	376		348	
	»	9	Θ΄ »	70		65	
	»	10	Νέον Φάληρον	54		44	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				3142		2915	

Πίνακας 62: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁶⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων No d' ordre des écoles	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
2	Πειραιέων	1	Α' Πειραιῶς		464		402
	»	2	Β' »		517		497
	»	3	Γ' »		277		242
	»	4	Δ' »		345		318
	»	5	Ε' »		125		117
	»	6	Ζ' »				
	»	7	Ζ' »		253		219
	»	8	Η' »		351		311
	»	9	Θ' »		428		369
	»	10	Ι' »		35		34
	»	11	Νέον Φάληρον		57		50
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					2852		2259

Πίνακας 63: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
2	Πειραιέων	1	Πειραιεύς	34		32	

Πίνακας 64: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:

- α) 10 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 3142 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 2915 μαθητές,
- β) 10 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 2852 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 2259 μαθήτριες και
- γ) 1 κοινό δημοτικό σχολείο, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 34 μαθητές και φοιτούν 32 μαθητές.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Πειραιέων καταγράφεται ένα ποσοστό 7,22% των μαθητών που δεν φοιτούν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 20,79% των μαθητριών που δεν φοιτούν και στα κοινά δημοτικά σχολεία ένα ποσοστό 5,88% των μαθητών. Κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ότι στο Δήμο Πειραιέων υπάρχει ένα πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων το οποίο δεν λειτουργεί (το ζ' πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτό δεν λειτουργεί.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶¹.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Φυλῆς	1	Καλύβια	140
	2	Χασιὰ	30
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			170

Πίνακας 65: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν αρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Φυλῆς	1	Καλύβια	49

Πίνακας 66: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 170 μαθητές και
- β) 1 δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο φοιτούν 49 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶².

⁸⁶¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁶² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ -

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1907-1908							
Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
8	Φυλής	1	Ἀσπρόπυργος	148		148	
	»	2	Χασιά	71		52	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				219		200	

Πίνακας 67: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Φυλῆς το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Φυλῆς το σχολικό έτος 1907-1908							
Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
8	Φυλῆς	1	Ἀσπρόπυργος		65		55
	»	2	Χασιά		35		32
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					100		87

Πίνακας 68: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Φυλῆς το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:

- α) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 219 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 200 μαθητές και

β) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 100 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 87 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Φυλής καταγράφεται ένα ποσοστό 8,67% των μαθητών που δεν φοιτούν στα σχολεία και στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 13% των μαθητριών που δεν φοιτούν.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶³.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον	154
	2	Κουκουβάουνες	42
	3	Παλ. Λιόσια	50
	ΓΡΑΜ	Καματερό	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			246

Πίνακας 69: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητριῶν
Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον	105
	2	Κουκουβάουνες	26
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			131

Πίνακας 70: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 3 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 246 μαθητές και
β) 2 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτούν 131 μαθήτριες.

Κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1900-1901 σημειώνεται ότι στο Δήμο Αχαρνών υπάρχει ένα γραμματείο το οποίο δεν λειτουργεί (το γραμματείο στο Καματερό) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτό δεν λειτουργεί.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁴.

⁸⁶³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁶⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Άχαρων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων No d' ordre des écoles	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
3	Άχαρων	1	Μενίδιον	223		210	
	»	2	Κουκουβάουνες	85		68	
	»	3	Λιόσια				
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				308		281	

Πίνακας 71: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Άχαρων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Άχαρων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
3	Άχαρων	1	Μενίδιον		165		163
	»	2	Κουκουβάουνες		52		43
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					217		206

Πίνακας 72: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Άχαρων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Άχαρνών το σχολικό έτος 1907-1908										
Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί				Ἄρροῦντα σχολ. κατὰ τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1907 καθ' ἣν συνετάχθησαν οἱ πίνακες		Παρατηρήσεις
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες		Πλήρη	Κοινά	
				Ἄρρνες	Θήλειες	Ἄρρνες	Θήλειες			
3	Άχαρνών	1	Καματερόν					Ἄρρ.	Θηλ.	1

Πίνακας 73: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Άχαρνῶν το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Αχαρνῶν κατὰ το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:

- α) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 308 μαθητές, από τους οποίους φοιτοῦν 281 μαθητές και
- β) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 217 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτοῦν 206 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δοῦμε ὅτι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αθηναίων καταγράφεται ένα ποσοστό 8,76% των μαθητῶν που δεν φοιτοῦν στα σχολεία και στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 5,06% των μαθητριῶν που δεν φοιτοῦν. Κατὰ τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ὅτι στο Δήμο Αχαρνῶν υπάρχουν ένα πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και ένα κοινό σχολείο τα οποία δεν λειτουργοῦν (το πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων στα Λιόσια και το κοινό δημοτικό σχολείο στο Καματερό) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτά δεν λειτουργοῦν.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Ὠρωπίων κατὰ το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁵.

Πίναξ στατιστικῶς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Ὠρωπίων κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Ὠρωπίων	1	Ὠρωπὸς	31
	2	Κάλαμος	32
	3	Σάλεσι	67
	4	Μαρκόπουλο	54
	ΓΡΑΜ	Σκάλα	24
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			208

Πίνακας 74: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Ὠρωπίων κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901

⁸⁶⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 4 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 184 μαθητές και
β) 1 γραμματείο, στο οποίο φοιτούν 24 μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁶.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
9	Ωρωπίων	1	Ωρωπός	39	21	35	19
	»	2	Σάλεσι	76		71	
	»	3	Μαρκόπουλον	51	8	51	7
	»	4	Κάλαμος	66		59	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				232	29	216	26

Πίνακας 75: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
9	Ωρωπίων	1	Σάλεσι		66		66
	»	2	Κάλαμος		65		55
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					131		121

Πίνακας 76: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁶⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Ώρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908											
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί				Ἀγροῦντα σχολ. κατὰ τὴν 3ῃν Δεκεμβρίου 1907 καθ' ἣν συνετάχθησαν οἱ πίνακες			Παρατηρήσεις
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες		Πλήρη		Κοινά	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες				
				Ἄρρ.	Θήλ.						
7	Ώρωπίων	1	Συκάμινον	23		23					
		2	Σκάλα							1	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				23		23					

Πίνακας 77: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Ώρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Ώρωπίων κατὰ το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:

- α) 4 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 232 μαθητές και 29 μαθήτριες, από τους οποίους φοιτοῦν 216 μαθητές και 26 μαθήτριες,
- β) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 131 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτοῦν 121 μαθήτριες και
- γ) 1 κοινό δημοτικό σχολείο, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 23 μαθητές και φοιτοῦν 23 μαθητές.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ώρωπίων καταγράφεται ένα ποσοστό 6,89% των μαθητῶν και 10,34% των μαθητριῶν που δεν φοιτοῦν στα σχολεία και στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 7,63% των μαθητριῶν. Κατὰ τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ότι στο Δήμο Ώρωπίων υπάρχει ένα κοινό σχολείο το οποίο δεν λειτουργεί (το κοινό δημοτικό σχολείο στη Σκάλα) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτό δεν λειτουργεί.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Αιγινιτῶν κατὰ το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁷.

Πίναξ στατιστικὸς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Αἰγινιτῶν κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Αἰγινιτῶν	1	Αἴγινα	320
	2	Χαλασμένη	112
	3	Μεσαγρός	42
	ΓΡΑΜ	Βαθύ	
	ΓΡΑΜ	Ἄνικείου	
	ΓΡΑΜ	Πέφδικα	27
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			501

Πίνακας 78: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Αἰγινιτῶν κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901

⁸⁶⁷ «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αιγινητών κατά το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμός μαθη-τριῶν
Αἰγινητῶν	1	Αἴγινα	262
	2	Χαλασμένη	73
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			335

Πίνακας 79: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Αἰγινητῶν κατά το σχολικόν έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αιγινητῶν ἀτά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργοῦν:

- α) 3 δημοτικά σχολεία ἀρρένων, στα οποία φοιτοῦν 474 μαθητές,
- β) 2 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτοῦν 335 μαθήτριες και
- γ) 1 γραμματείο, στο οποίο φοιτοῦν 27 μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεία ἀρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αιγινητῶν κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁸.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των ἀρρένων του Δήμου Αἰγινητῶν το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἀρρένες	Θήλειες	Ἀρρένες	Θήλειες
1	Αἰγινητῶν	1	Αἴγινα	323		320	
	»	2	Χαλασμένη	73		64	
	»	3	Μεσαργός	55	17	52	16
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ				451	17	436	16

Πίνακας 80: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των ἀρρένων του Δήμου Αἰγινητῶν το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁶⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αιγινητών το σχολικό έτος 1907-1908							
Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
1	Αιγινητῶν	1	Αἶγινα		323		292
	»	2	Χαλασμένη		65		61
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					388		353

Πίνακας 81: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αιγινητῶν το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Αιγινητῶν το σχολικό έτος 1907-1908										
Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί				Ἄρροῦντα σχολ. κατὰ τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1907 καθ' ἣν συνετάχθησαν οἱ πίνακες		Παρατηρήσεις
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες				
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες	Πλήρη		
				Ἄρρ.	Θήλ.					
1	Αιγινητῶν	1	Πέροδικα	11	17	19	17			
	»	2	Αννιτσαίον	34	1	31	1			
	»	3	Βαθύ	21	14	21	14			
	»	4	Παχεία Ράχη							1
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				76	32	71	32			

Πίνακας 82: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Αιγινητῶν το σχολικό έτος 1907-1908

- Στο Δήμο Αιγινητῶν κατὰ το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:
- 3 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 451 μαθητές και 17 μαθήτριες, από τους οποίους φοιτοῦν 436 μαθητές και 16 μαθήτριες,
  - 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 388 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτοῦν 353 μαθήτριες και
  - 3 κοινά δημοτικά σχολεία, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 76 μαθητές και 32 μαθήτριες και φοιτοῦν 71 μαθητές και 32 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αθηναίων καταγράφεται

ένα ποσοστό 3,32% των μαθητών και 5,88% των μαθητριών που δεν φοιτούν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 9,02% των μαθητριών που δεν φοιτούν και στα κοινά δημοτικά σχολεία ένα ποσοστό 6,57% των μαθητών. Κατά τη διάρκεια του ίδιου σχολικού έτους 1907-1908 σημειώνεται ότι στο Δήμο Αιγηνιτών υπάρχει ένα κοινό σχολείο το οποίο δεν λειτουργεί (το κοινό δημοτικό σχολείο στην Παχεία Ράχη) χωρίς να αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αυτό δεν λειτουργεί.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁶⁹.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Ἀγκιστριού	1	Ἀγκίστριον	49

Πίνακας 83: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Ἀγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργοῦν:

- α) 21 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτῶν 4045 μαθητές,
- β) 27 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτῶν 4240 μαθήτριες και
- γ) 2 γραμματεία, στα οποία φοιτῶν 32 μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτῶν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁰.

Πίναξ τῶν πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων τοῦ Δήμου Ἀγκιστριού το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἀρρενες	Θήλειες	Ἀρρενες	Θήλειες
2	Ἀγκιστριού	1	Ἀγκίστριον	65		58	

Πίνακας 84: Αριθμός μαθητῶν τῶν πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων τοῦ Δήμου Ἀγκιστριού το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁶⁹ «Στατιστικοί πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁷⁰ «Στατιστικοί πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργεί 1 πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 65 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 58 μαθητές.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στο πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων του Δήμου Αγκιστριού καταγράφεται ένα ποσοστό 10,79% των μαθητών που δεν φοιτούν στο σχολείο.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷¹.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Αριθμός μαθητῶν
Μεγαρέων	1	Μέγαρα	307
	2	Β'	151
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			458

Πίνακας 85: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν αρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Αριθμός μαθητριῶν
Μεγαρέων	1	Μέγαρα	214

Πίνακας 86: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 2 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτούν 458 μαθητές και
- γ) 1 δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο φοιτούν 214 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷².

⁸⁷¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁷² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
1	Μεγαρέων	1	Α' Μεγάρων	347		339	
	»	2	Β' »	220		202	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				567		541	

Πίνακας 87: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
1	Μεγαρέων	1	Μέγαρα		306		306

Πίνακας 88: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907-1908

- Στο Δήμο Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:
- α) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 567 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 541 μαθητές και
  - β) 1 πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο είναι εγγεγραμμένες 306 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 306 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μεγαρέων καταγράφεται ένα ποσοστό 4,58% των μαθητών που δεν φοιτούν στα σχολεία. Στο πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων φοιτά το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητριών.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷³.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Ειδυλίας	1	Βύλλια	154

Πίνακας 89: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν αρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθη-τριῶν
Ειδυλίας	1	Βύλλια	79

Πίνακας 90: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 1 δημοτικό σχολείο αρρένων, στο οποίο φοιτούν 154 μαθητές και
- β) 1 δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο φοιτούν 79 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁴.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
2	Ειδυλίας	1	Βύλλια	203		182	

Πίνακας 91: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁷³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁷⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1907-1908							
Αἴξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αἴξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειαι	Ἄρρενες	Θήλειαι
2	Ειδυλίας	1	Βύλλια		154		134

Πίνακας 92: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:

- α) 1 πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 203 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 182 μαθητές και
- β) 1 πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο είναι εγγεγραμμένες 154 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 134 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στο πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων του Δήμου Ειδυλίας καταγράφεται ένα ποσοστό 10,34% των μαθητῶν που δεν φοιτούν στο σχολείο, ενώ στο πλήρες δημοτικό σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 12,98% των μαθητριῶν που δεν φοιτούν.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁵.

Πίναξ στατιστικῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Ἐρυθρῶν κατά το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αἴξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Ἐρυθρῶν	1	Κριεκούκι	186

Πίνακας 93: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Ἐρυθρῶν κατά το σχολικόν έτος 1900-1901

⁸⁷⁵ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Άριθμός μαθητριών
Έρυθρών	1	Κριεκούκι	152

Πίνακας 94: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργούν:

- α) 1 δημοτικό σχολείο αρρένων, στο οποίο φοιτούν 186 μαθητές και
- β) 1 δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο φοιτούν 152 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁶.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Έρυθρών το σχολικό έτος 1907-1908							
Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Μαθηταί			
				Έγγεγραμμένοι		Φοιτώντες	
				Άρρενες	Θήλεις	Άρρενες	Θήλεις
4	Έρυθρών	1	Κριεκούκιον	227		189	

Πίνακας 95: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Έρυθρών το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁷⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έρυθρών το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
4	Έρυθρών	1	Κριεκούζιον		164		151

Πίνακας 96: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έρυθρών το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργοῦν:

- α) 1 πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων, στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι 227 μαθητές, από τους οποίους φοιτοῦν 189 μαθητές και
- β) 1 πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο είναι εγγεγραμμένες 164 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτοῦν 151 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφοροῦν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στο πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων του Δήμου Έρυθρών καταγράφεται ένα ποσοστό 16,74% των μαθητῶν που δεν φοιτοῦν στο σχολείο και στο πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων ένα ποσοστό 7,92% των μαθητριῶν που δεν φοιτοῦν.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεῖα του Δήμου Έλευσίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁷.

Πίναξ στατιστικῶς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Έλευσίνας κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Έλευσίνας	1	Μάνδρα	174
	2	Έλευσίς	111
	3	Μαγούλα	64
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			349

Πίνακας 97: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Έλευσίνας κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901

⁸⁷⁷ «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ στατιστικός των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έλευσίνος κατά το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμός μαθητριῶν
Έλευσίνος	1	Μάνδρα	108
	2	Έλευσίς	83
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			191

Πίνακας 98: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Έλευσίνος κατά το σχολικόν έτος 1900-1901

Στο Δήμο Έλευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901 λειτουργοῦν:

- α) 3 δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία φοιτοῦν 349 μαθητές και
β) 2 δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία φοιτοῦν 191 μαθήτριες.

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Έλευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁸.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Έλευσίνος το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Έγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Άρρενες	Θήλειες	Άρρενες	Θήλειες
3	Έλευσίνος	1	Μάνδρα	218		200	
	»	2	Έλευσίς	148		146	
	»	3	Μαγούλα	44	21	44	21
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				410	21	390	21

Πίνακας 99: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Έλευσίνος το σχολικό έτος 1907-1908

⁸⁷⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έλευσίνος το σχολικό έτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
3	Έλευσίνος	1	Μάνδρα		155		130
	»	2	Έλευσίς		144		134
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					299		264

Πίνακας 100: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έλευσίνος το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Έλευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:

- α) 3 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 410 μαθητές και 21 μαθήτριες, από τους οποίους φοιτούν 390 μαθητές και 21 μαθήτριες και
- β) 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 299 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 264 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Έλευσίνος καταγράφεται ένα ποσοστό 4,87% των μαθητών που δεν φοιτούν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 11,70% των μαθητριών.

Οι μαθητές που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων και στα γραμματεία του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁷⁹.

Πίναξ στατιστικὸς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Σαλαμίνας κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθητῶν
Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς	295
	2	Ἄμπελάκια	81
	ΓΡΑΜ	Μούλκι	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ			376

Πίνακας 101: Αριθμός μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Δήμου Σαλαμίνας κατὰ το σχολικόν έτος 1900-1901

⁸⁷⁹ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ στατιστικῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Σαλαμίνος κατὰ το σχολικόν ἔτος 1900-1901			
ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Ἀριθμὸς μαθη-τριῶν
Σαλαμίνος	1	Σαλαμίς	195
	2	Ἄμπελάκια	59
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ			254

Πίνακας 102: Αριθμὸς μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Σαλαμίνος κατὰ το σχολικόν ἔτος 1900-1901

Στο Δήμο Σαλαμίνος κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901 λειτουργοῦν:
 α) 2 δημοτικά σχολεῖα ἀρρένων, στα οποία φοιτοῦν 376 μαθητές και
 β) 2 δημοτικά σχολεῖα θηλέων, στα οποία φοιτοῦν 254 μαθήτριες.

Κατὰ τη διάρκεια του ἰδίου σχολικοῦ ἔτους ὑπάρχει και ἓνα δημοτικὸ σχολεῖο το οποίο δεν λειτουργεῖ (το δημοτικὸ σχολεῖο στο Μούλκι Σαλαμίνος).

Οι μαθητές που φοιτοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεῖα ἀρρένων και θηλέων και στα κοινὰ δημοτικά σχολεῖα του Δήμου Σαλαμίνος κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1907-1908 παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁸⁸⁰.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των ἀρρένων του Δήμου Σαλαμίνος το σχολικὸ ἔτος 1907-1908							
Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἀρρενες	Θήλεις	Ἀρρενες	Θήλεις
5	Σαλαμίνος	1	Σαλαμίς	350		334	
	»	2	Ἄμπελάκια	92		92	
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				442		426	

Πίνακας 103: Αριθμὸς μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των ἀρρένων του Δήμου Σαλαμίνος το σχολικὸ ἔτος 1907-1908

⁸⁸⁰ «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως.», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Πίναξ των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908							
Α'ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α'ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
5	Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς		189		185
	»	2	Ἄμπελάκια		60		58
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ					249		243

Πίνακας 104: Αριθμός μαθητῶν των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908

Πίναξ των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908							
Α'ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α'ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Μαθηταί			
				Ἐγγεγραμμένοι		Φοιτῶντες	
				Ἄρρενες	Θήλειες	Ἄρρενες	Θήλειες
1	Σαλαμίνας	1	Μούλιον	26	11	25	7
	»	2	Ναύσταθμος	29	17	29	17
ΣΥΝΟΛΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ				55	28	54	24

Πίνακας 105: Αριθμός μαθητῶν των κοινῶν Δημοτικῶν Σχολείων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908

- Στο Δήμο Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908 λειτουργούν:
- 2 πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 442 μαθητές, από τους οποίους φοιτούν 426 μαθητές,
  - 2 πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων, στα οποία είναι εγγεγραμμένες 249 μαθήτριες, από τις οποίες φοιτούν 243 μαθήτριες και
  - 2 κοινά δημοτικά σχολεία, στα οποία είναι εγγεγραμμένοι 55 μαθητές και 28 μαθήτριες και φοιτούν 54 μαθητές και 24 μαθήτριες.

Από τη μελέτη των στοιχείων που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 μπορούμε να δούμε ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Σαλαμίνας καταγράφεται ένα ποσοστό 3,61% των μαθητῶν που δεν φοιτούν στα σχολεία, στα πλήρη δημοτικά

σχολεία θηλέων ένα ποσοστό 2,40% των μαθητριών και στα κοινά δημοτικά σχολεία ένα ποσοστό 1,81% των μαθητών και 7,27% των μαθητριών.

Το 1914 με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί διαιρέσεως των εκπαιδευτικών περιφερειών της παλαιάς Ελλάδος»⁸⁸¹, ο νομός Αττικής χωρίζεται σε δύο εκπαιδευτικές περιφέρειες: την εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών, με έδρα την Αθήνα, και την εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς, με έδρα τον Πειραιά, με αποτέλεσμα τα στοιχεία που δημοσιεύει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών το 1919 στο Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως και αφορούν το σχολικό έτος 1917-1918 να παρουσιάζονται με βάση τις εκπαιδευτικές περιφέρειες. Επίσης το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών μας δίνει το 1919, για πρώτη φορά, και στοιχεία για τους προαχθέντες μαθητές των σχολείων εκτός των εγγραφέντων και των φοιτούντων.

Τα στοιχεία των εγγραφέντων, των φοιτούντων και των προαχθέντων μαθητών και μαθητριών κατά το σχολικό έτος 1917-1918, ανά εκπαιδευτική περιφέρεια, παρουσιάζονται στους παρακάτω πίνακες⁸⁸².

Εκπαιδευτική περιφέρεια	Σύνολο σχολείων	Α΄. ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΑΝΤΑ									
		Αριθ. σχολ.	Εγγραφέντες			Φοιτήσαντες			Προαχθέντες		
			Αρρένες	Θήλειες	Σύνολον	Αρρένες	Θήλειες	Σύνολον	Αρρένες	Θήλειες	Σύνολον
Α΄ Κοινά Σχολεία											
Αθηνών Α΄	5	4	126	43	169	116	39	155	78	21	99
Πειραιώς Α΄	9	7	185	119	304	165	98	263	142	81	233
Β΄ Πλήρη αρρένων											
Αθηνών Α΄	51	51	10183	109	10292	8607	88	8695	5792	51	5843
Πειραιώς Α΄	48	48	7558	90	7648	6118	74	6192	4814	64	4878
Γ΄ Πλήρη Θηλέων											
Αθηνών Α΄	47	47	-	9724	-	-	7558	-	-	5449	-
Πειραιώς Α΄	37	37	-	6519	-	-	4999	-	-	3893	-

Πίνακας 106: Αριθμός μαθητών των λειτουργούντων πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς το σχολικό έτος 1917-1918

⁸⁸¹ «Περί διαιρέσεως των εκπαιδευτικών περιφερειών της παλαιάς Ελλάδος.» ΦΕΚ: 272/25 Σεπτεμβρίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [197.], σ. 244, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁸² «Στατιστική - Πίνακες με στοιχεία λειτουργίας των σχολείων.», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 6, Ιούνιος 1919, σελ. 8 και τεύχος 7, Ιούλιος 1919, σελ.10. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [295.], σ. 427, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Εκπαιδευτική περιφέρεια	Σύνολο σχολείων	Β' . ΜΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΑΝΤΑ									
		Αριθ. σχολ.	Εγγεγραμμένοι			Φοιτήσαντες			Προαχθέντες		
			Αρρένες	Θήλειες	Σύνολον	Αρρένες	Θήλειες	Σύνολον	Αρρένες	Θήλειες	Σύνολον
Α' Κοινά Σχολεία											
Αθηνών Α'	5	1	19	-	19	19	-	19	16	-	16
Πειραιώς Α'	9	2	16	6	22	15	6	21	15	5	20
Β' Πλήρη αρρένων											
Αθηνών Α'	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Πειραιώς Α'	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Γ' Πλήρη Θηλέων											
Αθηνών Α'	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Πειραιώς Α'	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πίνακας 107: Αριθμός μαθητών των μη λειτουργούντων πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς το σχολικό έτος 1917-1918

Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών το σχολικό έτος 1917-1918 στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων είναι εγγεγραμμένοι 10183 μαθητές και 109 μαθήτριες, από τους οποίους φοίτησαν 8607 μαθητές και 88 μαθήτριες και προάγονται 5792 μαθητές και 51 μαθήτριες. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων είναι εγγεγραμμένες 9724 μαθήτριες, φοίτησαν 7558 και προάγονται 5449 μαθήτριες. Στα κοινά δημοτικά σχολεία είναι εγγεγραμμένοι 126 μαθητές και 43 μαθήτριες, φοίτησαν 116 μαθητές και 39 μαθήτριες και προάγονται 78 μαθητές και 21 μαθήτριες. Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών υπάρχει και ένα κοινό δημοτικό σχολείο το οποίο δεν λειτουργεί και στο οποίο είχαν εγγραφεί 19 μαθητές.

Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς το σχολικό έτος 1917-1918 στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων είναι εγγεγραμμένοι 7558 μαθητές και 90 μαθήτριες, από τους οποίους φοίτησαν 6118 μαθητές και 74 μαθήτριες και προάγονται 4814 μαθητές και 64 μαθήτριες. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων είναι εγγεγραμμένες 6519 μαθήτριες, φοίτησαν 4999 και προάγονται 3893 μαθήτριες. Στα κοινά δημοτικά σχολεία είναι εγγεγραμμένοι 185 μαθητές και 119 μαθήτριες, φοίτησαν 165 μαθητές και 98 μαθήτριες και προάγονται 142 μαθητές και 81 μαθήτριες. Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς υπάρχουν και δύο κοινά δημοτικά σχολεία τα οποία δεν λειτουργούν και στα οποία είχαν εγγραφεί 16 μαθητές και 6 μαθήτριες.

Η μελέτη και η επεξεργασία των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι:

1) στην εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών:

α) στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων δεν φοιτούν 15,47% των εγγεγραμμένων μαθητών και 19,26% των εγγεγραμμένων μαθητριών,

β) στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων δεν φοιτούν 22,97% των εγγεγραμμένων μαθητριών και

γ) στα κοινά δημοτικά σχολεία δεν φοιτούν 7,93% των εγγεγραμμένων μαθητών και 9,30% των εγγεγραμμένων μαθητριών.

2) στην εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς:

α) στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων δεν φοιτούν 19,05% των εγγεγραμμένων μαθητών και 17,77% των εγγεγραμμένων μαθητριών,

β) στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων δεν φοιτούν 23,31% των εγγεγραμμένων μαθητριών και

γ) στα κοινά δημοτικά σχολεία δεν φοιτούν 10,81% των εγγεγραμμένων μαθητών και 17,64% των εγγεγραμμένων μαθητριών.

Αξιοποιώντας τα στοιχεία για τους προαχθέντες μαθητές, τα οποία για πρώτη φορά δημοσιεύει στο Δελτίο του το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών μπορούμε να υπολογίσουμε και το ποσοστό των απορριφθέντων μαθητών σε σχέση με τους φοιτήσαντες.

1) Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών :

α) στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων απορρίπτεται 32,70% των φοιτούντων μαθητών και 42,04% των φοιτούντων σε αυτά μαθητριών,

β) στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων απορρίπτεται 27,90% των φοιτούντων μαθητριών και

γ) στα κοινά δημοτικά σχολεία απορρίπτεται 32,75% των φοιτούντων μαθητών και 46,15% των φοιτούντων μαθητριών.

2) Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς:

α) στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων απορρίπτεται 21,31% των φοιτούντων μαθητών και 13,51% των φοιτούντων σε αυτά μαθητριών,

β) στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων απορρίπτεται 22,12% των φοιτούντων μαθητριών και

γ) στα κοινά δημοτικά σχολεία απορρίπτεται 13,93% των φοιτούντων μαθητών και 17,34% των φοιτούντων μαθητριών.

Ιδιαίτερη ωστόσο αξία έχει να προσδιορίσουμε τα ποσοστά μη φοίτησης για κάθε τάξη ξεχωριστά καθώς και τα ποσοστά απόρριψης των μαθητών κατά την μετακίνησή τους από τάξη σε τάξη των δημοτικών σχολείων, στοιχεία τα οποία προκύπτουν από την μελέτη των παρακάτω πινάκων⁸⁸³.

Εκπαιδευτική περιφέρεια	Σύνολο σχολείων	ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΞΕΙΣ																	
		Α΄			Β΄			Γ΄			Δ΄			Ε΄			ΣΤ΄		
		Εγγραφέντες	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες	Εγγραφέντες	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες	Εγγραφέντες	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες	Εγγραφέντες	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες	Εγγραφέντες	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες	Εγγραφέντες	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες
		Α΄ Κοινά Σχολεία																	
Αθηνών Α΄	5	81	72	33	35	32	25	29	29	24	24	22	17						
Πειραιώς Α΄	9	138	120	94	80	71	63	43	34	32	43	38	34						
		Β΄ Πλήρη αρρένων																	
Αθηνών Α΄	51	2886	2405	1376	2187	1891	1349	2173	1900	1311	1929	1607	1190	769	626	425	318	266	192
Πειραιώς Α΄	41	2123	1628	1135	1699	1443	1183	1541	1305	1079	1515	1251	998	533	402	320	257	165	113
		Γ΄ Πλήρη Θηλέων																	
Αθηνών Α΄	47	3266	2218	1280	1913	1561	1189	1837	1531	1129	1444	1188	970	832	672	534	432	388	338
Πειραιώς Α΄	37	2294	1569	1569	1054	1017	842	1373	1153	889	1024	810	752	345	263	229	171	133	127

Πίνακας 108: Αριθμός εγγραφέντων και φοιτούντων μαθητών ανά τάξη των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς το σχολικό έτος 1917-1918

⁸⁸³ «Στατιστική - Πίνακες με στοιχεία λειτουργίας των σχολείων», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 6, Ιούνιος 1919, σελ. 8 και τεύχος 7, Ιούλιος 1919, σελ.10. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [295.], σ. 427, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

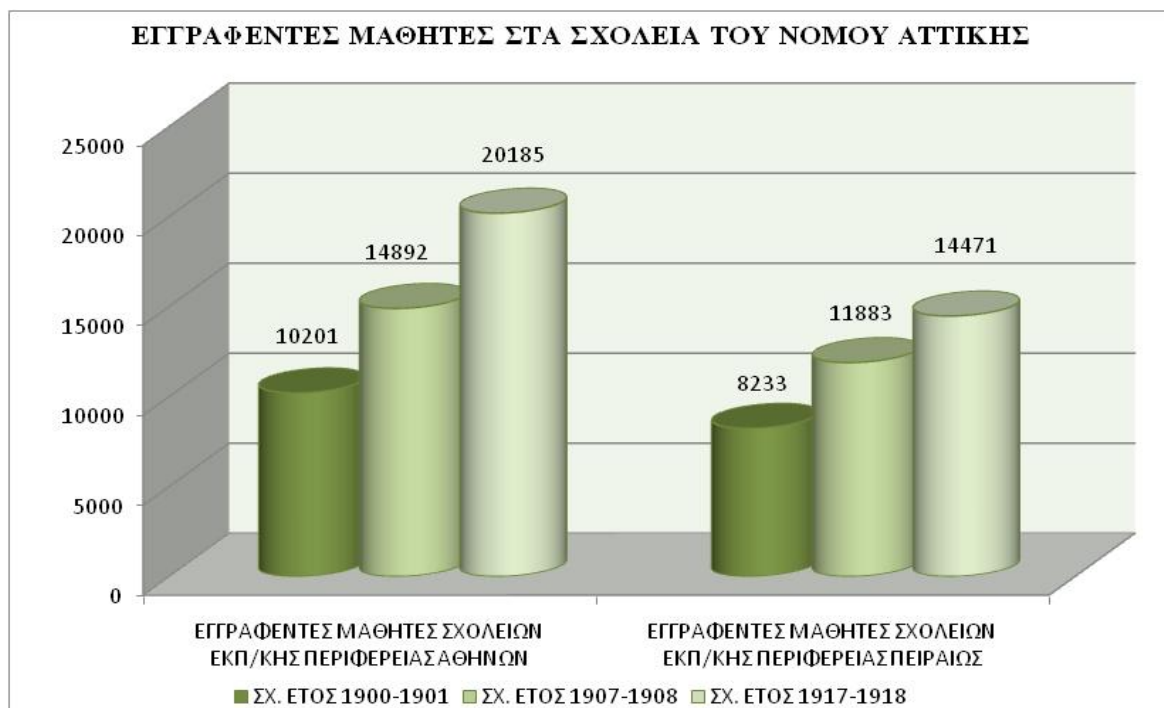
Εκπαιδευτική περιφέρεια	Σύνολο σχολείων	ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΞΕΙΣ											
		Α'		Β'		Γ'		Δ'		Ε'		ΣΤ'	
		ΜΗ ΦΟΙΤΗΣΗ	ΑΠΟΡΡΙΨΗ	ΜΗ ΦΟΙΤΗΣΗ	ΑΠΟΡΡΙΨΗ	ΜΗ ΦΟΙΤΗΣΗ	ΑΠΟΡΡΙΨΗ	ΜΗ ΦΟΙΤΗΣΗ	ΑΠΟΡΡΙΨΗ	ΜΗ ΦΟΙΤΗΣΗ	ΑΠΟΡΡΙΨΗ	ΜΗ ΦΟΙΤΗΣΗ	ΑΠΟΡΡΙΨΗ
Α' Κοινά Σχολεία													
Αθηνών Α'	5	11,11%	54,17%	8,57%	21,88%	0,00%	17,24%	8,33%	22,73%				
Πειραιώς Α'	9	13,04%	21,67%	11,25%	11,27%	20,93%	5,88%	11,63%	10,53%				
Β' Πλήρη αρρένων													
Αθηνών Α'	51	16,67%	42,79%	13,53%	28,66%	12,56%	31,00%	16,69%	25,95%	18,60%	32,11%	16,35%	27,82%
Πειραιώς Α'	41	23,32%	30,28%	15,07%	18,02%	15,31%	17,32%	17,43%	20,22%	24,58%	20,40%	35,80%	31,52%
Γ' Πλήρη Θηλέων													
Αθηνών Α'	47	32,09%	42,29%	18,40%	23,83%	16,66%	26,26%	17,73%	18,35%	19,23%	20,54%	10,19%	12,89%
Πειραιώς Α'	37	31,60%	0,00%	3,51%	17,20%	16,02%	22,90%	20,90%	7,16%	23,77%	12,93%	22,22%	4,51%

Πίνακας 109: Πίνακας ποσοστών μη φοίτησης και απόρριψης μαθητών ανά τάξεις των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς το σχολικό έτος 1917-1918

Παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά απόρριψης των μαθητών παρατηρούνται στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου και ιδιαίτερα στην πρώτη δημοτικού (στα κοινά δημοτικά σχολεία στην Εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών το ποσοστό είναι το υψηλότερο 54.17%), χαρακτηριστικό που μπορεί να αποτελέσει ένα παράγοντα αποτελεσματικότητας του δημοτικού σχολείου, αν λάβουμε υπόψη μας και τα ζητήματα που έθεταν οι υπέρμαχοι της δημοτικής γλώσσας.

Ιδιαίτερα υψηλό, επίσης, παραμένει το ποσοστό μη φοίτησης των μαθητών στο σχολείο και κυρίως στα σχολεία των θηλέων το οποίο ξεπερνά το αντίστοιχο ποσοστό των σχολείων αρρένων κυρίως στις πρώτες τάξεις των σχολείων, χαρακτηριστικό της αντίληψης που επικρατεί για την εκπαίδευση των κοριτσιών.

Η διακίμανση του αριθμού των εγγραφέντων μαθητών στα σχολεία του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922 παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 4: Εγγραφέντες μαθητές ανά εκπαιδευτική περιφέρεια στα σχολεία του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922

Τα στοιχεία έχουν ομαδοποιηθεί ανά εκπαιδευτική περιφέρεια, μιας και τα στοιχεία του σχολικού έτους 1917-1918 που δημοσιεύει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, δίνονται με βάση τις εκπαιδευτικές περιφέρειες.

Η μελέτη όλων των παραπάνω στοιχείων για τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση στο νομό Αττικής, τα οποία δημοσιεύει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, και ιδιαίτερα τα στοιχεία που αφορούν το σχολικό έτος 1917-1918, αναδυσκνείουν το σοβαρό πρόβλημα της μη φοίτησης των μαθητών στα σχολεία. Σημαντικό επίσης ζήτημα αποτελεί ο μεγάλος αριθμός των μαθητών που απορρίπτονται κατά τη μετακίνησή τους από τάξη σε τάξη. Τα ζητήματα αυτά φαίνεται πως απασχολούν τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922, παρά το γεγονός ότι στα στοιχεία του σχολικού έτους 1900-1901 δεν υπάρχει απογραφή των μαθητών που προάγονται και των μαθητών που απορρίπτονται, ενώ στα στοιχεία που αφορούν το σχολικό έτος 1907-1908 εμφανίζονται στοιχεία μόνο για τους φοιτώντες μαθητές.

Οι ενδείξεις οι οποίες παρουσιάζονται από τη μελέτη των παραπάνω στοιχείων, τα οποία δημοσιεύει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, για τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση, επιβεβαιώνονται από τη μελέτη των αρχείων των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής, τα οποία εντοπίστηκαν, ύστερα από ενδελεχή έρευνα στα σχολεία που υπάρχουν και λειτουργούν μέχρι σήμερα. Τα αρχεία αυτά είναι από τα παρακάτω δημοτικά σχολεία του νομού Αττικής:

- Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων
- Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων
- Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας
- Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου
- Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου
- Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα

Η μελέτη των αρχείων των δημοτικών σχολείων επιβεβαιώνει ότι η μη φοίτηση των μαθητών στα σχολεία αναδυσκνύεται ως ένα σοβαρό πρόβλημα παράλληλα με το σημαντικό ποσοστό απόρριψης των μαθητών κατά την μετακίνησή τους από τάξη σε τάξη.

Η μελέτη των Μαθητολογίων και των Γενικών Ελέγχων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Σπάτων αναδεικνύει τα παρακάτω στοιχεία⁸⁸⁴:

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΣΠΑΤΩΝ

			Σχολικό Έτος: 1898 - 1899	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	64			
B	14			
Γ	16			
Δ	7			
E				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	101			

			Σχολικό Έτος: 1899 - 1900	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	59			
B	28			

⁸⁸⁴ Τα στοιχεία προέρχονται από τη μελέτη των αρχείων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Σπάτων, του Δήμου Κρωπίας στα οποία περιλαμβάνονται:

α) Γενικοί Έλεγχοι από το Σχολικό έτος 1907 - 1908 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922 και
β) Μαθητολόγια από το Σχολικό έτος 1899 - 1900 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922.

Ενδεικτικά Βλ. Παράρτημα, Α. ΑΡΧΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ - ΓΕΝΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ - ΒΙΒΛΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ), πηγές [1.] έως [10.], σ. 1-10, όπου υπάρχουν φωτογραφίες των αρχείων.

Β' Μέρος. Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Γ	16			
Δ	14			
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	117			

		Σχολικό Έτος: 1900 - 1901		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	49			
Β	41			
Γ	21			
Δ	18			
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	129			

		Σχολικό Έτος: 1901 - 1902		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	50			
Β	38			
Γ	24			
Δ	17			
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	129			

		Σχολικό Έτος: 1902 - 1903		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	70			
Β	37			
Γ	28			
Δ	16			
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	151			

		Σχολικό Έτος: 1903 - 1904		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	62			
Β	31			
Γ	28			
Δ	16			
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	137			

		Σχολικό Έτος: 1904 - 1905		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	72			
Β	31			
Γ	27			
Δ	22			
Ε				
ΣΤ				

ΣΥΝΟΛΟ	152			

			Σχολικό Έτος: 1905 - 1906	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	65			
Β	26			
Γ	17			
Δ	21			
Ε	1			
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	130			

			Σχολικό Έτος: 1906 - 1907	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	117			
Β	23			
Γ	27			
Δ	17			
Ε	7			
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	191			

			Σχολικό Έτος: 1907 - 1908	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	118	117	50	67
Β	21	20	18	2
Γ	19	18	15	3
Δ	14	13	13	3
Ε	7	7	4	3
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	179	175	100	78

			Σχολικό Έτος: 1908 - 1909	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	81	77	37	40
Β	51	48	28	20
Γ	20	18	8	10
Δ	19	16	15	1
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	171	159	88	71

			Σχολικό Έτος: 1909 - 1910	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	73	73	36	37
Β	56	52	34	18
Γ	34	33	28	5
Δ	7	6	5	1
Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	170	164	103	61

			Σχολικό Έτος: 1910 - 1911	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ

Β' Μέρος. Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

A	62	54	33	21
B	53	52	36	16
Γ	33	26	21	5
Δ	24	19	14	5
E				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	172	151	104	47

Σχολικό Έτος: 1911 - 1912				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	60	48	14	34
B	50	49	34	15
Γ	38	37	27	10
Δ	26	22	21	1
E	10	9	9	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	184	165	105	60

Σχολικό Έτος: 1912 - 1913				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	78	78	26	52
B	41	35	35	0
Γ	45	40	40	0
Δ	29	23	23	0
E	15	11	11	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	208	187	135	52

Σχολικό Έτος: 1913 - 1914				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	82	81	42	39
B	43	39	29	10
Γ	30	28	21	7
Δ	28	26	25	1
E	17	11	11	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	200	185	128	57

Σχολικό Έτος: 1914 - 1915				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	50	46	38	8
B	50	50	44	6
Γ	37	33	30	3
Δ	19	17	16	1
E	16	15	15	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	172	161	143	18

Σχολικό Έτος: 1915 - 1916				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΠΡΟΣΗΛΟΘΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	78	62	35	27
B	49	41	36	5
Γ	48	44	39	5
Δ	30	28	28	0

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Ε	17	13	13	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	222	188	151	37

		Σχολικό Έτος: 1916 - 1917		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	90	82	51	31
Β	43	41	35	6
Γ	31	30	26	4
Δ	48	48	36	12
Ε	27	27	19	8
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	239	228	167	61

		Σχολικό Έτος: 1917 - 1918		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΠΡΟΣΗΛΘΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	70	62	37	25
Β	59	46	23	23
Γ	47	38	27	11
Δ	33	28	9	19
Ε	17	17	6	11
ΣΤ	2	2	2	0
ΣΥΝΟΛΟ	228	193	104	89

		Σχολικό Έτος: 1918 - 1919		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	54	43	13	30
Β	48	51	12	39
Γ	36	31	17	14
Δ	29	21	10	11
Ε	17	11	7	4
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	184	157	59	98

		Σχολικό Έτος: 1919 - 1920		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	69	64	30	34
Β	61	59	44	15
Γ	26	25	25	0
Δ	29	26	21	5
Ε	13	12	9	3
ΣΤ	8	7	7	0
ΣΥΝΟΛΟ	206	193	136	57

		Σχολικό Έτος: 1920 - 1921		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	79	77	47	30
Β	42	41	30	11
Γ	42	40	33	7
Δ	26	24	14	10
Ε	15	15	9	6
ΣΤ	4	4	4	0
ΣΥΝΟΛΟ	208	201	137	64

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος: 1921 - 1922	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	101	99	53	46
B	54	53	45	8
Γ	33	33	31	2
Δ	32	27	22	5
E	11	11	11	0
ΣΤ	2	2	2	0
ΣΥΝΟΛΟ	233	225	164	61

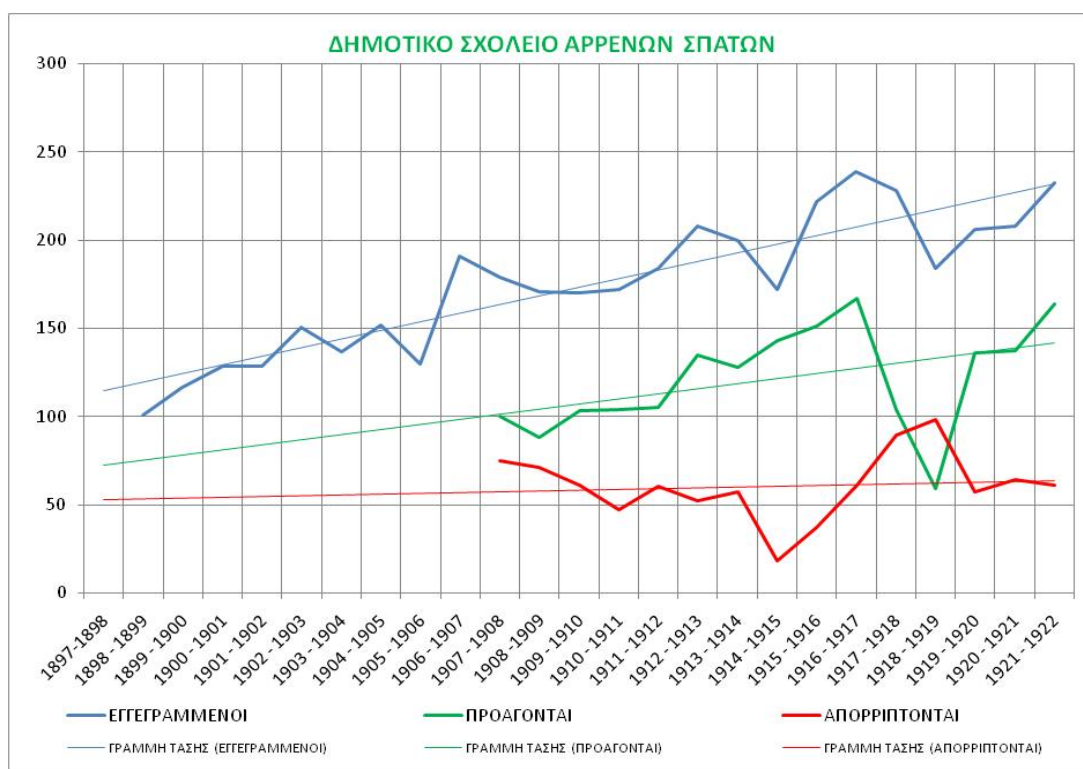
Πίνακας 110: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Σπάτων

Για τα σχολικά έτη 1898-1899 μέχρι και 1906-1907 έχουμε στοιχεία μόνο για τους εγγεγραμμένους μαθητές στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι το σχολείο μέχρι και το σχολικό έτος 1904-1905 λειτουργεί ως κοινό δημοτικό σχολείο και έχει 4 τάξεις, ενώ από το σχολικό έτος 1905-1906 και έπειτα το σχολείο λειτουργεί ως πλήρες δημοτικό σχολείο και έχει Ε' τάξη.

Από το σχολικό έτος 1907-1908 και μέχρι το σχολικό έτος 1921-1922 έχουμε περισσότερα στοιχεία για το Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων, με βάση τα οποία μπορούμε να μελετήσουμε το ζήτημα της μη φοίτησης των μαθητών και της απόρριψής τους κατά τη μετάβασή τους από τάξη σε τάξη, τόσο συνολικά για το σχολείο όσο και για κάθε τάξη ξεχωριστά. Παρατηρούμε ότι:

- Στην Α' τάξη κατά μέσο όρο το 8,06% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 47,23% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Β' τάξη και το 44,72% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στη Β' τάξη κατά μέσο όρο το 5,99% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 68,25% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Γ' τάξη και το 25,75% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στη Γ' τάξη κατά μέσο όρο το 8,26% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 74,29% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Δ' τάξη και το 17,45% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στη Δ' τάξη κατά μέσο όρο το 12,99% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 70,68% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Ε' τάξη και το 17,76% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Ε' τάξη κατά μέσο όρο το 12,06% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 69,29% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Στ' τάξη και το 18,65% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στη Στ' τάξη κατά μέσο όρο το 3,13% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο και το 96,88% των εγγεγραμμένων μαθητών απολύεται από το Δημοτικό Σχολείο.

Συνολικά για την περίοδο από το 1907 μέχρι το 1922 στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων το 8,16% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά σε αυτό, το 61,02% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται ή απολύεται και το 30,93% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται. Η εξέλιξη του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Σπάτων σε απόλυτους αριθμούς, που αφορούν τη φοίτηση των μαθητών κατά την περίοδο 1897-1922, παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 5: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων την περίοδο 1897-1922

Η μελέτη των Γενικών Ελέγχων του Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Σπάτων αναδεικνύει τα παρακάτω στοιχεία⁸⁸⁵:

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΘΗΛΕΩΝ ΣΠΑΤΩΝ

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος : 1920 - 1921	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	49	47	35	12
Β	22	22	22	0
Γ	21	20	20	0
Δ	9	8	8	0
Ε	7	7	7	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	108	104	92	12

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος : 1921 - 1922	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	56	47	34	13
Β	36	36	28	8
Γ	22	22	19	3
Δ	15	15	11	4
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	129	120	92	28

Πίνακας 111: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Σπάτων

⁸⁸⁵ Τα στοιχεία προέρχονται από τη μελέτη των αρχείων του Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Σπάτων, του Δήμου Κρωπίας στα οποία περιλαμβάνονται:

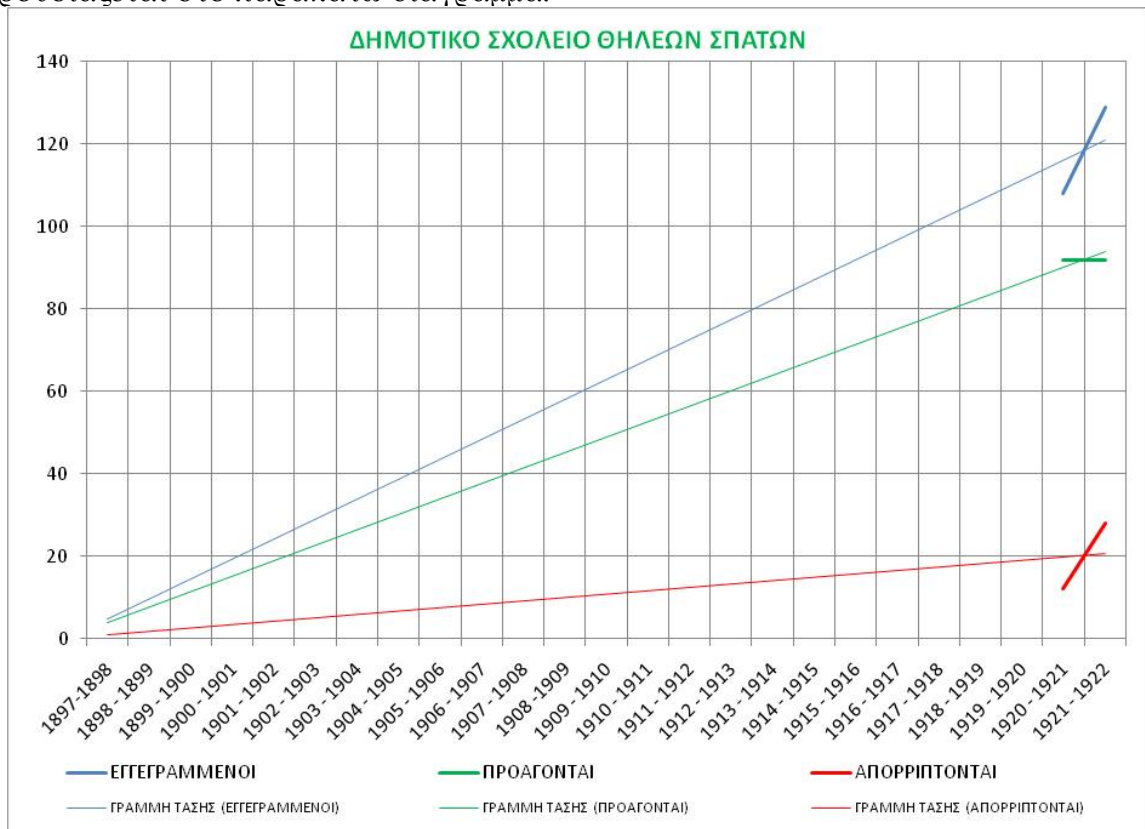
α) Γενικοί Έλεγχοι από το Σχολικό έτος 1920 - 1921 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922.
Ενδεικτικά Βλ. Παράρτημα, Α. ΑΡΧΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ - ΓΕΝΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ - ΒΙΒΛΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ), πηγές [58.] έως [68.], σ. 58-68, όπου υπάρχουν φωτογραφίες των αρχείων.

Τα μαθητολόγια και οι Γενικοί Έλεγχοι του Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Σπάτων περιλαμβάνουν στοιχεία για τα σχολικά έτη 1920-1921 και 1921-1922. Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1920-1921 το Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων έχει 5 τάξεις, ενώ το επόμενο σχολικό έτος 1921-1922 έχει μόνο 4 τάξεις. Η περαιτέρω μελέτη των αρχείων του σχολείου μας δείχνει ότι:

- Στην Α' τάξη κατά μέσο όρο το 10,08% των εγγεγραμμένων μαθητριών δεν φοιτά στο σχολείο, το 60,07% των εγγεγραμμένων μαθητριών προάγεται στη Β' τάξη και το 23,85% των εγγεγραμμένων μαθητριών απορρίπτεται.
- Στην Β' τάξη φοιτά στο σχολείο το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητριών, το 88,89% των εγγεγραμμένων μαθητριών προάγεται στη Γ' τάξη και το 11,11% των εγγεγραμμένων μαθητριών απορρίπτεται.
- Στην Γ' τάξη κατά μέσο όρο το 2,38% των εγγεγραμμένων μαθητριών δεν φοιτά στο σχολείο, το 90,80% των εγγεγραμμένων μαθητριών προάγεται στη Δ' τάξη και το 6,82% των εγγεγραμμένων μαθητριών απορρίπτεται.
- Στην Δ' τάξη κατά μέσο όρο το 5,56% των εγγεγραμμένων μαθητριών δεν φοιτά στο σχολείο, το 81,11% των εγγεγραμμένων μαθητριών προάγεται στη Ε' τάξη και το 13,33% των εγγεγραμμένων μαθητριών απορρίπτεται.
- Στην Ε' τάξη φοίτησαν μαθήτριες μόνο το ένα σχολικό έτος. Το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητριών φοίτησε και απολύθηκε από αυτό.

Συνολικά για την περίοδο από το 1920 μέχρι το 1922 στο Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων το 5,34% των εγγεγραμμένων μαθητριών δεν φοιτά σε αυτό, το 78,25% των εγγεγραμμένων μαθητριών προάγεται ή απολύεται και το 16,41% των εγγεγραμμένων μαθητριών απορρίπτεται. Η εξέλιξη του Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Σπάτων σε απόλυτους αριθμούς, που αφορούν τη φοίτηση των μαθητών κατά την περίοδο 1897-1922, παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 6: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων την περίοδο 1897-1922

Η μελέτη των Μαθητολογίων και των Γενικών Ελέγχων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Κερατέας αναδεικνύει τα παρακάτω στοιχεία⁸⁸⁶:

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΚΕΡΑΤΕΑΣ

			Σχολικό Έτος: 1905 - 1906	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	79	62	25	37
B	40	35	29	6
Γ	33	28	23	5
Δ	31	29	24	5
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	183	154	101	53

			Σχολικό Έτος: 1906 - 1907	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	63	58	33	25
B	37	32	28	4
Γ	31	25	20	5
Δ	31	28	13	15
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	162	143	94	49

			Σχολικό Έτος: 1907 - 1908	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΠΡΟΣΗΛΟΘΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	85	83	46	37
B	38	37	35	2
Γ	37	36	24	12
Δ	36	30	16	14
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	196	186	121	65

			Σχολικό Έτος: 1908 - 1909	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	73	59	29	30
B	46	43	36	7
Γ	40	35	21	14
Δ	48	45	33	12
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	207	182	119	63

			Σχολικό Έτος: 1909 - 1910	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	82	82	26	56

⁸⁸⁶ Τα στοιχεία προέρχονται από τη μελέτη των αρχείων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Κερατέας, του Δήμου Θορικών στα οποία περιλαμβάνονται:

α) Γενικοί Έλεγχοι από το Σχολικό έτος 1905 - 1906 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922 και
β) Μαθητολόγια από το Σχολικό έτος 1905 - 1906 μέχρι και το Σχολικό έτος 1917 - 1918.

Ενδεικτικά Βλ. Παράρτημα, Α. ΑΡΧΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ - ΓΕΝΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ - ΒΙΒΛΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ), πηγές [22.] έως [29.], σ. 22-29, όπου υπάρχουν φωτογραφίες των αρχείων.

Β' Μέρος. Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Β	52	52	40	12
Γ	45	44	35	9
Δ	30	28	28	0
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	209	206	129	77

		Σχολικό Έτος: 1910 - 1911		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	86	66	28	38
Β	38	37	32	5
Γ	36	32	24	8
Δ	37	29	25	4
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	197	164	109	55

		Σχολικό Έτος: 1911 - 1912		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	93	72	38	34
Β	34	34	32	2
Γ	36	34	29	5
Δ	26	24	20	4
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	189	164	119	45

		Σχολικό Έτος: 1912 - 1913		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	42	42	39	3
Β	38	37	35	2
Γ	31	30	28	2
Δ	38	33	33	0
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	149	142	135	7

		Σχολικό Έτος: 1913 - 1914		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	114	106	65	41
Β	44	39	31	8
Γ	33	32	27	5
Δ	38	38	31	7
Ε	11	10	8	2
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	240	225	162	63

		Σχολικό Έτος: 1914 - 1915		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	126	111	66	45
Β	72	67	56	11
Γ	33	33	30	3
Δ	29	24	24	0
Ε				0

ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	260	235	176	59

		Σχολικό Έτος: 1915 - 1916		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	120	100	58	42
B	70	64	54	10
Γ	57	55	54	1
Δ	30	27	26	1
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	277	246	192	54

		Σχολικό Έτος: 1916 - 1917		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	112	79	35	44
B	51	50	47	3
Γ	53	45	44	1
Δ	57	47	42	5
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	273	221	168	53

		Σχολικό Έτος: 1917 - 1918		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	118	86	55	31
B	47	46	30	16
Γ	53	48	35	13
Δ	57	42	31	11
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	275	222	151	71

		Σχολικό Έτος: 1918 - 1919		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	107	49	43	6
B	64	62	62	0
Γ	46	41	38	3
Δ	47	31	30	1
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	264	183	173	10

		Σχολικό Έτος: 1919 - 1920		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	109	55	55	0
B	43	42	42	0
Γ	62	56	41	15
Δ	41	37	17	20
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	255	190	155	35

		Σχολικό Έτος: 1920 - 1921		

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	102	100	52	48
B	54	50	35	15
Γ	61	60	46	14
Δ	56	49	32	17
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	273	259	165	94

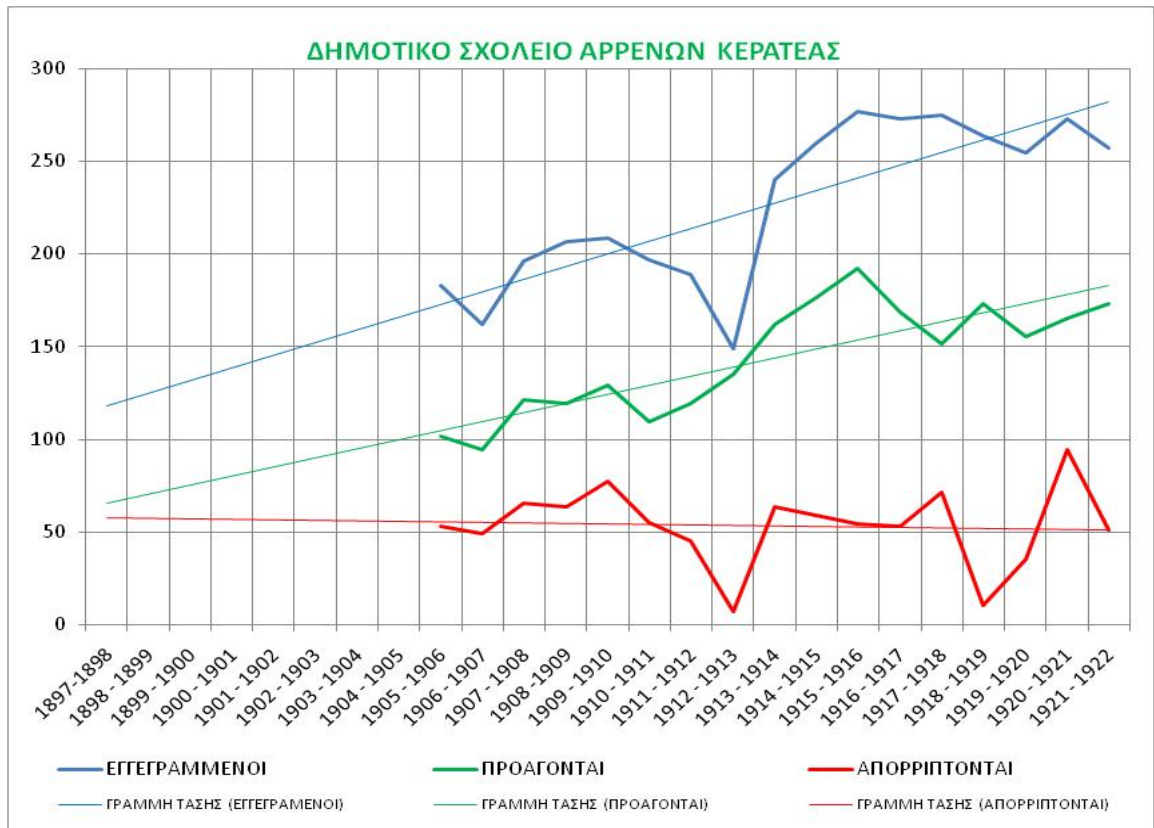
		Σχολικό Έτος: 1921 - 1922		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	86	67	43	24
B	61	59	44	15
Γ	47	42	37	5
Δ	63	56	49	7
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	257	224	173	51

Πίνακας 112: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Κερατέας

Τα Μαθητολόγια και οι Γενικοί Έλεγχοι του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Κερατέας περιλαμβάνουν στοιχεία από το σχολικό έτος 1905-1906 μέχρι και το 1921-1922. Σε όλη αυτή τη χρονική περίοδο το Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας λειτουργεί με 4 τάξεις εκτός από το σχολικό έτος 1913-1914 οπότε λειτούργησε και Ε΄ τάξη. Η περαιτέρω μελέτη των αρχείων του σχολείου μας δείχνει ότι:

- Στην Α΄ τάξη κατά μέσο όρο το 18,64% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 47,24% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Β΄ τάξη και το 34,13% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Β΄ τάξη κατά μέσο όρο το 5,15% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 81,10% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Γ΄ τάξη και το 13,75% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Γ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 7,98% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 75,66% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Δ΄ τάξη και το 16,35% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Δ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 13,33% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 69,21% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Ε΄ τάξη και το 17,46% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.

Συνολικά για την περίοδο από το 1905 μέχρι το 1922 στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας το 12,96% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά σε αυτό, το 63,42% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται ή απολύεται και το 23,62% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται. Η εξέλιξη του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Κερατέας σε απόλυτους αριθμούς, που αφορούν τη φοίτηση των μαθητών κατά την περίοδο 1897-1922, παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 7: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας την περίοδο 1897-1922

Η μελέτη των Μαθητολογίων, των Γενικών Ελέγχων και Βιβλίου Ποιστοποιητικών Σπουδής του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαρκοπούλου αναδεικνύει τα παρακάτω στοιχεία⁸⁸⁷:

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος: 1903 - 1904	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	81	74	54	20
B	26	24	16	8
Γ	32	26	19	7
Δ	30	24	19	5
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	169	148	108	40

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος: 1904 - 1905	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ

⁸⁸⁷ Τα στοιχεία προέρχονται από τη μελέτη των αρχείων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαρκοπούλου, του Δήμου Κρωπίας στα οποία περιλαμβάνονται:

- α) Γενικοί Έλεγχοι από το Σχολικό έτος 1903 - 1904 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922,
- β) Μαθητολόγια από το Σχολικό έτος 1903 - 1904 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922 και
- γ) Βιβλίων Πιστοποιητικών Σπουδής από το Σχολικό έτος 1913 - 1914 μέχρι και το Σχολικό έτος 1921 - 1922.

Ενδεικτικά Βλ. Παράρτημα, Α. ΑΡΧΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ - ΓΕΝΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ - ΒΙΒΛΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ), πηγές [11.] έως [21.], σ. 11-21, όπου υπάρχουν φωτογραφίες των αρχείων.

Β' Μέρος. Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

A	105	96	65	31
B	27	27	22	5
Γ	26	22	15	7
Δ	32	30	20	10
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	190	175	122	53

Σχολικό Έτος : 1605 - 1906				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	89	68	47	21
B	38	33	29	4
Γ	32	28	21	7
Δ	29	25	20	5
E	14	13	13	0
ΣΤ	2	2	1	1
ΣΥΝΟΛΟ	204	169	131	38

Σχολικό Έτος : 1906 - 1907				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	74	63	31	32
B	38	38	32	6
Γ	35	34	24	10
Δ	21	20	17	3
E	9	8	8	0
ΣΤ	8	6	6	0
ΣΥΝΟΛΟ	185	169	118	51

Σχολικό Έτος : 1907 - 1908				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	102	95	36	59
B	41	39	29	10
Γ	41	39	27	12
Δ	27	26	22	4
E	13	12	12	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	224	211	126	85

Σχολικό Έτος : 1908 - 1909				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	104	97	36	61
B	50	48	31	17
Γ	39	37	20	17
Δ	27	21	17	4
E	14	9	5	4
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	234	212	109	103

Σχολικό Έτος : 1909 - 1910				
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	103	90	41	49
B	50	45	36	9
Γ	40	32	22	10
Δ	23	15	9	6

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Ε	16	13	9	4
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	232	195	117	78

		Σχολικό Έτος : 1910 - 1911		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	96	85	45	40
Β	49	40	29	11
Γ	48	39	29	10
Δ	25	25	15	10
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	218	189	118	71

		Σχολικό Έτος : 1911 - 1912		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	80	72	41	31
Β	70	61	40	21
Γ	47	42	24	18
Δ	41	33	20	13
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	238	208	125	83

		Σχολικό Έτος : 1912 - 1913		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	76	65	46	19
Β	67	63	42	21
Γ	57	46	42	4
Δ	39	30	28	2
Ε	22	5	5	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	261	209	163	46

		Σχολικό Έτος : 1913 - 1914		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	90	87	39	48
Β	70	66	32	34
Γ	46	44	29	15
Δ	47	43	23	20
Ε	23	18	18	0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	276	258	141	117

		Σχολικό Έτος : 1914 - 1915		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	90	79	42	37
Β	74	71	40	31
Γ	48	43	34	9
Δ	48	43	31	12
Ε	28	25	10	15
ΣΤ	18	14	11	3
ΣΥΝΟΛΟ	306	275	168	107

			Σχολικό Έτος: 1915 - 1916	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	176	172	25	147
B	76	75	56	19
Γ	52	42	23	19
Δ	34	30	14	16
E	37	31	14	17
ΣΤ	14	13	13	0
ΣΥΝΟΛΟ	389	363	145	218

			Σχολικό Έτος: 1916 - 1917	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	164	125	42	83
B	46	30	14	16
Γ	80	55	24	31
Δ	36	34	21	13
E	33	22	12	10
ΣΤ	21	13	10	3
ΣΥΝΟΛΟ	380	279	123	156

			Σχολικό Έτος: 1917 - 1918	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	159	126	53	73
B	71	65	38	27
Γ	54	45	34	11
Δ	35	30	18	12
E	28	20	14	6
ΣΤ	16	12	5	7
ΣΥΝΟΛΟ	363	298	162	136

			Σχολικό Έτος: 1918 - 1919	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	131	115	45	70
B	75	70	46	24
Γ	50	40	28	12
Δ	42	41	33	8
E	19	16	16	0
ΣΤ	16	15	15	0
ΣΥΝΟΛΟ	333	297	183	114

			Σχολικό Έτος: 1919 - 1920	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	107	98	55	43
B	74	70	47	23
Γ	60	58	44	14
Δ	36	30	25	5
E	31	25	23	2
ΣΤ	9	5	5	0
ΣΥΝΟΛΟ	317	286	199	87

			Σχολικό Έτος: 1920 - 1921	
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	123	103	51	52
B	61	60	42	18

Γ	62	58	48	10
Δ	47	47	41	6
Ε	26	25	18	7
ΣΤ	15	12	5	7
ΣΥΝΟΛΟ	334	305	205	100

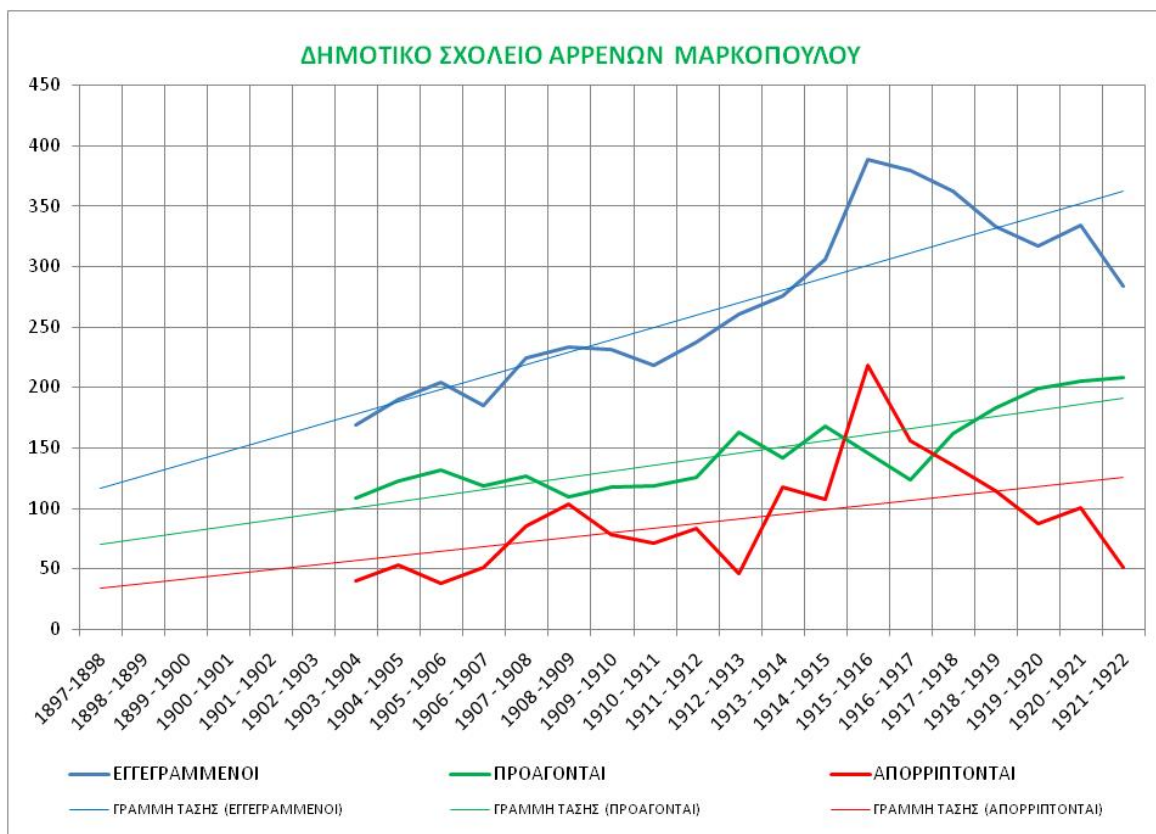
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος: 1921 - 1922	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	74	69	45	24
B	63	61	52	9
Γ	52	50	45	5
Δ	51	48	35	13
Ε	32	24	24	0
ΣΤ	12	7	7	0
ΣΥΝΟΛΟ	284	259	208	51

Πίνακας 113: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαρκοπούλου

Τα Μαθητολόγια και οι Γενικοί Έλεγχοι του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαρκοπούλου περιλαμβάνουν στοιχεία από το σχολικό έτος 1903-1904 μέχρι και το 1921-1922. Κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτής της χρονικής περιόδου το Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου λειτουργεί με 5 ή 6 τάξεις εκτός από τα σχολικά έτη 1903-1904, 1904-1905, 1910-1911 και 1911-1912 οπότε λειτούργησε με 4 τάξεις. Η περαιτέρω μελέτη των αρχείων του σχολείου μας δείχνει ότι:

- Στην Α΄ τάξη κατά μέσο όρο το 11,78% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 44,36% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Β΄ τάξη και το 43,86% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Β΄ τάξη κατά μέσο όρο το 7,80% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 64,26% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Γ΄ τάξη και το 29,74% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Γ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 12,83% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 61,73% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Δ΄ τάξη και το 25,44% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Δ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 11,77% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 63,59% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Ε΄ τάξη και το 24,64% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Ε΄ τάξη κατά μέσο όρο το 22,15% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 61,97% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Στ΄ τάξη και το 15,88% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Στ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 22,98% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 59,88% των εγγεγραμμένων μαθητών απολύεται και το 17,14% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.

Συνολικά για την περίοδο από το 1903 μέχρι το 1922 στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου το 12,05% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά σε αυτό, το 55,32% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται ή απολύεται και το 32,63% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται. Η εξέλιξη του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαρκοπούλου σε απόλυτους αριθμούς, που αφορούν τη φοίτηση των μαθητών κατά την περίοδο 1897 -1922, παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 8: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου την περίοδο 1897-1922

Η μελέτη των Μαθητολογίων και των Γενικών Ελέγχων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαραθώνα αναδεικνύει τα παρακάτω στοιχεία⁸⁸⁸:

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΜΑΡΑΘΩΝΑ

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος : 1914 - 1915	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	49			
Β	28			
Γ	16			
Δ	4			
Ε	3			
ΣΤ	1			
ΣΥΝΟΛΟ	101			

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος : 1915 - 1916	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	36			
Β	22			
Γ	17			
Δ	13			

⁸⁸⁸ Τα στοιχεία προέρχονται από τη μελέτη των αρχείων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαραθώνα, του Δήμου Μαραθώνος στα οποία περιλαμβάνονται:

α) Γενικοί Έλεγχοι από το Σχολικό έτος 1914 - 1915 μέχρι και το Σχολικό έτος 1922 - 1923 και β) Μαθητολόγια από το Σχολικό έτος 1920 - 1921 μέχρι και το Σχολικό έτος 1922 - 1923.

Ενδεικτικά Βλ. Παράρτημα, Α. ΑΡΧΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ - ΓΕΝΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ - ΒΙΒΛΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ), πηγές [48.] έως [57.], σ. 48-57, όπου υπάρχουν φωτογραφίες των αρχείων.

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Ε				
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	88			

		Σχολικό Έτος : 1916 - 1917		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	41			
Β	16			
Γ	16			
Δ	17			
Ε	6			
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	96			

		Σχολικό Έτος : 1917 - 1918		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	26	26	19	7
Β	23	23	19	4
Γ	18	18	15	3
Δ	12	12	10	2
Ε	13	13	9	4
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	92	92	72	20

		Σχολικό Έτος : 1918 - 1919		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	22	22	0	22
Β	21	21	19	2
Γ	18	18	17	1
Δ	12	12	8	4
Ε	9	9	5	4
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	82	82	49	33

		Σχολικό Έτος : 1919 - 1920		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	37	34	22	12
Β	19	18	15	3
Γ	16	16	16	0
Δ	4	0	0	4
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	76	68	53	19

		Σχολικό Έτος : 1920 - 1921		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	31	31	20	11
Β	21	20	17	3
Γ	15	14	14	0
Δ	8	7	7	0
Ε				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	75	72	58	14

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος : 1921 - 1922	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	40	36	18	18
B	22	18	13	5
Γ	18	15	9	6
Δ	11	7	6	1
E				0
ΣΤ				
ΣΥΝΟΛΟ	91	76	46	30

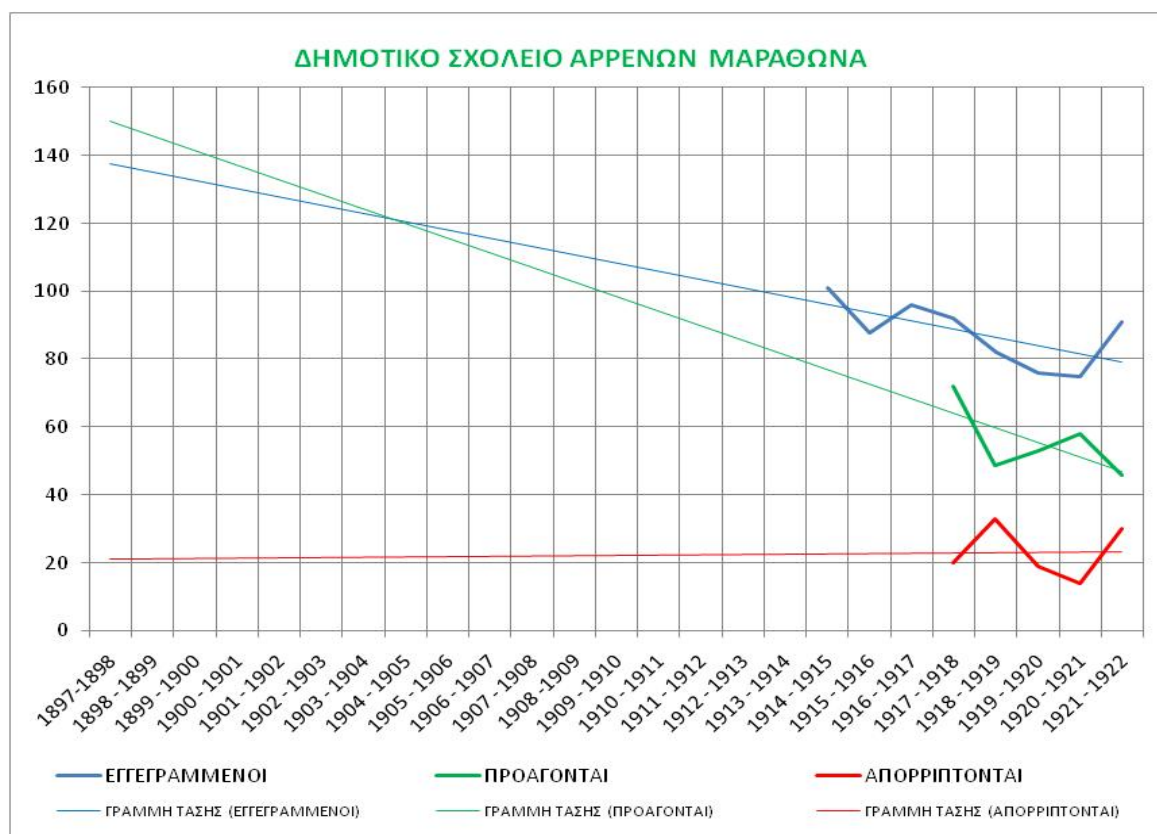
Πίνακας 114: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαραθώνα

Για τα σχολικά έτη 1914-1915 μέχρι και 1916-1917 έχουμε στοιχεία μόνο για τους εγγεγραφέντες μαθητές στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι το σχολείο τα σχολικά έτη 1914-1915 και 1916-1917 λειτουργεί με 6 και 5 τάξεις αντίστοιχα, ενώ από το σχολικό έτος 1915-1916 το σχολείο λειτουργεί με 4 τάξεις.

Από το σχολικό έτος 1917-1918 και μέχρι το σχολικό έτος 1921-1922 έχουμε περισσότερα στοιχεία για το Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα. Κατά τα σχολικά έτη 1917-1918 και 1918-1919 το σχολείο λειτούργησε με 5 τάξεις, ενώ τα υπόλοιπα σχολικά έτη 1919-1920, 1920-1921 και 1921-1922 το σχολείο λειτούργησε με 4 τάξεις. Η περαιτέρω μελέτη των αρχείων του σχολείου μας δείχνει ότι:

- Στην Α' τάξη κατά μέσο όρο το 3,62% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 48,41% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Β' τάξη και το 47,97% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Β' τάξη κατά μέσο όρο το 5,64% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 78,42% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Γ' τάξη και το 15,94% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Γ' τάξη κατά μέσο όρο το 4,67% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 84,22% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Δ' τάξη και το 11,11% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Δ' τάξη κατά μέσο όρο το 29,77% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 58,41% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Ε' τάξη και το 31,82% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Ε' τάξη, τα σχολικά έτη που υπήρχε, φοίτησε το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητών στο σχολείο, το 62,39% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Στ' τάξη και το 37,61% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.

Συνολικά για την περίοδο από το 1914 μέχρι το 1922 στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα το 6,20% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά σε αυτό, το 67,13% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται ή απολύεται και το 27,72% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται. Η εξέλιξη του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαραθώνα σε απόλυτους αριθμούς, που αφορούν τη φοίτηση των μαθητών κατά την περίοδο 1897-1922, παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 9: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα την περίοδο 1897-1922

Η μελέτη των Μαθητολογίων και των Γενικών Ελέγχων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου αναδεικνύει τα παρακάτω στοιχεία⁸⁸⁹:

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΛΑΥΡΕΙΟΥ

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος: 1913 - 1914	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	71	58	18	40
B	27	22	16	6
Γ	32	26	19	7
Δ	44	36	28	8
E	13	10	5	5
ΣΤ	8	6	5	1
ΣΥΝΟΛΟ	195	158	91	67

ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	Σχολικό Έτος: 1914 - 1915	
			ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
A	61	49	30	19
B	28	22	18	4
Γ	25	23	23	0
Δ	28	24	15	9

⁸⁸⁹ Τα στοιχεία προέρχονται από τη μελέτη των αρχείων του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου, του Δήμου Λαυρεωτικής στα οποία περιλαμβάνονται:

α) Γενικοί Έλεγχοι από το Σχολικό έτος 1916 - 1917 μέχρι και το Σχολικό έτος 1917 - 1918 και β) Μαθητολόγια από το Σχολικό έτος 1913 - 1914 μέχρι και το Σχολικό έτος 1919 - 1920.

Ενδεικτικά Βλ. Παράρτημα, Α. ΑΡΧΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ - ΓΕΝΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ - ΒΙΒΛΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ), πηγές [30.] έως [37.], σ. 30-37, όπου υπάρχουν φωτογραφίες των αρχείων.

Β' Μέρος. Κεφάλαιο 3. Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Ε	13	9	6	3
ΣΤ	4	3	3	0
ΣΥΝΟΛΟ	159	130	95	35

		Σχολικό Έτος : 1915 - 1916		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	58	51	18	33
Β	23	22	17	5
Γ	26	22	22	0
Δ	26	24	22	2
Ε	6	5	4	1
ΣΤ	2	1	1	0
ΣΥΝΟΛΟ	141	125	84	41

		Σχολικό Έτος : 1916 - 1917		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	66	56	36	20
Β	31	27	26	1
Γ	45	32	26	6
Δ	32	20	12	8
Ε	15	14	14	0
ΣΤ	4	3	3	0
ΣΥΝΟΛΟ	193	152	117	35

		Σχολικό Έτος : 1917 - 1918		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	45	45	26	19
Β	31	31	27	4
Γ	41			0
Δ	39			0
Ε				0
ΣΤ				0
ΣΥΝΟΛΟ	156	76	53	23

		Σχολικό Έτος : 1918 - 1919		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	50			0
Β	28			0
Γ	38			0
Δ	46			0
Ε				0
ΣΤ				0
ΣΥΝΟΛΟ	162	0	0	0

		Σχολικό Έτος : 1919 - 1920		
ΤΑΞΕΙΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜΕΝΟΙ	ΦΟΙΤΗΣΑΝ	ΠΡΟΑΓΟΝΤΑΙ	ΑΠΟΡΡΙΠΤΟΝΤΑΙ
Α	98			0
Β	44			0
Γ	38			0
Δ	47			0
Ε	1			0
ΣΤ	1			0
ΣΥΝΟΛΟ	229	0	0	0

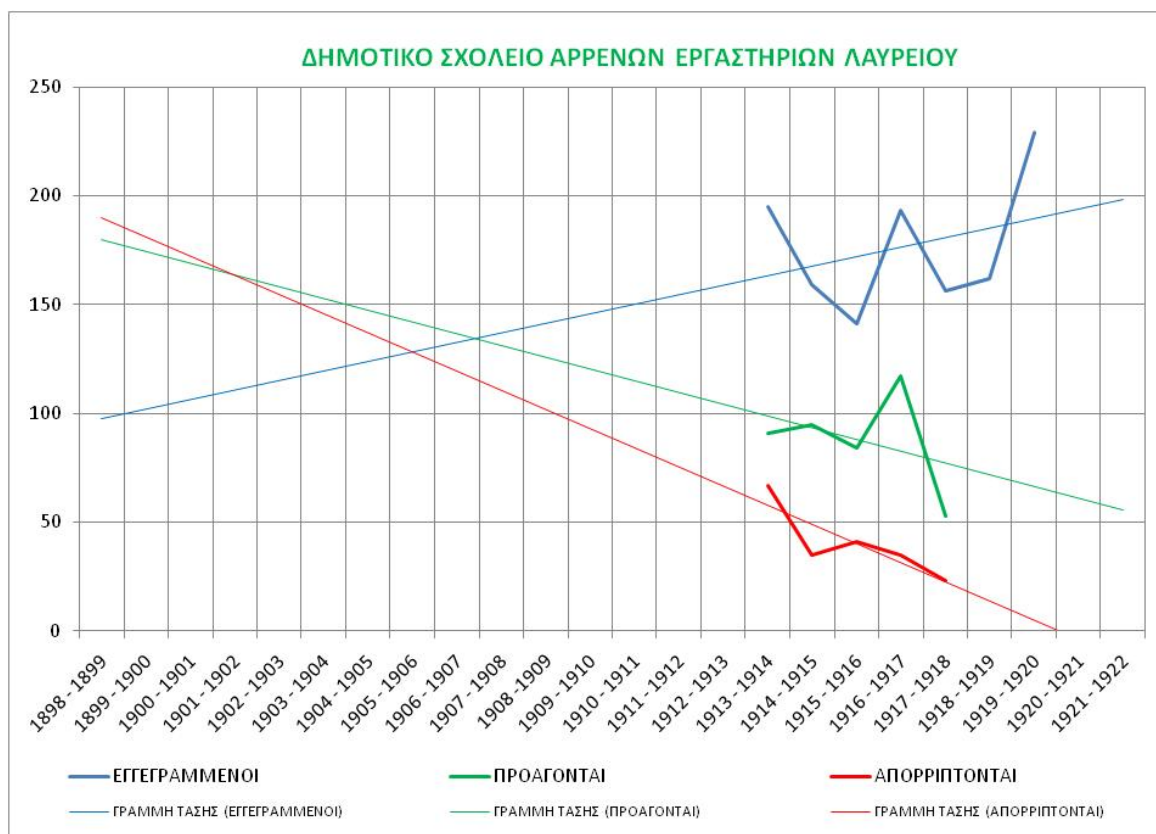
Πίνακας 115: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου

Τα Μαθητολόγια και οι Γενικοί Έλεγχοι του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου περιλαμβάνουν στοιχεία από το σχολικό έτος 1913-1914 μέχρι και το 1919-1920. Για τα σχολικά έτη 1918-1919 και 1919-1920 έχουμε μόνο αριθμό εγγεγραμμένων μαθητών, ενώ για το σχολικό έτος 1917-1918 έχουμε στοιχεία για τις δύο πρώτες τάξεις του σχολείου λόγω καταστροφής των αρχείων. Κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτής της χρονικής περιόδου το Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου λειτουργεί με 6 τάξεις εκτός από τα σχολικά έτη 1917-1918 και 1918-1919 οπότε λειτούργησε με 4 τάξεις. Η περαιτέρω μελέτη των αρχείων του σχολείου μας δείχνει ότι:

- Στην Α΄ τάξη κατά μέσο όρο το 13,04% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 43,58% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Β΄ τάξη και το 43,38% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Β΄ τάξη κατά μέσο όρο το 11,44% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 73,69% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Γ΄ τάξη και το 14,88% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Γ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 34,20% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 58,75% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Δ΄ τάξη και το 7,04% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Δ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 35,53% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 47,86% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Ε΄ τάξη και το 16,60% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Ε΄ τάξη κατά μέσο όρο το 19,29% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 61,15% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται στη Στ΄ τάξη και το 19,55% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.
- Στην Στ΄ τάξη κατά μέσο όρο το 31,25% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά στο σχολείο, το 52,50% των εγγεγραμμένων μαθητών απολύεται και το 3,13% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται.

Συνολικά για την περίοδο από το 1903 μέχρι το 1922 στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου το 24,22% των εγγεγραμμένων μαθητών δεν φοιτά σε αυτό, το 61,15% των εγγεγραμμένων μαθητών προάγεται ή απολύεται και το 26,67% των εγγεγραμμένων μαθητών απορρίπτεται. Η εξέλιξη του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου σε απόλυτους αριθμούς, που αφορούν τη φοίτηση των μαθητών κατά την περίοδο 1897 -1922, παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 10: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου την περίοδο 1897-1922

β. Αναλυτικά προγράμματα και μαθήματα που αφορούν τη διδασκαλία των μαθητών των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδευσεως.

Τα πρώτα αναλυτικά προγράμματα για τα δημοτικά σχολεία δημοσιεύονται το 1894 και αναφέρονται σε κάθε είδος σχολείου ξεχωριστά⁸⁹⁰. Τα αναλυτικά αυτά προγράμματα παραμένουν αμετάβλητα μέχρι το 1913 οπότε ψηφίζονται και δημοσιεύονται τα επόμενα αναλυτικά προγράμματα των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδευσεως, παρά τις όποιες αλλαγές σημειώνονται στην εκπαίδευση όλα αυτά τα χρόνια.

Αυτή η πραγματικότητα οδηγεί τον επιθεωρητή Σπυρίδωνα Προφαντόπουλο να εκδώσει και να αποστείλει προς όλους τους δασκάλους του Νομού Αττικής σχετική εγκύκλιο⁸⁹¹ κατά το σχολικό έτος 1901-1902. Ο επιθεωρητής διαπραγματεύεται μια σειρά θεμάτων⁸⁹² στην εγκύκλιό του με στόχο την «εϋρυθμον λειτουργίαν τῶν σχολείων», όπως δηλώνει χαρακτηριστικά. Αναφερόμενος στα ζητήματα των αναλυτικών προγραμμάτων, ο επιθεωρητής Σπυρίδων Προφαντόπουλος τονίζει ότι κάθε σχολείο ακολουθεί και εφαρμόζει όποιο από τα προγράμματα του 1894, ταιριάζει στον τύπο του, ενσωματώνοντας επίσης τις προβλέψεις του Β.Δ. για την διδασκαλία της γυμναστικής του 1899⁸⁹³, καθώς και τις δικές του οδηγίες σχετικά με τη διδασκαλία των μαθημάτων σε κάθε τύπο δημοτικού σχολείου, τις οποίες παραθέτει στη συνέχεια της εγκυκλίου του.

Σημειώνει χαρακτηριστικά: «Εἰς τὰ γραμματοσχολεῖα τῶν θηλέων κατὰ τὰς ὥρας τῆς μελέτης γίνεται ἀντ' αὐτῆς διδασκαλία ἐργοχειρῶν.

Εἰς διτάξια, ὅταν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συνδιδασχῶσι γραμματικὴν, ἢ τρίτη καὶ τετάρτη τάξις, γίνεται ἰδιαίτερον μάθημα γραμματικῆς ἐπὶ δύο ὥρας εἰς ἑκάστην καὶ ὅταν μὲν διδάσκεται ἡ τρίτη, ἀκροῶται ἡ τετάρτη, ὅταν δὲ διδάσκεται ἡ τετάρτη, ἀσχολεῖται

⁸⁹⁰ Τα αναλυτικά προγράμματα για τα Δημοτικά Σχολεία της Στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαιδευσεως δημοσιεύονται το 1894 με τα ακόλουθα ΦΕΚ:

1. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν μαθημάτων τῶν τετραταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων.», ΦΕΚ 28 τῆς 21 Μαρτίου 1894.
2. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν μαθημάτων τῶν τετραταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων.», ΦΕΚ 44 τῆς 9 Μαΐου 1894.
3. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν μαθημάτων τῶν τριταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων.», ΦΕΚ 53 τῆς 24 Μαΐου 1894.
4. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν μαθημάτων τοῦ τριταξίου δημοτικοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων.», ΦΕΚ 69 τῆς 22 Ἰουνίου 1894.
5. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν διταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων.», ΦΕΚ 76 τῆς 12 Ἰουλίου 1894.
6. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν διταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων.», ΦΕΚ 81 τῆς 26 Ἰουλίου 1894.
7. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν μονοταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων.», ΦΕΚ 88 τῆς 12 Αὐγούστου 1894.
8. Β.Δ. «Περὶ προγραμμάτων τῶν μονοταξίων δημοτικῶν σχολείων τῶν θηλέων.», ΦΕΚ 95 τῆς 1 Σεπτεμβρίου 1894.
9. Β.Δ. «Περὶ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν μαθητῶν τοῦ γραμματείου κλπ.», ΦΕΚ 103 τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1894.

⁸⁹¹ «Εγκύκλιος του Επιθεωρητή Σπυρ. Κ. Προφαντόπουλου προς του δασκάλους του Νομού Αττικής», *Επετηρὶς τῆς Δημοτικῆς Εκπαιδευσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ -ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [247.], σ. 345, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁹² Τα θέματα που διαπραγματεύεται ο επιθεωρητής στην εγκύκλιό του είναι: α) Διεύθυνσις τοῦ σχολείου, β) Ἐγγραφαί, γ) Κατανομή τῶν τάξεων, δ) Βιβλία ὑπηρεσίας, ε) Περιβολή τοῦ μαθητοῦ, στ) Ὁρολόγιον, ζ) Τοποθέτησις τῶν μαθητῶν, η) Προσευχή, θ) Τετράδια, ι) Ἐπαναλήψεις, ια) Παιδονομία, ιβ) Καθήκοντα τοῦ διδασκάλου, ιγ) Πρόγραμμα μαθημάτων τοῦ πλήρους, ιδ) Πορεία τῆς διδασκαλίας.

⁸⁹³ «Ἐκ τῶν κατὰ τὸ 1894 ἐγκριθέντων προγραμμάτων ἑκάστον σχολεῖον ἀκολουθεῖ τὸ εἰς αὐτὸ προσαρμοζόμενον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ἐπενεχθεισῶν εἰς τὸ ὄρολόγιον μεταβολῶν διὰ τῶν ἄρθρων 1, 2, 4 καὶ 6 τοῦ ἀπὸ 20 Νοεμβρίου 1899 Β. Διατάγματος περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γυμναστικῆς». «Εγκύκλιος του Επιθεωρητή Σπυρ. Κ. Προφαντόπουλου προς του δασκάλους του Νομού Αττικής», *Επετηρὶς τῆς Δημοτικῆς Εκπαιδευσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ -ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [174.], σ. 345, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

εις γραφήν ή τρίτη. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν· ἦτοι δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα διδάσκεται ἡ τρίτη ἀριθμητικὴν, τὴν ἀκροαταὶ ἡ τετάρτη· ἄλλας δύο ὥρας γίνεται ἐν τῇ τετάρτῃ ἰδίῳν μάθημα, καθ' ἃς ἡ τρίτη ἀσχολεῖται εἰς λύσιν προβλημάτων ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρὸς οἰκονομίαν τῶν ὥρῶν ἡ τρίτη καὶ τετάρτη συνδιδάσκειται τὴν ἱστορίαν κατὰ τοὺς ὀριζομένους ἐν τῷ προγράμματι τοῦ μονοταξίου κύκλου καὶ περιορίζονται εἰς δύο ὥρας τὰ θρησκευτικά.

Ὅμοια τροποποιήσις δύναται να γείνη καὶ εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ μονοταξίου, ὅταν οἱ μαθηταὶ τῆς τετάρτης καὶ τρίτης, ὡς συνήθως συμβαίνει, δεν δύνανται να συνδιδασχθῶσι γραμματικὴν καὶ ἀριθμητικὴν.

Εἰς τὰ τριτάξια ἡ πραγματογνωσία διδάσκειται ἐν τῇ δευτέρᾳ καθ' ἃς ὥρας ἡ τρίτη ἔχει καλλιγραφίαν, τότε δὲ ἡ φυσικὴ ἱστορία τῆς τρίτης διδάσκειται κεχωρισμένως.

Εἰς τὰ τετρατάξια, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ σχολεῖα, αἱ ὥραι τῆς ἀναγνώσεως, γραμματικῆς, ὀρθογραφικῶν καὶ συγγραφικῶν ἀσκήσεων καὶ ποιημάτων πρέπει να εἶνε διακεκριμέναι ἐν τῷ ὄρολογίῳ.

Αἱ τέσσαρες κατώτεραι τάξεις τοῦ πλήρους ἀκολουθοῦσι τὸ πρόγραμμα τοῦ κοινοῦ τετρατάξίου, πλὴν ὅτι τὰ θρησκευτικά τῆς τετάρτης ὀρίζονται εἰς δύο ὥρας, ὁ δὲ διδάσκαλος τῆς δευτέρας λαμβάνει τὴν φυσικὴ ἱστορίαν καὶ φυσικὴν τῆς ἕκτης τάξεως, ἐνῶ τὰ μάθημα τοῦτο διδάσκει εἰς τὴν τετάρτην ὁ ἔχων καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα τῆς τάξεως ταύτης.

Ἡ γυμναστικὴ καὶ ὠδικὴ τῆς πέμπτης τάξεως συνδιδάσκειται ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῆς πέμπτης.

Εἰς τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην τοῦ πλήρους τῶν ἀρρένων διδάσκονται θρησκευτικὰ δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα, ἑλληνικὰ 12, ἱστορία 2, γεωγραφία 2, ἀριθμητικὴ 3, γεωμετρία 1, φυσικὴ ἱστορία καὶ φυσικὴ 2, καλλιγραφία καὶ ἰχνογραφία 2, γυμναστικὴ 3, ὠδικὴ 2. Διὰ τὰ τῶν θηλέων ὀρίζονται αἱ αὐταὶ ὥραι πλὴν τῶν ἑλληνικῶν, τὰ ὅποια διδασκοντὰ εἰς 11 ὥρας τὴν ἐβδομάδα, προστίθενται δὲ καὶ 2 ὥραι διὰ τὰ ἐργόχειρα.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω συντάσσεται τὸ ὄρολόγιον ἑκάστης τάξεως καὶ εὐρίσκειται πάντοτε τοιχοκολλημένον εἰς καταφανῆς μέρος τῆς αἰθούσης.

Τοποθέτησις τῶν μαθητῶν. Ἡ τοποθέτησις τῶν μαθητῶν πρέπει να γίνεται κατὰ λόγον τῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητος αὐτῶν, ὥστε εἰς τὰ πρῶτα θρανία να καθῆνται αἱ ἀμελέστεροι καὶ εἰς τὰ τελευταῖα οἱ ἄριστοι· δύναται να γείνη ἐξαιρέσις ὡς πρὸς τοὺς ἔχοντας βραχύτατον ἀνάστημα ἢ ἐλάττωμα τῆς ἀκοῆς εἴτε τῆς ὀράσεως.

Ἐφ' ὅσον ἡ κατάστασις τοῦ διδακτηρίου ἐπιτρέπει, οἱ μαθηταὶ πρέπει να εἶνε ἐστραμμένοι πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς δυσμᾶς καὶ να δέχωνται τὸ φῶς ἐξ ἀριστερῶν ἐὰν εἶνε δυνατὸν να φωτίζεται ἐπαρκῶς ἡ αἰθουσα τῆς διδασκαλίας ἐκ μιᾶς πλευρᾶς, πρέπει να κλείωνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας τὰ παράθυρα τῶν ἄλλων πλευρῶν.

Προσευχὴ. Ἀρκετὴ εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ θεανθρώπου διὰ τοῦ εὐαγγελίου ὀρισθεῖσα προσευχὴ πάτερ ἡμῶν. Δεν εἶναι ἀνάγκη να λέγωνται ἄλλαι προσευχαὶ καὶ ἰδία μακροσκελεῖς.

Τετράδια. Οἱ μαθηταὶ τῆς δευτέρας τάξεως τηροῦσι δύο τετράδια 1) τῆς καλλιγραφίας ἐν ᾧ γράφουσιν εἰς μέγεθος οὐχὶ πολὺ μικρὸν γράμματα, κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἐξάμηνον διὰ μολυβδοκονδύλου, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον διὰ γραφίδος, 2) ἀριθμητικῆς, ἐν ᾧ γράφουσιν ἀσκήσεις ἐπὶ τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων, ὡς χωροῦσιν ἐν τοῖς ἐγκεκοιμένοις βιβλίοις, καὶ διάφορα προβλήματα.

Οἱ μαθηταὶ τῆς τρίτης τάξεως καὶ τετάρτης τάξεως τηροῦσι τὰ ἐξῆς τετράδια, 1) καλλιγραφίας, ἐν ᾧ γράφουσιν οἱ μὲν τῆς τρίτης τάξεως τὰ μικρὰ καὶ τὰ κεφάλαια γράμματα, τῆς δὲ τετάρτης τὰ αὐτὰ εἰς μικρότερον μέγεθος, ὡς καὶ γράμματα τοῦ τύπου, 2) τῶν ἐκθέσεων, 3) ἀριθμητικῆς περιέχον ἀσκήσεις τῶν διδασκομένων καὶ διάφορα προβλήματα, 4) τῆς γραμματικῆς, ἐν ᾧ γράφονται ὀνόματα καὶ ῥήματα καθ' ἣν σειρᾶν κλίνονται, ὀνόματα εἰς ὀρισμένας πτώσεις ῥήματα εἰς ὀρισμένους χρόνους ἢ πρόσωπα, 5) χαρτογραφίας, ἐν ᾧ γράφουσιν τὸ σχῆμα ἑκάστου νόμου καὶ σημειοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ μόνον τὸ ἀρχικὸν γράμμα τῶν πόλεων, ὀρέων, ποταμῶν, λιμνῶν, κόλπων, ἀκρωτηρίων κλπ.

Ἐν τῷ τετραδίῳ τῶν ἐκθέσεων γράφονται καὶ αἱ ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις, εἰς δὲ τὰ διτάξια καὶ μονοτάξια καὶ ἡ ἀντιγραφὴ κεμένου, ἥτις δίδεται ὡς ἀσχολία.

Τὰ τετράδια ταῦτα, ἐν οἷς φαίνεται ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου, ἐπιθεωρούμενα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ διορθούμενα φυλάττονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν· ἐὰν δὲ μαθητῆς ἀλλάξη

τετράδιον, παραδίδει τὸ παλαιὸν εἰς τὸν διδάσκαλον, ὅστις φυλάττει αὐτὸ ἐν τῷ γραφεῖῳ.

Αἱ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 9 τοῦ περὶ ἐγγραφῆς κλπ. Β. Διατάγματος προβλεπόμεναι ἐξετάσεις τῶν μαθημάτων γίνονται ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τετραδίου, τὸ ὁποῖον πάντοτε μένει ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ οὐδέποτε δίδεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν εἰμὴ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐξετάσεως.

Ἐπαναλήψεις. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν μαθημάτων ἐν ἐκάστη τάξει γίνεται σύντομος ἐπανάληψις τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ τάξει διδασκθέντων ἐκ τῆς γραμματικῆς, ἀριθμητικῆς καὶ γεωγραφίας.

Κατὰ σάββατον γίνεται ἐπανάληψις τῶν διδασκθέντων ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, ἀπάντων δὲ τῶν μαθημάτων κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας ἐργασίμους ἡμέρας ἐκάστου μηνός, κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἐξαμήνου ἐπὶ δέκα ἡμέρας καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἐπὶ ἓνα μῆνα.

Καθήκοντα τοῦ διδασκάλου. Ἐκτὸς τῶν κυρίων καθηκόντων, γνωστῶν εἰς πάντας, οἱ διδάσκαλοι ὑποχρεοῦνται νὰ ὀδηγῶσι τοὺς μαθητὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὀφείλουσι πρὸς τούτοις νὰ κατοικῶσι πλησίον τῆς ἔδρας τοῦ σχολείου, νὰ μὴ διδάσκωσιν ἰδιαιτέρως τοὺς μαθητὰς τοῦ σχολείου, ἐν ᾧ ὑπηρετοῦσι, καὶ νὰ κανονίζωσι τὰς ἰδιαιτέρας τῶν ἐργασίας, ἐὰν ἔχωσι τοιαύτας, εἰς τὰς μετὰ τὸ μεσημβρινῶν μάθημα ὥρας.

Ὅρθογραφικαὶ ἀσκήσεις. Πρὸς ἄσκησιν εἰς τὸ ὀρθῶς γράφειν δεν δίδεται ἄγνωστον τεμάχιον, ἀλλ' ὑπαγορεύεται δεδιδασμένον, τὸ ὁποῖον γνωστοποιεῖται εἰς τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς προτεραίας, ἵνα σπουδάσωσι αὐτὸ οἱκοὶ ὑπὸ ὀρθογραφικὴν ἔποσιν.

Ἐκθέσεις ἰδεῶν. Κατάλληλος ὕλη ἐκθέσεων εἶνε περιγραφὴ πραγμάτων τοῦ σχολείου καὶ ἄλλων γνωστοτάτων ἀντικειμένων, διηγήσεις σύντομοι καὶ συμβάντα τοῦ καθημερινοῦ βίου, περιγραφὴ τοῦ βίου τοῦ μαθητοῦ, κηπουροῦ, ποιμένος καὶ ἐν γένει ἀνθρώπου γνωστοῦ ἐπαγγέλματος, περιγραφὴ γνωστῶν ζώων καὶ φυτῶν, βίος καὶ χρησιμότης αὐτῶν ἐνίοτε ταῦτα ἐκτίθονται ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς.

Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐκθέσεις γίνονται μετὰ προηγουμένην ἀπὸ στόματος ἐκμάθησιν δι' ἐρωτήσεων, ἃς ὁ διδάσκαλος γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἐνῶ οἱ μαθηταὶ γράφουσι τὰς ἀποκρίσεις. Κατόπιν ὁ διδάσκαλος ἀναπτύσει τὴν ὕλην μὲ προτάσεις καὶ περιόδους ὡς οἷον τε βραχυτάτας, βραδύτερον οἶδει τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου καὶ ὀρίζει τὴν μορφήν προσέχων μὴ ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐκτιθεμένων ἀποστηθίσωσιν οἱ μαθηταὶ τὸ περιεχόμενον καὶ τρόπον τινὰ ἀντιγράψωσι τὴν ἔκθεσιν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου' ἐν γένει πρέπει νὰ ἀφίεται πολὺ μέρος εἰς τὴν αὐτενέργειαν τοῦ μαθητοῦ.

Ἀριθμητικὴ. Τὰ προβλήματα πρέπει νὰ ἀναφέρονται πάντοτε εἰς τὰς συναλλαγὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου· ἀπορριπτεὰ τὰ πολὺπλοκα καὶ ἐπιδεικτικὰ προβλήματα, ὧν ἡ λύσις ἐκμανθάνεται μηχανικῶς εἰς τὴν τετάρτην τάξιν ἀναγκαῖος εἶνε ὁ συνδυασμὸς τῆς γεωμετρίας μετὰ τῆς ἀριθμητικῆς εἰς τὰ προβλήματα.

Ποιήματα ἄσματα. Ποιήματα διδάσκονται ὅσα περιέχονται ἐν τοῖς ἐγκεκριμένοις βιβλίοις. Ἐὰν τὶς νομίζῃ πρόσφορον εἰς διδασκαλίαν ἄλλο ποίημα ἢ ἄσμα, δύναται νὰ διδάξῃ τοῦτο, ἀφοῦ προηγουμένως ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐγκρισίν ἡμῶν.

Ἀπαγορεύονται οἱ διάλογοι, μονόλογοι, κωμωδία, κωμειδύλλια, τεμάχια ἐκ δραμάτων καὶ μελοδραμάτων, διότι διὰ τῆς διδασκαλίας τούτων μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ σπατάλης χρόνου ἐπιτυγχάνεται μόνον τὸ ἄκαρπο ἀποτέλεσμα νὰ διεγερθῇ κατὰ τὰς ἐξετάσεις ἡ ἰλαρότης τῶν ἀκροατῶν.

Γραφή. Μεγίστη προσοχὴ πρέπει νὰ δίδεται εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων περὶ τῆς στάσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς χρήσεως τῶν δακτύλων κατὰ τὴν γραφήν, ἰδία ὅταν τὸ πρῶτον ὁ μαθητὴς λαμβάνῃ ἀνὰ χεῖρας τὸν κονδυλοφόρον.

Γυμναστικὴ. Ὅπου ἡ κατάστασις τοῦ διδασκῆριου ἢ ἀτμοσφαιρικαὶ ἀνωμαλία δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν διδασκαλίαν τῆς γυμναστικῆς, τὸ μάθημα δὲν παραλείπεται, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ κατὰ χώραν μένοντες ἐκτελοῦσι κινήσεις τῶν χερῶν, τοῦ κορμοῦ τῆς κεφαλῆς κλπ.

Ἀνάγνωσις. Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει διδάσκονται καθ' ἐκάστην 10-20 στίχοι, ἐν τῇ τρίτῃ 15-30, ἐν τῇ τετάρτῃ 25-40. Ὁ διδάσκαλος κανονίζει ἐν ἀκριβείᾳ τὸ ποσὸν τῆς

διδασκτέας ύλης, έχων προὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν καὶ τῆ φύσιν τοῦ διδασκομένου μαθήματος.

Κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας ἐν τῇ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ τάξει οἱ μαθηταὶ ἀφίενται ἐλεύθεροι νὰ διηγῶνται ὅ,τι ἀντιλαμβάνονται χωρὶς νὰ διακόπτονται.

Πραγματογνωσία. Δύναται νὰ ἀντικατασταθῶσιν ἢ νὰ παραλειφθῶσι μέρη τινὰ ἐκ τῆς ὕλης τοῦ προγράμματος, ὅταν ἡ διδασκαλία τούτων δεν δύναται νὰ εἶναι ἐποπτική.

Θρησκευτικά, Ἱστορία. Προτιμητέα ἐν τῇ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ τάξει ἡ διηγηματικὴ μορφή. Οἱ μαθηταὶ ἀφίενται ἐλεύθεροι νὰ ἐκθέτωσι χωρὶς νὰ διακόπτονται ἐν τῷ μεταξῦ, ἵνα μὴν στερῶνται τῆς εὐχαριστήσεως, ἣν παρέχει αὐτοῖς

ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀπρόσκοπος διήγησις. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς διηγήσεως ὁ διδάσκαλος συμπληροῖ τὰ κενὰ καὶ διορθεῖ τὰς ἀνακριβείας καὶ τὰ γλωσσικὰ σφάλματα.

Φυσικὴ ἱστορία. Ἐν ἐκάστῳ φυτῷ ἐξετάζονται τὰ ἐξῆς κατὰ σειρὰν μέγεθος, ῥίζα, στέλεχος, φύλλα, ἄνθη, καρπός, τόπος ἔνθα εὐδοκμεῖ, χρόνος ἀνθήσεως, συγκομιδὴ τῶν καρπῶν, χρησιμότης, πολλαπλασιασμός, κατὰτάξις, συγγένεια.

Γραμματικὴ. Οἱ μαθηταὶ καθοδηγούνται εἰς τὴν ἐξαγωγήν μόνον τῶν κανόνων ἐκείνων, οἵτινες ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῶν καταλήξεων καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν τονισμόν, παραλειπομένων τῶν μὴ ἐχόντων πρακτικὸν σκοπὸν. Ἐπίσης παραλείπονται καὶ οἱ τύποι, οἵτινες οὐδόλως ἢ σπανίως ἀπαντῶσιν ἐν τῇ νέᾳ τῇ νέᾳ γλώσσῃ· οὕτω δέον νὰ μὴν διδάσκωνται παντάπασι τὰ ἀπτικὰ τῆς δευτέρας κλίσεως, οἱ νεκροὶ τύποι τῶν τριτοκλίτων καὶ τῶν παραθετικῶν, ὁ διυκὸς ἀριθμὸς, τὰ χρονικὰ ἀριθμητικά, αἱ ἀντωνυμίαι, ἃς δεν διαλαμβάνει τὸ πρόγραμμα, οἱ ἀρχικοὶ τύποι τῶν συγκοπτομένων καὶ τῶν συνηρημένων, πάντες οἱ ῥηματικοὶ τύποι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, οἱ ὀρισμοὶ τοῦ γένους, ἀριθμοῦ, πτώσεως, διαθέσεως, χρόνου, φωνῆς κλπ. Ἡ προσωδία τοῦ ἄ εἰς τὰ θηλυκὰ οὐσιαστικὰ τῆς πρώτης κλίσεως, ὅταν δεν ἐνδιαφέρῃ τὸν τονισμόν, ἀπαριθμησις ψιλομένων καὶ δασυνομένων λέξεων, ὁ σχηματισμὸς τῆς ὀνομαστικῆς τῶν τριτοκλίτων, τὰ παντοειδῆ παθήματα τῶν θεμάτων καὶ ἄλλα ἄχρηστα εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν. Μόνον ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἕκτῃ τάξει διδάσκεται γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς.

Πρόγραμμα μαθημάτων τοῦ πλήρους. Εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ πλήρους ἐκτελεῖτε κατὰ γράμμα τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ τετραταξίου.

Εἰς τὴν πέμπτῃ διδάσκονται τὰ ἐξῆς μαθήματα- Θρησκευτικά. Παλαιὰ διαθήκη, ἰδίᾳ περὶ τοῦ νόμου τοῦ Μωυσέως, περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ καὶ τῶν κυριωτέρων κριτῶν, περὶ Ἰὼβ καὶ Ρουθ, ἱστορία τῶν βασιλέων Σαούλ, Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος, διαίρεσις τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν τοῦ βασιλείου Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα, περὶ τῶν προφητῶν, ἐπιστροφὴ τῶν Ἰουδαίων εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐρμηνεῖα καὶ ἐκμάθησις ἀπολυτικίων τῆς ὀκταήχου.

Ἑλληνικά. Ἑρμηνεῖα μύθων τοῦ Αἰσώπου καὶ διηγημάτων ἀναφερωμένων εἰς τὴν μυθικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ ὁμαλὸν τυπικὸν τῆς ἀρχαίας ἀπτικῆς διαλέκτου μετὰ τὸν ἀναγκαιοτάτων κανόνων μέχρι τῶν ὑγρολήκτων ῥημάτων. Ἐκ τοῦ συντακτικοῦ περὶ τῶν μερῶν τῆς προτάσεων, περὶ κυρίων καὶ δευτερευουσῶν προτάσεων, περὶ τελικοῦ καὶ εἰδικοῦ ἀπαρεμφάτου, ἀνάγνωσις ἐκ νεοελληνικοῦ κειμένου. Ἐκθεσις ἰδεῶν καὶ ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις.

Ἱστορία. Ἑλληνικὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμινώνδα, λεπτομερέστερον τὰ περὶ Σόλωνος καὶ Λυκούργου, τὰ Μηδικὰ καὶ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Γεωγραφία. Τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος λεπτομερῶς· ἐπισκόπησις τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου.

Ἀριθμητικὴ. Διαιρετότης τῶν ἀκεραίων διὰ 2, 3, 6, 5, 10, 4, 12, 9, 25, 100· κλάσματα καὶ αἱ τέσσαρις ἐπ' αὐτῶν θεμελιώδεις πράξεις· δεκαδικὰ.

Γεωμετρία. Ἐπανάληψις τῶν ἐν τῇ τετάρτῃ τοῦ τετραταξίου διδασκομένων.

Φυσικὴ. Περὶ βαρύτητος, βάρους, ἰσορροπία, πτώσις τῶν σωμάτων, διάφορα εἶδη μοχλῶν, ὄργανα κοινῆς χρήσεως ἐξεταζόμενα ὡς μοχλοί, ὑδροστατικὴ, ἀρχὴ τοῦ Ἀρχιμήδους, συγκοινωνούντα ἀγγεῖα, ἀρτεσιανὰ φρεάτια, ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ, βάρους αὐτοῦ, ἀερόστατον.

Φυσικὴ ἱστορία. Ἐκ τῆς ζωολογίας τὰ σπονδυλωτά, ἐκ τῆς φυτολογίας περὶ τῶν ὀργάνων τῶν φυτῶν καὶ τῆς λειτουργίας αὐτῶν, δικοτυλήδονα

Εἰς τὴν ἕκτῃν τάξιν διδάσκονται τὰ ἐξῆς:

Θρησκευτικά. Νέα διαθήκη λεπτομερώς τὰ κυριώτερα θαύματα, ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλία, ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, αἱ κυριώτεροι παραβολαί, εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, μυστικὸς δεῖπνος, ἀνάστασις, ἀνάληψις ἐρμηνεῖα περικοπῶν τοῦ εὐαγγελίου.

Ἑλληνικά. Ὅλον τὸ ὁμαλὸν τυπικόν, κατὰ δὲ τὸ δεῦτερον ἐξάμηνο τὸ ἀνώμαλον τυπικόν. Ἐκ τοῦ συντακτικοῦ σύμπτυξις προτάσεων εἰς μετοχὰς καὶ ἀνάλυσις τῶν μετοχῶν, μετοχὴ ἀπόλυτος, σημασία τῆς εὐκτικῆς μετὰ τοῦ ἂν καὶ ἄνευ αὐτοῦ, ἐρμηνεῖα ἐκ τῆς Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος. Λουκιανοῦ ἐνύπνιον, Πλουτάρχου Λακαινῶν ἀποφθέγματα, ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις καὶ ἐκθέσεις.

Ἱστορία. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑπαμινώνδα μέχρι τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτῆσεως, εἴτα περὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, Ἰουστινιανοῦ, Ἡρακλείου, Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Γεωγραφία. Τῆς Ἑλλην. χερσονήσου καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἐπισκόπησις τῶν πέντε Ἡπειρῶν.

Ἀριθμητικὴ. Αἱ τέσσαρες πράξεις ἐπὶ τῶν δεκαδικῶν· συμμιγεῖς. Ἀπλὴ μέθοδος τῶν τριῶν. Εὐρεσις τοῦ τόκου καὶ τοῦ ἐπιτοκίου. Προβλήματα.

Γεωμετρία. Ἐπίκεντροι καὶ ἐγγεγραμμένοι γωνία. Κατασκευὴ γωνιῶν, μέτρησις αὐτῶν, κανονικὰ πολύγωνα, Στερεὰ σώματα, καταμέτρησις τοῦ ὄγκου, μέτρησις τοῦ κύκλου.

Φυσικὴ. Θερμότης, ἀγωγοί, διαστολὴ τῶν σωμάτων, θερμόμετρον, διαστολὴ τῶν ἀερίων. Ὑδραντλία, βαρόμετρον, ἀπόσταξις, ἐξάτμισις, ναυτικὴ πυξίς.

Φυσικὴ ἱστορία. Ἐξέτασις τῶν ἀσπονδύλων. Σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου. Ὄρυκτά. Εὐγενῆ μέταλλα. Περὶ ἠφαιστειῶν καὶ σεισμῶν.⁸⁹⁴»

Οἱ οδηγίες του επιθεωρητῆ καλύπτουν με πολὺ συγκεκριμένο καὶ αναλυτικὸ τρόπο ὅλα τα ζητήματα που σχετίζονται με τὴ διδασκαλία τῶν μαθημάτων στα δημοτικὰ σχολεῖα του νομοῦ Αττικῆς, δημιουργώντας ἐτσι σαφὴ πλαίσια μέσα στα οποία οφείλει να κινηθεῖ κάθε δάσκαλος, κατὰ τὴ διδασκαλία του. Ταυτόχρονα ἐρχεται να καλύψει τὴν ἀπουσία τροποποίησης τῶν αναλυτικῶν προγραμμάτων του 1894, ἰδίως μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς γυμναστικῆς στα δημοτικὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ ἀπουσία ωρολογίων καὶ αναλυτικῶν προγραμμάτων, τα οποία να ἀκολουθοῦν τις ἀλλαγές που σημειώνονται στὴν ἐκπαίδευση, συνεχίζεται μέχρι το 1913, παρὰ το γεγονός ὅτι ἡ ψήφιση τοῦ νόμου ΓΨΗ΄ του 1905⁸⁹⁵, ἐπιφέρει σημαντικὲς τροποποιήσεις στα εἶδη τῶν δημοτικῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως⁸⁹⁶. Αὐτὴ ἡ

⁸⁹⁴ «Ἐγκύκλιος τοῦ Ἐπιθεωρητῆ Σπυρ. Κ. Προφαντόπουλου πρὸς τοῦ δασκάλους τοῦ Νόμου Ἀττικῆς», *Επετηρὶς τῆς Δημοτικῆς Εκπαιδεύσεως*, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [247.], σ. 345, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁸⁹⁵ Νόμος ΓΨΗ΄ (ὑπ' αριθ. 3098) «Περὶ τροποποίησης τῶν νόμων ΒΤΜΘ΄ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 καὶ ΒΤΖ΄ τῆς 5 Ἀπριλίου 1896, περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 165/19 Αυγούστου 1905, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικὰ κείμενα, πηγή [135], σ. 120, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

⁸⁹⁶ Οἱ ἀλλαγές αὐτές ἀποτελοῦν ἀντικείμενο διευκρινιστικῆς ἐγκυκλίου τοῦ Υπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ἡ οποία ἀποστέλλεται πρὸς τοὺς επιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἡ ἐγκύκλιος ἀναφέρει:

«[...]Δια τοῦ μνημονευθέντος νόμου ἡ ἐκπαίδευσις πρὸς ἐπαρκεστέραν μόρφωσιν καὶ παροχὴν γνώσεων καὶ δεξιότητων εἰς τοὺς μαθητεύοντας ἀναλόγων πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας ἀγαθὴ τύχη προάγεται εἰς ἐξαετὴ ἐν πάσι τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις πλην τῶν γραμματειῶν, ἐν οἷς παραμένει τετραετής. Οἱ ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις ἀποπερατώσαντες εὐδοκίμως τὰ μαθήματα τῆς τετάρτης τάξεως δύνανται να καταταχθῶσι μετ' ἐξέτασιν εἰς τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ τοὺς μὴ κατατασσόμενους εἰς τὰ ἐλληνικά σχολεῖα οφείλουσιν οἱ διευθυνταὶ τῶν πλήρων να υποχρεώσι δια τῶν γνωστῶν νομίμων μέσων να φοιτήσιν εἰς τὴν πέμπτην καὶ τὴν ἕκτην τάξιν, ὅπως συμπληρώσωσι τὰς σπουδὰς τῶν. Ἀναλυτικὰ δε καὶ ωρολόγια προγράμματα ἐντὸς τοῦ σχολικοῦ τούτου ἔτους ἐκδοθησόμενα θέλουσι πηδαλιουχίῃ τοὺς διδασκάλους εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξαετοῦς παιδεύσεως.

Μετονομάζονται κοινὰ δημοτικὰ σχολεῖα τὰ πρότερον καλούμενα γραμματεῖα, τὰ δε λοιπὰ ἐξαετὴ τὴν φοίτησιν ἔχοντα πλήρη. Καὶ ἐν ἐκείνοις μεν ὑπηρετοῦσιν οἱ υποδιδάσκαλοι πρότερον καλούμενοι γραμματισταί, ἐν τούτοις δε δημοδιδάσκαλοι (ἀρθρον 1), ἀποκλειομένων τέλεον τῶν γραμματοδιδασκάλων, οἵτινες ὑπῆρξαν ἡ λύμη τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐπιτρέπομεν δε κατ' αὐτὸ προσεχές θέρος πρὸς διδακτικὸν καταρτισμὸν τῶν διδασκάλων, ἰδίᾳ τῶν μονοταξίων πλήρων δημοτικῶν σχολείων, να συγκαλέσητε κατὰ νομοῦς συνέδρια, ἐν οἷς δια πεπειραμένων καὶ διακρινομένων ἐπὶ παιδείῃ καὶ μεθοδικῇ ικανότητι

πραγματικότητα οδηγεί τον επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων του νομού Αττικής Ιωάννη Μεγαρέα να δημοσιεύσει «Οδηγία προς σύνταξιν ωρολογίων προγραμμάτων πλήρων δημοτικών σχολείων άρρένων και θηλέων, λειτουργούντων διά πλειόνων τών δύο διδασκάλων»⁸⁹⁷, στο περιοδικό *Το Δημοτικόν Σχολείον*, το 1912. Στις οδηγίες του αυτές περιλαμβάνονται ωρολόγιο πρόγραμμα για πολυτάξια σχολεία καθώς και σύντομες οδηγίες για τη σύνταξη των ωρολογίων προγραμμάτων. Το ωρολόγιο πρόγραμμα του Ιωάννη Μεγαρέως περιλαμβάνει τα μαθήματα και τις ώρες που αυτά πρέπει να διδάσκονται ανά τάξη:

Μαθήματα	Ώρες διδασκαλίας κατά τάξεις					
	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'
α) Γλωσσικά						
Νέα Ελληνικά	8	6	6	6	3	3
Αρχαία Ελληνικά	-	-	-	-	3	3
Γραμματική	-	3	3	3	2	2
Πραγματογνωσία	3	3	-	-	-	-
β) Μαθηματικά						
Αριθμητική	4	4	4	4	3	3
Γεωμετρία	-	-	-	-	2	2
γ) Ιστορικά						
Θρησκευτικά	2	2	2	2	2	2
Γεωγραφία	-	-	3	3	3	3
Ιστορία	-	-	-	3	3	3
δ) Φυσιογνωστικά						
Φυσ. Ιστορία	-	-	3	3	2	2
Φυσ. Πειραματική	-	-	-	-	2	2
ε) Τεχνικά						
Καλλιγραφία	-	3	2	2	-	-
Ιχνογραφία	-	-	2	2	3	3
Γυμναστική	2	2	3	3	3	3
Ωδική και απαγγελία	3	3	2	2	2	2
ς) Ευαγγέλιον	-	-	1	1	1	1
Το όλον	22	26	31	34	34	34

Πίνακας 116: Ωρολόγιο πρόγραμμα του Ιωάννη Μεγαρέως

Στη συνέχεια δίνει και τις ακόλουθες οδηγίες προς τους συλλόγους διδασκόντων: «Το ωρολόγιον πρόγραμμα της εργασίας εκάστου σχολείου καταρτίζεται υπό του Συλλόγου των διδασκάλων, λαμβάνοντος υπ' όψει τας συνθήκας υφ' ας λειτουργεί το σχολείον και την ενδεχομένην ειδικότητα των διδασκάλων εις τα διάφορα μαθήματα, ως εξής:

1) Επιτρέπεται ένωσις τάξεων προς διδασκαλίαν μαθημάτων μόνον εάν ο αριθμός των μαθητών των ενουμένων τάξεων μη υπερβαίνει τους 80. Κατά προτίμησιν ενονται αι ολιγώτερον αριθμόν μαθητών συναποτελούσι τάξεις. Αν τάξεως τινος ο αριθμός των μαθητών υπερβαίνει τους 80, η τάξις διαιρείται εις δύο τμήματα ιδιαιτέρως διδασκόμενα.

2) Προς συνδιδασκαλίαν δύνανται να ενώνται αι τάξεις Α' και Β', Γ' και Δ', Ε' και Σ'. Εν τω μαθήματι δ' όμως της ιστορίας και εν τοις τεχνικοίς μαθήμασι δύνανται και πλείονες να συνδιδάσκονται τάξεις. Η ανάγνωσις Α' και Β' τάξεως, η γραμματική Β' τάξεως και η γεωγραφία Γ' και Δ' τάξεως διδάσκονται πάντοτε ιδιαιτέρως. Τα ελληνικά Γ' και Δ' τάξεως μόνον εν τω τριταξίω σχολείω συνδιδάσκονται, γινομένης χρήσεως το μεν πρώτον έτος του αναγνωστικού βιβλίου της μιας τάξεως το δε δεύτερον του της άλλης. Το αυτό γίνεται και εν τη διδασκαλία της Ε' και Σ' τάξεως εν τοις Ελληνικοίς. Η διδασκαλία του Ευαγγελίου γίνεται πάντοτε εις ηνωμένας τας τάξεις Γ' και Δ' (άνευ βιβλίου) και Ε' και Στ' (από του κειμένου).

διδασκάλων θέλετε ασκήσει τους προσκληθησομένους εις την διδασκαλίαν των μονοταξίων σχολείων χρώμενοι υποδειγματικαίς και δοκιμαστικαίς διδασκαλίαις και συζητήσεων επί ταύταις. Εν καιρώ λεπτομερέστερον και ακριβέστερον θέλομεν κανονίσει τα κατά τα συνέδρια ταύτα των διδασκάλων. [...]» «Έγκύκλιος έξιμηνηντική του νόμου Γ'Η' «Περί τροποποιήσεως τών νόμων ΒΤΜΘ' και ΒΤΖ' περί δημοτικής εκπαίδευσως», *Δημ. Εκπαίδευσις*, Τεύχος 12, 30 Δεκεμβρίου 1905, σ. 1. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [259.], σ. 381, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁹⁷ «Οδηγία προς σύνταξιν ωρολογίων προγραμμάτων πλήρων δημοτικών σχολείων άρρένων και θηλέων, λειτουργούντων διά πλειόνων τών δύο διδασκάλων», *Το Δημοτικόν Σχολείον*, Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 69. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [261.], σ. 383, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

3) Κατά προτίμησιν ενούνται αι τάξεις εν τη διδασκαλία των τεχνικών μαθημάτων, κατόπιν εν τη διδασκαλία των ιστορικών και φυσιογνωστικών μαθημάτων και εν εσχάτη ανάγκη εν τη διδασκαλία των μαθηματικών και γλωσσικών. Η γραφή εν τη Β΄ τάξει, και μάλιστα εν τω τριταξίω σχολείω, δύναται να δίδηται και ως σιωπηρά εργασία.

4) Εν τω ωρολογίω προγράμματι η διδασκλία των γλωσσικών μαθημάτων και των μαθηματικών τάσσεται, εφ' όσον είνε δυνατόν, εις τας πρώτας πρωϊνάς ώρας. Η διδασκαλία των τεχνικών μαθημάτων τάσσεται ευθύς μετά και εις την τελευταίαν μ.μ. ώραν. Διάλειμμα γίνεται π.μ. $\frac{1}{4}$ της ώρας μετά δίωρον εργασίαν.

5) Εν τοις σχολείοις των θηλέων αφαιρείται ανα μία ώρα εκ της διδασκαλίας μαθημάτων τινών, εκλεγομένων υπό του Συλλόγου των διδασκαλισσών, ίνα οικονομηθή τρίωρος καθ' εβδομάδα χρόνος δι' εκάστην τάξιν, ή πλείονας συνεργαζομένας, προς διδασκαλίαν των εργοχείρων και άλλας χειροτεχνίας. Το αυτό δύναται να γείνη και εν σχολείοις των αρρένων, όπου είναι δυνατόν να ασχολώνται οι μαθηταί εις χειροτεχνίας.⁸⁹⁸»

Η απουσία ωστόσο αναλυτικών και ωρολογίων προγραμμάτων αποτελεί αιτία έντονου προβληματισμού. Για το λόγο αυτό το ίδιο εκπαιδευτικό περιοδικό *Το Δημοτικόν Σχολείον* απευθύνεται σε ένα μέλος του Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως τον κ. Χρ. Οικονόμου, ο οποίος συντάσει ωρολόγια προγράμματα για τα δημοτικά σχολεία καθώς και σύντομες οδηγίες με σκοπό αυτά να αποτελέσουν σημείο αναφοράς για τους εκπαιδευτικούς αλλά και σημείο κριτικής με σκοπό τη βελτίωσής τους⁸⁹⁹. Τα ωρολόγια προγράμματα ταξινομούνται ανάλογα με τον αριθμό των υπηρετούντων δασκάλων σε αυτά. Όπως προκύπτει από τους παρακάτω πίνακες, περιλαμβάνονται ωρολόγια προγράμματα για σχολεία τα οποία: α) έχουν 6 τάξεις και 6 δασκάλους, β) έχουν 6 τάξεις και 5 δασκάλους, γ) έχουν 6 τάξεις και 4 δασκάλους, δ) έχουν 6 τάξεις και 3 δασκάλους, ε) έχουν 6 τάξεις και 2 δασκάλους, στ) έχουν 6 τάξεις και 1 δάσκαλο και ζ) έχουν 4 τάξεις και 1 δάσκαλο.

⁸⁹⁸ «Οδηγίαι πρὸς σύνταξιν ὠρολογίων προγραμμάτων πλήρων δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ θηλέων, λειτουργούντων διὰ πλείονων τῶν δύο διδασκάλων», *Το Δημοτικόν Σχολείον*, Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 69. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [261.], σ. 383, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁸⁹⁹ «Χ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ 1-6 ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΑΥΤΟΥ», *Το Δημοτικόν Σχολείον*, Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 97. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [262.], σ. 384, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

α)

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ
Α'. ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
9-10	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
10-11	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις	Αριθμητ.	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις	Αριθμητ.	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις	Αριθμητ.
11-12	Ιχνογραφ.	Χειροτεχν.	Ιχνογραφ.	Χειροτεχν.	Ιχνογραφ.	
2-3	Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Παιδιαί		Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Παιδιαί	Θρησκευτ.

Β'. ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
9-10	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
10-11	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.
11-12	Φυσ. Ιστορ.	Χειροτεχν.	Καλλιγρ.	Φυσ. Ιστορ.	Χειροτεχν.	Καλλιγρ.
2-3	Ιχνογραφ.	Πατριδογρ.	-----	Ιχνογραφ.	Πατριδογρ.	Θρησκευτ.
3-4	Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Παιδιαί	-----	Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Παιδιαί	-----

Γ'. ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
8-9	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
9-10	Διδ. Γλώσ.	Αριθμητ.	Διδ. Γλώσ.	Αριθμητ.	Διδ. Γλώσ.	Αριθμητ.
10-11	Φ. Ιστορία	Πατριδογρ.	Φ. Ιστορία	Ιστορία	Φ. Ιστορία	Πατριδογρ.
11-12	Ιχνογραφ.	Χειροτεχν.	-----	Χειροτεχν.	Ιχνογραφ.	-----
2-3	Καλλιγρ.	Θρησκευτ.	-----	Θρησκευτ.	Καλλιγρ.	Θρησκευτ.
3-4	Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Γυμναστικ.	-----	Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Γυμναστικ.	-----

Δ'. ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
8-9	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
9-10	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.
10-11	Φυσ. Ιστορ.	Ιστορία	Φ. Ιστορία	Ιστορία	Φ. Ιστορία	Χειροτεχν.
11-12	Ιχνογραφ.	Καλλιγρ.	Χειροτεχν.	Ιχνογραφ.	Καλλιγρ.	-----
2-3	Θρησκευτ.	Γεωγραφ.	-----	Θρησκευτ.	Γεωγραφία	Θρησκευτ.
3-4	Ωδική και Γυμναστικ.	Γυμναστ. και Ωδική	-----	Ωδική και Γυμναστικ.	Γυμναστ. και Ωδική	-----

Ε'. ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
8-9	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
9-10	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Γεωμετρία	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.
10-11	Φυσιογνωσ.	Γεωγραφία	Φ. Ιστορία	Γεωγραφία	Φυσιογνωσ.	Χειροτεχν.
11-12	Καλλιγρ.	Ιχνογραφ.	Χειροτεχν.	Καλλιγρ.	Ιχνογραφ.	-----
2-3	Ιστορία	Θρησκευτ.	-----	Θρησκευτ.	Ιστορία	Ευαγγελ.
3-4	Γυμναστ. και Ωδική	Ωδική και Γυμναστικ.	-----	Γυμναστ. και Ωδική	Ωδική και Γυμναστικ.	-----

ΣΤ'. ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
8-9	Ανάγνωσις					
9-10	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Γεωμετρία	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.
10-11	Φυσιογν.	Γεωγραφία	Φ. Ιστορία	Γεωγραφία	Φυσιογνωσ.	Χειροτεχν.
11-12	Καλλιγρ.	Ιχνογραφ.	Χειροτεχν.	Καλλιγρ.	Ιχνογραφ.	-----
2-3	Ιστορία	Θρησκευτ.	-----	Θρησκευτ.	Ιστορία	Ευαγγελ.
3-4	Ωδική και Γυμναστικ.	Ωδική και Γυμναστικ.	-----	Γυμναστ. και Ωδική	Ωδική και Γυμναστικ.	-----

Πίνακας 117: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και έξι δασκάλους από τον Χ. Π. Οικονόμου

β)

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΝΤΕ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ
ΤΑΞΙΣ Α΄

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
9-10	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
10-11	Πραγματογνωσία και Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Πραγματογνωσία και Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Πραγματογνωσία και Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική
11-12	Ιχνογραφία	Χειροτεχνία	Ιχνογραφία	Χειροτεχνία	Ιχνογραφία	-----
2-3	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.		Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	Θρησκευτικά

ΤΑΞΙΣ Β΄

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
9-10	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
10-11	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Χειροτεχνία
11-12	Ιχνογραφία	Καλλιγραφία	Χειροτεχνία	Ιχνογραφία	Καλλιγραφία	-----
2-3	Φ. Ιστορία	Πατριδογραφία	-----	Φ. Ιστορία	Πατριδογραφία	Θρησκευτικά
3-4	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	-----	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	-----

ΤΑΞΙΣ Γ΄

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
8-9	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
9-10	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική
10-11	Φ. Ιστορία	Πατριδογραφία	Φ. Ιστορία	Πατριδογραφία	Φ. Ιστορία	Ιστορία
11-12	Χειροτεχνία	-----	Καλλιγραφία	-----	Χειροτεχνία	Καλλιγραφία
2-3	Ιχνογραφία	Θρησκευτικά	-----	Θρησκευτικά	Ιχνογραφία	Θρησκευτικά
3-4	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	-----	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	-----

ΤΑΞΙΣ Δ΄

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
8-9	Ανάγνωσις καθ' εκάστην					
9-10	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.	Αριθμητική	Γλωσσική διδασκ.
10-11	Φ. Ιστορία	Γεωγραφία	Φ. Ιστορία	Γεωγραφία	Φ. Ιστορία	Χειροτεχνία
11-12	Ιχνογραφία	Καλλιγραφία	Χειροτεχνία	Ιχνογραφία	Καλλιγραφία	-----
2-3	Ιστορία	Θρησκευτικά	-----	Θρησκευτικά	Ιστορία	Θρησκευτικά
3-4	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	-----	Ωδική και Γυμν.	Ωδική και Γυμν.	-----

ΤΑΞΙΣ Ε΄ και ΣΤ΄

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ		ΤΡΙΤΗ		ΤΕΤΑΡΤΗ		ΠΕΜΠΤΗ		ΠΑΡΑΣΚ.		ΣΑΒΒΑΤ.	
	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ
8-9	Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις	
9-9 1/2	Προφορ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Γλωσσική διδασκαλία		Προφορ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Γλωσσική διδασκαλία		Προφορ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Γλωσσική διδασκαλία	
9 1/2-10	Γραπτή αριθμ.	Προφορ. αριθμ.			Γραπτή αριθμ.	Προφορ. αριθμ.			Γραπτή αριθμ.	Προφορ. αριθμ.		
10-11	Φυσιγνωσία		Γεωγραφία		Φ. Ιστορία		Γεωγραφία		Φυσιγνωσία		Γεωμετρία	
11-12	Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		Χειροτεχνία		Ιχνογραφία		Καλλιγραφία		Χειροτεχνία	
2-3	Ιστορία		Θρησκευτικά		-----		Θρησκευτικά		Ιστορία		Ευαγγέλιον	
3-4	Ωδική και Γυμναστική		Γυμναστική και Ωδική		-----		Ωδική και Γυμναστική		Γυμναστική και Ωδική		-----	

ΣΗΜ. Την ανάγνωσιν της Ε΄ τάξεως διδάσκει ο διδάσκαλος της Α΄, την δε ωδικήν και γυμναστικήν της Ε΄ και ΣΤ΄ ο της Β΄.

Πίνακας 118: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και πέντε δασκάλους από τον Χ. Π. Οικονόμου

γ)

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΤΕΣΣΑΡΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ
Α' ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
9-10	Ανάγνωσις και γραφή καθ' εκάστην					
10-11	Αριθμητ.	Πραγματ.	Αριθμητ.	Πραγματ.	Αριθμητ.	Πραγματ.
11-12	Χειροτεχν.	-----	Ωδική και Γυμναστικ.	-----	Χειροτεχν.	Ωδική και Γυμναστικ.
2-3	Ωδική και Παιδιαί	Ιχνογραφ.	-----	Ιχνογραφ.	Ωδική και Παιδιαί	Θρησκευτ.

Β' ΤΑΞΙΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚ.	ΣΑΒΒΑΤ.
9-10	Ανάγνωσις	Ανάγνωσις	Ανάγνωσις	Ανάγνωσις	Ανάγνωσις	Ανάγνωσις
10-11	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.	Αριθμητ.	Γλ. διδασκ.
11-12	Φ. Ιστορία	Ωδική και Γυμναστικ.	Χειροτεχν.	Φ. Ιστορία	Ωδική και Γυμναστικ.	Χειροτεχν.
2-3	Ιχνογραφ.	Καλλιγρ.	-----	Ιχνογραφ.	Καλλιγρ.	Θρησκευτ.
3-4	Ωδική και Παιδιαί	Πατριδογρ.	-----	Ωδική και Παιδιαί	Πατριδογρ.	-----

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ		ΤΡΙΤΗ		ΤΕΤΑΡΤΗ		ΠΕΜΠΤΗ		ΠΑΡΑΣΚ.		ΣΑΒΒΑΤ.	
	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ
8-9	Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις	
9-9 1/2	Πρ. αριθ	Γρ. αριθ	Γλωσσική διδασκαλία		Πρ. αριθ	Γρ. αριθ	Γλωσσική διδασκαλία		Πρ. αριθ	Γρ. αριθ	Γλωσσική διδασκαλία	
9 1/2-10	Γρ. αριθ	Πρ. αριθ	Γεωγραφία		Γρ. αριθ	Πρ. αριθ	Γεωγραφία		Γρ. αριθ	Πρ. αριθ	Γεωγραφία	
10-11	Φυσική Ιστορία		Γεωγραφία		Φυσική Ιστορία		Γεωγραφία		Φυσική Ιστορία		Χειροτεχνία	
11-12	Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		Χειροτεχνία		Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		-----	
2-3	Ιστορία		Θρησκευτικά		-----		Θρησκευτικά		Ιστορία		Θρησκευτικά	
3-4	Ωδική και Γυμν.		Γυμν. και Ωδική		-----		Ωδική και Γυμν.		Γυμν. και Ωδική		-----	
	E	ΣΤ	E	ΣΤ	E	ΣΤ	E	ΣΤ	E	ΣΤ	E	ΣΤ
8-9	Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις	
9-9 1/2	Πρ. αριθ	Γρ. αριθ	Γλωσσική διδασκαλία		Πρ. αριθ	Γρ. αριθ	Γλωσσική διδασκαλία		Πρ. αριθ	Γρ. αριθ	Γλωσσική διδασκαλία	
9 1/2-10	Γρ. αριθ	Πρ. αριθ	Γεωγραφία		Γρ. αριθ	Πρ. αριθ	Γεωγραφία		Γρ. αριθ	Πρ. αριθ	Γεωμετρία	
10-11	Φυσιγνωσία		Γεωγραφία		Φυσική Ιστορία		Γεωγραφία		Φυσιγνωσία		Γεωμετρία	
11-12	Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		Χειροτεχνία		Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		Χειροτεχνία	
2-3	Ιστορία		Θρησκευτικά		-----		Θρησκευτικά		Ιστορία		Θρησκευτικά	
3-4	Ωδική και Γυμν.		Γυμν. και Ωδική		-----		Ωδική και Γυμν.		Γυμν. και Ωδική		-----	

ΣΗμ. Την ανάγνωσιν της Ε' τάξεως διδάσκει ο της Α', της δε Γ' ο της Β'.

Πίνακας 119: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και τέσσερεις δασκάλους από τον Χ. Π. Οικονόμου

δ)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΑΤΑΞΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΧΟΝΤΟΣ ΤΡΕΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ		ΤΡΙΤΗ		ΤΕΤΑΡΤΗ		ΠΕΜΠΤΗ		ΠΑΡΑΣΚ.		ΣΑΒΒΑΤ.	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
9-10	Ανάγν.	Καλλιγ.	Ανάγν.	Ιχνογο.	Ανάγν.	Καλλιγ.	Ανάγν.	Ιχνογο.	Ανάγν.	Καλλιγ.	Ανάγν.	Ιχνογο.
10-11	Γραφή	Ανάγν.	Ιχνογο.	Ανάγν.	Γραφή	Ανάγν.	Ιχνογο.	Ανάγν.	Γραφή	Ανάγν.	Ιχνογο.	Ανάγν.
11-11½	Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις		Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις		Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.
11½-12	Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.			Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.			Γραπτή αριθμ.	Γραπτή αριθμ.
2-3	Ωδική και Γυμναστική		Ωδική και Γυμναστική				Ωδική και Γυμναστική		Ωδική και Γυμναστική		Θρησκευτικά	
3-4	Χειροτεχνία		Πατριδογραφ.				Χειροτεχνία		Πατριδογραφ.			

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ		ΤΡΙΤΗ		ΤΕΤΑΡΤΗ		ΠΕΜΠΤΗ		ΠΑΡΑΣΚ.		ΣΑΒΒΑΤ.	
	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ	Γ	Δ
8-9	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.
9-9 ½	Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.		Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.		Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.	
9 ½ -10	προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.			προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.			προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.		
10-11	Φυσική Ιστορία		Γεωγραφία		Φυσική ιστορία		Γεωγραφία		Φυσική Ιστορία		Ιστορία	
11-12			Ιχνογραφία		Χειροτεχνία				Ιχνογραφία		Χειροτεχνία	
2-3	Καλλιγραφία		Θρησκευτικά				Ιστορία		Καλλιγραφία		Θρησκευτικά	
3-4	Ωδική και Γυμναστική		Ωδική και Γυμναστική				Ωδική και Γυμναστική		Ωδική και Γυμναστική			

	Ε		Τ		Ε		ΣΤ		Ε		ΣΤ		Ε		ΣΤ	
	Ε	Τ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ	Ε	ΣΤ
8-9	Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις		Ανάγνωσις	
9-9 ½	Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.		Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.		Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.		Γραπτή αριθμ.	προφ. αριθμ.	Διδασκαλ. Γλωσ.	
9 ½ -10	προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.			προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.			προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.						
10-11	Φυσιογνωσία		Γεωγραφία		Φυσιογνωσία		Γεωγραφία		Φυσιογνωσία		Γεωμετρία					
11-12	Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		Χειροτεχνία		Καλλιγραφία		Ιχνογραφία		Χειροτεχνία					
2-3	Ιστορία		Θρησκευτικά				Ιστορία		Γλωσσική διδ.		Θρησκευτικά					
3-4	Ωδική και Γυμναστική		Ωδική και Γυμναστική				Ωδική και Γυμναστική		Ωδική και Γυμναστική							

ΣΗΜ. Την ανάγνωσιν της Γ. τάξεως διδάσκει ο διδάσκαλος της Α και Βασ. Την δε ανάγνωσιν της Ε και ΣΤ διδάσκει κοινή ο διδάσκαλος των τάξεων του τών.

Πίνακας 120: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και τρεις δασκάλους από τον Χ. Π. Οικονόμου

ε)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΑΤΑΞΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΧΟΝΤΟΣ ΔΥΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ		ΤΡΙΤΗ		ΤΕΤΑΡΤΗ		ΠΕΜΠΤΗ		ΠΑΡΑΣΚ.		ΣΑΒΒΑΤ.	
	Α	Β	Α	Β	Α	Β	Α	Β	Α	Β	Α	Β
9-10	Ανάγν.	Καλλιγ.	Ανάγν.	Ιχνογρ.	Ανάγν.	Καλλιγ.	Ανάγν.	Ιχνογρ.	Ανάγν.	Καλλιγ.	Ανάγν.	Ιχνογρ.
10-11	Γραφή και Ιχν.	Ανάγν.	Γραφή και Ιχν.	Ανάγν.	Γραφή και Ιχν.	Ανάγν.	Γραφή και Ιχν.	Ανάγν.	Γραφή και Ιχν.	Ανάγν.	Γραφή και Ιχν.	Ανάγν.
11-11½	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις		Αριθμ. προφ.	Αριθμ. γραπτ.	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις		Αριθμ. προφ.	Αριθμ. γραπτ.	Πραγματογνωσία και λεκτικά ασκήσεις		Αριθμ. προφ.	Αριθμ. γραπτ.
11½-12			Αριθμ. γραπτ.	Αριθμ. προφ.			Αριθμ. γραπτ.	Αριθμ. προφ.			Αριθμ. γραπτ.	Αριθμ. προφ.
2-3	Χειροτεχνία		Πατριδογραφία				Χειροτεχνία		Πατριδογραφία		Θρησκευτικά	
3-4	Ωδική και γυμν.		Ωδική και γυμν.				Ωδική και γυμν.		Ωδική και γυμν.			

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ		ΤΡΙΤΗ		ΤΕΤΑΡΤΗ		ΠΕΜΠΤΗ		ΠΑΡΑΣΚ.		ΣΑΒΒΑΤ.	
	Γ και Δ	Ε ΣΤ	Γ και Δ	Ε ΣΤ	Γ και Δ	Ε ΣΤ	Γ και Δ	Ε ΣΤ	Γ και Δ	Ε ΣΤ	Γ και Δ	Ε ΣΤ
8-9	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.	Ανάγν.
9-9½	Γλωσσ. διδασκ.	Σιωπηρά εργασία εκ της αναγν.	Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Γλωσσ. διδασκ.	Σιωπηρά εργασία εκ της αναγν.	Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.	Γλωσσ. διδασκ.	Σιωπηρά εργασία εκ της αναγν.	Προφ. αριθμ.	Γραπτή αριθμ.
9½ -10	Εφαρμ. Γλωσσ. διδασκ.	Γλωσσ. διδασκ.	Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.	Εφαρμ. Γλωσσ. διδασκ.	Γλωσσ. διδασκ.	Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.	Εφαρμ. Γλωσσ. διδασκ.	Γλωσσ. διδασκ.	Γραπτή αριθμ.	Προφ. αριθμ.
10- 10¼	Δ Τ Α Λ Λ Ε Ι Μ Μ Α											
10¼ - 11	Φ. Ιστ.	Εφαρμ. Γλωσσ. διδασκ.	Γεωγρ.	Χαρτογ.	Φ. Ιστ.	Εφαρμ. Γλωσσ. διδασκ.	Γεωγρ.	Χαρτογ.	Φ. Ιστ.	Εφαρμ. Γλωσσ. διδασκ.	Καλλιγ.	Ιστορία
11-12	Ιχνογρ.	Φυσιολογ.	Χαρτογ	Γεωγρ.	Σιωπ. Εργασία εκ της Ιστ.	Φυσιολογ.	Χαρτογ	Γεωγρ.	Ιχνογρ.	Φυσιολογ.	Ιστορία	Σιωπ. Εργασία εκ της Ιστ.
2-3	Θρησκ.	Σιωπ. Εργασία εκ της Φυσ.	Ακρόασ. Ιστορίας	Ιστορία	Θρησκ.	Σιωπ. Εργασία εκ της Φυσ.	Ιστορία	Χαρτογ		Γεωμετ.	Ευαγγέλιον	
3-3½	Χειροτ.	Ωδική και γυμν.	Καλλιγ.	Θρησκ.	Ωδική και γυμν.	Χειροτ.	Χειροτ.	Ωδική και γυμν.		Θρησκ.		
3½ -4	Ωδική και γυμν.	Καλλιγ.	Καλλιγ.	Ιχνογρ.						Ιχνογρ.		

ΣΗΜ. Την ανάγνωση της Γ και Δ τάξεως διδάσκει ο διδάσκαλος των δύο κατωτέρων τάξεων. Η ανάγνωση είναι κοινή και εν ταις τάξεσι ταύταις και εν ταις ανωτάταις.

Πίνακας 121: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και δύο δασκάλους από τον Χ. Π. Οικονόμου

στ)

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤ. ΣΧΟΛ. ΑΡΡΕΝΩΝ ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ 1 ΔΙΔΑΣΚΑΛ.

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ						ΤΡΙΤΗ					
	A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ	A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
8—8 1/2	—	—	—		Ανάγνωσις		—	—	—		Ανάγνωσις	
8 1/2— 9	—	—	Ανάγνωσις		Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος	—	—	Ανάγνωσις		Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος		
9—9 1/2	Ανάγ.	Καλιγ.	γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος			Ανάγ.	Ιχνογρ.	γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος				
9 1/2— 10	Γραφή	Ανάγν.				Γραφή	Ανάγν.					
10— 10 1/2	ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ											
10 1/2— 11	Πραγματογν.		Καλλιγραφία			Αριθμητική		Ιχνογραφία				
11— 11 1/2	—		Αριθμητική προφορική	Αριθμητική γραπτή		—		» »		Διδασκαλία γλώσσης		
11 1/2— 12	—		γραπτή Αριθμητική	προφορική Αριθμητική		—		Διδασκαλία γλώσσης		Εφαρμογή γλωσσικής διδασκαλίας		
2—2 1/2	Ιχνογραφία		Φυσική Ιστορία	Ακρόασις Φυσ. Ιστορίας		γραπτή Αριθμητική		Εφαρμογή γλωσσικής διδασκαλίας		Γεωγραφία		
2 1/2— 3	» »		Σιωπηρά εργασία εκ της Φυσικής Ιστορίας	Φυσιогνωμία		» »		Γεωγραφία		Χαρτογραφία ή άλλη σιωπηρά εργασία εκ της Γεωγραφίας		
3—3 1/2	Παιδιαί		Ακρόασις Ιστορίας	Ιστορία		Θρησκευτικά		Χαρτογραφία ή άλλη σιωπηρά εργασία εκ της Γεωγραφίας				
3 1/2— 4	» »		Γυμναστική			Ωδική						

ΤΕΤΑΡΤΗ					ΠΕΜΠΤΗ					
Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ	Α	Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ
—	—		Ανάγνωσις		—	—	—		Ανάγνωσις	
—	Ανάγνωσις		Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος	—	—	Ανάγνωσις		Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος	—	
Καλιγ.	Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος			Ανάγ.	Ιχνογρ.	Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος			—	
Ανάγν.	—			Γραφή	Ανάγν.	—			—	
ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ										
Πραγματογνωσ.	Καλλιγραφία			Αριθμητική	Ιχνογραφία					
—	προφορική Αριθμητική	Ασκήσεις Γεωμετρίας ή γραπτή Αριθμητική		—	» »		γλωσσ. Διδασκ.		—	
—	γραπτή Αριθμητική	Γεωμετρία ή προφορική Αριθμητική		—	γλωσσ. Διδασκ.		εφαρμογή γλωσσ. Διδασκ.		—	
Ιχνογραφία	Ακρόασις Θρησκευτικών	Θρησκευτικά		γραπτή Αριθμητική	εφαρμογή γλωσσ. Διδασκ.		Γεωγραφία		—	
» »	Θρησκευτικά	Σιωπηρά εργασία εκ των Θρησκευτικών		» »	Γεωγραφία		Χαρτογραφία ή άλλη σιωπηρά εργασία εκ της Γεωγραφίας		—	
Πατριδογνωσία και Διδακτικός περίπατος				Ιχνογραφία	Ιστορία					
				Παιδιά και Γυμναστική						

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ					ΣΑΒΒΑΤΟ						
Α	Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ	Α	Β	Γ	Δ	Ε	ΣΤ
—	—	—		Ανάγνωσις		—	—	—		Ανάγνωσις	
—	—	Ανάγνωσις		Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος	—	—	Ανάγνωσις		—		
Ανάγ.	Καλιγ.	Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος			Ανάγ.	Ιχνογρ.	Γραπτή γλωσσική διδασκαλία εκ του αναγνωσθέντος		—		
Γραφή	Ανάγν.	—			Γραφή	Ανάγν.	—		—		
ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ											
Πραγματογνωσ.	Καλλιγραφία			Αριθμητική	Ιχνογραφία						
—	προφορική Αριθμητική	γραπτή Αριθμητική		—	» »		προφορική Αριθμητική		—		
—	γραπτή Αριθμητική	προφορική Αριθμητική		—	προφορική Αριθμητική		γραπτά Αριθ. Ασκήσεις		—		
Ιχνογραφία	Φ. Ιστορία	Ακρόασις Φυσ. Ιστορίας ή Αριθμητικά ασκήσεις		γραπτή Αριθμητική	γλωσσ. Διδασκ.		Γεωγραφία		—		
» »	Σιωπηρά εργασία εκ της Φυσ. Ιστορίας	Φυσιογνωσία		» »	Θρησκευτικά		Ακρόασις ή σιωπηρά εργασία εκ των Θρησκευτικών		—		
Γραφή	Ακρόασις Ιστορίας	Ιστορία		Ιχνογραφία	Ιστορία		Ακρόασις Ιστορίας		—		
Πατριδογραφία	—			Ωδική							

Πίνακας 122: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και έναν δασκάλο από τον Χ. Π. Οικονόμου

ζ)

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤ. ΣΧΟΛ. ΑΡΡΕΝΩΝ ΕΧΟΝΤΟΣ 4 ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ 1 ΔΙΔΑΣΚΑΛ.

ΩΡΑΙ	ΔΕΥΤΕΡΑ				ΤΡΙΤΗ			
	A	B	Γ	Δ	A	B	Γ	Δ
8-9	—	—	Ανάγνωσις		—	—	Ανάγνωσις	
9-9 1/2	Ανάγνωσ.	Καλλιγρ.	Σιωπηρά Εργασία εκ της Αναγνώσεως		Ανάγνωσ.	Ιχνογραφ.	Σιωπηρά εργασία εκ του αναγνωσθέντος	
9 1/2- 10	Γραφή	Αναγ.			Γραφή	Ανάγνωσ.		
10- 10 1/2	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ ΓΕΝΙΚΟΝ							
10 1/2- 11	Πραματογνωσία		Ιχνογραφία		Γλωσσική διδασκαλία		Καλλιγραφία	
11- 11 1/2	—		Γλωσσική διδασκαλία		—		προφορική Αριθμητικ.	γραπτή Αριθμητικ.
11 1/2- 12	—				—		γραπτή Αριθμητικ.	προφορική Αριθμητικ.
2-2 1/2	Ιχνογραφία ή χειροτεχνία		Γεωγραφία		Ιχνογραφία ή χειροτεχνία		Ιστορία	
2 1/2- 3	Προφορ. Αριθμητ.	γραπτή Αριθμ.	Σιωπηρά εργασία εκ της Γεωγραφίας ή χειροτεχνία		Θρησκευτικά		Σιωπηρά εργασία εκ της Ιστορίας	
3-3 1/2	γραπτή Αριθμ.	Προφορ. Αριθμητ.			Πατριδογραφία		Διδακτικός περίπατος	
3 1/2- 4	Ωδική							

ΤΕΤΑΡΤΗ				ΠΕΜΠΤΗ			
A	B	Γ	Δ	A	B	Γ	Δ
—	—	Ανάγνωσις		—	—	Ανάγνωσις	
Ανάγνωσ.	Καλλιγρ.	Σιωπηρά εργασία εκ του αναγνωσθέντος		Ανάγνωσ.	Ιχνογραφ.	Σιωπηρά εργασία εκ του αναγνωσθέντος	
Γραφή	Ανάγνωσ.			Γραφή	Ανάγνωσ.		
ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ ΓΕΝΙΚΟΝ							
Πραματογνωσία		Ιχνογραφία		Γλωσσική διδασκαλία		Καλλιγραφία	
—		Γλωσσική διδασκαλία		—		προφορική Αριθμητικ.	γραπτή Αριθμητικ.
—				—		γραπτή Αριθμητικ.	προφορική Αριθμητικ.
Ιχνογραφία ή χειροτεχνία		Θρησκευτικά		—		Γεωγραφία	
Προφορ. Αριθμητ.	γραπτή Αριθμ.	Σιωπηρά εργασία εκ των Θρησκευτικών		—		Σιωπηρά εργασία εκ της Γεωγραφίας	
γραπτή Αριθμ.	Προφορ. Αριθμητ.			—		Φυσικά μαθήματα	
Γυμναστική				—			

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ				ΣΑΒΒΑΤΟ			
A	B	Γ	Δ	A	B	Γ	Δ
—	—	Ανάγνωσις		—	—	Ανάγνωσις	
Ανάγνωσ.	Καλλιγρ.	Σιωπηρά εργασία εκ του αναγνωσθέντος		Ανάγνωσ.	Ιχνογραφ.	Σιωπηρά εργασία εκ του αναγνωσθέντος	
Γραφή	Ανάγνωσ.			Γραφή	Ανάγνωσ.		
ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ ΓΕΝΙΚΟΝ							
Πραγματογνωσία		Ιχνογραφία		Γλωσσική διδασκαλία		Καλλιγραφία	
—		Γλωσσική διδασκαλία		—		προφορική Αριθμητιζ.	γραπτή Αριθμητιζ.
—				—		γραπτή Αριθμητιζ.	προφορική Αριθμητιζ.
Ιχνογραφία ή χειροτεχνία		Ιστορία		Ιχνογραφία ή χειροτεχνία		Θρησκευτικά	
Προφορ. Αριθμητ.	γραπτή Αριθμ.	Σιωπηρά εργασία εκ της Ιστορίας		Θρησκευτικά		Σιωπηρά εργασία εκ των Θρησκευτικών	
γραπτή Αριθμ.	Προφορ. Αριθμητ.			Ακρόασις ή σιωπηρά εργασία εκ των Θρησκευτικών		Φυσικά Μαθήματα	
Ωδική				Γυμναστική			

Πίνακας 123: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και έναν δασκάλο από τον Χ. Π. Οικονόμου

Το ωρολόγιο του εξαταξίου δημοτικού σχολείου το οποίο λειτουργεί με 6 δασκάλους συνοδεύεται και από σύντομο αναλυτικό πρόγραμμα. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει οδηγίες σχετικά με το περιεχόμενο των μαθημάτων κάθε τάξης. Συγκεκριμένα το αναλυτικό πρόγραμμα του εξαταξίου δημοτικού σχολείου προβλέπει: « [...]

ΙΕΡΑ

Η διδασκαλία των ιερών μαθημάτων άρχεται από της κατωτάτης τάξεως του δημοτικού σχολείου και διήκει δι' όλων των τάξεων αυτού μέχρι και της ανωτάτης. Ύλην προς θρησκευτικήν μόρφωσιν των μαθητών αποτελούσι προσευχαί, άσματα εκκλησιαστικά, ποιήματα θρησκευτικά, εορταί θρησκευτικάί, ιστορίαί της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, ιστορία της χριστιανικής εκκλησίας και ιδία της ημετέρας, λειτουργική, Κατήχησις, ανάγνωσις και ερμηνεία περικοπών του Ευαγγελίου, ρητά θρησκευτικά, τροπάρια εκκλησιαστικά, ψαλμοί κλπ. έτι δε η Γεωγραφία της Παλαιστίνης.

Και εν μεν ταις δύο κατωτέραις τάξεσι το σχολείον συνεχίζει τον θρησκευτικόν βίον της οικογενείας. Όθεν προσευχαί απλαί, ποιήματα και άσματα θρησκευτικά, διδασκαλίαί απλαί επ' ευκαιρία θρησκευτικών εορτών, ως της γεννήσεως, της βαπτίσεως, της αναστάσεως κλπ. του Χριστού ήτοι απλή διδασκαλία εν τη μορφή της συναναστροφής περί του πως εορτάζομεν σήμερα την γέννησιν, την βάπτισιν ή την ανάστασιν του Χριστού και πως εγένετο αύται, αποτελούσι την ύλην της θρησκευτικής διδασκαλίας των τάξεων τούτων. Εις την Βαν τάξιν δύνανται να διδαχθώσι και τινα της παιδικής ηλικίας και των θαυμάτων του Ιησού ως η προσκύνησις των μάγων, ο Ιησούς αγαπά και ευλογεί τα παδία, το θαύμα της Κανά, η ανάστασις του υιού της χήρας εν Ναϊν κλπ.

Από της Γης δε τάξεως τοπου δημοτικού σχολείου άρχεται η συστηματική διδασκαλία των θρησκευτικών. Και εν μεν τη τάξει ταύτη διδάσκονται ιστορίαί της Παλαιάς Διαθήκης, εν δε τη Τετάρτη τάξει ο βίος, η διδασκαλία και τα θαύματα του Ιησού, εν τη Εη εκκλησιαστική ιστορία και τα κυριώτατα της λειτουργικής και εν τη Στη ανάγνωσις και ερμηνεία περικοπών του Ευαγγελίου και συστηματική διδασκαλία της Κατηγήσεως. Λέγομεν δε συστηματική διδασκαλία της Κατηγήσεως, διότι τα πλείστα μέρη της Κατηγήσεως θέλουσι προέλθη ως καρπός της θρησκευτικής διδασκαλίας των προηγουμένων τάξεων ήτοι της διδασκαλίας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης και της Εκκλησιαστικής Ιστορίας, εις δε την ανωτάτην τάξιν θέλει γίνη συστηματοποίησις και

συμπλήρωσις της ύλης ταύτης. Ωσαύτως ως καρπός θρησκευτικής διδασκαλίας θέλουσι προέλθῃ και τα θρησκευτικά ρητά και τα εκκλησιαστικά τροπάρια, άτινα εγκλείουσι πολλάκις πολύτιμον θρησκευτικήν διδασκαλίαν. Η δε Γεωγραφία της Αγίας Γης συμβαδίζει μετά της διδασκαλίας της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Η διδασκαλία της Ιστορίας γινομένη προς ηθικήν και εθνικήν μόρφωσιν των μαθητών άρχεται κυρίως από της Δης τάξεως του δημοτικού σχολείου. Εν ταις προηγουμέναις τάξεσι διδάσκονται εκλεκτά παραμύθια, μύθοι διδακτικοί και τα σπουδαιότερα των μυθικών και ηρωϊκών χρόνων της Ελλάδος. Και εν μεν τη Δη τάξει διδάσκειται η Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος μέχρι των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή της αλώσεως της Κορίνθου υπό των Ρωμαίων. Εν τη Εη τάξει από των χρόνων τούτων μέχρι της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων και εν τη Στη τάξει η τουρκοκρατούμενη Ελλάς και η ελληνική επανάστασις. Εκ της παγκοσμίας Ιστορίας διδάσκονται τα σπουδαιότατα γεγονότα και δη όσα είνε συνδεδεμένα μετά της ελληνικής ιστορίας και χρησιμεύουσι προς βαθυτέραν ταύτης κατανόησιν. Όσοι δε γεγονότα διεδραματίσθησαν εν εκάστω της Ελλάδος τόπω, ταύτα δέον να εξετασθώσι λεπτομερέστερον. Έκαστος διδάσκαλος ού μόνον δια λόγους μορωτικούς αλλά και δια λόγους εθνικούς πρέπει να θεωρή καθήκον του και δόξαν του να φέρη εσι φως και να ανπτύξη τα γεγονότα ταύτα.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Η διδασκαλία της Γεωγραφίας άρχεται κυρίως από της Βας τάξεως του δημοτικού σχολείου και διήκει δι' όλων των τάξεων αυτού. Εν τη πρώτη τάξει συμπίπτει αύτη μετά της διδασκαλίας της πραγματογνωσίας. Και εν μεν τη Βα και τη Γη τάξει διδάσκειται η ιδιαιτέρα πατρίς του μαθητού ήτοι γίνεται περιγραφή της ίδιας πατρίδος (Πατριδογνωσία). Η διδασκαλία τελείται επί τόπου και είναι αισθητή, εξετάζεται δε κατ' αυτήν το σχολείον, η αυλή, ο κήπος, η οδός, η πλατεία, ο ναός, τα μνημεία της πόλεως ή του χωρίου, τα δημόσια και δημοτικά καταστήματα, τα φιλανθρωπικά ιδρύματα και τα εργοστάσια, η αγορά και ό,τι άλλο άξιον λόγου υπάρχει εν τη πόλει ή τω χωρίω του μαθητού.

Μετά ταύτα εξετάζονται τα εκτός του χωρίου ή της πόλεως ήτοι αι πεδιάδες, αι κοιλάδες, οι λόφοι, τα όρη, οι ποταμοί, οι χείμαροι, αί λίμναι, τα δάση, αι πηγαί κλπ., μελετάται η ασχολία και ο εξοχικός βίος των κατοίκων ήτοι η ασχολία και ο βίος των γεωργών, των ποιμένων, των κυνηγών, των αλιέων, των ναυτικών κλπ., εφ' όσον ο τόπος παρέχει αφορμήν προς τοιαύτην διδασκαλίαν και εξετάζονται τα φυτά και τα ζώα της εξοχής. Διδάσκειται ο ουρανός και τα τέσσερα σημεία του οριζοντος, η ανατολή και η δύσις του ηλίου κατά τον χειμώνα και το θέρος, εξετάζονται τα πέριξ χωρία και η μετά τούτων συγκοινωνία και εν γένει διδάσκειται παν ό,τι υποπίπτει εις την αίσθησιν των μικρών μαθητών. Πάντα τα γεωγραφικά αντικείμενα παρίστανται και συμβολικώς, σχεδιάζεται δε βαθμηδόν και κατ' ολίγον ο χάρτης της ίδιας πατρίδος. Ούτω δια της διδασκαλίας ταύτης οι μικροί μαθηταί ου μόνον γωνρίζουσι τη ιδιαιτέραν αυτών πατρίδα καλώς και ακριβώς αλλά και αποκτώσιν εξ εποπτείας τας θεμελιώδεις γεωγραφικάς εννοίας απαραίτητους δια την διδασκαλίαν της Γεωγραφίας,, διδάσκονται την συμβολικήν των γεωγραφικών αντικειμένων παράστασιν και μανθάνουσιν ούτω να αναγινώσκωσι τους χάρτας.

Η διδασκαλία της κυρίως Γεωγραφίας άρχεται από της Δης τάξεως. Και εν μεν τη τάξει ταύτη διδάσκειται η Γεωγραφία της ελευθέρας Ελλάδος και της Κρήτης. Εν τη Εη τάξει η Γεωγραφία της αλυτρώτου Ελλάδος ήτοι της Ηπείρου, Μακεδονίας Θράκης και των υπό ζυγόν νήσων μετά της Μικράς Ασίας, έτι δε η διδασκαλία της λοιπής Ευρώπης μετά της Αιγύπτου και των ηνωμένων πολιτειών της Αμερικής. Και εν τη Στη τάξει συντόμως η διδασκαλία των λοιπών χωρών της Γης και τα κυριώτατα της μαθηματικής Γεωγραφίας και της Γεωλογίας. Η διδασκαλία της Γεωγραφίας, ας ακολουθή, όπου είνε δυνατόν, την διδασκαλίαν της Ιστορίας, και ας μεταχειρίζηται μέσα αισθητοποιήσεως τους χάρτας, τας εικόνας, τα προϊόντα κλπ. ας γνωρίζη όμως έκαστος διδάσκαλος ότι ουδεμία εικόν ουδ' η αρίστη δύναται να ναπληρώση τα πράγματα και ότι η εξ αυτοψίας διδασκλία είνε η πολυτιμοτάτη και καρποφορωτάτη πασών. Δια τούτο αι σχολικαί

εκδρομαί και τα σχολικά ταξίδια προς επιτόπιον κατά το δυνατόν διδασκαλίαν της Γεωγραφίας και εν ταις ανωτάταις ακόμη τάξεσι του σχολείου δεν πρέπει να λείπουν εξ ουδενός σχολείου.

ΦΥΣΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Η διδασκαλία των φυσικών μαθημάτων άρχεται ευθύς από της πρώτης τάξεως του δημοτικού σχολείου και διήκει δι' όλων των τάξεων αυτού. Και εν μεν τη Αη τάξει περιλαμβάνεται η διδασκαλία τούτων εν τω μαθήματι της πραγματογνωσίας. Εν τη Βα και τη Γη τάξει εξακολουθεί η διδασκαλία των κατοικιδίων ζώων και των φυτών του κήπου και διδάσκονται προσέτι τα ζώα, τα φυτά και τα ορυκτά της ιδιαιτέρας πατρίδος. Η ύλη εκλέγεται κατά τοιούτων τρόπον, ώστε να μη λείπωσιν αντιπρόσωποι και θηλαστικών και πτηνών και εντόμων και ιχθύων κλπ. εφ' όσον τοιούτοι υπάρχουν εν τω τόπω. Εν τη Δη τάξει διδάσκονται τα κυριώτατα των ζώων, των φυτών και των ορυκτών της Ελλάδος και τα σπουδαιότατα των άλλων χωρών προτιμωμένων πάντοτε εκείνων, άτινα μεταφέρονται εις την Ελλάδα και χρησιμοποιούνται εις τας ανάγκας του λαού. Η διδασκαλία της Γεωγραφίας θα παρέχη συνήθως την αφορμήν προς διδασκαλίαν της φυσικής ιστορίας, αλλά και άλλα μαθήματα δύνανται να παρέχωσι την αφορμήν ταύτην. Και εν τη Εη τάξει εξ αφορμής της Γεωγραφίας θα εξακολουθήση η διδασκαλία της Φ. Ιστορίας επί ζώων, φυτών και ορυκτών ξένων χωρών, αλλ' εν τη τάξει ταύτη θέλουν ανευρεθή και τα κοινά γνωρίσματα των θηλαστικών, των πτηνών, των ερπετών, των εντόνων, των ιχθύων κλπ. και θέλουν αναχθή ταύτα εις γένη, τάξεις και συνομοταξίας. Έτι δε εν τη τάξει ταύτη θέλουσι διδαχθή και τα κυριώτατα της φυσικής πειραματικής εξ αφορμής των φυσικών φαινομένων, άτινα εμφανίζονται εν τω βίω και του πολιτισμού, ον παρουσιάζει εκάστη χώρα. Εν δε τη Στη τάξει διδάσκεται η ανθρωπολογία μεθ' υγιεινών οδηγιών και παραγγελμάτων, η φυσιολογία των φυτών και τα σπουδαιότατα της ανοργάνου και οργανικής χημείας μάλιστα δε της τεχνολογικής.

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

Υπό το όνομα μαθηματικά εννοούμεν την διδασκαλίαν της Αριθμητικής και της Γεωμετρίας εν τω δημοτικώ σχολείω. Και η μεν διδασκαλία της Αριθμητικής άρχεται ευθύς από της πρώτης τάξεως του δημοτικού σχολείου, η δε διδασκαλία της Γεωμετρίας από της Εης τάξεως.

Εν τη Αη τάξει διδάσκονται οι αριθμοί 1-10 και αι επ' αυτών τέσσαρες πράξεις. Η διδασκαλία γίνεται κατ' αρχάς μεν αισθητώς, έπειτα δε από μνήμης και τρίτον γραπτώς.

Εν τη Βα τάξει διδάσκονται οι αριθμοί 10-100 και αι επ' αυτών τέσσαρες πράξεις. Η διδασκαλία είνε αισθητή, από μνήμης και γραπτή.

Εν τη Γη τάξει διδάσκονται οι αριθμοί 100-1000 και αι επ' αυτών τέσσαρες πράξεις. Η διδασκαλία είνε προφορική ή από μνήμης και γραπτή. Η αισθητοποίησις μεγάλων αριθμών είνε δύσκολος. Αλλ' ο,τι δύναται ν αισθητοποιηθή, ας μη αμελήται.

Εν τη Δη τάξει διδάσκονται οι άνω του 1000 αριθμοί και αι τέσσαρες επ' αυτών πράξεις. Επίσης διδάσκονται οι δεκαδικοί και αι τέσσαρες επ' αυτών πράξεις.

Εν τη Εη τάξει διδάσκονται οι κλασματικοί αριθμοί και αι επ' αυτών πράξεις. Ωσαύτως διδάσκονται εν τη τάξει ταύτη και οι συμμιγείς μετά των επ' αυτών πράξεων. Ούτω διδάσκονται εν τη τάξει ταύτη τα περί μέτρων, σταθμών, νομισμάτων κλπ. η διδασκαλία τελείται κατ' αρχάς μεν προφορικώς και από μνήμης, είτα δε γραπτώς. Αλλ' ό,τι δύναται και να αισθητοποιηθή δεν πρέπει να παραμελήται. Υπάρχει δε εν τη τάξει ταύτη ικανόν υλικόν προς αισθητοποίησιν.

Εν τη Στη τάξει διδάσκονται τα προβλήματα του τόκου και αι μέθοδοι της εταιρείας, της υφαιρέσεως, της μείξεως κλπ.

Η διδασκαλία της Γεωμετρίας ως και ανωτέρω γράφομεν άρχεται από της Εης τάξεως. Και εν μεν την τάξει ταύτη διδάσκονται τα στερεά σώματα ήτοι τα διάφορα είδη του πρίσματος, η πυραμίς, ο κώνος, ο κύλινδρος, η σφαίρα κλπ. Η διδασκαλία είνε αισθητή. Τα παιδιά εξ άμέσου αντιλήψεως βλέπουσι τον αριθμόν των επιφανειών των διαφόρων στερεών σωμάτων, το σχήμα αυτών, τας κορυφάς των γωνιών, τα ακμάς κλπ. Εκ τούτου μανθάνουσι και τα διάφορα επίπεδα σχήματα, τα είδη των γωνιών κλπ.

Εν δε τη ΣΤη τάξει γίνεται καταμέτρησις επιφανειών και όγκων και ασκούνται οι μαθηταί εις την λύσιν διαφόρων γεωμετρικών προβλημάτων χρησίμων εις τον βίον.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Πάντα τα διδασκόμενα εν τω δημοτικώ σχολείω μαθήματα εισφέρουσιν εις γλωσσικήν μόρφωσιν του μαθητού. Αλλ' όταν λέγωμεν ελληνικήν γλώσσαν εννοούμεν εκείνα τα μαθήματα, άτινα κατ' εξοχήν απεργάζονται την γλωσσικήν μόρφωσιν του μαθητού. Τοιαύτα δε είνε η ανάγνωσις, η πραγματογνωσία, τα ποιήματα, ια λεκτικά ασκήσεις, η γραμματική, η διδασκαλία της ορθογραφίας, αι συνθητικά ασκήσεις κλπ. Η Ανάγνωσις διδάσκεται εις όλας τας τάξεις του δημοτικού σχολείου επί τη βάσει των εγκεκριμένων υπό του κράτους αναγνωστικών βιβλίων. Και κατ' αρχάς μεν προκειμένου να εκμάθωσιν οι μαθηταί τα γράμματα και τον συλλαβισμόν είνε μηχανική, είτα δε κατά την συνεχή λεγομένην ανάγνωσιν ήτοι από του δευτέρου μέρους, του αλφαβηταρίου και εφεξής ρέουσα ή ευχερής και λογική ή κατ' έννοιαν. Η ωραία ανάγνωσις ή η απαγγελία τελείται εκεί ένθα ου μόνον έννοιαι σπουδαίαι περιέχονται εις το αναγινωσκόμενον αλλά και συναισθήματα του συγγραφέως.

Πρακτογνωσία. Η πρακτογνωσία είναι κυρίως μορφή της διδασκαλίας και αναφέρεται εις παν μάθημα, όπερ διδάσκεται αισθητώς. Επειδή δε η αισθητή διδασκαλία κυριαρχεί εν ταις κατωτέραις τάξεσι του δημοτικού σχολείου και δη τη Αη, δεν δύναται δε αντικειμένά τινα να υπαχθώσιν ούτε εις τούτον ούτε εις εκείνον τον κύκλον μαθημάτων, δια τούτο αναγράφεται συνήθως εν τω προγράμματι της τάξεως ταύτης ίδιον μάθημα υπό το όνομα πρακτογνωσία. Περιλαμβάνει δε το μάθημα τούτο πάντα τα αισθητά αντικείμενα (πράγματα), όσα υποπίπτουσιν υπό την άμεσον αντίληψιν του μαθητού. Κατά την διδασκαλίαν του μαθήματος τούτου ου μόνον πλουτίζεται η γλώσσα του μαθητού δια της κατονομασίας των διαφόρων μερών του αντικειμένου, αλλά και ασκείται ο μαθητής εις το ορθώς εκφράζεσθαι.

Η τοιαύτη γλωσσική διδασκαλία συνεχίζεται και εν τη Βα τάξει. Εκεί και επί πραγμάτων, άτινα εδιδάχθησαν οι μαθηταί, μάλιστα δε επί ποιημάτων, ων γίνεται ανάλυσις, ακόμη δε και επί κειμένου του αναγνωστικού βιβλίου, αλλά πάντοτε επί ύλης γνωστής, τελούνται ποικίλαι γλωσσικά ασκήσει, καθ' ας οι μαθηταί ποικιλοτρόπως εκφραζόμενοι ου μόνον διορθούσι τον γλωσσικόν πλούτον αυτών αλλά και αυξάνουσι τούτον. Τούτο πρέπει να γίνεται και εις την Γην ακόμη τάξιν το υδημοτικού σχολείου. Παρά τα σήμερον κρατούντα έχω την γνώμην ότι η διδασκαλία της γλώσσης πρέπει εις τας τρεις κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου να είνε καθαρώς πρακτική και να αποβλέπη εις την καλλιέργειαν του γλωσσικού μόνον αισθήματος του μαθητού. Το αυτί οφείλει να γίνη το πρώτον ο οδηγός προς ορθήν χρήσιν της γλώσσης. Και πριν ή μάθουν να κλίνουν τα ονόματα οι μαθηταί τράπεζα, άμπελος, στρατιώτης κλπ. πρέπει πρακτικώς να έχουν μάθη να λέγουν των τραπεζών και αμπέλων και των στρατιωτών κλπ. ομιλούντες ή και γράφοντες. Αλλά και εν ταις τρισίν ανωτέραις τάξεσι του δημοτικού σχολείου η πρακτική διδασκαλία της γλώσσης προς πλουτισμόν και διόρθωσιν της γλώσσης του μαθητού και προς καλλιέργειαν του γλωσσικού αισθήματος οφείλει να μη αμεληθή. Αλλά παρά ταύτην πρέπει να γίνη και η παρατήρησις των γλωσσικών φαινομένων και η ανεύρεσις των κανόνων και νόμων της γλώσσης, να αρχίση δηλονότι και η θεωρητική διδασκαλία της γλώσσης, ήτοι η Γραμματική. Νυν δεν ζητούμεν πλέον να καλλιεργήσωμεν το γλωσσικόν μόνον αίσθημα του μαθητού αλλά θέλομεν να φωτίσωμεν και την γλωσσικήν συνείδησιν αυτού και ταύτην να τάξωμεν εφεξής οδηγόν εις την ορθήν χρήσιν της γλώσσης. Ούτως αναλύοντες ποιήμα τι ή κείμενον κλασικόν δεν σκούμεν μόνον τον μαθητήν πρακτικώς εσι την ορθήν χρήσιν της γλώσσης πλουτίζοντες και διορθούντες την γλώσσαν αυτού αλλά και παρατηρούμεν τα γλωσσικά φαινόμενα και ανάγομεν ταύτα δι' ομοίων παρατηρήσεων εις κανόνας και νόμους γλωσσικούς ήτοι διδάσκομεν Γραμματικήν. Η θεωρητική διδασκαλία της γλώσσης ήτοι η Γραμματική βαίνει εκ των απλουστέρων ήτοι των πλησιεστέρων εις την γλωσσικήν ανάπτυξιν του μαθητού προς τα ασυνθετώτερα ήτοι τα απώτερα, τα σπανιωτέρα εν τη χρήσει.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Ποιήματα διδάσκονται εις όλας τας ζτάξεις του δημοτικού σχολείου. Τοιαύτα ποιήματα περιέχουσι τα αναγνωστικά βιβλία. Αλλ' ο διδάσκαλος δύναται να εκλέξη και άλλοθεν τοιαύτα. Και εις μεν τας τρεις κατωτέρας τάξεις του δημοτικού σχολείου τα ποιήματα διδάσκονται δια της μεθόδου του αποστοματισμού, εις δε τας ανωτέρας

διδάσκονται ταύτα ως και η ωραία ανάγνωση, αναγιγνώσκουσι δηλ. μετ' ήθους και ερμηνεύουσι ταύτα οι μαθηταί αποστηθίζουσι δε κατ' οίκον.

ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Οι μαθηταί δέον να εθισθώσιν εις ορθήν και ευχερή έκφρασιν των ιδεών των. Η περί το εκφράζεσθαι ευχέρεια είναι αρκετή μεγάλη του ανθρώπου και δια τούτο το σχολείον οφείλει να καλλιεργήση την αρετήν ταύτην. Ύλην προς τοιαύτην καλλιέργειαν παρέχουσι τα παραμύθια, η ιστορική ύλη, αι παρατηρήσεις του μαθητού και τα γεγονότα του βίου αυτού, αναγνώσεις, περιγραφαί κλπ. Άλλως δεν πρέπει να λησμονώμεν ότι το σπουδαιότατον μέσον της μορφώσεως του γραπτού λόγου είναι η καλλιέργεια του προφορικού. Ούτος είναι η απαραίτητος προβαθμής του γραπτού.

ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ο γραπτός λόγος περιλαμβάνει τας συνθέσεις και την ορθογραφίαν. Ταύτας οφείλει ενωρίς να καλλιεργήση το σχολείον. Τα παιδιά εν τη Αη τάξει οφείλουσι να γράφωσιν ορθώς και από μνήμης περί τας εκατόν απλές και γνωστές λέξεις. Εν τη Βα τάξει γράφουσι ωσαύτως περί τας 100 απλές προτάσεις. Από της Γης δε τάξεως άρχεται η άσκησις των μαθητών εις μικράς συνθέσεις, αίτινες εφ' όσον ανέρχονται ούτοι εις ανωτέρας τάξεις επί τοσούτον εκτείνονται. Ύλην προς συνθέσεις παρέχουσι τα διάφορα μαθήματα μάλιστα δε τα της φρονηματιστικής ύλης και τα της εποπτικής διδασκαλίας, έτι δε παρατηρήσεις ίδιαι των μαθητών και γεγονότα αναφερόμενα εσι τον βίον αυτών. Αι συνθέσεις ούτω λαμβάνουσι την μορφήν της διηγήσεως, της εκθέσεως, της περιγραφής, της ανακοινώσεως, του χαρακτηρισμού, της επιστολής κλπ. Αλλά και αι διηγήσεις δύνανται να έχωσι ποικίλας μορφάς. Ούτως έχομεν διηγήσεις πιστάς και διηγήσεις μεταβεβλημένας, διηγήσεις συντόμους και διηγήσεις ανεπτυγμένας, διηγήσεις εν μορφή διαλόγου κλπ.

ΙΧΝΟΓΡΑΦΙΑ

Η διδασκαλία της Ιχνογραφίας άρχεται ευθύς από της κατωτάτης τάξεως του δημοτικού σχολείου και διήκει δι' όλων των τάξεων αυτού. Και κατ' αρχάς μεν ιχνογραφούσιν οι μαθηταί από μνήμης αντικείμενα γνωστά, άτινα συνήντησαν εις το μάθημα της αναγνώσεως ή εις το μάθημα της πραγματογνωσίας, κατόπιν δε ιχνογραφούσιν από φύσεως αντικείμενα, περί ων εγένετο λόγος είτε εν τη αναγνώσει, είτε εν τη ιστορία είτε εν τη φυσική ιστορία κλπ.

ΚΑΛΛΙΓΡΑΦΙΑ

Η διδασκαλία της καλλιγραφίας άρχεται κυρίως από της Βας τάξεως του δημοτικού σχολείου. Εν τη Αη τάξει παρά τα κεκανονισμένα οφείλει κατά την γνώμην μου να κρατή η γραφή του τύπου εν τη απλουστάτη αυτής μορφή, τα δε παιδιά να γράφωσι τα γράμματα ή τας λέξεις, ας διδάσκονται εν τω αλφαβηταρίω. Εν τη Βα τάξει διδάσκονται τα γράμματα της μικράς αλφαβήτου εκ των απλουστέρων προς τα συνθετώτερα. Τα δεδιδαγμένα γράμματα συνδυάζονται και σχηματίζουσι λέξεις, ας γράφουσι οι μαθηταί προς άσκησιν. Μεγάλη προσοχή δέον να καταβληθή προς καλλιγράφωσιν των δύο θεμελιωδών γραμμάτων τυο ι και του ο, εξ ών σχηματίζονται πάντα σχεδόν τα άλλα γράμματα. Εν τη Γη τάξει διδάσκονται οι μαθηταί τα κεφαλαία γράμματα αρχόμενοι πρώτον μεν εξ εκείνων, άτινα είναι παντελώς όμοια προς τα μικρά, έπειτα δε εκ των απλουστέρων. Τα παιδιά οφείλουσι να ασκηθώσι πολύ εις την θεμελιώδη γραμμήν j, ήτις είναι η βάση των πλείστων κεφαλαίων γραμμάτων. Μετά την άσκησιν εν εκάστω γράμματι οι μαθηταί γράφουσι λέξιν ή και πρότασιν περιέχουσαν το γράμμα τούτο. Η καλλιγραφία και εν τη Βα και εν τη Γη τάξει γίνεται επί τετραδίων εχόντων τας βοηθητικάς λεγομένας γραμμάς προς καθορισμόν τυο μεγέθους των γραμμάτων. Υπάρχουσι και τετράδια , άτινα φέρουσι ακόμη και γραμμάς πλαγίας καθορίζουσας και την κλήσιν και την απ' αλλήλων απόστασιν των γραμμάτων. Εν τη Δη τάξει οι μαθηταί ασκούνται εις γραφήν διαφόρων μεγεθών. Ουχί τα πολύ μεγάλα γράμματα αλλά τα μέτρια είναι τα ευκολώτερα προς γραφήν και δια τούτο εν αρχή μέτριον μέγεθος πρέπει να έχωσιτα γραφόμενα γράμματα. Όσω μικρότερα είναι τα γράμματα, τόσο δυσκολώτερα προς καλήν γραφήν, Δια τούτο εις το μικρότερον είδος της γραφής δέον να καταντήση τις τελευταίον. Και εν τη Δη τάξει νομιζομεν ότι οι μαθηταί δέον να γράφωσιν μεταξύ δύο γραμμών. Εν τη Εη τάξει εξακολουθεί η διδασκαλία της καλλιγραφίας αλλά συγχρόνως ασκούνται οι μαθηταί και εις την τυπογραφίαν. Τούτο γίνεται και εις την Στ τάξιν. Ύλην προς διδασκλίαν της καλλιγραφίας από της Δης τάξεως και εφεξής παρέχουσι ιδίως τα

φρονηματιστικά μαθήματα. Μεγάλοι ιδέαι αξίας διαρκούς εξηγημένοι εκ της διδασκαλίας των μαθημάτων τούτων γίνονται υποδείγματα καλλιγραφίας εις τους μαθητάς των τάξεων τούτων.

ΩΔΙΚΗ

Η διδασκαλία της ωδικής άρχεται από της κατωτάτης τάξεως του δημοτικού σχολείου. Και κατ' αρχάς μεν οφείλουσι ταύτα να είναι απλά και κατά τας περιεχομένας εν τω ποιήματι ιδέας και κατά το μέλος, ακτόπιν δε συνθετώτερα. Το άσμα είτε προς την αναφέρεται, είτε προς τον θεόν, είτε προς φύσιν είτε προς άλλο τι οφείλει να είναι πάντοτε σπουδαίον, να συγκινή δε και δια του περιεχομένου και δια της μελωδίας τα παιδιά και να γεννά εν τη ψυχή των ζωηρά συναισθήματα. Και εν μεν ταις κατωτέραις τάξεσι του δημοτικού σχολείου διδάσκονται τα άσματα πρακτικώς, εν δε ταις ανωτέραις θεωρητικώς.

ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ

Η διδασκαλία της γυμναστικής άρχεται από της κατωτάτης τάξεως του δημοτικού σχολείου. Διδάσκειται δε επί τη βάσει της δι' εκάστην τάξιν εγκεκριμένης υπό του Υπουργείου ύλης.

Η χειροτεχνία, αι γεωπονικαί και αι άλλα πρακτικαί εργασίαι ευχής έργον είναι να εισαχθώσιν εις όλα τα δημοτικά σχολεία της Ελλάδος επ' αγαθώ της γενικής μορφώσεως του μαθητού.⁹⁰⁰»

Τα ωρολόγια προγράμματα που αναφέρονται σε σχολεία που λειτουργούν με λιγότερους δασκάλους από τον αριθμό των τάξεων συνοδεύονται από οδηγίες για τον τρόπο εφαρμογής τους. Συγκεκριμένα ο Χρ. Οικονόμου προτείνει ρυθμίσεις σχετικά με τη συνδιδασκαλία των τάξεων, καθώς και ποια μαθήματα θα διδάσκει ο καθένας σε ανάλογες περιπτώσεις⁹⁰¹.

---

⁹⁰⁰ «Χ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ 1-6 ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΑΥΤΟΥ», *Το Δημοτικόν Σχολείον*, Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 97. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [262.], σ. 384, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰¹ «ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Όταν ο αριθμός των δασκάλων ενός σχολείου είναι ίσος προς τον αριθμόν των τάξεων αυτού, η εφαρμογή του προγράμματος δεν έχει ουδεμίαν δυσκολίαν. Έκαστος διδάσκαλος λαμβάνει μίαν τάξιν και διδάσκει πάντα τα μαθήματα ταύτης. Εξαίρεσιν δυνάμεθα να κάμωμεν μόνον δια το μάθημα της Ωδικής και Γυμναστικής, ων την διδασκαλίαν δύναται να αναλάβωσιν οι δεξιώτεροι εν τοις μαθήμασι τούτοις διδάσκαλοι. Αλλά τότε χάριν εξισώσεως των ωρών της διδασκαλίας ανάγκη οι διδάσκαλοι ούτοι να αναλαμβάνωσι την διδασκαλίαν των δύο κατωτάτων του δημοτικού σχολείου τάξεων, συν ταύτη δε και την διδασκαλίαν της Ωδικής και Γυμναστικής εν δύο άλλαις ανωτέραις έκαστος τάξεσι.

Αλλ' όταν οι διδάσκαλοι είναι ολιγώτεροι των τάξεων του σχολείου, τότε επιβάλλεται η συνένωσις και συνδιδασκαλία τάξεων τινών. Κρατεί παρ' ημίν η συνήθεια να ενώνται και συνδιδάσκονται εν τοιαύτη περιπτώσει αι δύο κατώτεροι μεν του σχολείου τάξεις, εάν είναι πέντε του σχολείου οι διδάσκαλοι, και αι δύο δε μέσαι ήτοι η τρίτη μετά της τετάρτης, εάν είναι τέσσαρες. Συμβαίνει δε ενίοτε και άλλο τι χειρότερον. Οι διδάσκαλοι διανέμονται προς αλλήλους τα μαθήματα μιας τάξεως, εάν κατά εις είναι ολιγώτεροι των τάξεων του σχολείου. Το τελευταίον τούτο είναι σφάλμα ασυγχώρητον, όπερ αμάθεια μόνον επιθεωρητού δύναται να συμβουλεύση και άγνοια και δουλοφροσύνη του δασκάλου δύναται να εφαρμόση. Το μυστήριον της δυνάμεως του νέου σχολείου κείται εις την ενότητα των μέτρων της διδασκαλίας και της αγωγής. Η δε δύναμις η πνευματική του ανθρώπου εξαρτάται εκ της ποικίλης συνδέσεως των γνώσεων αυτού και της οργανικής της συνειδήσεως του διαπλάσεως. Αλλά τούτο ουδέποτε δύναται να επιτευχθή, όταν εν μια και τη αυτή τάξει λαλούν πολλοί και ποικίλοι κατά το δη λεγόμενον πετεινοί! Δια τούτο το μέτρον της διανομής των μαθημάτων μιας τάξεως μεταξύ των δασκάλων του σχολείου καταδικάζομεν απολύτως.

Την ένωσιν κατ' αρχάς μεν των ανωτάτων τάξεων του σχολείου, ένα οι διδάσκαλοι είναι κατά εις ολιγώτεροι των τάξεων αυτού, των μέσων δε κατόπιν, εάν είναι κατά δύο, επιβάλλει ού μόνον το ευάριθμον σχετικώς των μαθητών των ανωτέρων τάξεων, αλλά και η ικανότης των μαθητών να μετατοπιζώνται ευκολώτερον εις τούτον ή εκείνον τον κύκλον του μαθήματος αναλόγως του έτους της διδασκαλίας εκάστου. Διότι όπου ένεκα ελλείψεως δασκάλων επιβάλλεται η συνδιδασκαλία δύο τάξεων, εκεί πρέπει να σχηματισθώσι κύκλοι μαθημάτων εναλλάξ διδασκόμενοι. Ούτως εν ταις συνδιδασκόμεναις τάξεσιν, αν μεν είναι η πέμπτη και η έκτη, θα διδάσκηται κοινή το μεν εν έτος η Γεωγραφία της Ευρώπης, το δ' άλλο η Γεωγραφία των άλλων ηπειρών, το μεν εν έτος Ιστορία η Βυζαντινή το δ' άλλο η της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδος και η της Ελληνικής Επαναστάσεως, το μεν εν έτος η Εκκλησιαστική ιστορία και η λειτουργική, το δ' άλλο η Κατήχησις και αι περικοπαί του Ευαγγελίου και ούτω καθεξής. Η μόνη ανωμαλία ενταύθα είναι ότι θα συμπίπτη ανά παν δεύτερον έτος η Εη τάξις, ήτι θα συνδιδάσκηται μετ' ατης Στης, να διδάσκηται

Τέλος ο Χρ. Οικονόμου αναφέρεται στην περίπτωση των τετρατάξιων δημοτικών σχολείων, τα οποία λειτουργούν με ένα μόνο δάσκαλο, για τα οποία θεωρεί ότι είναι «ανίκανα να εκπληρώσωσι τον σκοπόν του δημοτικού σχολείου», ωστόσο οφείλει να χαράξει «γραμμάς τινας περί του προγράμματος της ύλης των σχολείων τούτων, [...] επειδή δια λόγους οικονομικούς ενδέχεται επί τινα ακόμη χρόνον να παραταθή ο βίος αυτών»⁹⁰².

Παράλληλα με τις προσπάθειες των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, οι οποίοι με εγκυκλίους τους διευθετούν ζητήματα που άπτονται του αναλυτικού προγράμματος, τις δημοσιεύσεις σε παιδαγωγικά περιοδικά της περιόδου από έγκριτα στελέχη της εκπαίδευσης, και το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως εκδίδει εγκυκλίους τόσο προς τους εκπαιδευτικούς όσο και προς τους επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων, με τις οποίες αντιμετωπίζει ζητήματα του αναλυτικού προγράμματος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι εγκυκλίαι:

α) του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως προς τους επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων με θέμα τον εκκλησιασμό των μαθητών⁹⁰³,

πρώτον την ιστορίαν της Επαναστάσεως και κατόπιν την Βυζαντινήν, ή πρώτον την Γεωγραφίαν των ξένων ηπειρών και κατόπιν την της Ευρώπης. Αλλ' ως είπομεν οι μαθηταί των ανωτέρων τάξεων του σχολείου έχουσι τοιαύτην πλέον διανοητικήν ανάπτυξιν, ώστε εύκολα να υπερπηδώσι την δυσχερείαν ταύτην, να μετατοπίζονται ταχέως εις τον κύκλον των γνώσεων, ας θα διδαχθώσι και να παρακολουθώσι και κατακόσμι ενκόλως τα διδασκόμενα. Βεβαίως δεν θα τηρηθή αυστηρώς το ανωτέρω πρόγραμμα της διατάξεως της ύλης της διδασκαλίας αλλά θέλει επέλθη τροποποίησις τις εν τισι μαθήμασι κατά την διάταξιν ταύτην.

Ούτω λοιπόν ημείς φρονούμεν ότι η συνένωσις των τάξεων δι' έλλειψιν διδασκάλων οφείλει να άρχηται από των ανωτέρων, να προβαίη εις τας μέσας και να καταλήγη εις τας κατωτέρας. Και πάντα μεν τα άλλα μαθήματα διδάσκονται αι ενούμεναι τάξεις κοινή.

Κεχωρισμένως δε θα διδάσκηται μόνον η ανάγνωσις και η αριθμητική. Και την μεν ανάγνωσιν της Εης τάξεως θα διδάσκη ο διδάσκαλος της Αης τάξεως, την δε ανάγνωσιν της Γης ο διδάσκαλος της Βας. Ούτοι έχουσι τον απαιτούμενον προς διδασκαλίαν ταύτης χρόνον, διότι αι δύο κατώτεραι τάξεις προσέρχονται εις το σχολείον την ενάτην πρωϊνήν ώραν. Την δε Αριθμητικήν θα διδάσκη ο αυτός των τάξεων διδάσκαλος διαιρουμένης της ώρας εις ημίωρα, καθ' ά αναλάξ η μεν μία τάξις θα εργάζηται γραπτώς, η δ' άλλη προφορικώς. Εάν δε δύο μόνον διδάσκαλοι διδάσκωσι πάντα τα μαθήματα του εξαταξίου σχολείου, τότε ο μεν εις τούτων λαμβάνει τας τέσσαρας ανωτέρας τάξεις, ο δε άλλος τας δύο κατωτέρας. Ο των κατωτέρων τάξεων διδάσκαλος αναλαμβάνει και την ανάγνωσιν της τρίτης και τετάρτης.» «Χ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ 1-6 ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΑΥΤΟΥ», *Το Δημοτικόν Σχολείον*, Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 97. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [262.], σ. 384, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰² «Εις και τα σχολεία ταύτα θεωρώ ανίκανα να εκπληρώσωσι τον σκοπόν του δημοτικού σχολείου, εν τούτοις, επειδή δια λόγους οικονομικούς ενδέχεται επί τινα ακόμη χρόνον να παραταθή ο βίος αυτών, οφείλω να χαράξω γραμμάς τινας περί του προγράμματος της ύλης των σχολείων τούτων.

Η ύλη αναγραφείσα προς διδασκαλίαν εν σχολείοις έχουσι εξαιτητήν παιδευσιν οφείλει κατ' αναλογίαν να ελαττωθή δια τα τετρατάξια δημοτικά σχολεία. Κατ' ακολουθίαν η διδασκαλία της πατριδογνωσίας θα περιορισθή εν τη Βα μόνον τάξει του δημοτικού σχολείου, εν δε τη Γη και Δη θα διδαχθή η Γεωγραφία των Ελληνικών χωρών. Η διδασκαλία των θρησκευτικών θα περιορισθή εις ιστορίας της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και εις τα σπουδαιότερα της Κατηχήσεως. Η διδασκαλία της αριθμητικής εις τας τέσσαρας μόνον πράξεις των ακεραίων και εις τα απλούστατα των δεκαδικών και των συμμιγών. Η διδασκαλία της πολιτικής Ιστορίας εις τα σπουδαιότερα της Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας, της Βυζαντινής και της Ελληνικής Επαναστάσεως. Η διδασκαλία των φυσιογνωστικών μαθημάτων εσι τα γνωστότερα ζώα, φυτά και ορυκτά και εις τα κοινότερα φυσικά και χημικά φαινόμενα. Κατ' αναλογίαν θέλει οσαύτως περιορισθή η ύλη και των άλλων μαθημάτων. Και ου μόνον περιορισμός της ύλης ανάλογος θέλει γίνη, αλλά και προϊμότερα κατ' ανάγκην έναρξις της διδασκαλίας τινών τούτων, ως και το ωρολόγιον πρόγραμμα δεικνύει. Εις πλείονας λεπτομερείας είνε περιττόν, νομίζω, να εισέλθω.» «Χ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΞ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ 1-6 ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΑΥΤΟΥ», *Το Δημοτικόν Σχολείον*, Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 97. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [262.], σ. 384, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰³ «Αρθ. Πρωτ. 4044 ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. Επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων.

Αι δια του σχολείου μεταδιδόμεναι εις τους παίδας περί της θρησκείας ημών γνώσεις και δια τούτων εμπνεόμενα θρησκευτικά συναισθήματα δέον να εκδηλώνται και δι' εξωτερικών πράξεων.

Τούτο κατορθούται εν ταις Εκκλησίαις, όπου οι πιστοί της Ορθοδόξου ημών Εκκλησίας, εν τω αυτώ τόπω ηνωμένοι εκδηλούσι και εξωτερικώς την προς τον Θεόν λατρείαν.

β) του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως προς τους επιθεωρητές και τους διευθυντές των δημοτικών σχολείων με θέμα τη γιορτή της σημαίας⁹⁰⁴,

---

Ὅθεν παραγγέλλομεν υμᾶς, να μερμνήσητε, ἵνα την πρωϊαν ἐκάστης Κυριακῆς οἱ μαθηταὶ συνερχόμενοι ἐν τῷ σχολεῖῳ των, ὀδηγηθῶσι εἰς την ὠρισμένην Ἐκκλησίαν ἐν τάξει ὑπὸ την ὀδηγίαν των διδασκάλων των, οἵτινες δια του παραδείγματος αὐτῶν θέλουσι ἐμπνεύσει το σέβας, την ἀγάπην και την προς τον Θεόν λατρείαν.

Ἀξιούμεν δε παρ' υμῶν την αυστηράν τήρησιν του μέτρου τούτου και την παραδειγματικὴν τιμωρίαν των δημοδιδασκάλων ἐκείνων, οἵτινες τυχόν ἤθελον παραλείψει να συμμορφωθῶσι προς την διαταγὴν ταύτην.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 14 Μαρτίου 1905

Ὁ Ὑπουργός

Κ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ»

«Ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας πρὸς τοὺς Ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων», *Κώδιξ τῆς νομοθεσίας τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Ἐγκύκλιοι και Κανονισμοί. Τόμος 1915, σ. 171. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [266.], σ. 405, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.*

⁹⁰⁴ «Ἀριθ. πρωτ. 14833. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Πρὸς τοὺς κ.κ. γυμνασιάρχας, σχολάρχας, επιθεωρητᾶς τῆς μέσης και δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως και τοὺς διευθυντᾶς των δημοσίων, δημοτικῶν και ιδιωτικῶν σχολείων ἀρρένων του Κράτους.

Γνωρίζομεν υμῖν, ὅτι δια Β. Διατάγματος τῆν 31 Αὐγούστου ε.ε. ὠρίσθη ὅπως ἡ εορτὴ τῆς Σημαίας τελεῖται ἐφεξῆς οὐχὶ τῆν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως των μαθημάτων ἐν ἐκάστῳ σχολεῖῳ, ἀλλὰ το πρώτον Σάββατον του μηνὸς Οκτωβρίου κατὰ τας προ μεσημβρίας ὥρας ἐν ἀπασαι τοῖς δημοσίοις, δημοτικοῖς και ιδιωτικοῖς σχολείοις του Κράτους.

Εἰς τῆν μεταβολὴν ταύτην προέβημεν οὐ μόνον ἵαν ταυτοχρόνως τελεῖται ἡ εορτὴ, ἀλλὰ προσέτι ἵνα μείζων καταστῆ ἡ ἐπιβολὴ αὐτῆς δια τῆς συμμετοχῆς πάντων των μαθητῶν.

Δια του αὐτοῦ Διατάγματος ὠρίσθη, ὅπως ἡ εορτὴ ἀναβάλληται μόνον ἐν ἡ περιπτώσει καιρικῆ ἀνωμαλία δὲν ἐπιτρέπη τῆν ἐν ὑπαίθρῳ διαμονὴν τελουμένη ἄλλην τινὰ αἰθρίαν ἡμέραν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀναβολὴ πρέπει ν' ἀναφέρηται πρὸς το Ὑπουργεῖον.

Κατὰ τα λοιπὰ ἰσχύουσιν αἱ διατάξεις του καθιερώσαντος τῆν εορτὴν τῆς Σημαίας Β. Διατάγματος τῆς 22 Σεπτεμβρίου 1908, ἔχουσαι οὕτω:

Τῆν ἡμέραν ταύτην κατὰ τῆν ὑπὸ του διευθύνοντος το σχολεῖον ὀριζομένην ὥραν, παρισταμένων πάντων των διδασκόντων ἐν τῷ σχολεῖῳ, οἱ μαθηταὶ παρατάσσονται ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ δύο στοίχων κατὰ τάξεις ἀπέναντι τῆς προσόψεως του σχολεῖου ἐν γυμναστικῇ στάσει και κινήσει.

Ὁ διευθύνων διατάσσει προσοχὴν προσκομίζει τῆν σημαίαν του σχολεῖου, ἅμα τῆ ἐμφανίσει τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτονται πάντες, καλεῖ δ' ἕνα των μαθητῶν, ὅστις προβαίνει και ἰστάμενος παρὰ τῆν σημαίαν ἀπαγγέλλει τῆν προσευχὴν: «Βασιλεῦ σουράνιε, παράκλητε το πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ πανταχοῦ παρῶν και τα πάντα πληρῶν, ὁ θησαυρὸς των ἀγαθῶν και ζωῆς χορηγός, ἐλθέ και σκήνωσον ἐν ἡμῖν και καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κηλίδος και ὥσων, ἀγαθὲ τας ψυχὰς ἡμῶν», περατουμένην δια των ἐξῆς: «Ἐπουράνιε Θεέ, κραταίωσον το ἔθνος ἡμῶν ἐν δόξῃ και εὐημερίᾳ, φύλαττε τον σεπτὸν ἡμῶν Βασιλέα και ἀνάδειξον ἡμᾶς ἄξια τέκνα τῆς Ἑλλάδος!»

Εἴτα ὁ διευθύνων ἀναγιγνώσκει δια φωνῆς ἐντόνου τῆν ἐξῆς προσλαλιάν:

«Ἑλληνόπαιδες,

Ἡ κυανόλευκος αὐτὴ σημαία, τῆν ὁποία ἐπιστέφει ὁ τίμιος Σταυρός, εἶναι το ἱερόν σύμβολον τῆς ἡμετέρας πατρίδος.

Τα ἑλληνικά φρούρια, τα στρατιωτικά σώματα, τα πολεμικά σκάφη, σκιαζόμενα ὑπὸ τῆς σημαίας, ἐκπροσωποῦσι τῆν δύναμιν και το μεγαλεῖον του ἔθνους.

Ἑλληνόπαιδες,

Προσατενίσατε τῆν σημαίαν εὐλαβῶς, προσβλέψατε αὐτὴν μετ' ἀγάπης και ἀφοσιώσεως.

Ὑπὸ τας πτυχὰς τῆς, ἀνδρούμενοι, θα ὀμόσητε πρὸς αὐτὴν τον ὄρκον του στρατιώτου, θα ὀρκισθῆτε να μὴν ἐγκαταλείπητε ποτὲ τῆν σημαίαν, ἀλλὰ να θυσιάξητε τῆν ζωὴν σας προασπίζοντες αὐτὴν.

Ἀπὸ του νυν δε τασσόμενοι ὑπὸ τον τίμιον Σταυρὸν αὐτῆς, μερμνήσατε ὅπως δι ατῆς εὐπειθείας, δια τῆς ἐπιμελείας, δια τῆς καθόλου ἀρετῆς υμῶν ἀναδειχθῆτε ἄξια τέκνα τῆς πατρίδος και μέλλοντες φρουροὶ τῆς τιμῆς και τῆς δόξης του ἑλληνικοῦ θρόνου».

Μετὰ το πέρασ τῆς ἀναγνώσεως, δίδοντας το παράδειγμα του διευθύνοντος πάντες ἀναφωνοῦσι: «ζήτω το ἔθνος, ζήτω ὁ Βασιλεὺς».

Ὁ διευθύνων διατάσσει πάλιν προσοχὴν καλεῖ παρὰ τῆ σημαίαν ἕνα ἐξ ἐκάστης τάξεως μαθητῆν ἐκ των διακρινομένων δια τῆν χρηστότητα και τῆν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ, ὀνομάζει δὲ τον τῆς ἀνωτάτης τάξεως μαθητῆν σημαιοφόρον, εἰς ὃν παραδίδει τῆν σημαίαν.

Τούτου κρατούντος ψηλά και ἀναπεπταμένην τῆν σημαίαν, οἱ διδάσκοντες μετ' ατων μαθητῶν ψάλλουσι τας δύο πρώτας τροφὰς του Ἐθνικοῦ ὕμνου, μετ' ὃ, ἠγουμένου του σημαιοφόρου και ἀκολουθούντων των παρὰ τῆν σημαίαν κληθέντων μαθητῶν ὑπὸ την ὀδηγίαν του διευθύνοντος το σχολεῖον, εἰσέρχονται εἰς το διδασκῆριον και ἀποθέτουσι τῆν σημαίαν ἐν τῷ προς φύλαξιν ὀριζομένῳ μέρει

γ) του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως προς τους δασκάλους των δημοτικών σχολείων με θέμα την εκπαιδευτική αξία και τον σκοπό των περιπάτων και των εκδρομών⁹⁰⁵.

του σχολείου, λήγει δε η εορτή της σημαίας, των μαθητών απερχομένων, ίνα επανέλθωσιν την επιούσαν προς έναρξιν των μαθημάτων.

Υπομιμνήσκομεν εν τέλει ότι, ίαν καταφανής γίνηται τοις μαθηταίς η επίσημος προέλευσις της προς αυτούς προσφωνήσεως, δέον να προτάσεται ταύτης η εξαγγελία της επικεφαλίδος τυο Β. Διατάγματος, ήτοι: «Γεώργιος Α΄. Βασιλεύς των Ελλήνων», ευθύς δε κατόπιν να ακολουθή η λέξις «Ελληνόπαιδες».

Ελπίζομεν, ότι ουδέν σχολείον υπάρχει εντός των ορίων του Ελληνικού Βασιλείου στερούμενον σημαίας, αλλ' εάν που η έλλειψις χρηματικών μέσων δεν επέτρεψε την απόκτησιν της Σημαίας και μετά την από του παρελθόντος έτους σύστασιν υμών, δέον προς τέλει της εορτής να προμηθευθή τοιαύτην επί επιστροφή παρά τινος δημοσίου καταστήματος ή παρ' ιδιώτου.

Εν Αθήναις τη 8 Σεπτεμβρίου 1909.

Ο Υπουργός

Π. Θ. ΖΑΪΜΗΣ»

«Έγκύκλιος του Υπουργού της Παιδείας προς τους Έπιθεωρητές και τους Διευθυντές των δημοτικών σχολείων», Κώδιξ της Νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Έγκύκλιοι και Κανονισμοί Τόμος 1915, σ. 172. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [268.], σ. 405, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰⁵ «Αριθ. πρωτ. 1576 ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους λειτουργούς της δημοσίας εκπαιδύσεως.

Ο αήρ, το φως, η ζωή των σχολείων σας, ως γνωρίζετε, δεν είναι αι λέξεις, αλλά τα αληθινά πράγματα, ο πραγματικός δηλαδή οίος και η ζωντανή φύσις. Η γνώσις των πραγμάτων δια των κενών λέξεων γεννά πνευματικόν σκοτός και βουλητικήν ασφυξίαν, δημιουργεί ανωφελείς λογοκόπους και νεκρούς ζώντας, μόνον δ' η κατάκτησις των πραγμάτων η κατορθούμενη δια της ακριβούς παρατηρήσεως αυτών των ιδίων ζωογονεί το πνεύμα και δημιουργεί ανθρωπούς των έργων, ανθρώπους θέλοντας και δυναμένους να εργωθούν.

Αλλά η ζωή δεν δύναται να εισέλθη αφ' εαυτής εις τα σχολεία σας. Πρέπει να εξέλθητε σεις προς συνάντησίν της, θα την εύρητε εις τον πραγματικόν βίον εις την ζωντανήν φύσιν. Εκείθεν διαρκώς αντλούντες αυτήν θα την μεταφέριτε εις τας τάξεις σας και θα μεταγγίζετε αυτήν απαύστως εις την ψυχήν των μαθητών σας.

Η ελευθέρα ίδια φύσις θα παρέχη εις τους μαθητάς σας πάντα τα εφόδια, όσα είναι απαραίτητα εις τούτους εν τη διδασκαλία, όπως κατανοώσι τον βίον των φυτών και των ζώων και την φύσιν των ορυκτών, τα διάφορα γεωλογικά και φυσικά φαινόμενα, τα γεωγραφικά στοιχεία, και τας αμοιβαίας αυτών σχέσεις, τα ποικίλα αρχαιολογικά στοιχεία, τα εγκατεσπαρμένα εις τους παλαιούς συγγραφείς, τα διάφορα ιστορικά γεγονότα, αυτή θα παρέχη εις τους μαθητάς τα μέσα, όπως συναισθάνωνται το ωραίον όπως εκδηλούται εις τα παλαιά και νέα λογοτεχνήματα, αυτή θα γνωρίζη εις τους μαθητάς σας την ωραίαν ημών πατρίδα υπό πάσας τας εσώψεις και θα πληροί την καρδίαν αυτών ελλόγου αγάπης προς ταύτην.

Αποβλέποντες εις τας σπουδαίας ταύτας ωφελείας, ας θα παρέχη εις τους μαθητάς σας η επικοινωνία αυτών προς την ελευθέραν φύσιν, παραγγέλομεν εις υμάς, όπως εξέρχησθε μετ' αυτών εις περιπάτους τουλάχιστον άπαξ της εβδομάδας και δι τας μ.μ. ώρας εκάστης Πέμπτης, εφ' όσον ο καιρός επιτρέπει. Ευκαίριον δε είναι αν οι περίπατοι γίνωνται και συχνότερον και αν έτι διοργανώγητε και εκδρομάς ημερησίας ή και πολυήμερους.

Σκοπός των περιπάτων και των εκδρομών τούτων δεν θα είναι, ως ήδη ενοήσατε, μόνον ο συνήθως επιδιωκόμενος, η αναψυχή δηλαδή και τόνωσις του σώματος των μαθητών σας. Ο κύριος σκοπός τούτων θα είναι διδακτικός. Τοιούτος δε πάλιν ων, δεν θα συνίσταται εις την διδασκαλίαν και δι ενός τινος αντικειμένου. Κανονική διδασκαλία δεν δύναται να γίνη εν περιπάτω και εκδρομή. Αν αφ' ετέρου ο περίπατος και η εκδρομή εξυπηρετώσιν ολίγα μόνον διδακτέα αντικείμενα, η εξ αυτών ωφέλεια δεν θα είναι σημαντική, διότι ούτω το πλείστον της διδακτέας ύλης δεν θα εξηγηρητήται δι αυτών. Κύριος δια τούτο σκοπός αυτών θα αείναι η υπό των μαθητών ακριβής παρατήρησις πολλών αντικειμένων ενός ή πλειόνων μαθημάτων, εφ' ης είτε θα στηριχθή η εν τω σχολείω κανονική διδασκαλία των αντικειμένων τούτων. Αι εκδρομαί δηλαδή και οι περίπατοι θα συγκομιζώσι το προπαρασκευαστικόν υλικόν, εφ' ου θα στηρίζεται διαρκώς η διδασκαλία. Όπως δε το υλικό τούτο ευρίσκηται πάντοτε πρόχειρον, καλόν είναι να επιβάληται εις τους μαθητάς των ανωτέρων τάξεων του πλήρους δημοτικού και του Ελληνικού σχολείου και πασών του Γυμνασίου να σημειώσιν συντόμως εν σημειωματαρίοις τα πορίσματα των παρατηρήσεων αυτών, άτινα δεον εκάστοτε να χρησιμοποιώνται ως αφετηρία εκθέσεων ιδεών.

Τούτου δ' ούτως έχοντος, εννοείτε ότι εκάστη τάξις παντός σχολείου δεν θα εξέρχητε χωρίς υπό την οδηγίαν του διδάσκοντος ή των διδασκόντων τα μαθήματα, άτινα πρόκειται να εξυπηρητήση ο περίπατος ή η εκδρομή.

Επιθυμούντες δ' όπως παρακολουθήσωμεν κατά πόδας τας εκ των διδακτικών περιπάτων και εκδρομών ωφελείας των σχολείων σας, παραγγέλομεν εις υμάς, όπως ευθύς μεθ' εκαστον περιπάτον, ή εκδρομήν υποβάλλητε εις ημάς έκθεσιν περι αυτών δια του διευθυντού του σχολείου, όστις οφείλει να συνυποβάλη ταύτην μετά της ίδιας αυτού εκθέσεως.

Πεποιθότες, ότι έχετε πληρεστάτην συνείδησιν της διδακτικής και παιδευτικής σπουδιαότητος του περι ου, πρόκειται έργου, όπερ είναι προωρισμένον να εξυγιάνη τα σχολεία της πατρίδος, ευελπιστούμεν,

Το 1913 η ψήφιση των νέων αναλυτικών προγραμμάτων έρχεται να καλύψει τις αναζητήσεις και την ανησυχία των δασκάλων. Ωστόσο, τα νέα αυτά αναλυτικά προγράμματα αφορούν τα πλήρη δημοτικά σχολεία, με αποτέλεσμα να πρέπει να προσαρμοστεί η διδακτέα ύλη και για τις τέσσερις τάξεις των κοινών δημοτικών σχολείων, έτσι ώστε να μπορούν οι μαθητές των σχολείων αυτών να συνεχίσουν, εφόσον επιθυμούν στις δύο τελευταίες τάξεις των πλήρων δημοτικών σχολείων. Αυτή τη διαδικασία το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως την αναθέτει με σχετική εγκύκλιό του στους επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων, τον Οκτώβριο του 1913. Επίσης με την ίδια εγκύκλιο το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως επιτρέπει τη διδασκαλία των μαθημάτων της Ε΄ και της Στ΄ τάξης στα κοινά δημοτικά σχολεία, με την προϋπόθεση ότι υπηρετούν σε αυτά δάσκαλοι ή δασκάλες. Οι μαθητές που θα διδαχθούν με αυτό τον τρόπο θα εξετάζονται για κατάταξη σε ανώτερες τάξεις του πλήρους δημοτικού σχολείου ή για απολυτήριο πλήρους δημοτικού σχολείου με τη διαδικασία των «κατ' οίκον διδαχθέντων»⁹⁰⁶.

Η πλαισίωση των νέων αναλυτικών προγραμμάτων με ανάλογα σχολικά εγχειρίδια έρχεται την περίοδο 1917-1920, οπότε συγγράφονται νέα σχολικά βιβλία και με χρήση της δημοτικής γλώσσας. Η νέα φιλοσοφία που εισάγεται στη διδασκαλία στο δημοτικό σχολείο δημιουργεί μια νέα ανάγκη για ενημέρωση των εκπαιδευτικών. Οι πρωταγωνιστές της προσπάθειας αυτής, κατέχοντας σημαντικές θέσεις στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, ξεκινούν μια προσπάθεια επιμόρφωσης των δασκάλων, δίνοντας μια σειρά από μαθήματα⁹⁰⁷. Παράλληλα, ο επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Αθηνών Δημοσθένης Ανδρέαδης, αποστέλλει εγκύκλιο προς τους δασκάλους των Αθηνών, σχετικά με τη διδασκαλία των φυσιογνωστικών μαθημάτων, συνοψίζοντας έτσι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, όσα τους παρουσίασε στα μαθήματά του. Στην εγκύκλιο του αυτή τονίζει την ανάγκη εποπτείας κατά τη διδασκαλία των φυσιογνωστικών μαθημάτων και συνδέει τη διεξαγωγή των εκδρομών⁹⁰⁸ και τη

ότι θα αφοσιωθήτε εις το αυτό μετά του ενθέου ζήλου, υψ' ου πάντοτε πληρούσθε προς παν μέγα και υψηλόν.

Εν Αθήναις τη 2 Φεβρουαρίου 1910.

Ο Υπουργός

Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ»

«Εγκύκλιος του Υπουργού της Παιδείας προς τους λειτουργούς της δημοσίας εκπαιδύσεως», *Κώδιξ τής Νομοθεσίας τής Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως*. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Έγκυκλιοι και Κανονισμοί, Τόμος 1915, σ. 174. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [269.], σ. 406, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰⁶ «Αριθ. πρωτ. 23223 ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. Επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων του Κράτους.

Παραγγέλλομεν προσαρμοσθή ως προς ύλην διδασκαλίας άρτι εκδοθέν πρόγραμμα πλήρων δημοτικών σχολείων και εις τέσσαρας τάξεις κοινών, ίνα μαθηταί τούτων δύνανται συνεχίξωσι σπουδάς εις ανωτέρας τάξεις πλήρων σχολείων. Αλλά και διδασκαλίαν μαθημάτων 5^{ης} και 6^{ης} τάξεως επιτρέπομεν εν κοινοίς σχολείοις όπου υπηρετούσι δημοδιδάσκαλοι ή διδασκάλισσαι. Εν τοιαύτη δε περιπτώσει μαθηταί θα υφίστανται δι' ανωτέρας τάξεις κατατακτήριον ή απολυτήριον δοκιμασίαν εις πλήρη σχολεία ως ιδιαιτέρως διδαχθέντες.

Εν Αθήναις τη 18 Οκτωβρίου 1913.

Ο Υπουργός

Γ.Δ. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ»

«Έγκυκλιος του Υπουργού της Παιδείας προς τους κ.κ. Επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων του Κράτους», *Κώδιξ τής νομοθεσίας τής Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως*. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Έγκυκλιοι και Κανονισμοί, Τόμος 1915, σ. 193. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [270.], σ. 407, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰⁷ Τα μαθήματα των Ανωτέρων Εποπτών αναφέρονται στη γενικότερη φιλοσοφία της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας της περιόδου 1917-1920 και όχι άμεσα σε ζητήματα αναλυτικού προγράμματος. Μπορούν έτσι να θεωρηθούν ως μια προσπάθεια επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Παράλληλα οι ομιλίες του Τμηματάρχη του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Βαχαβιόλου προς τους δασκάλους αναφέρεται σε ζητήματα διδακτικής, δίνοντας οδηγίες για τον τρόπο διδασκαλίας και διάθρωσης της διδακτικής πράξης των δασκάλων μέσα στην τάξη.

⁹⁰⁸ «[...] Α') Επειδή το άριστον των εποπτικών μέσων και το καλύτερον βοήθημα δια δε τους διδάσκοντας και τους διδασκομένους τα μαθήματα ταύτα τυγχάνει να είναι αυτή η Φύσις, ταύτην δε δεν είναι δυνατόν να γνωρίσουν αμφότεροι εντός του σχολείου, αλλά δια συχνοτάτων και από σκοπού γινομένων εξόδων προς αυτήν, δια τον λόγον τούτον επιβάλλεται, όπως καθιερώσητε εφεξής δια πάσας τας τάξεις του υψ'

λειτουργία των σχολικών κήπων⁹⁰⁹ με αυτή την αναγκαιότητα. Ο επιθεωρητής τονίζει στην εγκύκλιο του ότι «η ποσότης και η σκοπιμότης των τοιούτων εκδρομών θα χρησιμεύη ημίν εφεξής ως εν των ασφαλεστέρων κριτηρίων περί της ποιότητος της καθόλου διδακτικής ενεργείας του σχολείου σας.» γι αυτό και ζητά να ενημερώνεται για τις εκδρομές που θα κάνουν τα σχολεία.

Ενδεικτικό παράδειγμα της εφαρμογής της παραπάνω εγκυκλίου αποτελεί το έγγραφο του διευθυντή του 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Αθηνών, Π. Βάρλου προς τον επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων Αθηνών, στο οποίο περιγράφει την εκδρομή του σχολείου του και του 24^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Αθηνών στην Καισαριανή⁹¹⁰.

Η απουσία ενημερωμένου αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος για κάθε είδος και τύπο σχολείου, ανάλογα με την ίδρυση και τον τρόπο λειτουργίας του, αποτελεί

υμιάς σχολείου τας προς συλλογήν εποπτειών τακτικωτάτας σχολικάς εκδρομάς. Η ποσότης και η σκοπιμότης των τοιούτων εκδρομών θα χρησιμεύη ημίν εφεξής ως εν των ασφαλεστέρων κριτηρίων περί της ποιότητος της καθόλου διδακτικής ενεργείας του σχολείου σας.» «Εγκύκλιος τοῦ ἐπιθεωρητῆ Ἀθηνῶν γιὰ τῆ διδασκαλία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων», *Εκπαιδευτικὴ Επιθεώρησις*, Τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 408. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [275], σ. 409, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁰⁹ «[...].Ἐπειδὴ πολλάκις παρίσταται ἀνάγκη πρὸς συλλογὴν κατ' αἴσθησιν εποπτειῶν νὰ παρακολουθήσωσιν ἐν τῷ σχολείῳ οἱ μαθηταὶ τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν τρόπον τῆς καλλιιεργείας διαφόρων φυτῶν, τοῦτο δε εἶναι δυνατὸν νὰ επιτευχθῆ διὰ τοῦ σχολικοῦ βοτανικοῦ κήπου, ἀνάγκη, ἵνα τοῦ υφ' ἡμῶν σχολείου ἀποκτήσῃ τοιοῦτον κήπον μόνιμον μὲν, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ διδασκῆριῳ αὐτοῦ ὑπάρχει ἔστω καὶ μικρὸς χώρος κατάλληλος διὰ τοιοῦτους σκοποὺς, κινητὸν δε, ὅταν τοῦτο στερήται παντελῆς αὐλῆς.» «Ἐγκύκλιος τοῦ ἐπιθεωρητῆ Ἀθηνῶν γιὰ τῆ διδασκαλία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων», *Εκπαιδευτικὴ Επιθεώρησις*, Τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 408. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [275], σ. 409, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹¹⁰ «Περὶ τῆς εἰς Καισαριανὴν ἐκδρομῆς τοῦ 7ου Δημοτικοῦ Σχολείου Αρρένων Αθηνῶν γενομένης τῆ 24ῃ Ὀκτωβρίου 1919.

(ἔκθεσις πρὸς τὸν κ. ἐπιθεωρητὴν)

Μετὰ τῶν μαθητῶν τοῦ ἡμετέρου Σχολείου τῆς Τρίτης, Τετάρτης, Πέμπτης καὶ Ἑκτῆς Τάξεως, συνεξέδραμον καὶ οἱ τῆς Πέμπτης καὶ Ἑκτῆς Τάξεως τοῦ 24ου, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἱερέως διδασκάλου τοῦς, καὶ σχολικοῦ ταμίου τοῦ 7ου, κ Χαραλάμπους Γιαβῆ.

Διὰ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας, Γουδιῆ καὶ τῶν λόφων τῆς πτωρείας Ὑμητοῦ, μετὰ 3ωρον πορείαν καθ' ἣν ἐξηγουῦντο καταλλήλως εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ ἀξία λόγου ἀντικείμενα, ἰδρύματα καὶ τοπία, ἀνήλθομεν εἰς τὴν ἱστορικὴν Μονήν.

Εἰσήλθομεν εἰς τὸν ναόν μετὰ τῶν μαθητῶν, οἵτινες εὐλαβῶς προσεκύνησαν καὶ ἔψαλαν τὰ κατάλληλα Ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια καὶ ἠρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως συναδέλφου το ἐντὸς τοῦ ναοῦ περιβάλλον, καὶ ἅπαντα τὰ κείμενα, κατὰ τὴν Λειτουργικὴν. Ἐπειτα δε ἐν τῇ αὐλῇ καὶ τῷ περιβόλῳ τὰ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, πάντα τὰ ἀρχαῖα καὶ λοιπὰ ἀξιόλογα κείμενα καὶ ἱστορικὰ ἀντικείμενα ὑπὸ τῶν διδασκάλων.

Μετὰ μικρὰν ἀναψυχὴν ὑπὸ τὴν ὠραίαν στέγην τῶν σκιερῶν ἔξω τῆς Μονῆς δένδρων ἐτοποθετήθησαν οἱ μαθηταὶ κατὰ τάξεις καὶ ομάδας καὶ ἔλαβον τὸ γέυμα τῶν περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἕκαστος τὸ ἴδιον, παρασχεθείσης ἐκ τῶν ἐνότων καὶ τοῖς ἀπόροις μαθηταῖς τροφῆς.

Εὐχάριστος ἐκεῖ συνάντησις ἐκίνησε τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων μας καὶ ἐνεθουσίασε: Λόχος εθελοντικοῦ σώματος τῶν Ποντίων ὑπὸ τοὺς ἀξιωματικούς Μέλαν καὶ Πάπον, διημέρευσε ἐκεῖ ἀπὸ πρωΐας ἀσκούμενος εἰς τὸ στρατιωτικὸν καὶ πατριωτικὸν ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον συνετάχθη καὶ ἠνωσεν ἅπαντας, μαθητὰς καὶ στρατιῶτας, εἰς κοινόν ὄμιλον, διαχυθέντας εἰς παιδιὰς καὶ ἄσματα ἐνθουσιῶδη, προσφωνήσεις καὶ χοροὺς καὶ ἐκδηλώσεις ἀδελφικούς καὶ πατριωτικούς ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ξένη (ἐκ τῆς Ρωσίας ἐλθόντων) τούτων ἀδελφῶν στρατιωτῶν πρὸς τὸ Σχολεῖον, τοὺς μαθητὰς καὶ τὴν Πατρίδα

Περὶ τὴν 3ην μ.μ. ὥραν σημαίνει ἡ ἐπιστροφὴ καὶ ὀρίζεται διὰ τῆς ἀμαξιτῆς οδοῦ, εἰς Ριζάρειον Σχολὴν καταληγούσης. Ἄλλη χαρὰ τῶν μαθητῶν καὶ εὐχαρίστησις καὶ πολὺ ἐνδιαφέρον καθ' ὁδόν.

Ομάδες σκοπευτῶν στρατιωτῶν, ἐν τῇ μέσῃ τῆς οδοῦ ἐν τῷ Σκοπευτηρίῳ, ἀσχοιμένω εἰς τὴν σκοποβολὴν, θέαμα εὐχάριστω ἅμα καὶ διδακτικῷ παρέχω ὑπὸ πολλὰς ἐσώσεις εἰς τοὺς μαθητὰς ἐπὶ ἡμίσεος καὶ πλέον ὥραν.

Διὰ τῶν οδῶν, Κηφισίας, Σόλωνος, Στουρνάρα, Πατησίων, ἐπανήλθομεν εἰς τὸ Σχολεῖον τῆ 5μ.μ. ὥραν, πλήρες ἅπαντες χαρὰς ζωῆς, καὶ ἀναμνήσεων καὶ ἐντυπώσεως λαμπρῶν. (ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἐκδρομῶν ἀκριβῆς ἀντίγραφον.)

Ο Δ/ντῆς
Π. Βάρλος»

«Περὶ τῆς εἰς Καισαριανὴν ἐκδρομῆς τοῦ 7ου Δημοτικοῦ Σχολείου Αρρένων Αθηνῶν γενομένης τῆ 24ῃ Ὀκτωβρίου 1919», *Εκπαιδευτικὸς Ἐρευνητῆς*, Τεύχος 53, Δεκέμβριος 1919, σ. 5. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [279], σ. 413, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

ένα σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την αποτελεσματικότητα και τη λειτουργία των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922.

3III. Εκπαιδευτικό προσωπικό.

Η σύνθεση του εκπαιδευτικού προσωπικού που υπηρετεί στα δημοτικά σχολεία του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922 αποτελεί ένα ποιοτικό χαρακτηριστικό της εκπαίδευσης. Οι επιλογές της επίσημης πολιτείας από τη σύσταση του ελληνικού κράτους μέχρι την περίοδο που εξετάζουμε έχουν διαμορφώσει δασκάλους πολλών κατηγοριών, οι οποίες έχουν ως άμεση συνέπεια να υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία δάσκαλοι διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου και διαφορετικής αποτελεσματικότητας στην εκπαίδευση των παιδιών.

Η μελέτη των στοιχείων του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, τα οποία δημοσιεύονται στην Επετηρίδα του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως το 1901 και το 1908 μας δίνει χρήσιμες πληροφορίες για τη διάρθρωση των δασκάλων των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής.

Η σύνθεση του εκπαιδευτικού προσωπικού που υπηρετεί στα δημοτικά σχολεία κάθε δήμου του Νομού Αττικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901 παρουσιάζεται στη συνέχεια ξεχωριστά για κάθε δήμο, μιας και τα οικονομικά και πληθυσμιακά δεδομένα κάθε δήμου του νομού Αττικής διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό.

Στο Δήμο Αθηναίων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹¹.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριών εν ὧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Α)ββάθμιοι	Β)ββάθμιοι	Γ)ββαθμιοι	Ὅλιζος ἀριθμὸς		
Αθηναίων	1	Ἀθήναι Α'						1	2	4		6		
	2	» Β'				1			2	2		4		
	3	» Γ'						1	3	3		6		
	4	» Δ'				1			2	2		4		
	5	» Ε'					1		3	2		5		
	6	» Ζ'				1			2	1	1	4		
	7	» Η'		1					1		1	2		
	8	» Θ'		1					1		1	2		
	9	» Ι'				1			2	2		4		
	10	» ΙΑ'				1			2	2		4		
	11	» ΙΒ'							2	2		4		
	12	» ΙΓ'						1	3	3		6		
	13	» ΙΔ'				1			2	2		4		
	14	» ΙΕ'				1			2	2		4		
	15	» ΙΕ'	1							1		1		

⁹¹¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», *Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901*, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

	16	Σεπόλια	1						1		1		
	17	Άνω Πατήσια	1						1		1		
	18	Άμαρούσιον		1				1	1		2		
	19	Χαλάνδριον	1						1		1		
	20	Κηφισιά	1					1			1		
	21	Νέα Λιόσια	1						1		1		
		Μπραχάμιον										1	Α΄
		Ήράκλειον										2	Α΄
		ΣΥΝΟΛΟ	6	3		8	1	3	31	33	3	67	2

Πίνακας 124: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσών			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Εξατάξια	Βαθμός και αριθμός			
									Α)βάρθμιοι	Β)βάρθμιοι	Γ)βάρθμιοι	Όλικός αριθμός
Αθηναίων	1	Άθηναι Α΄				1			2	2		4
	2	» Β΄						1	2	4		6
	3	» Γ΄						1	4	2		6
	4	» Δ΄						1	2	4		6
	5	» Ε΄				1			1	3		4
	6	» Ζ΄				1			1	2	1	4
	7	» Ζ΄					1		2	3		5
	8	» Η΄				1			1	2	1	4
	9	» Θ΄				1			2	2		4
	10	» Ι΄					1		2	3		5
	11	» ΙΑ΄					1		2	3		5
	12	» ΙΒ΄			1					3		3
	13	» ΙΓ΄			1					3		3
	14	» ΙΔ΄				1			1	2	1	4
	15	» ΙΕ΄			1				1	2		3
	16	» Αγ. Σάββας	1						1			1
	17	» ΙΖ΄		1					1	1		2
	18	Σεπόλια	1							1		1
	19	Άγ. Κωνσταντίνος (Κολοκυνθούς)		1					1	1		2
	20	Άνω Πατήσια	1						1		1	1
	21	Κάτω Πατήσια	1						1		1	1
	22	Άμαρούσιον		1						2		2
	23	Χαλάνδριον	1							1		1
	24	Κηφισιά	1							1		1
	25	Νέα Λιόσια	1								1	1
	26	Άμπελόκηποι	1								1	1

	27	Κυψέλη	1								1	1
ΣΥΝΟΛΟ			9	3	3	6	3	3	26	47	8	81

Πίνακας 125: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αθηναίων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 46,27% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 49,25 του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 4,48 του συνόλου των δασκάλων. Στα γραμματεία του Δήμου Αθηναίων υπηρετούν Α/θμιοι γραμματιστές. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του δήμου Αθηναίων οι Α/θμίες δασκάλες αποτελούν το 32,10% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμίες δασκάλες το 58,02% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμίες δασκάλες το 9,88% συνόλου των διδασκαλισσών.

Στο Δήμο Πειραιέων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹².

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθμ. Γραμματεῶν	Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Ἀ)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς		
Πειραιέων	1	Πειραιεὺς	Α'					1	3	3		6		
	2	»	Β'				1	2	3		5			
	3	»Περιβόλια	Γ'	1				1	1		2			
	4	»	Δ'			1		2	2		4			
	5	»	Ε'			1		2	2		4			
	6	»	Ζ'			1		1	2		3			
	7	»	Β'			1		2	2		4			
	8	»	Β'	1				1	1		2			
ΣΥΝΟΛΟ				2	1	3	1	1	14	16		30		

Πίνακας 126: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς
Πειραιέων	1	Πειραιεὺς						1	3	3		6
	2	»					1	1	4		5	
	3	»				1		2	2		4	
	4	»				1		1	3		4	

⁹¹² «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

	5	» Περιοβόλια		1					1	1		2
	6	» Ρέντη	1							1		1
	7	»		1					1	1		2
	8	»				1				3	1	4
	9	Ν. Φάληρον	1							1		1
ΣΥΝΟΛΟ			2	2		3	1	1	9	19	1	29

Πίνακας 127: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Πειραιέων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 46,67% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 53,33% του συνόλου των δασκάλων ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Πειραιέων οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 31,03% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 65,52% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 3,45% συνόλου των διδασκαλισσών.

Στο Δήμο Φυλής οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹³.

ΔΗΜΟΣ	Αύξον αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξον ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς		
Φυλῆς	1	Καλύβια		1					1		1	2		
	2	Χασιά	1								1	1		
ΣΥΝΟΛΟ			1	1					1		2	3		

Πίνακας 128: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς				
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς	
Φυλῆς	1	Καλύβια	1									1	1

Πίνακας 129: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹¹³ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Φυλής οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 33,33% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 66,67% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Β/θμιοι δάσκαλοι. Αντίστοιχα στο δημοτικό σχολείο των θηλέων του Δήμου Φυλής υπηρετεί Γ/θμια δασκάλα (το 100% συνόλου των διδασκαλισσών).

Στο Δήμο Αχαρνών οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹⁴.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων							Διδασκάλων				Αΰξων ἀριθμ. Γραμματείων	Βαθμὸς Γραμματιστῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς						
									Α)βάρθμιοι	Β)βάρθμιοι	Γ)βάρθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς			
Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον			1				1	1	1	3			
	2	Κουκουβάουνες	1								1	1			
	3	Παλ. Λιόσια	1								1	1			
		Καματερό											1	ΔΕΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙ	
ΣΥΝΟΛΟ			2		1				1	1	3	5	1		

Πίνακας 130: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Αχαρνῶν κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
									Α)βάρθμιοι	Β)βάρθμιοι	Γ)βάρθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς
Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον		1					1		1	2
	2	Κουκουβάουνες	1								1	1
ΣΥΝΟΛΟ			1	1					1		2	3

Πίνακας 131: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αχαρνῶν κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αχαρνῶν οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 20% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 20% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 60% του συνόλου των δασκάλων. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Αχαρνῶν οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 33,33% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 66,67% συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν Β/θμιες δασκάλες.

⁹¹⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Κρωπίας οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹⁵.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων αρρένων						Διδασκάλων				Αύξων αριθμ. Γραμματείων	Γραμματιστών Βαθμός
									Βαθμός και αριθμός					
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξατάξια	Α βθάθμιοι	Β βθάθμιοι	Γ βθάθμιοι	Όλικός αριθμός		
Κρωπίας	1	Μαρκόπουλο		1					1	1		2		
	2	Κορωπί				1			1	1	2	4		
	3	Λιόπεσι		1						1	1	2		
	4	Σπάτα	1							1		1		
		Βάρη											1	Γ
ΣΥΝΟΛΟ			1	2		1			2	4	3	9	1	

Πίνακας 132: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσών			
									Βαθμός και αριθμός			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξατάξια	Α βθάθμιοι	Β βθάθμιοι	Γ βθάθμιοι	Όλικός αριθμός
Κρωπίας	1	Κορωπί		1						1	1	2
	2	Σπάτα	1							1		1
	3	Λιόπεσι	1							1		1
	4	Μαρκόπουλο	1							1		1
	5	Χαρβάτι	1								1	1
ΣΥΝΟΛΟ			4	1						4	2	6

Πίνακας 133: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Κρωπίας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 22,22% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 44,44% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 33,33% του συνόλου των δασκάλων. Στο γραμματείο Βάρης του Δήμου Κρωπίας υπηρετεί Γ/θμιοις γραμματιστής. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Κρωπίας οι Β/θμιοις δασκάλες το 66,67% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιοις δασκάλες το 33,33% συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν Α/θμιοις δασκάλες.

Στο Δήμο Θορικών οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹⁶.

⁹¹⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αϋξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον έν ω ή ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αϋξων ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν Βαθμὸς	
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς						
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὅλικός ἀριθμὸς			
Θορικίων	1	Κερατέα			1					2		1	3		
	2	Καλύβια	1								1		1		
		Κουβαρά												1	Β
		Ὀλυμπος												1	Γ
ΣΥΝΟΛΟ			1		1					2	1	1	4	2	

Πίνακας 134: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό ἔτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αϋξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ή ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν				
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὅλικός ἀριθμὸς	
Θορικίων	1	Θορικίων	1									1	1
	2	Κερατέα	1									1	1
ΣΥΝΟΛΟ			2									2	2

Πίνακας 135: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό ἔτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων του Δήμου Θορικίων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελοῦν το 50% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων. Στα γραμματεία του Δήμου Θορικίων υπηρετοῦν Β/θμιοι και Γ/θμιοι γραμματιστές. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του δήμου Θορικίων το σύνολο των διδασκαλισσῶν είναι Γ/θμιες δασκάλες (το 100% του συνόλου των διδασκαλισσῶν).

Στο Δήμο Λαυρεωτικής οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετοῦν σε κάθε δημοτικό σχολείο ἀρρένων και θηλέων κατά το σχολικό ἔτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους ἐπόμενους πίνακες⁹¹⁷.

⁹¹⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹¹⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Α/θμίων αριθμίων σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμίδς σχολείων αρρένων						Διδασκάλων				Α/θμίων αριθμίων Γραμματιστών	Γραμματιστών Βαθμίδς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξαστάξια	Βαθμίδς και αριθμίδς					
									Α)βάρθμιοι	Β)βάρθμιοι	Γ)βάρθμιοι	Όλκιδός αριθμίδς		
Λαυρεωτικής	1	Έργαστήρια		1					1	1		2		
	2	Νεάπολις	1							1		1		
	3	Καμάριζα	1						1			1		
ΣΥΝΟΛΟ			2	1					2	2		4		

Πίνακας 136: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Α/θμίων αριθμίων σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμίδς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσών			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξαστάξια	Βαθμίδς και αριθμίδς			
									Α)βάρθμιοι	Β)βάρθμιοι	Γ)βάρθμιοι	Όλκιδός αριθμίδς
Λαυρεωτικής	1	Έργαστήρια		1					1	1		2
	2	Νεαπόλεως		1						2		2
	3	Καμάριζα	1								1	1
ΣΥΝΟΛΟ			1	2					1	3	1	5

Πίνακας 137: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 20% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 60% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 20% συνόλου των διδασκαλισσών.

Στο Δήμο Μαραθώνος οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹¹⁸.

⁹¹⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Έπουργείου τών Έκκλησιαστικών και τής Δημοσίας Έκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθμὸς Γραμματεῶν	Γραμματιστῶν
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς		
Μαραθῶνος	1	Μαραθῶν	1					1			1			
	2	Καπανδρόιτι	1						1		1			
	3	Κιοῦρκα	1							1	1			
	4	Γραμματικὸ	1							1	1			
		Βαρνάβα										1		Α'
		Στασιάτα										1		Α'
ΣΥΝΟΛΟ			4					1	1	2	4	2		

Πίνακας 138: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν			
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς
Μαραθῶνος	1	Μαραθῶν	1							1	1	
	2	Καπανδρόιτι	1							1	1	
	3	Κιοῦρκα	1							1	1	
	4	Γραμματικὸ										
ΣΥΝΟΛΟ			3							3	3	

Πίνακας 139: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων του Δήμου Μαραθῶνος οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελοῦν το 25% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων. Στα γραμματεία του Δήμου Μαραθῶνος υπηρετοῦν Α/θμιοι γραμματιστές. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Μαραθῶνος το σύνολο των διδασκαλισσῶν είναι Γ/θμιες δασκάλες (το 100% του συνόλου των διδασκαλισσῶν).

Στο Δήμο Ωρωπίων οι δάσκαλοι που υπηρετοῦν σε κάθε δημοτικὸ σχολεῖο ἀρρένων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικὸ ἔτος 1900-1901, παρουσιάζονται στον ἐπόμενον πίνακα⁹¹⁹.

⁹¹⁹ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλιγὸς ἀριθμὸς		
Ὠρωπίων	1	Ὠρωπὸς	1							1	1			
	2	Κάλαμος	1							1	1			
	3	Σάλεισι	1						1		1			
	4	Μαρκόπουλο	1							1	1			
		Σκάλα										1		Α΄
ΣΥΝΟΛΟ			4						1	3	4	1		

Πίνακας 140: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικό ἔτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ὠρωπίων οι Β/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 75% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετοῦν Α/θμιοι δάσκαλοι. Στο γραμματείο του Δήμου Ὠρωπίων υπηρετεῖ Α/θμιος γραμματιστής.

Στο Δήμο Αιγινητῶν οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετοῦν σε κάθε δημοτικό σχολεῖο αρρένων και θηλέων καθώς και στα γραμματεία κατά το σχολικό ἔτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους ἐπόμενους πίνακες⁹²⁰.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλιγὸς ἀριθμὸς		
Αιγινητῶν	1	Αἴγινα					1	1	1	2	4			
	2	Χαλασμένη	1							1	1			
	3	Μεσαγρός	1							1	1			
		Βαθύ										1		Γ
		Ἄνικεῖον										1		Γ
		Πέρδικα										1		Γ
	ΣΥΝΟΛΟ			2				1	1	1	4	6	3	

Πίνακας 141: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Αιγινητῶν κατά το σχολικό ἔτος 1900-1901

⁹²⁰ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν			
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὅλικὸς ἀριθμὸς
Αἰγινήτων	1	Αἴγινα				1			1	3		4
	2	Χαλασμένη	1								1	1
ΣΥΝΟΛΟ			1			1			1	3	1	5

Πίνακας 142: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεῖα θηλέων του Δήμου Αἰγινήτων κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

Ἡ μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ὅτι στα δημοτικά σχολεῖα αρρένων του Δήμου Αἰγινήτων οἱ Α/θμιοὶ δάσκαλοι αποτελοῦν το 16,67% του συνόλου των δασκάλων, οἱ Β/θμιοὶ το 16,67% του συνόλου των δασκάλων καὶ οἱ Γ/θμιοὶ το 66,67% του συνόλου των δασκάλων. Στα γραμματεῖα του Δήμου Αἰγινήτων υπηρετοῦν Γ/θμιοὶ γραμματιστές. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεῖα των θηλέων του Δήμου Αἰγινήτων οἱ Α/θμίες δασκάλες αποτελοῦν το 20% του συνόλου των διδασκαλισσῶν, οἱ Β/θμίες δασκάλες το 60% του συνόλου των διδασκαλισσῶν καὶ οἱ Γ/θμίες δασκάλες το 20% συνόλου των διδασκαλισσῶν.

Στο Δήμο Αγκιστριῶν οἱ δάσκαλοι που υπηρετοῦν στο δημοτικὸ σχολεῖο αρρένων κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901 παρουσιάζονται στον ἐπόμενο πίνακα⁹²¹.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων αρρένων						Διδασκάλων				Γραμματιστῶν Βαθμὸς
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὅλικὸς ἀριθμὸς	
Αγκιστριῶν	1	Ἀγκίστριον	1								1	1	

Πίνακας 143: Πίνακας δασκάλων που υπηρετοῦν στο δημοτικὸ σχολεῖο αρρένων του Δήμου Αγκιστριῶν κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

Ἡ μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ὅτι στο δημοτικὸ σχολεῖο αρρένων του Δήμου Αγκιστριῶν υπηρετεῖ Γ/θμιοὺς δάσκαλος (το 100% του συνόλου των δασκάλων).

Στο Δήμο Μεγαρέων οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ δασκάλες που υπηρετοῦν σε κάθε δημοτικὸ σχολεῖο αρρένων καὶ θηλέων κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους ἐπόμενους πίνακες⁹²².

⁹²¹ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον έν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βαθμιοι	Ὅλικὸς ἀριθμὸς		
Μεγαρέων	1	Μέγαρα ..... Α΄						1	2	2		4		
	2	..... Β΄		1					1	1		2		
ΣΥΝΟΛΟ				1				1	3	3		6		

Πίνακας 144: Πίνακας δασκάλων που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ή χωρίον έν ᾧ ή ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς				
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὅλικὸς ἀριθμὸς	
Μεγαρέων	1	Μέγαρα				1			1	2			3

Πίνακας 145: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία ἀρρένων του Δήμου Μεγαρέων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελοῦν το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετοῦν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων οι Α/θμιες δασκάλες αποτελοῦν το 33,33% του συνόλου των διδασκαλισσῶν και οι Β/θμιες δασκάλες το 66,67% του συνόλου των διδασκαλισσῶν, ενώ δεν υπηρετοῦν Γ/θμιες δασκάλες.

Στο Δήμο Σαλαμίνας οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετοῦν σε κάθε δημοτικὸ σχολεῖο ἀρρένων και θηλέων καθὼς και στα γραμματεῖα κατά το σχολικὸ ἔτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους ἐπόμενους πίνακες⁹²³.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμὸς σχολείων	Πόλις ή χωρίον έν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Αύξων ἀριθ. Γραμματείων	Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βαθμιοι	Ὅλικὸς ἀριθμὸς		

⁹²² «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹²³ «Στατιστικοὶ πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς				1			1	2	1	4
	2	Άμπελάκια	1							1		1
	3	Μούλι									1	Γ
ΣΥΝΟΛΟ			1			1			1	3	1	5

Πίνακας 146: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς και αριθμὸς				
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς	
Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς			1					1	2		3
	2	Άμπελάκια	1									1	1
ΣΥΝΟΛΟ			1		1					1	2	1	4

Πίνακας 147: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Σαλαμίνας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 20% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 60% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 20% του συνόλου των δασκάλων. Στο γραμματείου Μουλκίου του Δήμου Σαλαμίνας υπηρετεί Γ/θμιος γραμματιστής. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 25% του συνόλου των διδασκαλισσῶν, οι Β/θμιες δασκάλες το 50% του συνόλου των διδασκαλισσῶν και οι Γ/θμιες δασκάλες το 25% του συνόλου των διδασκαλισσῶν.

Στο Δήμο Ελευσίνος οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹²⁴.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Γραμματιστῶν Βαθμὸς
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Βαθμὸς και ἀριθμὸς				
									Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς	
Ἐλευσίνος	1	Μάνδρα		1					1	1		2	
	2	Ἐλευσίς	1							1		1	
	3	Μαγούλα	1								1	1	
ΣΥΝΟΛΟ			2	1					1	2	1	4	

Πίνακας 148: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹²⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν				
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς	
Ἐλευσίνας	1	Μάνδρα		1							2		2
	2	Ἐλευσίς	1								1		1
ΣΥΝΟΛΟ			1	1							3		3

Πίνακας 149: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεῖα θηλέων του Δήμου Ἐλευσίνας κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ἐλευσίνας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελοῦν το 25% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων. Αντίστοιχα στα δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Ἐλευσίνας υπηρετοῦν μόνο Β/θμίες δασκάλες (το 100% του συνόλου των διδασκαλισσῶν).

Στο Δήμο Ειδυλίας οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετοῦν σε κάθε δημοτικό σχολεῖο αρρένων και θηλέων κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους ἐπόμενους πίνακες⁹²⁵.

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριόν ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Γραμματιστῶν	
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς					
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς		Αΐξων ἀριθμὸς Γραμματιστῶν
Εἰδυλίας	1	Βύλλια		1					1	1		2		

Πίνακας 150: Πίνακας δασκάλων που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεῖα αρρένων του Δήμου Ειδυλίας κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριόν ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν			
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α)βάθμιοι	Β)βάθμιοι	Γ)βάθμιοι	Ὀλικὸς ἀριθμὸς
Εἰδυλίας	1	Βύλλια	1								1	1

Πίνακας 151: Πίνακας διδασκαλισσῶν που υπηρετοῦν στα δημοτικά σχολεῖα θηλέων του Δήμου Ειδυλίας κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ειδυλίας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελοῦν το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετοῦν Γ/θμιοι δάσκαλοι.

⁹²⁵ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, ὅπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αντίστοιχα στο δημοτικό σχολείο των θηλέων του Δήμου Ειδυλίας υπηρετεί Γ/θμια δασκάλα (το 100% συνόλου των διδασκαλισσών).

Στο Δήμο Ερυθρών οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹²⁶.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Διδασκάλων				Γραμματιστῶν
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς				
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α'βάθμιοι	Β'βάθμιοι	Γ'βάθμιοι	Ὅλικός ἀριθμὸς	
Ἐρυθρῶν	1	Κριεκούκι		1					1	1		2	

Πίνακας 152: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Διδασκαλισσῶν			
									Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	Α'βάθμιοι	Β'βάθμιοι	Γ'βάθμιοι	Ὅλικός ἀριθμὸς
Ἐρυθρῶν	1	Κριεκούκι		1							1	1

Πίνακας 153: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ερυθρών οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Αντίστοιχα στο δημοτικό σχολείο των θηλέων του Δήμου Ερυθρών υπηρετεί Γ/θμια δασκάλα (το 100% συνόλου των διδασκαλισσών).

Για το ίδιο σχολικό έτος έχουμε τη σύνθεση του Εποπτικού Συμβουλίου του Νομού Αττικής και τα ονόματα των δασκάλων και διδασκαλισσών που υπηρετούν σε όλα τα δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων καθώς και στα γραμματεία του νομού Αττικής⁹²⁷.

Η σύνθεση του Εποπτικού Συμβουλίου το νομού Αττικής είναι: Πρόεδρος ο Αιδ. κ. Γ. Πουλάκος πρόεδρος της Επισκ. επιτροπής. Επιθ. Σ. Προφαντόπουλος, Μέλη Ε. Ρούγκας γυμν. Ι. Σιμόπουλος, Θ. Βαβάρης.

Οι Εκπαιδευτικοί που υπηρετούν στα σχολεία του νομού Αττικής είναι:

Δήμος Αθηναίων. Αθηνών Α'.α.π. Α. Μουμούρης, Ν. Σκουρλέτης, Δ. Βούλγαρης, Λ. Ιωάννου, Ν. Ιωαννίδης, Γ. Καλαμάς. Αθηνών Β'.α. Νικ. Μεταξάς, Γ. Αγγέλου, Κ. Σιγάλης, Κ. Πιέτρης. Αθηνών Γ'.α.π. Γ. Παναγιωτόπουλος, Γ. Λελέκος, Α. Βερροϊόπουλος, Ηλ. Βροτόφυλος, Θ. Κορώνης, Δ. Κολοτοίρος. Αθηνών Δ'. α. Γ. Τσίβας, Ι. Μιχαηλίδης, Γ. Στρατής, Σ. Δεσίπρης. Αθηνών Ε'.α. Μιχ. Ρώτης, Δ.

⁹²⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹²⁷ Έπετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδύσεως, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 353. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [248], σ. 349, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Κουτσουλόπουλος, Ν. Βελέντζας, Θ. Κοτζιάς, Ν. Γεωργαντάς. Αθηνών **Ζ´.α.** Βασ. Δούσης, Ήλ. Γρηγορόπουλος, Ανδρ. Δριβιλόπουλος, Γερ. Μιχαλόπουλος. Αθηνών **Ζ´.α.** Ν. Καρνέσης, Παράσκ. Βάρλης. Αθηνών **Η´.α.** Ι. Φιλιπίδης, Ανδρ. Δραγάτσης. Αθηνών **Θ´. α.** Π. Κρητικάκης, Κων. Μερτζιώτης, Χρήστος Μπένος, Γ. Δεκουλάκος. Αθηνών **Ι´. α.** Ευστρ. Αβραμέας, Γ. Κάρτσωνας, Δ. Ορφανουδάκης, Φωκλιαν Φωτόπουλος. Αθηνών **ΙΑ´.α.** Σ. Χαρίτου, Β. Οικονομόπουλος, Ευάγ. Αρκάς, Νικ. Κουτσουράμπας. Αθηνών **ΙΒ´.α.π.** Γ. Αρβανίτης, Αθ. Παπαναστασίου, Γ. Βασιλάκης, Γρ. Παπαδιαμαντόπουλος, Γ. Κούρτης, Μίλτ. Μανίκας. Αθηνών **ΙΓ´.α.** Ι. Λώλος, Κων. Σκορδάς, Νικ. Βάγιας, Βασιλ. Καρπάνης. Αθηνών **ΙΔ´. α.** Θ. Μπακόπουλος, Βαρθ. Μητρόπουλος, Ι. Ιωαννίδης, Ευάγ. Πέπας. Αθηνών **ΙΕ´. α.** Κων. Γεωργαλάς, Γεώργ. Γεωργακόπουλος. Αθηνών **ΙΣΤ´.α.** Μιχ. Θεοδωρακάκος, Απόστ. Γεωργιάδης. Αθηνών **Α´.θ.** Χρ. Δελενάρδου, Έλ. Χρυσομάλλη, Αν. Σπυροπούλου, Αίκ. Βενιζέλου. Αθηνών **Β´.θ.π.** Μαρ. Μπογράκου, Αθ. Κοτσελοπούλου, Ελ. Κοσκινιάτου, Έλ. Δάνου, Μαρ. Λοιδωρικιώτου, Εύφρ. Βενετσάτου. Αθηνών **Γ´. θ.π.** Αικ. Πολυζωίδου, Χρ. Καραταίρη, Χαρ. Σκλέπα, Μαρ. Κοζαδίνου, Βασ. Μπίκου, Σεφ. Τριβέλη. Αθηνών **Δ´. θ.π.** Βασ. Κορνίδα, Αμαλ. Φωσκόλου, Ευαγ. Μαραγκού, Φωτ. Λιακοπούλου, Είρ. Μίνδλερ, Έλ. Στράγγα. Αθηνών **Ε´ θ.** Αικ. Αναστασιάδου, Θεοδ. Λαμπίκη, Αθ. Γεώρτζη, Φωτ. Μαυρουλίδου. Αθηνών **Ζ´. θ.** Ιωάννα Πετρομανιάτου, Αγ. Ζαφειροπούλου, Γαρουφαλιά Κοντορούπη, Ελ. Ζαχαρίου. Αθηνών **Ζ´.θ.π.** Χαρ. Τσάτσου, Μαρ. Οικονόμου, Σοφία Παπαντωνίου, Ελ. Κοσάρα, Καλ. Μαραβέλλια. Αθηνών **Η´. θ.** Ελένη Δημούλη, Ελ. Βουγιούκα, Μαρ. Καζατζή, Πηνελ. Γουρδέπη. Αθηνών **Θ´. θ.** Μαρ. Δασκαλοπούλου, Ι. Πανούτσου, Αγγλαΐα Ζαχαροπούλου, Δέσποινα Ζήκου. Αθηνών **Ι´.θ.π.** Άννα Σισύφου, Ελένη Αθανασίου, Παναγ. Στεφοπούλου, Έλ. Γιολδάση, Κονδυλιά Μέξη. Αθηνών **ΙΑ´. θ.** Άγγ Μπαρμπάνου, Αικ. Ψινοπούλου, Ελ. Μαθαρίκου, Τιτίκα Πετρουτσοπούλου, Αικ. Πανοπούλου. Αθηνών **ΙΒ´. θ.** Αδαμαντία Ρωδοκάλλη, Ανάστ. Τρίμη, Ελ. Δαγλάρη. Αθηνών **ΙΓ´. θ.** Αικ Τσολεκίδου, Χρυσή Βλάχου, Κωνστ. Δημοπούλου, Π. Πέτα. Αθηνών **ΙΔ´. θ.** Αγγλαΐα Βερτέλη, Σοφία Μιχαήλ, Αναστ. Ιωάννου ή Καλλιμάχου, Σοφία Ολυμπίου. Αθηνών **ΙΕ´.θ.** Χαρ. Αγραφιώτου, Ευτυχία Υδροσίου, Είρ. Πανάγου. Αθηνών **ΙΣΤ´. θ.** Ασπασία Χριστοδούλου, Αγγέλ. Γεδαδάκη. Αθηνών **ΙΖ´. Γεωργία Δοντοπούλου, Μοσχούλα Αθανασίου Σεπολίων α. Κ. Κόττας. θ.** Ελ. Ιωάννου. Άνω Πατησίων **α.** Γεώργ. Παμπούκης, **θ.** Ευγ. Ζαχαροπούλου. Αμαρουσίου **α.** Μιχ. Λέκας, Γ. Καλασούντας. **θ.** Ευγ. Δαδινάκη, Μαρία Οικονόμου. Χαλανδρίου **α.** Βασ. Λούζης **θ.** Ελπίς Καρζή. Κηφισίας **α.** Βασ. Κυριαζής. **θ.** Βασ. Βόρσα. Νέον Λιοσίων. **α.** Αθ. Σμπαρούνης. **θ.** Μαρία Καρδίτση. Μπραχαμίου. **α.** Ιωαν. Κοροβέσης (Γ). Ηρακλείου **θ.** Άλεξ. Τριανταφύλλου. Αγ. Κωνσταντίνου (Κολοκυνθούς) **θ.** Μ. Διαμαντιπούλου, Ολυμπιάς Μουτσογιάννη. Κάτω Πατησίων. **θ.** Αγγ. Πετροπούλου. Αμπελοκήπων **θ.** Ελ. Λαμπίκη. Κυψέλης **θ.** Φωτ. Ξάνθου, Αγίου Σάββα **θ.** Θεοφίλη Μαζαράκη. Αθηνών **ΙΗ. θ.** Παναγιώτα Αναστασοπούλου, Ματθίλθη Χατζηαράπη.

Δήμος Πειραιέων. Πειραιώς **Α´. α.** πλήρες Η. Δημητρόπουλος, Ι. Στατηράς, Αντ. Σαχίνης, Δημοσθ. Δουμπιώτης, Γ. Θεοχάρης, Σπυρ. Μαλικούτης. Πειραιώς **Β´. α.** Βασ. Βογιάς, Τιμ. Σταυρόπουλος, Γεώργ. Κουκουδάκης, Γ. Βοσυνάκη. Πειραιώς **Γ´ (περιβολίων) α.** Γ. Κυρίμης, Κώνστ. Σκοταρίδης, Πειραιώς **Δ´. α.** Βασ. Γιαννακόπουλος, Τζανέτος Νικολάκος, Γ. Παπαβασιλείου, Πειραιώς **Ε´. α.** Παν. Δελαζάνος, Κών. Οικονομίδης, Δημητ. Τσούμας, Ν. Ζαμάνος. Πειραιώς **Ζ´. α.** Εμμ. Κρατσοτάκης, Ιωά. Μπρούσκαρης, Δημ. Κωτσάκης, Α. Αφεντάκης. Πειραιώς **Ζ´. α.** Ι. Σοφίας, Γ. Μαντζαργιώτης, Μιχ. Θεοχάρης, Παν. Λαμπρόπουλος. Πειραιώς **Η´. α.** Στ. Λελέκος, Γ. Μελιδόνης. Πειραιώς **Α´. θ.** πλήρες Σμαράγδα Τελώνου, Φ. Τσάτσου, Όλγα Αλεξάκη, Φλ. Σαχίνη, Σοφ. Φουντούκου Έλ. Στεργίου. Πειραιώς **Β´. θ.** πλήρες Μαρ. Κυριαζοπούλου, Παγώνα Νικολέση, Μ. Λιανόπουλου, Ελ. Σουρή, Αικ. Κουτσούκου, Αλ. Θεοφιλοπούλου. Πειραιώς **Γ´.θ.** Αντ. Φιλδισάκου, Σοβ. Βώκου, Σοφ. Δαμιανού, Αντ. Μόσχου. Πειραιώς **Δ´. θ.** Α. Μπαξεβάνογλου, Σοφία Αμπελακιώτου, Μαρ. Ξύδη, Ελένη Πετριτσιτοπούλου. Πειραιώς **Ε´.(Περοβολίων) θ.** Ελ. Κολλάρου, Βασ. Ρηγοπούλου. Πειραιώς **Ζ´.(Ρέντη) θ.** Βασ. Καμπανάου.

Πειραιώς Ζ'. **Θ.** Όλγα Λογιωτατίδου, Ανάστ. Σκούρτη. Πειραιώς Η'. **Θ.** Σόφ. Πετράκη, Σμαρ. Γεναρέλη, Άρτ. Τσηρά, Ασπ. Τσούμα. Νέον Φάληρον **α...** Νέου Φαλήρου **Θ.** Ευφρ. Βεργοπούλου. Πειραιώς **Θ.** Ουρανία Ιμπριάλου, Αντ. Γιαννοπούλου.

3) **Δήμος Φυλής.** Καλυβίων **α.** Κ. Πολυχρονίου, Ευάγ. Μανδραβέλης. **Θ.** Άγγ. Παπαμακαρίου. Χασίων **α.** Ηλίας Μπαλάς. **Θ.** Ευάγ. Μανουσάκη.

4) **Δήμος Αχαρνών.** Μενιδίων **α.** Κ. Οικονόμου, Κ. Κωστόπουλος, Γ. Καηλέας. **Θ.** Άγ. Νίκα, Κωνστ. Κατσάνδρη. Κουκουβάουνες **α.** Νικ. Σιγάλας. **Θ.** Όλγα Δελέγκα, Παλαιών Λιοσίων. **α.** Θ. Αναγνωστόπουλος. Καματερό. **Θ.** Αίκ. Τζανή.

5) **Δήμος Κρωπίας.** Μαρκόπουλο **α.** Μιχ. Γκιτάκος, Ηλ. Μαρκόπουλος, Κωνστ. Παπαγεωργίου. **Θ.** Άνδρ. Δημητρίου. Κορωπί **α.** Π. Λαμπρόπουλος. Θ. Παπαχρήστου, Γ. Κουτφύρης, Ν. Σπανόπουλος. **Θ.** Έλλ. Καλλονά, Μαρ. Πούπου. Λιοπεσίου. **α.** Διόν. Βαλασόπουλος, Μιχ. Παπακωνσταντίνου, Β. Ορφανός. **Θ.** Παρ. Πολιτοπούλου. Σπάτα. **α.** Σπ. Γεωργάκης, Ανάστ. Σανιάνος. **Θ.** Αίκ. Κεφαλά. Βάρης. **Α.** Γεώργ. Μακρόπουλος. Χαροβάτι **Θ.** Αικατ. Ζέρβα

6. **Δήμος Θορικών.** Κερατέας. **Α.** Γ. Σεκάκος, Ν. Γρηγορόπουλος, Γ. Καντρεβιώτης. **Θ.** Ελ. Βασιλοπούλου, Σμ. Χριστοφίλου. Καλυβίων **α.** Πέτρο. Κουρετζής **Θ.** Ρόζα Μαγκούσου. Κουβαρά **α.** Ι. Κουτσοβίλης. (Γ). Ολύμπου **α.** Δημ. Βατιανός (γ). Θορικού **Θ...**

7) **Δήμος Λαυρεωτικής.** Εργαστηρίων **α.** Γ. Σκυλακάκης, Δρακούλης Βουδικλάρης. **Θ.** Ευτέρ. Ραφαήλοβιτς, Μ. Αρκουλή. Νεαπόλεως **α.** Άλ. Γοντζές. **Θ.** Φώτ. Καρμάλη, Εύγ. Δεσύλλα. Καμαριζής **α.** Νίκ. Νίκας **Θ.** Πην. Δασκαλάκη.

8) **Δήμος Μαραθώνος.** Μαραθώνος **α.** Ι. Μεντής, Έλ. Γραντάκη. Καπανδριτί **α.** Ι. Λοβέρδος. **Θ.** Όλγα Παπαιωάνου. Κίουρκων **α.** Ανάστ. Γεραμάνης. **Θ.** Βασ. Παναγιώτου. Γραμματικό **α.** Αριστ. Θεοφυλακτόπουλος. **Θ.** Άγγ. Μόσχου. Βαρνάβα. **Θ...** Σταμάτα. **Α.** Π. Πετρίδης.

9) **Δήμος Ωρωπίων.** Ωρωπού **α.** Δημήτριος Κοροβέσης. Καλάμου **α**ρρένων Σπύρ. Βαρδάκας, **Θηλέων** Ασπ. Καζηνιέρη. Σάλεσι **α**ρρένων **Α.** Δελής, **Θηλέων** Έυγ. Νικολάου. Μαρκοπούλου **α**ρρένων Δήμ. Μάγος, Μπούγα **Α**ρρένων Παντ. Μπαρδής (γ). Σκάλας Μαρία Κέκη.

10) **Δήμος Αιγινήτων.** Αιγίνης **Α**ρρένων Αντ. Πελεκάνος, Σπύρ. Λούβης, Αντ. Καρούδης, Ι. Μουζάλας, **Θηλέων** Όλ. Μπήτρου, Μ. Πάνου, Είρ. Τριανταφύλου, Μ. Κολολού, Άννα Λιζάρδου. Χαλασμένης **α**ρρένων Δ. Δεληγιάννης, **Θηλέων** Σοφία Στριφτού. Μεσαγρού **α**ρρένων, Γ. Γαρδοβανάς. Βαθέως **α**ρρένων Νίκ. Χρυσοχός (γ). Ανιτσέων **α**ρρένων Δημ. Ραφτόπουλος. Πέρδικας **α**ρρένων Κων. Στρομπολάκης.

11) **Δήμος Αγκιστρίου.** Αγκιστρίων **α.** Χ. Παπαδημητρίου. Παχειά Ράχη Νικ. Βελούδης (γ).

12) **Δήμος Μεγαρέων.** Μεγάρων **Α α.** Λεων Πολύμερος, Ν. Γιαννόπουλος, Β. Γαβαλάς, Σπυρ. Οικονομόπουλος. Μεγάρων **Β' α.** Ι. Σούμας, Μ. Γαργαλιώνης. Μεγάρων **Θ.** Έλ. Μελετίου, Άγγ. Κύρκα, Έυφρ. Κοκκόνη, Άγγ. Οικονομοπούλου.

13) **Δήμος Σαλαμίνος.** Σαλαμίνος **α.** Άριστ. Λιάπης, Ι. Κυπριάδης, Κώνστ. Κάρμας, Ί. Σαλτάρης. Σαλαμίνος **Θ.** Αθηνά Βλάχου, Μ. Βρούλα, Εργίνα Μαυροπούλη. Αμπελακίων **α.** Ηλίας Παπαμεντιζελόπουλος, **Θ.** Έλ. Μαρίνου. Μούλκι **α.** Έμμ. Αναγ. Μπούτσης (γ).

14) **Δήμος Ελευσίνος.** Μάνδρας **α.** Άνασ. Κέκος, Ί. Κοντός, **Θ.** Ελ. Κουδαρά, Αίκ. Δουβάρη. Ελειςίνος **α.** Άθ. Γκριτζόπουλος. **Θ.** Άνδρ. Δάλγαρη. Μαγούλας **α.** Άθ. Χωματιανός.

15) **Δήμος Ειδυλλίας.** Βυλλίων **α.** Κων. Αλεξιάδης, Γ. Κωνσταντινίδης. **Θ** Φωτ. Αυγερινού.

16) **Δήμος Ερυθρών.** Κριεκουκίου **α.** Γ. Παπαγκίκας, Σοφοκλής Πλούμπης. **Θ.** Ευαγγ. Ελευσινιώτου, Ελ. Ελευσινιώτου.

Η σύνθεση του εκπαιδευτικού προσωπικού που υπηρετεί στα δημοτικά σχολεία κάθε δήμου του Νομού Αττικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζεται στη συνέχεια ξεχωριστά για κάθε δήμο, μιας και τα οικονομικά και πλυθησμιακά δεδομένα κάθε δήμου του νομού Αττικής διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό.

Στο Δήμο Αθηναίων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹²⁸.

Αύξον αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξον αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Ἀθηναίων	1	Α΄ Ἀθηνῶν	6/τάξιον	5	1	
	»	2	Β΄ »	4/τάξιον	3	1	
	»	3	Γ΄ »	6/τάξιον	6		
	»	4	Δ΄ »	4/τάξιον	2	1	1
	»	5	Ε΄ »	6/τάξιον	5	1	
	»	6	Ζ΄ »	4/τάξιον	3	1	
	»	7	Ζ΄ »	4/τάξιον	4		
	»	8	Η΄ »	3/τάξιον	3		
	»	9	Θ΄ »	4/τάξιον	3	1	
	»	10	Ι΄ »	4/τάξιον	3	1	
	»	11	ΙΑ΄ »	4/τάξιον	1	3	
	»	12	ΙΒ΄ »	6/τάξιον	6		
	»	13	ΙΓ΄ »	4/τάξιον	2	2	
	»	14	ΙΔ΄ »	5/τάξιον	4	1	
	»	15	ΙΕ΄ »	3/τάξιον	3		
	»	16	ΙΖ΄ »	3/τάξιον	3		
	»	17	ΙΖ΄ »	3/τάξιον	1	2	
	»	18	ΙΗ΄ »	2/τάξιον	1	1	
	»	19	Κυψέλη	1/τάξιον	1		
	»	20	Ρέντη	1/τάξιον			1
	»	21	Σεπόλια	1/τάξιον	1		
	»	22	Ἄμαρουσιον	2/τάξιον	2		
	»	23	Λιόσια	1/τάξιον	1		
	»	24	Κηφισιά	1/τάξιον	1		
	»	25	Χαλάνδριον	2/τάξιον	1	1	
	»	26	Πατήσια	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					65	18	2

Πίνακας 154: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹²⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αΰξιον ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αΰξιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Ἀθηναίων	1	Α΄ Ἀθηνῶν	4/τάξιον	1	3	
	»	2	Β΄ »	6/τάξιον	2	4	
	»	3	Γ΄ »	6/τάξιον	2	2	2
	»	4	Δ΄ »	6/τάξιον	2	4	
	»	5	Ε΄ »	4/τάξιον	3	1	
	»	6	Ζ΄ »	5/τάξιον	1	3	1
	»	7	Ζ΄ »	5/τάξιον	1	4	
	»	8	Η΄ »	4/τάξιον	2	1	1
	»	9	Θ΄ »	4/τάξιον		3	1
	»	10	Ι΄ »	6/τάξιον	2	4	
	»	11	ΙΑ΄ »	5/τάξιον	3	2	
	»	12	ΙΒ΄ »	4/τάξιον		3	1
	»	13	ΙΓ΄ »	4/τάξιον	1	3	
	»	14	ΙΔ΄ »	5/τάξιον	2	3	
	»	15	ΙΕ΄ »	4/τάξιον		4	
	»	16	ΙΖ΄ »	2/τάξιον		2	
	»	17	ΙΖ΄ »	3/τάξιον	1	1	1
	»	18	ΙΗ΄ »	3/τάξιον	1	1	1
	»	19	Καλλιθέα	1/τάξιον		1	
	»	20	Κυψέλη	1/τάξιον			1
	»	21	Ἄμαρουσιον	2/τάξιον		2	
	»	22	Ἅγιος Σάββας	1/τάξιον	1		
	»	23	Λιόσια	1/τάξιον	1		
	»	24	Κηφισιά	1/τάξιον		1	
	»	25	Σεπόλια	1/τάξιον		1	
	»	26	Κολοκυνθοῦ	1/τάξιον		1	
	»	27	Ἄμπελόκηποι	1/τάξιον			1
	»	28	Ἅγ. Κωνσταντῖνος	1/τάξιον		1	
	»	29	Χαλάνδριον	1/τάξιον			1
	»	30	Πατήσια	2/τάξιον		1	1
ΣΥΝΟΛΟ					26	56	12

Πίνακας 155: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ἀθηναίων κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Ἀθηναίων	1	Μπραχάμιον	Α/θμιον	1		
		2	Ἡράκλειον				
ΣΥΝΟΛΟ					1		

Πίνακας 156: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αθηναίων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 76,47% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 21,18% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 2,35% του συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Αθηναίων οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 27,66% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 59,57% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 12,77% συνόλου των διδασκαλισσών. Στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων υπηρετούν μόνο Α/θμιοι δάσκαλοι (1 Α/θμιος δάσκαλος στο κοινό σχολείο Μπραχαμίου, ενώ το άλλο κοινό δημοτικό σχολείο δεν λειτουργεί).

Στο Δήμο Πειραιέων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹²⁹.

⁹²⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως.», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ II I
2	Πειραιέων	1	Α΄ Πειραιῶς	6/τάξιον	6		
	»	2	Β΄ »	6/τάξιον	5	1	
	»	3	Γ΄ »	2/τάξιον		2	
	»	4	Δ΄ »	5/τάξιον	4		1
	»	5	Ε΄ »	4/τάξιον	4		
	»	6	Ζ΄ »	6/τάξιον	6		
	»	7	Ζ΄ »	6/τάξιον	5	1	
	»	8	Η΄ »	4/τάξιον	4		
	»	9	Θ΄ »	1/τάξιον	1		
	»	10	Νέον Φάληρον	1/τάξιον	1		
ΣΥΝΟΛΟ					36	4	1

Πίνακας 157: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
2	Πειραιέων	1	Α΄ Πειραιῶς	6/τάξιον	2	2	2
	»	2	Β΄ »	6/τάξιον	1	5	1
	»	3	Γ΄ »	4/τάξιον	1	3	
	»	4	Δ΄ »	4/τάξιον	1	3	
	»	5	Ε΄ »	2/τάξιον		1	1
	»	6	Ζ΄ »				
	»	7	Ζ΄ »	3/τάξιον	1	1	1
	»	8	Η΄ »	4/τάξιον	1	2	1
	»	9	Θ΄ »	5/τάξιον	3	2	
	»	10	Ι΄ »	1/τάξιον	1		
	»	11	Νέον Φάληρον	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					11	20	6

Πίνακας 158: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
2	Πειραιέων	1	Πειραιεύς	Γ/θμιον			1

Πίνακας 159: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Πειραιέων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 87,80% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 9,76% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 2,44% του συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Πειραιέων οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 29,73% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 54,05% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 16,22% συνόλου των διδασκαλισσών. Στα κοινό δημοτικό σχολείο του Δήμου Πειραιέων υπηρετεί Γ/θμιος δάσκαλος (κοινό δημοτικό σχολείο Πειραιώς 1 Γ/θμιος δάσκαλος).

Στο Δήμο Αχαρνών οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³⁰.

ξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
3	Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον	4/τάξιον	3	1	
	»	2	Κουκουβάουνες	1/τάξιον		1	
	»	3	Λιδόσια	1/τάξιον			
ΣΥΝΟΛΟ					3	2	

Πίνακας 160: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Α/ξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον έν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων			
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς			
					Α' I	Β' II	Γ' III	
3	Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον	2/τάξιον		1	1	
	»	2	Κουκουβάουνες	1/τάξιον	1			
ΣΥΝΟΛΟ						1	1	1

Πίνακας 161: Πίνακας διδασκαλιστῶν που υπηρετοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεῖα θηλέων του Δήμου Ἀχαρνῶν κατά το σχολικὸ ἔτος 1907-1908

Α/ξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον έν ᾧ ή ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
3	Ἀχαρνῶν	1	Καματερόν				

Πίνακας 162: Πίνακας δασκάλων που υπηρετοῦν στα κοινά δημοτικά σχολεῖα του Δήμου Ἀχαρνῶν κατά το σχολικὸ ἔτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ἀχαρνῶν, τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργεί το πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων Λιοσίων), οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 60% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 40% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γθμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Ἀχαρνῶν οι Α/θμίες δασκάλες αποτελούν το 33,33% του συνόλου των διδασκαλιστῶν, οι Β/θμίες δασκάλες το 33,33% του συνόλου των διδασκαλιστῶν και οι Γ/θμίες δασκάλες το 33,33% συνόλου των διδασκαλιστῶν. Στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Ἀχαρνῶν δεν υπηρετοῦν δάσκαλοι, διότι το κοινό δημοτικό Καματερού δεν λειτουργεί.

Στο Δήμο Θορικίων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³¹.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
4	Θορικίων	1	Κεραέα	3/τάξιον	1	2	
	»	2	Καλύβια	1/τάξιον	1		
ΣΥΝΟΛΟ					2	2	

Πίνακας 163: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
4	Θορικίων	1	Κεραέα	2/τάξιον		2	
	»	2	Καλύβια	1/τάξιον			1
ΣΥΝΟΛΟ						2	1

Πίνακας 164: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
4	Θορικίων	1	Κουβαράς	Β/θμιον		1	
		2	Θορικόν	Α/θμιον	1		
		3	Πλάκα				
		4	Ὀλυμπος				
ΣΥΝΟΛΟ					1	1	

Πίνακας 165: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Θορικίων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Θορικίων οι Β/θμιες δασκάλες αποτελούν το 66,67% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 33,33% συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν καθόλου Α/θμιες διδασκάλισσες. Στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Θορικίων, τα οποία αλειτουρούν (δεν λειτουργούν τα κοινά δημοτικά σχολεία στην Πλάκα και στον Όλυμπο), οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι δάσκαλοι το 50% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι.

Στο Δήμο Κρωπίας οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³².

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III

⁹³² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

5	Κρωπίας	1	Μαρκόπουλον	3/τάξιον	1		2
	»	2	Κορωπί	4/τάξιον	3		1
	»	3	Λιόπεσι	3/τάξιον	2	1	
	»	4	Σπάτα	2/τάξιον	1	1	
ΣΥΝΟΛΟ					7	2	3

Πίνακας 166: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίον αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίον αριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
5	Κρωπίας	1	Μαρκόπουλον	1/τάξιον		1	
	»	2	Κορωπί	2/τάξιον		2	
	»	3	Λιόπεσι	1/τάξιον			1
	»	4	Σπάτα	1/τάξιον	1		
	»	5	Παλλήνη	1/τάξιον			1
ΣΥΝΟΛΟ					1	3	2

Πίνακας 167: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίον αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίον αριθμός σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
5	Κρωπίας	1	Βάρη	Α/θμιον	1		

Πίνακας 168: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Κρωπίας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 58,33% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 16,67% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου

Κρωπίας οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 16,67% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 50% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 33,33% συνόλου των διδασκαλισσών. Στα κοινό δημοτικό σχολείο του Δήμου Κρωπίας υπηρετεί Γ/θμιος δάσκαλος (κοινό δημοτικό σχολείο Βάρης).

Στο Δήμο Λαυρεωτικής οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων (στο δήμο Λαυρεωτικής δεν λειτουργεί κανένα κοινό δημοτικό σχολείο) κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³³.

Α/θμιον αριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Α/θμιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
6	Λαυρεωτικῆς	1	Α' Λαυρείου	2/τάξιον	2		
	»	2	Β' »	2/τάξιον	1	1	
	»	3	Καμάριζα	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					3	2	

Πίνακας 169: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/θμιον ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Α/θμιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
6	Λαυρεωτικῆς	1	Α' Λαυρείου	2/τάξιον	1	1	
	»	2	Β' »	1/τάξιον		1	
	»	3	Καμάριζα	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					1	3	

Πίνακας 170: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 60% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 40% του συνόλου των δασκάλων ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 25% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Β/θμιες δασκάλες το 75% του συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιες διδασκάλισσες.

Στο Δήμο Μαραθώνος οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³⁴.

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
7	Μαραθώνος	1	Μαραθών	1/τάξιον	1		
	»	2	Καπανδρότιον	»		1	
	»	3	Γραμματικόν	»		1	
	»	4	Κιούρκα	»			
ΣΥΝΟΛΟ					1	2	

Πίνακας 171: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
7	Μαραθώνος	1	Μαραθών	1/τάξιον		1	
	»	2	Καπανδρότιον	»			1
	»	3	Κιούρκα	»	1		
	»	4	Γραμματικόν	»		1	
ΣΥΝΟΛΟ					1	2	1

Πίνακας 172: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
6	Μαραθῶνος	1	Βαρνάβα	Α/μιον	1		

Πίνακας 173: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μαραθῶνος, τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργεί το πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένω στα Κιούρκα), οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 33,33% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 66,67% του συνόλου των δασκάλων ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Μαραθῶνος οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 25% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 50% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 25% συνόλου των διδασκαλισσών. Στο κοινό δημοτικό σχολείο του Δήμου Μαραθῶνος υπηρετεί Αθμιος δάσκαλος (κοινό δημοτικό σχολείο Βαρνάβα).

Στο Δήμο Φυλής οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων (στο δήμο Φυλής δεν λειτουργούν κοινά δημοτικά σχολεία) κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³⁵.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
8	Φυλής	1	Άσπροπυργος	2/τάξιον	1	1	
	»	2	Χασιά	1/τάξιον			1
ΣΥΝΟΛΟ					1	1	1

Πίνακας 174: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
8	Φυλῆς	1	Ἀσπρόπυργος	1/τάξιον		1	
	»	2	Χασιὰ	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ						2	

Πίνακας 175: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Φυλῆς οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 33,33% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 33,33% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 33,33% του συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Φυλῆς οι Β/θμιες δασκάλες αποτελούν το 100% του συνόλου των διδασκαλισσών (δεν υπηρετούν καθόλου Α/θμιες και Γ/θμιες διδασκάλισσες).

Στο Δήμο Ωρωπίων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³⁶.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
9	Ωρωπίων	1	Ωρωπός	1/τάξιον	1		
	»	2	Σάλεισι	»		1	
	»	3	Μαρκόπουλον	»		1	
	»	4	Κάλαμος	»			1
ΣΥΝΟΛΟ					1	2	1

Πίνακας 176: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμός και αριθμός		
					Α' I	Β' II	Γ' III
9	Ωρωπίων	1	Σάλεσι	1/τάξιον			1
	»	2	Κάλαμος	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ						1	1

Πίνακας 177: Πίνακας διδασκαλιστών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμός και αριθμός		
					Α' I	Β' II	Γ' III
7	Ωρωπίων	1	Συκάμινον	Β/θμιον		1	
		2	Σκάλα				
ΣΥΝΟΛΟ						1	

Πίνακας 178: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ωρωπίων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 25% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 50% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 25% του συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Ωρωπίων οι Β/θμιες δασκάλες αποτελούν το 50% του συνόλου των διδασκαλιστών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 50% συνόλου των διδασκαλιστών, ενώ δεν υπηρετούν καθόλου Α/θμιες δασκάλες. Στα κοινό δημοτικό σχολείο του Δήμου Ωρωπίων (λειτουργεί μόνο το ένα από τα δύο κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Ωρωπίων –δεν λειτουργεί το κοινό δημοτικό σχολείο στη Σκάλα Ωρωπού–) οι Β/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 100% του συνόλου των διδασκάλων (δεν υπηρετούν Α/θμιοι και Γ/θμιοι δάσκαλοι).

Στο Δήμο Αιγινιτών οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³⁷.

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Αἰγινιτῶν	1	Αἴγινα	4/τάξιον	3		1
	»	2	Χαλασμένη	1/τάξιον			1
	»	3	Μεσαγρός	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					3	1	2

Πίνακας 179: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αιγινιτών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Αἰγινιτῶν	1	Αἴγινα	5/τάξιον	1	4	
	»	2	Χαλασμένη	1/τάξιον			1
ΣΥΝΟΛΟ					1	4	1

Πίνακας 180: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αιγινιτών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹³⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ἔξω ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὐξὼν ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
1	Αἰγινήτων	1	Πέροδικα	Α/θμιον	1		
	»	2	Ἀννιτσαίον	Α/θμιον	1		
	»	3	Βαθύ	Γ/θμιον			1
	»	4	Παχεία Ράχη				
ΣΥΝΟΛΟ					2		1

Πίνακας 181: Πίνακας δασκάλων που υπηρετοῦν στα κοινὰ δημοτικά σχολεῖα τοῦ Δήμου Αἰγινήτων κατὰ το σχολικὸ ἔτος 1907-1908

Ἡ μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ὅτι στα πλήρη δημοτικά σχολεῖα ἀρρένων τοῦ Δήμου Αἰγινήτων οἱ Α/θμιοὶ δάσκαλοι ἀποτελοῦν τὸ 50% τοῦ συνόλου των δασκάλων, οἱ Β/θμιοὶ τὸ 16,67% τοῦ συνόλου των δασκάλων καὶ οἱ Γ/θμιοὶ τὸ 33,33% τοῦ συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεῖα των θηλέων τοῦ Δήμου Αἰγινήτων οἱ Α/θμιες δασκάλες ἀποτελοῦν τὸ 16,67% τοῦ συνόλου των διδασκαλισσών, οἱ Β/θμιες δασκάλες τὸ 66,67% τοῦ συνόλου των διδασκαλισσών καὶ οἱ Γ/θμιες δασκάλες τὸ 16,67% τοῦ συνόλου των διδασκαλισσών. Στα κοινὰ δημοτικά σχολεῖα τοῦ Δήμου Αἰγινήτων, τα ὁποῖα ἀλειτορροῦν (δεν λειτουργεῖ τὸ κοινὸ δημοτικὸ σχολεῖο στην Παχεία Ράχη), οἱ Α/θμιοὶ δάσκαλοι ἀποτελοῦν τὸ 66,67% τοῦ συνόλου των διδασκάλων καὶ οἱ Γ/θμιοὶ δάσκαλοι τὸ 33,33% τοῦ συνόλου των διδασκάλων, ἐνῶ δεν υπηρετοῦν Β/θμιοὶ δάσκαλοι.

Στο Δήμο Ἀγκιστριῶν οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ δασκάλες που υπηρετοῦν σε κάθε πλήρες δημοτικὸ σχολεῖο ἀρρένων (δεν λειτουργοῦν δημοτικά σχολεῖα θηλέων οὔτε καὶ κοινὰ δημοτικά σχολεῖα) κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1907-1908 παρουσιάζονται στον ἐπόμενον πίνακα⁹³⁸.

Ἄξω ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὐξὼν ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
2	Ἀγκιστριῶν	1	Ἀγκιστριῶν	1/τάξιον			1

Πίνακας 182: Πίνακας δασκάλων που υπηρετοῦν στα πλήρη δημοτικά σχολεῖα ἀρρένων τοῦ Δήμου Ἀγκιστριῶν κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1907-1908

⁹³⁸ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαίδευσῆος», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσῆος 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στο πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων του Δήμου Αγκιστρίου οι Γ/θμιοι αποτελούν το 100% του συνόλου των δασκάλων.

Στο Δήμο Μεγαρέων οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων (δεν λειτουργούν κοινά δημοτικά σχολεία) κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹³⁹.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Μεγαρέων	1	Α΄ Μεγάρων	4/τάξιον	2		2
	»	2	Β΄ »	3/τάξιον	1	2	
ΣΥΝΟΛΟ					3	2	2

Πίνακας 183: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
1	Μεγαρέων	1	Μέγαρα	4/τάξιον	2	1	1

Πίνακας 184: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μεγαρέων οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 42,86% του συνόλου των δασκάλων, οι Β/θμιοι το 28,57% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 28,57%

⁹³⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως.», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

του συνόλου των δασκάλων. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 50% του συνόλου των διδασκαλισσών, οι Β/θμιες δασκάλες το 25% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμιες δασκάλες το 25% συνόλου των διδασκαλισσών.

Στο Δήμο Ειδυλλίας οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων (δεν λειτουργούν κοινά δημοτικά σχολεία) κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹⁴⁰.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
2	Ειδυλλίας	1	Βύλλια	3/τάξιον	2	1	

Πίνακας 185: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ειδυλλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
2	Ειδυλλίας	1	Βύλλια	2/τάξιον	1		

Πίνακας 186: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ειδυλλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ειδυλλίας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 66,67% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 33,33% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Στο πλήρες δημοτικό σχολείο των θηλέων του Δήμου Ειδυλλίας οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 100% του συνόλου των διδασκαλισσών.

⁹⁴⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Ελευσίνος οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων (δεν λειτουργούν κοινά δημοτικά σχολεία) κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹⁴¹.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
3	Ἐλευσίνος	1	Μάνδρα	3/τάξιον	1	2	
	»	2	Ἐλευσίς	2/τάξιον	2		
	»	3	Μαγούλα	1/τάξιον	1		
ΣΥΝΟΛΟ						4	2

Πίνακας 187: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α΄ I	Β΄ II	Γ΄ III
3	Ἐλευσίνος	1	Μάνδρα	2/τάξιον	1	2	
	»	2	Ἐλευσίς	2/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					1	3	

Πίνακας 188: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁴¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ελευσίνος οι Β/θμιοι αποτελούν το 66,67% του συνόλου των δασκάλων και οι Γ/θμιοι το 33,33% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Α/θμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Ελευσίνος οι Α/θμίες δασκάλες αποτελούν το 25% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Β/θμίες δασκάλες το 75% του συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμίες δασκάλες.

Στο Δήμο Ερυθρών οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων (δεν λειτουργούν κοινά δημοτικά σχολεία) κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹⁴².

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
4	Έρυθρών	1	Κοιτεκούκιον	3/τάξιον	1	2	

Πίνακας 189: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
4	Έρυθρών	1	Κοιτεκούκιον	2/τάξιον		1	1

Πίνακας 190: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁴² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ερυθρών οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 33,33% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 66,67% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Ερυθρών οι Β/θμίες δασκάλες αποτελούν το 50% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Γ/θμίες δασκάλες το 50% συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν Α/θμίες δασκάλες.

Στο Δήμο Σαλαμίνας οι δάσκαλοι και οι δασκάλες που υπηρετούν σε κάθε πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και στα κοινά δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 1907-1908 παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες⁹⁴³.

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
5	Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς	5/τάξιον	3	2	
	»	2	Άμπελάκια	2/τάξιον		2	
ΣΥΝΟΛΟ					3	4	

Πίνακας 191: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
5	Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς	3/τάξιον	2	1	
	»	2	Άμπελάκια	1/τάξιον		1	
ΣΥΝΟΛΟ					2	2	

Πίνακας 192: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁴³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Διδασκάλων		
					Βαθμὸς καὶ ἀριθμὸς		
					Α' I	Β' II	Γ' III
1	Σαλαμίνας	1	Μούλιον	Α/θμιον	1		
	»	2	Ναύσταθμος		1		
ΣΥΝΟΛΟ					2		

Πίνακας 193: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων μας δείχνει ότι στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Σαλαμίνας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 42,86% του συνόλου των δασκάλων και οι Β/θμιοι το 57,14% του συνόλου των δασκάλων, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιοι δάσκαλοι. Στα πλήρη δημοτικά σχολεία των θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 50% του συνόλου των διδασκαλισσών και οι Β/θμιες δασκάλες το 50% του συνόλου των διδασκαλισσών, ενώ δεν υπηρετούν Γ/θμιες δασκάλες. Στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Σαλαμίνας οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 100% του συνόλου των διδασκάλων.

Η εικόνα που παρουσιάζει ο νομός Αττικής ως προς την ποιοτική σύσταση (Α/θμιοι, Β/θμιοι, Γ/θμιοι, Γραμματιστές/Υποδιδάσκαλοι) και το φύλο των εκπαιδευτικών, που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες.

	Α/ΘΜΙΟΙ	Β/ΘΜΙΟΙ	Γ/ΘΜΙΟΙ	ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΤΕΣ	ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ
1900 - 1901	62	70	24	13	
1907 - 1908	131	49	15		12

Πίνακας 194: Πίνακας που παρουσιάζει τους δασκάλους του Νομού Αττικής ανάλογα με την κατάταξή τους σε κατηγορίες.

	Α/ΘΜΙΕΣ	Β/ΘΜΙΕΣ	Γ/ΘΜΙΕΣ
1900 - 1901	40	83	24
1907 - 1908	48	101	27

Πίνακας 195: Πίνακας που παρουσιάζει τις δασκάλες του Νομού Αττικής ανάλογα με την κατάταξή τους σε κατηγορίες.

	Α/ΘΜΙΟΙ	Β/ΘΜΙΟΙ	Γ/ΘΜΙΟΙ	ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΤΕΣ	ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ
1900 - 1901	102	153	48	13	
1907 - 1908	179	150	42		12

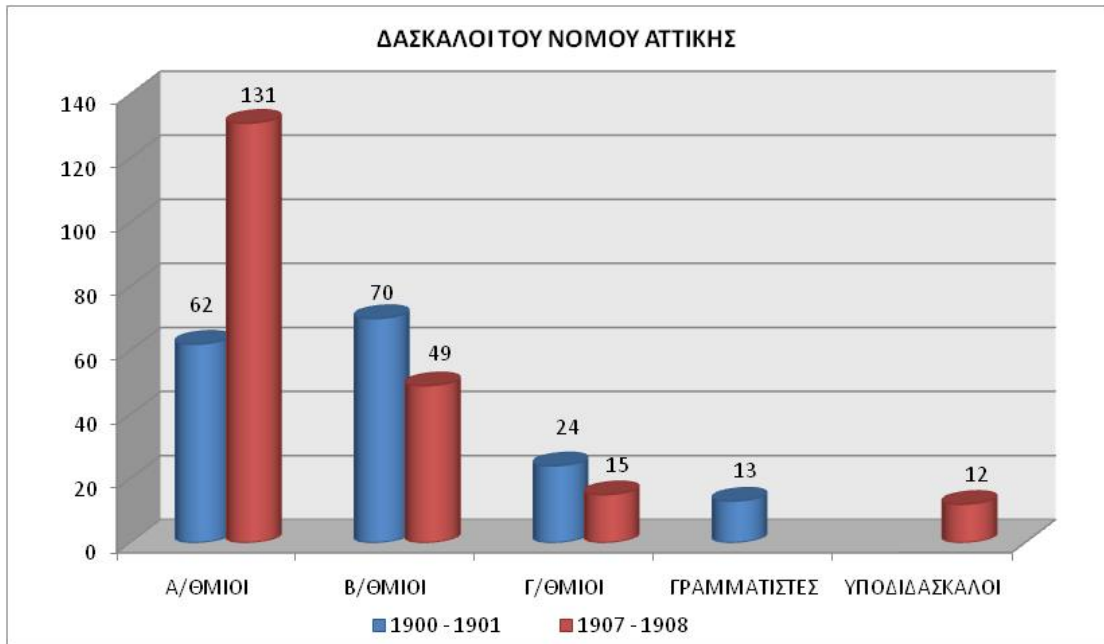
Πίνακας 196: Πίνακας που παρουσιάζει το σύνολο του εκπαιδευτικού προσωπικού του Νομού Αττικής ανάλογα με την κατάταξή τους σε κατηγορίες.

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
1900 - 1901	169	147
1907 - 1908	207	176

Πίνακας 197: Πίνακας που παρουσιάζει το σύνολο του εκπαιδευτικού προσωπικού του Νομού Αττικής ανάλογα με το φύλο τους.

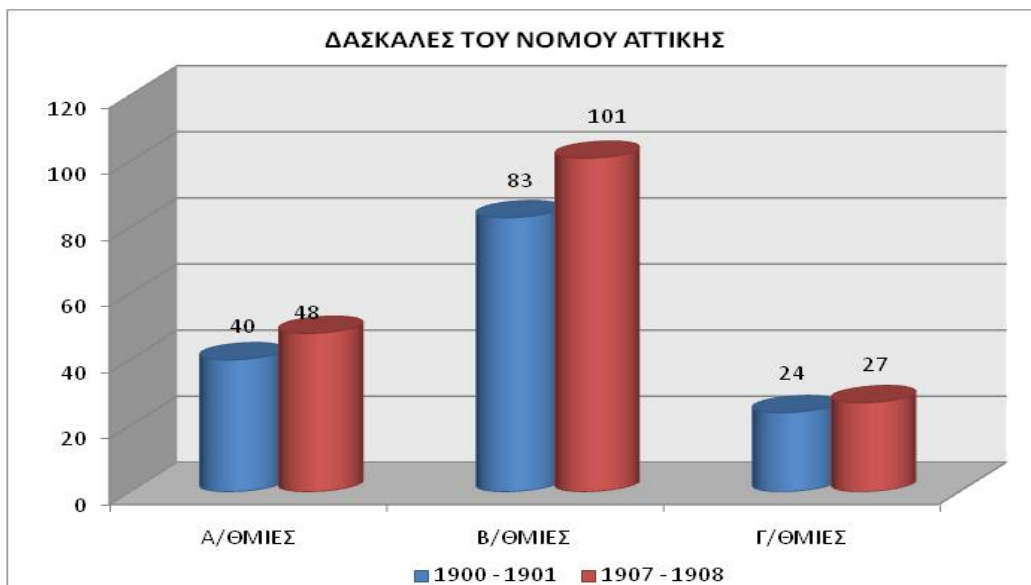
Η μελέτη των παραπάνω πινάκων μας δείχνει ότι κατά το σχολικό έτος 1907-1908 οι Α/θμιοι δάσκαλοι υπερτερούν κατά πολύ των Β/θμιων σε αντίθεση με το σχολικό έτος 1900-1901 κατά το οποίο οι Β/θμιοι είναι περισσότεροι από τους Α/θμιους. Αντίθετα στις δασκάλες και στα δύο σχολικά έτη για τα οποία έχουμε στοιχεία από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, οι Β/μιες υπερτερούν έναντι των Α/θμιων.

Συγκεκριμένα κατά το σχολικό έτος 1900-1901 οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 36,68%, οι Β/θμιοι 41,42% και οι Γ/θμιοι το 14,21% του συνόλου των δασκάλων. Οι γραμματιστές αποτελούν το 7,69% του συνόλου των δασκάλων. Οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 27,21%, οι Β/θμιες το 56,46% και οι Γ/θμιες το 16,33% του συνόλου των διδασκαλισσών.

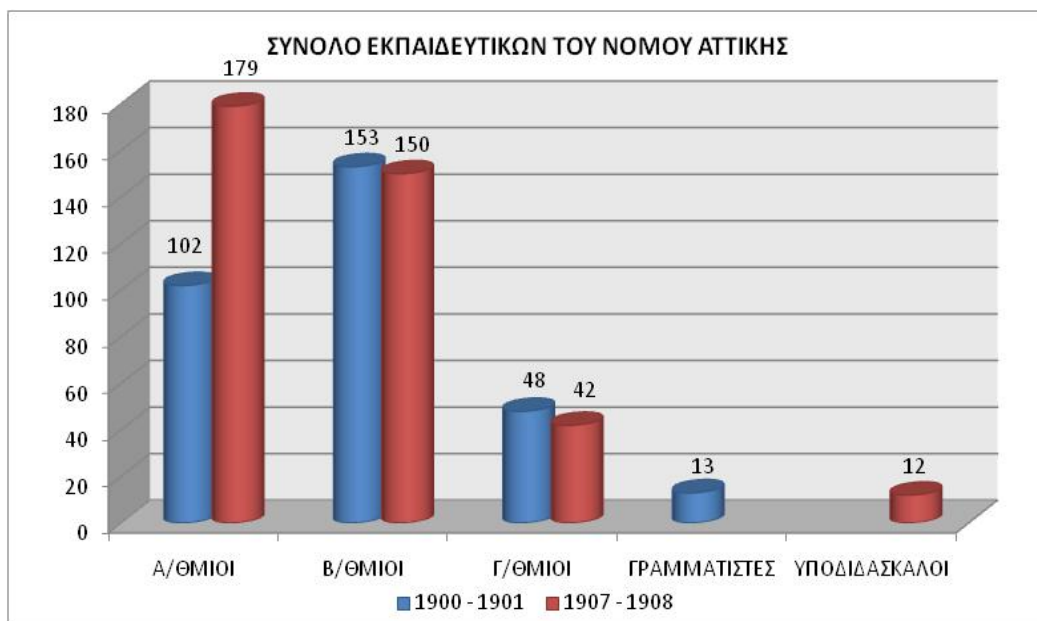

Διάγραμμα 11: Δάσκαλοι του Νομού Αττικής ανά κατηγορίες

Κατά το σχολικό έτος 1907-1908 οι Α/θμιοι δάσκαλοι αποτελούν το 63,28% , οι Β/θμιοι 23,67% και οι Γ/θμιοι το 7,25% του συνόλου των δασκάλων. Οι υποδιδάσκαλοι αποτελούν το 5,80% του συνόλου των δασκάλων. Οι Α/θμιες δασκάλες αποτελούν το 27,27%, οι Β/θμιες το 57,39% και οι Γ/θμιες το 15,34% του συνόλου των διδασκαλισσών.

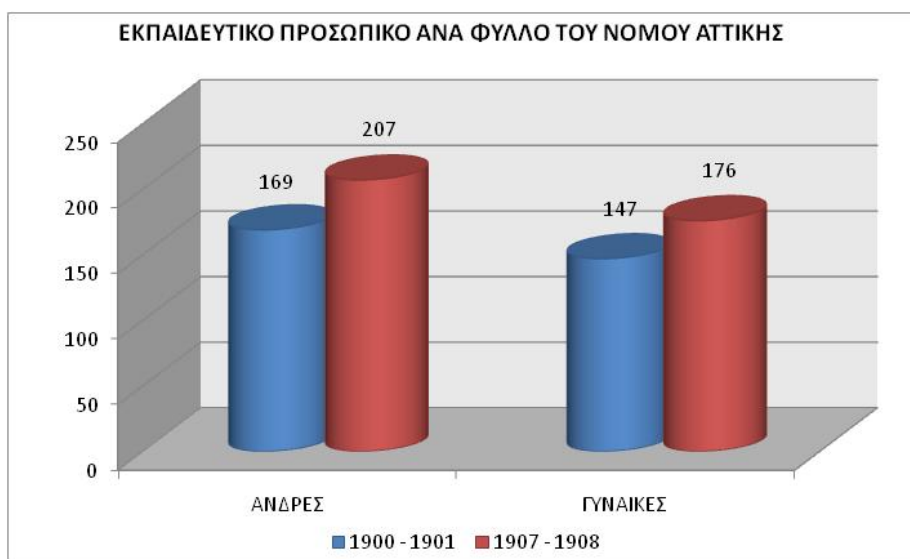

Διάγραμμα 12: Δασκάλες του Νομού Αττικής ανά κατηγορίες

Διάγραμμα 13: Σύνολο των εκπαιδευτικών του Νομού Αττικής ανά κατηγορίες

Η κατηγοριοποίηση των εκπαιδευτικών ως προς το φύλλο τους μας δείχνει ότι κατά το σχολικό έτος 1900-1901 οι άνδρες αποτελούν το 53,48% και οι γυναίκες το 46,52% του συνόλου των εκπαιδευτικών, ενώ κατά το σχολικό έτος 1907-1908 οι άνδρες αποτελούν το 54,05% και οι γυναίκες το 45,95% του συνόλου των εκπαιδευτικών.

Διάγραμμα 14: Το εκπαιδευτικό προσωπικό ανά φύλλο του Νομού Αττικής

Οι μισθολογικές απολαβές των εκπαιδευτικών το νομού Αττικής τόσο το σχολικό έτος 1900-1901⁹⁴⁴ όσο και το σχολικό έτος 1907-1908⁹⁴⁵ παρουσιάζονται στους παρακάτω πίνακες.

⁹⁴⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

	Α/ΘΜΙΟΙ	Β/ΘΜΙΟΙ	Γ/ΘΜΙΟΙ	ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΤΕΣ	ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ
1900 - 1901	150	120	100	75, 65, 55	
1907 - 1908	150	120	100		75, 65, 55

Πίνακας 198: Πίνακας που παρουσιάζει τις μηνιαίες μισθολογικές απολαβές των ανδρών εκπαιδευτικών.

	Α/ΘΜΙΕΣ	Β/ΘΜΙΕΣ	Γ/ΘΜΙΕΣ
1900 - 1901	120	110	100
1907 - 1908	120	110	100

Πίνακας 199: Πίνακας που παρουσιάζει τις μηνιαίες μισθολογικές απολαβές των γυναικών εκπαιδευτικών.

Η μελέτη των παραπάνω πινάκων με τις μισθολογικές απολαβές των εκπαιδευτικών αναδεικνύει την άσχημη οικονομική κατάστασή τους. Οι αμοιβές διαφοροποιούνται τόσο ανάλογα με τον βαθμό τους όσο και ανάλογα με το φύλο. Οι άνδρες εκπαιδευτικοί αμοιβονται με περισσότερα χρήματα σε σχέση με τις γυναίκες εκπαιδευτικούς που ανήκουν στον ίδιο βαθμό. Παρατηρούμε επίσης ότι για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα δεν έχουν τροποποιηθεί οι αμοιβές τους και παραμένουν σταθερές. Το αίτημα για αύξηση των αποδοχών των εκπαιδευτικών παραμένει σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922. Πολλές φορές φορές μάλιστα οι εκπαιδευτικοί του νομού Αττικής προχώρησαν σε διαβήματα τόσο προς το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Αθηναίων⁹⁴⁶, όσο και στον ίδιο τον πρωθυπουργό⁹⁴⁷, συνεπικουρούμενοι πάντα από σημαντικούς ανθρώπους της εκπαίδευσης.

Εκτός των χαμηλών αμοιβών οι εκπαιδευτικοί αντιμετώπιζον πολλές φορές και το πρόβλημα της μη έγκαιρης καταβολής των μισθών, λόγω μη υπογραφής των αναγκαίων παραστατικών από τους δήμους και τις κοινότητες. Γεγονός που αναγκάζει τους εκπαιδευτικούς να πηγαινοέρχονται δύο και τρεις φορές στο Δημόσιο Ταμείο για να πληρωθούν. Χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια του Επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων του νομού Αττικής Μεγαρέα, ο οποίος ζητά με εγκύκλιο του και μια επιπλέον μισθοδοτική κατάσταση την οποία θα υπογράψει ο ίδιος και με βάση την οποία θα πληρώνει το δημόσιο ταμείο τους εκπαιδευτικούς ακόμη και αν δεν έχουν υπογραφεί τα ανάλογα παραστατικά από τους οικείους δήμους και κοινότητες⁹⁴⁸.

⁹⁴⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», *Έπετηρίς του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαίδευσης 1907 - 1908*, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁴⁶ «Επιτροπή εκ δημοδιδασκάλων Αθηνών παρουσιάσθη προ των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηναίων και παρεκέλευσεν αυτά, όπως μερμνήσωσιν, ινα το Δημοτικό Συμβούλιον, λαμβάνων υπ όψιν την οικονομικήν δυσχέρειαν, ην διέρχονται οι δημοδιδασκαλοι, ψηφίση επίδομά τι προς οικονομικήν ενίσχυσιν αυτών. Την αίτησιν ταύτην των δημοδιδασκάλων υπεστήριξε θερμότατα παρακληθείς υποπολλών τέως μαθητών του και ο Δ/ντής του Μαρασλείου Διδασκαλείου κ. Ζήσης Ζαμάνης, παραστήσας εις τον πρόεδρον του Δημοτικού Συμβουλίου και το δημαρχεύοντα κ. Πάτσην, εις τους οποίους παρουσιάσθη, την δεινήν ανάγκη των διδασκάλων και συστήσας θερμώς, όπως ο Δήμος Αθηναίων δώση το παράδειγμα της ψηφίσεως επιδομάτων χάριν των διδασκάλων προς μίμησιν και υπό των λοιπών δήμων του Κράτους. Οι κ.κ. Δημοτικοί σύμβουλοι υπεσχέθησαν να επιληφθώσι ευμενώς του ζητήματος.» «Η αύξησις των μισθών των καθηγητών και διδασκάλων. Διαβήματα δημοδιδασκάλων.», *Εκπαιδευτική Επιθεώρησις*, Τόμος Α, Τεύχος Α, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1917, σ. 38. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [272], σ. 408, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁴⁷ «Επίσης προ ολίγων ημερών ο Γενικός γραμματέας του Υπουργείου της Παιδείας παρουσιασθείς μετά του Επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων Αττικής κ. Δ. Ανδρεάδου προ του πρωθυπουργεύοντος κ. Ρεπούλη, ετόνισεν ζωηρώς την ανάγκην της αυξήσεως των μισθών των διδασκάλων εν γένει και ιδία των δημοδιδασκάλων. Ο κ. Ρεπούλης ανεγνώρισε το δίκαιον των διδασκάλων, ειπών ότι και μικρά αύξησις των εκπαιδευτικών τελών πρέπει, εν ανάγκη, να ψηφισθή χάριν του μέτρου τούτου.» Η αύξησις των μισθών των καθηγητών και διδασκάλων. Διαβήματα δημοδιδασκάλων.» *Εκπαιδευτική Επιθεώρησις*, Τόμος Α, Τεύχος Α, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1917, σ. 38. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [272], σ. 408, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁴⁸ «Ο επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων Αττικής κ. Ι. Μεγαρέυς, εν τη εγνωσμένη μερίμνη αυτού υπέρ των σχολείων και των υφισταμένων του, επιθυμών, όπως συντελέση και εις την έγκαιρον λήψιν των μισθοδοσιών των διδασκάλων, κατόπιν συνεννοήσεως αυτού μετά του ταμίου των επαρχιακών εξόδων Αττικής, απηύθηγε προς τους του νομού Αττικής διευθυντάς των Δημοτικών σχολείων αμφοτέρων των

Μια άλλη παράμετρος της ποιότητας της εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922 αποτελεί και η επιμόρφωση και επιστημονική πληροφόρηση των εκπαιδευτικών. Η πρώτη μαρτυρία για μια προσπάθεια επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών έρχεται από τον Κωστή Παλαμά στο περιοδικό *Εθνική Αγωγή*, το Σεπτέμβριο του 1898⁹⁴⁹. Περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί στην Αθήνα, το καλοκαίρι του 1898, μετά τον ερχομό των δασκάλων για να παρακολουθήσουν σειρά επιμορφωτικών μαθημάτων. Όπως αναφέρει είναι η πρώτη φορά που γίνεται αυτή η προσπάθεια την οποία οι εκπαιδευτικοί αγακάλιαζουν με ζήλο και ενδιαφέρον παρά τα σοβαρά προβλήματα που έχουν να επιλύσουν. Την αντιδιαστέλει μάλιστα με την κατάσταση που επικρατούσε τα προηγούμενα χρόνια, όταν οι δάσκαλοι συγκεντρώνονταν στην Αθήνα όχι για να παρακολουθήσουν κάποια μαθήματα αλλά για να πετύχουν κάποια υπηρεσιακή μεταβολή από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως.

Μια επίσης σημαντική προσπάθεια ενημέρωσης των εκπαιδευτικών αποτέλεσε το «Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον», που γίνεται στην Αθήνα το 1905, και το οποίο παρακολουθούν αρκετοί εκπαιδευτικοί της Στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαιδύσεως. Το συνέδριο μάλιστα έχει ένα ολόκληρο τμήμα του αφιερωμένο στη Στοιχειώδη ή Δημοτική Εκπαίδευση. Με την ολοκλήρωση των εργασιών του συνεδρίου κάθε τμήμα του διατυπώνει συμπεράσματα σχετικά με τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης⁹⁵⁰.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 1917-1920, με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία, έχει ως βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητά της την ενημέρωση και την αλλαγή στάσης των εκπαιδευτικών που θα κλιθούν να διδάξουν τα νέα βιβλία. Την ανάγκη αυτή προσπαθούν να καλύψουν οι πρωτεργάτες της μεταρρυθμιστικής αυτής προσπάθειας, Γλήνος, Δελούζος και Τριανταφυλλίδης, οι οποίοι από τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως ο πρώτος και των Ανωτέρων Εποπτών οι άλλοι δύο, οργανώνουν μαθήματα για τους εκπαιδευτικούς. Το πρώτο μάθημα των Ανωτέρων Εποπτών γίνεται στους δασκάλους των Αθηνών από τον Αλ. Δελμούζο, ενώπιον του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου και του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Δ. Δίγκα, «και σκοπόν έχουσι να μορφώσωσιν αυτούς προς την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισην»⁹⁵¹. Στο πρώτο αυτό μάθημα ο Αλ. Δελμούζος κάνει

φύλων εγκύκλιον, δι' ης εντέλλεται αυτοίς, να υποβάλλωσιν αυτό κατά τας τελευταίας ημέρας εκάστου μηνός και τετάρτην μισθοδοτικήν κατάστασιν, ην, αφού θεωρή, θα πέμπη προς τον κ. Ταμίαν, όστις επί τη βάσει ταύτης θα προβαίη εις την πληρωμήν των μισθοδοσιών των δημοδιδασκάλων και προ της εκδόσεως των οικείων χρηματικών ενταλμάτων υπό των κατά τόπους δημοτικών αρχών.

Ο κ. Μεγαρεύς δια τα μέσα ταύτα της πληρωμής των μισθών των διδασκάλων, ου μόνον ευεργετεί τούτους διευκολύνων και επιτυγχάνων την λήψιν των μισθοδοσιών αυτών, αλλ' απαλλάσει αυτούς του μαρτυρίου, να επισκέπτονται κατ' επανάληψιν το ταμείον και να επιστρέφωσιν άπρακτοι, ένεκα της μη εγκαίρου εκδόσεως και αποστολής των ενταλμάτων. Η καινοτομία δε αύτη του κ. επιθεωρητού σπουδαίως προς τούτους ευεργετεί και τα σχολεία, καθόσον έκαστο ζιδιδάσκαλος, ιδίως των περιχώρων, μόνον άπαξ του μηνός θα μεταβαίη εις το ταμείον δια την μισθοδοσίαν του, ην και θα λαμβάνη, χωρίς να ευρεθί εις την ανάγκην να απουσιάξη εκ των μαθημάτων του. δι' ο δικαίως ο κ. Μεγαρεύς απέσπασε την ευγνωμοσύνην πάντων των διδασκάλων του νομού. Ευχής δε έργον θα ήτο, αν ελάμβανον το αυτό μέτρον και οι λοιποί κ.κ. επιθεωρηταί του Κράτους.» «Παρέμβαση του επιθεωρητή για την ταχύτερη απόδοση του μισθού των δασκάλων. ΑΡΙΣΤΟΝ ΜΕΤΡΟΝ», *Το Δημοτικόν Σχολείον* Τόμος ΣΤ, 1912, σ. 65. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [260], σ. 383, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁴⁹ «Οι δημοδιδάσκαλοι», *Εθνική Αγωγή*, Τεύχος 14, Σεπτέμβριος 1898, σελ. 209. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [240.], σ. 335, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁵⁰ Βλ. σχετικά: Ανδρονίκη Φωτιάδου, «Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904» Η αντίφαση του εκπαιδευτικού αιτήματος στην πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 1998, σ. 35.

⁹⁵¹ «Συμφώνως προς τον νόμον 567 και την υπ' αριθ. 244 πράξιν του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου οι Ανώτεροι Επόπται της Δημοσίας Εκπαιδύσεως κκ. Αλ. Δελμούζος και Μ. Τριανταφυλλίδης και ο Γενικός Γραμματεύς κ. Δ. Γλήνος ήρχισαν από του παρελθόντος μηνός σειράν μαθημάτων προς τους δημοδιδασκάλους Πειραιώς. Τα μαθήματα τούτα γενομένα πέρυσιν εις τους δημοδιδασκάλους Αθηνών πρόκειται να συνεχισθώσιν εις όλας τας περιφερείας, είναι δε φιλολογικά, γλωσσικά και παιδαγωγικά, και σκοπόν έχουσι να μορφώσωσιν αυτούς προς την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισην.» «Μαθήματα ανωτέρων

μια ιστορική αναδρομή στην στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση και στα προβλήματα που αυτή αντιμετωπίζει. Στη συνέχεια παρουσιάζει τους στόχους του νέου σχολείου το οποίο εκτός της δημοτικής γλώσσας παρουσιάζει και μια νέα παιδαγωγική αντιμετώπιση των μαθητών. Η γλώσσα γίνεται το εργαλείο με βάση το οποίο θα μεταρρυθμιστεί ολόκληρη η εκπαίδευση. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Αλ. Δελμούζος στο πρώτο του μάθημα «ανοίγεται ο δρόμος προς το σχολείο, που στηριζόμενο στην ελληνική αλήθεια, εκτός από το άτομο, την κοινωνία και το δικό μας πολιτισμό, έχει ακόμη να υπηρετήσει παράλληλα με την παιδεία ξένων πολιτισμένων λαών, την ανθρώπινη αλήθεια και γενικά τον άνθρωπο.» Παράλληλα προσπαθεί να εμψυχώσει τους εκπαιδευτικούς και να τους δώσει να καταλάβουν το σπουδαίο ρόλο που οι ίδιοι διαδραματίζουν στην μόρφωση της νέας γενιάς γι αυτό κλείνει την ομιλία λέγοντας «είστε, κύριοι, πρέπει να είστε φορείς μεγάλων ιδανικών»⁹⁵².

εποπτών δημοτικής εκπαιδύσεως», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως*, Τεύχος 3, Μάρτιος 1919, σ. 17. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [285], σ. 416, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁵² «Μαθήματα ανωτέρων εποπτών δημοτικής εκπαιδύσεως», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως*, Τεύχος 3, Μάρτιος 1919, σ. 17. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [285] ό.π.

3IV. Διδακτικά βιβλία.

α. Συγγραφή σχολικών βιβλίων, διαδικασία έγκρισης και τρόπος χορήγησης στους μαθητές,

Τα διδακτικά βιβλία αποτελούν το κύριο διδακτικό μέσο που έχουν στη διάθεσή τους οι μαθητές των δημοτικών σχολείων κατά την περίοδο 1897-1922. Αποκτούν δε ιδιαίτερη σημασία και αξία, λόγω της διαμάχης του γλωσσικού ζητήματος, στην οποία εμπλέκονται τα διδακτικά βιβλία εξαιτίας της αντιπαράθεσης που αναπτύσσεται στους κόλπους των παιδαγωγών της περιόδου.

Την ίδια περίοδο ασκούνται διαδοχικά δύο πολιτικές ως προς τη συγγραφή και τη διάθεση των διδακτικών βιβλίων: αυτή του ελεύθερου ανταγωνισμού και αυτή του ρυθμιστικού κρατικού παρεμβατισμού⁹⁵³.

Από το 1895 μέχρι το 1907 (τα πρώτα δέκα χρόνια της περιόδου 1897-1922, που εξετάζουμε) τα ζητήματα των διδακτικών βιβλίων ρυθμίζονται από το νόμο ΒΤΓ' του 1895, ο οποίος προβλέπει την έγκριση από την αρμόδια επιτροπή για μία πενταετία, όσων βιβλίων κρίνονται κατάλληλα. Από τον πρώτο διαγωνισμό χαρακτηριστικά παραδείγματα διδακτικών βιβλίων, τα οποία εγκρίνονται είναι το «Αναγνωσματάριο» για την Γ' τάξη του Βλάσιου Σκορδέλη και το «Ελληνικόν Αναγνωσματάριον» για την Δ' τάξη.

Το 1901 έχουμε τις επόμενες εγκρίσεις αρκετών διδακτικών βιβλίων για όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Με απόφαση της αρμόδιας επιτροπής εγκρίνονται για μια πενταετία τα ακόλουθα βιβλία⁹⁵⁴:

«Ιστορίας Π. Διαθήκης: Θ. Αποστολόπουλου, Σ. Σούγκρα, Γ. Κονιδάρη, Ι. Μοσχάκη, Μ. Βρατσάνου.

Ιστορίας Κ. Διαθήκης: Ι. Μεσολωρά, Ι. Μιχαλακόπουλου, Ν. Μεταξά, Θ. Αποστολόπουλου, Γ. Κονιδάρη, Δ. Κολοκοτσά, Σ. Σούγκρα, Α. Μακρυναίου, Α. Μουμούρη.

Κατηχήσεις: Ι. Μεσολωρά, Γ. Γεγλέ, Θ. Αποστολόπουλου, Σ. Σούγκρα, Ι. Μοσχάκη.

Περικοπές Ευαγγελίου δια τα πλήρη σχολεία: Ι. Μεσολωρά, Ι. Μοσχάκη, Γ. Ζυγαλάκη. Δια δε τα κοινά σχολεία: Ι. Μαρτίνου, Θ. Αποστολοπούλου, Β. Βυθούλκα, Ι. Μεσολωρά, Ι. Μοσχάκη.

Αναγνωστικά: Αλφαβητάρια μέρος Α': Μ. Σακελλαροπούλου, Χ. Παππαμάρκου, Ι. Κοφινιώτου, Α. Μακρυναίου. Μέρος Β': Χ. Παππαμάρκου, Π. Οικονόμου, Ι. Μαρουδή, Ι. Κοφινιώτου, Α. Ψύλλα.

Αναγνωσματάρια Β' τάξεως: Χ. Παππαμάρκου, Μ. Σακελλαροπούλου, Α. Κουρτίδου, Ι. Κοφινιώτου, Α. Μακρυναίου.

Αναγνωσματάρια Γ' τάξεως: Χ. Παππαμάρκου, Π. Οικονόμου (Οδύσσειαν), Βλ. Σκορδέλη, Μ Βρατσάνου (Οδύσσειαν), Ι. Μιχαλακοπούλου, Ι. Κονιδάρη (Οδύσσειαν).

Αναγνωσματάρια Δ' τάξεως: Χ. Παππαμάρκου, Ν. Βραχνού.

Αναγνωσματάρια Ε' τάξεως: Αρσινόης Παπαδοπούλου.

Ιστορίας αρχαίας Ελλάδος: Ν. Μεταξά, Σ. Ανδρουτσέλη, Γ. Κονιδάρη, Α. Μακρυναίου, Γ. Τσαγκρή, Μ. Βρατσάνου, Α. Σκορδέλη και Κουρτίδου, Δ. Καμπούρογλου.

Ιστορίας νεωτέρας Ελλάδος: Σ. Ανδρουτσέλη, Γ. Τσαγκρή, Β. Σκορδέλη και Κουρτίδου, Γ. Κονιδάρη.

Γεωγραφία: Δ. Ολυμπίου.

Αριθμητικές ασκήσεις: Ι. Φαβατά δια την β', γ', δ' τάξιν. Μ. Σακελλαροπούλου δια την β', γ', δ' τάξιν. Π. Κυπριώτου δια την β', γ', δ' τάξιν. Χ. Βασιλάκου δια την γ'. Μ. Κορέ δια την β', γ', δ'.

⁹⁵³ Βλ. σχετικά: Αχιλ. Γ. Καψάλης, Δημ. Φ. Χαράλαμπος, *Σχολικά Εγχειρίδια Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, εκδόσεις Εκφραση, Αθήνα 1995, σ. 40.

⁹⁵⁴ «Εγκεκριμένα διδακτικά βιβλία της στοιχειώδους εκπαίδευσης», *Εθνική Αγωγή, Τεύχος 10, Μάιος 1901*, σ. 2. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [242], σ. 337, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Γεωμετρίας: Ν. Παππανικητοπούλου, Β. Βογιατζή, Γ. Παππαδάκη.

Φυσικάς: Ν. Γερμανού, Μ. Κορέ.

Ζωολογίας: Σ. Μηλιαράκη, Ν. Γερμανού.

Φυτολογίαν: Σ. Μηλιαράκη.

Ορυκτολογίαν: Δ. Βούλγαρη.

Γεωγραφικούς χάρτας του Βασ. Της Ελλάδος: Ν. Μεταξά, Σ. Κουσουλίνου, Α. Κωνσταντινίδου. Ελλάδος, Ασίας και Παλαιστίνης: Θ. Αποστολοπούλου, Ελληνικής Χερσονήσου Χ. Σαλιβέρου.

Ιχθυογραφίας: Ι. Φραντζεσκάκη α', β' και γ' τεύχος. Ν. Μεταξά α', β' και γ' τεύχος. Ι. Δαμιανού α', β' και γ' τεύχος.

Καλλιγραφίας: Θ. Αποστολοπούλου, Σπ. Πασχάλη, Α. Πάσχα, Ι. Φραντζεσκάκη.»

Το 1902 με ανάλογη απόφαση της επιτροπής εγκρίνονται τα ακόλουθα διδακτικά βιβλία⁹⁵⁵:

«Α') Ορησκευτικά Ιερών Ιστοριών Παλαιάς Διαθήκης

α'. Ι. Μεσολωρά, Π. Παυλάτου, Γ. Ζυγαλάκη, Ι. Λάζου, Π. Γρατσιάνου, Α. Μουμούρη, Ν. Παππαγιαννοπούλου, Α. Κοκκινάκη, Ι. Μακρυναίου.

β'. Ιερών Ιστοριών Καινής Διαθήκης Ι. Λάζου, Ι. Μοσχάκη και Γ. Καλλινίκου.

γ'. Κατήχησιν, Γ. Δέρβου

δ'. Περικοπές Ευαγγελίου δια τα κοινά Σχολεία, Γ. Καλλινίκου, Θ. Κουντουρά, Ν. Χάμπα, Γ. Ζυγαλάκη.

Β') Αναγνωστικά α'. Αλφαβητάρια Α' μέρους Π. Παυλάτου, Δ. Καλοκοτσά, Μ. Βρατσάνου, Θ. Αποστολοπούλου, και Α. Κοκκινάκη.

β'. Αλφαβητάρια β' μέρος Μ. Σακελλαροπούλου, Α. Μακρυναίου, Ι. Κερασοπούλου, Ε. Γκιούρτη, Θ. Γούμα, Δ. Αγγελάκου, Ι. Λάζου, Π. Γαλασίδου.

γ'. Αναγνώσματα γ' τάξεως Μ. Βρατσάνου, Θ. Αποστολοπούλου.

δ'. Αναγνωσματάριον γ' τάξεως Η. Μακρυναίου (Οδυσσεΐα) και Θ. Αποστολοπούλου.

ε'. Αναγνωσματάρια δ' τάξεως Μ. Βρατσάνου, Δ. Ολυμπίου (Ηρόδοτος), Δ. Καλοκοτσά, Ε. Παππαναστασίνο, Θ. Αποστολοπούλου και Αριστ. Κουρτίδου.

στ'. Αναγνωσματάριον ε' και στ' τάξεως Χ. Πουλίου.

ζ'. Ανθολόγιον ε' τάξεως Ε. Κοφινιώτου.

Γ') Ιστορικά α' Ιστορία της Ελλάδος Ν. Φαραντάτου, Γ. Τσαγκρή, Α. Ιωαννίδου, Α. Παππανδρέου, Ι. Μιχαλακοπούλου.

β'. Ιστορία των Ελλήνων κατά τον 19ον αιώνα Δ. Παπαρηγοπούλου, Γ. Τσαγκρή, Α. Ιωαννίδου.

γ'. Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος Α. Παππανδρέου, Α. Ιωαννίδου, Π. Σκαρλατίνη, Θ. Αποστολοπούλου.

Δ') Γεωγραφικά. Γεωγραφία δια τα κοινά Δημοτ. Σχολεία Π. Κυπριώτου, Αγγέλου Α. Ψύλλα, Γ. και Ν. Μεταξά, Π. Πετρούλια, Θ. Αποστολοπούλου, Δ. Κουτσομητοπούλου και Κ. Μητσοπούλου.

Ε') Φυσικομαθηματικά, α' Ζωολογία Δ. Κουτσομητοπούλου.

β') Φυτολογίαι Ν. Γερμανού, Δ. Κουτσομητοπούλου.

γ') Ορυκτολογίαι και Γεωλιγίαι Π. Κονδύλη, Ν. Κ. Γερμανού, Π. Ψαρά, Δ. Κουτσομητοπούλου.

δ') Φυσικαί Πειραματικαί Δ. Κουτσομητοπούλου, Γ. Ζυγαλάκη.

ε') Γεωμετρίαι Μ. Σακελλαροπούλου, Γ. Καλλινίκου, Ε. Μαυραντώνη.

στ') Αριθμητικά προβλήματα δια την δ' τάξιν Β. Γενηματά, Κούρτη, Κονιδάρη, Αποστολοπούλου, Λάζου, Παππαδάκη, Θ. Αποστολοπούλου.

ζ') Αριθμητικά προβλήματα δια την γ' τάξιν Θ. Αποστολοπούλου.

η') Αριθμητικαί ασκήσεις δια την β' τάξιν Α. Μακρυναίου, Ι. Λάζου και Θ. Αποστολοπούλου.

⁹⁵⁵ «Τα εγκριθέντα διδακτικά βιβλία της δημοτικής εκπαίδευσως», *Εθνική Αγωγή, Τεύχος 10, Μάιος 1902*, σ. 119. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [243], σ. 338, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ζ') Τεχνικών μαθημάτων Α' Καλλιγραφία Α. Κωνσταντινίδου, μαρίας Αθανασούλα, Γ. Αρβανίτου.

Β' Ιχνογραφία Α. Κωνσταντινίδου, (α', β', γ' τεύχος) Γ. Φανατάτου (α', β', γ' τεύχος) Γ. Κονιδάρη (α', β', γ' τεύχος)

η) Γεωγραφικοί πίνακες Γ. Φέξη ελληνικής Χερσονήσου και Αποστολοπούλου των δύο ημισφαιρίων και της Αμερικής.»

Οι επόμενες εγκρίσεις διδακτικών βιβλίων γίνονται με βάση τους νόμους ΓΣΑ' του 1907⁹⁵⁶ και ΓΤΛΕ του 1909⁹⁵⁷, οι οποίοι αντικαθιστούν το νόμο ΒΤΓ' του 1895⁹⁵⁸. Οι νόμοι αυτοί αλλάζουν το σύστημα έγκρισης και διανομής των διδακτικών βιβλίων. Τα εγκρινόμενα διδακτικά βιβλία εκδίδονται από το κράτος, στην κυριότητα του οποίου περιέχονται και η έγκρισή τους ισχύει για μια τετραετία. Τον Φεβρουάριο και το Μάρτιο του 1910 δημοσιεύονται σε δύο ΦΕΚ⁹⁵⁹ δύο Υπουργικές Αποφάσεις με τα διδακτικά βιβλία που εγκρίνονται για όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Πιο συγκεκριμένα τα βιβλία που εγκρίνονται είναι:

«Ός προς την 6ην τάξιν.

Ός 1ον τὸ βιβλίον τῶν Κονιδάρη-Χασιώτου-Καλαρὰ.

Ός 2ον τὸ βιβλίον Ἰω. Κοφινιώτου, καὶ

Ός 3ον τὸ βιβλίον Σπ. Δουκάκη.

Ός προς την 4ην τάξιν

Ός 1ον τὸ βιβλίον Σπ. Δάλλα.

Ός 2ον τὸ βιβλίον τῶν Ἐμ. Παντελάκη καὶ Παπακωνσταντίνου, καὶ

Ός 3ον τὸ βιβλίον Χαρ. Παπαμάρκου.

Ός προς την 2αν τάξιν.

Ός 1ον τὸ βιβλίον Ἀρ. Κουρτίδου.

Ός 2ον τὸ βιβλίον Ἐπ. Παπαμιχαήλ, καὶ

Ός 3ον τὸ βιβλίον Χαρ. Παπαμάρκου.

Ός προς την Α' τάξιν.

Ός 1ον τὸ βιβλίον του Δ. Ανδρεάδου.

Ός 2ον τὸ βιβλίον του Δ. Κολοκοτσά

Ός 3ον τὸ βιβλίον του Χ. Παπαμάρκου.

Ός προς την Γ' τάξιν

Ός 1ον τὸ βιβλίον του Επ. Παπαμιχαήλ

Ός 2ον τὸ βιβλίον του Σπ. Δάλλα

Ός 3ον τὸ βιβλίον του Ι. Κολλάρου

Ός προς την Ε' τάξιν.

Ός 1ον τὸ βιβλίον του Μιχ. Σακελλαροπούλου

Ός 2ον τὸ βιβλίον του Χαρ. Κυριακάτου

Ός 3ον τὸ βιβλίον της Ελένης Ρουσοπούλου.»

Με την ολοκλήρωση της τετραετίας, για την οποία είχαν εγκριθεί τα παραπάνω διδακτικά βιβλία, με το Νόμο 336 του 1914⁹⁶⁰, δίνεται η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν

⁹⁵⁶ Νόμος ΓΣΑ' (υπ' αριθμ 3201) «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 60/4 Απριλίου 1907, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [141.], σ. 124, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁵⁷ Νόμος ΓΤΛΕ' (υπ' αριθμ. 3335) «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ ΓΣΑ' νόμου περὶ διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 76/2 Απριλίου 1909, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [164.], σ. 140, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁵⁸ Νόμος ΒΤΓ' «Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς τε δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 14/14 Ιουλίου 1895, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [78.], σ. 74, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁵⁹ 1) Υ.Α. Αριθ. 1583. «Περὶ ἐγκρίσεως ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ: 60/10 Φεβρουαρίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [169.], σ. 149, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

2) Υ.Α. Αριθ. 3989. «Περὶ ἐγκρίσεως διδακτικῶν βιβλίων», ΦΕΚ: 117/24 Μαρτίου 1910, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [171.], σ. 150, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁰ Νόμος 336 «Περὶ προσωρινῆς χρήσεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἐν τοῖς δημοτικῶν σχολείοις», ΦΕΚ: 313/4 Νοεμβρίου 1914, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [199.], σ. 245, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ξανά τα βιβλία αυτά, μέχρι να εκδοθούν καινούργια για την επόμενη τετραετία (από το σχολικό έτος 1914-1915 μέχρι το σχολικό έτος 1917-1918). Τα βιβλία αυτά ωστόσο δεν θα εκδοθούν, γιατί την περίοδο αυτή η Ελλάδα γνωρίζει πολλές και σημαντικές αλλαγές αλλά και πολιτικές κρίσεις⁹⁶¹.

Η περίοδος 1917-1920 αποτελεί ιδιαίτερο σημείο αναφοράς στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, καθώς οι αλλαγές που σημειώθηκαν στη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση στοιχειοθετούν μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία διαφέρει από τις άλλες, που προηγήθηκαν. Οι αλλαγές που σημειώνονται δεν αφορούν το εκπαιδευτικό σύστημα σε όλη του την έκταση και δομή, αλλά σχετίζονται κυρίως με το σχολικό βιβλίο της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης και τη γλώσσα στην οποία είναι αυτό γραμμένο, η οποία είναι για πρώτη φορά η δημοτική.

Τα σχολικά βιβλία που χρησιμοποιήθηκαν στη στοιχειώδη εκπαίδευση, την περίοδο 1917-1920, αποτέλεσαν τον κύριο φορέα αυτής της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Η φιλοσοφία της στηρίζεται στις αρχές και το πρόγραμμα του "Εκπαιδευτικού Ομίλου", τα κορυφαία στελέχη του οποίου διαμορφώνουν την εκπαιδευτική πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου αυτή την περίοδο. Τα συγκεκριμένα βιβλία, γραμμένα στη δημοτική γλώσσα, ανέδειξαν πειστικά, εκτός των άλλων, το ρόλο και τη σημασία του σχολικού εγχειριδίου στην εκπαίδευση και αγωγή της νέας γενιάς.

Καρπός της όλης προσπάθειας υπήρξε η παραγωγή 13 σχολικών βιβλίων, τα οποία πήραν και την έγκριση για χρήση στα δημοτικά σχολεία. Από αυτά τα δύο,

- "Τα Ψηλά Βουνά" και το
- "Αλφαβητάρι" α' μέρος ή όπως έγινε πιο γνωστό "Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο", αποτελούν έργο της Συντακτικής Επιτροπής.

Τα υπόλοιπα σχολικά βιβλία της περιόδου είναι:

- "Αλφαβητάριο", α' και β' μέρος, του Ε' Παπαμιχαήλ
- "Αλφαβητάριο", β' μέρος, του Ι. Συκώνη
- "Οι τρεις φίλοι", αναγνωστικό Β' δημοτικού, της Γ. Καζαντζάκη
- "Αναγνωστικό", Β' δημοτικού, του Α. Κουρτίδη
- "Πέτρος Λάρας", αναγνωστικό Β' τάξεως, του Ε. Παπαμιχαήλ
- "Αναγνωστικό", Γ' τάξεως, των Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ
- "Οδύσσεια", αναγνωστικό Γ' τάξεως, των Α. Κουρτίδη, Γ. Κονιδάρη και Γ. Καλαμαρά
- "Η πατρίδα μας", αναγνωστικό Δ' τάξεως, των Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ
- "Στα παλιά τα χρόνια", αναγνωστικό Δ' τάξεως, των Α. Κουρτίδη και Γ. Κονιδάρη
- "Διγενής Ακρίτας", αναγνωστικό Ε' δημοτικού Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ

Τα πρώτα εγκεκριμένα διδακτικά βιβλία της περιόδου εισάγονται στα δημοτικά σχολεία το σχολικό έτος 1918-1919. Τα διδακτικά αυτά βιβλία είναι⁹⁶²:

«Α' τάξεως: Επ. Παπαμιχαήλ «αλφαβητάριον», α' τεύχος και β' τεύχος

Ιω. Συκώνη «αλφαβητάριον» β' τεύχος.

Β' τάξεως: Αρ. Κουρτίδου «αναγνωστικό Β' δημοτικού»

Επ. παπαμιχαήλ «Πέτρος Λάρας» αναγνωστικό Β' δημοτικού

Γαλ. Καζαντζάκη «Οι τρεις φίλοι» αναγνωστικό Β' δημοτικού.

⁹⁶¹ Η επιτυχής έκβαση των Βαλκανικών πολέμων είχαν ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να μεγαλώσει εδαφικά και πληθυσμιακά. Η αρχή του Α' παγκοσμίου πολέμου οδηγεί την Ελλάδα σε πολιτική κρίση, με κύριο άξονα την επιλογή στρατοπέδου ένταξης και συμμαχίας της χώρας. Η κρίση αυτή οδηγεί στην ανατροπή της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου, στον αποκλεισμό των Συμμαχικών δυνάμεων και στον σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη από τον Ελευθέριο Βενιζέλο το 1916.

Το γλωσσο-εκπαιδευτικό ζήτημα έχει αποκτήσει ευρύτερα κοινωνικό χαρακτήρα. Οι δυο αντίπαλες ομάδες έχουν σαφείς κοινωνικοπολιτικούς δεσμούς. Ο Δημήτριος Γληνός, ήδη από το 1915, συνδέεται με την βενιζελική παράταξη, αντιμετωπίζοντας αρκετές περιπέτειες εξαιτίας της επιλογής του αυτής. Ο σχηματισμός της Κυβέρνησης Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη τον βρίσκει σύμβουλο για τα εκπαιδευτικά θέματα και θα είναι αυτός που στην ουσία θα εισηγηθεί τις αλλαγές της περιόδου 1917-1920 στηριζόμενος στις ιδέες του Εκπαιδευτικού Ομίλου.

⁹⁶² «Α'. Εγκεκριμένα διδακτικά βιβλία του δημοτικού σχολείου.», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 1.5* Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [280], σ. 413, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Γ' τάξεως: Του κράτους «Τα ψηλά βουνά» αναγνωστικό Γ' δημοτικού
Αρ. Κουρτίδου -Γ. Κονιδάρη -Γ. Καλαμαρά «Οδύσσεια» αναγνωστικό Γ'
δημοτικού.

Προς τούτους εισάγεται η Καινή Διαθήκη εκδόσεως α) Οικουμενικού
Πατριαρχείου και β) Μιχ. Σαλιβέρου.»

Για τις υπόλοιπες τάξεις των δημοτικών σχολείων δίνεται η δυνατότητα να
χρησιμοποιηθούν βιβλία προηγούμενων ετών, μέχρι την έγκριση των νέων διδακτικών
βιβλίων⁹⁶³. Τα διδακτικά αυτά βιβλία είναι:

«Δ' τάξεως: Γαλ. Καζαντζάκη. Το αναγνωστικόν το εγκριθέν δια την τετραετία 1914-1918
(έκδοσις νέα 1918).

Ε' τάξεως: Χ. Κυριακάτου -Ελένης Ρουσοπούλου -Μ. Σακελλαροπούλου.

Το αναγνωστικόν το εγκριθέν δια την τετραετία 1910-1914 (έκδοσις νέα 1918).

Ζ' τάξεως: Γ. Κονιδάρη -Γ. Καλαμαρά -Σ. Χασιώτου -Ι. Κορινιώτου -Σ. Δουκάκη.

Το αναγνωστικόν το εγκριθέν δια την τετραετία 1910-1914 (έκδοσις νέα 1918).»

Το επόμενο σχολικό έτος 1919-1920 εγκρίνονται επίσης:

α) «Του κράτους «αλφαβητάριον μέρος Α'» δια την Α' τάξιν των δημοτικών σχολείων.
(Πράξις εκπαιδευτικού συμβουλίου 259 της 3ης Μαρτίου)⁹⁶⁴.

β) Επ. Παπαμιχαήλ «Η πατρίδα μας, αρχαία και νέα εποχή», αναγνωστικό προς χρήσιν
των μαθητών της Δ' τάξεως των δημοτικών σχολείων.

γ) Αρ. Κουρτίδου και Γ. Κονιδάρη «Στα παλιά χρόνια», αναγνωστικό προς χρήσιν των
μαθητών της αυτής τάξεως. (Πράξις εκπαιδευτικού συμβουλίου 285 της 30 Ιουλίου).⁹⁶⁵»

Το ίδιο σχολικό έτος 1919-1920 επιτρέπεται η χρήση των αναγνωστικών βιβλίων
«δια την Ε' και Ζ' τάξιν των δημοτικών σχολείων, τα οποία εισήχθησαν εις τα σχολεία
κατά το ΓΣΑ' νόμον, προ της κατ' Αυγούστου του 1918 ληξιάσης τετραετίας, (Πράξις
Εκπαιδευτικού Συμβουλίου 286 της 1 Αυγούστου)», λόγω μη έγκρισης νέων διδακτικών
βιβλίων για τις τάξεις αυτές⁹⁶⁶.

Το σχολικό έτος 1920-1921 εγκρίνονται επίσης τα διδακτικά βιβλία:

α) «Α. Κακραβίτσα, Επ. Παπαμιχαήλ «Αναγνωστικό Ε' δημοτικού» γεγραμμένο εις την
δημοτικήν γλώσσα δια την Ε' τάξιν των δημοτικών σχολείων (Πράξις του
Εκπαιδευτικού συμβουλίου 384 της 30 Ιουλίου).

β) Σ. Δάλλα «Αναγνώσματα δια την Ε' τάξιν των δημοτικών σχολείων γεγραμμένο εν τη
καθαρεύουση γλώσση προς χρήσιν των μαθητών της Ε' τάξης των δημοτικών
σχολείων(Πράξις του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου 385 της 31 Ιουλίου).⁹⁶⁷»

Για το σχολικό έτος 1920-1921 επιτρέπεται η χρήση του αναγνωστικού «δια την Ζ'
τάξιν των δημοτικών σχολείων το εγκριθέν κατά το ΓΣΑ' νόμον προ της κατ' Αυγούστου
1918 ληξιάσης τετραετίας», λόγω μη έγκρισης νέου διδακτικού βιβλίου⁹⁶⁸.

⁹⁶³ «Β'. Διδακτικά βιβλία ὧν ἐπετρόπη ἡ χρῆσις εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα κατὰ τὸ σχ. ἔτος 1918-1919, ἄτε μὴ ἐγκριθέντων ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου ἄλλων ὁμοίων.», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 1.5* Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [280], σ. 413, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁴ «Α'. Εγκεκριμένα διδακτικά βιβλία.», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 1.5* Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [294], σ. 427, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁵ «Α'. Εγκεκριμένα διδακτικά βιβλία.», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 1.5* Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [297], σ. 429, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁶ «Διδακτικά βιβλία», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 1.5* Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [300], σ. 429, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁷ «Διδακτικά βιβλία», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 1.5* Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [306], σ. 431, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁸ «Α' Εγκριθέντα διδακτικά βιβλία», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 18 και 19, Ιούνιος - Ιούλιος 1920, σελ. 120*. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ -

Παράλληλα με τη σταδιακή έγκριση των διδακτικών βιβλίων το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο προχώρησε στην έκδοση και των ανάλογων αποφάσεων διατίμησης των διδακτικών βιβλίων⁹⁶⁹. Οι αποφάσεις αφορούν επίσης και αναθεώρηση των διατιμήσεων των ήδη διατιμηθέντων διδακτικών βιβλίων, ανταποκρινόμενο έτσι το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο στα αιτήματα των συγγραφέων και των εκδοτών των διδακτικών βιβλίων⁹⁷⁰.

Η εισαγωγή των διδακτικών βιβλίων που χρησιμοποιούν τη δημοτική γλώσσα θα σταματήσει μετά την πολιτική αλλαγή που σημειώνεται στην Ελλάδα, συνέπεια των εκλογών του 1920. Η νέα πολιτική ηγεσία του τόπου αποφασίζει να σταματήσει τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία και επαναφέρει σε χρήση τα σχολικά βιβλία που υπήρχαν πριν το 1917⁹⁷¹. Έτσι κλείνει αυτή η μεταρρυθμιστική προσπάθεια που είχε ως χαρακτηριστικό της το γεγονός ότι αναφέρονταν μόνο στα διδακτικά βιβλία των δημοτικών σχολείων και στη γλώσσα που αυτά ήταν γραμμένα.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [306], σ. 431, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁶⁹ Βλ. Παράρτημα, Β. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγές [282.], [284.], [298.], [301.], [302.], [303.], [304.], [305.], [306.], [307.], σ. 414-431, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁷⁰ «Το εκπαιδευτικόν συμβούλιον έχον υπ' όψει αιτήσεις διαφόρων εκδοτών, αιτουμένων την αναθεώρησιν των αποφάσεων του συμβουλίου περί του καθορισμού της τιμής της λιανικής πωλήσεως βιβλίων υπ' αυτών εκδιδομένων και λαβόν προ οφθαλμόν ότι η εσχάτως σημειωθείσα μείωσις της τιμής του χάρτου και ο υπό του συμβουλίου κανονισμός μικρού ποσοστού κέρδους δια τους συγγραφείς και τους εκδότας συνετέλεσαν εις το να καθορισθώσιν όντως δια τινα εκ των βιβλίων τιμαί λαινικής πωλήσεως αποφέρουσαι πολύ μικρόν κέρδος εις τους συγγραφείς και τους εκδότας, ευρίσκει δίκαιον όπως, αναθεωρούν προηγουμένας αυτού πράξεις...». «Διατιμηθέντα διδακτικά βιβλία», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Τεύχος 9 και 10, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1919, σελ. 20*. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [301], σ. 430, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁷¹ Νόμος 2678 «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τὰ δημοτικά σχολεία τών καταλληλοτέρων εκ τών προδ τοῦ 1917 ἐγκεραιμένων», ΦΕΚ: 147/19 Αυγούστου 1921, τεύχος Α'. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [237.], σ. 327, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

3V. Υλικοτεχνική υποδομή.

Η ίδρυση του νέου Ελληνικού κράτους και η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, βρίσκει τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση τελειώς ανεπαρκή σε κτιριακή υποδομή. Παρά το γεγονός ότι η συμβολή του διδακτηρίου στην ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης είναι καθοριστική, οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες των δήμων και των κοινοτήτων δεν επιτρέπουν στις πρώτες δεκαετίες της ζωής του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους την οικοδόμηση σχολικών κτιρίων. Η λύση της μίσθωσης ιδιωτικών και εκκλησιαστικών κτιρίων αποτελεί συνηθισμένη πρακτική.

Για πρώτη φορά γίνεται προσπάθεια για την ανέγερση σχολικών κτιρίων που να πληρούν τους όρους της παιδαγωγικής και της υγιεινής το 1894 από τον νομομηχανικό Δ. Καλλία, ο οποίος εισηγείται την έκδοση Βασιλικού Διατάγματος, το οποίο να ρυθμίζει τα θέματα ανέγερσης νέων σχολικών κτιρίων. Ωστόσο δεν είναι εύκολη υπόθεση η ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων και μάλιστα σε ένα κράτος τα οικονομικά του οποίου δεν βρίσκονται σε ακμή.

Μια συνοπτική εικόνα της κατάστασης των σχολικών κτιρίων ως προς το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς, κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1900-1901, σε κάθε δήμο του Νομού Αττικής, παρουσιάζεται παρακάτω.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματείων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷².

ΔΗΜΟΣ	Αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ἀθηναίων	1	Ἀθήναι Α'						1	Δ
	2	» Β'				1			Δ
	3	» Γ'						1	4200
	4	» Δ'				1			4800
	5	» Ε'					1		3000
	6	» Ζ'				1			3000
	7	» Ζ'		1					2760
	8	» Η'		1					3900
	9	» Θ'				1			3600
	10	» Γ'				1			4800
	11	» ΙΑ'				1			3600
	12	» ΙΒ'						1	3840
	13	» ΙΓ'				1			4000
	14	» ΙΔ'				1			1440
	15	» ΙΕ'	1						1200
	16	Σεπόλια	1						1200
	17	Ἄνω Πατήσια	1						Δ

⁹⁷² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

	18	Άμαρούσιον		1						Δ
	19	Χαλάνδριον	1							504
	20	Κηφισιά	1							720
	21	Νέα Λιόσια	1							Δ
		Μπραχάμιον								Δ
		Ήράκλειον								300
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΑΔΚΤΗΡΙΩΝ										6 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΑΔΚΤΗΡΙΩΝ										17 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΑΔΚΤΗΡΙΩΝ										46144

Πίνακας 200: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αορένων και των γραμματειών του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αϊξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων θηλέων						Έτησιον μίσθωμα διδασκτεριών
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξαστάξια	
Αθηναίων	1	Αθήνα Α'				1			4500
	2	» Β'						1	4800
	3	» Γ'						1	5400
	4	» Δ'						1	4200
	5	» Ε'				1			3000
	6	» Ζ'				1			Δ
	7	» Η'					1		3600
	8	» Θ'				1			4320
	9	» Ι'				1			3000
	10	» ΙΑ'					1		4200
	11	» ΙΒ'					1		3600
	12	» ΙΓ'			1				3600
	13	» ΙΔ'			1				2580
	14	» ΙΕ'				1			1320
	15	» ΙΣ'			1				2800
	16	» Αγ. Σάββας	1						1200
	17	» ΙΖ'		1					Δ
	18	Σεπόλια	1						480
	19	Άγ. Κωνσταντίνος (Κολοκυνθούς)		1					840
	20	Άνω Πατήσια	1						Δ
	21	Κάτω Πατήσια	1						780
	22	Άμαρούσιον		1					Δ
	23	Χαλάνδριον	1						360
	24	Κηφισιά	1						480
	25	Νέα Λιόσια	1						240

	26	Άμπελόκηποι	1							480
	27	Κυψέλη	1							480
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Δ	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									23 Μ	
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									36260	

Πίνακας 201: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 50 διδασκαστηρίων των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειών, υπάρχουν 40 μισθωμένα διδασκαστήρια, ποσοστό 80%, (εκ των οποίων τα 16 -το 40%- είναι διδασκαστήρια αρρένων, το 1 -το 2,5%- είναι διδασκαστήριο γραμματείου και τα 23 -το 57,5%- είναι διδασκαστήρια θηλέων) και 10 δημόσια διδασκαστήρια, ποσοστό 20% (εκ των οποίων τα 5 -το 50%- είναι διδασκαστήρια αρρένων, το 1 -το 10%- είναι διδασκαστήριο γραμματείου και τα 4 -το 40%- είναι διδασκαστήρια θηλέων). Ο Δήμος Αθηναίων δαπανά ετησίως συνολικά 82.404 δραχμές για μισθώματα διδασκαστηρίων, εκ των οποίων 46144 δραχμές για τα 16 διδασκαστήρια των δημοτικών σχολείων αρρένων και το 1 διδασκαστήριο γραμματείου και 36260 δραχμές για τα 23 διδασκαστήρια των δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷³.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων αρρένων						Έτησιον μίσθωμα διδασκαστηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξατάξια	
Πειραιέων	1	Πειραιεύς Α'						1	Δ
	2	» Β'					1		Δ
	3	» Περιβόλια Γ'		1					Δ
	4	» Δ'				1			Δ
	5	» Ε'				1			Δ
	6	» Ζ'			1				Δ + 480
	7	» Η'				1			Δ
	8	» Θ'		1					Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									8 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									480

Πίνακας 202: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Ύπουργείου των Έκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Πειραιέων	1	Πειραιεύς						1	Δ
	2	»						1	Δ
	3	»				1			2760
	4	»				1			4140
	5	»		1					720
	6	Περιβόλια							
	6	» Ρέντη	1						720
	7	»		1					Δ
	8	»				1			Δ
	9	Ν. Φάληρον	1						900
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									5Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									9400

Πίνακας 203: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 17 διδασκῆριων των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειών, υπάρχουν 5 μισθωμένα διδασκῆτρια, ποσοστό 29,41%, (εκ των οποίων και τα 5 -το 100%- είναι διδασκῆτρια θηλέων) και 12 δημόσια διδασκῆτρια, ποσοστό 70,58% (εκ των οποίων τα 8 -το 66,67% % είναι διδασκῆτρια αρρένων και τα 4 -το 33,33%- είναι διδασκῆτρια θηλέων). Ο Δήμος Πειραιέων δαπανά ετησίως συνολικά 9880 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριων, από τα οποία 9400 δραχμές για τα 5 διδασκῆτρια των σχολείων θηλέων και 480 δραχμές για το 1 διδασκῆτήριο του δημοτικού σχολείου αρρένων για το οποίο παρά το ότι είναι δημόσιο κρίριο, καταβάλλεται και μίσθωμα.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειών του Δήμου Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷⁴.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Φυλῆς	1	Καλύβια		1					Δ
	2	Χασιά	1						Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 204: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Φυλῆς	1	Καλύβια	1						Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 205: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Φυλῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901, το σύνολο των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων -το 100%- είναι δημόσια διδαστήρια. Ο Δήμος Φυλῆς δεν παρουσιάζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκητῶν.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειῶν του Δήμου Αχαρνῶν κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷⁵.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον			1				Δ
	2	Κουκουβάονες	1						Δ
	3	Παλ. Λιόσια	1						Δ
		Καματερό							Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 206: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειῶν του Δήμου Αχαρνῶν κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷⁵ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον		1					Δ
	2	Κουκουβάουνες	1						Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 207: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αχαρνῶν κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αχαρνῶν κατά το σχολικό έτος 1900-1901, το σύνολο των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειῶν, -το 100%- είναι δημοσία διδασκῆτρια. Ο Δήμος Αχαρνῶν δεν παρουσιάζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκητρίων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειῶν του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷⁶.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων αρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Κρωπίας	1	Μαρκόπουλο		1					Δ
	2	Κορωπί				1			660
	3	Λιόπεσι		1					Δ
	4	Σπάτα	1						Δ
		Βάρη							Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									660

Πίνακας 208: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειῶν του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Κρωπίας	1	Κορωπί		1					360
	2	Σπάτα	1						360
	3	Λιόπεσι	1						360
	4	Μαρκόπουλο	1						360
	5	Χαρβάτι	1						Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1440

Πίνακας 209: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 10 διδασκῆριων των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειών, υπάρχουν 5 μισθωμένα διδασκῆτρια, ποσοτό 50%, (εκ των οποίων το 1 -το 20%- είναι διδασκῆτρια αρρένων και τα 4 -το 80%- είναι διδασκῆτρια θηλέων) και 5 δημόσια διδασκῆτρια, ποσοστό 50% (εκ των οποίων τα 3 -το 60%- είναι διδασκῆτρια αρρένων, το 1 -το 20%- είναι διδασκῆτριο γραμματείου και το 1 -το 20%- είναι διδασκῆτριο θηλέων. Ο Δήμος Κρωπίας δαπανά ετησίως συνολικά 2100 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριων, εκ των οποίων 660 δραχμές για το 1 διδασκῆτριο του δημοτικού σχολείου αρρένων και 1440 δραχμές για τα 4 διδασκῆτρια των δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειών του Δήμου Θορικών κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷⁷.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Θορικών	1	Κερατέα			1				Δ 480
	2	Καλύβια	1						Δ 360
		Κουβαρά							Δ
		Ὀλυμπος							Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									840

Πίνακας 210: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Θορικών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Θορικίων	1	Θορικίων	1						360
	2	Κερατέα	1						360
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									720

Πίνακας 211: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 6 διδασκῆριῶν των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειῶν, υπάρχουν 2 μισθωμένα διδασκῆρια, ποσοτό 33,33%, (εκ των οποίων και τα 2 -το 100%- είναι διδασκῆρια θηλέων) και 4 δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 66,67% (εκ των οποίων τα 2 -το 50%- είναι διδασκῆρια αρρένων και τα 2 -το 50%- είναι διδασκῆριο γραμματείου). Ο Δήμος Θορικίων δαπανά ετησίως συνολικά 1560 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριῶν, εκ των οποίων 720 δραχμές για τα 2 διδασκῆρια των δημοτικών σχολείων θηλέων και 840 δραχμές για τα 2 διδασκῆρια των δημοτικών σχολείων αρρένων, τα οποία παρά το γεγονός ότι τα κτίρια είναι δημόσια, παρουσιάζεται και παράλληλη καταβολή μισθώματος.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷⁸.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριῶν
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Λαυρεωτικής	1	Ἐργαστήρια		1					Δ
	2	Νεάπολις	1						600
	3	Καμάριζα	1						360
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									960

Πίνακας 212: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Λαυρεωτικῆς	1	Ἐργαστήρια		1					1320
	2	Νεαπόλεως		1					900
	3	Καμάριζα	1						240
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									3 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2460

Πίνακας 213: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 6 διδασκητρίων των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 5 μισθωμένα διδασκῆτρια, ποσοτό 80%, (εκ των οποίων τα 2 -το 40%- είναι διδασκῆτρια αρρένων και τα 3 -το 60%- είναι διδασκῆτρια θηλέων) και 1 δημόσιο διδασκῆτριο, ποσοστό 100%, το οποίο είναι διδασκῆτριο δημοτικού σχολείου αρρένων. Ο Δήμος Λαυρεωτικῆς δαπανά ετησίως συνολικά 3420 δραχμές για μισθώματα διδασκητρίων, εκ των οποίων 960 δραχμές για τα 2 διδασκῆτρια των δημοτικών σχολείων αρρένων και 2460 δραχμές για τα 3 διδασκῆτρια των δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειών του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁷⁹.

ΔΗΜΟΣ	Αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων αρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Μαραθώνος	1	Μαραθών	1						240
	2	Καπανδριτί	1						360
	3	Κιοῦργα	1						240
	4	Γραμματικὸ	1						480
		Βαρνάβα							180
		Σταμάτα							Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									5 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1500

Πίνακας 214: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁷⁹ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Μαραθῶνος	1	Μαραθῶν	1						300
	2	Καπανδρίτι	1						360
	3	Κιούρκα	1						240
	4	Γραμματιζοῦ							480
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1380

Πίνακας 215: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Μαραθῶνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Μαραθῶνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 10 διδασκῆριων των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειῶν, υπάρχουν 9 μισθωμένα διδασκῆτρια, ποσοτό 90%, (εκ των οποίων τα 4 -το 44,44%- είναι διδασκῆτρια αρρένων, το 1 -το 11,11%- είναι διδασκῆτριο γραμματείου και τα 4 -το 44,44%- είναι διδασκῆτρια θηλέων) και 1 δημόσιο διδασκῆτριο, ποσοστό 100%, το οποίο είναι διδασκῆτριο γραμματείου. Ο Δήμος Μαραθῶνος δαπανά ετησίως συνολικά 1880 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριων, εκ των οποίων 1500 δραχμές για τα 4 διδασκῆτρια των δημοτικών σχολείων αρρένων και το 1 διδασκῆτριο του γραμματείου και 1380 δραχμές για τα 4 διδασκῆτρια των δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειῶν του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁰.

ΔΗΜΟΣ	Αΰξιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωριὸν ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ωρωπίων	1	Ωρωπὸς	1						240
	2	Κάλαμος	1						Δ
	3	Σάλεσι	1						Δ
	4	Μαρκόπουλο	1						Δ
		Σκάλα							360
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									3 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									600

Πίνακας 216: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειῶν του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁸⁰ «Στατιστικοὶ πίνακες τῆς Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 5 διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων αρρένων και γραμματειών, υπάρχουν 2 μισθωμένα διδακτήρια, ποσοτό 40%, (εκ των οποίων τα 1 -το 50%- είναι διδακτήριο αρρένων και το 1 -το 50%- είναι διδακτήριο γραμματείου) και 3 δημόσια διδακτήρια, ποσοστό 60%, (εκ των οποίων και τα 3 -το 100%- είναι διδακτήρια αρρένων). Ο Δήμος Ωρωπίων δαπανά ετησίως συνολικά 600 δραχμές για μισθώματα διδακτηρίων, εκ των οποίων 240 δραχμές για το 1 διδακτήριο του δημοτικού σχολείου αρρένων και 360 δραχμές για το 1 διδακτήριο του γραμματείου.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειών του Δήμου Αιγινιτών κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸¹.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδακτηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Αἰγινιτῶν	1	Αἴγινα						1	Δ + 250
	2	Χαλασμένη	1						Δ
	3	Μεσαγρός	1						Δ
		Βαθύ							180
		Ἰνικείου							120
		Πέροδικα							Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									4 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									540

Πίνακας 217: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Αιγινιτών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδακτηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Αἰγινιτῶν	1	Αἴγινα				1			Δ
	2	Χαλασμένη	1						Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 218: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αιγινιτών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αιγινιτών κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 8 διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειών, υπάρχουν 2 μισθωμένα

⁹⁸¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

διδασκόμενα, ποσοστό 25%, (εκ των οποίων και τα 2 -το 100%- είναι διδασκόμενα γραμματείων) και 6 δημόσια διδασκόμενα, ποσοστό 75% (εκ των οποίων τα 3 -το 50%- είναι διδασκόμενα αρρένων, το 1 -το 16,67%- είναι διδασκόμενο γραμματείου και τα 2 -το 33,33%- είναι διδασκόμενα θηλέων). Ο Δήμος Αιγινιτών δαπανά ετησίως συνολικά 550 δραχμές για μισθώματα διδασκόμενων, εκ των οποίων 300 δραχμές για τα 2 διδασκόμενα των γραμματείων και 250 δραχμές για 1 από τα διδασκόμενα των δημοτικών σχολείων αρρένων, για το οποίο αν και είναι δημόσιο καταβάλλεται και μισθώμα.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸².

ΔΗΜΟΣ	Αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκόμενων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ἀγκιστριού	1	Ἀγκιστριον	1						ΔΝ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 219: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901, το σύνολο των διδασκόμενων των δημοτικών σχολείων αρρένων είναι δημόσια διδασκόμενα. Ο Δήμος Αγκιστριού δεν παρουσιάζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκόμενων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸³.

ΔΗΜΟΣ	Αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκόμενων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Μεγαρέων	1	Μέγαρα ..... Α΄						1	Δ + 300
	2	..... Β΄		1					420
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									720

Πίνακας 220: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁸² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁸³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Μεγαρέων	1	Μέγαρα				1			660
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 221: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 3 διδασκῆριων των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 2 μισθωμένα διδασκῆρια, ποσοστό 66,67%, (εκ των οποίων και το 1 –το 50%– είναι διδασκῆριο αρρένων και το 1 –το 50%– είναι διδασκῆριο θηλέων) και 1 δημόσιο διδασκῆριο, ποσοστό 100% το οποίο είναι διδασκῆριο αρρένων. Ο Δήμος Μεγαρέων δαπανά ετησίως συνολικά 1380 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριων, εκ των οποίων 720 δραχμές για τα 2 διδασκῆρια των αρρένων, –ένα εκ των οποίων, αν και είναι δημόσιο διδασκῆριο, καταβάλλεται και ετήσιο μίσθωμα–, και 660 δραχμές για 1 το διδασκῆριο του δημοτικού σχολείου θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των γραμματειών του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁴.

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς				1			Δ
	2	Ἄμπελάκια	1						Δ
	3	Μοῦλκι							36
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									36

Πίνακας 222: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁸⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων					Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	
Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς			1			Δ + 180
	2	Ἄμπελάκια	1					Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								2 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								180

Πίνακας 223: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 5 διδασκῆριων των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και γραμματειών, υπάρχουν 1 μισθωμένο διδασκῆριο, ποσοστό 20%, (το οποίο είναι διδασκῆριο γραμματείου) και 4 δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 80% (εκ των οποίων τα 2 -το 50%- είναι διδασκῆρια αρρένων και τα 2 -το 50%- είναι διδασκῆρια θηλέων). Ο Δήμος Σαλαμίνας δαπανά ετησίως συνολικά 216 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριων, εκ των οποίων 36 δραχμές για το διδασκῆριο του γραμματείου και 180 δραχμές για 1 από τα διδασκῆρια των δημοτικών σχολείων θηλέων, για το οποίο αν και είναι δημόσιο καταβάλλεται και μίσθωμα.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁵.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων					Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	
Ἐλευσίνας	1	Μάνδρα		1				Δ
	2	Ἐλευσίς	1					Δ
	3	Μαγούλα	1					Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								3 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								

Πίνακας 224: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁸⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων θηλέων						Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξατάξια	
Έλευσίνος	1	Μάνδρα		1					360
	2	Έλευσίς	1						300
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									2 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									660

Πίνακας 225: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 5 διδασκηρίων των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 2 μισθωμένα διδασκητήρια, ποσοστό 40%, (και τα 2 -το 100%- είναι διδασκητήρια θηλέων) και 3 δημόσια διδασκητήρια, ποσοστό 60% (και τα 3 -το 100%- είναι διδασκητήρια αρρένων). Ο Δήμος Ελευσίνος δαπανά ετησίως συνολικά 660 δραχμές για τα μισθώματα των διδασκηρίων των δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁶.

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων αρρένων						Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξατάξια	
Ειδυλίας	1	Βύλλια		1					Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									

Πίνακας 226: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός σχολείων θηλέων						Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Έξατάξια	
Ειδυλίας	1	Βύλλια	1						360
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									360

Πίνακας 227: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901

⁹⁸⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Ύπουργείου των Έκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Στο Δήμο Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 2 δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 1 μισθωμένο διδακτήριο -το διδακτήριο του δημοτικού σχολείου θηλέων- και 1 δημόσιο διδακτήριο -το διδακτήριο του δημοτικού σχολείου αρρένων-. Ο Δήμος Ειδυλίας δαπανά ετησίως συνολικά 360 δραχμές για τα μισθώματα του διδακτηρίου του δημοτικού σχολείου θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁷.

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων ἀρρένων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδακτηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ἐρυθρῶν	1	Κριεκούκι		1					480
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									480

Πίνακας 228: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

ΔΗΜΟΣ	Αΐξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἡ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς σχολείων θηλέων						Ἐτήσιον μίσθωμα διδακτηρίων
			Μονοτάξια	Διτάξια	Τριτάξια	Τετρατάξια	Πεντατάξια	Ἑξατάξια	
Ἐρυθρῶν	1	Κριεκούκι		1					480
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									1 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ									480

Πίνακας 229: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901

Στο Δήμο Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 2 δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 2 μισθωμένα διδακτήρια -το σύνολο των διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του δήμου Ερυθρών είναι μισθωμένα- και κανένα δημόσια διδακτήρια. Ο Δήμος Ερυθρών δαπανά ετησίως συνολικά 960 δραχμές για τα μισθώματα των διδακτηρίων.

Η κατάσταση των σχολικών κτιρίων ως προς το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς, κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1907-1908, σε κάθε δήμο του Νομού Αττικής, παρουσιάζεται παρακάτω.

⁹⁸⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1900 - 1901, Τόμος 1900 - 1901, σελ. 64. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [253.], σ. 356, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁸.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητῆριου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ	
1	Ἀθηναίων	1	Α' Ἀθηνῶν	6/τάξιον			Δ. Π.
	»	2	Β' »	4/τάξιον			Δ. Π.
	»	3	Γ' »	6/τάξιον	4500		ιδιωτικ.
	»	4	Δ' »	4/τάξιον	4800		»
	»	5	Ε' »	6/τάξιον	4200		»
	»	6	Ζ' »	4/τάξιον	3720		»
	»	7	Ζ' »	4/τάξιον	3900		»
	»	8	Η' »	3/τάξιον	3000		»
	»	9	Θ' »	4/τάξιον	3000		»
	»	10	Ι' »	4/τάξιον	4800		»
	»	11	ΙΑ' »	4/τάξιον	3600		»
	»	12	ΙΒ' »	6/τάξιον	4200		»
	»	13	ΙΓ' »	4/τάξιον	3600		»
	»	14	ΙΔ' »	5/τάξιον	3000		»
	»	15	ΙΕ' »	3/τάξιον	2160		»
	»	16	ΙΣ' »	3/τάξιον	3120		»
	»	17	ΙΖ' »	3/τάξιον	3600		»
	»	18	ΙΗ' »	2/τάξιον	2700		»
	»	19	Κυψέλη	1/τάξιον	900		»
	»	20	Ρέντη	1/τάξιον	960		»
	»	21	Σεπόλια	1/τάξιον	480		»
	»	22	Ἄμαρούσιον	2/τάξιον			Δ.Π.
	»	23	Λιόσια	1/τάξιον			Δ.Π.
	»	24	Κηφισιά	1/τάξιον	720		ιδιωτικ.
	»	25	Χαλάνδριον	2/τάξιον	1320		»
	»	26	Πατήσια	1/τάξιον	960		»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							4 Λ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							22 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							63240

Πίνακας 230: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁸⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκτηρίου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
1	Ἀθηναίων	1	Α΄ Ἀθηνῶν	4/τάξιον	3600		ιδιωτικ.
	»	2	Β΄ »	6/τάξιον	4800		»
	»	3	Γ΄ »	6/τάξιον	5100		»
	»	4	Δ΄ »	6/τάξιον	4200		»
	»	5	Ε΄ »	4/τάξιον	3000		»
	»	6	Ζ΄ »	5/τάξιον			Δ.Π.
	»	7	Ζ΄ »	5/τάξιον	4560		ιδιωτικ.
	»	8	Η΄ »	4/τάξιον	4320		»
	»	9	Θ΄ »	4/τάξιον	3000		»
	»	10	Ι΄ »	6/τάξιον	4200		»
	»	11	ΙΑ΄ »	5/τάξιον	3600		»
	»	12	ΙΒ΄ »	4/τάξιον	3600		»
	»	13	ΙΓ΄ »	4/τάξιον	2520		»
	»	14	ΙΔ΄ »	5/τάξιον	2640		»
	»	15	ΙΕ΄ »	4/τάξιον	3360		»
	»	16	ΙΖ΄ »	2/τάξιον	3900		»
	»	17	ΙΖ΄ »	3/τάξιον	3000		»
	»	18	ΙΗ΄ »	3/τάξιον			εκκλησ.
	»	19	Καλλιθέα	1/τάξιον	900		ιδιωτικ.
	»	20	Κυψέλη	1/τάξιον	540		»
	»	21	Ἄμαρουσιον	2/τάξιον			Δ.Π.
	»	22	Ἅγιος Σάββας	1/τάξιον	1200		ιδιωτικ.
	»	23	Λιόσια	1/τάξιον	840		»
	»	24	Κηφισιά	1/τάξιον	720		»
	»	25	Σεπόλια	1/τάξιον	660		»
	»	26	Κολοκυνθοῦ	1/τάξιον	480		»
	»	27	Ἄμπελόκηποι	1/τάξιον	840		»
	»	28	Ἅγ. Κωνσταντίνος	1/τάξιον	840		»
	»	29	Χαλάνδριον	1/τάξιον	1200		»
	»	30	Πατήσια	2/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							4 Λ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							26 Μ.
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							67620

Πίνακας 231: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητῆριον		Διδακτῆριον	Ἀρρογόντα σχολεῖα
					Δρ	Λ.		
1	Ἀθηναίων	1	Μπραχάμιον	Α/θμιον			κοινωτ.	
		2	Ἡράκλειον					1
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1 Δ	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								

Πίνακας 232: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 57 διδασκητῶν των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων, υπάρχουν 48 μισθωμένα διδασκῆτρια, ποσοστό 84,21%, (εκ των οποίων τα 22 -το 45,83%- είναι διδασκῆτρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και τα 26 -το 54,17%- είναι διδασκῆτρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων) και 9 δημόσια διδασκῆτρια, ποσοστό 15,79% (εκ των οποίων τα 4 -το 44,44%- είναι διδασκῆτρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, τα 4 -το 44,44%- είναι διδασκῆτρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και το 1 -το 11,11%- είναι διδασκῆτριο κοινού δημοτικού σχολείου). Ο Δήμος Αθηναίων δαπανά ετησίως συνολικά 130860 δραχμές για μισθώματα διδασκητῶν, εκ των οποίων 63240 δραχμές για τα 22 διδασκῆτρια των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και 67620 δραχμές για τα 26 διδασκῆτρια των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁸⁹.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκητῆριον		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
2	Πειραιέων	1	Α' Πειραιώς	6/τάξιον			Δ.Ν.
	»	2	Β' »	6/τάξιον	1200		ιδιωτικ.
	»	3	Γ' »	2/τάξιον			Δ.Π.
	»	4	Δ' »	5/τάξιον	1200		ιδιωτικ.
	»	5	Ε' »	4/τάξιον	3900		»
	»	6	Ζ' »	6/τάξιον	2400		»
	»	7	Ζ' »	6/τάξιον			Δ.Π.
	»	8	Η' »	4/τάξιον	1800		ιδιωτικ.

⁹⁸⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

»	9	Θ´	»	1/τάξιον	1020	»
»	10	Νέον Φάληρον		1/τάξιον	720	»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						3 Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						7 Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						12240

Πίνακας 233: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον	Αργούντα σχολεία
					Δρ	Λ.		
2	Πειραιέων	1	Α΄ Πειραιώς	6/τάξιον			Δ.Π.	
»	»	2	Β΄ »	6/τάξιον			»	
»	»	3	Γ΄ »	4/τάξιον	2760		ιδιωτικ.	
»	»	4	Δ΄ »	4/τάξιον	4140		»	
»	»	5	Ε΄ »	2/τάξιον	1500		»	
»	»	6	Ζ΄ »					1
»	»	7	Ζ΄ »	3/τάξιον	1440		»	
»	»	8	Η΄ »	4/τάξιον			Δ.Ν.	
»	»	9	Θ΄ »	5/τάξιον	3600		ιδιωτικ.	
»	»	10	Ι΄ »	1/τάξιον	960		»	
»	»	11	Νέον Φάληρον	1/τάξιον	1440		»	
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						3 Δ		
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						7 Μ		
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						15840		

Πίνακας 234: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
2	Πειραιέων	1	Πειραιεύς	Γ/θμιον	960		ιδιωτικ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						1 Μ	
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ						960	

Πίνακας 235: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 21 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργεί 1 πλήρες δημοτικό σχολείο θηλέων), υπάρχουν 15 μισθωμένα διδασκητήρια, ποσοστό 71,43%, (εκ των οποίων τα 7 -το 46,67%- είναι

διδασκόμενα πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, τα 7 -το 46,67%- είναι διδασκόμενα πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και το 1 -το 6,67%- είναι διδασκόμενα κοινού δημοτικού σχολείου) και 6 δημόσια διδασκόμενα, ποσοστό 28,57% (εκ των οποίων τα 3 -το 50%- είναι διδασκόμενα πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και τα 3 -το 50%- είναι διδασκόμενα πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων). Ο Δήμος Πειραιέων δαπανά ετησίως συνολικά 29040 δραχμές για μισθώματα διδασκόμενων, εκ των οποίων 12240 δραχμές για τα 7 διδασκόμενα των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, 15840 δραχμές για τα 7 διδασκόμενα των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και 960 δραχμές για το 1 διδασκόμενα του κοινού δημοτικού σχολείου.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁰.

Αἴθρων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αἴθρων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκόμενου		Διδασκόμενον	Ἀποσπόμενα σχολεία
					Δρ	Λ.		
3	Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον	4/τάξιον			Δ.Π.	
	»	2	Κουκουβάουνες	1/τάξιον			κοινוט.	
	»	3	Λιόσια	1/τάξιον				1
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ							2 Λ	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ								
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ								

Πίνακας 236: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αἴθρων ἀριθμὸς δήμιον	ΔΗΜΟΣ	Αἴθρων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκόμενου		Διδασκόμενον	
					Δρ	Λ.		
3	Ἀχαρνῶν	1	Μενίδιον	2/τάξιον	480		ιδιωτικ.	
	»	2	Κουκουβάουνες	1/τάξιον	180		»	
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ								
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ							2 Μ	
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ							660	

Πίνακας 237: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδασκῆριον	Ἀρροῦντα σχολεία
					Δρ	Λ.		
3	Ἀχαρνῶν	1	Καματερόν					1
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								

Πίνακας 238: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 4 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργούν 1 πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων και 1 κοινό δημοτικό σχολείο), υπάρχουν 2 μισθωμένα διδασκῆρια, ποσοστό 50%, (εκ των οποίων και τα 2 -το 100%- είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων) και 2 δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 50% (εκ των οποίων και τα 2 -το 100%- είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων). Ο Δήμος Αχαρνών δαπανά ετησίως συνολικά 660 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, το σύνολο των οποίων αποτελούν δαπάνες για τα 2 διδασκῆρια των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹¹.

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδασκῆριον	
					Δρ	Λ.		
4	Θορικίων	1	Κεραέα	3/τάξιον	600		ιδιωτικ.	
	»	2	Καλύβια	1/τάξιον			κοινोट.	
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								1Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								600

Πίνακας 239: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Α/ξίον αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίον αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
4	Θορικίων	1	Κεραέα	2/τάξιον	720		ιδιωτικ.
	»	2	Καλύβια	1/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							720

Πίνακας 240: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Α/ξίον αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξίον αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωριόν εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον	Άργούντα σχολεία
					Δρ	Λ.		
4	Θορικίων	1	Κουβαράς	Β/θμιον			κοινωτ.	
		2	Θορικόν	Α/θμιον	300		ιδιωτικ.	
		3	Πλάκα					1
		4	Όλυμπος					1
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Μ	
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							300	

Πίνακας 241: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Θορικίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 6 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργούν 2 κοινά δημοτικά σχολεία), υπάρχουν 3 μισθωμένα διδασκηρία, ποσοστό 50%, (εκ των οποίων το 1 -το 33,33%- είναι διδασκηριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, το 1 -το 33,33%- είναι διδασκηριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων και το 1 -το 33,33%- είναι διδασκηριο κοινού δημοτικού σχολείου) και 3 δημόσια διδασκηρία, ποσοστό 50% (εκ των οποίων το 1 -το 33,33%- είναι διδασκηριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, το 1 -το 33,33%- είναι διδασκηριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων και το 1 -το 33,33%- είναι διδασκηριο κοινού δημοτικού σχολείου). Ο Δήμος Θορικίων δαπανά ετησίως συνολικά 1620 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 600 δραχμές για το 1 διδασκηριο του πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, 720 δραχμές για το 1 διδασκηριο του πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων και 300 δραχμές για το 1 διδασκηριο του κοινού δημοτικού σχολείου.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹².

Αύξιοι αριθμοί δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξιοι αριθμοί σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μίσθωμα διδασκηριού		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
5	Κρωπίας	1	Μαρκόπουλον	3/τάξιον			Δ.Π.
	»	2	Κορωπί	4/τάξιον			»
	»	3	Λιόπεσι	3/τάξιον			»
	»	4	Σπάτα	2/τάξιον			κοινोट.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							4Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 242: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξιοι αριθμοί δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξιοι αριθμοί σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μίσθωμα διδασκηριού		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
5	Κρωπίας	1	Μαρκόπουλον	1/τάξιον	360		ιδιωτικ.
	»	2	Κορωπί	2/τάξιον	480		»
	»	3	Λιόπεσι	1/τάξιον			Δ.Π.
	»	4	Σπάτα	1/τάξιον	528		ιδιωτικ.
	»	5	Παλλήνη	1/τάξιον			κοινोट.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							3Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1368

Πίνακας 243: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Έπουργείου τών Έκκλησιαστικών και τής Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
5	Κρωπίας	1	Βάρη	Α/θμιον			κοινוט.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 244: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 10 διδασκῆριων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων, υπάρχουν 3 μισθωμένα διδασκῆρια, ποσοστό 30%, (εκ των οποίων και τα 3 –το 100%– είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων) και 7 δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 70% (εκ των οποίων τα 4 –το 57,14%– είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, τα 2 –το 28,57%– είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και το 1 –το 14,29%– είναι διδασκῆριο κοινού δημοτικού σχολείου). Ο Δήμος Κρωπίας δαπανά ετησίως συνολικά 1368 δραχμές για μισθώματα διδασκῆριων, το σύνολο των οποίων αποτελούν δαπάνες για τα 3 διδασκῆρια των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹³.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
6	Λαυρεωτικῆς	1	Α' Λαυρείου	2/τάξιον			Δ.Ν.
	»	2	Β' »	2/τάξιον	720		ιδιωτικ.
	»	3	Καμάριζα	1/τάξιον	840		»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1560

Πίνακας 245: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μισθώμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
6	Λαυρεωτικῆς	1	Α΄ Λαυρείου	2/τάξιον			Δ. Ν.
	»	2	Β΄ »	1/τάξιον	480		ιδιωτικ.
	»	3	Καμάριζα	1/τάξιον	480		»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1320

Πίνακας 246: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 6 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 4 μισθωμένα διδασκητήρια, ποσοστό 66,67%, (εκ των οποίων τα 2 –το 50%– είναι διδασκητήρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και τα 2 –το 50%– είναι διδασκητήρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων) και 2 δημόσια διδασκητήρια, ποσοστό 33,33% (εκ των οποίων το 1 –το 50%– είναι διδασκητήριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων και το 1 –το 50%– είναι διδασκητήριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων). Ο Δήμος Λαυρεωτικής δαπανά ετησίως συνολικά 2880 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 1560 δραχμές για τα 2 διδασκητήρια των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, και 1320 δραχμές για τα 2 διδασκητήρια των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁴.

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μισθώμα διδασκηρίου		Διδακτήριον	Ἀργούντα σχολεία
					Δρ	Λ.		
7	Μαραθώνος	1	Μαραθών	1/τάξιον	480		ιδιωτικ.	
	»	2	Καπανδριτίον	»			Δ.Ν.	
	»	3	Γραμματικόν	»			κοινοτ.	
	»	4	Κιούρτζα	»				1

⁹⁹⁴ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ	2Α	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ	1Μ	
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ	480	

Πίνακας 247: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
7	Μαραθώνος	1	Μαραθών	1/τάξιον	480		ιδιωτικ.
	»	2	Καπανδρότιον	»	360		»
	»	3	Κιούρκα	»	300		»
	»	4	Γραμματικόν	»	480		»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							4Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1620

Πίνακας 248: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
6	Μαραθώνος	1	Βαρνάβα	Λ/μιον	300		ιδιωτικ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							300

Πίνακας 249: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 8 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργεί 1 πλήρες δημοτικό σχολείο αρρένων), υπάρχουν 6 μισθωμένα διδακτήρια, ποσοστό 75%, (εκ των οποίων το 1 -το 16,67%- είναι διδακτήριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, τα 4 -το 66,67%- είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και το 1 -το 16,67%- είναι διδακτήριο κοινού δημοτικού σχολείου) και 2 δημόσια διδακτήρια, ποσοστό 25% (εκ των οποίων και τα 2 -το 100%- είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων). Ο Δήμος Μαραθώνος δαπανά ετησίως συνολικά 2400 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 480 δραχμές

για το 1 διδακτήριο του πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, 1620 δραχμές για τα 4 διδακτήρια των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και 300 δραχμές για το 1 διδακτήριο του κοινού δημοτικού σχολείου.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁵.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδαστηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
8	Φυλής	1	Ἀσπρόπυργος	2/τάξιον			Δ.Ν.
	»	2	Χασιά	1/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 250: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδαστηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
8	Φυλής	1	Ἀσπρόπυργος	1/τάξιον			Δ. Π.
	»	2	Χασιά	1/τάξιον			κοινοτ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 251: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908, το σύνολο των διδαστηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων είναι δημόσια διδακτήρια, ποσοστό 100%, (εκ των οποίων τα 2 -το 50%- είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και τα 2 -το 50%- είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων). Ο

⁹⁹⁵ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ἰπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Δήμος Φυλής δεν εμφανίζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁶.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδασκῆριον
					Δρ	Λ.	
9	Ωρωπίων	1	Ωρωπός	1/τάξιον			Δ.Ν.
	»	2	Σάλεσι	»			κοινοτ.
	»	3	Μαρκόπουλον	»			Δ.Π.
	»	4	Κάλαμος	»			Δ.Ν.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							4Λ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 252: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδασκῆριον
					Δρ	Λ.	
9	Ωρωπίων	1	Σάλεσι	1/τάξιον	240		ιδιωτικ.
	»	2	Κάλαμος	1/τάξιον	240		»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							480

Πίνακας 253: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹⁶ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μισθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον	Άρρονητα σχολεία
					Δρ	Λ.		
7	Ωρωπίων	1	Συκάμινον	Β/θμιον	216		ιδιωτικ.	
		2	Σκάλα					1
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								216

Πίνακας 254: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 7 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργεί 1 κοινό δημοτικό σχολείο), υπάρχουν 3 μισθωμένα διδακτήρια, ποσοστό 42,86%, (εκ των οποίων τα 2 –το 66,67%– είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και το 1 –το 33,33%– είναι διδακτήριο κοινού δημοτικού σχολείου) και 4 δημόσια διδακτήρια, ποσοστό 57,14% (το σύνολο των οποίων –το 100%– είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων). Ο Δήμος Ωρωπίων δαπανά ετησίως συνολικά 696 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 480 δραχμές για τα 2 διδακτήρια των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων και 216 δραχμές για το 1 διδακτήριο του κοινού δημοτικού σχολείου.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Αιγινητών κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁷.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ώ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μισθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον	
					Δρ	Λ.		
1	Αιγινητών	1	Αίγινα	4/τάξιον	300		Δ.Π.	
	»	2	Χαλασμένη	1/τάξιον			»	
	»	3	Μεσαγρός	1/τάξιον			»	
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								3Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ								300

Πίνακας 255: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Αιγινητών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹⁷ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως.», Έπετηρίς του Έπιουργείου των Έκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αἴξιον ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αἴξιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
1	Αἰγινητῶν	1	Αἴγινα	5/τάξιον			Δ.Π.
	»	2	Χαλασμένη	1/τάξιον	240		ιδιωτικ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							240

Πίνακας 256: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αιγινητῶν κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αἴξιον ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αἴξιον ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτῆριον	Παρατηρήσεις
					Δρ	Λ.		
1	Αἰγινητῶν	1	Πέροδικα	Α/θμιον			κοινוט.	
	»	2	Αννιτσαίον	Α/θμιον	120		ιδιωτικ.	
	»	3	Βαθύ	Γ/θμιον	120		»	
	»	4	Παχεία Ράχη					1
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α	
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Μ	
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							240	

Πίνακας 257: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Αιγινητῶν κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Αιγινητῶν κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 8 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων τα οποία λειτουργούν (δεν λειτουργεί 1 κοινό δημοτικό σχολείο), υπάρχουν 3 μισθωμένα διδακτήρια, ποσοστό 37,50%, (εκ των οποίων το 1 -το 33,33%- είναι διδακτήριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων και τα 2 -το 66,67%- είναι διδακτήρια κοινών δημοτικών σχολείων) και 5 δημόσια διδακτήρια, ποσοστό 62,50% (εκ των οποίων τα 3 -το 60%- είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, το 1 -το 20%- είναι διδακτήριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων και το 1 -το 20%- είναι διδακτήριο κοινού δημοτικού σχολείου). Ο Δήμος Αιγινητῶν δαπανά ετησίως συνολικά 780 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 300 δραχμές για 1 διδακτήριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, για το οποίο καταβάλλεται μίσθωμα παρά το γεγονός ότι είναι δημόσιο διδακτήριο, 240 δραχμές για το 1 διδακτήριο του πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων και 240 δραχμές για τα 2 διδακτήρια των κοινών δημοτικών σχολείων.

Η κτιριακή κατάσταση του πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁸.

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μισθώμα διδασκ. τῆριον		Διδασκ. τῆριον
					Δρ	Λ.	
2	Ἀγκιστριού	1	Ἀγκιστριον	1/τάξιον			Δ.Ν.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 258: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1907-1908, το σύνολο των διδασκ. τῆριων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων είναι δημόσια. Ο Δήμος Αγκιστριού δεν εμφανίζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκ. τῆριων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες⁹⁹⁹.

Α/ξ των αριθμ. δήμων	ΔΗΜΟΣ	Α/ξ των αριθμ. σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μισθώμα διδασκ. τῆριον		Διδασκ. τῆριον
					Δρ	Λ.	
1	Μεγαρέων	1	Α΄ Μεγαρέων	4/τάξιον			Δ.Ν.
	»	2	Β΄ »	3/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 259: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

⁹⁹⁸ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

⁹⁹⁹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
1	Μεγαρέων	1	Μέγαρα	4/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 260: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908, το σύνολο των διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων είναι δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 100%, (εκ των οποίων τα 2 –το 66,67%– είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και το 1 –το 33,33%– είναι διδασκῆριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων). Ο Δήμος Μεγαρέων δεν εμφανίζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Ειδυλλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες¹⁰⁰⁰.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκῆριου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
2	Ειδυλλίας	1	Βύλλια	3/τάξιον			Δ.Ν.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 261: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ειδυλλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

¹⁰⁰⁰ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ἰπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μισθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
2	Ειδυλλίας	1	Βύλλια	2/τάξιον			κοινοτ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 262: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ειδυλλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Ειδυλλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, το σύνολο των διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων είναι δημόσια διδασκήρια, ποσοστό 100%, (εκ των οποίων το 1 -το 50%- είναι διδασκήριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων και το 1 -το 50%- είναι διδασκήριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων). Ο Δήμος Ειδυλλίας δεν εμφανίζει ετήσιες δαπάνες για μισθώματα διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες¹⁰⁰¹.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμός του σχολείου	Έτησιον μισθωμα διδασκηρίου		Διδακτήριον
					Δρ	Λ.	
3	Έλευσίνος	1	Μάνδρα	3/τάξιον	360		Δ.Π.
	»	2	Έλευσίς	2/τάξιον			Δ.Ν.
	»	3	Μαγούλα	1/τάξιον			κοινοτ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							3Α
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							360

Πίνακας 263: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908

¹⁰⁰¹ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Έπετηρίς του Έπουργείου των Έκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδασκῆριον
					Δρ	Λ.	
3	Ἐλευσίνας	1	Μάνδρα	2/τάξιον	420		ιδιωτικ.
	»	2	Ἐλευσίς	2/τάξιον			κοινот.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							420

Πίνακας 264: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ελευσίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Ελευσίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 5 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 1 μισθωμένο διδασκῆριο, ποσοστό 20%, (το 1 μισθωμένο διδασκῆριο -το 100%- είναι διδασκῆριο πλήρους δημοτικών σχολείων θηλέων) και 4 δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 80% (εκ των οποίων τα 3 -το 75%- είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, το 1 -το 25%- είναι διδασκῆριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων). Ο Δήμος Ελευσίνας δαπανά ετησίως συνολικά 780 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 360 δραχμές για 1 διδασκῆριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων, για το οποίο καταβάλλεται μίσθωμα παρά το γεγονός ότι είναι δημόσιο, και 420 δραχμές για το 1 διδασκῆριο του πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες¹⁰⁰².

Αὔξων ἀριθμὸς δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αὔξων ἀριθμὸς σχολείων	Πόλις ἢ χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδασκῆριον
					Δρ	Λ.	
4	Ἐρυθρῶν	1	Κριεζούκιον	3/τάξιον			Δ.Ν.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							

Πίνακας 265: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

¹⁰⁰² «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», Ἐπετηρὶς τοῦ Ἰπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκτηρίου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
4	Ἐρυθρῶν	1	Κριεκούκιον	2/τάξιον	480		ιδιωτικ.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							1Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							480

Πίνακας 266: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 2 διδασκτηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων, υπάρχουν 1 μισθωμένο διδακτήριο, ποσοστό 50%, (το διδακτήριο του πλήρους δημοτικού σχολείων αρρένων, τα 26 -το 54,17%- είναι διδακτήρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων) και 1 δημόσιο διδακτήριο, ποσοστό 50% (το διδακτήριο του πλήρους δημοτικού σχολείων αρρένων). Ο Δήμος Ερυθρών δαπανά ετησίως συνολικά 480 δραχμές για μισθώματα του διδασκτηρίου του πλήρους δημοτικού σχολείων θηλέων.

Η κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες¹⁰⁰³.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον ἐν ᾧ ἢ ἔδρα τοῦ σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκτηρίου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
5	Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς	5/τάξιον	180		Δ.Π.
	»	2	Ἄμπελάκια	2/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							180

Πίνακας 267: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

¹⁰⁰³ «Στατιστικοί πίνακες της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης», Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσης 1907 - 1908, Τόμος 1907 - 1908, σελ. 130. Βλ. σχετικὰ Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [254.], σ. 364, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
5	Σαλαμίνας	1	Σαλαμίς	3/τάξιον	180		Δ.Π.
	»	2	Άμπελάκια	1/τάξιον			Δ.Π.
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Δ
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							180

Πίνακας 268: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Αύξων αριθμός δήμων	ΔΗΜΟΣ	Αύξων αριθμός σχολείων	Πόλις ή χωρίον εν φ ή έδρα του σχολείου	Βαθμὸς τοῦ σχολείου	Ἐτήσιον μίσθωμα διδασκηρίου		Διδακτῆριον
					Δρ	Λ.	
1	Σαλαμίνας	1	Μούλιον	Α/θμιον	60		ιδιωτικ.
	»	2	Ναύσταθμος		300		»
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							
ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΜΕΝΩΝ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							2Μ
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΤΗΣΙΟ ΜΙΣΘΩΜΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΩΝ							360

Πίνακας 269: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908

Στο Δήμο Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 6 διδασκηρίων των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων, υπάρχουν 2 μισθωμένα διδασκῆρια, ποσοστό 33,33%, (και τα 2 -το 100%- είναι διδασκῆρια κοινών δημοτικών σχολείων) και 4 δημόσια διδασκῆρια, ποσοστό 66,67% (εκ των οποίων τα 2 -το 50%- είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων και τα 2 -το 50%- είναι διδασκῆρια πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων). Ο Δήμος Σαλαμίνας δαπανά ετησίως συνολικά 720 δραχμές για μισθώματα διδασκηρίων, εκ των οποίων 360 δραχμές 1 διδασκῆριο πλήρους δημοτικού σχολείου αρρένων και 1 διδασκῆριο πλήρους δημοτικού σχολείου θηλέων, για τα οποία καταβάλλονται μισθώματα παρά το γεγονός ότι είναι δημόσια, και 360 δραχμές για τα 2 διδασκῆρια των κοινών δημοτικών σχολείων.

Η κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής κατά το σχολικό έτος 1918-1919 παρουσιάζεται με βάση τις εκπαιδευτικές περιφέρειες, στις οποίες έχει χωρισθεί. Ο νομός Αττικής έχει χωριστεί σε δύο εκπαιδευτικές περιφέρειες: την εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών και την

εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς. Η κατάσταση των κτιρίων των σχολείων έχει ως εξής¹⁰⁰⁴:

Εκπαιδευτική περιφέρεια	Δημόσια		Κοινοτικά		Εκκλησιαστικά		Ιδιωτικά		Σύνολο
	Νέα	Παλαιά	Άνευ ενοικίου	Μετ' ενοικίου	Άνευ ενοικίου	Μετ' ενοικίου	Άνευ ενοικίου	Μετ' ενοικίου	
1 Αθηνών	4	-	17	-	-	2	-	80	103
2 Πειραιώς	11	-	29	-	-	-	-	43	83

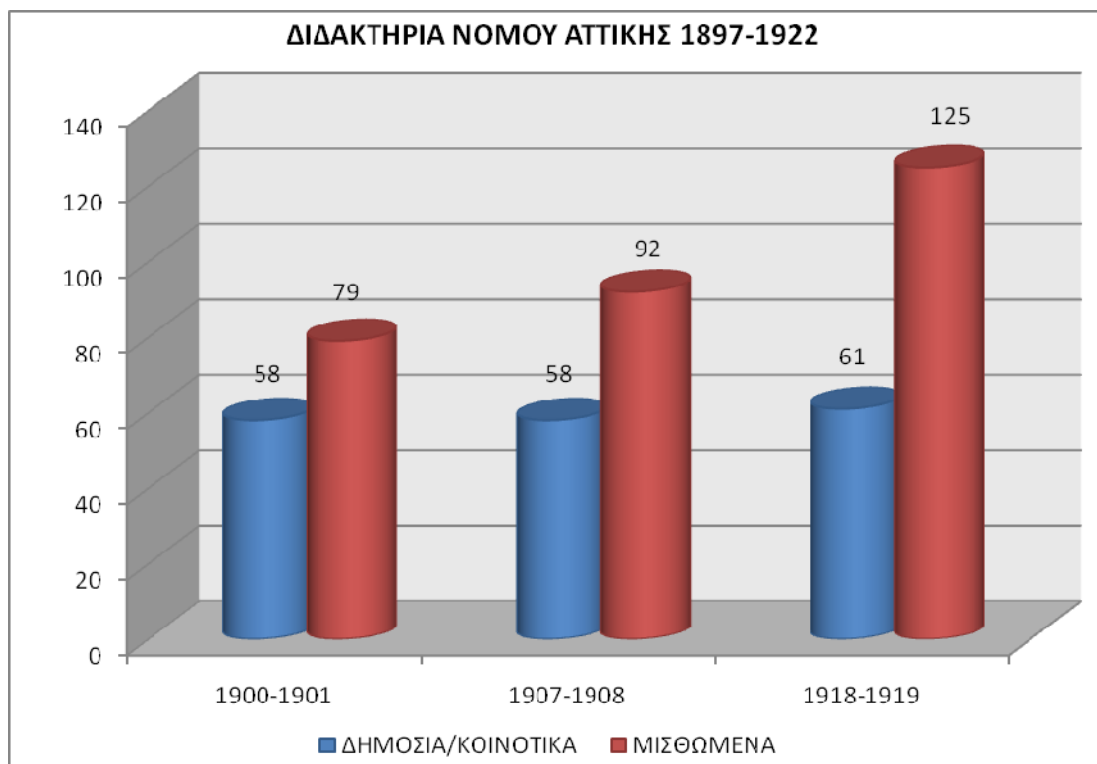
Πίνακας 270: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών του Νομού Αττικής κατά το σχολικό έτος 1918-1919

Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών σε σύνολο 103 κτιρίων υπάρχουν 21 δημόσια και κοινοτικά και 82 μισθωμένα διδακτήρια. Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς σε σύνολο 83 κτιρίων υπάρχουν 40 δημόσια και κοινοτικά και 43 μισθωμένα διδακτήρια.

Συνολικά, ο Νομός Αττικής την περίοδο 1897-1922, σε σχέση με την κτιριακή υποδομή των σχολείων, παρουσίασε την εξής εικόνα:

	ΔΗΜΟΣΙΑ/ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ	ΜΙΣΘΩΜΕΝΑ	ΣΥΝΟΛΟ
1900-1901	58	79	137
1907-1908	58	92	150
1918-1919	61	125	186

Πίνακας 271: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής κατά την περίοδο 1897-1922

Διάγραμμα 15: Διάγραμμα που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής κατά την περίοδο 1897-1922

¹⁰⁰⁴ «ΤΑ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΟΙΑ ΗΣΑΝ ΚΑΤΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΝ 1918», Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Τεύχος 4, Απρίλιος 1919, σελ. 11. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [289.], σ. 423, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Η μελέτη των στοιχείων του παραπάνω πίνακα μας δείχνει ότι ενώ τα δημόσια διδακτήρια κατά την περίοδο 1897-1922 αυξάνονται ελάχιστα (κτίζονται μόνο τρία νέα κτίρια), τα μισθωμένα αυξάνονται σε μεγάλο βαθμό (υπάρχουν 46 νέα μισθωμένα διδακτήρια). Η αύξηση του αριθμού των δημοτικών σχολείων καλύπτεται με την μίσθωση διδακτηρίων χωρίς να υπάρχει ουσιαστική προσπάθεια ανέγερσης δημόσιων διδακτηρίων.

Σημαντικότερη παράμετρος του κτηριακού ζητήματος αποτελεί η υγιεινή των κτιρίων αυτών που χρησιμοποιούνται ως διδακτήρια, είτε αυτά είναι δημόσια είτε αυτά είναι μισθωμένα.

Ζητήματα υγιεινής των διδακτηρίων θέτει το 1901, σε έγγραφο του προς των Δήμο Αθηναίων, ο επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Αττικής Θεμ. Ι. Μιχαλόπουλος¹⁰⁰⁵. Ο επιθεωρητής εντοπίζει τα ζητήματα υγιεινής των διδακτηρίων, δημοσίων και μισθωμένων, στον ελλειπή φωτισμό και αερισμό των αιθουσών των διδακτηρίων, στον ανεπαρκή χώρο για τον αριθμό των μαθητών που φιλοξενούν και στο γεγονός ότι κατασκευαστικά, ιδίως τα μισθωμένα, δεν ανταποκρίνονται στο σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιούνται, δηλαδή ως διδακτήρια¹⁰⁰⁶. Ο επιθεωρητής κλείνει το έγγραφο του με προτάσεις για την άμεση

¹⁰⁰⁵ Το έγγραφο δημοσιεύεται στο *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδευσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901-1902, σ. 272. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [249], σ. 350, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰⁰⁶ «Πρώτη και κυριώτατη αιτία, δι' ην το σχολείον, το μορφωτήριον τούτο της ψυχής, καθίσταται στρεβλωτήριον και ουχί σπανίως τάφος του σώματος, είνε αυτή η ιδέα του νεωτέρου σχολείου, η ανακηρύξασα υποχρεωτικήν την δημοτικήν εκπαίδευσιν και προκαλέσασα δια τούτο την συγκέντρωσιν πολλών παιδων επί το αυτό χάριν διδασκαλίας. Κατά την συγκέντρωσιν πολλών παιδων εν μια αιθούση τα προσβάλλοντα και μάλιστα την υγιείαν των παιδων είνε:

- α') ο τάχιστα μολυνόμενος αήρ.
- β') η ακινησία και
- γ') τα ανθυγιεινά και αντιπαιδαγωγικά θρανία.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Αθηναίων περιλαμβάνει ευτυχώς μεταξύ των μελών αυτού και ιατρούς, διακεκριμένους μάλιστα, ώστε δεν έχω ανάγκην να αναπτύξω ενταύθα την μεγίστην ζημίαν, ην υφίσταται η υγεία των παιδων εκ της πολυώρου αναπνοής του αυτού αέρος.

Αλλά και εκ της ακινησίας σωματική ζημία δεν είνε ελάσσων, ιδίως των μικρών μαθητών, ων η προς κίνησιν ορμή είνε αυτό τούτο φυσιολογική ανάγκη. Ουχί δε μικρότερα είνε και η βλάβη η προσγινόμενη τοις μικροίς μαθηταίς εκ των πλημμελώς κατασκευασμένων θρανίων, οια είνε πάντα τα παρ' ημίν, τινα μάλιστα εις αφόρητον βαθμόν. Διότι τα θρανία ταύτα, ένεκα της κακής αυτών κατασκευής, παραμορφούσι την σπονδυλικήν στήλην, τους ώμους και τα άκρα του σώματος, παραβλάπτουσι δε την λειτουργίαν των αναπνευστικών οργάνων των ατυχών μαθητών, του στομάχου και της καρδιάς και πλην τούτων γίνονται πρόξενα και μυωπίας και πολλών άλλων κακών.

Προς αποσόβησιν των εκ πασών των ανωτέρων αιτιών επερχομένων ολεθρίων αποτελεσμάτων εις την υγιείαν και την ευεξίαν των παιδων, τα εξής μέτρα συνιστώνται υπό της επιστήμης.

- 1) Η χρήσις ευρυχώρων αιθουσών.
- 2) Ο αδιάλειπτος τούτων αερισμός.
- 3) Τα ωριαία διαλείμματα.
- 4) Η γυμναστική και έτι μάλλον ταύτης αι γυμναστικά παιδιαί.
- 5) Κηπουρικάί τινες ασκήσεις χρήσιμοι και προς απόκτησιν και εμπέδωσιν πολλών ωφελίμων γνώσεων, αλλά και προς διέγερσιν και ανάπτυξιν της προς την εργασίαν αγάπης, τέλος δε ως μια των αρίστων υγιεινών ασκήσεων, όσας το σχολείον δύναται να προσφέρει ως αντισηκωμα κατά της πολυώρου εν τη τάξη ακινησίας και της εξ αυτής βλάβης.
- 6) Τα κατά τας απαιτήσεις της Υγιεινής και της Παιδαγωγικής κατασκευασμένα θρανία.

Δυστυχώς όμως πάντα ταύτα ή τουλάχιστον τα πλείστα και τα κυριώτερα ελλείπουσιν από των δημοτικών ημών σχολείων. Διότι

1) ως αίθουσαι παραδόσεως και σχολεία χρησιμεύουσι κατά το πλείστον δωμάτια κοινά και οικίαί κατεσκευασμέναί όπως πληρώσι μόνον τας ανάγκας της οικογενείας, ουχί δε και σχολείου·

2) περί αερισμού των αιθουσών ουδεμία πρόνοια παρ' ουδενός έχει ληφθή μέχρι τούδε·

3) επίσης ουδεμία πρόνοια έχει ληφθή περί της τακτικής καθαριότητος των αιθουσών και των διαδρόμων κτλ. των σχολείων, αφού ουδέ δια σάρωθρα, ψιάθους, μάκτρα, σπόγγους και λοιπά είδη καθημερινής καθαριότητος χορηγείται εις τους διευθυντάς των σχολείων το ελάχιστον ποσόν·

4) αυλή εν τοις πλείστοις των σχολείων δεν υπάρχει. Τούτου δ' ένεκα ου μόνον το μάθημα της γυμναστικής συνηθέστατα παραλείπεται, αλλά και αυτά τα διαλείμματα και η καθ' ώραν εκ της τάξεως έξοδος αποβαίνουσιν αδύνατα προς μεγίστην και παντοδαπήν βλάβην των ατυχών παιδων. Πολύ δε μάλλον καθίσταται αδύνατος η συντήρησις εν τω σχολείω έστω και μικρού τινος κήπου, όστις πλην της νωτέρω καταδειχθείσης αυτού ανάγκης και υπό ηθικήν ετι και υπό καλαισθητικήν έποψιν θα ήτο ωφελιμώτατος, θα

βελτίωση της υγιεινής των σχολείων, ιδίως των μισθωμένων, και συνοδεύει το έγγραφο του, όπως ο ίδιος αναφέρει, με ακριβή προϋπολογισμό για τις αλλαγές αυτές που προτείνει¹⁰⁰⁷.

Η κακή κατάσταση των διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής επιβεβαιώνεται επίσης, αρκετά χρόνια αργότερα από την έκθεση των σχολικών ιατρών προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως. Συγκεκριμένα ο ιατρός Ιω. Φασσανέλης στην έκθεσή του, τον Ιούνιο του 1916, βεβαιώνει ότι τα διδακτήρια από άποψη υγιεινής παρουσιάζονται ως εξής¹⁰⁰⁸:

Όνομα σχολικού ιατρού	Υγιεινά Δημοτικά	Μετρίως Υγιεινά Δημοτικά	Ανθυγιεινά Δημοτικά
Ιω. Φασσανέλης	48	67	77

Πίνακας 272: Πίνακας που παρουσιάζει την υγιεινή των διδακτηρίων του Νομού Αττικής κατά το σχολικό έτος 1916

Μελετώντας τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι το 40,10% των διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων είναι ανθυγιεινά, το 34,90% είναι μετρίως υγιεινά και το 25% υγιεινά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των διδακτηρίων των δημοτικών σχολείων είναι ακατάλληλα για σχολική χρήση.

Αυτά τα διδακτήρια των δημοτικών σχολείων είναι εξοπλισμένα μόνο με τα απαραίτητα θρανία για την εξυπηρέτηση των μαθητών¹⁰⁰⁹, όπως προκύπτει από έγγραφο του επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής Θεμ. Ι. Προφαντόπουλου, ο οποίος ζητά από το δημοτικό συμβούλιο του Δήμου Αθηναίων να εξοπλίσει τουλάχιστον

ηδύνατο δε να δημιουργηθή βαθμηδόν δια της εργασίας αυτών των παιδών δια δαπάνης ουχί ανωτέρας των 60 δραχμών

5) θρανία πλην ολίγων τινων ανεκτών τα πλείστα και ανθυγιεινά και αντιπαιδαγωγικά είνε.» *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδύσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901-1902, σ. 272. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [249], σ. 350, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰⁰⁷ «Επειδή όμως πάσαι αι ανωτέρω ελλείψεις είνε ελλείψεις ουσιώδεις, ένεκα δε τούτων τα Δημοτικά ημών σχολεία αποβαίνουσιν ουχί απλώς ανωφελή, αλλ' αυτό τούτο επιβλαβή και σχεδόν ειπείν δολοφόνα, καθ' όσον μετά της πνευματικής και ηθικής τροφής, ην αναλαμβάνουσι να προσφέρωσι συναναμειγμένα προσφέρουσιν εις τα τέκνα των ανυπόπτων γονέων και τα σπέρματα και τας αιτίας της νόσου και ουχί σπανίως και αυτόν τον θάνατον, επειδή φρονώ ότι ουδόλως αρμόζει εις τον πρώτον Δήμον του Κράτους, τον συγκεντρούντα εν αυτώ την σοφίαν και την επιστήμην ολοκλήρου του Ελληνισμού και περιέποντα όσον ουδείς άλλος τuos εθνικούς σκοπούς και τα εθνικά ιδεώδη, να καταλείπη ασπλάγχνος εις προφανή κίνδυνον την υγείαν και την ζωήν πεντακισχίλων τέκνων του λαού, -δια ταύτα θεωρώ αναγκαίον ίνα:

α) μέχρις ου ανεγείρη ο Δήμος ίδια κανονικά διδακτήρια, τινες των νυν ως σχολείων χρησιμεουσών οικιών, άχρηστοι ούσαι προς τον σκοπόν, δι' ον εμισθώθησαν, αντικατασταθώσιν υπό άλλων ευρυχωροτέρων, εχουσών δε και αυλήν.

β) υποχρεωθώσι των λοιπών διδακτηρίων οι ιδιοκτήται να επενέγκωσι τας αναγκαίας εις αυτά μεταρρυθμίσεις προς εύρυσιν ιδίως των αιθουσών.

γ) μέρος της αυλής χρησιμοποιηθή προς κατασκευήν κήπου, το δε λοιπόν δια τα γυμνάσια και τας γυμναστικάς παιδιάς.

δ) προστεθώσι 12 τουλάχιστον νέα θρανία εις έκαστον σχολείον, προωρισμένα έκαστον δια (4) μόνον μαθητάς, κατασκευασμένα δε συμφώνως προς τας απαιτήσεις της υγιεινής, και της παιδαγωγικής κατά το σχέδιον, όπερ επιφυλάττομαι να χορηγήσω υμίν εν καιρώ.

Της απαιτουμένης δια τα ανωτέρω δαπάνης προϋπολογισμόν συνέταξα και υποβάλλω προς υμάς εγκλείστως, κ. Δήμαρχε, και παρακαλώ υμάς, μεθ' υμών δε και τα αξιότιμα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηναίων, όπως ευαρεστούμενοι εγκρίνηται αυτήν.» *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδύσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901-1902, σ. 272. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [249] ό.π.

¹⁰⁰⁸ «Σχολική Υγιεινή -Υγιεινή των Διδακτηρίων.», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως*, Τεύχος 3, Μάρτιος 1919, σελ. 24. Βλ. σχετικά Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [286.], σ. 423, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰⁰⁹ «Τοιούτων μέσων και οργάνων, πλην των απαραίτητων θρανίων, ανάγκην, μεγίστην μάλιστα, έχει και το έργο το διδακτικόν και παιδευτικόν, δι' ο μόνον και υφίστανται τα Δημοτικά Σχολεία.» *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδύσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901-1902, σ. 272. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [249] ό.π.

τρία πλήρη δημοτικά σχολεία με ολόκληρη τη σειρά των εποπτικών μέσων που προτείνει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και με τα απολύτως απαραίτητα όλα τα υπόλοιπα δημοτικά σχολεία, ανάλογα πάντα με τις οικονομικές δυνατότητες του δήμου¹⁰¹⁰. Ο επιθεωρητής θεωρεί αναγκαία την απόκτηση των παραπάνω εποπτικών υλικών για την ποιοτική αναβάθμιση της διδασκαλίας, ιδιαίτερα όταν αναφερόμαστε στον πρώτο δήμο του ελληνικού κράτους.

---

¹⁰¹⁰ «Το Εποπτικόν Συμβούλιον των δημοτ. και ελληνικών σχολείων του καθ' ημάς νομού, φρονούν ότι μεταξύ των προεχόντων δήμων του Κράτους, οίτινες φιλοτίμως εργάζονται υπερ της Δημοτικής αυτών εκπαιδεύσεως, πρώτος οφείλει ο δήμος της πρωτευούσης -εν τω μέτρω βεβαίως πάντοτε των οικονομικών αυτού δυνάμεων- [...]υποβαλλει δι' ημών προς υμάς τε και το Δημοτικόν Συμβούλιον Αθηναίων λεπτομερή κατάλογον πάντων των προς κανονικήν λειτουργίαν δημοτικού σχολείου απαιτουμένων διδακτικών μέσων και οργάνων και προτείνει εις υμάς και προς το Δημοτικόν Συμβούλιον ίνα ευαρεστούμενοι

α) αναγράψητε εν τω προϋπολογισμώ του δήμου την αναγκαίαν δαπάνην όπως τρία τουλάχιστον εκ των εν Αθήναις δημοτικ. Σχολεία και δη των μελλόντων να χρησιμεύσωσιν από 1ης προσεχούς Σεπτεμβρίου ως πλήρη κατά το άρθ. 4 του ΒΤΜΘ' νόμου, εφοδιασθώσιν αποτούδε δια πλήρους της σειράς των αναγκαίων διδακτικών μέσων και οργάνων, ων τον κατάλογον υποβάλλομεν υμίν συνημμένως και ων η τιμή ανέρχεται περίπου εις τέσσαρας χιλιάδας δραχμών (4000).

β) δι' έκαστον των λοιπών είκοσι πέντε σχολείων της πόλεως αναγράψητε πίστωσιν εκ χιλίων (1000) τουλάχιστον δραχμών -αν οι πόροι του δήμου μη επιτρέπωσιν μεγαλείτερον ποσόν - προς αγοράν κατά το έτος τούτο μέρους των απολύτως αναγκαίων διδακτικών μέσων και οργάνων.» *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901-1902, σ. 272. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [249] ό.π.

3VI. Διοίκηση της Εκπαίδευσης.

Η κορυφή της διοικητικής πυραμίδας της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης την περίοδο 1897-1922, όπως διαμορφώνεται από τους νόμους ΒΤΜΘ΄ του 1895¹⁰¹¹, ΓΩΚΗ του 1911¹⁰¹², Ν. 240 του 1914¹⁰¹³ και Ν. 567 του 1915¹⁰¹⁴, είναι το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως και συγκεκριμένα ο εκάστοτε Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως. Την περίοδο 1897-1922 διετέλεσαν Υπουργοί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως οι εξής:

ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΚΚΛ. & ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	
	ΑΠΟ	ΕΩΣ
Α. ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ	26/10/1890	18/2/1892
Κ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ	18/2/1892	10/6/1892
Κ. ΚΟΣΣΟΝΑΚΟΣ	10/6/1892	3/5/1893
Α. ΕΥΤΑΞΙΑΣ	3/5/1893	30/10/1893
Δ. ΚΑΛΛΙΦΡΟΝΑΣ	30/10/1893	8 /1/ 1895
Α. ΒΛΑΧΟΣ	8 /1/ 1895	31/5/1895
Δ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ	31/5/1895	23/11/1896
Θ. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ	23/11/1896	18/4/1897
Α. ΕΥΤΑΞΙΑΣ	18/4/1897	21/9/1897
Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ	21/9/1897	30/10/1898
Α. ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΣ	30/10/1898	2/4/1899
Α. ΕΥΤΑΞΙΑΣ	2/4/1899	14/3/1900
Γ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ	14/3/1900	27/5/1900
Σ.ΣΤΑΗΣ	27/5/1900	11/11/1901
Α. ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΣ	11/11/1901	24/11/1902
Α. ΡΩΜΑΣ	24/11/1902	13/6/1903
Κ. ΔΟΜΒΑΡΛΟΣ	13/6/1903	28/6/1903
Θ. ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ	28/6/1903	6/12/1903
Σ.ΣΤΑΗΣ	6/12/1903	21/6/1904
Α. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ	21/6/1904	28/6/1904
Κ.Α. ΔΟΜΒΑΡΛΟΣ	28/6/1904	17/12/1904
Κ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ	17/12/1904	31/5/1905
Δ. ΚΑΛΛΙΦΡΟΝΑΣ	9/6/1905	30/11/1905
Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ	8/12/1905	21/6/1908
Σ. ΣΤΑΗΣ	21/6/1908	7/7/1909
Κ. ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ	7/7/1909	15/8/1909
Π. ΖΑΪΜΗΣ	15/8/1909	18/1/1910
Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ	18/1/1910	12/9/1910
Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ	6/10/1910	ΜΑΡΤΙΟΣ 1912
Ι. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ	ΜΑΡΤΙΟΣ 1912	31/5/1912
Χ. ΒΟΖΙΚΗΣ	31/5/1912	3/8/1915
Ι. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ	3/8/1915	22/9/1915
Γ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ	22/9/1915	25/10/1915
Γ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ	25/10/1915	27/10/1915

¹⁰¹¹ Νόμος ΒΤΜΘ΄ «Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως.», ΦΕΚ 37/5 Οκτωβρίου 1895. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [79.], σ. 76, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰¹² Νόμος ΓΩΚΗ΄ (υπ΄ αριθμ. 3828) «Περὶ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 185/18 Ιουλίου 1911, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [179.], σ. 161, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰¹³ Νόμος 240 «Περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 97/16 Απριλίου 1914, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [192.], σ. 235, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰¹⁴ Νόμος 567 «Περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 240 περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδύσεως», ΦΕΚ: 15/12 Ιανουαρίου 1915, τεύχος Α΄. Βλ. Παράρτημα, Β. Νομοθετικά κείμενα, πηγή [205.], σ. 251, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Α. ΜΙΧΕΛΙΔΑΚΗΣ	27/10/1915	9/22-6-1916
Κ. ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ	9/22-6-1916	29-8/11-9-1916
Α. ΚΑΝΑΡΗΣ	3/16-9-1916	27-9/10-10-1916
Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ *	27-9/10-10-1916	21-4/4-5-1917
Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ *	21-4/4-5-1917	11/6/1917
Δ. ΔΙΓΚΑΣ	13/6/1917	22/11/1920
Κ. ΡΑΚΤΙΒΑΝ	22/9/1920	4/11/1920
Θ. ΖΑΪΜΗΣ	4/11/1920	22-1/4-2-19221
Θ. ΖΑΪΜΗΣ	22-1/4-2-19221	26-3/8-4-1921
Θ. ΖΑΪΜΗΣ	26-3/8-4-1921	25-2/10-3-1922
Κ. ΠΟΛΥΓΕΝΗΣ	5/18-3-1922	3/16-4-1922
Δ. ΧΑΤΖΙΣΚΟΣ	3/16-4-1922	9/22-5-1922
Κ. ΠΟΛΥΓΕΝΗΣ	9/22-5-1922	28-8/10-9-1922
Θ. ΣΚΟΥΦΟΣ	28-8/10-9-1922	28/9/1922
Ι. ΣΙΩΤΗΣ	28/9/1922	10/23-11-1922
Ι. ΣΙΩΤΗΣ	14/27-11-1922	2/1/1924

* Την ίδια περίοδο υπάρχει και η προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο (από 26-9/9-10-1916 έως 13/6/1917).

Πίνακας 273: Πίνακας των Υπουργών των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως την περίοδο 1890-1924

Ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, με βάση τους νόμους ΒΤΜΘ΄ του 1895, ΓΩΚΗ του 1911 και Ν. 240 του 1914, συνεπικουρείται στο έργο του από συλλογικά όργανα που εδρεύουν σε κάθε νομό¹⁰¹⁵ και τους Επιθεωρητές των Δημοτικών Σχολείων, οι οποίοι έχουν την άμεση εποπτεία των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης και εισηγούνται τα σχετικά με τη λειτουργία τους θέματα στα συλλογικά όργανα του νομού, στα οποία συμμετέχουν. Οι Επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922 είναι οι εξής:

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΕΣ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΝΟΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ *	
	ΑΠΟ	ΕΩΣ
Θεμ. Ι. Μιχαλόπουλος		1901
Σπυρ. Κ. Προφαντόπουλος	1901	1908
Ιω. Μεγαρέυς	1908	30/8/1912
Γεωργ. Χ. Βούλγαρης	1/9/1912	1916
Δημοσθ. Ανδρεάδης **	1916	1922
Δ. Καραγιάννης **	1916	1922

* Οι ημερομηνίες έναρξης και λήξης της θητείας κάθε Επιθεωρητή προκύπτουν από τη μελέτη των εγκυκλίων, τις οποίες οι ίδιοι έχουν εκδώσει προς τους διευθυντές και δασκάλους των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής. Δεν έχουν εντοπισθεί από την μέχρι σήμερα έρευνα τα Βασιλικά Διατάγματα διορισμού τους. Εξαιρέση αποτελεί η ημερομηνία ανάληψης καθηκόντων του επιθεωρητή Γεωργ. Χ. Βούλγαρη, η οποία αναφέρεται σε εκπαιδευτικό περιοδικό της εποχής.

** Ο Δημοσθ. Ανδρεάδης είναι επιθεωρητής στην Εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών με έδρα την Αθήνα, ενώ ο Δ. Καραγιάννης είναι επιθεωρητής στην Εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς με έδρα τον Πειραιά.

Πίνακας 274: Πίνακας των Επιθεωρητών του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922

Για τα συλλογικά όργανα που λειτουργούν στο νομό Αττικής έχουμε πληροφορίες για τη σύνθεσή τους μόνο σε δύο περιπτώσεις.

¹⁰¹⁵ Τα συλλογικά όργανα που προβλέπονται από τους νόμους για τη Στοιχειώδη ή Δημοτική Εκπαίδευση είναι:

α) Ο νόμος ΒΤΜΘ΄ του 1895, εισάγει στη διοικητική πυραμίδα τα Εποπτικά Συμβούλια κάθε νομού.
β) Ο νόμος ΓΩΚΗ του 1911 προσθέτει στη διοικητική πυραμίδα της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης το Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο, ενώ εξακολουθούν να λειτουργούν τα Τοπικά Εποπτικά Συμβούλια.
γ) Ο νόμος 240 του 1914 θεσμοθετεί το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αντικαθιστώντας το Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο.

Η σύνθεση του Εποπτικού Συμβουλίου του σχολικού έτους 1901-1902 έχει ως εξής¹⁰¹⁶: «Πρόεδρος ο Αιδ. κ. Γ. Πουλάκος πρόεδρος της Επισκ. επιτροπής. Επιθ. Σ. Προφαντόπουλος. Μέλη: Ε. Ρούγκας γυμν. Ι. Σιμόπουλος, Θ. Βαβάρης.»

Η σύνθεση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του σχολικού έτους 1918-1919 έχει ως εξής¹⁰¹⁷: «Μέλη του Α΄ τμήματος (δημοτική εκπαίδευση) του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου: Δημ. Λαμψας, πρόεδρος, Δημ. Γληνός, Αν Σακελλάριος, Ιακ. Βαχαβιόλος, Αντ. Τραυλαντώνης, Δημοσθ. Χαρδαλιάς, μέλη.»

Την ίδια περίοδο στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως υπηρετούν επίσης:

«Γεν. Γραμματέας: Δημ. Γληνός

Τμηματάρχης Δημοτικής Εκπαιδεύσεως: Ιακ. Βαχαβιόλος

Ανώτεροι Επόπται Δημ. Εκπαίδευσης: Αλ. Δελμούζος, Μαν. Τριανταφυλλίδης».

Ο Υπουργός Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως επικοινωνεί με τους υφισταμένους του Επιθεωρητές, Διευθυντές και Δασκάλους των Δημοτικών σχολείων με εγκυκλίους οι οποίες αναφέρονται τόσο σε διοικητικά θέματα¹⁰¹⁸ όσο και σε θέματα που αφορούν την παιδαγωγική και διδακτική λειτουργία¹⁰¹⁹ των δασκάλων στο σχολείο τους.

¹⁰¹⁶ «ΜΕΡΟΣ Β. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ», *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, υπό την διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901-1902, σ. 353. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [248.], σ. 349, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰¹⁷ «Το προσωπικόν του Υπουργείου», *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως*, Τεύχος 1, Ιανουάριος 1919, σ. 19. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [281.], σ. 414, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰¹⁸ Μερικές εγκυκλίους που αναφέρονται σε διοικητικά θέματα και έχουν αποσταλεί από Υπουργούς των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως προς Επιθεωρητές και δασκάλους των δημοτικών σχολείων είναι :

α) «Εγκύκλιος ερμηνευτική του νόμου Γ΄Η΄ “περί τροποποιήσεως των νόμων ΒΤΜΘ΄και ΒΤ΄Ζ΄ περί δημοτικής εκπαίδευσεως”.» *Δημ. Εκπαίδευσις*, Τεύχος 12, 30 Δεκεμβρίου 1905, σ. 1. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [259.], σ. 381, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

β) «Αριθ. Πρωτ. 1194. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. Επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων του Κράτους.» *Κώδιξ της νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Εγκύκλιοι και Κανονισμοί*, τόμος 1915, σ. 172. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [267.], σ. 405, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

γ) «Αριθ. πρωτ. 14833. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. γυμνασιάρχας, σχολάρχας, επιθεωρητάς της μέσης και δημοτικής εκπαίδευσεως και τους διευθυντάς των δημοσίων, δημοτικών και ιδιωτικών σχολείων αρρένων του Κράτους.» *Κώδιξ της νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Εγκύκλιοι και Κανονισμοί*, τόμος 1915, σ. 172. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [268.], σ. 405, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

δ) «Αριθ. Πρωτ. 13466. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων.» *Κώδιξ της νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Εγκύκλιοι και Κανονισμοί*, τόμος 1915, σ. 184. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [270.], σ. 407, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰¹⁹ Χαρακτηριστικές εγκυκλίους που αναφέρονται σε θέματα που αφορούν την παιδαγωγική και διδακτική λειτουργία και έχουν αποσταλεί από Υπουργούς των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως προς Επιθεωρητές και δασκάλους των δημοτικών σχολείων είναι :

α) «ΑΡΙΘ. {Πρωτ.7172}. Εγκύκλιος Προς τους εν Αθήναις και Πειραιεί κ.κ. δημοδιδασκάλους και

Διεκπ.

δημοδιδασκαλίσσας.» *Το Δημοτικόν Σχολείον*, τόμος Α, 1913, σ. 54. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [263.], σ. 395, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

β) «Αρθ. Πρωτ. 4044. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. Επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων.» *Κώδιξ της νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Εγκύκλιοι και Κανονισμοί*, τόμος 1915, σ. 171. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [266.], σ. 405, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

γ) «Αριθ. πρωτ. 1576. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους λειτουργούς της δημοσίας εκπαίδευσεως.» *Κώδιξ της νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως. 1) Νόμοι 2) Β. Διατάγματα 3) Εγκύκλιοι και Κανονισμοί*, τόμος 1915, σ. 174. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [269.], σ. 406, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Ο επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων επικοινωνεί με τους Διευθυντές και τους Δασκάλους των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής τόσο για θέματα διοικητικής φύσης¹⁰²⁰ όσο και για θέματα παιδαγωγικής και διδακτικής που αφορούν στη καθημερινή διδακτική πράξη¹⁰²¹ των δασκάλων στα σχολεία. Τόσο η διοικητική εποπτεία των δημοτικών σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, όσο και η παιδαγωγική καθοδήγηση των δασκάλων των δημοτικών σχολείων, αποτελούν μέρος των καθηκόντων των Επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων.

---

¹⁰²⁰ Εγκύκλιοι που αναφέρονται σε διοικητικά θέματα και έχουν αποσταλεί Επιθεωρητές προς διευθυντές και δασκάλους των δημοτικών σχολείων είναι :

α) «Προς τους κ.κ. δημοδιδασκάλους του νομού Αττικής.» *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαίδευσης*, υπό την διεύθυνση Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [247.], σ. 345, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

β) «Αριθ. πρωτ. 636. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. Προς τους κ.κ. διευθυντάς και διευθυντριάς των δημοσίων και ιδιωτικών δημοτικών σχολείων Αττικής.» *Κώδιξ της νομοθεσίας της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης*. 1) *Νόμοι* 2) *Β. Διατάγματα* 3) *Εγκύκλιοι και Κανονισμοί*, τόμος 1915, σ. 198. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [271.], σ. 407, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰²¹ Εγκύκλιοι που αναφέρονται σε θέματα που αφορούν την παιδαγωγική και διδακτική λειτουργία και έχουν αποσταλεί από Επιθεωρητές προς τους δασκάλους των δημοτικών σχολείων είναι :

α) «Προς τους κ.κ. δημοδιδασκάλους του νομού Αττικής.» *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαίδευσης*, υπό την διεύθυνση Γ. Μπουκουβάλα, Τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [247.], σ. 345, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

β) «ΟΔΗΓΙΑΙ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ» *Εκπαιδευτική Επιθεώρησης*, τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 408. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [275.], σ. 409, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

γ) «Αι απαντήσεις των μαθητών.» *Εκπαιδευτική Επιθεώρησης*, τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 410. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [276.], σ. 411, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

3VII. Παιδαγωγικές - Διδακτικές αρχές.

Τα διαφορετικά είδη δημοτικών σχολείων, πλήρη δημοτικά σχολεία αρρενών και θηλέων, κοινά δημοτικά σχολεία, καθώς και το διαφορετικό μορφωτικό υπόβαθρο των δασκάλων που υπηρετούν σε αυτά, διαμορφώνουν μια σύνθετη κατάσταση, την οποία προσπαθούν να ισορροπήσουν οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων αποστέλοντας εγκυκλίους με θέματα που αφορούν στη καθημερινή διδακτική πρακτική των δασκάλων στα δημοτικά σχολεία όλων των ειδών.

Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922, ανταποκρινόμενοι στο κομμάτι των καθηκόντων τους, που σχετίζεται με την παιδαγωγική και διδακτική καθοδήγηση των δασκάλων της περιφέρειάς τους, με εγκυκλίους που αποστέλλουν προς αυτούς, υποδεικνύουν πρακτικές λύσεις για την εφαρμογή των προγραμμάτων των διαφόρων σχολείων, και προτείνουν διδακτικές προσεγγίσεις διαφόρων μαθημάτων των δημοτικών σχολείων.

Ο επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής Σπυρ. Κ. Προφαντόπουλος, σε εγκύκλιο του προς τους δασκάλους των δημοτικών σχολείων¹⁰²² δίνει με σύντομο και κατανοητό τρόπο οδηγίες για την καλύτερη λειτουργία των σχολείων. Ο επιθεωρητής αναφέρει: «Εἰς τὰ γραμματοσχολεῖα τῶν θηλέων κατὰ τὰς ὥρας τῆς μελέτης γίνεται ἀντ' αὐτῆς διδασκαλία ἐργοχειρῶν.

Εἰς διτάξια, ὅταν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συνδιδασχῶσι γραμματικὴν, ἢ τρίτη καὶ τετάρτη τάξις, γίνεται ἰδιαίτερον μάθημα γραμματικῆς ἐπὶ δύο ὥρας εἰς ἑκάστην καὶ ὅταν μὲν διδάσκεται ἢ τρίτη, ἀκροᾶται ἢ τετάρτη, ὅταν δὲ διδάσκεται ἢ τετάρτη, ἀσχολεῖται εἰς γραφὴν ἢ τρίτη. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν ἤτοι δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα διδάσκεται ἢ τρίτη ἀριθμητικὴν, τὴν ἀκροᾶται ἢ τετάρτη ἄλλας δύο ὥρας γίνεται ἐν τῇ τετάρτῃ ἰδίων μάθημα, καθ' ἃς ἢ τρίτη ἀσχολεῖται εἰς λύσιν προβλημάτων ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρὸς οἰκονομίαν τῶν ὥρῶν ἢ τρίτη καὶ τετάρτη συνδιδάσκεται τὴν ἱστορίαν κατὰ τοὺς ὀριζομένους ἐν τῷ προγράμματι τοῦ μονοταξίου κύκλου καὶ περιορίζονται εἰς δύο ὥρας τὰ θρησκευτικά.

Ὅμοια τροποποιήσις δύναται νὰ γείνη καὶ εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ μονοταξίου, ὅταν οἱ μαθηταὶ τῆς τετάρτης καὶ τρίτης, ὡς συνήθως συμβαίνει, δὲν δύνανται νὰ συνδιδασχῶσι γραμματικὴν καὶ ἀριθμητικὴν.

Εἰς τὰ τριτάξια ἢ πραγματογνωσία διδάσκεται ἐν τῇ δευτέρῃ καθ' ἃς ὥρας ἢ τρίτῃ ἔχει καλλιγραφίαν, τότε δὲ ἢ φυσικὴ ἱστορία τῆς τρίτης διδάσκεται κεχωρισμένως.

Εἰς τὰ τετρατάξια, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ σχολεῖα, αἱ ὥραι τῆς ἀναγνώσεως, γραμματικῆς, ὀρθογραφικῶν καὶ συγγραφικῶν ἀσκήσεων καὶ ποιημάτων πρέπει νὰ εἶνε διακεκρωμένα ἐν τῷ ὄρολογίῳ.

Αἱ τέσσαρες κατώτεραι τάξεις τοῦ πλήρους ἀκολουθοῦσι τὸ πρόγραμμα τοῦ κοινοῦ τετραταξίου, πλὴν ὅτι τὰ θρησκευτικά τῆς τετάρτης ὀρίζονται εἰς δύο ὥρας, ὁ δὲ διδάσκαλος τῆς δευτέρας λαμβάνει τὴν φυσικὴ ἱστορίαν καὶ φυσικὴν τῆς ἔκτης τάξεως, ἐνῶ τὰ μάθημα τοῦτο διδάσκει εἰς τὴν τετάρτην ὁ ἔχων καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα τῆς τάξεως ταύτης.

Ἡ γυμναστικὴ καὶ ὠδικὴ τῆς πέμπτης τάξεως συνδιδάσκεται ἢ μὲν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ, ἢ δὲ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῆς πέμπτης.

Εἰς τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην τοῦ πλήρους τῶν ἀρρένων διδάσκονται θρησκευτικὰ δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα, ἑλληνικὰ 12, ἱστορία 2, γεωγραφία 2, ἀριθμητικὴ 3, γεωμετρία 1, φυσικὴ ἱστορία καὶ φυσικὴ 2, καλλιγραφία καὶ ἰχνογραφία 2, γυμναστικὴ 3, ὠδικὴ 2. Διὰ τὰ τῶν θηλέων ὀρίζονται αἱ αὐταὶ ὥραι πλὴν τῶν ἑλληνικῶν, τὰ ὅποια διδασκοντὰ εἰς 11 ὥρας τὴν ἐβδομάδα, προστίθενται δὲ καὶ 2 ὥραι διὰ τὰ ἐργόχειρα.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω συντάσσεται τὸ ὄρολόγιον ἑκάστης τάξεως καὶ εὐρίσκειται πάντοτε τοιχοκολλημένον εἰς καταφανῆς μέρος τῆς αἰθούσης.

¹⁰²² «Πρὸς τοὺς κ.κ. δημοδιδασκάλους τοῦ νομοῦ Αττικής.» *Επετηρὶς τῆς Δημοτικῆς Εκπαιδεύσεως*, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, τόμος Α, 1901 - 1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [247.], σ. 345, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

Τοποθέτησις τῶν μαθητῶν. Ἡ τοποθέτησις τῶν μαθητῶν πρέπει να γίνεται κατὰ λόγον τῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητος αὐτῶν, ὥστε εἰς τὰ πρῶτα θρανία να καθῆνται αἱ ἀμελέστεροι καὶ εἰς τὰ τελευταῖα οἱ ἄριστοι· δύναται να γείνη ἔξαιρέσις ὡς πρὸς τοὺς ἔχοντας βραχυτάτον ἀνάστημα ἢ ἐλάττωμα τῆς ἀκοῆς εἴτε τῆς ὁράσεως.

Ἐφ' ὅσον ἡ κατάστασις τοῦ διδασκῆριου ἐπιτρέπει, οἱ μαθηταὶ πρέπει να εἶνε ἐστραμμένοι πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς δυσμᾶς καὶ να δέχωνται τὸ φῶς ἐξ ἀριστερῶν ἐὰν εἶνε δυνατὸν να φωτίζεται ἐπαρκῶς ἢ αἶθουσα τῆς διδασκαλίας ἐκ μιᾶς πλευρᾶς, πρέπει να κλείωνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας τὰ παράθυρα τῶν ἄλλων πλευρῶν. [...]

Ἐκθέσεις ἰδεῶν. Κατάλληλος ὕλη ἐκθέσεων εἶνε περιγραφή πραγμάτων τοῦ σχολείου καὶ ἄλλων γνωστοτάτων ἀντικειμένων, διηγήσεις σύντομοι καὶ συμβάντα τοῦ καθημερινοῦ βίου, περιγραφή τοῦ βίου τοῦ μαθητοῦ, κηπουροῦ, ποιμένος καὶ ἐν γένει ἀνθρώπου γνωστοῦ ἐπαγγέλματος, περιγραφή γνωστῶν ζώων καὶ φυτῶν, βίος καὶ χρησιμότητις αὐτῶν ἐνίοτε ταῦτα ἐκτίθονται ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς.

Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐκθέσεις γίνονται μετὰ προηγουμένην ἀπὸ στόματος ἐκμάθησιν δι' ἐρωτήσεων, ἃς ὁ διδάσκαλος γράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἐνῶ οἱ μαθηταὶ γράφουσι τὰς ἀποκρίσεις. Κατόπιν ὁ διδάσκαλος ἀναπτύσει τὴν ὕλην μὲ προτάσεις καὶ περιόδους ὡς οἷον τε βραχυτάτας, βραδύτερον οἶδει τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου καὶ ὀρίζει τὴν μορφήν προσέχων μὴ ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐκτιθεμένων ἀποστηθίσωσιν οἱ μαθηταὶ τὸ περιεχόμενον καὶ τρόπον τινὰ ἀντιγράψωσι τὴν ἔκθεσιν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου· ἐν γένει πρέπει να ἀφίεται πολὺ μέρος εἰς τὴν αὐτενέργειαν τοῦ μαθητοῦ. [...]

Πορεία τῆς διδασκαλίας. Ἐν τῇ πρώτῃ τάξει ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως ἄρχεται ἀπὸ 15 Ὀκτωβρίου πρὸ τούτου γίνονται λεκτικαὶ ἀσκήσεις καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα. Εἰς τὰ ἠνωμένα σχολεῖα πρέπει να προσέχη ὁ διδάσκαλος να μὴ παραμελήται ἢ τρίτη τάξις χάριν τῆς τετάρτης, ὡς συμβαίνει συνήθως· ὁ διδάσκαλος πρέπει να προβαίνει βραδέως καὶ ἀσφαλῶς, ἰδίᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν μαθημάτων, παροτρύνων τοὺς ὑστεροῦντας καὶ ἀναχαιτίζων τοὺς προτρέχοντας, διὰ να κατορθώσῃ ὥστε ὁλόκληρος ἡ τάξις να συμβαδίξῃ, εἰ δυνατόν. Ἐν ἡ περιπτώσει ἐπιπροσθούσιν ἀνυπέροβλητα προσκόμματα εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος, δύναται να ἐλαττωθῇ ἢ διδακτέα ὕλη· ὑπέρβασις τῶν ὥρῶν δεν ἐπιτρέπεται, οὔτε προτίμησις μαθήματος ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων. Ἐκαστος ὀφείλει να ἐπιμεληταὶ πάντων τῶν μαθημάτων κατὰ τὸ προσήκον μέτρον, μὴ ἀκολοθῶν τὴν ἰδίαν κλίσιν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μάθημα, ἀλλ' ἀποβλέπων εἰς τὴν κατὰ πάντα ἀρμονικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν.»

Ανάλογες προσπάθειες καταβάλλει καὶ ὁ επιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων τῆς περιφέρειας Αθηνῶν Δ. Ανδρεάδης, ὁ οποίος συνοψίζει σε ἐγκύκλιό του πρὸς τοὺς δασκάλους οδηγίαις γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων¹⁰²³, τὶς ὁποῖες εἶχε παρουσιάσει στοὺς δασκάλους στο σχετικὸ «ἀ' τοπικὸν δημοδιδασκαλικὸν συνέδριον», που εἶχε διοργανώσει. Ὁ επιθεωρητὴς αναφέρει σχετικά:

«Συνοψίζοντας τὰ λεχθέντα κατὰ τὸ προ μικροῦ λήξαν ἀ' τοπικὸν δημοδιδασκαλικὸν συνέδριον, ὅσον ἀφορᾷ τὸ προσφορώτερον ἐποπτικὰ μέσα διὰ τὴν αποτελεσματικώτερον διδασκαλίαν τῶν Φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, παραγγέλομεν ὑμῖν τὰ ἐξῆς:

Α') Ἐπειδὴ τὸ ἀριστον τῶν ἐποπτικῶν μέσων καὶ τὸ καλύτερον βοήθημα διὰ τοὺς διδάσκοντας καὶ τοὺς διδασκομένους τὰ μαθήματα ταῦτα τυγχάνει να εἶναι αὐτὴ ἡ Φύσις, ταύτην δε δεν εἶναι δυνατόν να γνωρίσουν ἀμφοτέρωθεν ἐντὸς τοῦ σχολείου, ἀλλὰ διὰ συχνοτάτων καὶ ἀπὸ σκοποῦ γινομένων ἐξόδων πρὸς αὐτήν, διὰ τὸν λόγον τούτον ἐπιβάλλεται, ὅπως καθιερώσῃτε ἐφεξῆς διὰ πάσας τὰς τάξεις τοῦ υφ' ὑμᾶς σχολείου τὰς πρὸς συλλογὴν ἐποπτικῶν τακτικωτάτας σχολικᾶς ἐκδρομᾶς. Ἡ ποσότης καὶ ἡ σκοπιμότης τῶν τοιούτων ἐκδρομῶν θα χρησιμεύῃ ἡμῖν ἐφεξῆς ὡς ἐν τῶν ἀσφαλεστέρων κριτηρίων περὶ τῆς ποιότητος τῆς καθόλου διδασκαλικῆς ἐνεργείας τοῦ σχολείου σας.

Καὶ πὼς μὲν εἶναι δυνατόν κατὰ τὰς σχολικὰς ταῦτας ἐκδρομὰς να χρησιμοποιήται ἡ φύσις παρ' ὑμῶν καὶ τῶν συνεργατῶν σας καλύτερα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τῶν Φ.Μ. καὶ να συλλέγωνται ἐκάστοτε αἱ χρήσιμοι ἐποπτεῖαι, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐλέχθησαν ἀρκετὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιόλογου βιβλίου

¹⁰²³ «Ἡ διδασκαλία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων.» *Εκπαιδευτικὴ Επιθεώρησις*, Τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 408. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [275.], σ. 409, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

του κ. Π. Βαλάκη «περί σχολικών εκδρομών» και της γνωστής υμίν Ψυχολογίας του Κονράδου (εν τέλει του περί φαντασίας κεφαλαίου) καθώς και από της περί της διδασκαλίας των Φ. Μ. πραγματείας του κ. Δ. Γεωργάκη, δύνησθε να καταμάθητε περισσότερα.

Επειδή δε ο πόθος ημών είναι να παρακολουθήσωμεν ενεργότερον εφέτος την εν τοις μαθήμασι τούτοις διδακτικήν ενέργειαν των σχολείων της περιφερείας μας, παραγγέλομεν υμίν, όπως εις το τέλος εκάστου μηνός υποβάλλητε υμίν τακτικώς εκ του βιβλίου της διδασκομένης ύλης ακριβές αντίγραφον των υπό του διδασκάλου εκάστης τάξεως (ή τμήματος του όλου σχολείου σας) διενεργηθεισών καθ' έκαστον μήνα τοιούτων εκδρομών. Εν τω αντιγράφω τούτω θα σημειώνηται επιπροσθέτως και το όνομα του διδασκάλου, ο τόπος της εκδρομής, ο σκοπός εκάστης και αι συλλεγείσαι εκάστοτε υπό των μαθητών εποπτείαται.

Β') Επειδή πολλάκις παρίσταται ανάγκη προς συλλογήν κατ' αίσθησιν εποπτειών να παρακολουθήσωσιν εν τω σχολείω οι μαθηταί την βαθμιαίαν ανάπτυξιν και τον τρόπον της καλλιέργειας διαφόρων φυτών, τούτο δε είναι δυαντόν να επιτευχθή δια του σχολικού βοτανικού κήπου, ανάγκη, ίνα το υφ' ημάς σχολείον αποκτήσῃ τοιοῦτον κήπον μόνιμον μεν, εφ' όσον εν τω διδακτηρίω αυτού υπάρχει έστω και μικρός χώρος κατάλληλος δια τοιούτους σκοπούς, κινητόν δε, όταν τούτο στερηθή παντελώς αυλή. Και εν οίς μεν διδακτηρίοις των υφ' υμάς σχολείων ο χώρος της αυλής αυτών τυγχάνει μέγας, καλόν είναι εν μέρος ταύτης –το προσφορώτερον δια φυτοκομικούς σκοπούς– χωριζόμενον δια προχείρου φράκτου να εκσκαφή και καλλιεργούμενον μετά ταύτα τακτικώς να μεταβληθή βαθμηδόν εις τέλειον σχολικόν κήπον. (Σημ. Δια την κατάλληλον καλλιέργειαν τοιούτων κήπων χρησιμωτάτας οδηγίας θα εύρητε εις τα «Υποδείγματα Φυτολογίας» του κ. Αριστ. Κουρτίδου και εις τον «Λαχανόκηπον και Ανθόκηπον» του κ. Ιωσήφ Χάϊμαν). Όπου δε ο χώρος της αυλής του διδακτηρίου δεν επιτρέπει ημίν την καλλιέργειαν τοιούτων τελείων μονίμων σχολικών κήπων, δύνασθε να περιορισθήτε εις την καλλιέργειαν μικροτέρων τοιούτων κατά μήκος του μεσημβρινού ή και του ανατολικού τοίχου της αυλής του διδακτηρίου. Περιττόν δε να λεχθή και ενταύθα α') μεν ότι πάσα η καλλιέργεια τόσον των μεγάλων όσον και των μικρών τοιούτων μονίμων σχολικών κήπων, πλην της πρώτης εκσκαφής αυτών θα διενεργήται αποκλειστικώς υπό των μαθητών, του σχολείου, εις εκάστην τάξιν του οποίου θ' ανατίθηται παρ' υμών η καλλιέργεια ενός τμήματος του κήπου, β') δε ότι τα έξοδα της καλλιεργείας θα βαρύνουν το ταμείον της καθ' υμάς Σχολικής Επιτροπής.

Τους μονίμους τούτους σχολ. Κήπους θ' αντικαταστήσωσι κινητοί τοιούτοι ήτοι κιβώτια ξύλινα μεγάλα και μικρά πεπληρωμένα κοπροχώματος, γλάστραι κτλ. εν οίς διδακτηρίοις δεεν είναι δυνατή η κατασκευή μονίμων. Πάντως όμως και από των μεν και από των δε δεν πρέπει να λείπη ποτέ ο πρόχειρος κινητός βοτανικός κήπος, όστις να είναι δυαντόν να περιάγηται από αιθούσης εις αίθουσαν.

Γ') όσον δε αφορά την υπό των μαθητών συλλογήν ζωολογικών εποπτειών, επειδή προς τούτο πάρα πολύ συντελεί η υπ' αυτών των ιδίων περιποίησης ζώων, δια τούτο συνιστώμεν υμίν, όπως το σχολείον σας αποκτήσῃ και τινα αριθμόν ζώντων ζώων και δη και τοιούτων, άτινα δεν είναι μεν πάντοτε πρόχειρα προς εποπτείαν εν τη φύσει, δύνανται δε να συντηρηθώσιν ευκόλως είτε εν τη αυλή είτε και εν τοις διαδρόμοις των διδακτηρίων υπό των μαθητών, (π.χ. κόνικλον, λαγόν, χελώνην, ακανθόχοιρον, ζεύγος περιστερών, καναρίνιον, καρδερίναν, κίσσαν, ψιττακόν, πέρδικα, όρτυγα, μικρόν ιχθύν, βάτραχον, μεταξοσκώληκάς τινας κ.τ.λ.

Η υπό των μαθητών του σχολείου σας συντήρησις τοιούτων ζώων εν ιδίοις κλωβοίς εκτός του πλούτου των κατ' αίσθησιν εποπτειών θα έχη ως κέρδος και την ενίσχυσιν του συμπαθητικού αυτών συναισθήματος.

Δ') Επειδή πολλάκις συμβαίνει αι εν υπαίθρω συλλεγόμεναι εποπτείαι (φυτολογικαί και ζωολογικαί) να μη είναι τέλειαι δια διαφόρους αιτίας παρίσταται δε ανάγκη να συμπληρωθώσιν αύται αλλαχού, δια τον λόγον τούτον επιβάλλεται ως απαραίτητον συμπλήρωμα η εν τω σχολείω ύπαρξις φυσιογνωστικών συλλογών. Αύται πρέπει να περιλαμβάνωσι α') τα μέσα, δια των οποίων θα δυνηθώσιν οι μαθηταί να εξετάσωσιν εν τω σχολείω εκείνα τα μέρη των ζώων ή των φυτών, τα οποία εν τη φύσει

δεν είναι δυνατόν να εξετάσσει π.χ. τους πόδας και το ράμφος του αετού, τα άνθη της πεύκης κ.ο.κ. β') εκείνα τα μέσα, δι' ων θα δυνηθώσιν οι αυτού μαθηταί να διορθωσιν εσφαλμένας αντιλήψεις φυσικών αντικειμένων π.χ. ότι το σύκον δεν είναι καρπός, αλλ' άνθος κ.ο.κ. γ') χαρακτηριστικά μέρη ζώων ή φυτών π.χ. ολίγα πτερά της ουράς του παγωνιού, τον καρπόν της ελάτης κ.τ.τ. και δ') παν ό,τι είναι αναγκαίον προς σαφεστέραν και πληρεστέραν κατανόησιν των μη δυναμένων να υποπέσωσιν εις την κατ' αίσθησιν αντίληψιν των μαθητών αντικειμένων της φύσεως ξένων, χωρών π.χ. ολόκληροι καρποί του καφέ, τεμάχιον ζαχαροκαλάμου καρποί βαννάνας, καρύδια ινδικά κ.τ.τ. (Σημ. λεπτομερέστεραι περί των τοιούτων φυσιογν. Συλλογών οδηγίαι εδόθησαν υμίν εν τη υπ' αριθ. 25 εγκυκλίω ημών).

Ε') Όσον δε τέλος δια το έσχατον των εποπτικών μέσων δια την διδασκαλίαν των Φ.Μ., τ.ε. τας εικόνας, παρακαλώ να μη λησμονηθώσιν εκ των λεχθέντων τα εξής: ήτοι α') ότι δια την διδασκαλίαν της Φυτολογίας και Ζωολογίας αναγκαίαι δια τα σχολεία σας είναι μόνον αι εικόνες εκείνων των φυτών και των ζώων, τα οποία 1ον) ή δεν έχουσι καμμίαν ομοιότητα προς τα γνωστά εις τους μαθητάς σας φυτά και ζώα π.χ. η της φραγκοσυκής, της ινδικής καρυάς, του ελέφαντος, του μυρμηγκοφάγου, της καμηλοπαρδάλεως, της φαλαίνης κ.τ.τ., 2ον) ή έχουσι μεν ομοιότητας πολλάς προς ζώα και φυτά γνωστά εις τους μαθητάς, αλλά και διαφέρουσι πολύ αυτών, του'του δε ένεκα φόβος υπάρχει μη ούτοι δια της παραστατικής διδασκαλίας δεν λάβωσι σαφή εποπτείαν ως π.χ. περί ελάτης και της φηγού (δια τους πεδινούς), περί λέοντος, τίγρεως κ.τ.τ. β') Ότι αι εικόνες των γνωστών τοις μαθηταίς ζώων και φυτών επ' ουδενί λόγω επιτρέπεται να υπάρχωσιν εν τοις σχολείοις σας, όπου δε υπάρχουσι να εκποιηθώσιν ή άλλως πώς να εξαφανισθώσι. Διότι εν οίς σχολείοις ευρεθώσιν εις το μέλλον εικόνες της όρνιθος π.χ. ή της γάτας και των τοιούτων συνανθρωπευομένων ζώων και φυτών θα κληθή ο διευθυντής εις απολογία και θα τιμωρηθή επί διδακτική ανεπαρκεία, γ') ότι αι τοιαύται προς εποπτείαν χρησιμεύουσαι εικόνες της Ζωολογίας και Φυτολογίας (καθώς και αι της Ιεράς και Ελληνικής Ιστορίας και οι γεωγραφικοί χάρται) δεν πρέπει να χρησιμοποιώνται προς διακόσμησιν των αιθουσών της διδασκαλίας αναρτώμεναι εις τους τοίχους αυτών, αλλά φυλαττόμεναι εν τω γραφείω να επιδεικνύωνται εις τους μαθητάς μόνον κατά την υπό της διδακτικής καθοριζομένην στιγμήν της διδασκαλίας και δ') ότι, δια να επιτελέσωσιν αύται τον προορισμόν των πρέπει να είναι 1) ευμεγέθεις και καλλιτεχνικαί, 2) να παριστώσι μεν το όλον φυτόν ή ζώον, παρά τούτο δε και χαρακτηριστικώτερα μέρη αυτού, 3) να παριστώσι τα φυτά και τα ζώα εις τινα του βίου αυτών χαρακτηριστικήν ενέργειαν, 4) να δεικνύωσιν, ει δυνατόν την προϊούσαν εξέλιξιν των ζώων ή των φυτών και να εμφανίζωσιν αυτό εντός του περιβάλλοντος, εις το οποίον ζει και 5) να μη περιλαμβάνωσι πλείονα του ενός ζώα ή φυτά.»

Παράλληλα με τις εγκυκλίους των επιθεωρητών έχουμε και τις προσπάθειες μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου¹⁰²⁴ τα οποία προσπαθούν με ομιλίες τους και

¹⁰²⁴ «Την 14 Μαρτίου ε.ε. ωμίλησε προς τους διδασκάλους των Αθηνών, ο εκπαιδευτικός σύμβουλος και τμηματάρχης της δημοτικής εκπαίδευσης κ. Βαχαβιόλος. [...]

[...] Εν αρχή της ομιλίας του είπεν, ότι το μάθημά του εννοείται, ότι γίνεται εσι ανωτέραν τάξιν πολυταξίου δημοτικού σχολείου και διαρκεί μίαν ώραν, αλλ' ότι το διάταγμα της εργασίας δύναται να εφαρμοσθή εις κάθε σχολείον, πάσαν τάξιν και κάθε μάθημα μεταβεβλημένου εις τα λεπτομερείας αναλόγως της τάξεως και του διατιθεμένου υπό του προγράμματος χρόνου. [...]

[...] Μετά ταύτα εισήλθε εις το κύριον θέμα και είπεν, ότι κάθε μάθημά του θα διήρκει εις τρία μέρη:

1) Τον έλεγχο της γενομένης κατ' ιδίαν εργασίας των μαθητών. Ο έλεγχος θα διήρκει 5-10' και θα είχε σκοπόν να κρατεί εν εξεγέρσει την προσοχήν και το ενδιαφέρον των μαθητών. [...]

2) Το δεύτερο μέρος του μαθήματος θα ήτο ασχολία αυτού και των μαθητών του με το υπό εκμάθησιν θέμα. Η ασχολία αυτή θα ήτο διάρκειας 25-35'. Πρώτος όρος, της επιτυχίας ταύτης θα ήτο η εντελής γνώσις τυο θέματος υπό του διδασκάλου. [...]

3) Το τρίτον μέρος του μαθήματος θα είνε αι εργασίαι, τας οποίας θα δίδει εσι τους μαθητάς, ίνα εκτελέσωσι κατ' ιδίαν, τα θέματα με τα οποία θα ασχοληθώσι κατ' ιδίαν. Ταύτα θα είνε πάντοτε σχετικά με το διδαχθέν μάθημα. Η διάρκεια του μέρους τούτου του μαθήματος θα είνε 5-10'. Ετόνισε δε, ότι εις το μέρος τούτο της εργασίας αποδίδει μείζονα σπουδαιότητα, [...] διότι [...] είναι δυνατόν να επιτύχωμεν όλην την αυτενέργειαν των μαθητών, [...] εν ώ κατά το δεύτερον [...] ο μαθητής κατά το μάλλον ή ήττον θα ευρίσκειται εν παθητική καταστάσει, θα αυτενεργή ελάχιστα, να είνε πρόσωπον δευτερεύον. [...]

[...] Αι κατ' ιδίαν εργασίαι, αίτινες πρέπει να είναι δημιουργικαί ή αναδημιουργικαί, ουδεμίαν δύναται να έχωσιν ομοιότητα προς τας εκτελουμένας σήμεραν υπό των μαθητών, διότι αύται είνε κατά το

δημοσιεύματά τους σε περιοδικά να δώσουν διδακτικές κατευθύνσεις στους δασκάλους του νομού Αττικής.

Εκτός των θεμάτων διδακτικής μεθοδολογίας που απασχολούν την εκπαιδευτική κοινότητα του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922, και ζητήματα παιδαγωγικής αποτελούν αναγκαιότητα για τους δασκάλους των δημοτικών σχολείων.

Μελετώντας αποσπάσματα από ημερολόγια¹⁰²⁵ ενός δασκάλου και των μαθητών του κατανοούμε την αναγκαιότητα αυτή. «Από το ημερολόγιο ενός αρχαρίου διδασκάλου

5 Οκτωβρίου: Ο Γεώργιος μου επαρουσίασε σήμερα μία ωραίαν έκθεσιν πολλά ωραία συναισθήματα με πολύ καλήν έκφρασιν. Αυτό το παιδί έκαμεν αισθητάς προόδους.

8 Οκτωβρίου: Ο Γεώργιος σήμερα το απόγευμα εκρατήθη εις το σχολείον. Ενώ κατέβαινα από την έδραν επαπατήσα ολίγον και ήρχισε να γελά δυνατά επί τινά λεπτά. Του εδιπλασίασα την ποινήν· αλλ' η διαγωγή του με ελύπησε. Ενόμιζα πως είχε καλύτερη καρδιά.

10 Οκτωβρίου: Ο Δημήτρης και σήμερα ήλθεν αργά εις το σχολείον. Τι τεμπέλης και αμελής που είναι! Ποτέ δεν έρχεται στην ώρα του, ποτέ δεν ξέρει το μάθημά του. Του υπέδειξα ως παράδειγμα τον γείτονά του Νίκο, που δεν έχει καμιά απουσία ως σήμερα.

12 Οκτωβρίου: Ο Κώστας και Ο Χρίστος εκτυπήθηκαν. Κατόπιν μικράς φιλονεικίας ο Κώστας εκτύπησεν στο πρόσωπο τον συμμαθητήν του, ο οποίος αμυνόμενος τον έρριψε κατά γης. Η αγριότης αυτή με εξηρέθισε. Απηγόρευσα εις τον Κώστα να εξέρχεται εις το διάλειμμα επί 8 ημέρας.

Από το ημερολόγιο μαθητών του.

5 Οκτωβρίου: Ο δάσκαλος μου έδωκε πολύ καλόν βαθμόν δια την έκθεσίν μου και με επήνεσε. Την έκθεσιν την είχε γράψει η αδελφή μου· εγώ μόνο την αντέγραψα.

8 Οκτωβρίου: Σήμερα το απόγευμα μ' εκράτησεν ο διδάσκαλος δια να μάθω το μάθημα που δεν ήξερα. Ο Νίκος τότε εστράφη προς εμένα και μου έκανε τον αστείωτατον μορφασμόν που κάνει συνήθως: δεν μπόρεσα να κρατήσω τα γέλια μου. Ο διδάσκαλος που εκείνη τη στιγμή κατέβαινε από την έδρα εδιπλασίασε την ποινή μου.

10 Οκτωβρίου: Ο Δημήτρης έφαγε ένα καλό λούσιμο σήμερα· πάντοτε αργεί και δεν ηξεύρει το μάθημά του. Γιατί δεν παίρνει παράδειγμα το γείτονά του Νίκο που ...!

Μάλιστα κ. διδάσκαλε· μα δεν ξέρετε ότι ο Δημήτρης σηκώνεται εις στας 6 το πρωί, σχίζει ξύλα, βγάζει νερό από το πηγάδι, κάνει θελήματα, ενώ ο Νίκος μόνον για τον εαυτό του ασχολείται· η μητέρα του μάλιστα τον βοηθεί να ντυθεί και μάθη το μάθημά του.

12 Οκτωβρίου: Ο Κώστας απεκλείσθη από το διάλειμμα επί 8 ημέρας, γιατί έδειρε το Χρίστο· εγώ νομίζω πως καλά έκαμε. Ο Χρίστος εκορόϊδευε πάντα τον μικρό αδελφό του Κώστα που είναι καμπούρης, ακαι αυτόν τον ίδιον που έχει μπαλωμένα υποδήματα. Επειδή αυτό συνέβαινε τακτικά, εθύμωσε ο Κ. και έδειρε τον Χρίστο.»

Η εικόνα που παρουσιάζεται από την μελέτη των παραπάνω αποσπασμάτων των ημερολογίων αναδεικνύει την έλειψη παιδαγωγικής κατάρτισης του δασκάλου καθώς και τη μη πρόεπουσα χρήση των ποινών προς τους μαθητές.

Γι αυτό το λόγο οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής αναφέρονται σε ζητήματα που σχετίζονται με τις ποινές που οι δάσκαλοι συνηθίζουν να επιβάλουν αλλά και σε ζητήματα παιδαγωγικής αντιμετώπισης των μαθητών.

Ο επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής Σπυρ. Κ. Προφαντόπουλος, σε εγκύκλιο του προς τους δασκάλους των δημοτικών σχολείων του

πλείστον επασχολήσεις χάριν της τάξεως ή αντιγραφαί κατά συνήθειαν άνευ ορισμένου σκοπού και ολίγον μόνον προς εμπέδωσιν του δεδιδαγμένου. [...]» *Εκπαιδευτική Επιθεώρησις*, τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 408. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [274.], σ. 409, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰²⁵ «Αποσπάσματα από το ημερολόγιο ενός δασκάλου και μαθητών του.» *Εκπαιδευτική Επιθεώρησις*, τόμος Α, τεύχος Α, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1917, σ. 64. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [273.], σ. 408, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

νομού Αττικής¹⁰²⁶ σημειώνει χαρακτηριστικά σχετικά με την χρήση των ποινών : «Από καιρού εις καιρόν καλόν εἶνε να μελετᾷ ὁ διδάσκαλος τὸ περὶ παιδονομικῶν μέσων κεφάλαιον τῆς παιδαγωγικῆς, διότι δυστυχῶς αὐτὰ λησιμονοῦνται, ὅταν δεν ἐπαναλαμβάνονται.

Ἐκ τῶν κεκανονισμένων ποινῶν ἢ κράτησις δεν πρέπει να διαρκῆ πλέον τῆς ἡμισείας ὥρας οὐδὲ να μένωσιν οἱ κρατούμενοι μαθηταὶ ἄνευ ἐπιτηρήσεως.

Ἀπαγορεύεται εἰς τὸν διδάσκαλον να κρατῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματος ῥάβδον, ἔστω καὶ πρὸς κανονισμῶν ῥυθμικῶν κινήσεων. Γνωστοῦ ὄντος ὅτι οἱ πλείστοι τῶν εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ μαθητοῦ πιπτόντων ῥαβδισμῶν ἀνήκουσιν εἰς τὸν διδάσκαλον, θέλομεν ἀντὶ τούτου ἐπιδιώξει να ἀπομακρυνθῆ τῆς ὑπηρεσίας ἐκεῖνος ὅστις μεταχειρίζεται τὴν ῥάβδον ὡς παιδονομικὸν μέσον.

Ἀπαγορεύονται αἱ εἰρωνεῖαι καὶ τὰ σκώμματα πρὸς τοὺς μαθητάς· ἐπίσης ἀπαγορεύεται να γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ μαθητοῦ ἐνώπιον τῆς τάξεως μόνον δι' ἀμέλειαν δύναται ἐνίοτε να ἐπιτιμᾶται ὁ μαθητὴς ἐνώπιον τῶν συμμαθητῶν τοῦ.

Πρὸς τούτοις ἀντιπαιδαγωγικὸν εἶναι να συγκρίνονται οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ να ἐγκωμιάζονται μὲν ἀφειδῶς οἱ ἱκανώτεροι, να ἐπιτιμῶνται δὲ οἱ ἀσθενέστεροι. Κάλλιον εἶνε να γίνεται σύγκρισις ἐκάστου μαθητοῦ πρὸς ἑαυτόν. Ἡ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν μαθητῶν πρὸς ἀλλήλους πανηγυρικὴ ἐκδήλωσις τῆς διαφορᾶς αὐτῶν γίνεται αὐτουργὸς ἀνυπολογίστου ἠθικῆς ζημίας, διότι οἱ ἄδρροὶ ἔπαινοι ἄγουσι τὸν μαθητὴν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸν ἐγωισμόν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ταπεινώσις τοῦ ἥττον ἱκανοῦ ἐνώπιον τῶν συναδέλφων τοῦ γέννα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδὸς ἀλγηδόνα, ἣτις εἶνε αὐτόχρομα τὸ σπέρμα τοῦ φθόνου.»

Σε ἄλλη περίπτωση ὁ επιθεωρητὴς των δημοτικῶν σχολείων του νομού Αττικής Δημοσθ. Ανδρεάδης επιχειρεῖ να δώσει στους δασκάλους των δημοτικῶν σχολείων οδηγίες για τον τρόπο που πρέπει να αντιμετωπίζουν τις απαντήσεις των μαθητῶν στις ερωτήσεις που υποβάλλουν προς την τάξη τους¹⁰²⁷. Απευθυνόμενος προς τους δασκάλους της περιφέρειᾶς τους σημειώνει: «Ἐκ των συνηθέστατα παρατηρουμένων εἰς πάντα σχεδόν τα σχολεία σας διδασκτικῶν σφαλμάτων εἶναι αἱ καὶ κατὰ τρόπον ανοίκειον διδόμεναι ὑπὸ των μαθητῶν ἀποκρίσεις.

Ὡς προς τὸ ζήτημα τούτο ἰδοῦ τίνα ἀτοπα δύναται να παρατηρήσῃ τις συμβαίνοντα εἰς πλείστας ὅσας αἰθούσας διδασκαλίας των σχολείων σας:

1ον) Ἡ διδομένη ἀπόκρισις ὑπὸ του ορισθέντος μαθητοῦ ἐνίοτε δίδεται τόσον χαμηλοφώνως, ὥστε μόνον οἱ περὶ τον αποκρινόμενον μαθητὴν καὶ ὁ διδάσκαλος ἀντιλαμβάνονται αὐτήν. Εἰς τον διδάσκαλον φαίνεται φυσικόν το τοιοῦτον!

2ον) Πρὶν ἢ παρῆλθῃ καὶ δευτερόλεπτον ἀκόμη ἀπὸ του χρόνου της συμπληρώσεως της ερωτήσεως καὶ οὕτω λάβωσι καιρόν οἱ μαθηταὶ να σκεφθῶσι τὴν ἀπάντησιν, ὁ διδάσκων, δια να δώσῃ γοργόν δῆθεν τόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ζητεῖ ἀμέσως να λάβῃ τὴν δέουσαν ἀπόκρισιν παρὰ των μαθητῶν του!

3ον) Ἀντιθέτως τινές των διδασκάλων ορμώμενοι ἀπὸ της ιδέας, ὅτι πρέπει να δίδεται χρόνος εἰς τους μαθητάς δια να σκέπτονται, προ του ἀπαντήσουν, προβαίνουν τόσον βραδέως εἰς τὴν λήψιν των ἀπαντήσεων παρὰ των μαθητῶν των, ὥστε οὔτοι ἀνιώτες ἐνεκα του τοῦ ἀρχίζουν ἀσχολούμενα με τα συνηθῆ σιωπηρὰ παιγνίδια των!

4ον) Μόλις τελειώσῃ ὁ διδ. τὴν ερώτησίν του, οἱ ἐπιθυμούντες ἐκ των μαθητῶν ν' ἀπαντήσουν εὐθύς σηκώνονται ἐκ των θέσεων των καὶ ἀνατείνοντες ὅσον δύναται ὑψηλότερα τὴν χεῖρα καὶ κινούντες προς τον διδάσκαλον αὐτήν διαρκῶς ἀρχίζουν ἀμέσως να φωνάζουν «εγώ, κύριε, εγώ! ἢ κύριε! Κύριε!» κλπ. κλπ., θέλοντες οὕτω να ἐκβιάσωσιν αὐτόν. Ὁ διδάσκων, κατηχηχριστημένος ἐκ του θεάματος καὶ του ἀκούσματος τούτου καὶ θεωρών τὴν ἀκοσμίαν ταύτην ὡς ἐπιτυχίαν της διδασκαλίας του, ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους να δέχεται κατ' αὐτόν τον τρόπον τας ἀπαντήσεις των μαθητῶν του!

¹⁰²⁶ «Προς τους κ.κ. δημοδιδασκάλους του νομού Αττικής.» *Επετηρὶς της Δημοτικῆς Εκπαιδεύσεως*, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Γ. Μπουκουβάλα, τόμος Α, 1901-1902, σ. 288. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [247.] ὅ.π.

¹⁰²⁷ «Αἱ ἀπαντήσεις των μαθητῶν.» *Εκπαιδευτικὴ Επιθεώρησις*, Τόμος Β, Τεύχος ΙΒ, Δεκέμβριος 1919, σ. 410. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [276.], σ. 411, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες κείμενο.

5ον) Το κορύφωμα όμως όλων των αποπημάτων τούτων είναι το εξής: πριν προφθάση να είπη την τελευταίαν λέξιν της ερωτήσεώς του ο διδάσκων, έκαστος των μαθητών αρχίζει αμέσως ν' απαντά ό,τι χωρίς να ωρισθή υπό του διδασκάλου του! συμβαίνει δε τότε να δίδονται ταυτοχρόνως τόσαι διάφοροι αποκρίσεις, όσοι είναι οι μαθηταί της τάξεως! Ο διδάσκαλος εκλέγει μίαν των αποκρίσεων τούτων, την συμφωνοτέραν προς την ερώτησίν του και ούτω προχωρεί μέχρι τέλους του μαθήματος! [...]

Όπως δε διορθωθώσι τάχιστα τ' ανωτέρω άτοπα, παραγγέλω υμίν και τοις υφ' υμάς συναδέλφοις τα εξής:

1ον) Μηδέποτε να επιτρέπουν χαμηλοφώνους αποκρίσεις, αλλά ν' αναγκάζουν τους ούτως αποκρινομένους μαθητάς των να υψώνουν την φωνήν των, μέχρις ου γίνουν ακουστοί παρ' όλης της τάξεως.

2ον) Μετά την υφ' εαυτών διατύπωσιν της ερωτήσεως να μη επιτρέπουν εις τους μαθητάς των να υψώνουν αμέσως την χείρα προς απόκρισιν, αλλά μετά το επί της έδρας ή του πρώτου θρανίου ελαφρόν κτύπημα του δακτύλου του διδασκάλου, το οποίον πάλιν θα δίδεται μετά παρέλευσιν ολίγων δευτερολέπτων αναλόγως της δυσκολίας της ερωτήσεως.

3ον) Μηδέποτε να επιτρέπουν εις τους μαθητάς των, θέλοντας ν' ανταποκριθούν είτε να υψώνουν την χείρα των υψηλότερον της κεφαλής είτε να φωνάζουν, «εγώ, κύριε!» κλπ. και

4ον) Πάντοτε η απόκρισις να δίδεται υφ' ενός μαθητού οριζομένου υπό του διδασκάλου και δη και από της θέσεως του εν πλήρει προτάσει και γεγωνυία τη φωνή.»

Όστόσο, το πνεύμα που κυριαρχεί στη διδασκαλία των μαθητών των δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922, αντικατοπτρίζεται χαρακτηριστικά στην περιγραφή μιας γιορτής, το 1919, που κάνει ο Δημήτριος Δούκας δάσκαλος του 15^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Αθηνών¹⁰²⁸ καθώς επίσης στην περιγραφή της εκδρομής του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Καλυβίων από το δάσκαλο Νικόλαο Βάγια¹⁰²⁹, το

¹⁰²⁸ «Σε μια γιορτή.

Προχθές το απόγευμα με τα παιδιά και τους συναδέλφους βρισκόμουν στην ωρισμένη θέση του Αθηναϊκού Σταδίου. Καθισμένος στην άκρη της κερκίδος άφησα λίγες στιγμές τα βλέμμα μου να περιπλανηθή στα γύρω μου. [...]

Ο σκοπός που μ' έφερε εκεί με την παντοτινή και ευχάριστη συντροφιά μου, η απέριττη και πλούσια παιδική συγκέντρωση με τη δικαιολογημένη της περιέργεια, η ανάλογη κίνηση στους μεγάλους, στους πατεράδες και στις μαννάδες, οι κανονικές σειρές των μαθητών που θα στέλναν ως αντιπρόσωποι της μαθητικής νεολαίας της ελευθέρας Ελλάδας με τον αρχηγό του σκλάβου ακόμα Ελληνισμού, το θερμό φίλημά τους στα σκλαβωμένα Ελληνόπουλα, η έλλειψη των επισήμων και μερικών τύπων που αντί να ομορφαίνουν χαλάνε το όμορφο σε ειδικές περιπτώσεις, η ιερά μυσταγωγία που θα γινόταν σε λίγη ώρα μες' το χώρο του Σταδίου μ' έκαναν ν' αναζητώ με την φαντασία μου τη στιγμή που θα γινόταν η σιωπηρά επικοινωνία της ελεύθερης νεοελληνικής ψυχής και της σκλάβας που την αντιπροσώπευε ο Γενάρης. [...]

Σε λίγα λεπτά οι μαθητικές σάλπιγγες σημαίνουν προσοχή και αρχίζει η επικοινωνία. Τα Ελληνόπουλα με ζηλευτή τάξη που τους χάρισε όχι τόσο η Γυμναστική άσκησης όσο η συναίσθηση της σημασίας της γιορτής, παρελαύνουν προς του και με μια στροφή της κεφαλής που την συνόδευε μια εκφραστικώτατη ματιά, ανάμικτη από σεβασμό κι από υπόσχεση αφήνουν την ψυχή τους να μιλήση στον αρχηγό, μίλημα πούχε ως απάντηση τα συγκινητικά του δάκρυα και τα ενθουσιασμένα του λόγια. Άγια λόγια! [...]

Αλήθεια αν το σχολείο στην Ελλάδα δεν έδωκε απόλυτα ό,τι του ζητήθη, είναι αναμφισβήτητο ότι εκράτησε ζωηρό τον πατριωτισμό, εκάρθρωσε την ψυχή του Ελληνόπαιδος στη μεγάλη ιδέα, στην ιδέα της Πατρίδος και της ολοκληρωτικής της αποκατάστασεως.

Αυτό λένε τα πράγματα και τα σύγχρονα πολεμικά γεγονότα: αυτή είναι και η εντύπωση του Ιεράρχη. Καλός οiwνός για αισιότερο μέλλον. Την άλλη μέρα στο σχολείο μου εδέχτηκα τις περιέργες των μικρών μου μαθητών. Τι ερωτήσεις! Απήντησα σ' όλες προσέχοντας την εντύπωση που θα τους έκανα και συνεπέρανα ένα: κάτι κάνει το σχολείο στην Ελλάδα: αν υπάρχει αντίρρηση, αρχίζει συζήτηση.» *Εκπαιδευτικός Ερευνητής*, τεύχος 40, Μάιος 1919, σ. 22. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [277], σ. 411, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰²⁹ «Σχολικαί εκδρομαί.

Τα Καλύβια είναι μικρόν, χαριτωμένον χωρίον της Αττικής, το οποίον αφ' ενός μεν προασπίζεται υπο της δασοσκεπούς Πάρνηθος, αφ' ετέρου δε δροσίζεται υπο της μυροβόλου του Σαρωνικού αύρας.

Εις το χωρίον αυτό εγένετο ο πρώτος μου διορισμός τον Οκτώβριο του 1895.

Εδώ μεν δάση δρυών και πλατάνων, εκεί ανθοστεφείς λειμώνες, παρέκει καταπράσινοι κήποι παρά τους πλουσίους αμπελώνας, ους της ελαίας σκιάζει το πυκνόν και χαριέν φύλλωμα.

1902, και στην έκθεση προς τον επιθεωρητή, που υποβάλλει ο διευθυντής του 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Αθηνών σχετικά με την επίσκεψη-εκδρομή των τεσσάρων τελευταίων τάξεων του σχολείου του στο Μοναστήρι της Καισαριανής¹⁰³⁰, το 1919. Το πνεύμα αυτό αποδίδεται πολύ χαρακτηριστικά από το δάσκαλο Δημήτριο Δούκα: «Σε μια στιγμή είδα - ίσως είναι η πρώτη φορά για όλους μας - ενωμένο τον Ελληνισμό στο πρώτο του σύμβολο στη θρησκεία. Τι ωραία στιγμή τότε! [...] Αλήθεια αν το σχολείο στην Ελλάδα δεν έδωκε απόλυτα ό,τι του ζητήθη, είναι αναμφισβήτητο ότι εκράτησε ζωηρό τον πατριωτισμό, εκάρφωσε την ψυχή του Ελληνόπαιδος στη μεγάλη ιδέα, στην ιδέα της Πατρίδος και της ολοκληρωτικής της αποκατάστασης.»

Μια νέα εκπαιδευτική φιλοσοφία προσπάθησε να φέρει στην εκπαίδευση η μεταρρύθμιση της περιόδου 1917-1920, όταν για πρώτη φορά γίνεται προσπάθεια να δημιουργηθεί μια νεοελληνική παιδαγωγική κίνηση και παράδοση φορέας της οποίας θα είναι ολόκληρος ο διδασκαλικός κόσμος της χώρας. Στην προσπάθεια αυτή εντάσσονται

Δια μέσου των δροσερών τούτων τοπίων διέρχεται η τοσαύτας αναμνήσεις προκαλούσα «Ιερά Οδός» άγουσα προς την ιστορικήν Ελευσίνα. [...]

Εκδρομή εις Πάρνηθα - Φρούριον Φυλής - Μονή Κλειστών.

Μία των ποιητικωτέρων εκδρομών υπήρξε και η εις την Πάρνηθα.

Εκκίνησις εκ του σχολείου περί ώραν 5 π.μ. μιας των ωραιότερων του Απριλίου ημερών. [...]

Κάμνομεν δύο σταθμούς, αναπαυόμενοι υπό την σκιάν την δροσεράν των πεύκων, τρώγοντες εκ της λιτής τροφής, ην μεθ' ημών ελάβομεν, και πίνοντες το καθαρόν του ρυακίου ύδωρ, εξ ου και τα καλλικέλαδα το υδάτους πτηνά πίνουσι.

Τέλος ιδού! Μετά τριών πορείαν αντικρύζομεν μακρόθεν την «Μονήν των Κλειστών» και μετά ημίσειαν ώραν εισερχόμεθα εις το προαύλιον αυτής.

Οι μοναχοί μετά του ηγουμένου σπεύδουσιν εις προϋπάντησίν μας εισερχόμεθα εις την εκκλησίαν της Μονής και αρχίζομεν μίαν αρμονικήν δίφωνον δοξολογίαν· οι μοναχοί έκθαμβοι μας παρατηρούσι και προσπαθούσι να γνωρίσωσιν, εάν πράγματι τα ενώπιόν των άδοντα μικρά είνε τα μικρά «Καλυβιτόπουλα»! [...]

Επί του φρουρίου.

Ιδού ημείς μετά κοπιώδη ανάβασιν διαρκέσαμεν πει την ημίσειαν ώραν επί του ιστορικού φρουρίου.

Οποία μαγευτική, οποία επιβάλλουσα θέα!

Από του ύψους των τειχών το βλέμμα εκτεινόμενον επιβλέπει την πεδιάδα των Αθηνών μέχρι του Ύμητου και διακρίνει καθαρώς τον ιερόν της Ακροπόλεως βράχον.

Πέραν εκεί η θάλασσα του Σαρωνικού στενοῦται και μας προδίδει τα ένδοξα της Σαλαμίνας στενά!

Αλλά ιδού και ο χαριτωμένος της Ελευσίνας κόλπος και η εις το ιστορικόν Αιγάλεω καταλήγουσα πεδιάς!

Το φρούριον: ενταύθα τω 411 π.Χ. ο Θρασύβουλος εδοξάσθη καταλύσας τους Τριάκοντα. [...]

Επί μίαν ολόκληρον εβδομάδα η εκδρομή μας αυτή υπήρξε το γενικόν θέμα ομιλίας εις όλον το χωρίον και οσάκις επλησίαζον απαρατήρητος διαφόρους εν τη πλατεία του χωρίου ομίλους ήκουον:

«Να, ένα αληθινό Σχολείο»·» *Εθνική Αγωγή*, τεύχος 20, Οκτώβριος 1902, σ. 235. Βλ. Παράρτημα,

Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [245.], σ. 342, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

¹⁰³⁰ «Περί της εις Καισαριανήν εκδρομής του 7ου Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Αθηνών γενομένης τη 24η Οκτωβρίου 1919

(έκθεσις προς τον κ. επιθεωρητήν)

Μετά των μαθητών του ημετέρου Σχολείου της Τρίτης, Τετάρτης, Πέμπτης και Έκτης Τάξεως, συνεξέδραμον και οι της Πέμπτης και Έκτης Τάξεως του 24ου, συνοδευόμενοι υπό του ιερέως διδασκάλου τους, και σχολικού ταμίου του 7ου, κ Χαράλαμπος Γιαβή. [...]

Εισήλθομεν εις τον ναόν μετά των μαθητών, οίτινες ευλαβώς προσεκύνησαν και έψαλαν τα κατάλληλα Εκκλησιαστικά τροπάρια και ηρμηνεύθη υπό του ιερέως συναδέλφου το εντός του ναού περιβάλλον, και άπαντα τα κείμενα, κατά την Λειτουργικήν. Έπειτα δε εν τη αυλή και τω περιβόλω τα εκτός του ναού, πάντα τα αρχαία και λοιπά αξιόλογα κείμενα και ιστορικά αντικείμενα υπό των διδασκάλων. [...]

Ευχάριστος εκεί συνάντησις εκίνησε την προσοχήν και το ενδιαφέρον όλων μας και ενθουσίασε: Λόγος εθελοντικού σώματος των Ποντίων υπό τους αξιωματικούς Μέλαν και Πάπον, διημέρευσεν εκεί από πρωίας ασκούμενος εις το στρατιωτικόν και πατριωτικόν έργον, δια το οποίον συνετάχθη και ήνωσε άπαντας, μαθητάς και στρατιώτας, εις κοινόν όμιλον, διαχυθέντας εις παιδιάς και άσματα ενθουσιώδη, προσφωνήσεις και χορούς και εκδηλώσεις αδελφικούς και πατριωτικούς υπό των εν τη ξένη (εκ της Ρωσίας ελθόντων) τούτων αδελφών στρατιωτών προς το Σχολείον, τους μαθητάς και την Πατρίδα. [...]

Ομάδες σκοπευτών στρατιωτών, εν τη μέση της οδού εν τω Σκοπευτηρίω, ασκουμένω εις την σκοποβολήν, θέαμα ευχάριστω άμα και διδακτικώ παρέχω υπό πολλάς επόψεις εις τους μαθητάς επί ημίσεος και πλέον ώραν. [...]

» *Εκπαιδευτικός Ερευνητής*, τεύχος 53, Δεκέμβριος 1919, σ. 5. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [279.], σ. 413, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

και τα μαθήματα των Ανωτέρων Εποπτών προς τους δασκάλους των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών¹⁰³¹ και Πειραιώς, στα οποία προσπαθούν πρώτα απ' όλα να

¹⁰³¹ «ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ *

Αφιερώνεται στον κ. Γ. Αβέρωφ, Σύμβουλο της παιδείας στη Θεσσαλονίκη, εισηγητή του Διατάγματος της 11 Μαΐου 1916. Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

(* Το πρώτο από τα μαθήματα των Ανωτέρων εποπτών, που έγιναν την άνοιξη του 1918 στους δημοδιδασκάλους Αθηνών. Έγινε στις 28 Φεβρουαρίου στην αίθουσα της Αρχαιολογικής εταιρείας, ενώπιον του Πρωθυπουργού κ. Ελ. Βενιζέλου, του Υπουργού της Παιδείας κ. Δ. Δίγκα και των άλλων κ.κ. υπουργών.)

Ύστερα από αιώνα ολόκληρο για πρώτη φορά το ελληνικό κράτος εκτιμά τη σημασία και την κατάσταση της παιδείας του όπως πρέπει, και σπάζοντας μεσαιωνικές προλήψεις ζητεί να θεμελιώσει το σχολείο στερεά στη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα. Για πρώτη φορά κυβερνητική πρόνοια μας δίνει τα μέσα να υψωθούμε σε αληθινή δημιουργία, και να πλησιάσουμε προς το ιδανικό που ο καθένας μας έχει, που πρέπει να έχει, το ιδανικό για την ευημερία των ατόμων, την κοινωνική και την εθνική πρόοδο. [...]

Μισά και φτωχά είναι τ' αποτελέσματα του ελληνικού σχολείου, σε μισά και φτωχά αποτελέσματα καταλήγουν τόσο κόποι και τόσες προσπάθειες.

Τι σχολό έχει το σχολείο, το ξέρετε όλοι.

Ζητεί να μορφώσει ανθρώπους που να μπορούν να ζήσουν παραγωγικά και δημιουργικά στον τόπο που ανήκουν. Γι αυτό πρέπει ν' αναπτύξει αρμονικά το πνεύμα, το ήθος και το σώμα του παιδιού, και να του δώσει και να του γυμνάσει όσες γνώσεις και δεξιότητες του χρειάζονται για να ζήσει τη σημερινή ζωή.

Το παλιό ρητό "γερό μυαλό σε σώμα γερό" είναι αξιωματικά παιδαγωγικό, αφού η σωματική και η πνευματική υγεία υποβοηθεί την αγαθή και δυνατή βούληση, το σπουδαιότερο δηλαδή παράγοντα στη μόρφωση των χαρακτήρων.

Με τη μόρφωση χαρακτήρων που να μπορούν να ζήσουν παραγωγικά και δημιουργικά στον τόπο τους, προκόβουν τ' αγαθά του εθνικού πολιτισμού, και προκοπή των εθνικών πολιτισμών σημαίνει πρόοδος για όλη την ανθρωπότητα. [...]

Κατορθώνει όμως το δημοτικό σχολείο - κι εννοώ βέβαια το εξατάξιο, γιατί το τετρατάξιο μονάχα σαν τραγική ειρωνεία του λαού μπορούμε να το πάρουμε - κατορθώνει το εξατάξιο δημοτικό να δώσει στους τροφίμους του τουλάχιστον όσες γνώσεις είναι απαραίτητες σε κάθε στοιχειώδη μόρφωση; [...]

Και ρωτώ: κατέχει ο απόφοιτος του δημοτικού σχολείου το γλωσσικό όργανο που θα του επιτρέψει να επικοινωνήσει ψυχικά και πνευματικά με τους ομοφύλους του, και ν' αντλή από τους πνευματικούς θησαυρούς του τόπου του ότι του χρειάζεται για την μόρφωσή του και τις ανάγκες του;

Άμα εννοήσουμε έτσι την κατοχή ενός γλωσσικού οργάνου, και δεν περιορίσουμε την έννοιά του σε εκατό ή διακόσιες λέξεις και τύπους και στο αόριστο μάντεμα ενός κειμένου; Τότε θα ομολογήσετε ότι στη στοιχειώδη εκπαίδευση δε μας επιτρέπουν τα πράγματα να μιλήσουμε για τέτοιο αποτέλεσμα της γλωσσικής διδασκαλίας.

Δώσετε στα παιδιά σας να γράψουν κάτι, όχι από τα συνηθισμένα σχολικά θέματα, μα ένα θέμα πλούσιο παρμένο από τη ζωή, δώσετε να γράψουν ένα γράμμα και προσέξτε τα γραπτά τους.

Μπορούμε όμως τάχα να πούμε ότι κάτι ξέρουν από το φυσικό κόσμο, τη μεγάλη αυτή μορφωτική πηγή, που δεν ανοίγεται βέβαια μονάχα με το βιβλίο;

Και μήπως την πολιτική μας ιστορία - γιατί για το άλλο περιεχόμενο του ιστορικοφιλολογικού κόσμου δεν μπορεί να γίνη κανείς λόγος - μήπως την πολιτική ιστορία μας δεν τη δίνουμε συχνότατα τόσο εξιδανικευμένη ώστε να μην καθρεφτίζει την αλήθεια;

"Από τον ελληνικόν λαόν έλειψε το φως, διότι αληθή δημοτικήν εκπαίδευσιν δεν δυνάμεθα να είπωμεν ότι απέκτησεν ακόμη". Με τέτοια γενική κρίση τελειώνει ο εισηγητής την έκθεσή του στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια που είχαν υποβληθή στη Βουλή στα 1913. [...]

Η ελληνική παιδεία δεν έχει θεμελιωθή στη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα.

Με τον όρο πραγματικότητα θέλω να ειπώ:

α') το νεώτερο γλωσσικό και ιστορικοφιλολογικό κόσμο, όπως τον εμόρφωσαν όχι μονάχα οι λίγοι, αλλά το έθνος ολόκληρο στην ιστορική του εξέλιξη·

β') έπειτα εννοώ το φυσικό κόσμο, που εκτός από τα κοινά σε όλους τους τόπους γνωρίσματα, έχει και τις ιδιαίτερες αποχρώσεις και ιδιότητες, την ατομικότητα που ξεχωρίζει την ελληνική φύση από άλλους τόπους.

γ') έπειτα τη νεώτερη κοινωνία μας, με τις ιδιαίτερες ανάγκες και την ψυχολογία της, όπως την έχουν μορφώσει ιστορικοί, κλιματολογικοί, γεωγραφικοί και άλλοι φυσικοί όροι - και τέλος μέσα από την κοινωνία αυτή το άτομο, και ειδικότερα για το σχολείο, το ελληνόπουλο με την ατομική του ψυχολογία και τον ατομικό του χαρακτήρα.

Την πραγματικότητα αυτή, όπου μόνο μπορεί να στηρίζεται κάθε αληθινή δημιουργία, την είχαμε για πολλά χρόνια αγνοήσει, την είχαμε παραμελήσει, και το χειρότερο, την είχαμε περιφρονήσει.

Ο λόγος που την περιφρονήσαμε είναι πληγή κληρονομημένη από παλιό και ολέθριο ιδεολογικό παρασπράτημα. Το παρασπράτημα αυτό, καθώς θα το ιδήτε διεξοδικά στους κύκλους των μαθημάτων που

ανυψώσουν το φρόνημα των εκπαιδευτικών, αναφέροντας ότι οι δάσκαλοι δεν μπορεί να είναι μοιρολάτρες και να υποτάσσονται στη λογική ότι καμιά προσπάθεια για βελτίωση δεν μπορεί να υπάρξει αν πρώτα δεν αντιμετωπιστούν τα πρακτικά ζητήματα της εκπαίδευσης. Καλεί τους εκπαιδευτικούς να είναι "Όχι μοιρολάτρες αλλά δημιουργοί τής μοίρας σας, μίας μοίρας όμως που να κρατή στο χέρι τή λαμπάδα με τὸ ζωογόνο φῶς".

θα γίνου, έχει τις ρίζες του βαθιά, σε μακρινά περασμένα. Όσο για το σκοπό μας τώρα, φτάνει να γυρίσω με πίσω ως την πλησιέστερη περίοδο, ως το 18. αιώνα. [...]

Έτσι την οργάνωση των σχολείων μας δεν την έχει δώσει η νεοελληνική κοινωνία με τις δικές της ανάγκες και τη δική της ψυχολογία, όπως την έχουν μορφώσει ιστορικοί, κλιματολογικοί, γεωγραφικοί και άλλοι φυσικού όρου, αλλά τη δανειστήκαμε από εκπαιδευτικό σύστημα ξένο, το βαβαρικό. Και είναι το δάνειο παλιό, όταν ακόμη βασιλευε στη δύση η μονοκρατορία του κλασικισμού με το ολιγαρχικό της ιδανικό. Κι ενώ στη χώρα που μας το δάνεισε, άλλαξε πια σύμφωνα με τους νεώτερους κοινωνικούς όρους, εδώ με όλη την εξέλιξη της κοινωνίας μας μένει ακόμη το ίδιο. [...]

Τα σχολικά προγράμματα και η ιδεολογία τους δεν πηγάζουν από το νεώτερο γλωσσικό και ιστοριοφιλολογικό κόσμο, όπως τον εμόρφωσαν όχι οι λίγοι, αλλά το έθνος ολόκληρο στην ιστορική του εξέλιξη. Αντί να πλημμυρίζουν από τη ζωή του νεοελληνικού πολιτισμού, καρφώθηκαν σ' ένα ψευτοκλασικό ιδανικό· θέλετε καλύτερο παράδειγμα από την κοινή πια σχολική έκφραση πως λέγεται καλύτερα και κομψότερα το τζάκι ή το ψάρι; [...]

Η ελληνική παιδεία δεν είχε θεμελιωθεί στη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα, και αυτή, κύριοι, ήταν η ριζική αιτία για την αποτυχία της. [...]

Περισσότερο όμως από τη δημιουργική αυτή εργασία προέχει σήμερα κάτι άλλο, που ανάγκη να πραγματοποιηθεί αμέσως. Η ιδεολογία που έχει εμπνεύσει τη νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, είναι όλως διόλου αντίθετη με την ιδεολογία που επικρατούσε ως τώρα, και που σύμφωνα μ' αυτή μορφώθηκε το διδακτικό προσωπικό.

Αν πολλά ζητήματα μένουν ακόμη αμελέτητα, ιδίως από την παιδαγωγική τους άποψη, ο ιστοριοφιλολογικός και ο γλωσσικός κόσμος που έδωσε τη βάση στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, έχουν καθώς είπα ερευνηθεί και σε λεπτομέρειες ακόμη. Ο κόσμος αυτός στους πιο πολλούς Σας είναι άγνωστος.

Και όμως μ' αυτόν έχετε αρχίσει να εργάζεστε στο σχολείο με τα νέα διδακτικά βιβλία, και χρόνο με το χρόνο το νέο και άγνωστο υλικό θα προβάλλει αφθονώτερο.

Γιαυτό θεωρήθηκε απαραίτητο να γνωρίσετε το υλικό αυτό όσο μπορεί διεξοδικότερα και συστηματικότερα. Και οι κύκλοι των μαθημάτων που θα γίνουν φέτος, σ' αυτή κυρίως την άμεση επιτακτική ανάγκη της μεταρρυθμίσεως και του διδακτικού προσωπικού έρχονται ν' ανταποκριθούν. [...]

Η πολιτεία για πρώτη φορά Σας δίνει τα μέσα που διαθέτει και την ελευθερία Σας. Κατακτήσετε την ελευθερία και δημιουργήσετε Σεις αφθονώτερα τα μέσα.

Όχι μοιρολάτρες, αλλά δημιουργοί της μοίρας Σας, μιας μοίρας όμως που να κρατή στο χέρι τη λαμπάδα με το ζωογόνο φως.

Ανοίγεται ο δρόμος

προς το σχολείο, που στηριζόμενο στην ελληνική αλήθεια, εκτός από το άτομο, την κοινωνία και το δικό μας πολιτισμό, έχει ακόμη να υπηρετήσει παράλληλα με την παιδεία ξένων πολιτισμένων λαών, την ανθρώπινη αλήθεια και γενικά τον άνθρωπο.

Είστε, κύριοι, πρέπει να είστε φορείς μεγάλων ιδανικών.» *Δελτίο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως*, τεύχος 3, Μάρτιος 1919, σ. 17. Βλ. Παράρτημα, Γ. ΔΕΛΤΙΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, πηγή [285.], σ. 416, όπου παρατίθεται το πλήρες κείμενο.

Επιλογικά Συμπεράσματα

Η περίοδος 1897-1922, σηματοδοτεί την έναρξη του 20^{ου} αιώνα και οριοθετείται αφενός μεν από τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, του 1897, και τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, που ακολούθησε, αφετέρου από την Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Ελλάδα κατορθώνει να διπλασιαστεί εδαφικά και να εκπληρώσει σε ένα μεγάλο βαθμό μια ιστορική εκκρεμότητα που αποτελούσε εθνικό ζητούμενο αιώνων.

Σε κοινωνικό επίπεδο, η άνοδος της αστικής τάξης, έχει ως αποτέλεσμα την διεκδίκηση της εξουσίας, την οποία καταφέρνει να κατακτήσει έχοντας ως εκφραστή της τον Ελευθέριο Βενιζέλο, μια πολιτική προσωπικότητα που δεσπόζει στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας από το 1909 και μετά. Η διαφορά αντιλήψεων της αστικής τάξης και του παλαιού κατεστημένου, για το ρόλο που οραματιζόταν για την Ελλάδα, οδήγησε σε ένα καταστρεπτικό διχασμό, έχοντας ως εκφραστές του τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον βασιλιά Κωνσταντίνο, οι συνέπειες του οποίου, θα μείνουν να επηρεάζουν τις εξελίξεις στη χώρα, για μεγάλο χρονικό διάστημα και θα οδηγήσουν στη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, και στον καθορισμό των σημερινών συνόρων της Ελλάδας.

Η ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος και τα εσωτερικά προβλήματα που ήρθαν ως επακόλουθο των εξελίξεων αυτών, οδήγησαν στη δημιουργία ενός γενικότερου επικριτικού πνεύματος στην ελληνική κοινωνία. Το νέο κλίμα κυριαρχείται από ένα εθνικιστικό πνεύμα, το οποίο επηρεάζει το σύνολο της νεοελληνικής δημόσιας ζωής και φυσικά και την εκπαίδευση. Η αγωνιώδης προσπάθεια για την ανόρθωση του ελληνισμού, οδήγησε στην ενίσχυση της άποψης ότι, αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσα από την ανόρθωση της εκπαίδευσης, στην άσχημη κατάσταση της οποίας, αποδίδεται η κακοδαιμονία του έθνους. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας για μεταρρύθμιση της ελληνικής εκπαίδευσης εντάσσονται μια σειρά από αποτυχημένες προσπάθειες ή μερικώς εφαρμοζόμενες, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τα νομοσχέδια του 1899 και του 1913.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922, το γλωσσικό ζήτημα θα κυριαρχήσει στα εκπαιδευτικά δρώμενα της χώρας. Η διαφοροποίηση ως προς την επιλογή της γλώσσας διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδευσεως, εκπροσωπεί διαφορετικές απόψεις ως προς το περιεχόμενο της αγωγής που θα δοθεί στα ελληνόπουλα. Αυτό είναι το γεγονός που δικαιολογεί τόσο την ένταση των διαφωνιών, τις ακρότητες και τις υπερβολές που παρατηρήθηκαν στην διάρκεια των

χρόνων που αυτή κράτησε, όσο και την ποιότητα των επιχειρημάτων που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον της δημοτικής και των υποστηρικτών της, και τα οποία διακρίνονται τόσο σε επιστημονικό επίπεδο (έχει γραμματική και συντακτικό η δημοτική;), όσο και σε εθνικιστικό (εξυπηρετούν καταχθόνια σχέδια πανσλαβιστών και εχθρών του έθνους). Ένα από τα αποτελέσματα αυτής της διαμάχης για το γλωσσικό ζήτημα, είναι και η νομοθετική επικύρωση του πορίσματος της «επιτροπείας του 1920», η οποία προτείνει «να καούν» τα βιβλία της περιόδου 1917-1920, τα οποία είναι γραμμένα για πρώτη φορά, στη δημοτική γλώσσα, και να εισαχθούν στα σχολεία τα «προ του 1917 εγκριθέντα διδακτικά βιβλία».

I. Ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων.

Η διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος την περίοδο 1897-1922, με βάση το νομοθετικό πλαίσιο που ίσχυε κάθε φορά, παρουσιάζεται ως εξής:

- 1) την περίοδο 1897-1905 (καθορίζεται από το νόμο ΒΤΜΘ΄ του 1895) έχει ως εξής:
  - a. πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων με έξι τάξεις,
  - b. κοινά δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων με τέσσερις τάξεις,
  - c. γραμματοδιδασκαλεία με τέσσερις τάξεις,
- 2) την περίοδο 1905-1922 (καθορίζεται από το νόμο Γ΄ του 1905) έχει ως εξής:
  - a. πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων με έξι τάξεις,
  - b. πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων με έξι τάξεις,
  - c. κοινά δημοτικά σχολεία με τέσσερις τάξεις,
- 3) από το 1922 και μετά (καθορίζεται από το νόμο 2858 του 1922) έχει ως εξής:
  - a. πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων με έξι τάξεις,
  - b. πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων με έξι τάξεις.

Η βασική εκπαίδευση την περίοδο 1897-1922 διαφοροποιείται ως προς το φύλλο των μαθητών (δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων) αλλά και ως προς την ελάχιστη διάρκεια της φοίτησης των μαθητών στα σχολεία. Λειτουργούν πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων με έξι τάξεις, κοινά δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων με τέσσερις τάξεις και γραμματοδιδασκαλεία, μέχρι το 1905, με τέσσερις τάξεις. Η διαφοροποίηση αυτή συνεπάγεται και διαφορετικό επίπεδο μόρφωσης που λαμβάνουν οι μαθητές στα διαφορετικά είδη σχολείων. Το 1922, νομοθετείται η εξίσωση των κοινών με τα μονοτάξια πλήρη δημοτικά σχολεία και έτσι καταργείται η ανισότητα ως προς τη διάρκεια της παρεχόμενης εκπαίδευσης στους μαθητές των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης και παραμένει μόνο ο διαχωρισμός των σχολείων με βάση το φύλλο των μαθητών που φοιτούν σε αυτά.

Στο Νομό Αττικής τα δημοτικά σχολεία αρρένων είναι τα περισσότερα σχολεία που λειτουργούν (το σχ. έτος 1900-1901: 64 από 138, το σχ. έτος 1907-1908: 69 από 150 και

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922
το σχ. έτος 1917-1918: 99 από 194) και ακολουθούν τα δημοτικά σχολεία θηλέων (το σχ.
έτος 1900-1901: 61 από 138, το σχ. έτος 1907-1908: 69 από 150 και το σχ. έτος 1917-1918:
84 από 194). Τα γραμματοσχολεία, μέχρι το 1905 που λειτουργούν, και τα κοινά δημοτικά
σχολεία, μέχρι το 1922, είναι πολύ λιγότερα σε σχέση με τα δημοτικά σχολεία αρρένων
και θηλέων, μόλις 13 από 138 το σχ. έτος 1900-1901, 12 από 150 το σχ. έτος 1907-1908 και
11 από 194 το σχ. έτος 1917-1918. Παρατηρούμε μια αύξηση των δημοτικών σχολείων
αρρένων και θηλέων της τάξης του 54,6% και 37,7% αντίστοιχα, κατά τη διάρκεια της
περιόδου, ενώ σημειώνεται μείωση των γραμματοσχολείων και των κοινών δημοτικών
σχολείων, της τάξης του 15,3%. Το γεγονός αυτό προσδίδει μια ποιοτική βελτίωση της
βασικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922, αν αναλογιστούμε ότι
τα γραμματοσχολεία και τα κοινά δημοτικά σχολεία, τα οποία μειώνονται, προσφέρουν
χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευση, στους μαθητές που φοιτούν σε αυτά.

II. Φοίτηση μαθητών.

Οι μαθητές εγγράφονται στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης
σε ηλικία 7 ετών και η φοίτησή τους σε αυτά είναι υποχρεωτική. Για το λόγο αυτό
προβλέπονται κυρώσεις για τους γονείς που δεν φροντίζουν να εγγράψουν τα παιδιά τους
στο σχολείο ή δεν φροντίζουν για την συνεχή και αδιάλειπτη φοίτησή τους σε αυτό.

Μελετώντας τα στοιχεία του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας
Εκπαίδευσης παρατηρούμε ότι οι εγγραφέντες μαθητές σε όλα τα σχολεία της
στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής, την περίοδο 1897-1922,
παρουσιάζουν σημαντικότερη αύξηση. Συγκεκριμένα, οι εγγεγραμμένοι μαθητές και
μαθήτριες στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής
από 18434 που ήταν κατά το σχολικό έτος 1900-1901, φθάνουν τους 34656 μαθητές και
μαθήτριες το σχολικό έτος 1917-1918, σημειώνοντας μια αύξηση της τάξης του 88%.
Αναλυτικότερα, οι εγγεγραμμένοι μαθητές από 10163 που ήταν κατά το σχολικό έτος 1900-
1901, φθάνουν τους 18052 μαθητές το σχολικό έτος 1917-1918, σημειώνοντας μια αύξηση
της τάξης του 77,62% και οι εγγεγραμμένες μαθήτριες από 8271 που ήταν κατά το σχολικό
έτος 1900-1901, φθάνουν τις 16604 μαθήτριες κατά το σχολικό έτος 1917-1918,
σημειώνοντας μια αύξηση της τάξης του 100,74%, δηλαδή διπλασιάζονται.

Ειδικότερα η εικόνα για τους εγγραφέντες μαθητές των δημοτικών σχολείων, τα
αρχεία των οποίων έχουν εντοπισθεί και μελετηθεί παρουσιάζεται ως εξής:

1) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων:

- a. σχολικό έτος 1898-1899: 101 εγγεγραμμένοι μαθητές,
- b. σχολικό έτος 1921-1922: 233 εγγεγραμμένοι μαθητές,

2) Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων:

- a. σχολικό έτος 1920-1921: 108 εγγεγραμμένες μαθήτριες,

- b. σχολικό έτος 1921-1922: 129 εγγεγραμμένες μαθήτριες,
- 3) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας:
  - a. σχολικό έτος 1905-1906: 183 εγγεγραμμένοι μαθητές,
  - b. σχολικό έτος 1921-1922: 257 εγγεγραμμένοι μαθητές,
- 4) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαροπούλου:
  - a. σχολικό έτος 1903-1904: 169 εγγεγραμμένοι μαθητές,
  - b. σχολικό έτος 1921-1922: 284 εγγεγραμμένοι μαθητές,
- 5) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα:
  - a. σχολικό έτος 1914-1915: 101 εγγεγραμμένοι μαθητές,
  - b. σχολικό έτος 1921-1922: 91 εγγεγραμμένοι μαθητές,
- 6) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου,
  - a. σχολικό έτος 1913-1914: 195 εγγεγραμμένοι μαθητές,
  - b. σχολικό έτος 1919-1920: 229 εγγεγραμμένοι μαθητές,

Ωστόσο, το ζήτημα της μη φοίτησης των εγγεγραμμένων μαθητών στο σχολείο αποτελεί επίσης, ένα σημαντικό παράγοντα της βασικής εκπαίδευσης, την περίοδο 1897-1922. Στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής σημειώνεται το φαινόμενο αυτό, παρά τις προσπάθειες των δασκάλων αλλά και των επιθεωρητών του νομού, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις καταγγέλλουν περιπτώσεις γονέων, οι οποίοι δεν συμμορφώνονται με το νόμο, με αποτέλεσμα να κινούνται οι διαδικασίες δικαστικής δίωξής τους, χωρίς ωστόσο αυτό να δίνει λύση στο πρόβλημα.

Τα ποσοστά της μη φοίτησης των μαθητών στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης διαφοροποιούνται με βάση το είδος των σχολείων (δημοτικά σχολεία αρρένων, θηλέων, κοινά δημοτικά σχολεία), αλλά και με βάση την τάξη στην οποία φοιτούν οι μαθητές. Συγκρίνοντας τα στοιχεία που αφορούν στη μη φοίτηση των μαθητών στα σχολεία του Νομού Αττικής για το σχ. έτος 1907-1908 με τα αντίστοιχα του σχ. έτους 1917-1918 παρατηρούμε ότι:

- 1) στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Νομού Αττικής δεν φοιτά το 8,57% των εγγεγραμμένων μαθητών, κατά το σχ. έτος 1907-1908, και το 17% των εγγεγραμμένων μαθητών, για το σχ. έτος 1917-1918,
- 2) στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Νομού Αττικής δεν φοιτά το 11,37% των εγγεγραμμένων μαθητριών, κατά το σχ. έτος 1907-1908 και το 22,69% των εγγεγραμμένων μαθητριών, για το σχ. έτος 1917-1918 και
- 3) στα κοινά δημοτικά σχολεία του Νομού Αττικής δεν φοιτά το 6,77% των εγγεγραμμένων μαθητών και το 7,69% των εγγεγραμμένων μαθητριών, κατά το σχ. έτος 1907-1908, και το 9,64% των εγγεγραμμένων μαθητών και το 15,43% των εγγεγραμμένων μαθητριών, κατά το σχ. έτος 1917-1918.

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Τα στοιχεία αυτά μας δείχνουν ότι, το φαινόμενο της μη φοίτησης αφορά σε μεγαλύτερο ποσοστό τις μαθήτριες, σε σχέση με τους μαθητές, στους οποίους τα ποσοστά είναι μικρότερα, είτε αναφερόμαστε σε δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων, είτε αναφερόμαστε στα κοινά δημοτικά σχολεία, στα οποία φοιτούν και αγόρια και κορίτσια. Ωστόσο, το φαινόμενο της μη φοίτησης μεγαλώνει με το πέρασμα των χρόνων, γεγονός που αποδεικνύεται όταν συγκρίνουμε μεταξύ τους τα ποσοστά στα δημοτικά σχολεία αρρένων (από 8,57% στο 17%), θηλέων (από 11,37% στο 22,69%) και στα κοινά (από 6,77% στο 9,64% για του μαθητές και από 7,69% στο 15,43% για τις μαθήτριες), κατά τα σχολικά έτη 1907-1908 και 1917-1918, αντίστοιχα.

Ειδικότερα η εικόνα για τη μη φοίτηση των μαθητών των δημοτικών σχολείων, τα αρχεία των οποίων έχουν εντοπισθεί και μελετηθεί παρουσιάζεται ως εξής:

- 1) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων: την περίοδο 1907-1922, δεν φοιτά κατά μέσο όρο το 8,16% των εγγεγραμμένων μαθητών,
- 2) Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων: την περίοδο 1920-1922, δεν φοιτά κατά μέσο όρο το 5,34% των εγγεγραμμένων μαθητριών,
- 3) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας: την περίοδο 1905-1922, δεν φοιτά κατά μέσο όρο το 12,96% των εγγεγραμμένων μαθητών,
- 4) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαροπούλου: την περίοδο 1903-1922, δεν φοιτά κατά μέσο όρο το 12,05% των εγγεγραμμένων μαθητών,
- 5) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα: την περίοδο 1914-1922, δεν φοιτά κατά μέσο όρο το 6,20% των εγγεγραμμένων μαθητών,
- 6) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου: την περίοδο 1903-1922, δεν φοιτά κατά μέσο όρο το 8,16% των εγγεγραμμένων μαθητών.

Μια ακόμη παράμετρος της φοίτησης των μαθητών στα σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής, είναι τα ποσοστά απόρριψης των μαθητών, τα οποία προκύπτουν από τις διατάξεις κάθετης κινητικότητας των μαθητών των σχολείων (προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις). Αξιοποιώντας τα στοιχεία, που για πρώτη φορά δημοσιεύει το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως το σχολικό έτος 1917-1918, ανά εκπαιδευτική περιφέρεια, παρατηρούμε ότι τα ποσοστά απόρριψης των μαθητών, στα σχολεία του Νομού Αττικής, διαμορφώνονται ως εξής:

- 1) Εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών:
  - a. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων: απορρίπτεται το 32,70% των μαθητών,
  - b. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων: απορρίπτεται το 27,90% των μαθητριών

- c. Κοινά δημοτικά σχολεία: απορρίπτεται το 32,75% των μαθητών και το 46,15% των μαθητριών.

2) Εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς:

- a. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων: απορρίπτεται το 21,31% των μαθητών,
- b. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων: απορρίπτεται το 22,12% των μαθητριών
- c. Κοινά δημοτικά σχολεία: απορρίπτεται το 13,93% των μαθητών και το 17,34% των μαθητριών.

Προσδιορίζοντας τα παραπάνω ποσοστά απόρριψης των μαθητών για κάθε τάξη ξεχωριστά (βλ. πίνακα 109, κεφ. 5), παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά απόρριψης των μαθητών εμφανίζονται στην Α΄ τάξη και μειώνονται στις μεγαλύτερες τάξεις των σχολείων. Συγκεκριμένα εμφανίζονται:

1) Εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών:

- a. Α΄ τάξη:
  - i. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων 42,79%,
  - ii. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων 42,29%,
  - iii. Κοινά δημοτικά σχολεία 54,17%,
- b. Δ΄ τάξη :
  - i. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων 25,95%,
  - ii. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων 18,35%,
  - iii. Κοινά δημοτικά σχολεία 22,73%,
- c. Στ΄ τάξη:
  - i. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων 27,82%,
  - ii. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων 12,89%,

2) Εκπαιδευτική Περιφέρεια Πειραιώς:

- a. Α΄ τάξη:
  - i. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων 30,28%,
  - ii. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων 0%,
  - iii. Κοινά δημοτικά σχολεία 21,67%,
- b. Δ΄ τάξη :
  - i. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων 20,22%,
  - ii. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων 7,16%,
  - iii. Κοινά δημοτικά σχολεία 10,53%,
- c. Στ΄ τάξη:
  - i. Πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων 31,52%,

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

ii. Πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων 4,51%,

Ειδικότερα τα ποσοστά απόρριψης των μαθητών των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής, τα αρχεία των οποίων έχουν εντοπισθεί και μελετηθεί παρουσιάζεται ως εξής:

- 1) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων: την περίοδο 1907-1922, απορρίπτονται κατά μέσο όρο το 30,93% των μαθητών, (Α΄ τάξη: 44,72%, Β΄ τάξη: 25,75%, Γ΄ τάξη: 17,45%, Δ΄ τάξη: 17,76%, Ε΄ τάξη: 18,65% και Στ΄ τάξη: 0%).
- 2) Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων: την περίοδο 1920-1922, απορρίπτονται κατά μέσο όρο το 16,41% των μαθητριών, (Α΄ τάξη: 23,85%, Β΄ τάξη: 11,11%, Γ΄ τάξη: 6,82%, Δ΄ τάξη: 13,33% και Ε΄ τάξη: 0%).
- 3) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας: την περίοδο 1905-1922, απορρίπτονται κατά μέσο όρο το 23,62% των μαθητών, (Α΄ τάξη: 34,13%, Β΄ τάξη: 13,75%, Γ΄ τάξη: 16,35% και Δ΄ τάξη: 17,46%).
- 4) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου: την περίοδο 1903-1922, απορρίπτονται κατά μέσο όρο το 32,63% των μαθητών, (Α΄ τάξη: 43,86%, Β΄ τάξη: 29,74%, Γ΄ τάξη: 25,44%, Δ΄ τάξη: 24,64%, Ε΄ τάξη: 15,88% και Στ΄ τάξη: 17,14%).
- 5) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα: την περίοδο 1914-1922, απορρίπτονται κατά μέσο όρο το 27,72% των μαθητών, (Α΄ τάξη: 47,97%, Β΄ τάξη: 15,94%, Γ΄ τάξη: 11,11%, Δ΄ τάξη: 31,82% και Ε΄ τάξη: 37,61%).
- 6) Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου: την περίοδο 1903-1922, απορρίπτονται κατά μέσο όρο το 26,67% των μαθητών. (Α΄ τάξη: 43,38%, Β΄ τάξη: 14,88%, Γ΄ τάξη: 7,04%, Δ΄ τάξη: 16,60%, Ε΄ τάξη: 19,55% και Στ΄ τάξη: 3,13%).

Τα μεγαλύτερα ποσοστά απόρριψης των μαθητών εμφανίζονται στις μικρότερες τάξεις των σχολείων και ιδιαίτερα στην Α΄ τάξη αυτών.

Την ίδια περίοδο 1897-1922, κατά την οποία η φοίτηση των μαθητών στα δημοτικά σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής παρουσιάζει τις παραπάνω όψεις, στον τομέα των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων παρουσιάζονται ορισμένες αντιφάσεις που δημιουργούν ένα κλίμα προβληματισμού και αναζήτησης στους εκπαιδευτικούς. Τα πρώτα αναλυτικά προγράμματα για τα δημοτικά σχολεία δημοσιεύονται το 1894 και αναφέρονται σε κάθε είδος δημοτικού σχολείου ξεχωριστά. Τα προγράμματα αυτά παραμένουν τα ίδια μέχρι το 1913. Ωστόσο, το 1895 ο νόμος ΒΤΜΘ΄, το 1899 ο νόμος ΒΧΚΑ΄ και το 1905 ο νόμος Γ7Η΄ τροποποιούν τα δεδομένα της εκπαίδευσης, χωρίς να ακολουθεί ανάλογη τροποποίηση των αναλυτικών προγραμμάτων, ούτε έκδοση νέων τα οποία να αφορούν τα είδη των δημοτικών σχολείων που αυτός προβλέπει (πλήρη και κοινά δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων και

γραμματοδιδασκαλεία). Την έλλειψη αυτή αναλαμβάνουν να καλύψουν οι επιθεωρητές του Νομού Αττικής, οι οποίοι με εγκυκλίους που αποστέλλουν στα δημοτικά σχολεία του Νομού, προτείνουν στους εκπαιδευτικούς να εφαρμόζουν όποιο από τα αναλυτικά προγράμματα του 1894 ταιριάζει στον τύπο του σχολείου τους ενσωματώνοντας παράλληλα και τις διατάξεις του των νόμων και των Β.Δ. που αφορούν στη διδασκαλία της γυμναστικής.

Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων δίνουν επίσης στους δασκάλους των σχολείων σαφείς και λεπτομερείς οδηγίες για την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων, για τη σύνταξη των ωρολογίων προγραμμάτων τους καθώς και για τη διδασκαλία των μαθημάτων, καθορίζοντας έτσι σαφή πλαίσια μέσα στα οποία οφείλει να κινηθεί ο εκπαιδευτικός κατά τη διδασκαλία του στο σχολείο.

Το 1913, ψηφίζονται τα νέα αναλυτικά προγράμματα των δημοτικών σχολείων. Ωστόσο, τα νέα αυτά προγράμματα αφορούν μόνο τα πλήρη δημοτικά σχολεία με αποτέλεσμα να πρέπει αυτά να προσαρμοστούν έτσι ώστε να μπορούν να εφαρμοστούν και στα κοινά δημοτικά σχολεία. Η προσαρμογή αυτή ανατίθεται από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως στους επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων κάθε νομού.

Η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία, την περίοδο 1917-1920, δημιουργεί νέα δεδομένα στην εκπαίδευση. Την ενημέρωση των δασκάλων για τη φιλοσοφία της μεταρρυθμιστικής αυτής προσπάθειας αναλαμβάνουν οι Ανώτεροι Επόπτες, οι οποίοι δίνουν μια σειρά μαθημάτων στους δασκάλους, ξεκινώντας από την Αθήνα και τον Πειραιά. Παράλληλα οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής με εγκυκλίους τους παρουσιάζουν διδακτικές προτάσεις για διάφορα μαθήματα του δημοτικού σχολείου.

III. Εκπαιδευτικό προσωπικό.

Το εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων του Νομού Αττικής αποτελείται από Α/θμους, Β/θμους και Γ/θμους δασκάλους καθώς και από γραμματιστές, μέχρι το 1905, και υποδιδασκάλους, από το 1905 και μετά. Οι γραμματιστές και οι υποδιδάσκαλοι αποτελούν το μικρότερο ποσοστό όλων των εκπαιδευτικών του νομού Αττικής. Αντίθετα παρατηρούμε αύξηση των Α/θμιων δασκάλων και των Β/θμιων διδασκαλιστών. Θα πρέπει να τονίσουμε επίσης, ότι σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922 οι άνδρες εκπαιδευτικοί υπερτερούν των γυναικών εκπαιδευτικών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία του Νομού Αττικής.

Οι μισθολογικές απολαβές των εκπαιδευτικών διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλλο τους, ανεξάρτητα από το βαθμό τον οποίο έχουν οι εκπαιδευτικοί. Οι άνδρες εκπαιδευτικού αμείβονται περισσότερο από τις γυναίκες εκπαιδευτικούς που έχουν τον

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922
ίδιο βαθμό. Οι Α/θμιοι δάσκαλοι αμείβονται κατά 25% περισσότερο σε σχέση με το μισθό των Αθ/μιών διδασκαλισσών και οι Β/θμιοι δάσκαλοι και 9% περισσότερο σε σχέση με το μισθό των Β/θμιων διδασκαλισσών. Εξαίρεση αποτελούν οι Γ/θμιοι και οι Γ/θμιες εκπαιδευτικοί, οι οποίοι αμείβονται το ίδιο.

Οι αμοιβές των εκπαιδευτικών παραμένουν για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα σταθερές. Το αίτημα για αύξηση των αποδοχών των εκπαιδευτικών παραμένει σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922. Πολλές φορές μάλιστα, οι εκπαιδευτικοί προχωρούν σε διαβήματα, ζητώντας αύξηση των αποδοχών τους. Παράλληλα συχνά παρατηρείται καθυστέρηση στην καταβολή των μισθών τους, λόγω μη έγκαιρης υπογραφής των αναγκαίων παραστατικών από τους δήμους.

IV. Διδακτικά βιβλία.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας (1897-1907) της περιόδου 1897-1922, τα ζητήματα των διδακτικών βιβλίων ρυθμίζονται από το Νόμο ΒΤΓ΄ του 1895, και τα διδακτικά βιβλία εγκρίνονται χωρίς να παρατηρούνται «διαταραχές» στη διαδικασία εφαρμογής του νόμου. Το 1907, αλλάζει η πολιτική για τα διδακτικά βιβλία, με τη ψήφιση του νόμου ΓΣΑ΄, η εφαρμογή του οποίου ανέδειξε μια σειρά προβλημάτων, για τη λύση των οποίων ψηφίστηκαν τροποποιητικοί νόμοι. Η πρώτη έγκριση βιβλίων μετά την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου έρχεται το 1910 και αφορά την τετραετία 1910-1914. Τα βιβλία αυτά θα συνεχίσουν να χρησιμοποιούνται και μετά τη λήξη της τετραετίας και μέχρι το 1917, με σχετική νομοθετική ρύθμιση.

Ακολουθεί η περίοδος 1917-1920 κατά την οποία εισάγεται η δημοτική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο. Τα βιβλία που εγκρίνονται την περίοδο αυτή είναι γραμμένα στη δημοτική γλώσσα, υλοποιώντας ανάλογες τροποποιήσεις και στα αναλυτικά προγράμματα των δημοτικών σχολείων.

Η αλλαγή των πολιτικών δεδομένων στη χώρα, μετά τις εκλογές του 1920, οδηγεί στην επαναφορά των σχολικών βιβλίων των προ του 1917 εγκεκριμένων.

V. Υλικοτεχνική υποδομή.

Οι ανάγκες για σχολικά κτίρια είναι μεγάλες. Η ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων απαιτεί μια σημαντική οικονομική δαπάνη, για αυτό και καθορίζονται κανόνες για να οριστεί μια σειρά στην οικοδόμηση νέων κτιρίων. Οι ανάγκες στέγασης των δημοτικών σχολείων απαιτούν άμεση αντιμετώπιση, γι αυτό και η μίσθωση κτιρίων για σχολική χρήση προβάλλει ως η μοναδική άμεση λύση. Για το λόγο αυτό δημοσιεύονται και σχετικές νομοθετικές διατάξεις οι οποίες ρυθμίζουν τις λεπτομέρειες μίσθωσης κτιρίων ως διδακτήρια.

Στο Νομό Αττικής κατά τη διάρκεια της περιόδου 1897-1922, αυξάνονται σημαντικά οι μισθώσεις κτιρίων. Συγκεκριμένα:

1) το σχολικό έτος 1900-1901, σε σύνολο 137 διδακτηρίων, το 57,66% είναι μισθωμένα,

2) το σχολικό έτος 1907-1908, σε σύνολο 150 διδακτηρίων το 61,33% είναι μισθωμένα και

3) το σχολικό έτος 1918-1919, σε σύνολο 186 διδακτηρίων το 67,21% είναι μισθωμένα.

Παρατηρούμε ότι η αύξηση των σχολικών κτιρίων καλύπτεται με μισθώσεις, γεγονός που επιβαρύνει τους δημοτικούς προϋπολογισμούς με μεγαλύτερα έξοδα για την στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση.

Μια άλλη παράμετρος που επηρεάζει την εκπαίδευση των μαθητών είναι η υγιεινή των κτιρίων που χρησιμοποιούνται ως διδακτήρια. Οι εκθέσεις των σχολικών ιατρών αναδεικνύουν την άσχημη κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα διδακτήρια και επιβεβαιώνουν ανάλογες αναφορές των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων. Τα διδακτήρια του Νομού Αττικής, στο τέλος του σχολικού έτους 1915-1916, παρουσιάζουν την εξής εικόνα:

1) το 25% των διδακτηρίων είναι υγιεινά,

2) το 34,90% των διδακτηρίων είναι μετρίως υγιεινά και

3) το 40,10% των διδακτηρίων είναι ανθυγιεινά.

Αν στα παραπάνω στοιχεία συνυπολογίσουμε και το μεγάλο αριθμό μαθητών που συνωστίζονται στις αίθουσες των διδακτηρίων, αντιλαμβανόμαστε τις αρνητικές επιπτώσεις που υπάρχουν στην υγεία των μικρών μαθητών.

VI. Διοίκηση της εκπαίδευσης.

Στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας της εκπαίδευσης βρίσκεται ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Την περίοδο 1897-1922 περνούν από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 42 υπουργοί, εκ των οποίων οι μακροβιότεροι σε αυτό είναι δύο υπουργοί των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου ο Ι. Τσιριμώκος από το Μάρτιο του 1912 μέχρι 19/2/1915 και ο Δ. Δίγκας από 13/6/1917 μέχρι 22/11/1920. Κατά τη διάρκεια της θητείας στους έχουμε τα αναλυτικά προγράμματα του 1913 και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 1917-1920, με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία.

Τα νομοθετικό έργο του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών περιορίζεται κυρίως στην έκδοση κανονιστικών Βασιλικών Διαταγμάτων και τροποποιητικών νόμων, οι οποίοι επιλύουν προβλήματα που έχουν παρουσιαστεί από την εφαρμογή άλλων νομοθετικών διατάξεων. Εξαιρέση αποτελούν οι θητείες των δύο παραπάνω Υπουργών των

Ηλίας Χρ. Δήμος: Η Βασική Εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922

Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, κατά τη διάρκεια των οποίων έχουμε μια σειρά σημαντικών νομοθετημάτων όπως τα αναλυτικά προγράμματα του 1913, η σύσταση σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων το 1914 καθώς και η κωδικοποίηση των σχετικών με την εκπαίδευση νόμων, το 1917.

Ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως ασκεί την εποπτεία του δια των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων κάθε νομού. Στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, ο Σ. Προφαντόπουλος, είναι ο επιθεωρητής με την μεγαλύτερη θητεία. Θα πρέπει να τονίσουμε ωστόσο, ότι οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων προέρχονται κατά κύριο λόγο από τη μέση εκπαίδευση. Δίνεται ωστόσο, και η δυνατότητα να διορισθούν δάσκαλοι με αυξημένα τυπικά προσόντα, ως επιθεωρητές, ύστερα από σχετικές εξετάσεις.

Το Εποπτικό Συμβούλιο είναι το συλλογικό όργανο κάθε νομού που συμμετέχει στη διοίκηση της εκπαίδευσης. Πρόεδρος του Εποπτικού Συμβουλίου, μέχρι το 1911, είναι ο επίσκοπος του νομού, στο γραφείο του οποίου γίνονται και οι συνεδριάσεις. Στο Εποπτικό Συμβούλιο συμμετέχουν επίσης εκτός του επιθεωρητή και ο αρχαιότερος γυμνασιάρχης του νομού και δύο αιρετά μέλη που προτείνονται από το Δημοτικό συμβούλιο της πρωτεύουσας του νομού. Η παρουσία του επισκόπου, ως προέδρου, και του γυμνασιάρχη, ως μέλος του Εποπτικού Συμβουλίου, το οποίο έχει αυξημένες αρμοδιότητες για τη στοιχειώδη εκπαίδευση του νομού, αποτελούν παράγοντες εξουσίας, που δεν έχουν σχέση με τη στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση. Παράλληλα, απουσιάζουν από το Εποπτικό Συμβούλιο εκπρόσωποι των εκπαιδευτικών, καθώς και τα δύο αιρετά μέλη του αποτελούν επιλογή του Δημοτικού Συμβουλίου της πρωτεύουσας του νομού και είναι ελεύθεροι επαγγελματίες χωρίς να έχουν άμεση σχέση με την εκπαίδευση.

Η σύνθεση του Εποπτικού Συμβουλίου αλλάζει μετά το 1911 και ο επίσκοπος αντικαθίσταται από τον αρχαιότερο δικαστικό λειτουργό του νομού.

Η σύνθεση του Εποπτικού Συμβουλίου τροποποιείται ξανά το 1914. Προβλέπεται τότε η αντικατάσταση των δύο αιρετών μελών που προτείνονταν από το Δημοτικό Συμβούλιο της πρωτεύουσας του νομού, από δύο επιστήμονες, οι οποίοι εκλέγονται από την εκπαιδευτική κοινότητα, χωρίς ωστόσο, αυτοί να είναι δάσκαλοι. Έτσι στο Εποπτικό Συμβούλιο εξακολουθεί να μην υπάρχει εκπρόσωπος, που να προέρχεται από την εκπαιδευτική κοινότητα του νομού.

Η τελευταία βαθμίδα στη διοικητική πυραμίδα των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης είναι οι διευθυντές των σχολείων. Μέχρι το 1905, διευθυντές των δημοτικών σχολείων τοποθετούνται οι αρχαιότεροι σε βαθμό εκπαιδευτικοί του σχολείου. Από το 1905 και μετά οι διευθυντές τοποθετούνται με βάση την κατάταξή τους σε αξιολογικό πίνακα που προκύπτει ύστερα από διαδικασία εξετάσεων.

VII. Παιδαγωγικές και διδακτικές αρχές.

Η σύνθετη κατάσταση των σχολείων, γίνεται προσπάθεια να ισορροπήσει με την παρέμβαση-καθοδήγηση των επιθεωρητών του νομού, οι οποίοι με αναλυτικές εγκυκλίους προσπαθούν να καθοδηγήσουν τους δασκάλους πάνω σε θέματα που άπτονται τόσο της λειτουργίας των σχολείων, όσο και της παιδαγωγικής και διδακτικής τους αρτιότητας. Οι εγκύκλιοι των επιθεωρητών καθορίζουν με πολύ μεγάλη λεπτομέρεια κάθε πτυχή της διδασκαλίας, διδακτικές προσεγγίσεις συγκεκριμένων αντικείμενων, τοποθέτηση μαθητών στην τάξη, ποινές, δημιουργώντας ένα σαφές πλαίσιο λειτουργίας στους εκπαιδευτικούς, το οποίο γίνεται ακόμη πιο ασφυκτικό αν λάβουμε υπόψη μας την εξουσία που διαθέτουν οι επιθεωρητές επί των εκπαιδευτικών.

Τα μαθήματα των Ανωτέρων Εποπτών αποτέλεσαν την πιο σημαντική και αξιόλογη προσπάθεια παιδαγωγικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Οι Ανώτεροι Επόπτες, στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 1917-1920, προσεγγίζουν την ουσία του προβλήματος της στοιχειώδους εκπαίδευσης, η οποία είναι η στάση του ίδιου του δασκάλου, τα πιστεύω του και η επιθυμία του να αλλάξει πραγματικά η εκπαίδευση.

Η βασική εκπαίδευση στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο των μαθητών, το χρόνο φοίτησης, παρουσιάζοντας διαφορετικά *minimum* εκπαίδευσης (4-6 χρόνια), και τα μαθήματα που διδάσκονται. Έτσι η έννοια της υποχρεωτικής φοίτησης οδηγεί σε μαθητές δύο κατηγοριών ανάλογα με το είδος του σχολείου στο οποίο φοιτούν και τα μαθήματα που έχουν διδαχθεί, παρά το γεγονός ότι στο Νομό Αττικής τα γραμματοδιδασκαλεία, μέχρι το 1905, και τα κοινά δημοτικά σχολεία μέχρι το 1921 αποτελούν ένα μικρό ποσοστό των σχολείων, το οποίο βαίνει μειούμενο με την πάροδο των χρόνων. Τα χαρακτηριστικά αυτά διαρκούν μέχρι το τέλος της περιόδου, όταν η νομοθετική εξίσωση των κοινών δημοτικών σχολείων με τα μονοτάξια πλήρη δημοτικά σχολεία, ανοίγει ευοίωνες προοπτικές για την άρση των ανισοτήτων ως προς το χρόνο φοίτησης και την παρεχόμενη γνώση στους μαθητές. Αντιμετωπίζει σοβαρές απώλειες μαθητικού πληθυσμού λόγω των ποσοστών μη φοίτησης και ταυτόχρονα παρουσιάζει υψηλά ποσοστά απόρριψης μαθητών ιδιαίτερα στις μικρές τάξεις. Παράλληλα όλα αυτά τα χρόνια, 1897-1922, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα υποδομών, τα οποία ωστόσο δεν είναι εύκολο να αντιμετωπιστούν, λόγω των υψηλών οικονομικών απαιτήσεων. Επιλέγεται έτσι η λύση της μίσθωσης διδακτηρίων για την κάλυψη των κτιριακών αναγκών.

Γενικότερα Συμπεράσματα

Η αναλυτική παρουσίαση των όψεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής την περίοδο 1897-1922, μας οδηγεί σε ορισμένα γενικότερα συμπεράσματα σχετικά με τη στοιχειώδη εκπαίδευση.

Η παρεχόμενη εκπαίδευση στα σχολεία θα πρέπει να αφουγκράζεται τις αλλαγές που συμβαίνουν στις δομές μιας κοινωνίας. Άλλωστε οι εκπαιδευτικές και κοινωνικές αλλαγές θα πρέπει να αποτελούν παράλληλες διαδικασίες.

Η διαρκής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, οι υποδομές στην εκπαίδευση και τα κατάλληλα εκπαιδευτικά εργαλεία αποτελούν βασικά προαπαιτούμενα για τη σωστή και αποτελεσματική λειτουργία της εκπαίδευσης.

Οι όποιες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις προγραμματίζονται θα πρέπει να βασίζονται σε βαθιά και εκτενή μελέτη της εκπαιδευτικής πραγματικότητας και να αποτελούν προϊόν μιας γενικότερης κοινωνικής αποδοχής από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (εκπαιδευτικούς, γονείς, μαθητές, επιστημονική κοινότητα) και όχι αποτέλεσμα μιας στενής κομματικής απόφασης, διότι έτσι περιορίζονται τα αποτελέσματά της και υπάρχει ορατός ο κίνδυνος των συχνών και επανειλημμένων αλλαγών. Άλλωστε η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης έχει να παρουσιάσει αρκετά παραδείγματα μεταρρυθμίσεων-αντιμεταρρυθμίσεων.

Τέλος, πιστεύουμε ότι, με την διερεύνηση των πηγών και την παρουσίαση στοιχείων από πρωτογενές υλικό, μέσα από τα αρχεία των σχολείων της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922, συμβάλλουμε στην πλήρη παρουσίαση της εξέλιξης της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης στο Νομό Αττικής σε μια σημαντική χρονική περίοδο. Ειδικότερα καταγράψαμε πλήρως το νομοθετικό πλαίσιο της στοιχειώδους εκπαίδευσης καθώς και τις όψεις της εκπαιδευτικής πραγματικότητας, ευελπιστώντας ότι συμβάλλουμε έτσι στην παραπέρα ιστορική μελέτη και έρευνα της ελληνικής εκπαίδευσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Α΄ Μέρος.

Κεφάλαιο 1.

Πίνακας 1: Πίνακας εσόδων που εκχωρήθηκαν στη Διεθνή Οικονομική Επιτροπή.....	34
Πίνακας 2: Πίνακας με απολογιστικά στοιχεία των ετών 1899-1909.....	35
Πίνακας 3: Πίνακας καθυστερήσεων φόρων.....	35
Πίνακας 4: Πίνακας εξωτερικού εμπορίου 1897-1922.....	40
Πίνακας 5: Πίνακας δασμών	40
Πίνακας 6: Πίνακας εμπορικής ναυτιλίας.....	41
Πίνακας 7: Πίνακας με τις απώλειες πλοίων	41
Πίνακας 8: Πίνακας με την αποστολή γραμματίων από τις ΗΠΑ στην Ελλάδα	43
Πίνακας 9: Πίνακας με την εξέλιξη του πληθυσμού Αθήνας - Πειραιά	43

Β΄ Μέρος.

Κεφάλαιο 1.

Πίνακας 1: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1896.....	79
Πίνακας 2: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1907.....	80
Πίνακας 3: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1920.....	81
Πίνακας 4: Πληθυσμός του Νομού Αττικής κατά την απογραφή του 1920 με βάση τους παλαιούς Δήμους..	82
Πίνακας 5: Μεταβολή του πληθυσμού του Νομού Αττικής κατά την περίοδο 1896 - 1920.....	82

Κεφάλαιο 2.

Πίνακας 1: Αντικείμενα και ώρες διδασκαλίας τους στα νηπιαγωγεία	102

Κεφάλαιο 3.

Πίνακας 1: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	184
Πίνακας 2: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αθηναίων το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	185
Πίνακας 3: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Θορυκίων το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	186
Πίνακας 4: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Θορυκίων το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	186
Πίνακας 5: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Λαυρεωτικής το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	187
Πίνακας 6: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Λαυρεωτικής το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	187
Πίνακας 7: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	188
Πίνακας 8: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	188
Πίνακας 9: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	189
Πίνακας 10: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	190
Πίνακας 11: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	190
Πίνακας 12: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	191
Πίνακας 13: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	192
Πίνακας 14: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	192

Πίνακας 15: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αχαρνών το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	193
Πίνακας 16: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αχαρνών το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	193
Πίνακας 17: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	194
Πίνακας 18: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ωρωπίων το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	194
Πίνακας 19: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αιγινιτών το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	195
Πίνακας 20: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αιγινιτών το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	195
Πίνακας 21: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αγκιστριού το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	196
Πίνακας 22: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Αγκιστριού το σχολικό έτος 1907 – 1908.....	196
Πίνακας 23: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	197
Πίνακας 24: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	197
Πίνακας 25: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	198
Πίνακας 26: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ειδυλίας το σχολικό έτος 1907 - 1908.....	198
Πίνακας 27: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ερυθρών το σχολικό έτος 1900 – 1901.....	199
Πίνακας 28: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ερυθρών το σχολικό έτος 1907 – 1908.....	199
Πίνακας 29: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ελευσίνος το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	200
Πίνακας 30: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Ελευσίνος το σχολικό έτος 1907 – 1908.....	200
Πίνακας 31: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Σαλαμίνος το σχολικό έτος 1900 - 1901.....	201
Πίνακας 32: Λειτουργούντα σχολεία του δήμου Σαλαμίνος το σχολικό έτος 1907 – 1908.....	201
Πίνακας 33: Λειτουργούντα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Αθηνών το σχολικό έτος 1917 – 1918	202
Πίνακας 34: Λειτουργούντα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Πειραιώς το σχολικό έτος 1917 - 1918	203
Πίνακας 35: Λειτουργούντα σχολεία του νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922.....	203
Πίνακας 36: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων καὶ των Γραμματείων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	208
Πίνακας 37: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων τοῦ Δήμου Ἀθηναίων.....	208
Πίνακας 38: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Ἀθηναίων.....	209
Πίνακας 39: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ἀθηναίων.....	210
Πίνακας 40: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Ἀθηναίων.....	211
Πίνακας 41: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματείων τοῦ Δήμου Θορικών κατά το σχολικόν έτος 1900-1901.....	212
Πίνακας 42: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων τοῦ Δήμου Θορικών.....	212
Πίνακας 43: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικών.....	212
Πίνακας 44: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Θορικών.....	213
Πίνακας 45: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Θορικών.....	213
Πίνακας 46: Αριθμός μαθητών στατιστικῶς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματείων τοῦ Δήμου Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικόν έτος 1900-1901.....	214
Πίνακας 47: Αριθμός μαθητών των Δημοτικῶν Σχολείων τῶν θηλέων τοῦ Δήμου Λαυρεωτικῆς κατά το σχολικόν έτος 1900-1901.....	214
Πίνακας 48: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικῆς το σχολικό έτος 1907-1908.....	215
Πίνακας 49: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικῶν Σχολείων των θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικῆς το σχολικό έτος 1907-1908.....	215
Πίνακας 50: Αριθμός μαθητών τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ τῶν Γραμματείων τοῦ Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικόν έτος 1900-1901.....	216

Πίνακας 51: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901	216
Πίνακας 52: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908	217
Πίνακας 53: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908	217
Πίνακας 54: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Κρωπίας το σχολικό έτος 1907-1908	218
Πίνακας 55: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματείων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	218
Πίνακας 56: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	218
Πίνακας 57: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908	219
Πίνακας 58: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908	220
Πίνακας 59: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Μαραθώνος το σχολικό έτος 1907-1908	220
Πίνακας 60: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματείων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901	221
Πίνακας 61: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	221
Πίνακας 62: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908	222
Πίνακας 63: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908	223
Πίνακας 64: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Πειραιέων το σχολικό έτος 1907-1908	223
Πίνακας 65: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματείων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901	224
Πίνακας 66: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1900-1901	224
Πίνακας 67: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1907-1908	225
Πίνακας 68: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Φυλής το σχολικό έτος 1907-1908	225
Πίνακας 69: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματείων του Δήμου Άχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901	226
Πίνακας 70: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Άχαρνών κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	226
Πίνακας 71: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Άχαρνών.....	227
Πίνακας 72: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Άχαρνών το σχολικό έτος 1907-1908	227
Πίνακας 73: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Άχαρνών	228

Πίνακας 74: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Ώρωπίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	228
Πίνακας 75: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Ώρωπίων το σχολικό έτος 1907-1908.....	229
Πίνακας 76: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Ώρωπίων.....	229
Πίνακας 77: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Ώρωπίων.....	230
Πίνακας 78: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Αίγινητών κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	230
Πίνακας 79: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αίγινητών κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	231
Πίνακας 80: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Αίγινητών το σχολικό έτος 1907-1908.....	231
Πίνακας 81: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Αίγινητών το σχολικό έτος 1907-1908.....	232
Πίνακας 82: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Αίγινητών το σχολικό έτος 1907-1908.....	232
Πίνακας 83: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Άγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	233
Πίνακας 84: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Άγκιστριού το σχολικό έτος 1907-1908.....	233
Πίνακας 85: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	234
Πίνακας 86: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	234
Πίνακας 87: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907-1908.....	235
Πίνακας 88: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Μεγαρέων το σχολικό έτος 1907-1908.....	235
Πίνακας 89: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Είδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	236
Πίνακας 90: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Είδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	236
Πίνακας 91: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Είδυλίας.....	236
Πίνακας 92: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Είδυλίας.....	237
Πίνακας 93: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	237
Πίνακας 94: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έρυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	238
Πίνακας 95: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Έρυθρών το σχολικό έτος 1907-1908.....	238
Πίνακας 96: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έρυθρών το σχολικό έτος 1907-1908.....	239
Πίνακας 97: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Έλευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	239

Πίνακας 98: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έλευσίνος κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	240
Πίνακας 99: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Έλευσίνος το σχολικό έτος 1907-1908.....	240
Πίνακας 100: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Έλευσίνος το σχολικό έτος 1907-1908.....	241
Πίνακας 101: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των αρρένων και των Γραμματειών του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	241
Πίνακας 102: Αριθμός μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	242
Πίνακας 103: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των αρρένων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908.....	242
Πίνακας 104: Αριθμός μαθητών των πλήρων Δημοτικών Σχολείων των θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908.....	243
Πίνακας 105: Αριθμός μαθητών των κοινών Δημοτικών Σχολείων του Δήμου Σαλαμίνας το σχολικό έτος 1907-1908.....	243
Πίνακας 106: Αριθμός μαθητών των λειτουργούντων πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς.....	244
Πίνακας 107: Αριθμός μαθητών των μη λειτουργούντων πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς.....	245
Πίνακας 108: Αριθμός εγγραφέντων και φοιτούντων μαθητών ανά τάξη των πλήρων δημοτικών.....	246
Πίνακας 109: Πίνακας ποσοστών μη φοίτησης και απόρριψης μαθητών ανά τάξεις των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών Αθηνών και Πειραιώς το σχολικό έτος 1917-1918.....	247
Πίνακας 110: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Σπάτων.....	253
Πίνακας 111: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Σπάτων.....	254
Πίνακας 112: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Κερατέας.....	259
Πίνακας 113: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαροκοπούλου.....	264
Πίνακας 114: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Μαραθώνα.....	267
Πίνακας 115: Πίνακας στοιχείων φοίτησης Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου.....	269
Πίνακας 116: Ωρολόγιο πρόγραμμα του Ιωάννη Μεγαρέως.....	277
Πίνακας 117: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και έξι δασκάλους.....	279
Πίνακας 118: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και πέντε δασκάλους.....	280
Πίνακας 119: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και τέσσερεις δασκάλους.....	281
Πίνακας 120: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και τρεις δασκάλους.....	282
Πίνακας 121: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και δύο δασκάλους.....	283
Πίνακας 122: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και έναν δασκάλο.....	285
Πίνακας 123: Ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου που έχει έξι τάξεις και έναν δασκάλο.....	287
Πίνακας 124: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων και στα γραμματεία του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	300
Πίνακας 125: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	301
Πίνακας 126: Πίνακας δασκάλων και γραμματιστών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	301

Πίνακας 151: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	312
Πίνακας 152: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ερυθρών.....	313
Πίνακας 153: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	313
Πίνακας 154: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων.....	316
Πίνακας 155: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	317
Πίνακας 156: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αθηναίων.....	318
Πίνακας 157: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου.....	319
Πίνακας 158: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Πειραιέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	319
Πίνακας 159: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Πειραιέων.....	320
Πίνακας 160: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	320
Πίνακας 161: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αχαρνών κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	321
Πίνακας 162: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αχαρνών.....	321
Πίνακας 163: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Θορικήων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	322
Πίνακας 164: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Θορικήων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	322
Πίνακας 165: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Θορικήων.....	323
Πίνακας 166: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	324
Πίνακας 167: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Κρωπίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	324
Πίνακας 168: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Κρωπίας.....	324
Πίνακας 169: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	325
Πίνακας 170: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Λαυρεωτικής κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	325
Πίνακας 171: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	326
Πίνακας 172: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Μαραθώνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	326
Πίνακας 173: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Μαραθώνος.....	327
Πίνακας 174: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	327
Πίνακας 175: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Φυλής κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	328
Πίνακας 176: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	328
Πίνακας 177: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ωρωπίων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	329

Πίνακας 178: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Ωρωπίων	329
Πίνακας 179: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αιγινητών κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	330
Πίνακας 180: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Αιγινητών κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	330
Πίνακας 181: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Αιγινητών.....	331
Πίνακας 182: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Αγκιστριού κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	331
Πίνακας 183: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	332
Πίνακας 184: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Μεγαρέων κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	332
Πίνακας 185: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908	333
Πίνακας 186: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ειδυλίας κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	333
Πίνακας 187: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908	334
Πίνακας 188: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ελευσίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908	334
Πίνακας 189: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908	335
Πίνακας 190: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Ερυθρών κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	335
Πίνακας 191: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων του Δήμου Σαλαμίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	336
Πίνακας 192: Πίνακας διδασκαλισσών που υπηρετούν στα πλήρη δημοτικά σχολεία θηλέων του Δήμου Σαλαμίνος κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	336
Πίνακας 193: Πίνακας δασκάλων που υπηρετούν στα κοινά δημοτικά σχολεία του Δήμου Σαλαμίνος.....	337
Πίνακας 194: Πίνακας που παρουσιάζει τους δασκάλους του Νομού Αττικής ανάλογα με την κατάταξή τους σε κατηγορίες.....	337
Πίνακας 195: Πίνακας που παρουσιάζει τις δασκάλους του Νομού Αττικής ανάλογα με την κατάταξή τους σε κατηγορίες	337
Πίνακας 196: Πίνακας που παρουσιάζει το σύνολο του εκπαιδευτικού προσωπικού του Νομού Αττικής ανάλογα με την κατάταξή τους σε κατηγορίες	337
Πίνακας 197: Πίνακας που παρουσιάζει το σύνολο του εκπαιδευτικού προσωπικού του Νομού Αττικής ανάλογα με το φύλλο τους.....	337
Πίνακας 198: Πίνακας που παρουσιάζει τις μηνιαίες μισθολογικές απολαβές των ανδρών εκπαιδευτικών....	340
Πίνακας 199: Πίνακας που παρουσιάζει τις μηνιαίες μισθολογικές απολαβές των γυναικών εκπαιδευτικών.....	340
Πίνακας 200: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων αρρένων και των γραμματειών του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	350
Πίνακας 201: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Αθηναίων κατά το σχολικό έτος 1900-1901.....	351

Πίνακας 268: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων θηλέων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	385
Πίνακας 269: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των κοινών δημοτικών σχολείων του Δήμου Σαλαμίνας κατά το σχολικό έτος 1907-1908.....	385
Πίνακας 270: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των πλήρων δημοτικών σχολείων αρρένων, θηλέων και των κοινών δημοτικών σχολείων των εκπαιδευτικών περιφερειών του Νομού Αττικής.....	386
Πίνακας 271: Πίνακας που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής κατά την περίοδο 1897-1922.....	386
Πίνακας 272: Πίνακας που παρουσιάζει την ιγιεινή των διδακτηρίων του Νομού Αττικής.....	388
Πίνακας 273: Πίνακας των Υπουργών των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.....	391
Πίνακας 274: Πίνακας των Επιθεωρητών του Νομού Αττικής την περίοδο 1897-1922.....	391

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Β΄ Μέρος.

Κεφάλαιο 1.

Διάγραμμα 1: Μεταβολή του πληθυσμού της Επαρχίας Αττικής την περίοδο 1896 - 1920.....	83
Διάγραμμα 2: Μεταβολή πληθυσμού της Επαρχίας Αιγίνης την περίοδο 1896 - 1920.....	83
Διάγραμμα 3: Μεταβολή πληθυσμού της Επαρχίας Μεγαρίδος την περίοδο 1896 - 1920.....	84
Διάγραμμα 4: Μεταβολή του πληθυσμού του Νομού Αττικής την περίοδο 1896 - 1920	84

Κεφάλαιο 3.

Διάγραμμα 1: Μεταβολή Δημοτικών Σχολείων Αρρένων.....	203
Διάγραμμα 2: Μεταβολή Δημοτικών Σχολείων Θηλέων.....	204
Διάγραμμα 3: Μεταβολή Γραμματειών/Κοινών δημοτικών Σχολείων	204
Διάγραμμα 4: Εγγραφέντες μαθητές ανά εκπαιδευτική περιφέρεια στα σχολεία του Νομού Αττικής.....	247
Διάγραμμα 5: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων την περίοδο 1897-1922.....	254
Διάγραμμα 6: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων την περίοδο 1897-1922.....	255
Διάγραμμα 7: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας την περίοδο 1897-1922	260
Διάγραμμα 8: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαροπούλου την περίοδο 1897-1922..	265
Διάγραμμα 9: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα την περίοδο 1897-1922	268
Διάγραμμα 10: Φοίτηση μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου.....	271
Διάγραμμα 11: Δάσκαλοι του Νομού Αττικής ανά κατηγορίες	338
Διάγραμμα 12: Δασκάλες του Νομού Αττικής ανά κατηγορίες.....	338
Διάγραμμα 13: Σύνολο των εκπαιδευτικών του Νομού Αττικής ανά κατηγορίες.....	339
Διάγραμμα 14: Το εκπαιδευτικό προσωπικό ανά φύλλο του Νομού Αττικής.....	339
Διάγραμμα 15: Διάγραμμα που παρουσιάζει τη κτιριακή κατάσταση των δημοτικών σχολείων του Νομού Αττικής κατά την περίοδο 1897-1922	386

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασάκης Ι., *Η κατάσταση της Εκπαιδεύσεως*, εκδ. Τύποις Στέφανου Ν. Ταρουσοπούλου, Εν Αθήναις 1935.
- Ανδρέου Α., *Πηγές της ιστορίας της Νεοελληνικής εκπαίδευσης. Αρχεία - Αρχειακές Συλλογές, Βιβλιογραφία. Καταγραφή*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.
- Ανδρέου Α. - Παπακωνσταντίνου Γ., *Εξουσία και Οργάνωση-Διοίκηση του Εκπαιδευτικού συστήματος*, εκδ. Λιβάνης, Αθήνα 1994.
- Bell J., *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*, πρόλογος - εισαγωγή - απόδοση Ρήγα Α.-Β., εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999.
- Βάμβουκας Μ., *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*, εκδ. Γρηγόρη, Β' έκδοση, Αθήνα 1991.
- Βακαλόπουλος Α., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, ιστ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1999.
- Βασιλάκης Π. Γ., *Λόγος περί Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, εκδ. Τυπογραφείου Βιβλιεμπορείων Αποστολοπούλου, Εν Αθήναις 1902.
- Βόλτης Τ., *Αναγνωστικά Δύο Αιώνων στο Δημοτικό Σχολείο. 150 χρόνια παιδευτικής πορείας (1830-1984)*, εκδ. Σμυρνιωτάκη, Αθήνα 1997.
- Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί 1909*, τομ. Α' και Β', εκδ. Πατάκης, δ' έκδοση, Αθήνα 2000.
- Cohen L. - Manio L., *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, μετάφραση Μητσιοπούλου Χ. - Φιλοπούλου Μ., εκδ. Έκφραση Εκπαιδευτική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997.
- Γοντικάκης Κ. Σ., *Η παιδεία στην Κρήτη (1878-1889)*, εκδ. Βικελαία Βιβλιοθήκη - Δήμος Ηρακλείου, Ηράκλειο 1992.
- Dakin D., *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, δ' έκδοση, Αθήνα 1998.
- Δελμούζος Π. Α., *Σαν παραμύθι*, εκδ. Μπάϋρον, Αθήνα 1983.
- Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια ιστορίας)*, τομ. Α' και Β', Σειρά: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Εκδοτική Ερμής ΕΠΕ, Αθήνα 1983-84.
- Δημαράς Α., *Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο*, Σειρά: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, εκδ. Βιβλιπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Ανατύπωση 1997.
- Δημαράς Α., «Μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» στο *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης* (Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου

- 2000), Σειρά: Τεκμήρια-Μελέτες ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 15, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 17-24.
- Δημαράς Α. – Βασιλού-Παπαγεωργίου Β., *Από το κοντύλι στον Υπολογιστή. 1830-2000 Εκατόν εβδομήντα χρόνια ελληνική εκπαίδευση με λόγια και εικόνες*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008.
- Δημητρόπουλος Γ. Ε., *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας*, εκδ. “ΕΛΛΗΝ”, Γ΄ έκδοση, Αθήνα 2001.
- Eco U., *Πως γίνεται μια διπλωματική εργασία*, μετάφραση Κονδύλη Μ., εκδ. νήσος, Αθήνα 1994.
- Ευαγγελόπουλος Σ., *ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευση*, τεύχος Α΄ και Β΄, εκδ. Δανιά, Β΄ έκδοση, Αθήνα 1989.
- Ηλιάδου – Τάχου Σ., *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*, εκδ. Ηρόδοτος 2001.
- Θεοφιλίδης Χ., *Η Συγγραφή της Επιστημονικής Εργασίας. Από τη θεωρία στην πράξη*, εκδ. Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1995.
- Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.
- Κανδαράκης Γ. – Καρτσάκης Δ. – Μανωλάκης Κ., *Ελευθέριος Βενιζέλος Στα βήματά του ...*, εκδ. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος» - ΥΠΕΠΘ, Αθήνα – Χανιά 2006.
- Καραγιαννόπουλος Ι., *Εισαγωγή στην τεχνική της Επιστημονικής Ιστορικής Εργασίας*, εκδ. Βάνιας, (Γ΄ ανατύπωση), Θεσσαλονίκη 1993.
- Καψάλης Γ. Α. – Χαραλάμπους Φ. Δ., *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, εκδ. Έκφραση Εκπαιδευτική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995.
- Κρεμυδάς Β., *Νεότερη Ιστορία ελληνική και Ευρωπαϊκή*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1984
- Κυριακάτος Χ., *Η εν Ελλάδι Δημοτική Εκπαίδευσις και ο περί αυτής Γ΄Η΄ Νόμος*, εκδ. Βιβλιοπωλείον «ΑΙ ΜΧΟΥΣΑΙ» Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις 1906.
- Λεοντίδου Λ., *Πόλεις της σιωπής. Εργατικός Εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά, 1909-1940*, εκδ. Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1989.
- Λεοντσίνης Ν. Γ., *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995.
- Λεοντσίνης Ν. Γ., *Διδακτική της Ιστορίας. Γενική – τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996.
- Λεοντσίνης Ν. Γ., *Ιστορία – περιβάλλον και η διδακτική τους*, Αθήνα 1999.

- Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, έκδ. Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, Αθήνα 1942.
- Μεταξάς Ν., *Πρακτικά Μαθήματα Ορθογραφίας του δημοτικού σχολείου, Τάξις Β' τεύχος Α'*, έκδ. Τυπογραφείου των Καταστημάτων Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρου, Εν Αθήναις 1903.
- Μπακαλάκη Α. - Ελεγκίτου Ε., *Η Εκπαίδευση «Εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα*, έκδ. Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολαίας Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 9, Αθήνα 1987.
- Μπαμπούνης Χ., *Η Εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή Περίοδο. Διοικητική Οργάνωση και Εκπαιδευτική Λειτουργία*, έκδ. Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1999.
- Μπαμπούνης Χ., *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Ελλαδικός χώρος*, έκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.
- Μπαμπούνης Χ., *Όψεις Τοπικής Αυτοδιοίκησης στο ελληνικό κράτος. Διοικητική Οργάνωση, Πληθυσμός, Εκπαίδευση*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008.
- Μπουζάκης Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985) Εξαρτημένη Ανάπτυξη*, έκδ. Gutenberg, Β' έκδοση, Αθήνα 1987.
- Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση, τομ. Α' Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας, 1913, 1929*, Σειρά: Τεκμήρια-Μελέτες ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 5, έκδ. Gutenberg, Γ' έκδοση επαυξημένη, Αθήνα 2002.
- Μπουζάκης Σ., «Όψεις της ιστοριογραφίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», στο *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης* (Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000), Σειρά: Τεκμήρια-Μελέτες ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 15, έκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 71-82.
- Μπουζάκης Σ. - Τζήκας Χ. - Ανθόπουλος Κ., *Η Επιμόρφωση των Δασκάλων - Διδασκαλιστών και των Νηπιαγωγών στο Νεοελληνικό κράτος*, Σειρά: Τεκμήρια-Μελέτες ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 9, έκδ. Gutenberg, Αθήνα 2000.
- Μωραΐτου Γ. Δ., *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Γ' έκδοση, Αθήνα 1953.
- Νούτσος Χ., *Ιδεολογία και Εκπαιδευτική Πολιτική*, έκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986.
- Νούτσος Χ., *Ιστορία της Εκπαίδευσης και Ιδεολογία. Όψεις του Μεσοπολέμου*, έκδ. Ο Πολίτης, Αθήνα 1990.
- Παπαδημητρίου Ν. Σ., *Ιστορία του δημοτικού μας σχολείου, Μέρος Α' (1834-1895)*,

- Αθήνα 1950.
- Πανεπιστήμιο Αθηνών Μουσείο Ιστορίας της παιδείας, *Αι Αθήναι ως εκπαιδευτική πόλις από τον 19^ο προς τον 20^ο αιώνα*, εκδ. Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 1999.
- Παπακωνσταντίνου Π. - Ανδρέου Α., *Τα διδασκαλεία και η ανάπτυξη της παιδαγωγικής σκέψης 1875-1914*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα 1992.
- Παπανούτσου Π. Ε., *Α. Δελμούζος. Η ζωή του. Επιλογή από το έργο του*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής τραπεζής, Αθήνα 1978.
- Παρασκευόπουλου Π. Γ., *Οι Δήμαρχοι των Αθηνών (1835-1907). Μετά Προεισαγωγής περί Δημογεροντίας, Εν Αθήναις 1907*, Φωτογραφική Ανατύπωση, Δήμος Αθηναίων Πολιτιστικός Οργανισμός, Αθήνα 2001
- Σακκής Α. Δ., *Η Εκπαίδευση στις Νοτιοδυτικές Κυκλάδες κατά την Α΄ Οθωνική Περίοδο (1833-1843)*, εκδ. Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1997.
- Samaran Ch., *Ιστορία και Μέθοδοί τη*, μετάφραση Στεφανάκη Ελένης, Encyclopédie de la Pléiade, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπεζής, Γ΄ έκδοση, Αθήνα 1989.
- Σακελλαρόπουλος Κ. Μ., *Αναγνωσματάριον προς χρήσιν των μαθητών της Δ΄ τάξεως των Δημοτικών Σχολείων*, εκδ. Τυπογραφείου των Καταστημάτων Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρου, Εν Αθήναις 1899.
- Σακελλαρόπουλος Κ. Μ., *Συλλογή Αριθμητικών προβλημάτων προς χρήσιν των Δημοτικών Σχολείων της Β΄ τάξεως (εγκριθείσα εν τω διαγωνισμώ των διδακτικών βιβλίων κατά του ΒΤΓ΄ νόμου), επί πενταετίαν 1901-1906, τομ. Α΄*, εκδ. Τυπογραφείου των Καταστημάτων Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρου, Εν Αθήναις 1903.
- Σβορώνος Γ. Ν., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας. Βιβλιογραφικός Οδηγός Σπύρου Ι. Ασδραχά*, εκδ. Θεμέλιο, 1^η έκδοση, Αθήνα 1986.
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ. (επιμ), *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα 2000.
- Σχίζας Γ., *Αττική. Μια οικολογική περιήγηση στο παρελθόν και το μέλλον*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 1996.
- Τζήκας Χρ. (επιμ.), *Ζητήματα Ιστορίας και Ιστοριογραφίας. Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006.
- Τοπόλσκι Γ., *Προβλήματα Ιστορίας και Ιστορικής Μεθοδολογίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1983.
- Τσιρίμπα Α. Α. - Κωνσταντόπουλου Ε., *Ιστορία της Παιδαγωγικής, Αθήναι 1953*.

- Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, εκδ. Θεμέλιο, Δ΄ έκδοση, Αθήνα 1985.
- Υπουργείον των Εσωτερικών, *Στατιστικά Αποτελέσματα της Γενικής Απογραφής του Πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907*, τομ. Α΄ και Β΄, εκδ. Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1909.
- Υπουργείον των Εσωτερικών, *Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδας κατά την απογραφή του 1920*, εκδ. Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1921.
- Υπουργείον των Εσωτερικών, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930*, εκδ. Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1930.
- Φραγκουδάκη Α., *Ο εκπαιδευτικός Δημοτικισμός και ο γλωσσικός συμβιβασμός του 1911*, εκδ. Παν. Ιωαννίνων, Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής - Δωδώνη, Ιωάννινα 1977.
- Χαραλάμπους Φ. Δ., *Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*, Σειρά: Παιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες 10, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987.
- Χατζηβασιλείου Γ. Β., *Το σύστημα ποινών στην ελληνική εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα*, Σειρά: Παιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες 12, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988.
- Χουρδάκης Α., *Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913)*, Σειρά: Τεκμήρια-Μελέτες ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 10, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Φουρναράκη Ε., *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών. Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910). Ένα ανθολόγιο*, εκδ. Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολαίας Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 11, Αθήνα 1987.
- Φωτιάδου Γ. Α., «*Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον - Αθήναι, Μάρτιος - Απρίλιος 1904*». *Η αντίφαση του εκπαιδευτικού αιτήματος στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα*, Σειρά: Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 5, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1998.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

1. Ονομάτων και Τόπων

- Entente, 25, 26, 28
Schubert, 76
Άγγλοι, 27
Άγιος Ευστράτιος, 23
Αθήνα, 12, 13, 16, 18, 20, 26, 27, 28, 32, 43, 46, 47, 50, 52, 55, 57, 59, 61, 62, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 85, 93, 102, 103, 106, 111, 115, 117, 118, 157, 159, 161, 162, 164, 166, 172, 173, 175, 178, 179, 180, 184, 202, 244, 296, 297, 313, 340, 341, 343, 349, 391, 397, 400, 401
Αίγυπτος, 56
Αϊδίνιο, 29
Αισχύλος, 57
Αμερική, 43
Ανατολική Μεσογείος, 14
Ανδρέαδης Δημοσθένης, 296, 395
Αργολίδα, 74
Αργυροκάστρο, 23
Αρχιεπίσκοπος Προκόπιος, 57
Αττάλεια, 29
Αυστρία, 22, 23, 24, 25, 28
Βάγιας Νικόλαος, 400
Βαλκάνια, 12, 21, 22
Βάρλος Π., 297
βασιλιάς Αλέξανδρος, 14, 18, 27, 32, 30
βασιλιάς Γεωργίος Α΄, 14
βασιλιάς Γεώργιος Β΄, 32
βασιλιάς Κωνσταντίνος, 25, 27
βασιλιάς Όθωνας, 76
βασιλίτσα Όλγα, 57
Βάσος Τιμολέοντας, 13
Βενιζέλος Ελευθέριος, 17, 18, 20, 21, 26, 27, 28, 32, 38, 70, 341
Βέροια, 25
Βλαστός Π., 58
Βόλος, 45, 59, 60, 61
Βορέανθης Α., 56
Βουλγαρία, 12, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28
Γαλλία, 22, 25, 29, 30, 31
Γάλλοι, 27
Γερμανία, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 55, 60
Γληνός Δημήτρης, 52, 59, 62, 70, 71, 73, 107, 110, 176, 177, 341, 392
Γονατάς Στυλιανός, 32
Γούδας Μιχαήλ, 32
Γουδί, 12, 17, 19, 20, 62
Γούναρης Δημήτριος, 26, 32
Δαγκλής, 27
Δαρδανέλια, 23
Δελμούζος Αλέξανδρος, 52, 59, 60, 61, 62, 70, 71, 73, 107, 110, 176, 177, 341, 392
Δεμερτζής Κ., 61
Δηλιγιάννης Θ., 13, 14, 16, 35
Δήμος Αγκιστριού, 76, 77, 79, 80, 82
Δήμος Αιγινητών, 76, 77, 79, 80, 82
Δήμος Αγκιστριού, 183, 233, 234, 309, 331, 360, 380
Δήμος Αθηναίων, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 172, 178, 184, 185, 207, 208, 209, 211, 214, 221, 228, 232, 299, 300, 301, 313, 316, 317, 318, 340, 349, 350, 351, 365, 366, 367, 387, 388, 389
Δήμος Αιγινητών, 172, 183, 195, 196, 308, 330, 379
Δήμος Αχαρνών, 76, 77, 172, 182, 192, 193, 194, 226, 228, 303, 320, 354, 370
Δήμος Ειδυλίας, 76, 77, 79, 80, 82, 183, 198, 236, 237, 312, 364, 382
Δήμος Ελευσίνος, 76, 77, 79, 80, 82, 183, 199, 200, 240, 241, 311, 334, 363, 383
Δήμος Ερυθρών, 76, 77, 79, 80, 82, 183, 199, 238, 239, 313, 335, 364, 384
Δήμος Θορικίων, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 172, 180, 211, 212, 213, 256, 304, 305, 322, 323, 355, 356, 370, 371
Δήμος Κρωπίας, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 172, 178, 181, 188, 189, 216, 217, 218, 248, 254, 260, 304, 315, 323, 324, 354, 355, 372, 373
Δήμος Λαυρεωτικής, 76, 77, 78, 82, 172, 180, 187, 214, 215, 268, 305, 306, 325, 326, 356, 357, 373, 374
Δήμος Μαραθώνος, 76, 77, 79, 81, 172, 181, 189, 190, 219, 220, 221, 306, 326, 358, 375
Δήμος Μεγαρέων, 76, 77, 79, 80, 82, 172, 183, 197, 234, 235, 309, 332, 361, 381
Δήμος Παγασών, 60
Δήμος Πειραιώς, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82
Δήμος Σαλαμίνος
Δήμος Σαλαμίνος, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 172, 178, 184, 201, 202, 241, 242, 243, 310, 311, 315, 336, 337, 361, 362, 384, 385, 401
Δήμος Φυλής, 76, 77, 79, 80, 172, 182, 191, 192, 224, 225, 302, 327, 353, 376
Δήμος Ωρωπίων, 76, 77, 79, 80, 81, 172, 183, 194, 195, 229, 230, 307, 328, 359, 378
Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Εργαστηρίων Λαυρείου, 248, 270, 271
Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Κερατέας, 248, 259, 260
Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαραθώνα, 248, 267, 268
Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Μαρκοπούλου, 248, 264, 265
Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σπάτων, 248, 253, 254
Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Σπάτων, 248, 255
διάδοχος Κωνσταντίνος, 15
Δίγκας Δ., 341, 402
Διομήδης Α., 61
Δραγούμης Ίωνας, 28, 61
Δραγούμης Στέφανος, 20
Δροσίνης Γ., 55
Δωδεκάνησα, 28, 32
Έδεσσα, 25
Εθνική Εταιρεία, 12, 13, 19
Εκπαιδευτικός Όμιλος, 59, 61, 62, 71, 73, 74, 346
Έλγιν, 76

Ελλάδα, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 54, 55, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 102, 106, 110, 122, 138, 172, 176, 177
 Ελληνικός Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος, 55, 56
 Εξαρχόπουλος Νικόλαος, 60, 62
 Επαρχία Αιγίνης, 76, 77, 78, 79, 82,
 Επαρχία Αττικής, 76, 77, 78, 79, 82
 Επαρχία Θηβών, 76, 77, 78
 Επαρχία Λεβαδείας, 76, 78
 Επαρχία Μεγαριδος, 76, 77, 78, 79, 82, 84
 επίσκοπος Δημητριάδος Γερμανός Μαυρομάτης, 60
 Επιτροπεία πρὸς ἔννομον προστασίαν της εθνικής γλώσσης, 59
 Ευρώπη, 52, 58, 61, 67, 70
 Ευταξίας Α., 46, 52, 57
 Ζαΐμης Αλέξανδρος, 14, 16, 18, 35
 Ζάχος, 60
 Ἡπειρος, 13, 14, 23, 25, 28, 37, 43
 Θεοτόκης Γ., 15, 16, 17, 18, 26, 33, 35, 36, 37, 46, 47, 57
 Θέριος, 18
 Θεσσαλία, 13, 14, 20, 29, 37, 42
 Θεσσαλονίκη, 12, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 42, 137, 173
 Θράκη, 21, 22, 28, 32
 Ἰμβρος, 23
 Ἰταλία, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32
 Ἰωάννινα, 23
 Καβάλα, 25, 27
 Καζαντζάκης, 73, 74
 Καλλίας Δ., 349
 Καρκαβίτσας, 73, 74
 Κεμάλ, 31
 Κεντρικές Δυνάμεις, 25, 26, 27
 Κλεάνθης, 76
 Κοινότητα Αιαντείου, 78, 81
 Κοινότητα Αιγίνης, 78, 81
 Κοινότητα Αμπελακίου, 78, 81
 Κοινότητα Ανετσαίου, 78, 81
 Κοινότητα Ἄνω Λιοσίων, 78, 80
 Κοινότητα Ασπροπύργου, 78, 80
 Κοινότητα Αφίδνης, 78, 80
 Κοινότητα Αχαρνών, 78, 80
 Κοινότητα Βαθέος, 78, 81
 Κοινότητα Βαρνάβα, 78
 Κοινότητα Βυλλίων, 78, 81
 Κοινότητα Γραμματικού, 78, 80
 Κοινότητα Ελευσίνος, 78, 81
 Κοινότητα Καλάμου, 78, 80
 Κοινότητα Καλυβίων Θορικού, 78
 Κοινότητα Καπανδριτίου, 78, 80
 Κοινότητα Κερατέας, 78, 80
 Κοινότητα Κορωπίου, 78, 80
 Κοινότητα Κουβαρά, 78
 Κοινότητα Κριεκουκίου, 78, 81
 Κοινότητα Μαγούλας, 78, 81
 Κοινότητα Μάνδρας, 78, 81
 Κοινότητα Μαραθῶνος, 78, 80,
 Κοινότητα Μαροπούλου Μεσογαίας, 78, 81
 Κοινότητα Μαροπούλου Παιανίας, 78, 81
 Κοινότητα Μεγαλοχωρίου, 78, 81
 Κοινότητα Μεγάρων, 78, 81
 Κοινότητα Μεσαγρού, 78
 Κοινότητα Οινόης, 78, 81
 Κοινότητα Παιανίας, 78, 81
 Κοινότητα Παλλήνης Χαρβατίου, 78, 81
 Κοινότητα Σαλαμίνας, 79, 81
 Κοινότητα Σαλεσίου, 78, 81
 Κοινότητα Σκάλας Ωρωπού, 78
 Κοινότητα Σπάτα, 78, 81
 Κοινότητα Φυλής, 78, 81
 Κοινότητα Χαλασμένης, 78, 81
 Κοινότητα Ωρωπού, 78, 81
 Κοντογιάννης Δ., 205
 Κορομηλάς Λάμπρος, 19
 Κουντουριώτης, 27
 Κουρτίδης Αρ., 54
 Κρήτη, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 23, 56
 Κροκιδάς Σωτήριος, 32
 Κύπρος, 56
 Κωνσταντινούπολη, 14, 22, 23, 32, 58
 Λαμία, 14
 Λάρισα, 35, 45
 Λασκαρίδου Αικατερίνη, 205
 Λήμνος, 23
 Λοζάννη, 32
 Μ. Ασία, 56
 Μακεδονία, 12, 13, 18, 19, 21, 22, 24, 26, 27, 37, 56
 Μαυροβούνιο, 22
 Μεγαρέας Ιωάννη, 277, 340
 Μελάς Κ., 61
 Μικρά Ασία, 28, 29, 30, 31, 32
 Μιστριώτης Γεώργιος, 59, 62
 Μιχαλόπουλος Θεμ. Ι. , 53, 387, 388, 391
 Μουδανιά, 32
 Μπακιρτζής Ευριπίδης, 32
 Μπαλατζής Γεώργιος, 32
 Μπουτόνας Ε., 61
 Μυτιλήνη, 32
 Μωάμεθ Ε΄, 19
 Νάουσα, 25
 Ναύπλιο, 59, 61
 Νομός Αττικής, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 159, 163, 178, 203, 205, 207, 247, 248, 272, 299, 313, 315, 337, 338, 339, 349, 364, 386, 388, 391, 393
 Νομός Βοιωτίας, 76, 77, 78
 Νοτιοανατολικής Μεσογείου, 12
 Οικονόμου Χρ., 278, 292, 293
 Ολυμπιακοί Αγώνες, 102
 Ολυμπιακοί Αγώνες, 102
 Πάλλης Αλέξανδρος, 57
 Παναθηναϊκό στάδιο, 103, 110
 Παπαντωνίου Ζαχαρίας, 58, 73, 74
 Πάππος Ν., 61
 Παρίσι, 28, 30
 Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, 18
 Πειραιάς
 Πειραιάς, 15, 20, 41, 43, 44, 79, 103, 110, 172, 178, 182, 190, 191, 202, 244, 314, 320, 341, 391
 Πελοπόννησος, 15, 36, 37, 39, 42
 Πετρίδης Δ., 85, 176
 Πετροκόκκινος Δ. Π., 61

Πλαστήρας Νικόλαος, 32
πρίγκιπας Γεώργιος, 14, 17, 18, 19
Προύσα, 29
Προφαντόπουλος Σπυρ. Κ., 272, 391, 394, 398
Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον, 52
Ράλλης Δημ., 14, 16, 17, 35, 37
Ρουμανία, 12, 24, 25
Ρωσία, 22, 25
Σαγγάριος, 31
Σαμοθράκη, 23
Σαράτσης Δημήτρης, 60, 61
Σερβία, 12, 18, 21, 22, 24, 25
Σέρβοι, 27
Σκιάς, 61, 70
Σκληρός, 59
Σκουλούδης, 27
Σμύρνη, 28, 29, 30, 31, 32
Στάης Σπ., 52
Στεργιάδης, 30
Στράτος Νικόλαος, 32
Στρέϊτ Γεώργιος, 26
Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ωφελίμων Βιβλίων,
151
Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 52,
55
Σωτηριάδης Γ., 61 , 57
Ταμείο Εθνικής Άμυνας, 15
Ταμείο Εθνικού Στόλου, 15
Τένεδος, 23
Τοπάλης Κ. Δ., 61
Τουρκία, 12, 13, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 31
Τούρκοι, 12, 30
Τριανταφυλλίδης Μανόλης, 59, 62, 71, 73, 74, 75,
341, 392
Τρικούπης Χαρίλαος, 13
Τσιριμώκος Ιωάννης, 62, 63, 70, 106
Φασσανέλης Ιω., 388
Φωτιάδης Φ., 58, 61
Χανιά, 27
Χατζηανέστης, 32
Χατζηδάκις Γ. Ν. , 61, 73
Χίος, 32
Ψυχάρης, 5

2. Όρων

- Α/θμίες δασκάλες, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 310, 311, 318, 320, 321, 325, 326, 327, 329, 331, 333, 335, 336, 337, 338
Α/θμιο κοινό δημοτικό σχολείο, 185, 187, 189, 190, 202
Α/θμιοι γραμματιστές, 301, 307
Α/θμιοι δάσκαλοι, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 318, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338
Α΄ Βαλκανικός πόλεμος, 22
Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, 36, 37, 38, 42
άδεια, 87, 97, 114, 121, 123, 124, 135, 138, 156, 164
Αδελφάτο της Εθνικής Γλώσσας, 58
Αδερφάτο της Πόλης, 59
Αθεικά, 59, 60
αλληλοδιδασκτική, 175
αναδιανομή, 45
ανακωχή του Μουδρού, 30
αναλυτικά προγράμματα, 99, 106, 107, 109, 272, 296
Ανατολικό ζήτημα, 12
ανέγερση κτιρίων, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 156, 349
ανεργία, 44
ανταλλαγή πληθυσμού, 32
Ανώτερο Παρθεναγωγείο Βόλου, 59, 60, 61
Ανώτεροι Επόπτες, 73, 173, 341, 392
αξιολόγηση, 89, 90, 92
απογραφή πληθυσμού, 79, 80
αποριφθέντες μαθητές, 246
αστική τάξη, 44, 45
αυτονομία, 17
Β/θμίες δασκάλες, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 310, 311, 312, 318, 320, 321, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 333, 335, 336, 337
Β/θμιο κοινό δημοτικό σχολείο, 187, 195
Β/θμιοι δάσκαλοι, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 318, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338
Β΄ Βαλκανικός πόλεμος, 24
Βιβλίο Ποιοποιητικών Σπουδής, 260
Γ/θμίες δασκάλες, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 313, 318, 320, 321, 323, 325, 327, 329, 331, 333, 335, 336, 337
Γ/θμιο κοινό δημοτικό σχολείο, 191
Γ/θμιοι γραμματιστές, 304, 305, 309, 311
Γ/θμιοι δάσκαλοι, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 318, 320, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338
Γενικοί Έλεγχοι, 248, 254, 255, 256, 259, 260, 264, 265, 268, 270
γεωγραφική ενότητα, 76, 78, 79
γήπεδο, 139, 141, 142, 156
γιορτή της σημαίας, 94, 96
γλωσσικό ζήτημα, 57, 58, 59, 60, 61, 343
γραμματεία, 207, 209, 211, 212, 214, 216, 218, 219, 221, 224, 226, 228, 230, 233, 234, 236, 237, 239, 241, 276, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313
γραμματιστές, 91, 111, 112, 113, 115
γραμματοδιδασκαλεία, 86, 87, 88, 90, 91, 102, 111, 112, 154
γραμματοδιδάσκαλοι, 91, 111, 112, 113
γραμματοσχολεία, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 193, 194, 195, 201, 203, 272, 394
γραπτή εξέταση, 91, 92, 97, 159
δασκάλες, 87, 88, 104, 112, 121, 123, 124, 132
δάσκαλοι, 91, 95, 99, 104, 107, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 123, 155, 156, 157, 160, 162, 171, 176, 177
δημόσια διδακτήρια, 351, 353, 354, 355, 356, 359, 360, 362, 363, 364, 367, 369, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 381, 382, 383, 385, 387
Δημόσιο Ταμείο, 340
δημοτικά σχολεία αρρένων, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 207, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 370, 375
δημοτικά σχολεία θηλέων, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 319, 321, 322, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 368
δημοτικά σχολεία, 86, 87, 88, 89, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 116, 118, 121, 125, 126, 128, 136, 137, 138, 141, 151, 153, 154, 156, 168, 172, 175, 176
δημοτική γλώσσα, 107, 109, 110, 135, 137, 176, 177
δημοτικό συμβούλιο, 112, 160
διδακτήρια, 85, 103, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 156, 158, 165, 166, 169, 170, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 396
διδακτικά βιβλία, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 154, 156, 158, 164, 167, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 403
διδακτικά όργανα, 128, 152, 153, 154, 165
διδασκαλείο, 111, 112, 117, 118, 119, 120, 155, 157, 159, 161, 163
διδασκαλικοί οδηγοί, 128, 154
Διεθνής Οικονομική Επιτροπή, 34
Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, 14, 15, 34, 45, 46
διευθυντής, 91, 93, 95, 96, 97, 107, 136, 143, 156
διοικητική διαίρεση, 76, 79, 81
διοικητική ενότητα, 79
διορισμός, 111, 112, 114, 116, 120

Διτάξια δημοτικά σχολεία, 87, 88, 108, 121, 123, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 198, 199, 200, 202, 272, 273, 394
 διχασμός, 26, 28, 35, 45
 εγγεγραμμένοι μαθητές, 245, 253, 259, 264, 267, 270
 εγγραφή των μαθητών, 89, 90, 91, 93, 96
 εγκεκριμένα βιβλία, 125, 127, 134, 136
 εισαγωγικές εξετάσεις, 90
 εισηγητική έκθεση, 49, 62, 63, 64, 71
 εκπαιδευτικές περιφέρειες, 202, 244, 248, 385
 εκπαιδευτική άδεια, 121
 εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, 46, 47, 57, 58, 71, 75, 341, 346, 403
 εκπαιδευτική περιφέρεια Αθηνών, 202, 244, 245, 246, 247, 385, 386, 391, 395, 402
 εκπαιδευτική περιφέρεια Αιτωλίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Ακαρνανίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Αργολίδος, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Αρκαδίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Άρτας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Αττικής, 167, 172
 εκπαιδευτική περιφέρεια Αχαΐας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Βοιωτίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Εύβοιας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Ευρυτανίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Ζακύνθου, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Ηλείας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Καρδίτσας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Κέρκυρας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Κεφαλληνίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Κορινθίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Κυκλάδων, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Λακεδαιμόνος, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Λακωνικής, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Λάρισας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Λευκάδας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Μαγνησίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Μεσσηνίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Πειραιώς, 172, 202, 203, 205, 244, 245, 246, 247, 386, 391, 402
 εκπαιδευτική περιφέρεια Τρικάλων, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Τριφυλίας, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Φθιώτιδος, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια Φωκίδος, 167
 εκπαιδευτική περιφέρεια, 122, 123, 142, 167, 168, 170, 172, 174
 εκπαιδευτικό προσωπικό, 110, 115
 Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, 122, 135, 136, 137, 138, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 341, 347, 348, 391, 392, 397
 ελληνικό σχολείο, 90, 97
 ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, 46, 52, 57
 εμπορικό ισοζύγιο, 37, 40
 Εξαρχία, 18
 εξαρχικός, 18
 εξατάξια δημοτικά σχολεία, 184, 185, 190, 191, 197
 εξετάσεις, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 103, 104, 105, 111, 114, 115, 117, 118, 119, 152, 157, 158, 159, 161, 162
 Επαρχιακό Συμβούλιο, 88, 144, 145
 επιθεωρητής, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 122, 123, 124, 125, 132, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 340, 391
 επιτόπιος επιθεωρητική επιτροπή, 91, 155
 Επιτροπή της Εθνικής Αμύνης, 27
 Εποπτικό Συμβούλιο, 278, 313, 392
 Εποπτικό Συμβούλιο, 87, 91, 95, 111, 113, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 137, 139, 141, 145, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171
 εργατικά σωματεία, 45
 εργατική τάξη, 44, 45
 εργατικό κίνημα, 45
 Ευαγγελιακά, 16, 57
 ίδρυση, 88, 106, 111, 112, 117, 158, 175, 178, 180, 181, 182, 183, 184
 Καζάς των Αθηνών, 76
 καθαρεύουσα, 130, 137
 κατ' οίκον διδαχθέντες, 92, 95
 κατάργηση, 88, 126
 κατατακτικές εξετάσεις, 90, 95
 Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου, 164, 166, 170
 Κίνημα της Εθνικής Αμύνης, 27
 κίνημα του δημοτικισμού, 57
 κινητικότητα των μαθητών, 89
 κοινά δημοτικά σχολεία, 86, 87, 88, 89, 93, 102, 112, 115, 116, 120, 121, 139, 156, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 194, 195, 196, 201, 202, 203, 209, 211, 212, 213, 214, 216, 218, 219, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 253, 276, 296, 316, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 370, 371, 378, 379, 394
 Κρητική Εθνοσυνέλευση, 17
 Κρητική Πολιτεία, 17
 Κρητικό ζήτημα, 12, 14
 λαϊκά νηπιαγωγεία, 87
 μαθητολογία, 105, 248, 256, 259, 260, 264, 265, 268, 270
 Μακεδονικό ζήτημα, 12, 18, 19
 Μακεδονικό μέτωπο, 28
 Μακεδονικός αγώνας, 19
 Μεγάλες Δυνάμεις, 12, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 34
 Μεγάλη Ιδέα, 57
 μεγάλη ιδιοκτησία, 37
 μεταβολές, 178, 203
 μεταγραφή, 91, 94, 97
 μεταθέσεις, 113, 114, 122
 μη λειτουργήσαντα σχολεία, 203
 Μικρασιατική καταστροφή, 32, 36, 45
 μικρή ιδιοκτησία, 37, 39
 μισθός, 112, 114, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 146, 154, 155, 156, 170, 175
 μισθωμένα διδακτήρια, 351, 352, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 367, 368, 370, 371, 373, 374, 375, 378, 379, 385, 386, 387

μίσθωση, 140, 141, 143, 144
 μονοτάξια δημοτικά σχολεία, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 273
 Νεότουρκοι, 18, 19, 21
 νηπιαγωγεία, 85, 86, 87, 89, 99, 100, 169, 173, 205
 νηπιακοί σταθμοί, 87
 νομαρχιακός επιθεωρητής, 91, 104, 156, 158, 159
 νομοσχέδια του 1899, 46, 47, 50, 51, 52, 57
 νομοσχέδια του 1900, 52
 νομοσχέδια του 1913, 107
 νομοσχέδια του 1913, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 71
 οικονομικοί πόροι, 88, 119, 144
 Ορεσטיακά, 16, 58
 Παιδαγωγική Ακαδημία, 74
 παιδονομία, 177
 πατριαρχικός, 18
 πειθαρχικός έλεγχος, 113
 Πεντατάξια δημοτικά σχολεία, 180, 182, 183, 184, 185, 190, 191, 196, 201
 πιστοποιητικό σπουδής, 98
 πληθυσμιακά δεδομένα, 79
 πλήρη δημοτικά σχολεία, 86, 87, 88, 89, 93, 102, 107, 111, 112, 114, 115, 116, 153, 157, 176
 πολυτάξια δημοτικά σχολεία, 107, 121, 122, 123, 124
 προαγωγή, 88, 89, 90, 91, 92, 109, 114, 115, 119, 120, 123, 148, 170, 178, 181, 182, 184
 προαχθέντες μαθητές, 244, 246
 πρόγραμμα διδασκαλίας της γυμναστικής, 104, 105
 πρόσφυγες, 31, 32, 39, 42, 45
 προσχολική αγωγή, 85
 προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, 71
 προφορική εξέταση, 91, 94, 157, 160
 πτώχευση, 13, 34
 Σανιδικά, 16
 σκοπός της δημοτικής εκπαίδευσης, 86
 σκοπός των νηπιαγωγείων, 85
 σταφιδικό ζήτημα, 15
 στοιχειώδη ή δημοτική εκπαίδευση, 178, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 211, 248, 272, 276, 342, 346, 390, 391, 393
 σύλλογος διδασκόντων, 277
 σύλλογος διδασκόντων, 98, 107, 108
 συνδιάσκεψη ειρήνης, 23, 28
 συνδιδακτική μέθοδος, 175, 176
 συνθήκη ειρήνης, 13, 14
 Συνθήκη της Λοζάννης, 32, 45
 Συνθήκη του Νεϊγύ, 28
 Συνθήκη των Σεβρών, 28, 30, 31
 Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, 17
 σχολεία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσης, 86, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 138, 142, 174
 σχολικά κτίρια, 349, 364
 σχολική επιτροπή, 110, 148, 149, 150
 σχολικό κτίριο, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146
 σχολικό ταμείο, 148, 149, 150
 τετρατάξια δημοτικά σχολεία, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 201, 273, 293, 394, 402
 τετρατάξια δημοτικά σχολεία, 87, 88, 108
 Τοπικά Εποπτικά Συμβούλια, 99, 166
 τριτάξια δημοτικά σχολεία, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 193, 198, 199, 200, 201, 202, 273, 394
 τριτάξια δημοτικά σχολεία, 87, 88, 108
 υγιεινή, 349, 387, 388
 ύπατος αρμοστής, 17, 30
 υπηρεσιακές μεταβολές, 116
 υπηρέτης, 112
 υποβιβασμός, 88, 91
 υποδιδάσκαλοι, 115, 120, 121
 υποδιδάσκαλοι, 276, 338
 Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, 51, 62, 73, 110, 113, 119, 125, 126, 138, 141, 143, 144, 145, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 162, 164, 171, 172, 173, 174, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 244, 246, 248, 276, 293, 296, 299, 338, 341, 342, 346, 347, 348, 386, 388, 389, 390, 392, 403
 Υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, 51, 52, 62, 69, 88, 106, 138, 142, 143, 165, 167, 168, 172, 390
 υποχρεωτική φοίτηση, 205
 φοίτηση των μαθητών, 89, 90, 93, 96, 205, 211, 247, 248, 253
 ωρολόγια προγράμματα, 277, 278